

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Bilim Dalı

**TÜRKİYE'DE KENTSEL ÇÖKÜNTÜ BÖLGELERİNİN
OLUŞUMU: ANKARA-KURTULUŞ ÖRNEĞİ**

Eser ERGÖNÜL

Doktora Tezi

Ankara, 2025

TÜRKİYE'DE KENTSEL ÇÖKÜNTÜ BÖLGELERİNİN OLUŞUMU: ANKARA-
KURTULUŞ ÖRNEĞİ

Eser ERGÖNÜL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2025

KABUL VE ONAY

Eser Ergönül tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kentsel Çöküntü Bölgelerinin Oluşumu: Ankara-Kurtuluş Örneği” başlıklı bu çalışma, 04.12.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ (Başkan)

Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN (Üye)

Prof. Dr. M. Kemal ÖKTEM (Üye)

Prof. Dr. Tayfun ÇINAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

29/12/2024

Eser ERGÖNÜL

I “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
 - (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
 - (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
- Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Uğur SADIOğLU** danışmanlığında tarafımdan retildeğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Eser ERGÖNÜL

ÖZET

ERGÖNÜL, Eser. *Türkiye'de Kentsel Çöküntü Bölgelerinin Oluşumu: Ankara-Kurtuluş Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2025.

19. yüzyılın son dönemlerinden itibaren yaşanan teknolojik, ekonomik, sosyal ve politik değişiklikler kentleri de tüm dünya ölçeğinde farklı açılardan etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Özellikle neoliberal politikaların ülke gündemlerinde yer almasıyla birlikte mekân olgusunda ciddi değişiklikler yaşanmıştır.

Tarihsel süreçteki gelişmelerden kimi anlamlarda farklı şekillerde etkilenen Türkiye kentlerinde de mekân olgusunun anlamı ve işlevi zaman içinde değişmiştir. Büyük kentlerin merkezlerinde çeşitli nedenlerden dolayı “çöküntü mahalleleri” meydana gelmiştir.

Tezde, alan araştırması verileri desteği ile 'çöküntü mahallesi' kavramının Batılı tanımlamalarından hangi açılardan farklılaştığı ve benzeştiği ortaya konulmaktadır. Tez sadece alan araştırma verileri ile sınırlanmamış aynı zamanda çöküntüleşmeyle ilgili olarak Batılı kuramlar da tartışılmıştır. Tez kapsamında Türkiye’de kentsel çöküntü bölgelerinin oluşum süreci ele alınmıştır.

Tezin temel amacı; Türkiye’de kent içi çöküntü alanlarının nasıl ve hangi süreçlerle oluştuğunu anlamak, bu süreçte kamu politikalarının rolünü analiz etmek ve çöküntü bölgelerinin ıslahı için 'yıkıp-yenisini yapmak'tan başka bir alternatifin olup olmadığını tartışmaktır. Tez sonucunda Kurtuluş gibi kent merkezinde bulunan, olumsuz anlamda sosyal doku değişimi yaşanan, imara sahip ancak bakımsızlık nedeniyle eskimiş semtlerin tanımlanmasında Batıdaki örneklerin kılavuz alınarak politika geliştirilmesinin sağlıklı olmayacağına ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Çöküntü Mahallesi, Kentsel Doku Değişimi, Kent Sosyolojisi, Kent Kuramları, Ankara-Kurtuluş

ABSTRACT

ERGÖNÜL, Eser. *The Emergence of Urban Decay Areas in Turkey: The Case of Ankara-Kurtuluş*, PhD. Thesis, Ankara, 2025.

From the late 19th century onward, technological, economic, social, and political changes have influenced cities worldwide in various ways and continue to do so. Particularly with the prominence of neoliberal policies on national agendas, significant transformations have occurred in the concept of space.

In Turkey, cities, which have been influenced differently by historical developments compared to other regions, have also witnessed changes in the meaning and function of the concept of space over time. In the central areas of big cities, urban decay areas have emerged for various reasons.

This thesis aims to reveal how the concept of 'urban decay areas' differs from and resembles Western definitions, supported by field research data. The thesis is not limited solely to field research data; it also discusses Western theories concerning slum formation. Within the scope of the thesis, the formation process of urban decay areas in Turkey is examined.

The primary objective of the thesis is to understand how and through what processes inner-city decay areas in Turkey are formed, to analyze the role of public policies in this process, and to discuss whether there is an alternative to the "demolish-and-rebuild" approach for the rehabilitation of decay areas. The thesis concludes that it would be inappropriate to develop policies for neighborhoods like Kurtuluş—located in city centers, experiencing negative social fabric changes, legally zoned but dilapidated due to neglect—by using Western examples as a guide.

Keywords

Urban Decay Areas, Urban Form Transformation, Urban Sociology, Urban Theories, Ankara-Kurtuluş

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLOLAR DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ÇÖKÜNTÜ MEKÂNLARINA İLİŞKİN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	15
1.1. KENT KURAMLARININ GELİŞİMİ	17
1.1.1. Avrupa’da Kent Kuramları	18
1.1.1.1. K. Marx ve F. Engels	18
1.1.1.2. Max Weber.....	25
1.1.1.3. Emile Durkheim	29
1.1.2. Amerika Birleşik Devletleri’nde Kent Kuramları.....	33
1.1.2.1. Şikago Okulu ve Kentsel Ekolojik Kuram.....	34
1.1.2.2. Luis Wirth ve Kentsel Yaşam	46
1.1.3. Kent Sosyolojisinin Yeniden Doğusu: Rex ve Moore	53
1.1.4. Eleştirel Kent Kuramları	58
1.1.4.1. Henri Lefebvre	59
1.1.4.2. Manuel Castells.....	65
1.1.4.3. David Harvey	70
1.1.5. Sjoberg’in Tarihselci Kuramı.....	77
1.2. ÇÖKÜNTÜ BÖLGELERİNİN GÖRÜNÜMÜ	81
1.2.1. Çöküntü Bölgelerinin Tanımlanması	82
1.2.2. Çöküntüleşme ile Yakın Kavramlar.....	97
1.2.3. Kentsel Kuramların Çöküntüleşmeye Bakışları.....	102
2. BÖLÜM: TÜRKİYE VE ANKARA’DA KENTLEŞME PRATİKLERİ.....	111
2.1. TÜRKİYE’DE KENTLEŞME SÜRECİ	111
2.1.1. Ulus Devletin Kentleşmesi: 1923-1950 Arası Dönem.....	116
2.1.2. Emek Gücünün Kentleşmesi: 1950-1980 Arası Dönem	121

2.1.3. Sermayenin Kentleşmesi: 1980-2001 Arası Dönem	129
2.1.4. Mekânın Metalaşarak Kentleşmesi: 2001 Sonrası Dönem	139
2.2. ANKARA’NIN İNŞASI İLE İMARİ VE GEÇİRDİĞİ KENTSEL DEĞİŞİMLER	147
2.2.1. Cumhuriyet Öncesinde Ankara	150
2.2.2. Ankara’nın Emekleme Dönemi: Cumhuriyet’ten 1950’lere	155
2.2.3. Ankara’da Göç ve Gecekondulaşma Dönemi: 1950-1980	166
2.2.4. Ankara’da Neoliberal Kent Politikaları Dönemi: 1980-2001	176
2.2.5. 2001 Yılı Sonrasında Ankara’nın Sermaye Eliyle Yeniden Üretimi	187
2.3. ANKARA: ÖN CEBECİ VE KURTULUŞ SEMTİNİN TARİHİ KENTSEL ANLATISI	199
3. BÖLÜM: KURTULUŞ SEMTİ ALAN ARAŞTIRMASI	210
3.1. KURTULUŞ SEMTİ ARAŞTIRMASINA DAİR GENEL BİLGİLER	211
3.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	211
3.1.2. Araştırmanın Temel Varsayımları ve Araştırma Soruları	214
3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	215
3.1.4. Araştırmanın Yöntemi	218
3.2. ARAŞTIRMA ALANI BULGULARI: KURTULUŞ’UN YAPISI	222
3.2.1. Kurtuluş Nüfusunun Demografik Özellikleri	223
3.2.2. Kurtuluş’un Mekânsal Yapı Özellikleri	248
3.2.3. Kurtuluş’ta Sosyal Hayat ve Mahallelinin Dayanışma Örüntüleri	258
3.2.4. Kurtuluş’taki Sosyal İmkanlar ve Kamusal Alanlar	268
3.2.5. Kurtuluş’un Altyapısına Dair Düşünceler	277
3.2.6. Mekâna Dair Güvenlik Algısı	286
3.2.7. Kurtuluşluların Kurtuluş’a Karşı Tutumları	294
3.3. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	320
3.3.1. Kurtuluş Semtine İlişkin Genel Değerlendirme	321
3.3.2. Kurtuluş Örneği Üzerinden Çöküntü Bölgelerinin Dünya Örnekleriyle Karşılaştırılması	347
SONUÇ VE ÖNERİLER	369
KAYNAKÇA	377
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	400
EK 2. ETİK KURUL İZNİ	402
EK 3. HANE HALKI ANKET FORMU	403
EK 4. YEREL AKTÖR GÖRÜŞME KAĞIDI	407
EK 5. ÇANKAYA BELEDİYESİ RED YAZISI	408

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABB	Ankara Büyükşehir Belediyesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
Akt.	Aktaran
AMANPB	Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu
ANAP	Anavatan Partisi
AO�	Atatürk Orman �iftliği
ARGE	Araştırma ve Geliştirme
AVM	Alı�veri� Merkezi
Bkz	Bakınız
BSB	Bağımsız Sosyal Bilimciler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D�SK	Türkiye Devrimci ���i Sendikaları Konfederasyonu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EGO	Elektrik Gaz Otobüs ��letmesi
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GOP	Gaziosmanpaşa
G�B	Gecekondü �nleme Bölgesi
HES	Hidroelektrik Santrali
�PKG	Islah �mar Planı Kanunları Grubu
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
�T�	�stanbul Teknik Üniversitesi
K�T	Kamu �ktisadi Te�ebb�s�
M�A	Merkezi �� Alanları
M�	Milattan �nce

N	Gözlem Sayısı
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
p	Probability (Olasılık)
SPSS	Statistical Package for the Social Science (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı)
SS	Standart Sapma
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SWOT	Strengths Weaknesses Opportunities Threats (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	ve diğerleri
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Türkiye’de Yıllara Göre Kır-Kent Nüfusu	112
Tablo 2. Ankara’nın Yıllar İçinde Değişen Konut Üretim Tarzı.....	183
Tablo 3. Gerçekleştirilmesi Planlanan Ve Gerçekleştirilen Anket Sayıları	220
Tablo 4. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı-I	223
Tablo 5. Türkiye-Ankara-Kurtuluş Mülkiyet Sahipliği Oranları	228
Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı-Iı	229
Tablo 7. Türkiye-Ankara-Kurtuluş Hane Halkı Büyüklüğü Ve Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	230
Tablo 8. Katılımcıların Nüfus Hareketleri Ve Yerleşim Tercihleri.....	232
Tablo 9. Mülkiyet Durumuna Göre Bireylerin Kişisel Özelliklerinin Dağılımı	237
Tablo 10. Yaş Gruplarına Göre Bireylerin Kişisel Özelliklerinin Dağılımı.....	240
Tablo 11. Mülkiyet Göre Senti Tercih Etme Durumu.....	243
Tablo 12. Yaş Grupları Dağılımına Göre Senti Tercih Etme Durumu.....	244
Tablo 13. Birleştirilmiş Nedenlere Göre Bireylerin Kişisel Özelliklerinin Dağılımı.....	245
Tablo 14. Katılımcıların Konutlarının Yapısal Özellikleri.....	249
Tablo 15. Konutların Tadilat Geçirme Durumları	254
Tablo 16. Semtteki Komşuluk İlişkileri.....	260
Tablo 17. Komşularla İletişim Durumunun Cinsiyet Dağılımı	262
Tablo 18. Mahalledeki Kullanıcı Değişimi Ve Yabancı Uyruklu Sakinlerin Varlığı	264
Tablo 19. Katılımcıların Kurtuluş’un Sosyal Ve Kamusal Alanları Hakkındaki Skor Dağılımları	269
Tablo 20. Mülkiyet Durumuna Göre Sosyal İmkân Ve Kamusal Alan Skoru Dağılımı	274
Tablo 21. Yaş Sınıflarına Göre Sosyal İmkân Ve Kamusal Alan Skoru Dağılımı.....	275
Tablo 22. Birleştirilmiş Kurtuluş’ta Yaşama Nedenlerine Göre Sosyal İmkân Ve Kamusal Alan Skoru Dağılımı.....	275
Tablo 23. Katılımcıların Kurtuluş’un Altyapı İmkanları Hakkındaki Skor Dağılımları	278
Tablo 24. Mülkiyet Durumuna Göre Sosyal İmkân Ve Kamusal Alan Skoru Dağılımı	284
Tablo 25. Yaş Sınıflarına Göre Altyapı Skoru Dağılımı	284
Tablo 26. Birleştirilmiş Kurtuluş’ta Yaşama Nedenlerine Göre Altyapı Skoru Dağılımı	286

Tablo 27. Sementin Güvenli Bulunma Durumuna Göre Anlamlı Değişkenler.....	288
Tablo 28. Mahalle Yaşamından Duyulan Memnuniyetin Sementi Tanıdıklara Tavsiye Etme Üzerindeki Etkisi	296
Tablo 29. Katılımcıların Gözünden Kurtuluş'taki Yaşam Kolaylıkları Dağılımı	298
Tablo 30. Mülkiyet Durumuna Göre Kurtuluş'ta Yaşamının Kolaylıkları.....	299
Tablo 31. Yaş Sınıflarına Göre Kurtuluş'ta Yaşamının Kolaylıkları	300
Tablo 32. Birleştirilmiş Kurtuluş'ta Yaşama Nedenlerine Göre Kurtuluş'ta Yaşamının Kolaylıkları	302
Tablo 33. Katılımcıların Gözünden Kurtuluş'taki Yaşam Zorlukları Dağılımı	303
Tablo 34. Yaş Sınıflarına Göre Kurtuluş'ta Yaşamının Zorluğuyla İlgili Yanıtların Dağılımı	306
Tablo 35. Sementin Eksikliklerine Dair Görüşlerin Dağılımı.....	307
Tablo 36. Mülkiyet Durumuna Göre Sementte Eksikliği Hissedilenler.....	310
Tablo 37. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Sementte Eksikliği Hissedilenler	311
Tablo 38. Katılımcıların Sementin Geleceğine Dair Düşünceleri.....	317
Tablo 39. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Taşınmayı Düşünüp Düşünmediği Dağılımı.....	318
Tablo 40. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Kurtuluş'un Geleceği İle İlgili Düşüncelerin Dağılımı	319
Tablo 41. Sementi Tavsiye Etme Durumuna Göre Sementten Mülk Satın Alma Ve Sementi Terk Etme Düşüncesi Dağılımı.....	320

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Ankara'nın Farklı Kent Amblemleri	187
Şekil 2. ODTÜ Arazisi İçindeki Yol Genişletme Çalışmaları.....	190
Şekil 3. Maltepe Elektrik Ve Havagazı Fabrikası	191
Şekil 4. Servi Sokak İmar Blokları'ndan Bir Örnek.....	205
Şekil 5. İmar Blokları Planı	205
Şekil 6. Araştırma Alanının Harita Üzerinden Görünümü	215
Şekil 7. Evren Büyüklüğüne Göre Örneklem Hesaplama Formülü	219

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Yıllara Göre Kurtuluş Semti Nüfusu.....	209
Grafik 2. Mahallelere Göre Örneklem Dağılımı.....	220
Grafik 3. Ankara Geneli Medeni Durum.....	225
Grafik 4. Katılımcıların Mülkiyet Sahipliği Durumu.....	227
Grafik 5. Katılımcıların Aylık Hane Halkı Gelir Grupları Dağılımı.....	231
Grafik 6. Katılımcıların Ankara Ve Kurtuluş'ta İkamet Etme Süreleri Oranları.....	234
Grafik 7. Katılımcıların Kurtuluş'ta Yaşamayı Tercih Etme Nedenleri.....	235
Grafik 8. Katılımcıların Aylık Ödedikleri Kira Dağılımı.....	257
Grafik 9. Mahalle Yaşamından Memnuniyet Düzeyi.....	259
Grafik 10. Sosyal İmkanlar Ve Kamusal Mekânların Yeterliliği Skorları.....	270
Grafik 11. Sosyal İmkân Ve Kamusal Mekân Skor Dağılımları.....	273
Grafik 12. Altyapı İmkanlarının Yeterliliği Skorları.....	279
Grafik 13. Altyapı Hizmetleri Skor Dağılımları.....	283
Grafik 14. Sementin Güvenli Bulunma Durumu.....	287
Grafik 15. Ağırlıklı Olarak İşlenen Suç Türlerinin Dağılımı.....	289
Grafik 16. Türkiye-Kurtuluş Suç Türü Karşılaştırması.....	290
Grafik 17. Sementte İşgal Edilmiş Mekânların Varlığı.....	292
Grafik 18. Yeni Taşınanlar Hakkında Muhtarla Görüşme Dağılımı.....	293
Grafik 19. Katılımcıların Semti Tanıdıklarına Tavsiye Etme Dağılımı.....	295
Grafik 20. Mahalle Yaşamından Duyulan Memnuniyet*Semti Tanıdıklara Tavsiye Etme Çapraz Grafığı.....	297
Grafik 21. Kurtuluş'taki Kentsel Sorunların Dağılımı.....	312
Grafik 22. Kentsel Sorunların Kimlerin Sebep Olduğu Dağılımı.....	313
Grafik 23. Kentsel Dönüşüme İhtiyaç Olduğunu Düşünme Durumları.....	315
Grafik 24. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Taşınmayı Düşünüp Düşünmediği Dağılımı.....	318
Grafik 25. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Kurtuluş'un Geleceği İle İlgili Düşüncelerin Dağılımı.....	319

GİRİŞ

Kentlerin gerçek anlamda ortaya çıkışı Orta Çağ'da üretim ve tüketim ilişkilerindeki dönüşümler ile kendini göstermiştir. Kentlerin ortaya çıkışı öncelikle Batı Avrupa'nın tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Ticaretin gelişimiyle birlikte ruhban sınıfı ve soyluların yanında yerini alan orta sınıf kentlerin toplumsal düzeninde köklü değişikliklere neden olmuştur. Ticaretin gelişimiyle birlikte 'özgürleşen' kırsal kesim için yeni bir servet kavramı ortaya çıkmıştır. 11. yüzyıla gelindiğinde servet artık topraktan değil, para ya da parayla ölçülebilen mallardan oluşan ticari servet haline gelmiştir. Bu ilişkiler çerçevesinde oluşan kenti Bretanya'lı William "*Atrabatum...potens urbs...plena. Divitiis, inhians lucris et foenore gaudens*"¹ şeklinde tanımlar (Pirenne, 2014, s. 164).

Üretim tarzındaki değişimler sonucunda ortaya çıkan günümüz kenti; kapitalist üretim tarzının bir ifadesi olarak kabul edilmekte ve böylece sosyolojik çalışmalar içinde kendine yer bulmaktadır. Kentin sosyolojik anlamda ilk tanımı 1910 yılında Rene Maunier tarafından yapılmıştır. Maunier'e göre kent; "nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler, vs. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubudur" (Maunier'den akt. Yörükcan, 2006, s. 47). Lefebvre'nin kent sosyolojisi ise, Maunier'in tanımına ek olarak, üretim ilişkilerinin, ideolojinin ve toplumsal pratiğin, soyut nesnelerden ziyade toplumsal bir fenomen olan mekânın yansımaları, oluşumu ve şekillenmesi açısından ele alınması gerektiğini söyler (Kofman ve Lebas, 1996, s. 38).

Kentin sosyolojik kuram çerçevesini kurarak, kent hayatının insan davranışlarını nasıl dönüştürdüğünü ilk açıklama girişimi 1925 yılında Park, Burgess ve McKenzie tarafından *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in Urban Environment*

¹ Zenginliklerle, kazanç hırsı ve çok sayıda tefecilerle dolu güçlü kent

isimli çalışmalarında yer almaktadır. Şikago Okulu'nun kurucu üyeleri olan düşünürlerin bu çalışması kent sosyolojisi alanındaki çalışmalar için yol gösterici nitelik taşır.

Kent sosyolojisinin temel eserlerinden bir diğeri ise 1921 tarihli Max Weber'in *The City* isimli çalışmasıdır. Yine Weber ile aynı dönemde yaşayan G. Simmel de metropol kentlerinin temel özelliklerini açıklayarak kent sosyolojisinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Simmel'in öğrencileri olan Robert E. Park ve L. Wirth kentsel yaşamın oluşturduğu insan davranışları çalışmalarında büyük ölçüde Simmel'in düşüncelerinden etkilenmişlerdir.

Simmel'in kent yaşamının oluşturduğu kişilik tipleri üzerine yaptığı araştırma Avrupa sosyolojisinde modernite çalışması olarak değerlendirilmiştir. Ancak 1920'lerde Şikago Üniversitesi'ndeki sosyal bilimcilerin Simmel'in kültürel yaklaşımından etkilenen çalışmaları, bir kent sosyolojisi kültürünün doğmasına yol açmıştır. Bu anlamda kentsel ekoloji kuramının kurucularından olan Park, kentlerin sosyologların araştırma alanı olması gerektiğini öne sürmüştür. Park'ın öğrencisi Wirth bu yaklaşımı benimseyerek geliştirmiştir. Burgess ise ekonomik gelişme, toplumsal değişme ve saha örgütlenmesi arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlamda kent ekolojisi kuramı kenti, 'çevreye sürekli uyum sağlama' düşüncesiyle birlikte 'kentsel gelişmede kendi yaşamı olan bir toplumsal organizma' olarak ele almıştır (Morva, 2013, s. 12-16).

Şikago Okulu'nun üyesi olan Wirth kuramın diğer düşünürlerinin aksine kentsel çevreden çok kentsel kültüre odaklanmıştır. *Urbanism as a Way of Life* başlıklı çalışmasında kentlerin heterojenliği, nüfusun büyüklüğü ve yoğunluğunun insan ilişkilerin azalmasına ve kente özgü bir yaşam biçiminin ortaya çıkmasına neden olduğunu tespit etmiştir (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 88).

1960'lı yıllardan 1980'lere kadar Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri dışındaki dünya şehirleri üzerine yapılan araştırmalar da bir başka eğilim olarak doğmuştur. Bu dönemde özellikle Sjoberg'in sanayileşmemiş ülkelerin kentleri üzerine yaptığı araştırmalar dikkat

çekmiştir. Sjoberg, bu kentler üzerine araştırma yapılırken gelişme sosyolojisinin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

1960'lı yıllarda Henri Lefebvre ile birlikte kent sorunsalı Marksizim perspektifinde ele alınmaya başlanmıştır. Eleştirel kentsel teori olarak adlandırılan bu ekole en önemli katkılar Harvey ve Castells tarafından getirilmiştir. Harvey kentleri sermaye birikim süreçleri üzerinden irdelerken Castells kolektif tüketim mekânları olarak kentleri incelemiştir.

Kentsel sosyoloji ve kentsel sorunlar çerçevesinde gerçekleştirilen bu tezin temel konusu ise günümüzün büyük kentleri için kentsel bir sorun haline gelmiş 'çöküntü mahallesi' kavramıdır. Tezde çöküntü mahallesi kavramı; kentin merkezinde veya merkezine fiziki olarak yakın olan, ailelerin oturduğu 'normal' mahalle işlevini bir şekilde kaybetmiş veya kaybetmek üzere olan mekânlar için kullanılmaktadır. En genel ve basit anlatımıyla çöküntü, çöküntüleşme, çöküntü alanı veya çöküntü mahallesi sözcükleri fiziki bir mekânın formundaki veya sosyokültürel dokusundaki olumsuz anlamdaki bozulmayı anlatmak için kullanılmaktadır. Robert Home'a (1982, s. x) göre çöküntü mahalleleri²; kentsel yoksulluk olarak adlandırılan fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunların yoğunlaştığı büyük şehirlerin merkezleri ve banliyöleri arasında uzanan eski konut ve küçük tip endüstriyel gelişme bölgeleridir.

Kent merkezlerindeki çöküntüleşme sorunları öncelikle şehirlerin demografik yapısının değişimiyle ilişkilendirilse de sosyoekonomik dengelerin değişmesi sonucunda orta ile ortanın üzeri gelir seviyesine sahip kişilerin kent merkezlerinden ayrılarak çevresindeki konut alanlarında yaşamayı tercih etmesiyle de ilişkilidir. Michael Middleton (1991, s. 41) kent merkezlerinde var olan çöküntü alanlarını kentte yeni iş fırsatlarının yaratılamaması dolayısıyla oluşan yoksulluk ve çevrenin kalitesinin düşmesiyle

² Home çöküntü bölgeleri için *inner city* kavramını kullanmaktadır.

açıklamaktadır. Burada kastedilen çevre kalitesi semte ait fiziki unsurların eskimesi ve yıpranmasıdır. Bir semtte çevre kalitesi düştüğünde çeşitli sebeplerden dolayı kötüleşen mekânlar alt gelir gruplarına mensup kişilerce istila edilmektedir. Böylece mekânın fiziksel olarak kötüleşmesine ek olarak semtte ekonomik ve sosyal anlamda da gerileme yaşanarak çöküntüleşme süreci sarmal halinde hızlanır.

Bu şekilde çöküntü mahalleri bir çalışma alanı olarak sadece şehir planlamacılarının veya sosyoloji çalışanların alanı olmaktan çıkmaktadır. Bir mekânın neden çöküntüleştiği sorusunu sadece fiziksel eskimeyle cevaplamak yeterli olmamaktadır. Kaldı ki fiziksel eskime de aslında sadece yapıların eskiliğine işaret etmez, altında yatan nedenler yine insana ve kamu politikalarına dahildir. Bir kullanıcının oturduğu mekânın zamanla fiziksel olarak yıpranmasına kayıtsız kalması ya da bu süreci engelleme kapasitesinden yoksun olması, çok çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bu bağlamda ilk akla gelen faktör ekonomik yoksulluktur. Ancak yoksulluğun kökenleri, ekonomik krizler, istihdam olanaklarının yetersizliği, enflasyon, vergi sistemindeki adaletsizlikler, kontrolsüz nüfus artışı, toplumsal hareketlilik eksikliği, düşük eğitim düzeyi ve iç göç gibi bir dizi etkenle ilişkilendirilebilir ve tüm bunlar nihai olarak kamu politikalarıyla bağlantılıdır. Bir mahallenin çöküntüleşme süreci, yalnızca fiziksel mekânsal bozulmalarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal yapının çözülmesini ve sosyal dokunun zayıflamasını da kapsamaktadır.

Diğer yandan kentte, özellikle kent çeperinde yeni oturma alanlarının gelişmesi de merkezde kalan alanların çöküntüleşme sürecini hızlandırmaktadır. Merkezde yaşanan sorunların temelinde; istihdam olanaklarının azalması, kentsel altyapı ve hizmetlerin merkezden çepere doğru dağılmasıyla birlikte nüfusun da kayması sonucunda, merkezdeki oturma alanlarının cazibesini kaybetmesi yer almaktadır. Yeni semtlerin cazibesinin artmasıyla birlikte orta ve üst gelir gruplarının merkezi terk etmesi sonucunda merkezde boşalan görece eski semtler alt gelir gruplarınca işgal edilmektedir. Böylece çöküntüleşme bir sarmal olarak devam etmektedir (Home, 1982, s. 143).

Farklı gelir gruplarına mensup kişilerce ikamet edilmek üzere mecburen 'seçilmiş olan' semtlerdeki eşitsizlik durumu toplumdaki ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin tezahürü olarak kabul edilmektedir. Bu eşitsizlik durumu, yaşam koşullarının kentin kimi bölgelerinde asgari düzeyin altına inmesine sebebiyet verecek kadar derinleşebilmektedir. Toplumsal eşitsizliğin kent mekânında radikal bir biçimde görünürleşmesi sonucunda sosyal ve ekonomik açıdan gerileyen mahalleler kentsel çöküntü alanlarını oluşturlar (Andersen, 2004, s. 190-192).

Batı literatürü incelendiğinde kentteki çöküntü mahallelerinin temel sorunlarına hatta bu mahallelerin ortaya çıkma nedenlerine ilişkin görüşlerin önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Çöküntü mahalleleri için sıkça kullanılan 'dışlanmış yerler' kavramı (excluded places) mahallenin sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel bozulmasını anlatmak için kullanılır. Bu alanlardaki bozulma 'sıradan' insanların kentin diğer bölgelerine kaçmasına, dolayısıyla düşük gelirli ve sosyal olarak dışlanmış grupların bu alanlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Andersen, 2008, s. 80).

Bir diğer görüş ise çöküntüleşmeyi kullanıcı değişimleri ile açıklamaktadır. Marris (2006, s. 141-153) ve Clinard (1968, s. 20) çöküntü mahallelerinin kentin büyümesinin zoraki bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemektedirler. Kent merkezinde nüfus yoğunlaştıkça üst gelir grubuna mensup kişilerce evler yeni kullanıcıların kullanımına bırakılmakta ve bu süreç sırasında elde edilen kazanç terk etme motivasyonunu güçlendirmektedir. Konutların sık kullanıcı değişimleri yaşaması ve kiracılık oranlarının artması binaların fiziksel eskimesini hızlandırırken diğer yandan da mahallede uzun süre ikamet eden kullanıcı sayısının azalması aidiyet, mahalle kültürü ve komşuluk ilişkilerinin zayıflamasına neden olmaktadır.

Literatür incelemesi sonucunda genel olarak kentsel çöküntü sürecinin gelişmesinde öne çıkan faktörler şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

- Bir konutun değeri çoğu zaman evin bulunduğu mahalledeki emlak rayiç değerleriyle yakın ilişkilidir. Çöküntü alanındaki bir konutun yenilenmesi konut

sahipleri için karlı bir yatırım olarak görülmez. Bu durumda adı geçen bölgelerde fiziksel eskimenin önüne geçilmediği gibi mahalledeki fiziksel bakımsızlık artar.

- Belirli bir mahallede ekonomik olarak marjinal grupların yoğunluğunun artması konutların fiziksel yıpranma düzeylerinin artmasına neden olmaktadır. Düşük gelirli grupların para harcama önceliklerinde ev bakımı yer almaz. Bununla bağlantılı olarak zaman içinde bölgede artan suç oranları orta gelir grupların mahalleyi terk etmesine yol açar. Boşalan alanlar ise düşük gelir grupları tarafından istila edilir.
- Mahallenin şimdiki ve gelecekteki imajının değer kaybetmesi çöküntü süreci için önemli bir kriterdir. Kentsel alan içindeki mahallenin imajının çeşitli nedenlerle hane halkının nezdinde zedelenmesi çöküntüleşmeyi hızlandırır³.
- Düşük gelir sınıfına mensup kişilerin belli alanlarda yoğunlaşmasına neden olan toplumsal ayrışma adı geçen belli bölgenin çöküntüleşmesini hızlandıran bir etkidir.
- Kullanıcı değişimlerinin sık yaşanması mevcut komşuluk ilişkilerinde güçlü bağların oluşmasını engellemektedir. Konutların veya iş yerlerinin uzun süre aynı kişinin kullanımında olmaması bir semtin çöküntüleşmesinde önemli rol oynamaktadır.
- Bir önceki maddeyle bağlantılı olarak, bir semtte ikamet edenlerin yaş ortalamasının yüksek olması veya mahallede kiracılık oranlarının yüksek olması gibi nedenler tek başına çöküntüleşmeye sebep olmasa da semtteki fiziksel ve sosyal eskimeyi hızlandırmaktadır.
- Kamu hizmetlerinin bilinçli olarak veya kendiliğinden bir semtte azalması sonucunda, altyapıda veya mekânın fiziksel donatılarında (hastane, sağlık ocağı,

³ Andersen'in (2008) Danimarka'da 12 yoksul bölgede yaptığı araştırma, mahalleye ilişkin öznel değerlendirme ile mahalle sakinlerinin taşınma planları arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir.

park, kültür evi vs.) hissedilen eksiklik veya yetersizlik orta gelir grupların mekânı terk etme eğilimi göstermesine neden olmaktadır.

Şimdiye kadar verilmiş bilgiler ışığında bu tezde çöküntü bölgesi ile hangi özelliklere sahip mekânların işaret edildiği yaklaşık olarak aktarılmaktadır. Ancak tezin en önemli zorluklarından biri olan kavramsallaştırma problemini aşmak için kimi noktaların netleştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu tez çalışmasının alana yapacağı öngörülen katkılardan bir tanesi de vurgulanan kavramsallaştırma noktasında karşımıza çıkmaktadır. Batı literatüründe sıkça karşılaşılan ve bu çalışmanın işaret ettiği mekânsal bölgeleri anlatmak için kullanılan kavramların Türkiye'nin büyük kentlerini ne kadar karşıladığı ve kapsadığı tartışmalıdır. Çünkü her ülkenin tarihsel gelişimi, kentleşme politikası, sanayileşmesi ve kendi iç dinamiklerindeki farklılıkları nedeniyle kentleşmesi kendine özgü şekilde tezahür etmektedir.

Ülkemizde, kent araştırmalarında çöküntü terimi yerine genellikle başka kavramların kullanıldığı gözlemlenmektedir. Gecekondu, mahremiyet bölgesi, getto, varoş veya *slum* bunlardan bazılarıdır. Bu anlamdaki kavram karmaşasının bir nedeni Batı literatüründe kullanılan kavramların çeşitliliği (*deteriorated area, inner city, deprived urban area, blighted, bidonville gibi*) iken diğer bir neden ise Türkiye kentlerinin ve Türkiye'nin kentleşme pratiğinin Batı'daki kentleşmeyle tam olarak örtüşmemesidir. Devam eden bölümlerde bu kavramsal tartışma içinde neden 'çöküntü' kavramının seçildiği, bu seçim sırasında hangi kriterlerin kullanıldığı aktarılmaktadır. Bu bilgiler ışığında mevcut kavramsal tartışma bizatihi olarak bu tezi önemli kılmaktadır. Batı'da üretilmiş olan kuramlardan ödünç alınan kelimeler ile Türkiye'deki örnekleri betimlemek son derece güçtür. Çünkü çöküntü bölgelerinin nasıl oluştuğunu inceleyen kuramların araştırma alanları Batı kentleridir ve bu kuramların diğer ülke kentlerine tam olarak uyan kavramsal çerçeveleri yoktur.

Kentlerin gelişmesiyle birlikte öngörülemeyen sosyal, kültürel ve ekonomik farklılaşmalar mekânlarda çeşitli deformasyonlara sebep olmuştur. Bu deformasyonların günümüzdeki

en problemlı sonuçlarından biri de kentlerdeki çöküntü mahalleleri olmuştur. öküntü mahalleleri bir kere kent merkezinde oluştuktan sonra, mahallenin sosyal ve fiziki anlamda ortaya çıkardığı çöküntüleşme ve bunun ıslahı için harcanan ekonomik, sosyal ve fiziki çabalar göz önüne alınmalıdır. Bu mekânların yeniden iyileştirilmesi her açıdan oldukça maliyetlidir. Üstelik bu mekânlarda yapılan mutenalaştırma/soylulaştırma çalışmaları; yerelde oluşmuş dinamikleri yerle bir etmesi, kentin bütününe olan olumsuz etkileri ve alt gelir gruplarını kent dışına itmesi gibi bir takım olumsuz dışşallıkları barındırmaktadır.

öküntü mahallelerinin sorun yaratan önemli bir diğer niteliği de bu tür birimlerin birer suç bölgesi olma potansiyelleridir. Bu açıdan bu mahalleler yönetsel ve kamu güvenliği ile ilgili yoğun sorunlara neden olmaktadırlar. Kent merkezindeki çöküntü bölgeleri; karmaşık trafik, park yerlerinin yetersizliği, çevre kirliliği, yeşil alanların ve kamusal alanların eksikliği, alt yapı ve bina konfor donanımlarının bozulması, yaşam kalitesinin düşmesi ve bu bölgelerde oturanların yabancılaşması gibi bir dizi başka sosyolojik sorunlara da yol açmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar çöküntü mahallelerini günümüzün büyük kentleri için önemli bir sorun haline getirmektedir. Mevcut durumda sadece büyük kentlerin bir sorunu olarak karşımıza çıkan çöküntü mahalleleri probleminin yakın gelecekte tüm kentler için öncelik taşıyacağı barizdir.

Bu doğrultuda tezin temel sorununu şu şekilde genelleyebiliriz: Şimdiye kadar kentsel çöküntüleşme konusunda yapılmış olan çalışmalarda tespit edilen etmenler Türkiye’deki çöküntü mahalleleri pratiğine ne kadar uymaktadır? Özelde ise tezin temel sorusu şudur: Türkiye’nin büyükşehirlerinde çöküntü mahalleleri nasıl oluşmaktadır, bir mahalle/sem t hangi süreçlerden geçmektedir, bu süreçte hangi aktörler ve etmenler Çöküntüleşmeye sebep olmakta veya süreci hızlandırmaktadır?

Yukarıdaki soruları cevaplandırabilmek için kentleşme kuramlarını sosyolojik açıdan inceleyen üç temel kuramdan yola çıkılmaktadır. Bunlardan ilki kentsel ekolojik kuramdır. Kentsel ekolojik kuramın düşünürlerince mekânın kentsel ayrışması kentsel

büyüme kuramı içinde analiz edilmiştir. Çöküntü bölgelerinin mekânsal sorunlara sebebiyeti ilk kez bu kuram içinde dile getirilerek görünür kılınmıştır. Kuramın düşünürlerine göre, kentler gelişi güzel/rastgele şekilde değil biyolojik yasalara benzer şekilde çevrenin avantajlı veya dezavantajlı özelliklere göre şekil almaktadırlar. Bu doğal süreç içinde de çöküntü mahallelerinin oluşması tamamen modern kentin doğal bir gerçekliği olarak kabul edilir. Bu nedenle de bu bölgelerin ortaya çıkmaması veya bir kere ortaya çıktıktan sonra bütünüyle yok edilmesinin veya ıslahının mümkün olmadığı iddia edilir. Nüfus topluluklarının çevreye uyum sürecinde ortaya çıkan çöküntü bölgeleri alt gelir gruplarının, çeşitli alt kültürlerin ve kentsel sıra dışılıkların belirli bir yerde toplanması ile bir anlamda işlevsel ve anlamlıdır. Ekolojik kuramın statik bakış açısı bahsi geçen bölgeler için çözüm arayışlarını anlamlı kılmamaktadır.

Çalışmada temel alınan bir diğer kuram ise ekolojik yaklaşımdan sonra geliştirilen Sjoberg'in (1965) düşünceleriyle şekillenen tarihselci kuramıdır. Sjoberg, ekolojik kuramın kurallarının ve iddialarının modern sanayi kentlerini kapsadığını, ancak onlardan farklı olarak sanayinin tam olarak girmedığı toplumlarda kentlerin mekânsal özelliklerini belirlemede yetersiz kaldığı görüşünden yola çıkar. Sjoberg'in kuramsal yaklaşımı sanayi öncesi toplumların kentlerinde mekânsal deformasyonun (eğer böyle bir deformasyon var ise) nedenlerini ve özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Bu doğrultuda; teknolojinin ilerlemediği, organik enerjinin hala baskın olarak kullanıldığı, sakinlerinin çalışma ve konut alanlarının net bir şekilde çizildiği ve toplumsal gözetleme ve baskının yüksek olduğu sanayi öncesi pre-modern toplumlarda çöküntü bölgeleri görülmemektedir. Başka bir deyişle, kentlerde çöküntü bölgelerinin oluşmasına yol açan şey, sanayileşme ve onun getirdiği ekonomik farklılaşmalardır.

Çalışmada kullanılan son yaklaşım ise, kentleşme pratiklerini kapitalizm süreçlerine paralel olarak yorumlayan ekonomik süreçler (eleştirel kentsel kuram) kuramıdır. Yaklaşımda çöküntü bölgelerinin ortaya çıkışı sermaye yatırımları açısından incelenerek diğer kuramlardan farklı olarak çözüm önerileri sunulmaktadır. Kurama önemli katkılar sunan Harvey'e göre modern kent, sanayi kapitalizmin ortaya çıkması ile 'yaratılan

çevre'nin bir çıktısıdır ve en nihayetinde temelde hizmet ettiği şey artı değerın sürdürülebilirliğıdir. Ekonomik süreçler kuramı çöküntü bölgelerinin mekânsal ve sosyolojik anlamda ıslah edilebilirliğı üzerinden şekillenmektedir.

Bahsi geçen kuramlar düşünsel temelde çok zengin içeriklere sahiptir. Ancak bu tezde bahsi geçen kuramlar çöküntü bölgeleri özelinde ele alınmakta ve kuramlara tezin temel sorularına cevap verdiği ölçüde yer verilmektedir. Farklı kuramların tez içinde ele alınmasının nedeni çöküntü bölgelerinin kent kuramları içinde hangi çerçevede ele alındığının netlik kazanmasıyla Türkiye'nin büyük kentlerindeki çöküntü bölgelerinin hangi modele uyduğunu veya uymadığını, hangi açılardan farklılaştığını ortaya koymaktır.

Tezin Araştırma Sorusu

Tezin temelini çöküntü bölgesinin analiz edilmesiyle yukarıda bahsi geçen kuramlar açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Çalışma içinde çöküntü bölgesi analizinin şu sorular doğrultusunda yapılması amaçlanmıştır:

- Çöküntü bölgesini oluşturan etmenler nelerdir?
- Çöküntü bölgesinde yaşayanlar semtlerini nasıl değerlendiriyorlar?
- Çöküntü bölgesinde yaşayan bireyler nasıl bir sosyal, kültürel ve iktisadi kimliğe sahipler?
- Çöküntü bölgesinin oluşmasında kamunun veya özel sektörün doğrudan ya da dolaylı (bilinçli/bilinçsiz) olarak müdahalesi var mıdır?

Tezin Amacı

Tezin alan araştırması bölümü Ankara-Kurtuluş ve Ön Cebeci mevkilerini kapsamaktadır. Kurtuluş bölgesi özelinde yapılan alan araştırması ekseninde tezin amaçları; adı geçen bölgenin çöküntüleşme sürecine nasıl girdiğini anlamak ve bu örnekten yola çıkarak benzer alanlardaki çöküntüleşmeyi önleyecek ya da benzer

bölgelerin canlandırılmasını sağlayacak politika önerilerinde bulunmaktadır. Bu durumda tezin çalışma sorunsalının temel aldığı varsayımları ve belli varsayımların denenmesine yönelmiş bazı özel amaçları şu şekilde altı nokta etrafında toplanabilir:

- Her ülkedeki çöküntü bölgelerinin oluşma hikayesi birbirinden farklıdır. Kurtuluş ve Ön Cebeci bölgelerinin mahalleleri sosyal, ekonomik ve fiziksel özellikleri açısından Batı ülkelerinin hızla büyüyen kentlerinin geçiş halindeki kesimlerine has özellikle sahip olmakla birlikte, Batı'nın görgül örnekleri üzerinden üretilmiş kuramlarını Türkiye kentleri için kullanmak doğru bir yaklaşım değildir.
- Adı geçen mevkinin mahallelerinde 'bölgenin yerlisi' olarak ayrı, özel bir aile tipi sınırlı sayıda kalmıştır; bölge sonradan gelenlerin istilasına uğramıştır.
- Çöküntü mahallesinde fiziksel eskimenin yaşanmasına eşzamanlı olarak mahallelide de sosyal ve kültürel olarak gerileme gözlenir.
- Çöküntü mahalleleri kent merkezlerinde kendiliğinden oluşmazlar. Bu bölgeleri ortaya çıkaran bilinçli veya bilinçsiz müdahaleler söz konusudur.
- Çöküntü bölgelerinin oluşmasını önlemek veya bu bölgeler bir kere oluşuktan sonra mutenalaştırma yoluna gitmeden ıslah edilmesi mümkündür.
- Çöküntü bölgelerinin oluşmasında kamu hizmetlerinin dolayısıyla merkezi idarenin ve yerel yönetimlerin rolü vardır.

Tezin Yöntemi

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve alan uzmanları ile yapılan ön görüşmeler neticesinde Ankara/Çankaya'da bulunan Kurtuluş-Ön Cebeci mevkiinde kentsel dönüşüm için henüz toplu-parsel bazında bir başvuru olmadığı bilgisi edinilmiştir. Ancak alanın gerek fiziksel gerekse ekonomik ve sosyal gerileme içinde bulunduğu göz önüne alındığında alanın planlı bir yerleşke olmasına rağmen yapılan literatür taramaları neticesinde çöküntü bölgesi olarak değerlendirilmesinin (henüz çöküntüleşmemiş olsa dahi bu yolda gittiğinin) uygun olacağı düşünülmüştür.

Araştırmanın kapsamı, yapılan ön çalışmalar ve alan uzmanlarıyla yapılan görüşmeler doğrultusunda neticesinde Ankara Kurtuluş ve Ön Cebeci bölgesi olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda araştırma alanına giren mahalleler; Ön Cebeci Mahallesi, Arka Topraklık Mahallesi, Topraklık Mahallesi, İleri Mahallesi, İncesu Mahallesi ve Dilekler Mahallesi olmak üzere 6 mahalledir. Cebeci bölgesinde yer alan Çamlıtepe, Ertuğrulgazi, Fakülteler, Erzurum ve Dikimevi Mahalleleri ise araştırma alanına uzak olduğundan ve sosyal ile fiziksel eskimesini henüz tam anlamıyla tamamlamadığından dolayı çalışma kapsamına dahil edilmemiştir.

Tez betimsel bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Bölgede yaşanan dönüşüm sürecini değerlendirmek için tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen hane halkına anket formu uygulanmıştır. Anket formuna ek olarak, anket formundaki sorular ve cevaplar temel alınarak, bölgedeki yerel aktörlerle yarı-yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Böylelikle anket formunun getirdiği sınırlılıklar mülakatlarla telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak bir noktada kurumların da iş birliğine ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle Çankaya Belediye'sinin kurumsal raporlarının ve 'Emlak ve İstimlak Müdürlüğü' ile 'İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün çalışanları ile yapılacak görüşmelerin alandan elde edilen verilerin değerlendirilmesine büyük bir katkısı olacağı düşünülmüştür. Mamafih Hacettepe Üniversitesi adıyla yapılan resmi yazışmalarda 18.08.2021 tarihinde Ankara Çankaya Belediyesi İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü'nden gelen cevapta uygulanan prosedür gereği bilimsel çalışmaları yürütmek adına belediye çalışanları ile görüşme yapılmasına destek ve izin verilmediği belirtilmiştir.

Anket çalışmasını gerçekleştirilirken toplam yapılması gereken anket sayısı mahalleler ve sokaklar arasında bölüştürülerek her binadan en az 1 kişiye anket uygulanması amaçlanmıştır. Böylece her hanedeki görüşlerin sonuçlara intikal etmesi amaçlanmıştır.

Çöküntü mahallelerini tanımlamak ve hangi mahallelerin bu olgu kapsamında değerlendireceği hususunda yapılan literatür taraması sonucunda kimi referanslar tespit edilmiştir. Anket formu oluşturulurken bu kriterler esas alınarak verilerin

değerlendirilmesi yine bu esaslar üzerinden yapılmıştır. Anket formunun ilk kısmı katılımcının demografik özelliklerine yöneliktir. Böylece görüşmecilerden elde edilen verilerin tanımlayıcı istatistiklerinin hesaplanması amaçlanmıştır. Anket formunun 2. bölümünü görüşmecinin yaşadığı konutun mekânsal niteliklerine dair sorular oluşturmaktadır. Böylece mekânın fiziksel durumunun saptanması ve görüşmecinin konutunun ihtiyaç duyduğu fiziksel özelliklere göre mekân algısının nasıl değiştiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Anket formunun 3. bölümünde ise mahalledeki sosyal hayat ve dayanışma örüntüleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece mekâna aidiyet, komşuluk ve sosyal ilişkilerin çöküntüleşme olgusu ile bağlantısı ortaya çıkarılmaya hedeflenmiştir. Anket formunun 4 ve 5. bölümlerinde semtteki ortak sosyal ve kamusal alanlar ile altyapı hizmetlerinin yeterliliği ve memnuniyeti sorgulanmıştır. Bu bölümlerdeki sorular ile kamu idarelerinin semte ne kadar öncelik tanıdığı veya semtteki ortak ihtiyaçları giderme konusunda ne kadar istekli oldukları değerlendirilmeye çalışılmıştır. 6. bölümdeki anket soruları isemt sakilerinin mekâna dair güvenlik algılarıyla ilgilidir. Mahallenin yaşamak için güvenilir bulunup bulunmadığı, ağırlıklı olarak hangi suçların işlendiği veya mahallede rahatsız olunan grupların varlığıyla ilgili sorulan sorular temelde çöküntü olgusu ve suç teması altında değerlendirilmiştir. Anket formunun son bölümünde ise bir kısmı açık uçlu sorulardan oluşan mekâna karşı algı ve tutumları ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Tez üç ana bölüm halinde tasarlanmıştır. Tezin ilk bölümünde çöküntüleşme olgusu üzerine teorik tartışmalara değinilmektedir. Bu çerçevede ilk olarak çöküntü bölgelerini ortaya çıkaran faktörler sırasıyla kentsel ekolojik kuram, Sjoberg'in tarihselci kuramı ve kentleri sermaye birikimi açısından çözümlemeye çalışan Marksist kuramlar doğrultusunda irdelenmektedir. Devam eden bölümde ise, çöküntü bölgelerinin tanımlanması üzerinde durulmakta ve bu tanımlamadan yola çıkarak çöküntüleşme kriterleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından sıkça çöküntüleşme kavramının ikamesi ve/veya tamamlayıcısı olarak kullanılan ancak çöküntüleşme ile kimi farklılıkları bulunan slum, getto, gecekondu gibi olgulardan bahsedilmektedir. Böylece Kurtuluş-Ön Cebeci

örneği üzerinden kuramsal temelde karşılaştırma yaparak tezin hipotezlerini sınamaya uygun bir düzlem elde edilmeye çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde Ankara'nın tarihsel süreç içinde kentsel anlamda nasıl bir dönüşüm geçirdiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu dönüşümün izini sürmek için ikincil kaynaklardan faydalanılarak Ankara'nın başkent olma sürecinden itibaren nasıl inşa edildiği, hangi amaçların ön planda olduğu konuları tartışılarak kısa bir Ankara'nın mekânsal dönüşümü çerçevesi çizilmektedir. Ankara genelinin ardından Cebeci-Kurtuluş özelinde semt ayrı bir başlık altında ele alınmaktadır. Kurtuluş semtinin Ankara'nın kuruluşundan itibaren geçirdiği dönüşümler arşiv taraması yoluyla verilmektedir. Sadece imar alanındaki dönüşümler değil genel olarak semtin mekânlarının dönüşümü, demografik değişim, zaman içinde semtin kaybettiği ve kazandığı anlamlar tartışılarak semtin genel bir haritasının çıkarılması amaçlanmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde alan araştırması ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Öncelikle araştırmanın yöntemine dair bilgiler verilmektedir. Bu çerçevede araştırmanın niteliği, hangi yöntemlerin neden kullanıldığı, alanın evreni, örnekleme, pilot çalışmasının sonuçları gibi teknik bilgilere yer verilmektedir. Devam eden bölümlerde ise Kurtuluş bölgesinde gerçekleştirilen nicel araştırmanın bulguları sunulmuştur. İlgili bölümün son alt başlığında ise alandan elde edilen bilgiler ilk bölümde tartışılan kuramlar açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere paralel olarak tezin hipotezleri de tartışılmıştır. Alandan elde edilen veriler nitel bulgularla birlikte yorumlanarak alt başlıklar halinde veriler çöküntüleşme kriterleri açısından değerlendirilmiştir. Son olarak bu bölümde, Kurtuluş örneğinden yola çıkarak Türkiye kentleşmesinin hangi ekole benzer özellikler taşıdığı ve hangi noktalarda dünya örneklerinden ayrıldığı tartışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak çöküntü bölgelerinin oluşmasını engellemesi muhtemel birtakım öneriler sunulularak çalışma tamamlanmıştır.

1. BÖLÜM

ÇÖKÜNTÜ MEKÂNLARINA İLİŞKİN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kent çalışmaları kentlerin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi dinamiklerini anlamaya yönelik disiplinler arası bir alan olarak büyük önem taşımaktadır. Kent çalışmalarını "liberal/Marksist, modern/post-modern, kurumsal/ sosyokültürel gibi yaklaşımlara göre ya da mekân, kültür, ekonomi, siyaset gibi kent özgüllüğünde tanımlanan temalara göre" sınıflandırmak mümkündür (Özdemir, 2010, s. 47-48). Bu yönelim çerçevesinde tezin bu bölümünde kent sosyolojisinin klasik ve eleştirel düşünürlerinin temel bakış açılarından yola çıkılarak kent tanımları ve bu tanımlamalarda çöküntü mahallelerinin yeri sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Bu tür bir sınıflandırma, süreç içerisinde aslında mekânsal ve toplumsal süreçler arasındaki gerilime işaret etmek amacıyla farklı kent analizlerine ve tanımlara yol açan bir tartışmanın parçası olarak kullanılmıştır. Bu amaçla, tezde öncelikle Marx, Weber ve Durkheim'ın ana ilham kaynakları tartışılmaktadır. Şikago Okulu'nun kentsel ekolojik kuramı, kentsel teorinin gelişimi için ikinci bir dönüm noktası olarak tanımlanmıştır. Çünkü kent biliminin başlı başına bir disiplin olarak öncü rolü bu ekole aittir. Sonrasında Lefebvre, Castells ve Harvey eleştirel teorinin ana akım dışındaki gelişimini izlemek ve şehirlerin mekânsal anlayışlarını belirlemek için tartışılmaktadır. Son olarak Sjoberg'in sanayi öncesi toplumların kentsel mekânla kurduğu ilişkiye değinilmektedir.

Kent olgusunu açıklamak için Marksist kentsel sosyoloji ve Weberyen kentsel sosyoloji gibi pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Ancak Gottdiener'a (2013, s. 15-16) göre kentsel sosyolojiyi inceleyen farklı yaklaşımlar, özellikle sosyolojinin 'kurucu babaları' olarak adlandırılan kişilerce kent konusu üzerine yazılanlara pek ilgi duymamışlardır. Örneğin, modern Marksist teoriler Marx'ın diyalektik materyalizmine, sınıf mücadelesi teorisine ve buna benzer fikirlerine çok sayıda atıfta bulunmakla birlikte Marx'ın kent-kır ayrımı

hakkındaki düşüncelerine ya da kentin kapitalizmin gelişmesindeki rolüne nadiren yer vermişlerdir. Benzer şekilde, Weber'in kent üzerine düşünceleri ve çalışmaları ender olarak ön plana çıkmış, bunun yerine Weber'in bürokrasiye ve sosyal sınıfa dair görüşlerine odaklanılmıştır (Saunders, 2013, s. 15).

Kent sosyoloji disiplininin diğer alanları, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında önde gelen Avrupalı sosyal teorisyenler tarafından ortaya atılan bir dizi ikincil soru etrafında gelişmiştir. Bununla birlikte, bu yazarların araştırmaları hak ettikleri ilgiyi görememiş, bunun yerine I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Şikago Üniversitesi'nde geliştirilen insan ekolojisi teorisi bir başlangıç noktası olarak yer almıştır (Flanagan, 1994, s. 16). Bunun nedeni, Marx, Weber ve Durkheim gibi önemli sosyal teorisyenlerin bir kent teorisi geliştirmeye çalışmamış olmalarıdır. Adı geçen düşünürler çağdaş kapitalist toplumun kentsel sorunlarının, topluma bir bütün olarak nüfuz eden faktörlerin analizine dahil edilmesi gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır ancak kuramlarının devamlarını getirmemişlerdir. Marx, Weber ve Durkheim'in temel yönelimi bir kent teorisi oluşturmak olmamıştır. Onlar, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal ilişkilerin değişimi açıklayan temel bir teori geliştirmeye çabalamışlardır. Yazarların çalışmalarında ele alınan kent, kapitalist toplumlarda meydana gelen önemli sosyal süreçlerin gelişiminin üzerindeki ikincil bir etki olarak görülmüştür. Kent bir neden olarak değil belli gelişmelerin önemli bir koşulu olarak anlamlandırılmıştır.

Tezin bu ilk bölümünde öncelikle kent çalışmalarının çıkışından başlanarak Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya çıkmış kent sorunsalıyla ilgili yapılan çalışmalara değinilmektedir. Devam eden bölümlerde ise ekonomik süreçler kuramları ile Sjoberg'in tarihselci yaklaşımında çöküntü bölgelerini hangi düzlemde tanımladıkları ele alınmaktadır.

Bunların ardından araştırmanın temel öznesi olan çöküntü bölgelerinin kavramsal düzlemde tanımlaması yapılmaktadır. Bu tanımlama yapılırken yapılan literatür okuması doğrultusunda çöküntü bölgelerini ortaya çıkaran mekânizmalar ile kent merkezlerindeki

çöküntü bölgelerinin genel görünümü ortaya konulmaktadır. Sonrasında, bu çerçeve esas alınarak çöküntü bölgesinin Türkçede çoğunlukla kentsel çöküntü bölgelerini tanımlamak için kullanılan kimi kavramlar ile farkı belirginleştirilmektedir.

1.1. KENT KURAMLARININ GELİŞİMİ

Kentleri sistematik bilgiyle açıklamaya çalışan ve kentlerin gelişimini belirleyen kurallar ile yasalar çerçevesinde betimlemeye çalışan kent kuramları kent biliminin ve kent sosyolojisinin yetkinliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kentlerin ortaya çıkışlarının yanı sıra mevcudiyetlerinin devam etmesi de kentlerin toplumsal yapılarıyla yakından ilişkilidir. Bundan dolayı sosyal bilimlerdeki birçok farklı disiplin araştırmalarında mekân olgusu kavramına yer vermiştir.

Bu bölümde kentlerin toplumsal, ekonomik, politik ve mekânsal gelişmelerini ele alan çeşitli kuramlar tarihsel süreç içinde anlatılmaktadır. Bölümde öncelikle kentsel yaklaşımlar, Saunders'ten ödünç alınan bir anlatım tarzıyla, Marx ve Engels'ten başlayarak Avrupa'daki belli başlı kent teorisyenleriyle devam etmektedir. Ardından sistematik bir disiplinle kenti sosyolojik ve mekânsal bağlamda ilk inceleyen kuram olarak kabul edilen kentsel ekolojik kuram yer almaktadır. Kentsel ekolün öncülerinden olan Wirh'in bir yaşam biçimi olarak gördüğü kentlileşmeye dair düşünceleri de bu bölümün alt başlığında yer almaktadır. Kentsel mekânı ekonomik ilişkiler bağlamında değerlendiren eleştirel kent kuramcılara odaklanan devam eden bölümlerde ise Lefebvre, Castells ve Harvey'in düşüncelerine yer verilmektedir. Son olarak Sjoberg'in kentsel mekânı değerlendirirken sanayi öncesi ve sonrası toplumlardaki farklılaşan kentleşme teorileri anlatılmaktadır.

1.1.1. Avrupa’da Kent Kuramları

19. yüzyılla birlikte feodalizmden kapitalizme geçiş süreci; üretim tarzından toplumsal örgütlenmeye, insan ilişkilerinden mekânsal örgütlenmeye kadar her alanı değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Kentlerin gelişimi ile kapitalizm arasındaki teorik bağları ilk kurma girişimleri ekonomistler, sosyologlar ve tarihçiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Zamanla feodal üretim şeklinin kapitalist üretim şekline evrilmesi ve özellikle bu üretim tarzının Avrupa’nın batısında gelişmiş olması düşünürleri bu durumu anlamaya ve açıklamaya yöneltmiştir.

Yine 19. yüzyılla birlikte liberal ve sosyalist kuramın düşünürleri kent sosyolojisi alanındaki en önemli ilerlemeyi kent-kır çelişki üzerinden yola çıkarak kentlerin kırsal üzerindeki ekonomik ve ideolojik hakimiyetinden sağlamışlardır (Holton, 1999, s. 24-25). Durkheim, Marx-Engels ve Weber için, bulundukları dönem itibariyle de kapitalizmi ve kapitalizmin gelişimini çözümlemek temel tartışma konusu olmuştur. Kentler, kapitalist üretkenliği ve toplumsal ilişkileri açıklama noktasına kadar incelenmiştir. Kent, bu çözümleme içerisinde, temel özne olmamış, gerekli olduğu oranda yer almıştır. Ancak bu var oluş daha sonrasında oluşturulan kent kuramlarına önemli bir zemin oluşturmuştur (Duru ve Alkan, 2002, s. 8).

1.1.1.1. K. Marx ve F. Engels

Kentsel sorunların (slumların artması, hastalıkların yaygınlaşması ve düzenin bozulması vb.) artmasıyla birlikte teorisyenler ve araştırmacılar çalışmalarında kentlere daha fazla önem vermiş olsa da Marx ve Engels çalışmalarında hiçbir zaman spesifik bir kent teorisi geliştirmeye yönelmemişlerdir. Bunun yerine, kapitalizmin ilerleyişinden yola çıkarak toplumsal süreçlerin ana teorisini oluşturmuşlardır (Saunders, 2013, s. 20).

Marx ve Engels’in kent hakkındaki görüşlerinin esasen; kır-kent ayrımı, kent ve konut sorunsalları ekseninde toplandığı görülmektedir (Bal, 2018, s. 184). Kentsel olana dair

görüşlerini kapitalizmi tanımlamaya çalıştıkları çeşitli eserlerinde sunmuşlardır. Kentin asıl olarak kapitalist tarzda üretim ve tüketim ilişkilerine zemin sağlıyor olması Marx ve Engels'in düşüncelerinde kentlere özel anlam atfedilmesine neden olmuştur.

Marx kentin ne demek olduğunu;

...kenti, iş bölümü ile özel mülkiyetin karakterize ettiği bütün toplumlarda bulunan özerk bir genel yapı olarak ele almakla; onu, türlü üretim biçimlerinin mülkiyet ilişkilerine göre biçim değiştiren heterojen bir kurum olarak görme arasında gidip gelmekte...

şeklinde tanımlamaktadır (Holton, 1999, s. 34)

Kent-kır çelişkisini kentleşme ve kapitalizm üzerinden yorumlayan Marx için Orta Çağ'a kadar olan klasik tarih aslında kırsal tarihidir. Antik Çağ'ın kentlerinin üretim tarzı ile ilgisi yoktur; bu kentler sadece kırsal üretim üzerinde kontrol sağlayan yönetsel birimlerdir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve bireysel tarıma geçişle birlikte bu süreç değişime uğramış; Orta Çağ'da yeni bir üretim tarzının doğmasıyla birlikte kent-kır ikiliği farklı bir görünüm kazanmıştır (Şengül, 2001, s. 11).

Kapitalist sistemin esasında dayanağı olan 'özel mülkiyet' ile 'artı değer' kavramlarının aynı zamanda kentsel sorunların da bizatihi nedeni olduğu belirtilmiştir. Marx ve Engels'in birlikte kaleme aldığı *Alman İdeolojisi* adlı eserde kent-kır çelişkisi ticaret ve tarım arasındaki ayırmadan ve toprak üzerindeki özel mülkiyetten yola çıkılarak kurulmaktadır. Bu ayrıma göre kentler taşınabilir sermayenin emek ve değiş tokuşa dayanmayan taşınmaz mallarından oluşmaktadır. Geleneksel tarımsal yapıda bulunmayan birçok ekonomik, siyasi ve kültürel işlevler kentlerde vücut bulmaktadır (Marx ve Engels, 2008, s. 23-29).

Marx ve Engels (2008, s. 87) çağdaş kent tanımlamasında en belirgin maddi ve zihinsel iş bölümünün kent ile kır ayırımında belirginleştiğini ifade etmişlerdir:

...kent ile kır arasındaki karşıtlık, barbarlıktan uygarlığa, aşiret düzeninden devlet sistemine, bölgesellikten ulusa geçişle birlikte ortaya çıkar ve

zamanımıza kadar bütün uygarlık tarihi boyunca sürüp gider... kentin varlığı yönetimin, polisin, vergilerin vb. zorunluluğunu, kısacası belediye örgütünün, bu nedenle de genel olarak siyasetin zorunluluğunu içerir. İşte nüfusun ilk kez olarak iki büyük sınıf halinde bölünmesi, doğrudan iş bölümüne ve üretim araçlarına dayanan bölünme, burada ortaya çıkmıştır. Zaten kent; nüfusun, üretim aletlerinin, sermayenin, zevklerin, gereksinimlerin bir merkezde toplanması olayıdır, oysa kır tam tersi bir olayı, ayrı ayrı olmayı ve dağınıklığı ortaya koyar...

Marx ve Engels kent ile kır arasındaki ayrımın Antik Çağ'dan modern kapitalizme kadar tüm insan topluluklarını nitelediğini savunurlar. Marx için bu ayrım emeğin iş bölümünün ilkel bir tezahürüdür. Marx için kent-kır antitezi temel üretim tarzı bağlamında analiz edilmelidir. Bu nedenle, kentin kır ile ilişkisinin analizi, özel üretim tarzları içerisine kazanmış sınıf ilişkisi analizi üzerinden açıklanır; çünkü kent farklı toplumsal içeriklerde farklı bir öneme sahiptir⁴ (Bahçeci, 2013, s. 19).

Orta Çağ kentlerinde tüccar sınıfının büyümesi farklı bölgeler arasındaki ticari bağların genişlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Tüccar sınıfı ile birlikte birbirine fiziksel olarak yakın olmayan kentler arasında iş bölümüne imkân sağlanmış ve yeni endüstrilerin genişlemesi dolaylı yoldan teşvik edilmiştir. Kentlerin birbiri ile ilişki içine girmesiyle yeni aletler ve dolayısıyla yeni imkanlar farklı kentlere taşınmış ve böylece üretim ile ticaret arasındaki ayrılık endüstriyel kentler arasında yeni bir paylaşımı doğurmuştur. "Bu kentlerin her biri kısa süre içinde endüstrinin en nüfuzlu bölümünü sömürmeye başlamıştır" (Marx ve Engels, 2008, s. 72).

Orta Çağ kentlerinde tüccarların sermayesiyle oluşturulan yeni kapitalist üretim sistemi, taşraya yayılarak Endüstri Devrimi'nin büyük kentlerinin bu bölgelerin çevresinde gelişmesine olanak sağlamıştır. Antik Çağ kentleri kapalı bir sistem görünümündeyken,

⁴ Marx'a göre ilk gerçek sınıflı toplum Roma'dır. Roma'daki yönetici üst sınıfın ekonomik zenginliği toprak mülkiyeti üzerine kurulan köleci üretim tarzından gelmekteydi. Büyük toprak sahipleri kent merkezinde ikamet etmesine rağmen Roma'nın üretim tarzı tarıma dayanmaktaydı. Bu nedenle klasik tarih kentlerin tarihi olmakla birlikte kentler toprak mülkiyetinden ve tarımdan besleniyordu (Görmez ve Bahçeci Başarmak, 2023, s. 39).

bu yeni sanayi kentleri kendilerini meydana getiren üretim tarzına karşı bir zıtlık sergilemiştir. Feodalizmin hiyerarşik zorunlulukları ve Orta Çağ kentlerinin ortak kuralları sanayi kentlerinde yerini tamamen nakit akışına dayanan ilişkilere bırakmıştır. Sanayi burjuvazisi ve feodal toprak sahipleri arasında var olan ve sınıf rekabetinde ifade bulan kapitalizmin yeni sosyal ilişkileri ile feodalizmin eski sosyal ilişkileri arasındaki çatışmalar kent-kır arasındaki çatışmalarda kendini göstermiştir (Marx ve Engels, 2018, s. 34).

Pirenne ve Weber gibi tüccar sınıfının yeni bir kentin oluşmasında ve yeni bir sınıfın ortaya çıkmasında etkili olduğunu düşünen Marx ve Engels (2008, s. 57) Orta Çağ burjuvalarının her şehirde canlarını korumak için kırsaldaki soylulara karşı birleşmek zorunda olduklarını belirtmiştir.

Burjuvalar, feodal birlikten ayrıldıkça mevcut feodalite ile olan karşıtlıklarının belirlediği ölçüde burjuvaları yaratmışlardır. Bazı kentlerin birleşmesiyle bu ortak koşullar sınıf koşulları halini almıştır. Aynı koşullar, aynı karşıtlık, aynı çıkarlar kabaca her yerde aynı ahlak kurallarını oluşturmalydı. Bu süreçte köyün kentleşme süreci batıya, daha doğrusu endüstrileşmesini uzun bir süre içinde tamamlamış toplumlara, özgüdür. Kapitalist pazar yayılırken kentsel olanakları ve değerleri de köy toplumuna benimsetmektedir (Duru ve Alkan, 2002, s. 9). Dolayısıyla, kentleşme ve kapitalist yayılma, yalnızca fiziksel alanları değil, köydeki toplumsal ilişkileri ve değerleri de dönüştürmüştür.

Marksist kuramda feodal üretim tarzının çözülmesi ve kapitalizm sürecine geçişin anlamı kentte görünür olmaktadır. Ancak Marx ve Engels için temel tartışma kent veya kentleşme değil, kentin mekân ve zemin sağladığı kapitalist süreçlerdir. Yoksulluk ve sefaletten sorumlu olan kent değil, kentleri oluşturan kapitalist üretim biçimidir (Şengül, 2001, s. 64).

Diğer yandan Marx ve Engels için kent aynı zamanda sosyalizmin gerçekleşmesinde ön koşuldur. Kapitalizmin proletaryanın üzerindeki etkisi en açık biçimde kentlerde tezahür etmektedir. Sermayenin toplanma eğilimi ile sınıfların kutuplaşma eğilimleri kentlerde

gelişir. Bu nedenle ortak yoksulluğun sınıf bilincine ve devrimci örgütlerin gelişimine yol açması büyük kentlerde meydana gelir (Şengül, 2001, s. 69). Büyük sanayi kentleri bu anlamda karşıt değerliliğin temsilidir. Kent bir yandan kapitalizmin kötülüklerinin sergilendiği mekânken diğer bir yandan ise bu sistemi alt üst edecek işçi hareketinin toplandığı ve kendini gösterdiği gelişiminin yuvasıdır.

Kent, sosyalizm için mücadele önderliğini yapabilecek olan proletaryayı içinde barındırdığı için dikkate alınmıştır. Marx ve Engels'in çalışmalarında kent iki şekilde ele alınmaktadır. Birincisi, kapitalist toplumun içerisinde meydana gelen süreçlerin bir mikrokosmoz olarak; ikinci olarak ise, toplumdaki belirli özel süreçlerin gelişiminin önemli bir koşulu olarak yer alır. Kapitalist süreçler kent bağlamında daha açık şekilde ortaya çıkarlar (Güllüpnar, 2012, s. 4).

Marx ve Engels kenti, üretim araçlarının, sermayenin ve onun gereksinimlerin bir araya geldiği, elit zevklerin temsil edildiği yer olarak tanımlarken, köy alanlarını yalnızlık ve kaosun simgesi olarak görürler. Onlar için taşra yaşamı 'aptalca' bir yaşamdır (*idiocy of rural life*) ve gelişme ile kurtuluş köylülükten kurtulma ile kazanılır (Keleş, 2013, s. 123). Kentlerde erk ve zenginlik topraktan değil, emekten gelmektedir. Yiyecek, konut, giyim/kuşam gibi tüm ihtiyaçlar emek karşılığında sağlanır. Bu anlamda kentin bizatihi kendisi kent soylularını ve emekçilerini yaratmaktadır.

Kentte, üreticiler üretim araçlarını ellerinde bulundurmakta ve aralarında ataerki ilişkiler kurmaktadır. Kentteki üreticilerin üstlendiği bu yeni rol aslında senyörlerin köylüler üzerindeki tahakkümünün farklı bir görünümüdür. Ticaret ve zanaat kentlerde burjuvaziyi yaratırken, küçük kentsoylular localar içinde toplanmıştır. Bunlar, büyük kentsoylularla zanaatkarların egemenliği altına girerler. Ticaretle birlikte özellikle liman kentleri belirli bir medeniyet seviyesine erişir ve büyük kentlerin oluşumuna olanak sağlar (Şengül, 2001, s. 12).

Dolayısıyla, kent sadece üretim araçlarını elinde tutan güçlerin değil aynı zamanda sermayenin gücünün toplandığı ve toprak sahipliğinin önemini yitirdiği yeni model

kapitalizme dayanan bir yerleşim birimi olarak ele alınmaktadır. Marx ve Engels'te çıkar ve çelişki birlikteliğinden kendine özgü bir sınıf yapısı doğuran kent bir yandan uygarlaşma yolunda atılan önemli bir adım olarak tanımlanırken diğer yandan ise kapitalizmin sömürü çelişkilerinin yaşandığı yer olarak görülmektedir (Flanagan, 1994, s. 35).

Marksist yaklaşımda tartışma konusunu oluşturan şey; kentin kendisi değil, fakat kapitalist üretim süreçleri ile olan ilişkilerdir. Kapitalizmin özündeki hastalıklar kentte daha görünür olmaktadır. Bu bağlamda emekçilerin yaşadığı sefaletin sorumlusu kent değil bilakis kapitalizmin kendisidir. Bu noktadan yola çıkarak Marx ve Engels kentteki sefaletin toplumun bir bütün olarak değişmesiyle yok olacağını savunurlar. Bu ise, onlara göre, kentin, belli bir sınıfı, proletaryayı ve kentsoyluluğu güçlendirerek artan zıtlıklar yoluyla 'beklenen son'un gelmesini kolaylaştıran bir etmendir. Kırsal yaşam ise temelde bu niteliklere sahip değildir (Saunders, 2013, s. 42).

Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfının Durumu* (1844) adlı eseri, İngiltere'deki sanayi kentlerinin toplumsal koşullarını yansıtmaktadır. Engels'e göre, sanayi kenti olan Manchester'de açık bir şekilde emekçi mahallelerle orta sınıf mahalleleri birbirinden ayrılmıştır. Orta ve üst sınıf mensupları bahçeli, villa tipi rahat ve hoş evlerine sefalet içinde yüzen emekçi mahallelerini görmeden ulaşabilirler. Kentin yolları bunu sağlamak üzere düzenlenmiştir.

Engels (2010, s. 150) çalışmasında metropoller; "yalnızca halihazırda filizlenmekte olan kötülükler için daha hızlı bir büyümeyi güvenceye alan mekânlar" olarak tanımlamaktadır. Kentlerdeki konut sorunu üzerine yazdığı eserinde ise konut arzındaki yetersizliğin modern kapitalist üretim tarzının neden olduğu sayısız ikincil kötülüklerden sadece biri olduğunu söylemektedir.

Engels (2020, s. 352) için kapitalist toplumlarda konut sorununu çözmenin imkânı yoktur. Kentsel dönüşüm adı altındaki her girişim bir bölgedeki çöküntü alanlarının yok edilmesi ile başlarken eş zamanlı olarak başka bir bölgede çöküntü alanlarını ortaya çıkarmaktadır.

Diğer bir deyişle yoksulluk ve sefalet ortadan kalkmamakta sadece yer değiştirmektedir. Engels (2020, s. 353) için konut sorununun tek çözümü kapitalist üretim tarzının kökten bir şekilde yok edilmesidir.

Engels (2020, s. 176); kentlerde işçi sınıfının sürekli şekilde maruz kaldığı konut sorununun küçük burjuvaları da etkilemeye başlamasıyla birlikte soruna çözümler arandığını, aynı şekilde kentlerde görülen tifüs, tifo ve çiçek gibi hastalıkların yoksul işçi mahallelerinden çıkarak diğer mahallelere yayılma tehdidi göstermesiyle burjuvazinin konuyla ilgilenmeye başladığını belirtir.

Engels, kent merkezlerinde işçilerin yaşadıkları evlerin yıkılarak, bunların yerine dükkanlar, depolar ve devlete ait konutlar inşa edildiğini, sonuç olarak işçilerin kentlerin çeperine doğru çaresiz şekilde itildiklerine dikkat çeker (Engels, 2020, s. 214). Bu sayede inşaat sektörü merkezlerde daha pahalı binalar yapma şansı elde ederek kendine iyi bir spekülasyon alanı bulmaktadır. Arada işçilere de taksitle konut yaparlar ve borçlarını ödeyebilmek için işçiler adeta çalıştıkları fabrikalara zincirlerle bağlanmış olurlar (Gottdiener, 1994, s. 50).

Sonuç olarak, Marx ve Engels'in kent ve kır arasındaki ayrımı, kapitalist üretim tarzının temel sorunlarını anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Onlar için kent, kapitalizmin dinamiklerinin en açık şekilde gözlemlendiği bir mekân olarak öne çıkar. Ancak kentlerin sorunları, kapitalist sistemin sonuçlarından biridir; dolayısıyla bu sorunların çözümü de kapitalizmin köklü dönüşümüne bağlıdır. Marx ve Engels'in kent konusundaki görüşleri başta H. Lefebvre olmak üzere M. Castell ve D. Harvey tarafından geliştirilmiştir. Marx'ın geliştirdiği 'meta fetişizmi'⁵ kavramı ilerleyen zamanlarda Lefebvre gibi kent düşünür ve araştırmacıları tarafından da görüşlerini derinleştirmek için kullanılmıştır.

⁵ Meta fetişizmi, Marx'ın ekonomi politik teorisi içinde önemli bir kavram olarak öne çıkar. Marx'a göre, meta fetişizmi, kapitalist toplumlarda insanların ürettiği mallara atfedilen anlamın ve değer, aslında malları üreten insan emeğinden ziyade mallar arasındaki değişim ilişkilerinden kaynaklandığı bir yanılsamadır. Diğer bir deyişle, meta fetişizmi insanların mallara ve ekonomik ilişkilere sanki bu mallar ve

1.1.1.2. Max Weber

Max Weber *Şehir* (The City) adlı kitabında Orta Çağ Batı kentlerinin tarihsel gelişimini incelemektedir. Adı geçen çalışma kent sosyolojisi alanında yapılmış ilk çalışmalardan biri olma özelliğine sahiptir. Weber Marx ve Engels'in tersine kentlerin kapitalist tarzı ilişkilerin mevcudiyeti için gereken koşulları fazlasıyla taşıdığını söylemektedir (Weber, 2000, s. 43).

Weber kent çalışmalarında kendisiyle özdeşleşmiş ideal tip yöntemini kullanmaktadır. Weber için bir yerleşim bölgesinin büyüklüğü ya da nüfusun fazlalığı o bölgeye kent demek için yeterli değildir. Kenti kavramsallaştırmak amacıyla ekonomik ve politik örgütlülüğün önemine atıfta bulunarak, kentlerin sabit bir pazar sisteminin varlığı ile tanımlandığını iddia eder. Bu ekonomik örgütlülük anlamında Weber kent için şöyle söylemektedir:

...sonuçta şehirden bahsederken yalnızca yerel nüfusun günlük ihtiyaçlarının ekonomik olarak önemlice bir kısmını yerel pazardan ve önemli ölçüde de yerel nüfusun veya hinterlandının çok yakın kısımlarındaki ahalinin pazarda satmak üzere ürettikleri ya da başka yollarla elde ettikleri mallardan temin ettikleri durumlardan söz ediyoruz. Burada kullanılan anlamıyla şehir bir Pazar yeridir... (Weber, 2000, s. 75)

Weber bu ekonomik kritere dayanarak kent sakinlerinin zirai üretimden ziyade pazarda mal veya para karşılığında satış yaparak hayatları idame ettiklerini belirtir. Weber bu tanımlamasıyla kenti kent yapan özelliklerden birinin pazar olduğunun altını çizerek kapitalizmin kent için önemine dikkat çekmiştir. Ancak bütün pazarlar bulundukları yerleşim alanını kente dönüştürmezler⁶. Kentin kendine ait bir pazarının olmasına ek olarak gelir sağladığı mal varlıkları da olmalıdır.

ilişkiler doğal, objektif ve bağımsız birer varlık gibiymiş gibi davranmaları ve bu nedenle de bu ilişkilerin altında yatan toplumsal ilişkileri görememeleri durumunu ifade eder.

⁶ Fernand Braudel tarafından kaleme alınan Kapitalizmin Kısa Tarihi isimli kitapta Braudel, kapitalizmin doğuşundan günümüze kadar olan süreci incelerken, sermaye birikiminin, endüstriyel devrimin ve

...Kentlerde pazarın var olması, çoğunlukla lord veya prens tarafından verilen koruma garantileri ve kimi ödüllere dayanmaktadır. Bunlar dış ticaret ürünlerinin düzeni olarak pazara sürülmesi, bu ürünlerin pazara getirilmesinde kullanılan yolların ve refakatçilerin ücretleri ve diğer kurma ücretleri, gümrük vergileri, adli davalardan gelen vergiler ve Pazar alanının genişlemesiyle birlikte elde edilecek toprağın vergileriyle ilgilidir... (Bal, 2018, s. 201)

...bir evler topluluğuna sahip olmanın yanı sıra şehir, kendisine ait toprağa dayalı mülkiyeti ve gelir ve giderlerden oluşan bir bütçesiyle iktisadi bir birliğe de sahip olmalıdır...Bir şehrin mali özerkliği vardır... (Weber, 2000, s. 82)

Weber'in düşüncelerinde kısmi politik özerklik kavramı kent için olmazsa olmazdır. Weber için en yalın şekliyle siyasi özerklik sur ya da garnizon biçimindeki bağımsız ordu gücünden gelmektedir. Ekonomik ve politik boyutu birleştiren Weber için ideal bir kent listesinde ilk olarak bir kale, ardından bir pazar, sonrasında kendisine ait bir mahkeme ile özerk bir hukuk sistemi, dördüncü olarak ilgili bir birlik biçimi ve son olarak en azından kısmi bir özerklik ve şehir sakinlerinin seçimiyle göreve gelmiş yetkililerce yönetilme gelmektedir (Weber, 2000, s. 91-92).

Weber kent için bu ideal tipi geliştirdikten sonra kentin yalnızca Batı'da bulunduğunu not düşmüştür. Kentin insan topluluğunun temeli olması yalnızca batı coğrafyasının Orta Çağ döneminde meydana gelmiştir. Diğer yerlerde ve geçmiş zamanlarda kent yerlileri; kent toplulukları, akrabalık ve mülk temeline göre oluşturulmuşlardır. Ancak Orta Çağ'da Batılı kentte oturanlar ilk defa hür bireyler olarak bir araya gelmişlerdir. Burada kişisel üyelikler akraba gruplarının ya da kabilenin üyeliği değil, kentin yerel topluluğunda bireyin bir kentli olarak kişisel varlığı söz konusudur (Martindale, 2005, s. 47).

ekonomik dönüşümlerin yanı sıra kapitalist toplumun yapısal özelliklerini de ele almaktadır. Bu noktada Braudel de pazarların kent için yeterli olup olmadığını ile ilgili tartışma yürütmektedir.

Weber'in kent tanımlaması yalnızca belli tarihsel dönemlerde yer alan kentin analizi için faydalı olan bir ideal tiptir. Weber bu ideal kent tiplmesiyle batı kapitalizminin gelişiminde Orta Çağ Avrupa kentlerinin rolünü araştırmayı ve Antik Çağ'ın kentleriyle Batı dışındaki bölgelerin Batı kapitalizminin gelişmesi için gereken asgari şartları yaratmada başarılı olmadıklarını göstermeyi amaçlamıştır (Saunders, 2013, s. 40).

Weber kentin ne anlama geldiğini anlamak ve açıklamak amacıyla Batı ve Doğu kentlerinin zıtlıklarından faydalanmıştır. Batı'nın kendine ait değerleri, kurumları ve tarihi kenti oluşturan başat faktörlerdir. Weber'e göre, kent, Batı ile Doğu dünyası arasında farklılaşan sosyolojik ve tarihsel bir ifadedir. Weber çalışmalarında İslam ülkelerinin temelinde olan patrimonyal yapısı ile Batı'nın demokratik ve bağımsız kurumları arasında sistematik bir karşıtlık kurmuştur (Weber, 2000, s. 95). Bu karşıtlığı da kent kurumları üzerinden geliştirmiştir. İslam kentleri halifenin patrimonyal gücünü simgeleyen askeri bir kale görünümündeyken; Batı kentleri otonom loncaların ve bağımsız kurumların beşiğidir⁷. Weber için kent toplumu sadece Batı'da yaygın bir fenomen olarak ortaya çıkmıştır (Turner, 1998, s. 4).

Weber, Orta Çağ Batı kentlerinin Doğu kentleriyle çarpıcı farkların olduğunu ifade ederken aynı zamanda benzerliklerin de var olduğunu vurgulamaktadır (Weber, 2000, s. 220). Batı şehirleri, Doğu ve Asya kentleri gibi, bir ticaret merkezi, bir kale ve bir pazar yeridir. Her iki kent türünde de tüccar ve zanaatkar loncaları görülür ve kentliler için özerk yasalar oluşmaktadır. Ancak, iki kent türü arasındaki temel fark, yönetimlerin özerklik derecesinden gelmektedir (Weber, 2000, s. 131). Weber, Batı ve Doğu kentleri arasındaki bu farklılığın Hristiyanlıktan geldiğini iddia eder. Hristiyan toplulukları, törenci klan topluluklarından farklı olarak, bireylere inanan ve günah çıkarmanın önemli olduğu bir topluluktur. Hristiyanlık, klan topluluğunu azaltırken, diğer dinler, örneğin İslam, klan ve kabile yapısını güçlendirmiştir (Weber, 2000, s. 103).

⁷ Weber'in Batı ve Doğu kentleri arasındaki farklılığına dair ayrıntılı tartışmalar için bkz: Collins (1986), Bendix (1966), Blaut (1993).

Orta Çağ'ın Doğu kentleri ile Batı kentleri arasındaki en önemli fark, doğu kentlerinde hukuki ve idari açıdan özerk yargılamanın olmaması, kentlerin kendilerini yöneten bir dayanışma içerisinde bulunmaması ve kent sakinlerinin yöneticilerini seçimle belirleyecek mekânizmaların olmamasıdır (Matindale ve Neuwirth, 2003, s. 43).

Weber'in kente dair ilgisi ve düşünceleri "...kentin 13. yüzyıldan sonra feodal lordlara itaat etmesi, 16. yüzyıldan sonra da yeni doğan ulusların mutlak monarşilerine itaat etmesi arasına sıkıştırılan kısacık kentsel özerklik dönemine..." dairdir (Elliott ve McCrone, 1982, s. 37). Bu nedenle Marx gibi Weber de modern kapitalist toplumlardaki kentin analizine ilgi göstermemektedir. Marx, kent-kır ayrımının artık temel bir sınıf çelişkisi ifade etmediğini ileri sürerek, modern kenti önemli bir konu olarak görmemektedir. Weber de kentin, iktisadi ve siyasi topluluklarının anlamlı ve bağımsız bir bileşeni olmadığını iddia ederek, kent kuramının önemini reddeder. Her iki düşünür de bundan dolayı modern kapitalist toplum bağlamında bir kentsel teori geliştirme olasılığını göz ardı etmişlerdir (Saunders, 2013, s. 43).

Weber'in kent anlayışı, Batı ve Doğu kentleri arasındaki sosyolojik ve tarihsel farkları derinlemesine inceleyerek, Batı kentlerinin kapitalizmin gelişimindeki rolüne ışık tutmuştur. Orta Çağ Batı kentlerinin ekonomik, politik ve hukuki özerkliğe sahip olmaları, Batı kapitalizminin temellerini atarken, Doğu kentlerinin patrimonyal yapısı bu gelişim sürecine engel olmuştur. Weber'in kent tanımlaması, kentlerin sadece mekânsal değil, aynı zamanda sosyoekonomik ve politik birer yapı olduğunu göstermiştir. Bu nedenle günümüz büyük kentlerindeki çöküntüleşme olgusu açısından önem taşımaktadır.

1.1.1.3. Emile Durkheim

Durkheim⁸, Almanya'da kentlerin oluşumunun pazarların varlığı ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Büyük toprak sahiplerinin kendi arazilerinde sürekli pazar kurulmasını teşvik etmeleri dolayısıyla pazar yerlerinin etrafına yerleşen tüccarlar ve esnaflar yeni bir kent oluşumunda öncü rol oynamışlardır. Bu anlamda büyük kentler var oluşlarından itibaren ticaret ve sanayi merkezleri olmuşlardır. Hristiyan toplumları tarafından kurulan kentlerin diğer toplumların kurduğu kentlerden farklı olmasının nedeni de burada yatmaktadır (Saunders, 2013, s. 48).

Durkheim'ın kent göndermesi 'organik dayanışmalı toplum' tipi kentlere dairdir. Bu toplum tipinde nüfus artışı yüksek, iş bölümü ve uzmanlaşma fazla, farklılaşma ve kurumsallaşma ise sürekli (Bal, 2018, s. 195). Durkheim'a göre mekânîk dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş kentlerde gerçekleşmektedir. Geleneksel toplumsal dayanışma biçimleri, iş bölümüne dayanan toplumsal çeşitlenmeyle birlikte kaybolmaktadır. Ancak bu geçiş sorunsuz biçimde gerçekleşmemekte, suç ve intihar gibi toplumsal problemlere de neden olmaktadır (Holton, 1999, s. 38). Endüstriyel merkezler ahlaki ilerlemeye neden olmaktan çok suç oranlarının en yüksek gözlemlendiği mekânlardır (Slattery, 1985, s. 29). Kentler iş bölümünü arttırdığı gibi, bazı anomalilerin de ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 74).

Durkheim, toplumu açıklamak için kullandığı iş bölümü ve dayanışma kavramları aracılığıyla kente dair açıklamalar getirmeye çalışır. Ona göre, kentleşme iş bölümünü arttırmaktadır. Ancak, Durkheim kenti toplum kuramının ana konularından biri olarak görmez ve kenti tarihsel önemi olan bir koşul olarak kabul eder.

Durkheim için kent temel çalışma konusu olmamakla birlikte iş bölümünün nasıl geliştiği konusunda kent analizi zorunlu bir hal alır. Durkheim (2020, s. 258) kentlerde mekânîk

⁸ Emile Durkheim 1868-1917 yılları arasında yaşamış Fransız sosyolog. Sosyoloji biliminin kurucuları arasında yer alan Durkheim'ın çalışmaları sosyolojik yöntem, toplumsal iş bölümü ve din üzerinedir.

dayanışma bağlarının karakterize ettiği basit parçalı toplumların bulunmadığını söyler. Onun için yeni ulaşım ve iletişim araçlarının eş zamanlı gelişimleri ile birlikte kentleşme iş bölümünün nedenidir. Çünkü yoğun bir insan nüfusu yalnızca işlevlerin farklılaşması ile yaşayabilir:

Aynı kentte, farklı meslekler karşılıklı birbirini ortadan kaldırma zorunluluğunu duymaksızın birlikte yaşayabilir, çünkü farklı amaçlar gütmektedirler... Toplumsal kitlenin tamamen yoğunlaşması, eğer özellikle nüfustaki bir artışla birlikteyse, ister istemez iş bölümündeki ilerlemeleri belirler. (Durkheim, 2020, s. 267-268)

Ancak Durkheim için ahlaki yoğunluktaki bir artışın iş bölümündeki bir artışa neden olacağı muhakkak değildir. Ahlaki yoğunluk muhakkak gerekli ancak tek başına yeterli değildir. Ortak bilinç hayati ve kesin olduğundan dolayı iş bölümünün gelişimi ortak bilinç ile zor ve yavaştır. Bu nedenle iş bölümünün ve uzmanlaşmanın gelişimi için ortak bilincin ahlaki ağırlığı zayıflatılmalıdır. Tam da bu nokta Durkheim için kent çok önemli bir anlam kazanmaktadır. Bunun nedeni de kentlerin göç yoluyla büyümesidir. Kentler kendilerine yakın çevrelerden, geleneksel inançlara ve buna bağlı olarak da geleneksel değerlere aidiyetleri düşük olan yeni yerleşimciler çeker. İşte bu nedenle de büyük kentler Durkheim için tartışmasız ‘ilerleme ev’leridir (Durkheim, 2020, s. 296).

Durkheim tarafından kent, bir değişim gücü olarak tanımlanmıştır. Bu değişim kentteki geleneksel denetimleri zayıflatmaktadır. Kentteki sosyal gruplar, kentlinin farklı eylem alanlarında hiçbir ahlaki kuralı zorunlu kılmaz. Bireyler kentin kendiliğinden var olan anonimliği sayesinde özgürlüğü deneyimlerler. Grup üyeleri sayısı küçük ve kimi erdemleri ilke edinmiş topluluklar kentin farklı kısımlarında var olabilseler de kentli kişiler üzerindeki etki alanları sınırlıdır. Kent, çevresindeki kırsal bölgeler üzerinde de etkisi olan bir yerdir ve bu nedenle toplumu bir bütün olarak kentlileştirmektedir. Bu söylemler Durkheim'den sonra gelen düşünürleri de önemli ölçüde etkilemiştir (Saunders, 2013, s. 53). Devam eden bölümde yer verilen Şikago kentsel ekoloji okulunun çalışmalarında, L. Wirth'ün kentliliği bir yaşam biçimi olarak adlandırdığı çalışmasında

ve günümüze değin toplumu çalışan sayısız monografilerde de bu düşünceler kendini göstermiştir.

Ancak bu ilerlemeci ve devrimci kente Durkheim şerh de düşmektedir. İş bölümünün gelişimi, imkanları dahilinde yeni ve güçlü toplumsal dayanışma temelini içerirken, bununla birlikte iş bölümünün gelişimi ‘anormal’ biçimlerle de kendini gösterebilmektedir. Kentin yol açtığı kolektif ahlaki erozyon, belli durumlarda, yeni organik karşılıklı bağımlılık dayanışmasına değil aksine ahlaki düzensizliğe ya da toplumsal düzensizlikten ileri gelen bunalımlara yol açabilir. Bunun meydana geldiği yerde toplumun kendi ahlaki yoğunluğu tehdit edilir ve Durkheim’a göre bu durum ileri toplumların rahatsızlığının bir açıklamasıdır (Gottdiener, 1994, s. 54-56). Değişim için kente biçilen rol, doğal olarak modern toplumlara toplumsal yabancılaşmayı da getirme potansiyelini taşımaktadır. Bu nedendendir ki; kentler sosyal sorunlarla bağdaştırılmaya eğilimlidir. Çünkü bu sorunlar toplumun tamamında ahlaki düzensizliğin bir sonucu olarak üretilmiş patolojinin en gelişmiş ifadesi olarak görülür⁹.

Durkheim toplumsal rahatsızlıkların nedenlerini ve çözümlerini aradığı *Toplumsal İşbölümü* adlı eserinde çözüm için modern mesleki lonca sistemine işaret etmiştir. Durkheim Orta Çağ loncalarının ve kurumlarının, zamanında ekonomik çıkar örgütleri için ‘normal model’ olduğunu ileri sürerek bu nedenle kentin Orta Çağ toplumu için başat rol oynadığını iddia eder. Bununla birlikte büyük ölçekli kapitalist toplum geliştikçe,

⁹ Sennett de ‘Kamusal İnsanın Çöküşü’ adlı eserinde modern toplumlar için benzer eleştiriler getirir. Sennett’e göre, kamusal insanın çöküşü, modernleşmenin getirdiği değişimler sonucunda ortaya çıkar. Geleneksel toplumlardaki kamusal mekânlar ve etkileşim biçimleri ile modern toplumlardaki kamusal mekânlar ve etkileşim biçimleri arasında bir farklılaşma olduğunu savunur. Sennett’e göre, modern toplumlarda kamusal alandaki etkileşimlerin giderek daha yüzeysel hale gelmesi, insanların birbirlerine yabancılaşması ve toplumsal bağların zayıflaması, kamusal insanın çöküşünün belirtileridir. Teknolojik gelişmeler, kent mekânındaki değişimler, ekonomik yapıdaki çözümler ve sosyal normlardaki evrim gibi faktörler, kamusal alanda samimiyetin ve derin ilişkilerin azalmasına yol açar. Sennett, bu değişimlerin sonucunda bireylerin kamusal alanda gerçek anlamda bir araya gelip derinlemesine tartışma ve etkileşimlerde bulunamadığını, bu durumun da toplumsal bağların zayıflamasına neden olduğunu öne sürer. Bu şekilde, Sennett’e göre kamusal insanın çöküşü, modern toplumlardaki kamusal alanda yaşanan derin değişimlerin sonucunda ortaya çıkan bir fenomen olarak tanımlanır.

kentsel tüccar ve tacirlerin kurumu kendi örgütsel ihtiyaçlarına gittikçe daha az bir şekilde uymaya başlamıştır.

Eskiden yalnızca tüccarlar ve çalışanlar kentin sakinleriyken ve müşteriler için kentin merkezindeki muhitlere sahipken büyük sanayi doğduktan sonra bu durum geçerliliğini kaybetti. Özellikle kentsel hiçbir şeye sahip olmayan bir sistem, kendisi için yapılmamış bir sisteme kendini adapte edemez, edemedi... Eski kurumda olduğu gibi tamamen halkla iç içe geçmiş bir kurum, artık komin hayata tamamen yabancı bir kolektif eylem biçimini çevrelemek ve düzenlemek için kullanılamaz... (Durkheim, 2020, s. 22)

Durkheim kenti temelde iki şekilde ele alır. Birinci olarak, belli toplumsal güçlerin gelişimi için kent tarihsel bir koşuldur. Diğer bir şekilde söylemek gerekirse, kent iş bölümünü harekete geçirerek toplumsal yoğunluk yaratılmasını sağlar. İkinci olarak, modern kentte yine belli toplumsal güçlerin bugünkü gelişiminin ifadesidir; tıpkı modern toplumun yabancılaşma durumunu yansıtan patolojik düzensizlik gibi (Saunders, 2013, s. 56).

Şimdiye kadar verilen bilgiler ışığında görülmektedir ki; Marx ve Weber gibi Durkheim da modern kenti, ileri kapitalist toplumlardaki sosyal teorinin doğrudan muhatabı olarak görmemektedir. Durkheim sadece Orta Çağ'da işlevsel ekonomik çıkarlar açısından kentin örgütsel bir anlama sahip olduğunu belirtmiştir (Durkheim, 2020, s. 72). Tıpkı Marx ve Weber'in Antik Çağ'daki kenti önemsiz görmesi gibi Durkheim da Roma'nın esasen tarımsal ve askeri bir toplum olduğunu söylemiştir. Ve yine aynı tıpkı Marx'ın ve Weber'in modern kentin kuramsal önemini reddetmesi gibi Durkheim da modern dönemde kent ve toplum arasındaki farkın artık anlamlı olmadığını savunmuştur.

Marx, Weber ve Durkheim birçok konuda farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen kent yaklaşımlarında fikir birliğine varmış görünmektedirler. Her düşünür modern kenti basit bir şekilde toplumun tamamında gelişmenin en görünür ifadesi olarak vurgularken Orta Çağ Batı kentlerini de tarihsel olarak önemli görmüşlerdir.

1.1.2 Amerika Birleşik Devletleri'nde Kent Kuramları

ABD'de kent kuramları çalışmaları pratik bir ihtiyaçtan doğarak gelişmiştir. ABD'de yapılmış olan başlıca kent sosyoloji çalışmalarını; Muckraker'ların çalışmaları, ilk kuramsal denemeler ve kent ekolojisi olarak ayrı başlıklarda incelemek mümkündür (Yörükan, 2006, s. 69).

ABD'de ilk olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru kentlerde ortaya çıkan sorunları önlemek ve kent hayatındaki sosyal şartları düzenlemek amacıyla kentlerin kimi bölgelerinde sosyal araştırmalar yapan bir grup araştırmacı 'muckrakers' adıyla tanımlanmıştır. Bu grup içindeki en önemli araştırmalardan biri olan *Şehrin Öteki Yarısı Nasıl Yaşıyor?*¹⁰ adlı çalışmada New York'un kenar mahallelerinin mevcut koşullarına yer verilmiştir. İlk dönemde yapılan Riis'e ait çalışmalarda kentsel sorunlara çözüm getirmekten ziyade mevcut durum tespiti yapılmaya ağırlık verilmiştir. Böylece kentin 'görünmeyen/görmezden gelinen' mahalleleri görünür kılınarak görülmeye başlanmış ve kentlerdeki kötü koşullu mahalleler, kentsel suç, sefalet yuvaları gibi konularla ilgili çalışmalar başlamıştır (Yörükan, 2006, s. 70). Bu araştırmaların içinde; Jane Addams'ın Şikago kenti ile ilgili yaptığı çalışmalar, Robert A. Woods'un ve Robert Hunter'ın sefalet ve kentsel işsizlikle ilgili çalışmaları ile 1904 yılında Lincoln Steffens tarafından yazılan *The Shame of the Cities* adlı çalışmalar sıralanabilir.

Amaçları kentlerdeki eşitsizliklere dikkat çekmek olan araştırmacılar başarıya ulaşmışlardır. 1907 yılında ABD'de sosyal şartları düzenlemek amacıyla Russel Sage Foundation kurulmuş ve 1912 yılından itibaren çeşitli bölgelerde kentsel araştırmalar hız kazanmıştır (Yörükan, 2006, s. 71). Teorik bir temele dayanmaksızın pratik kaygılarla yapılan bu çalışmalar sonunda kent teorisine doğru ilk adım Charles H. Cooley ve Adna F. Weber tarafından atılmıştır. Cooley tarafından 1894 yılında kaleme

¹⁰ Jacob Riis adlı araştırmacıya ait olan eserin orijinal adı 'How the other half lives: Studies among the tenements of New York'tur. Çalışma 1890 yılında yayımlanmıştır.

alınan *The Teory of Transportation* adlı çalışmada kentlerin kuruluş ve yerleşme nedenlerine odaklanılarak bu süreçte belirleyici olan faktörün ulaşım kolaylıkları olduğu tespit edilmiştir (Hicks, 1894, s. 123-124).

Benzer bir diğer çalışma ise Weber tarafından 1899 yılında *The Growth of Citities in the Nineteenth Centuary* ismiyle kaleme alınmıştır. Beş farklı kıtanın kentlerinde yapılan çalışmada Weber insanların neden kentlerde yoğunlaştığını sorgulamış ve çalışmanın sonunda bu soruyu ekonomik nedenlerle cevaplamıştır. Weber'e göre bu ekonomik nedenlerin başında tarımda modernleşmenin sonucu olarak topraktan kopan nüfusun ticaretle uğraşmaya başlaması gelmektedir. Buna bağlı olarak yeni ortaya çıkan bu tüccarlar grubu potansiyel müşterilerinin en fazla sayıda olduğu merkezlere yakın olarak konumlanmışlardır (Yörük, 2006, s. 72-73). Kentsel büyümenin ekonomik güçlere ek olarak sosyal ve politik nedenlerle de gerçekleştiği belirtilmiştir. Buna göre kentsel büyümenin politik nedenleri; ticaret özgürlüğünü koruyan düzenlemeler, göç hürriyetini geliştiren mevzuat, idarenin merkezileşmesi ve toprak üzerinde serbestçe tasarruf edebilme hakkının kentlerde savunulması olmuştur. Sosyal nedenler ise; eğitim, eğlence, daha konforlu bir gündelik hayat, entelektüel imkanların varlığı, kentsel bir ortama alışmak ve şehir yaşamının ilkelerine ait deneyimlerin yaygınlaşmasıdır (Bal, 2018, s. 205-206).

Görüldüğü üzere ABD'de kent sorunlarına önce araştırmaya düzeyinde yer verilmiş ardından kuramsal denemeler gerçekleşmiştir. Bu ilk çalışmalardan sonra sistemli bir şekilde kent üzerine çalışan kentsel ekolojik kuram okulu doğmuştur.

1.1.2.1. Şikago Okulu ve Kentsel Ekolojik Kuram

Şikago Okulu, kent sosyolojisi alanında önemli bir akademik hareket olarak doğmuştur. 1950'li yıllara kadar etkin olan okul Şikago Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Okulda özellikle kent yaşamı, toplumsal etkileşimler ve kentleşme süreçleri üzerine araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu okulun önde gelen isimleri arasında Robert Park, Ernest Burgess,

Louis Wirth gibi sosyologlar bulunmaktadır. Şikago Okulu'nun çalışmaları, modern kentleşme ve toplumsal değişim süreçlerini anlamak için önemli bir temel oluşturmuştur. 1920'lerden 1950'lere kadar kent çalışmaları alanına dair yapılan araştırmalarla, kuramın düşünce sistemi bu okulda oluşturulmuştur. Şikago Okulu'nun ortaya çıkmasıyla birlikte, kent olgusu ilk kez sistematik ve kümülatif bir şekilde ele alınmıştır. Bu yaklaşım, kent yaşamını ekolojik bir çevre gibi ele alarak, fiziksel çevreyle olan etkileşimlerini vurgulamıştır (Serter, 2013, s. 69).

Okulun toplum bilimsel çalışmaları Park'ın 1916 yılında *American Journal of Sociology*'de yayımlanan ünlü makalesi *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* ile başlamıştır. Okulun bakış açısını ve kullandığı yöntemleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Yapılan araştırmalarda kentlerin, kırsal topluluklardan farklı, kendine özgü bir örgütlenme ve yaşam biçimine sahip olduğu ön kabulünden yola çıkılmıştır.
- Kentin, kırsal topluluklarda olduğu gibi ekonomisi ve işleyişi içinde özel işlevleri bulunan doğal bölgelerden oluştuğu düşünülmektedir.
- Bu bölgelerin yine kendine özgü kişiliği, kurumları ve grupları bulunmaktadır.
- Okulda kent üzerine yapılan araştırmalar özellikle iki konuya odaklanmıştır: Bunlardan ilki, kentlerin mekânsal düzenlenme biçiminin toplumsal ilişkilere etkisiyken odaklanılan ikinci konu ise kentlilerin yaşam biçiminin, geleneklerinin oluşturduğu kültürel yaşam olmuştur.
- Bu ilk çalışmalarda yalnızca doğal çevrenin değil, yerel topluluğun mekânda yerleşme biçiminin, insan eliyle yaratılmış çevrenin de incelenmesi gerektiği savunulmuştur.

1919'da Şikago'daki siyahilerin ayaklanmaları sonrasında, siyasa yapıcılar/üst düzey bürokratlar olayların nedenlerinin araştırılması için üniversiteye bağışta bulunmuşlardır. Bu bağlamda, yaklaşık yirmi sene süren bir proje doğrultusunda, Park ve meslektaşları (E. W. Burgess ve R. McKenzie) Şikago kenti üzerine birçok araştırmalar yapmışlardır.

1925'te, araştırmacıların raporlarını özetleyen ve Park'ın 1915'te yazdığı makaleden esinlenerek ortaya çıkan kentsel ekolojik teorinin temel eseri olan "Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışının Araştırılması Üzerine Öneriler" adlı kitap kaleme alınmıştır (Arlı, 2016, s. 22).

Reissman (1959, s. 78), Park ve diğerleri tarafından Şikago Üniversitesi'nde temelleri atılan kentsel perspektifin 'sistematik bir kent kuramına dair' geliştirilen en yakın kuram olduğunu öne sürer. Kentsel ekoloji kuramı ABD'de geliştirilen ilk geniş kapsamlı kentsel sosyal kuram olmakla birlikte Amerikan üniversitelerinin müfredatında da saygın bir disiplin olarak görülmüştür. Hawley (2013, s. 81) bu durumu "ekoloji tam zamanında gerekli kuramsal kurtarmayı sağladı" cümlesiyle ironikleştirmektedir.

Kentsel ekolojik kuram içerisinde insan ekolojisi en temelde bireylerin oluşturduğu nüfusun çevresine nasıl uyum sağladığıyla ilgilenmektedir. Kentsel ekolojik kuram insan ekolojisi içinde iktisadi, siyasi ve ahlaki olguların irdelenebildiği bir perspektif getiren önemli bir sosyal bilimdir. Wirth (1945, s. 484) için insan ekolojisi sosyolojinin bir dalı olmaktan ziyade sosyal hayatın bilimsel çalışılması için temel bir bakış açısı, bir metod ve bilgi kaynağı özelliğindedir.

Şikago Okulu'nun kent sosyolojisinde belirgin etkileri olan düşünceleri bulunmaktadır. Birinci olarak, kentsel ekolojik teori olarak adlandırılan kentsel derecelendirmeye odaklanan bir yaklaşım sunmuştur. Diğer bir teori ise Wirth tarafından sınırları çizilen ve kentlerde yaşamanın genel geçer özelliklerini belirlemeyi hedefleyen '*bir yaşam biçimi olarak kentlileşme*' konseptidir (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 80). Wirth'in yaklaşımda, kentsel yaşamın kırsal yaşamdan farklılıkları vurgulanarak kent, kültüre dair bir unsur halinde tanımlanmaktadır (Serter, 2013, s. 69). Onun için kentler salt istihdam ve ikamet etme olanakları sağlayan bir toprak değildir. Aynı zamanda çeşitli bölgeleri, insanları ve etkinlikleri şekillendiren iktisadi, politik ve sosyal hayatın olmazsa olması ve gözetimcisidir. Wirth kent sorunlarını bireysel bir karakter ve düşünce biçimi sorunu şeklinde görmektedir (Bahçeci, 2013, s. 5).

Kentsel sosyoloji içinde bir yaklaşım olan insan ekolojisi ile sosyal bilimler içindeki farklı ve temel bir disiplin olan insan ekolojisi arasındaki gerginlik Şikago Okulu'nun çalışmalarında da kendini göstermektedir. Bu gerginlik temelde somut, fiziksel ve görünür çalışma nesnesi olan topluluk ile insan nüfusunun çevresine uyum sağlaması arasında cereyan eder. Park'ın metodolojisinde bu gerginliğin ikinci tarafı, yani bilimin çalıştığı somut konulardan ziyade ortaya çıkardığı kuramsal sorunlar temel alınmaktadır (Saunders, 2013, s. 60). Park çalışmalarında metodolojik perspektifinin çerçevesini Durkheim ve Darwin'den temel alarak çizmektedir.

Park'ın çalışmaları, Durkheim'in bireyin toplumun ahlaki otoritesine itaatinin sosyal istikrarı sağlamadaki rolünü araştırmasına benzeyen bir şekilde, bireysel özgürlük ile toplumsal kontrol arasındaki gerilimin analizine odaklanmıştır. Durkheim gibi Park için de birey, bireyin kendi iyiliği ve başkalarının iyiliği için toplum tarafından kontrol altında tutulması gereken bencil bir varlıktır. Bu noktada iki düşünürün hemfikir olduğu noktalar şunlardır:

- Toplumun bireylerin bir arada yaşamasını sağlayan organik bir bütün olduğunun kabulü,
- Toplumda oluşan problemlerin çözümü için çevre ve insan arasındaki ilişkiye odaklanma,
- Toplumsal normların ve kuralların önemine vurgu yapma,
- Toplumun devamlılığını sağlamak için gerekli olan çeşitli sosyal işlevlerin olduğuna inanırlar.

Ancak, Durkheim ve Park arasında bazı farklılıklar da mevcuttur. Durkheim toplumun bireylerin bir arada yaşamasını sağlayan organik bir bütün olduğunu vurgularken, Park toplumun çeşitli katmanların birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu savunur. Durkheim için toplumsal düzensizlik insan gelişimi için ödenmesi gereken bir bedelken; Park için kentler bireysel özgürlük ve kendini ifade etme alanında potansiyel sunmaktadırlar.

Bu noktada söz konusu kent olduğunda insan doğası ile ahlaki kısıtlama uzlaşması imkânsız bir açmaza dönüşmektedir. Bu durum kentin bir gerçeğidir ve Park için bu açmaz düzenli planlanmış Amerikan kentlerinde dahi vuku bulmaktadır (Park ve Burgess, 2016, s. 16). Kentler yalnızca siyasi ve bilinçli tercihlerin bir parçası değil aynı zamanda tabii ve değişmeyen güçlerin de bir parçasıdır. Bireylerin doğal dürtülerini ortadan kaldırarak kentteki adaletsizlik ve sefalet yuvalarını ortadan kaldırmak mümkün değildir.

Kentsel ekolojiye göre, şehir içindeki göçlerin sonucunda ortaya çıkan bozulmuş bölgeler insan tabiatıyla ilgilidir ve bu nedenle de doğaldırlar (Arlı, 2016, s. 33). Park, Burgess ve McKenzie, kentleri, ekolojik sistemde olduğu gibi, toplumsal grupların ve bireylerin rekabetiyle şekillenen ekolojik çevrelere benzeyen fiziksel çevreler olarak tanımlamışlardır. Rekabetin belirleyici unsuru ise merkezi bölgelerin işgal edilmesidir ve bu rekabetin sonucunda kentler çeper yönünde büyüyerek büyük kent desenleri oluştururlar (Kurtuluş, 2010, s. 182).

Şikago okulunun düşüncelerinin gelişiminde Park Darwin'den¹¹ de büyük ölçüde etkilenmiştir. Park, insan topluluklarının evriminde, bitki ve hayvan topluluklarına biçim veren güçlerin etkili olduğunu vurgularken Darwin'in fikirlerinden faydalanmıştır. Darwin tarafından geliştirilen 'yaşam ağı' yaklaşımı bütün organizmaları "karşılıklı bağımlılık ve simbiyotik bağlarla diğer tüm organizmalarla" ilişkilendirir. Tabiatın böylesine hassas dengesi yaşama tutunmak amacıyla ölümüne savaşının bir ürünüdür. Bu denge farklı türlerin popülasyon boyutlarını düzenlemeye ve kendi göreceli uygunluklarına göre farklı habitatlar arasında onları paylaştırmaya hizmet eder. Bu nedenle yaşamın

¹¹ Charles Darwin, "doğal seçim" kuramını ortaya atmıştır. Bu kuramın temel prensibi, hayatta kalmak ve üreme şansı elde etmek için yarışan tüm canlıların, doğal ortamlarındaki değişimlere karşı uyum sağlama çabası içinde olduğudur. Bu uyum sürecinde, doğal ortamda avantaj sağlayan özellikleri olan canlıların daha iyi hayatta kalma ve üreme şansına sahip olduğu, bu nedenle de bu özelliklerin nesilden nesile aktarılmasıyla canlıların giderek daha uyumlu hale geldiği savunulur. Darwin, bu kuramını "The Origin of Species" (Türlerin Kökeni) isimli kitabında açıklamıştır. Bu kitapta, canlılar arasındaki rekabetin, evrimin ana motoru olduğunu ve canlıların hayatta kalmak ve üreme şansı elde etmek için mücadele ettiklerini öne sürmüştür. Ayrıca, Darwin, canlıların evrimleştirilmelerinin zaman içinde gerçekleştiğini ve bu evrimin doğal olarak gerçekleştiğini öne sürmüştür.

temel kaynaklarına yönelik rekabet, farklı türlerin birbirlerine ve çevrelerine ve de bu sebeple farklılaşmış ve uzmanlaşmış organizmalar arasındaki rekabetçi iş birliğine dayanan nispeten dengeli ekolojik sistemin evrimine uyum sağlamalarına yol açmıştır. Bu, tamamen doğal ve kendi kendine olan bir süreçtir.

Park aynı sürecin insan topluluğunda da işlediğini iddia eder:

Rekabet; insan topluluğunda dengeyi meydana getirmek ve denge bozulduğu zaman, ya dışarıdan içeri zorla giren bazı faktörlerin ilerleyişi ya da yaşam öyküsünün normal gidişatı onu eski haline getirmek için çalışır. (Park ve Burgess, 2016, s. 150)

Park, kişilerin aralarındaki rekabetin işlevlerin ayrışmasına, yani iş bölümü ile rekabete dayanan iş birliği ilişkilerine yol açtığını öne sürmüştür. Bu durum, fonksiyonların en uygun şekilde gerçekleştirildiği mekânlar için planlı yer paylaşımının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Park ve Burgess, 2016, s. 241).

Park, Burgess ve McKenzie'nin Şikago'ya ilişkin yaptıkları araştırmalarda, bitki ve hayvan çalışmalarındaki terimler kentsel sosyoloji alanına aktararak 'insan ekolojisi' olgusunun ortaya çıkmasına katkıda bulunulmuştur (Serter, 2013, s. 70). Kentlerde her bireyin yaşamını sürdürebilmesi için uzmanlaşma ve iş bölümüne dayalı bir düzende yer alması gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle, bir denge halini ifade eden ekolojik bir düzen ortaya çıkmıştır (Yörükkan, 1968, s. 47-49).

Park'ın insan topluluğundaki işlevsel farklılaşma ve karşılıklı bağımlılığın gelişimine yönelik savı, ciddi bir şekilde Durkheim'in iş bölümünün kökenleri analizinden yararlanmıştır. Durkheim'a benzer şekilde Park da belirli bir alandaki popülasyon miktarındaki bir artışın, ulaşım ve iletişim ağlarının genişlemesi ile birlikte işlevlerin daha da özelleşmesine yol açtığını ileri sürmüştür. Ancak Park daha sonra, bu işlevsel farklılaşmanın ayrıca mekânsal olarak da ifade edildiğini ileri sürerek devam etmiştir; örneğin rekabet yalnızca iş bölümünü teşvik etmez, ayrıca kentsel çevrede farklı ekolojik

konumlara farklı ekonomik grupları dağıtır. Bu nedenle kentteki arazi kullanım şekli ekonomik karşılıklı bağımlılık şeklini ortaya çıkarır (Saunders, 2013, s. 76).

Mekânsal ve ekonomik farklılaşma arasındaki uyumu açıklayan ekolojik kavram 'baskınlıktır'. Yine Darwin'e dayanarak Park, "her yaşam topluluğunda, her zaman bir ya da daha fazla baskın tür olduğunu" öne sürmüştür (2016, s. 151). Benzer olarak, insanların toplumlarında da sanayi ve ticaret baskındır, çünkü bunlar kentlerin önemli bölgelerinde rekabet eden unsurlara baskın gelir. Böylece merkezdeki mekânsal baskının yüksek arsa değerlerini ortaya çıkardığını ve bunun kentin diğer bölgelerinde arsa fiyatlarını belirlediğini ifade eder. Dolayısıyla farklı fonksiyonel topluluklar tarafından toprağın kullanım biçimi belirlenir. Park bu durumu şu şekilde ele alır:

...Endüstrilerin ve ticari kurumların stratejik yer için mücadelesi uzun dönemde kentsel topluluğun ana hatlarını belirler... Baskınlık ilkesi... Kentin genel ekolojik örüntüsünü ve kentin her bir farklı alanının diğerleri ile olan işlevsel ilişkisini belirleme eğilimindedir...(Park ve Burgess, 2016, s. 151-152)

Bütün bunlardan hareketle, insandan ya da başka bir canlıdan oluşsun, ekolojik toplulukların doğal durumu bir denge halidir. İçsel genişleme veya dışsal parçalanmadan kaynaklanan değişim, öncelikle mevcut dengeyi istikrarsızlaştıran bir süreç olarak ve ikinci olarak da yeniden artan rekabeti içeren döngüsel ve evrimsel bir süreç olarak sunulmaktadır. Sonuç olarak, yeni ve daha fazla uyum sağlama aşamasının gelişimi ortaya çıkar. Bu kavrama temel olacak iki varsayım bulunmaktadır. Birinci varsayım, denge 'doruğa' vardıktan sonra (popülasyon büyüklüğünün ve farklılaşmasının çevresel koşullara en çok uyum sağladığı azami nokta) statükonun düzenini bozacak bazı yeni unsurlar ortaya çıkmadıkça, bir toplum denge durumunda aynen kalmaya devam edecektir. İkinci varsayım ise; topluluğun değişim sürecinin, işlevlerin farklılaşmasına uyum sağlama süreci ile basitten karmaşığa bir evrimi kapsadığıdır. Bu topluluk değişim teorisi en açık şekilde McKenzie tarafından ortaya konulmuştur.

İnsanların mekânsal ilişkileri, rekabet ve seçilimin bir sonucudur ve sürekli olarak değişim gösterir; yeni faktörler, rekabet ilişkilerini etkiler veya hareketliliği kolaylaştırır, bu da sürekli bir değişim sürecine neden olur. İnsanlar tarafından kurulan yapılar ve insanın tabiatı, belirli mekânsal ilişkilere adaptasyon gösterir. Bu bağlantılar değiştikçe, toplumsal bağların fiziksel temelleri de yön değiştirir, bunun sonucunda iktisadi, kültürel ve politik sorunlar ortaya çıkar (McKenzie, 2016, s. 108).

İnsanların oluşturduğu toplulukların genişlemesi veya küçülmesindeki ekolojik faktörleri tespit etmenin imkânsız olmadığını söyleyen McKenzie (2016, s. 109), olası etkenler arasında seyahat etme kolaylığı (nehirler, yükseltirler vb.), raylı sistem ve buharlı gemi gibi ulaşım araçlarının gelişimi, yolculuk sürelerinin azalması ve ekonomikleşmesi, haberleşme araçlarının yaygınlaşması, hemzemin tren, araba ve yeni sanayi şekillerinin evrimini sıralar. Toplumlar genişleyip yayıldıkça, sadece konutlar ve mekânlar değil, diğer yandan farklılaşma ve ayrışma prosedürleri de görülmeye başlanır. Toplulukların yerleştiği bölgeleri, topluluğun merkezinden merkezkaç kuvvetine uygun olarak dağılırken, iş merkezleri arazi fiyatlarının yüksek olduğu bölgelerde toplulaşır. Periyodik olarak nüfus yoğunluğundaki her yükseliş hizmetler ve konum açısından farklılaşmayı beraberinde getirir. Bu durum, topluluğun coğrafi merkezinde artan arazi bedelleri ve yükselen bina yapılarını da beraberinde getirir.

Topluluğun yapısal büyümesi, bitkilerin gelişimiyle benzer şekilde ardışık olarak gerçekleşir. Örneğin, belli bir ilerleme aşamasından önce belirli hizmetlere mevzu bahis gruplarda denk gelinmez. Botanik dünyasına benzer şekilde insanlardan oluşan gruplardaki birleşimler, ayrılmalar ve kopmalar da bir istila sürecinin sonunda yaşanır (McKenzie, 2016, s. 117). İstila sürecinin kesintisiz şekilde gerçekleşmesiyle gelişmiş topluluklar belli tanımı olan, kendine has oluşumları ve kültürel karakteristiğe sahip alanlara kavuşurlar. Bu alanlar, bitki bilimi ile ilgilenen çevrecilerin 'doğal alanlar' olarak adlandırdığı şekillerde ifade edilir. Bu tercih ve süreç, birçok alt oluşum ve ilişkiyi kapsar ve bu oluşumlar da zamanla bir alanın veya bir toplumun organik yapısının bir elemanına dönüşürler (McKenzie, 2016, s. 121).

Kentsel ekolojik kurama göre, kentte yaşayan bireyler, kendi düzenlemeleriyle farklı mahalleler oluşturlar ve böylesi bir işleyiş bütünüyle doğaldır. Bu şekilde, kentlerde farklı niteliklere sahip bölgeler gelişmeye yüz tutar. Kentsel nüfus oranı yükseldikçe rekabet de yükselir. Kent merkezindeki koşulların kötüye gitmesiyle beraber üst gelir grubuna mensup kişiler merkezden uzaklaşarak çepere yönelir ve bu şekilde kentlerin merkezi alanları çalışma ve eğlenme mekânlarıyla karakterize edilmeye başlanır (Giddens akt. Serter, 2013, s. 70).

McKenzie'e (2016, s. 48-54) göre herhangi bir insan topluluğunun büyüklüğü üretmeye muktedir olduğu şeyler ile bu şeylerin dağıtım biçiminin verimliliği tarafından sınırlandırılır. Bu nedenle başlıca bir hizmet topluluğu (tarıma dayanan bir topluluk gibi) 5.000 civarında bir nüfustan daha fazla büyüyemez, buna karşın bir sanayi kenti, sanayilerinin verimli bir pazar dağıtım sistemi tarafından hizmet alması şartıyla bu sayıyı pek çok kez katlayabilir. McKenzie'nin iddiası, herhangi özel bir topluluk tipinin doruk noktasına varana kadar boyut olarak büyüme eğiliminde olduğu, doruk noktasında nüfusun boyutunun nüfusu destekleyen ekonomik temel kapasitesine göre mükemmel bir şekilde ayarlandığıdır. Böyle olunca topluluk, bazı yeni unsurlar dengeyi bozana kadar denge durumunda kalmaktadır (yeni iletişim tarzı ya da teknolojik bir yenilik gibi). Bu noktada yeni bir biyotik adaptasyon döngüsü, nüfus hareketini, işlevlerin farklılaşmasını ya da bu sürecin ikisini de içine almaya başlar.

Doğada, belirli herhangi bir alanda baskın bir yaşam çeşidi şekillendikçe bir türün diğerine üstün gelip yerine geçmesine benzer şekilde insanların topluluğunda da mekânların kullanılma tarzı, değişen çevresel şartlara eski kullanıcılardan daha iyi uyum sağlayan rakiplerinin bu alanı istila etmesiyle değişir. Bu istila ve yerini alma/ardıllık süreçleri insan topluluğunda, toprağın kullanım değerlerinde bir değişim olarak ve böylece, cazip mekânlar için rekabet alanını iktisadi anlamda daha güçlü rakiplere (örneğin bir firmaya) bırakma, iktisadi anlamda daha güçsüz eski kullanıcıları (örneğin mahalle sakinlerini) zorlama biçiminde kendini göstermektedir. Başarılı bir istilayı takiben, yeni bir denge kurulur ve yerini alma evresi böylece tamamlanmış olur.

Burgess tarafından önerilen topluluk genişleme modeli için zemin sunan rekabet, baskınlık, yerini alma ve istila ile ilgilidir. Burgess kentin en iyi şekilde, bir eş merkezli çember örneği ile düzenlenmiş beş bölge içeren bir yapı olarak kavramsallaştırılabileceğini ileri sürmüştür. Kentin genişlemesi bir arkadaki dış bölgenin istilasını sonucunda ortaya çıkar. Bu nedenle merkezi iş bölgeleri, etrafta dönüşüm sürecinde olan eski kente doğru genişleme eğilimi gösterir. Bu durumda nöbetleşe bir şekilde etraftaki işçi sınıfının kaldığı konutlar bölgesine doğru genişleme eğiliminde olur ve bu böyle bir döngü halinde sürer. Bundan dolayı fiziksel yerini alma süreci, kentlerin çeşitli bölgelerinde sosyal grupların uygunluğuna göre ayrışmalarına neden olur. "Kentin genişlemesinde, ikamet edilen yere ve mesleğe göre bireyleri ve grupları inceleyen, sınıflandıran ve yeniden yerleştiren bir dağıtım süreci yer alır" (Burgess, 2016, s. 94-96).

Bu sürekli değişim ve adaptasyon, istila ve yerine geçme, çözülme ve yeniden örgütlenme süreçleri özellikle değişimin yaşandığı kent içi alanlarda hissedilmektedir. İş merkezi bölgelerinin dışarıdaki alana yönelik baskısı çevresindeki arazinin değerini artırarak bu alanın mevcut yapısının bozulmasını hızlandırır, var olan konut stokunu tehdit eder ve bu bölgelerde ikamet edenler alanı terk ederek başka bölgelere geçiş yaparken bu sakinlerin yerine kente yeni gelmiş göçmenler geçer. Bir süre sonra, bu göçmenler de taşınır ve yerlerini son gelenler alır. Bu fiziksel genişleme süreci ve sosyal devir daim durumu bu şekilde devam eder. Burgess (2016, s. 98), bu nedenle hareketliliğin neredeyse sürekli bir akış halinde olan eski kent alanlarında ortaya çıktığının altını çizerek ve bunu bu alanları karakterize etmeye meyilli olan sosyal çözülme (suç, ahlak bozukluğu, fakirlik vb.) için bir açıklama fırsatı olarak görür. Diğer bir ifadeyle hareketlilik, değişimin ve kişisel-sosyal çözülmenin kaynağıdır. Hareketlilik nerede fazla olursa, orada sosyal uyumsuzluk ve insan ruhundaki ahlaki çöküntü de fazla olacaktır.

Bununla birlikte, Park ve meslektaşları insan popülasyonlarının bitki ve hayvan topluluklarında var olmayan belli özelliklere sahip olduğunu da altını çizmişlerdir. İnsanlar, bitkilerin sahip olmadığı hareketlilik kabiliyetine ve bilinçli bir şekilde çevresini değiştirme kapasitesine sahiptirler. Ne bitkiler dünyasında ne de hayvanlar dünyasında

böyle bir benzerlik vardır. McKenzie'nin gözlemlediği gibi, "iki baskın özellik olan hareketlilik ve amaçlılık insan topluluğunu bitki topluluğundan ayırır. İnsan topluluğu bir yaşama alanı seçme gücüne ve bu yaşama alanının şartlarını kontrol etme ve değiştirme yeteneğine sahiptir" (McKenzie, 2016, s. 64-65).

Şikago kentsel ekologlarına göre, topluluk kavramına karşı olarak toplum kavramı ile ilişkilendirdikleri insan örgütlenmesinin kültürel yönü, biyotik var olma mücadelesinin doğal bir denge oluşturduğu yerde gelişmiştir. Rekabet, artırılmış işlevsel ve mekânsal farklılaşmayı zorlayarak ve dolayısıyla faydacı karşılıklı bağımlılık bağları yaratarak doğal bir biçimde bir insan örgütlenmesi şekline yol açmıştır. İnsan popülasyonunun üyeleri, bir kez işlevsel ve alansal olarak dağıtıldı mı ancak o zaman iş bölümü gerekliliklerine dayanmayan ancak ortak amaçlara, duygulara ve değerlere dayanan, yeni ve nitelik bakımından farklı bağımlılık zincirleri geliştirirler. Bu nedenle insan örgütlenmesi, kökenlerindeki bilinçsiz rekabette, uzlaşmada ve bilinçli dayanışmada yeni bir temel geliştirmiştir; çünkü rekabet uzmanlaşma ve bireyselleşme ile sonuçlanırken uzlaşma, iletişim ve bireyin ilkel içgüdülerinin ortak bilince boyun eğmesini gerektirmiştir. Park ve Burgess (2016, s. 150-152) bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Rekabet azaldığı zaman toplum diye adlandırılan bir çeşit düzenin var olduğu söylenebilir. Ekolojik bakış açısına göre toplum, içinde biyotik rekabetin azaldığı ve var olma mücadelesinin çok yüksek ve yüceltilmiş biçimlerinin olduğu varsayılan bir alandır".

Park ve McKenzie, rekabetin biyotik güçlerinin, her zaman nüfusun en uygun bir şekilde çevresine uyum sağladığı noktada doğal bir denge yaratma eğiliminde olduğunu ileri sürerler. Bu tepe noktada, topluluk işlevsel ve mekânsal olarak farklılaşır; farklı işlevsel gruplar kendi uygunluklarına göre farklı alanlara yerleştirilirler. Bu değişken biyotik denge geliştikçe, farklı alanlarla ilişkisi olan farklı kültürel biçimler de değişir: "Devam eden istilalar ve barınma süreçlerinin genel etkisi gelişmiş topluluklara iyi tanımlanmış alanlar vermektir, bu alanlardan her biri kendine has seçici ve kültürel özelliklere sahiptir" (McKenzie, 2016, s. 77). Rekabetin biçimlendirdiği ve hem işlevsel hem de kültürel

farklılıkların karakterize ettiği kent içindeki bu farklı bölgeler, kentin doğal alanları olarak adlandırılır.

Şikago Okulu'nun kentsel ekologları için doğal alan kavramı iki açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak, doğal alanlar tanımlamasıyla disiplin, çalışmaları için belirli bir yer belirleyerek -getto, genelev muhiti, banliyö ya da benzer yerler- biyotik-kültürel ayrımı ile ilişkilendirilen ampirik sorunları aşarlar. Bu tür bölgelerde insan örgütlenmesinin biyotik ve kültürel yönü sentezlenmiştir. Kısacası, kent ekologlarının doğal alanları aynı zamanda kültürel mekânlardır. Bu anlamda bu doğal alanlar bir yandan iş bölümü ve rekabetçi iş birliği ile karakterize edilirken, diğer yandan uzlaşma ve iletişim tarafından belirlenen ahlaki alanlardır.

Bu nedenle, doğal alan, doğal bir birim ya da toplumsal bir birim olarak hem ekolojik hem de sosyolojik olarak çalışılabilir bir yeri, bir 'şeyi' temsil eder. Yine bu sebeple insan ekolojisi bir analiz nesnesi ile donatılmıştır. Bu sayede görülebilir doğal alanlar, nüfus değişimi ve nüfus uyumunun biyotik süreçlerinin çalışılabileceği bir laboratuvar oluştururlar. (Reissman, 1959, s. 72)

Doğal alanları bu kadar önemli kılan ikinci nokta ise, benzer kent çalışmalarının geliştirilebilmesi için kavramsal çerçeve sunmasıdır.

Doğal alanlar, insan yerleşimlerinin hepsinde işleyen doğal güçlerin göstergeleri olarak görüldükleri için bir kentin farklı bölgeleri bir diğerininkilerle doğrudan kıyaslanabilir olmalıdır. Getto ya da banliyö gibi sınıflandırmalar genele özgü olarak ele alınır, bu nedenle örneğin bir gettonun kültürel biçimi bütün diğerleriyle benzer olmalıdır. (Saunders, 2013, s. 73)

Sonuç olarak Şikago Okulu, kentlerin sadece fiziksel alanlar değil, aynı zamanda iktisadi, sosyal ve kültürel yaşamın şekillendiği karmaşık alanlar olduğunu vurgulamış, kentlileşme sürecini bir yaşam biçimi olarak ele almıştır. Bu yaklaşım, modern kent sosyolojisinin temellerini atarak, kentlerin hem sosyal bilimler hem de planlama disiplinleri açısından daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

1.1.2.2. Luis Wirth ve Kentsel Yaşam

Yaşam biçimleri olarak kentlilik ve kırsallık üzerine düşüncelerin yer aldığı Wirth'in *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme* adlı makalesi bir yandan Simmel'in¹² etkisini yansıtırken diğer yandan da Park'tan izler taşır. Bu anlamda Wirth'in çalışmasının ebeveynlerinin güçlü ve zayıf yönlerini taşıdığını söylemek mümkündür (Saunders, 2013, s. 109).

Simmel'in çalışmalarında mevzu bahsi olan kentlerdeki insan örgütleri, kır-kent çelişkisi, insanların öznel deneyimleri gibi konular Wirth için de merak uyandırmıştır. Simmel'in çalışmalarında ayırıcı değişken olarak geçen büyüklük Wirth'te de aynı şekilde ele alınırken Simmel'in iş bölümü yerine Wirth kendi heterojenliğini koymuştur.

Kentsel alanların gelişiminde yoğunluğa da önem atfeden Wirth için kentsel ekoloji anlayışı kenti anlamak için başvurulacak en önemli üç çalışma alanından (diğerleri örgütsel psikoloji ve sosyal psikoloji) biridir (Wirth, 1945, s. 388). Wirth çalışmalarında esas olarak kentsel alanların ekolojik, örgütsel ve sosyopsikolojik özelliklerinin hepsine karşılık gelecek bir kent teorisi geliştirmeye çalışmıştır.

Mekânın büyüklüğünün herhangi bir örgütsel birlikle ilişkisinin kurulmadığı sürece büyüklük çalışmalarının önemsiz olduğunu söyleyen Wirth (1964, s. 4) için eğer şehircilik sadece mekânsal olarak sınırlandırılmış bir mekân olarak görülüp belli bir çizginin ötesine taşınmazsa bir yaşam tarzı olarak kentlilik kavramından bahsetmek anlamsız olacaktır. Bu nedenle ABD'deki klasik nüfus sayımlarını eleştirerek kentsel alanı belli bir popülasyondan ibaret gördüğü için yermiştir. Bu tür sayısal sınıflandırmaların hiçbir şekilde kent gerçekliğini karşılayamayacağını iddia etmiştir.

¹² George Simmel, 1858-1918 yılları arasında yaşamış Alman sosyolog ve filozoftur. Sosyoloji alanında kurucu figürlerden biri olarak kabul edilir ve çalışmalarında sosyal ilişkiler ve ilişkilerin incelemesine, sosyal grupların formlarına ve dinamiklerine odaklanmıştır. Aynı zamanda kültür felsefesine dair yazmıştır ve "yabancı" kavramı ile tanınır. Simmel'in çalışmaları hala sosyoloji, felsefe ve kültür çalışmaları alanlarında etkilidir.

Eğer bu işgücü şimdiye kadar kullandığımız gibi temel bir sınıflandırma sisteminde büyük ölçüde ziyan edilmişse yazık, çünkü bizim sabırsızlıkla beklediğimiz şey geniş hacimli ve sürekli bilgi istiflemek değildir. Hangi kırsal ve kentsel yerleşimlerin önemli farklılıklar göstermediğine ilişkin herhangi bir sorunun faktör analizi...verimsiz sonuçlara yol açar. (Wirth, akt. Saunders, 2013, s. 110)

Wirth'e (1938, s. 6) göre, yerleşim yerleri arasında evrimsel bir süreç vardır ve kırsal ile kent bölgeleri arasındaki fark, bu evrim sürecinde ortaya çıkan farklılaşmalardan kaynaklanır. Wirth, insan yerleşimlerindeki değişimleri büyüklük, yoğunluk ve çeşitlilik gibi üç faktörün etkileri olarak açıklamaktadır. Bu üç faktör, Wirth'in kentselliğini tanımlayan parametrelerini oluşturmaktadır. Bu faktörlerden yola çıkarak Wirth sosyolojik kent tanımını, sosyal olarak çeşitli bireylerden oluşan geniş, yoğun ve kalıcı yerleşim birimi olarak yapar (Wirth, 1938, s. 7). Bu tanımlama doğrultusunda da kent sosyolojisinin asıl amacının sosyal ilişki biçimlerini belirlemek maksadıyla adı geçen üç faktörün sebep olduğu sonuçları analiz etmek olduğunu söyler. "...Muhtemelen, kentlerin bazı özellikleri kentsel yaşamı doğasını şekillendirmede diğerlerinden daha önemlidir...kentlerin boyutu, yoğunluğu ve işlevsel türündeki farklılıklara göre kentlerin öne çıkan özelliklerin değişebileceğini öngörebiliriz" (Wirth, 1938, s. 7). Wirth'in kentsel sosyoloji için belirlemiş olduğu üç faktörün analizlerini nasıl etkilediğini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Büyüklik: Önceden bahsedildiği üzere Simmel'den büyük ölçüde etkilenen Wirth büyüklük konusunda Simmel'i tekrar ederek daha büyük olanın daha çeşitli olacağını vurgulamıştır. Ardından Park'tan ödünç aldığı öğretiyi birlikte daha büyük olanın daha çeşitli olacağı görüşüne renk, etnik köken, ekonomik ve sosyal durum, meslek ve kişisel tercihlere göre farklılaşmış grupların mekânsal ayrımında izinin sürülebileceğini eklemiştir.

Mekânın fiziksel olarak büyümesiyle birlikte topluluk üyelerinin birbirini tanıma ihtimallerinin azaldığına böylelikle bu durumun sosyal ilişkileri parçaladığına, ikincil ilişkileri artırdığına ve kent insanında duyarsızlığa yol açtığını ifade etmiştir. Kentte

yaşayanların kurdukları ilişkilerde kendilerini tam açamaması insan ilişkilerinin bölünmesine yol açmaktadır. Bu durum Wirth'e göre kentlerin 'şizofren' karakterlerini yansıtmaktadır. Kentsel mekândaki insanlar arasındaki ilişkilerin yüz yüze olmasının bu ilişkilerinin yapay ve geçici olmasına engel olmadığını belirtir. Bu görüşünü biraz daha radikalleştirerek "belki de kentlilerin ilişkilerinin bu şekilde olmasının nedeni kendilerini başkalarının istek ve beklentilerine karşı korumak içindir" demektedir (Wirth, 1938, s. 12).

Diğer yandan karakteristik olarak, kentliler birbirleriyle kırsala göre daha yüksek seviyedeki rollere göre tanışırlar. Yaşamsal ihtiyaçlarının tatmini kırsal alanda yaşayan insanlara nispeten daha fazla şekilde daha çok insana bağımlıdır ve bu nedenle kentli insan daha fazla sayıda organize grup ile ilişkilidir. Ancak belirli kişilere olan bağımlılıkları daha azdır ve diğerlerine olan bağımlılıkları yalnızca diğerlerinin faaliyet döngüsünün çok parçalı bir yönünde yer alır. Bu durum da aslında daha önce ifade edilen ikincil ilişki durumunun tam tersidir. Diğer bir ifadeyle kentte birincil ilişkiler tamamen kaybolmamıştır ve bu durum kentlilerin kır sakinlerinden daha az insan tanıdığı anlamına gelmemelidir (Wirth, 1938, s. 13).

Wirth'in kentsel yaşamın büyüklüğünün yol açtığını düşündüğü olgulardan bir diğeri de bireysel özgürlüktür. Büyüklüğün bireysel özgürlük için bir çelişki olduğunu şu şekilde açıklar:

Tanıdıklarımız (kentli insanlardan bahsediyor), bizimle bir yararlılık ilişkisi içindedir ve her birinin hayatımızdaki rolü bizim kendi amaçlarımızı gerçekleştirmek için araçtır. Bu nedenle, bir yandan birey, kişisel ve duygusal kontrollerden belirli bir derecede özgürlük kazanırken diğer yandan ise, bir entegre toplumda yaşamının getirdiği spontane kendini ifade etme ve katılım duygusunu kaybeder. Bu aslında Durkheim tarafından teknolojik toplumdaki çeşitli sosyal düzenlenme biçimlerini açıklamaya çalışırken atfedilen 'anomali' durumunu oluşturur. (Wirth, 1938, s. 12-13)

Wirth'in bahsettiği kişisel ilişkilerdeki yararlılık duygusu en gelişmiş haliyle iş kollarındaki özelleştirilmiş görevlilerin artmasıyla görünür olmaktadır.

Yoğunluk: Tıpkı büyüklük gibi yoğunluk da kentlerin sosyolojik analizinde önemli bir faktördür. Wirth (1938, s. 14) için sosyal ilişkilerdeki yoğunluğun etkileri farklılaşmadan gelmektedir. Durkheim ve kentsel ekoloji düşünürlerinin izinden giderek farklılaşmanın belirli bir bölgede yer alan nüfusun popülasyon artışına verdiği cevap olduğunu ileri sürer. Bu nedenle yoğunluktaki artışın etkileri büyüklük ile ilişkilendirilmektedir. Simmel'in de belirttiği şekilde kentlilerin birbiriyle fiziksel teması kente yönelttiği davranışları şekillendirir. Kentte fiziksel temaslar yakından olmakla birlikte sosyal temaslar uzaktır. Böyle bir etkileşim ortamında birey kişisel özelliklerinden ziyade üstlendiği rol ile kentte görünür olmakta ve ilişkilerini de bu roller üzerinden kurmaktadır. Böylece kentli birey başka bireye baktığında "...kişinin üniformasını görüyor ve bu üniformanın ardındaki kişisel eğilimleri görmezden geliyor...bir sanat eseri olan dünyaya karşı duyarsızlık geliştirmeye ve doğal dünyasından giderek uzaklaşmaya başlıyor...". (Wirth, 1938, s. 14)

Bu görüşe ek olarak Wirth (1938, s. 15), farklılaşma sürecinde yaratılan homojen alt grupların kentin farklı bölgelerinde toplanma eğilimi gösterdiğini belirtmiştir. Bu alt grupların toplanma eğilimi kentsel ekologların 'doğal alanlar' olarak adlandırdığı ortama denk gelir. Bu nedenle kent içindeki yağmacı ilişkileri, kentin farklı bölgelerindeki daha kişisel ve duygusal bağların gelişimi ile ılımlı hale getirmenin mümkün olduğunu söylemektedir.

Yoğunluk, arazi değerleri, kiralar, erişilebilirlik, sağlıklı olma, prestij, estetik düşünce, gürültü, duman ve kirlilik gibi olumsuzlukların olmaması, kent içindeki farklı alanların farklı kesimler için yerleşim yeri olarak tercih edilirliğini belirler. Böylece yoğun bir yerleşim içinde yaşayan çeşitli nüfus unsurları birbirlerine karşıt olmaları nedeniyle ve yaşam tarzları ve ihtiyaçları birbirleriyle uyumlu olmamaları nedeniyle birbirlerinden ayrılırlar. Benzer şekilde, aynı statü ve ihtiyacı olan kişiler farkında olmadan aynı alana yerleşirler. Böylece kent içinde farklı bölgeler farklı işlevlere sahip olur. Kent sonuçta bir sosyal dünya mozaigi gibi görünür ve alanlar arasındaki geçişler ani olur. Farklı kişilikler

ve yaşam tarzlarının kentte bir arada olması, farklılıkların tolere edilmesine yol açar, bu da rasyonellik için gerekli olan ön koşuldur (Wirth, 1938, s. 15).

Çeşitlilik/ Heterojenlik: Kentte var olan çeşitli kişilik tiplerinin arasındaki sosyal etkileşim sınıf yapısını karmaşık hale getirir. Bireyin kentte artan hareketliliği, onu çok sayıda farklı kişilerle, konularla ve gruplarla etkileşime sokar. Hiçbir tek grup bireyin tamamen sadık olduğu grup değildir. Bireyin bağlı olduğu gruplar basit bir hiyerarşik düzenlemeye kolayca uymazlar (Wirth, 1938, s. 16-17).

Sosyal hayatın farklı yönlerinden kaynaklanan farklı ilgi nedeniyle, birey çok farklı gruplara üye olur ve her bir grup yalnızca kentlinin kişiliğinin bir bölümüyle ilgili olarak işlev görür. Kişinin tipik olarak bağlı olduğu gruplar birbirlerine paralel ya da değişken bir şekilde kesişirler. Bu nedenle grup üyeleri arsında samimi ve uzun süreli ilişkiler kurulamaz. Bu kaotik ortamda bireyin kenti bütün olarak algılaması ya da toplam düzenin içindeki yerini incelemesi için fırsatı olmaz. Sonuç olarak birey kendi için en iyi olanı seçmekte zorlanır (Wirth, 1938, s. 17). Bu alandaki ilişkilerin her birinde istikrarsızlık ve kişisel güvensizlik hakimdir. Kentsel kişilik çok kolay bir şekilde ters yüz olur ve bununla bağlantılı olarak akıl hastalığı oranı, intihar oranı gibi durumlar artar (Wirth, 1940, s. 745).

Wirth'in bir yaşam tarzı olarak kentlilik tarifi, özellikle kentsel kişilik teşhisi, büyük oranda umutsuzdur, ama yine de ne Wirth'i ne de Simmel'i kırsal romantikler olarak tanımak doğru bir yaklaşım değildir. Wirth kırsalın olumsuz yönlerinin farkında olduğu kadar kent hayatının da olumlu yönlerinin farkındadır. Yine de Wirth'in çalışması sosyal teoriyi kırsal nostaljiye yakınlaştırmaya ve Batı kültürünün özelliği olan kuvvetli kentlilik karşıtlığına hizmet etmiştir, çünkü Wirth'in anonim, kişiselikten uzak, yapay ve araçsal olarak tanımladığı kentsel yaşam tanımı, nesillerdir İngiliz romanlarında ve şiirlerinde tasvir edilen görüntülerle tamamen uyumludur (Wirth, 1940, s. 751).

Wirth'in makalesinden üç yıl sonra Park'ın diğer bir öğrencisi Robert Redfield (1941) Meksika'nın Yucatan yarımadasındaki dört topluluk üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Çalışmasının temel tezi; yerleşim yeri ne kadar heterojense orada o kadar çok kültürel düzensizlik ve bireysel gelişimin olacağıdır.

Redfield'e göre (1941, s. 293), kırsalda yaşayan sakinlerin oluşturdukları toplumların kentsel yaşamla zıtlık gösteren belli ortak özellikleri vardır. Redfield için kent "çok büyük karışıklık ve süratle değişen" bir dünyadır. Redfield bu karışık dünyayı küçük, izole edilmiş ve güçlü bir grup dayanışması duygusu ile homojenleşmiş kırsalın dünyası ile kıyaslar. Kırsalın sakinlerinin ideal-tipini, "küçük, izole edilmiş, yakın, durağan, homojen ve birbirine bağlı" olarak tanımlar. Bu topluluktaki iş bölümü değişmez cinsiyet rollerinin farklılaşmasına dayanır. Burada üretim araçları paylaşmakta ve ekonomik aktivite topluluk içerisinde gerçekleşmektedir. Kırsal toplumunun kültürü oldukça gelenekseldir, eleştiri ve değişikliklere kapalıdır. Topluluk akrabalık ve dine dayanan sosyal bağlar üzerine kurulmuştur ve iç tutarlılığı yazılı kanunlardan ziyade geleneksel ilişkilerinden kaynaklanır. Sosyal ilişkiler birincil düzeyden kurulur ve ayrıntılıdır, "böyle ilişkilerde kentli ilişkilerin tersine ticari çıkar gütmeye yer yoktur" (Redfield, 1941, s. 305-318). Redfield bu çalışmasıyla Wirth'in heterojenlik analizine katkıda bulunmuştur.

Wirth tarafından geliştirilen ve kuramsallaştırılan kent ve kentli yaşamına ilişkin en önemli eleştiriler ise Gans tarafından getirilmiştir. Genel olarak üç başlıkta toplanan mümkün olduğu eleştiriler şu şekildedir:

1. Bir kent alanında yapılmış olan çalışmanın sonuçları tüm kentsel alanlara genellenemez. Özellikle banliyölerdeki yaşam tarzı Wirth'in ifade ettiği yapay ilişkileri tam olarak karşılamaz. Buradaki ilişkiler tamamen kişisellikten uzak değildir. Gans buradaki ilişkileri tanımlamak için 'yarı birincil' terimini kullanır. Buradaki ilişkiler ikincil ilişkilerden daha samimi ancak birincil ilişkilerden daha tedbirlidir (Gans, 1968, s. 174).
2. Wirth'in önerdiği gibi büyüklüğün, yoğunluğun ve heterojenliğin sosyal sonuçlara sebep olduğunu kabul etmek ya da reddetmek için henüz yeterli kanıt yoktur. Gans kent merkezindeki yerleşimlerin temel özelliğinin istikrarsız ikamet olduğunu iddia

ederek Wirth'e karşı çıkar. Geçicilik ve heterojenlik durumları altında insanlar, yalnızca yerel hizmetleri elde etmek için gerekli olan etkileşimlerde bulunurlar. Bu nedenle bu insanların sosyal ilişkileri kişiselikten uzaklık ve yüzeysellik sergiler (Gans, 1968, s. 183). İkamet istikrarsızlığının yüksek seviyede olduğu yerleşim alanlarında yaşam tarzlarına ilişkin kent teorisi geliştirmek gerçekçi değildir.

3. Son olarak, Wirth'in kurduğu nedensel ilişkiler bilimsel açıdan doğrulanabilse dahi, kent sakinlerinin önemli bir çoğunluğunu bu sonuçlardan izole etmek mümkün olabilir (Gans, 1968, s. 174). Wirth'in iddia ettiği şekilde büyüklüğün, yoğunluğun ve çeşitliliğin yerleşim yerlerindeki sosyal ilişkileri etkilemesi belli kültürel unsurların olduğu ortamlar için geçerlidir.

Bu görüşlerini desteklemek için Gans (1968, s. 189-191) kent merkezinde yaşayanları beş grupta kategorize etmiş ve bunların hepsinin yoğun nüfuslu ve heterojen bölgelerde yaşadığının altını çizmiştir. Öğrenciler, entelektüeller ve profesyoneller gibi kozmopolitler kültürel merkeze yakınlığından dolayı kent merkezinde yaşamayı seçerler. Diğer taraftan, bekârlar ve çocuksuz çiftler bir aile olmaya başlayana kadar kent merkezinde yaşarlar; aile olduklarında ise çepere taşınırlar. Bu ikinci gruptakiler burada yaşamayı tercih etmişlerdir, ancak bu tercih durumu geçicidir. Üçüncü grup kentsel köylülerden oluşmaktadır. Bu gruptakiler kent merkezinde ikamet eder ancak kentli değildirler. Bu grup nispeten kendine yeten, homojen ve dışa kapalı bir bölge oluşturur. Bu bölgedeki yaşam tarzı, nispeten onu çevreleyen kentsel çevreden etkilenmeden devam eder. Bu nedenle, ilk iki grup gibi bu grup sakinleri de Wirth'in tanımladığı etkilerden muaftırlar. Sadece son iki grup, yoksul olan (maddi koşullardan dolayı kent merkezindeki çöküntü alanlarına taşınmaya zorlananlar) ve kapana kısılmışlar (genellikle kötüleşen merkezdeki eski mahallelerde kalan yaşlı insanlar) Wirth'in analiz ettiği çeşitli unsurlar için elverişlidir, çünkü bu insanlar kendilerini kuşatan çevreden isteseler dahi ayrılamazlar.

Bu düşüncelerden yola çıkarak Gans mekânların bireysel özellikleri şekillendirdiğini değil, bireylerin yaşamayı tercih ettikleri hayat tarzı doğrultusunda mekân seçiminde

bulunduklarını belirtmiştir. Bu nedenle Wirth'in üçlü faktör analizi yerleşim yerleri alternatifleri arttıkça önemsizleşmektedir. Wirth'in faktörlerini değiştirerek Gans kent merkezindeki sosyal ilişkilerin bir yaşam tarzı olarak seçilmesine bağlamıştır (Gans, 1968, s. 181). Bu şekilde, sosyal ilişkilerdeki çeşitlilikleri açıklayan en önemli unsurların, sınıf ve yaşam seyrinin sosyolojik değişkenleri olduğunu ileri sürer: "Eğer insanların seçme fırsatı varsa, bu iki özellik işgal ettikleri mahalleyi, konut çeşidini ve bunların içinde kurmaya çalışacakları yaşam tarzını açıklamada çok ileri gidecektir". (Gans 1968, s. 190)

Bireylerin seçme şansı bulunmadığı durumlarda, yaşam tarzları ve ekonomik durumları bölgenin ikamet istikrarsızlığına yansırken tam tersi durumlarda yani kişilerin seçme şanslarının olduğu durumlarda bu tercih büyüklük, yoğunluk ve heterojenlikten ziyade sosyal ilişkiler ve hayat tarzı gibi unsurların etrafında şekillenmektedir.

Gans (1968, s. 194) için yine de hiçbir durumda büyüklük, yoğunluk ve heterojenlik kentsel sosyolojiyi açıklayan en önemli faktörler değildir. Gans buradan hareketle, kentteki sosyal ve kültürel biçimlerin açıklamasının kentin doğasında olan özelliklerin analizi ile yapılamayacağını ifade etmiştir.

Eğer yaşam tarzı yerleşim türü ile uyuşmuyorsa ve eğer bu tarzlar yerleşimin ekolojik özelliklerinden ziyade sınıf ve hayat seyrinin işlevleri ise kentin sosyolojik bir tanımı formüle edilemez... Bu nedenle, sosyolog kentsel ya da banliyö hayat tarzından bahsedemez. (Gans, 1968, akt. Saunders, 2013, s. 123)

1.1.3. Kent Sosyolojisinin Yeniden Doğusu: Rex ve Moore

II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda kırsal-kentsel sürekliliğinin çökmesi ile kentsel sosyoloji çalışmaları sekteye uğramıştır. Kentsel sosyolojinin teorik olarak spesifik bir çalışma alanından yoksun olmasının getirdiği endişe zaman içinde farklı bir şekilde cevap bulmuştur. Kentsel alanlarda meydana gelen her şeyin (değişen akrabalık ilişkilerinden yüksek katlı apartmanlardaki sosyal soyutlanmaya kadar) çalışılıyor olması kentsel

sosyolojiyi gelişmiş, endüstriyel ve kapitalist toplumların sosyolojik analizinden ayırt edilemez hale getirmiştir. Pahl (1975, s. 199) bu durum için "sanki sosyologlar kırsal bir zıtlık olmaksızın kenti tanımlayamazlar gibi görünüyor; sosyologlar köyleri kaybettiklerinde kenti de kaybediyorlar" demiştir.

Böyle bir tıkanıklık içerisindeyken 1967 yılında İngiltere’de yayımlanan John Rex ve Robert Moore tarafından kaleme alınan *Topluluk ve Çatışma* adlı çalışma Birmingham’ın Sparkbrook isimli kent merkezindeki konut ve ırk ilişkilerini çalışma nesnesi yaparken kent analizi için de yeni bir sosyolojik yaklaşım getirerek kent sosyolojisi alanındaki çalışmalara tekrar nefes vermiştir (Şengül, 2000, s. 32).

Rex ve Moore tarafından genel olarak Şikago Okulu ve özel olarak Burgess’in çalışması öncülüğünde, kentin tarihsel gelişimi süresince farklı alanlara veya sektörlere ayrılmış olup ortak kültür öğelerini paylaşan kimi sakinler ile ilişkilendirilen farklı alt topluluklara ayrılmış olduğu söylenmektedir. Rex ve Moore (1967, s. 8-9), bu fikri kent teorilerinin başlangıç noktası olarak almış ve "kentlerin ilk yerleşiminde, mal varlığı açısından farklı yerleştirilmiş üç farklı grup birbirinden ayrılır ve her bir grup kendi topluluk yaşam tarzlarını oluştururlar" demişlerdir. Bu üç gruptan ilki, kültür ve iş merkezine yakın ama fabrikalar ve diğer negatif kent hizmetlerinden uzakta büyük evlere sahip orta üst sınıftır. İkinci olarak, küçük teraslı evler kiralayan işçi sınıfıdır. Bu sınıfta ekonomik zorlukların ortak deneyimi onların güçlü bir topluluk kimliği oluşturmalarını sağlamıştır. Son olarak, evlerinde kiracı olarak konaklayan ancak diğer yandan burjuva yaşamını arzulayan alt orta sınıf gelmektedir (Rex ve Moore; 1967, s. 17).

Park ve Burgess gibi Rex ve Moore de kentsel genişleme sürecinde nüfusun merkezden çepere doğru göç etmesiyle genişlediğini ifade ederler. Bu durum, merkezi iş alanının genişlemesine paralel olarak yeni gelişen banliyölerde orta sınıf bir yaşam tarzı arayışı ve arzusuna dayanır (Pickvance, 1984, s. 48). Bu nedenle, profesyoneller ve ‘endüstri liderleri’ iç banliyölerdeki müstakil evlere taşınırken, düşük orta sınıf (ev satın almak için krediye erişebilen) dış banliyölere, yarı müstakil mahallelere taşınırlar. Bu sırada işçi

sınıfı (siyasi gücünün artması nedeniyle devlet konutlarının sağlanması yoluyla) ise ‘yeni halk banliyölerine’ taşınırlar (Rex ve Moore, 1967, s. 9). Bu büyük şehirdeki yer kapma oyunu sonucunda kent merkezindeki on dokuzuncu yüzyıl evleri yeni kullanıcıları için boşalmış olur (Rex 1968, s. 213). Böylece kent merkezindeki eski burjuva sınıfının etkileyici konutları yavaşça merkezi iş alanı tarafından yutulurken, düşük orta sınıf tarafından işgal edilen evler satın alınarak yeni göçmenler için kiralık ev olarak kullanılır. Bu şekilde, Sparkbrook’taki gibi kentin merkezi bölgeleri yavaş yavaş ‘belirsizlik alanlarına’ dönüşür, kısa ömürlü yapıların fiziksel yıpranması ve göçmen nüfusunun artan yoğunluğu ile karakterize olurlar (Rex ve Moore, 1967, s. 64).

Rex ve Moore'un teorisinin merkezinde, tüm grup sakinlerinin banliyölere taşınması yönünde genel bir istek duyduğu düşüncesi yatmaktadır. Böylece onlar için kentteki dışa doğru gitme hareketi banliyö konutlarını kısıtlı, sınırlı ama arzu edilen kaynaklar olduğunu göstermektedir (Rex, 1968, s. 214). Bu kısıtlı konutlara erişim şansı nüfus arasında eşit dağılmamaktadır. Bu nedenle bu kısıtlı konutlar buralara ulaşmayı talep eden farklı gruplar arasında potansiyel bir çatışma için temel oluşturur. İşte Rex ve Moore, erişim ve çatışma olarak adlandırdığı bu iki sorunun önemine işaret ederek kentsel süreçlerin analizi için kentsel sosyolojiye bu açıdan yeni bir yön vermiştir. Dahası yine tam da sınırlı arz konutu dolayısıyla konut ve kent sorununun özünde politik olduğunu iddia etmişlerdir (Saunders, 2013, s. 112).

Kısıtlı ve arzu edilen konutlara erişim sorununun analizinde iki kriter ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki; gelir büyüklüğü ve güvenliğidir. Orta sınıflar konut kredisi alma konusunda alt sınıftakilere göre şanslıdır. İkinci kriter ise, yerel yetkililer tarafından sosyal konuta erişim şartı konulmasıdır. Araştırmanın yapıldığı Birmingham’da, İmar İskân Müdürlüğü, Batı Hint Adaları’ndan gelen son göçmenleri ve belediye konutları için uygun olmayan göçmenleri konutlara erişebilmeleri için beş yıllık ikametgâh kuralına tabi tutmuştur. Ayrıca, yerel yetkililerin kriterlerini yerine getiren göçmenler dahi konut stoku konusunda sorun yaşamışlardır. Bu sorunun sonucu olarak Birmingham’da siyahi ailelere, kent merkezindeki açıklık alanlarda standardın altında kısa ömürlü konutlar

verilmiştir. Sonuç olarak kentlerdeki sosyal konut projeleri, belediye tarafından siyahilerin yaşadığı alanların kötüleşmesine izin verirken, beyazların yaşadığı alanların temizlenmesine yönelik bir politikanın sonucu olarak sıklıkla göçmenlere kapalı kalmıştır (Rex ve Moore, 1967, s. 94-97).

Rex ve Moore'a (1967, s. 157-161) göre, beyaz orta sınıf genellikle piyasa tahsis modeli aracılığıyla banliyö alanlarındaki bölgelerden mülk satın alabilirken ve beyaz işçi sınıfı sıklıkla bürokratik tahsis modeli aracılığıyla banliyödeki belediye konutlarına erişebilirken, göçmen işçiler bu iki konut imtiyazından da mahrum kalmışlardır. Bu nedenle bu grup arzuladıkları banliyödeki yaşam tarzını gerçekleştirememiş ve kent merkezindeki geçiş bölgelerinde konaklamak zorunda kalmıştır.

Rex ve Moore'a (1967, s. 29-32) göre, kente ilk gelen göçmenler, mülk sahiplerinin oturduğu kesimlerden ve yerel yönetimin sağladığı konutlardan dışlanmışlardır. Bu nedenle ya kiralık konut aramaya ya da orta sınıfın banliyölere göçü nedeniyle boşalan Sparkbrook gibi alanlardaki büyük köhnemiş evleri satın almak zorunda kalmışlardır. Ancak bu tür satın almalar yapı kooperatifleri aracılığıyla gerçekleştirilemediğinden, göçmenler alternatif finans kaynaklarına başvurmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, yüksek faizli ve kısa vadeli kredileri kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu kredilerin yüksek geri ödemeleri ise evlerin alt bölümlere ayrılmasını ve birden çok kişi tarafından kullanılmasını gerektirmiştir (Van Kempen, 2007, s. 19-20). Bu nedenle, bazı alanlar çoklu kullanım ile nitelenir hale gelerek konutun varlığı daha hızlı bir şekilde dönüşüp kötüleşmiştir. Aynı zamanda, göçmenlerin bir alana daha fazla taşınması, yerli ailelerin daha yoğun ve hızlı bir şekilde alanı terk etmesine neden olmuştur. Birmingham'da ve diğer yerlerde, kent merkezindeki belirli alanlar, düşük nitelikli kiralık oda bulunan evlerde yaşayan azınlık gruplarıyla ilişkilendirilir hale gelmiştir.

Sözü geçen bölgelerdeki demografik değişim dönemin muhafazakâr yerel aktörleri tarafından eleştirilmiş ve fatura, sistemi işleten 'kötü niyetli ev sahipleri' ile 'banliyölerde oturma başarısına erişememiş' göçmen kiracılara kesilmiştir (Rex ve Moore, 1967, s. 40).

Yerel yönetim birimleri soruna çözüm olarak, bu istenmeyen durumun çevre mahallelere yayılmasını durdurmak amacıyla bu alanları yalıtmış ve böylece getto oluşumunu güçlendirmiştir. Yine bu nedenle yerel yönetim birimleri ev satın alamayan ve bürokratik tahsisten faydalanamayan kiracılara ev sağlayan kişilere (odalarını kiraya veren ev sahipleri) karşı harekete geçmiştir. Böylece konaklamalarını sağlayacak bir konut elde etmek için alternatif stratejilerin olmamasından dolayı mülkünü kiraya vermek zorunda kalan göçmen ev sahipleri konut sisteminin yetersizlikleri için uygun günah keçileri haline gelmişlerdir (Rex ve Moore, 1967, s. 43; Saunders, 2013, s. 79).

Rex ve Moore'un yukarıda anlatılan çalışmalarından çıkan sonuca göre kentteki belirsizlik alanları dört farklı grup tarafından yerleşim bölgesi olarak kullanılmaktadır. Bu gruplar;

1. 19. yüzyıl işçi sınıfı konutlarının kiracıları,
2. Mülkiyeti yerel yönetime ait yıkım için bekleyen kısa ömürlü çöküntü bölgelerinin sakinleri,
3. Odaları kiraya verilen konutların sahipleri,
4. Odaları kiraya verilen evin kiracılarıdır.

Bu belirsizlik bölgelerinde yaşayan gruplar arasında sıklıkla kiralar veya onarım masrafları gibi konularda çatışmalar yaşanmaktadır. Hepsi genel olarak banliyö yaşamını arzu etmekle birlikte yerel yönetim birimlerinin kent planlarının ve sağlık politikalarının bölgenin büyümesini kısıtlaması ve belirli grupların daha arzu edilir konut türlerine erişimini engellemesi, bu karşılaştırmalı dezavantajı artırmıştır. Böylece konut konusunda daha yoğun çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. "Bu bölgedeki insanları tecrit etmek için herhangi bir girişim mutlaka çatışmaya yol açacaktır. Ayrıştırıcı politikalar ile konforlarını arttırmak isteyen insanların arzularını bastıran bir kentin uzun vadeli kaderi bir tür kent isyanı ile sonlanacaktır" (Rex ve Moore, 1967, s. 9).

Rex ve Moore'un çıkarımına göre, kent içindeki temel sosyal süreçler konut hiyerarşisinde farklı noktalara yerleşen farklı gruplar arasında arzulanan konutların tahsisi ve bu konutları elde etmek için gerçekleştirilen mücadeleler ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, konut tüketim dünyasında da iş dünyasında meydana gelen sınıf mücadelesinde olduğu gibi, yaşam fırsatlarının dağıtımına ilişkin mücadeleler gerçekleşmektedir.

Saunders'e (2013, s. 79-81) göre, Rex ve Moore'un çalışmasının iki önemli yönü vardır. Birincisi, konutu içinde bireylerin yaşam fırsatlarının belirlendiği önemli bir analitik alan olarak vurgulayarak, eşitsizlik ve sınıf çatışması kaynakları ile temel sosyolojinin geleneksel sorunlarının içine kentsel sosyolojinin teorik sorunlarını yerleştirmişlerdir. İkinci olarak ise, konut tahsisi sistemi sayesinde kentin toplumsal örgütlenme ve mekânsal yapısının nasıl açıkça belirlendiğini göstermişlerdir.

1.1.4. Eleştirel Kent Kuramları

1960'larda Avrupa'da, üretim biçiminin kent ve kentleşmeyi şekillendiren güç ilişkilerini tanımlamaya çalışan yeni bir Marksist paradigma ortaya çıkmıştır. Bu akımın etkisiyle, kent yeniden yorumlanmış ve kapitalist sistemi eleştiren bir bakış açısı benimsenmiştir. Bu bağlamda, kentsel politik ekonomi (*urban political economy*) yeni bir fenomen olmuştur.

Manuel Castells, Henri Lefebvre ile David Harvey, bu yeni fenomenin önde gelen düşünürleri arasında yer almış ve kentin gelişmesi ile yayılması konusunda iktisadi ilişkiler üzerine düşünmüşlerdir. Bu düşünürler, kentsel düzenin aslında sadece emeğin yeniden üretilmesinden başka bir şey olmadığını ve kolektif tüketime konu olan kentlerin siyasallaştırılmaya uygun olduğunu savunmuşlardır (Keleş, 2013, s. 130).

Araştırmacılar yaptıkları araştırmaların sonucunda, kentsel hizmetlerin yerel veya merkezi hükümet tarafından üstlenilmesinin toplumsal çatışmaları yatıştırma, kapitalistlerin uzun vadeli çıkarlarını garantilemek ve iş gücünün yeniden üretilmesini

kolaylaştırma amacıyla olduğunu ileri sürmüşlerdir (Keleş, 2013, s. 130). Bu yaklaşımda kentsel ekoloji kuramının aksine, kentlere yapılan beşeri müdahalelere önem atfedilmektedir (Çağlayandereli, 2005, s. 21). Bu bağlamda, devam eden bölümde eleştirel kent düşünürlerinin genel olarak kenti nasıl yorumladıklarına ve çöküntü bölgelerine ilişkin düşüncelerine yer verilmektedir.

1.1.4.1. Henri Lefebvre

Edebiyat, felsefe ve sosyoloji alanında özellikle kent-kır çelişkisi, zaman, mekân ve gündelik hayat gibi başlıklarda çalışmaları olan Lefebvre'in eserlerinin geç de olsa tercüme edilmesiyle düşünceleri Anglo-Sakson ülkelerde ses getirmiştir. Kentlerin çepere doğru genişlemesinin kurlsız bir şekilde içe ve dışa doğru patlamalarla gerçekleştiğini iddia eden Henri Lefebvre kendisinden sonra gelen pek çok kent teorisyenini düşünceleriyle etkilemiştir (Kurtuluş, 2010, s. 186-187).

Mekânın üretim sürecinde klasik kent planlamacılarını eleştirerek, kent planlamasının insanların ihtiyaçlarını ve isteklerini dikkate almayan bir yöntem olduğunu savunmuştur. Lefebvre'ye göre, klasik kent planlaması, sadece üst sınıfların ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanmış ve yoksul halkın ihtiyaçlarını göz ardı etmektedir. Bu nedenle de kent planlaması yaklaşımlarının ideolojik olduğunu iddia ederek ve mekânın ideoloji ya da siyasetten ayrı bir şekilde analiz edilemeyeceğini belirtmiştir. Lefebvre'in (2020, s. 63-65) görüşlerine göre, kentlerin yerleşim yerlerinin ve mekânlarının analizinde sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel boyutlar dışlanamaz. Çünkü bu boyutları dışlayarak yapılan analizler mekânsal sorunları ve onun kullanımını politika dışına çıkarır. Böylece statüko devam eder ve bu statüko kentsel mekânın kullanımı üzerindeki politik mücadeleleri yatıştırmak için toplum içinde etkili olur.

Lefebvre kenti sadece bir mekânsal yapı olarak değil, aynı zamanda diğer yapılarla olan ilişkileri de kapsayan bir kavram olarak kullanır. Kentte belirli ideolojilerin var olduğunu ve bu ideolojilerin kentsel yaşam tarzını şekillendirdiğini öne sürer. Bu yüzden, kentsel

yapının ortaya çıktığı anda toplumsal ilişkilerin ve üretimin gelecekteki gelişimini etkilediğini vurgulamaktadır (Saunders, 2013, s. 176-177). Lefebvre bu görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

Bir ideoloji olarak Şehircilik (kent planlaması), kentsel stratejileri gizlemektedir. Şehircilik eleştirisi, Şehircilik ideolojilerinin eleştirisi ve Şehircilik pratiklerinin eleştirisi olmak üzere iki boyuta sahip olmalıdır. Bu eleştiri, kent pratiğinde gerçekte nelerin olmakta olduğunu aydınlığa çıkaracaktır ki bunlar, kent toplumunu bazı sorunlarını ortaya koymak ve çözmek için yürütülen beceriksizce çabalardır. Aynı zamanda bu eleştiri, sınıf mantıklarının üzerini örttüğü stratejilerin yerine bilgiyle bağlantılı bir strateji geçirecektir. (Lefebvre, 2014, s. 133-134)

Kentsel mekân ideolojisi Lefebvre’de bütünüyle kapitalizmin bir ürünü olması nedeniyle önemlidir. Lefebvre’ye (2014, s. 7-10) göre, ihtiyaç duyulan şey saf bir kent bilimi değildir, asıl gerekli olan kapitalist toplumlarda mekânın nasıl üretildiği ve bu üretim sürecinin meydana getirdiği çelişkiler hakkında bir teoridir. Bu teori, yapıların ve sistemlerin mantıksal ve fiziksel bir kuramını içermeyip, kent sorunları üzerindeki siyasi mücadeleye zemin sağlayan çelişkili süreçlerin diyalektik bir sentezini içermelidir (Duru ve Alkan, 2002, s. 3). Lefebvre’in (2014, s. 27) kent sorunsalı, mekân üretimindeki temel çelişki adı altında tanımlanmaktadır. Bu çelişki, kârını sürdürmek ve artırmak için mekândan faydalanmayı arzulayan sermaye ile mekânı tüketecek olan kişilerin sosyal ihtiyaçlar arasında tezahür etmektedir. Aynı zamanda bu çelişki Lefebvre’de, kâr ve ihtiyaç arasındaki değişim değeri ile kullanım değeri arasındaki çatışmayı da ifade etmektedir. Bu çelişki, bireysel ve toplumsal stratejiler arasındaki politik mücadelede ortaya çıkar. Lefebvre’in kent sorunsalı işte bu çelişki ve mücadelenin merkezinde yer almaktadır.

Kapitalizmle birlikte sistem ticari malların fiziki olarak üretilmesinden mekânın kendisinin satıldığı bir sisteme evrilmiştir. Bu yeni durumda mekân artık üretilen, homojen, sayılan ve ölçülebilir bir meta durumuna gelmiştir. Mekânın ekonomik değerinin ön plana çıkmasıyla birlikte mekânın sosyal, kültürel ve estetik değerleri arka plana itilerek görmezden gelinmiştir.

Kapitalist sistemle birlikte imalat endüstrisi yerini kapitalist üretim sisteminin merkezi noktaları olan inşaat ve eğlence endüstrisine bırakmıştır. Kapitalizmin son dönemlerinde kentlerin fiziksel yapısının yeniden yapılandırılması, kentsel dönüşüm projeleri, yatırım için kullanılabilir mekânların üretimi, turizm, reklam, hizmetler gibi ekonominin daha yüksek katmanlarına yönelik üretimler önem kazanmıştır:

Kapitalizm yalnızca var olan mekânı birleştirmemektedir, ayrıca tamamen yeni sektörlere doğru genişlemektedir. Eğlence çok önemli bir endüstri olmaktadır. Deniz, dağ ve hatta çöl eğlencesini fethetmiş bulunmaktayız. Eğlence endüstrisi ve inşaat endüstrisi, sahil şeritleri ve dağlık bölgeler boyunca kentleri ve kentleşmeyi genişletmek için birleşmiştir... Henüz tarım ve geleneksel üretim endüstrileri ile meşgul edilmeyen bu endüstri tüm mekânlara doğru baştan başa yayılmıştır. (Lefebvre, 2015, s. 265)

Lefebvre (2015) sanayi devriminin ömrünü tamamladığını, yeni düzende kentlerin artık sermaye birikimin aracı olduğunu ve bu durumun da radikal bir dönüşüm potansiyelini içerdiğini ifade eder. Taşıdıkları bu potansiyel sayesinde kentlerin devrim aracı olacaklarını belirtir. Lefebvre kentlerin, kendi fiziksel yapılarını aşan, şahsına münhasır düşünce ve davranışları bünyesinde barındıran kentsel yaşam biçiminin yeni çelişkiler ve dolayısıyla da potansiyel bağımsızlık mücadelesini barındırdığına dikkat çekmiştir. Lefebvre, kent ve mekânın sosyal olarak üretildiğini savunur. Diğer bir ifadeyle, bir yandan siyasa yapıcılarının kenti ‘soyut mekân’ olarak tasarlarlarken diğer yandan da kent kullanıcılarının kendi günlük mekânsal alışkanlıkları içinde kenti deneyimlediklerini ve dönüştürdüklerini ifade etmiştir (Lefebvre, 2015, s. 38). Bu düşüncesiyle Lefebvre, kent ve mekân kuramına yeni açılımlar getirmiştir.

Lefebvre, kapitalizmin uzun süredir hüküm sürmesini üretim tarzının toplumsal ilişkileri yeniden üreterek sağlaması ile ilişkilendirmektedir. Lefebvre’e göre, kapitalizm kentsel mekânı ele geçirerek ve yeni mekânlar var ederek büyümektedir (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 91-92).

Lefebvre, kapitalistlerin kent mekânını sömürme şekli ile kapitalizmin kendini yeniden üretmesi arasındaki ilişkiye değinmiştir. Engels’in Marksist analizde kapitalist sistemin

eninde sonunda bir gün krize gireceği ve işçilerin kapitalist sistemi yok edeceği yönündeki görüşleri hayat bulmamış, aksine kapitalizm daha da güçlenerek her seferinde kendini yeniden yaratmıştır.

Kapitalizm kendi iç çelişkilerini bir asırdır çözme bile hafifletmeyi başarmış ve sonuçta, Kapital'in yazılışından günümüze geçen yüz yıllık sürede büyümeyi gerçekleştirmiştir. Bu durumun maliyetinin ne olduğunu hesaplayamayız ancak nasıl bir araçla gerçekleştirildiğini biliyoruz: Mekânı işgal ederek ve mekânlar üreterek... (Lefebvre, 1976, s. 21)

Kapitalizm, yapısı gereği girdiği ekonomik krizleri aşabilmek adına kent mekânını kullanmakta beis görmemekte hatta kenti de soyut bir metaya dönüştürerek tüketim konusu haline getirmektedir. Mekân artık sadece kapitalist üretim ilişkilerinin yaşandığı bir yer değildir; aynı zamanda kendisi kapitalist üretim ilişkilerinin bir öznesi haline gelmiştir. Böylece kentler hem toplu tüketimin gerçekleştiği alan olarak 'tüketimin mekânı' olmuş hem de doğrudan tüketimin 'öznesi' haline gelmiştir (Kaygalak, 2007, s. 194).

Sanayileşme sürecinden kaynaklanan kapitalist üretime dönüşüm 'kentsel devrim' olarak tanımlanmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 286). Kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin kent mekânını değiştirmesinin sonucunda kentler var olmuştur. Lefebvre için kent üç temel olguyu içerisinde barındırmaktadır. Bunlar; kentlerin merkezinde yaşayan sakinlerin gündelik yaşamı, bu yaşamın ortaya çıkardığı sosyal mekân ve insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin kentte yeniden üretimidir (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 92). Lefebvre'in (2014) tanımladığı mekân maddi, düşünsel ve sosyal gerçekliği yansıtmaktadır.

Kentsel devrim, sermayenin yaşadığı artı değer krizini yatıştırmakla kalmayıp aynı zamanda yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentlerin merkezi alanları, bir yandan hareketliliği ve popülasyonu kendine çekerken diğer yandan da doyum seviyesine ulaşıldığında bu hareketi kendinden uzaklaştırır. Bu durumun sonucunda sadece yönetsel ve ekonomik işlevler merkezde kalır ve toplumsal bağların yeniden üretilmesinde problemler yaşanır. Kentsel popülasyonun mekânda dağılması nedeniyle merkezden

uzaklaşması, kapitalizmin sürekliliğinin bağlı olduğu yeniden üretimi sınırlandırır (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 91-93).

Lefebvre oluşturduğu kent kuramında devlet olgusunu da değinmektedir. Kapitalist düzende kent kapitalizm ve devlet tarafından ortaklaşa biçimlenmektedir. Kentsel alan, formel üretim ilişkileri bağlamında kentsel mekân kullanımı ve değişim değerinin birlikte rol oynadığı alandır. Kullanım değeri yapıli çevre, iş gücü yönetimi ve hammaddeyle ilgili iken; değişim değeri ise daha çok kapitalist üretim tarzının satışa sunmak üzere ürettiği ürünlerin değerini temsil eder. Lefebvre kentteki kapitalist düzeni ‘denetimli tüketimin bürokratik toplumu’ olarak isimlendirir (Keleş, 2013, s. 131).

Yeniden üretim konusuna ayrı bir önem veren Lefebvre (2014, s. 46) yeniden üretimin tarihsel olarak üç farklı boyutu olduğunu ileri sürer. Bunlar; aile içinde gerçekleşen biyolojik üretim, iş gücünün yeniden üretimi ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimidir. Bunları bir arada tutan şey ise toplumsal eylemlerdir. Toplumsal eylemin bireyler arası etkileşimden farkı bu ilişkilerin mekânda gerçekleşmesinden ötürü mekânla ilişkili olmasıdır.

Lefebvre'e göre ‘üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin tam yeri, parçalara ayrılmış olmasına karşın, çok daha geniş bir mekâna yerleşen kapitalizm öncesi kenttir’. Bu nedenle üretim ilişkilerinin kapitalist sistemin devamlılığını sağlayan yeniden üretimi yığılma (agglomeration) etkilerine bağımlıdır ve mekânsal bir biçimde; kent merkezinde gerçekleşir. (Gottdiener, akt. Bahçeci, 2013, s. 35)

Kapitalizm kendi devamlılığı sağlamak amacıyla mekânı metalaştırırken aynı zamanda mekânın anlamını da bu amaca uygun şekilde dönüştürür. Dolayısıyla artık önemli olan kentin somut değeri değil, değişim değeri nedeniyle ortaya çıkan soyut değeridir. Böylece kent mekânının artık soyut bir hal almasında kapitalizmin kentsel alanı somut olan kullanın değeri üzerinden değil de değişim değeri üzerinden tanımlaması etkili olmuştur. Soyut ve somut mekân arasındaki farkı şu şekilde açıklamak mümkündür:

Sömürgeleşmemiş, otantiği bozulmamış veya ekonomik ve siyasal güçler tarafından paramparça edilmemiş mekânlar, mutlak mekânlar (ormanlar, okyanuslar gibi) ve doğal mekânlardır. Soyut mekân, fiilen tarihsel mekânların üzerine dikilen mutlak mekânların yerini almıştır ve mutlak mekânla ilişkili olan şeyin bulunmayışıyla karakterize edilir. Soyut mekân, üzerinde egemenlik kurulmuş, denetim altına alınmış, otoriter (hatta vahşilik ve şiddet içeren) ve baskıcı bir mekândır. (Ritz, akt. Bahçeci, 2013, s. 36)

İktidar kentte arzuladığı tahakkümü kurabilme amacıyla fiziksel yerleşmesini buna göre konumlandırır. Soyut mekânı bir araç olarak kullanan iktidar otoritesini yapıli mekân üzerinden görünür kılar (Lefebvre, 2014, s. 391). Topluma müdahalenin en hızlı gerçekleşeceği yerlere karakollar ve hükümet binaları yerleştirir. Buna ek olarak, kentsel arazinin hangi aktörler elinde ne şekilde kullanılacağı konusunda da devletin geniş yetkisi bulunur. Devletin toplumsal ilişkilerdeki belirleyici rolü, mahalle birimine kadar her alanı tanımlaması ile bireyler arası etkileşimleri düzenleyebilme gücünden gelmektedir (Kurtuluş, 2010, s. 187-188).

Yeni kentsel toplumda merkez ve çevre arasındaki politik çekişmenin yanı sıra yaşam kalitesiyle ilgili bir dizi sorun da ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin üretici güçlerinin gelişimi, otomatik olarak gündelik hayatın koşullarının da gelişeceği varsayımının görmezden gelinmesiyle ilgilidir (Saunders, 2013, s. 182)

Yeni olan durum şudur... Büyümenin ilerleme getireceği ve nicel olanın er ya da geç nitel olanı meydana çıkaracağı düşünülerek daha önce yapıldığı gibi ekonomik büyüme ve sosyal ilerleme artık birbirine karıştırılamaz... Büyüme ideolojisi ölümcül yara almıştır. Çok büyük ideolojik yapı yavaş fakat kesin olarak parçalanmaktadır. Neden? Bunun nedeni, kentsel rahatsızlık, doğanın kendisinin ve kaynaklarının tahrip edilmesi, ekonomik büyümeyi sağlarken sosyal ilerlemeyi felç eden tüm kaynakların tıkanmasıdır. (Lefebvre 2015, s. 271)

Lefebvre bahsi geçen kentsel çelişkiyi, merkez ve çevre arasındaki siyasi mücadeleler ve bu alanlar arasındaki yaşam kalitesi farklılıklarıyla ilişkilendirmektedir. Lefebvre'in çeper kavramı, yalnızca çevre alanları değil, siyahilerin yoğun olduğu gettoları ve göçmen işçilerin varoşlarını da içermektedir. Lefebvre için, kapitalist sistemin kent aşamasında gerçekleştirilen mücadele, kapitalist yapının etkisinden kurtulmak ve kentsel

alanın yönetiminde söz sahibi olmak için yürütülen bir mücadeledir (Akkoyunlu Ertan, 2007, s. 61).

Kentsel stratejilerin belirlenmesini kent sorunsalının çözülebilmesi açısından önemli gören Lefebvre'e (2014, s. 137) göre bu stratejiler Marksist yaklaşımı esas alan politik çözümlemelerle oluşturulabilir. Bu nedenle bu bilgi stratejilerinin; kent planlaması adı verilen yöntemin çelişkileri, türleri, itiraf ettikleri ile gizledikleri eleştirmesi ve kentsel fenomeni içeren bilim oluşturması gerekmektedir (Lefebvre, 2014, s. 141).

Lefebvre, kapitalizmin kentsel ilerleme evresinde, gündelik hayatın kapitalist örgütlenmeden ayrılması ile kentsel alanın yönetimini kitleler tarafından yapılmasını temel bir eleştiri olarak öne çıkarmaktadır (Görmez ve Bahçeci Başarmak, 2023, s. 56). Çünkü merkezlerdeki sermaye gücünün yoğunluğu ve insanların çevrelerine ihraç edilmeleri, kâr için mekânın kullanılmasını simgelemektedir. Lefebvre'e göre, kentsel toplum en nihayetinde birey özgürleşmesi için büyük bir potansiyel taşımaktadır, fakat bu potansiyelin sadece kapitalist mekânın baskınlığına karşı durarak gerçekleşmesi mümkündür.

Lefebvre, Marksist bakış açısıyla böylesine detaylı bir kent teorisini ortaya koyan ilk teorisyendir. Bu açıdan Lefebvre'in çalışmaları Manuel Castells ve David Harvey gibi diğer kent teorisyenlerinin çalışmalarına öncülük etmiştir. Özellikle kente ilişkin çalışmalarında kenti her şeyden önce mekân olarak kurgulaması kendinden sonra gelen kuramcıları en çok etkileyen kavramsallaştırması olmuştur.

1.1.4.2. Manuel Castells

Manuel Castells, Lefebvre gibi, kapitalizmin ana tutarsızlıkları olan emeğin mahiyeti ve emeğin yeniden üretimi gibi Marksist yaklaşımın esas kavramsallaştırmaları aracılığıyla kentleri mekânsal analizini gerçekleştirmeye çalışır. Castells, kentsel ekoloji kuramcılarının nüfusun hareketliliğine fazla odaklandıklarını, bunu yaparken de kentlerin

genişlemesine yön veren sınıf çatışmasını ve kapitalizmin çelişkilerini yok saydıklarını iddia etmiştir. Kentsel mekânları emek gücünün yeniden üretildiği alanlar olarak tanımlayan Castells, asıl belirleyicinin tüketim olduğunu vurgulamıştır (Keleş, 2013, s. 132).

Castells kent analizine öncelikle sistemsel yaklaşmıştır. Bunu yaparken de Althusser'in kuramsal yaklaşımından esinlenmiştir. Kentsel sistemin bütün olarak sistemin parçası olduğunu ileri sürerek ilk olarak bütün sistem teorisini kent sistemine uygulamıştır. Bu nedenle kentsel sistemin politik, ideolojik ve ekonomik olmak üzere üç boyuttan oluşturulması gerektiğini öne sürmüştür. Siyasal boyut kent yönetimine, yani yerel yönetim ve merkezi yönetimin organlarına karşılık gelir. İdeolojik boyut ise sosyal olarak üretilmiş mekân formlarının dışı vurumudur. Kır-kent çelişkisi ile kentsel alt kültürlerin oluşumunu da ideolojik boyut içerisinde ele alınır. Ekonomik boyut ise üretim, tüketim ve değiş tokuş süreçlerinden oluşmaktadır. Ekonomik boyut Castells tarafından kenti tanımlamak için başat öge olarak kullanılmıştır (Görmez ve Bahçeci Başarmak, 2023, s. 70). Castells bu analizinde sistem içinde yer alan her düzeyde meydana gelen bir değişikliğin kentsel sistem içinde de değişikliğe neden olduğunu belirtir (Castells, 1979, s. 263).

Kentlerin ekonomik boyuta ilişkin olduğunu ve bu boyutun da üretim, tüketim ve takastan oluştuğunu söyleyen Castells kentsel sistemin bu süreçte üretim unsurunu karşılamadığını belirtir. Çünkü üretim artık kentlerde gerçekleşmemektedir. Dağıtım ağlarının genişlemesiyle beraber üretim sürecinde kentsel mekânın bir anlamı kalmamıştır. Değiş tokuşun da (takas) kentler için bir anlamı olmadığı açıktır. Dolayısıyla Castells için kentsel sistemin anlamı tüketim boyutunda yatmaktadır. Ancak bu noktada tüketim de emeğin yeniden üretimi için hayati önem taşıyan bir araçtır. Tüketim boyutu aslında malların üretiminde harcanan emek gücünün karşılığını bulmasıdır. Diğer bir ifadeyle, Castells için iş gücü; bireylerin konut, yiyecek, eğlenmek gibi harcamalarını yaptıktan sonra her gün yeni baştan sattığı çalışma potansiyelini üretmek demektir (Saunders, 2013, s. 212-213).

Emeğin yeniden üretilmesi, kapitalizmin olası krizlerinin önüne geçmek için zaruridir ve emeğin yeniden üretilmesi için de tüketim gereklidir. Bu bağlamda, kent emeğin yeniden üretimi için gereken kolektif tüketim mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır. Castells'in analizlerine göre konutlar, eğitim kurumları, ulaşım hizmetleri ve boş zaman etkinlikleri kent sakinlerinin sanayi ürünlerini tükettikleri mekânlardır (Giddens, akt. Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 91).

Buradan yola çıkarak Castells kentsel sistemin yegâne fonksiyonunun emeğin yeniden üretilmesi olduğunu iddia eder. Kentlerde emeğin yeniden üretilme sürecini de basit ve kapsamlı üretim olarak ayırarak şu şekilde çözümlemektedir; basit yeniden üretim iş gücünün günlük olarak mevcut çalışanlarla yeniden üretilmesidir. Kapsamlı yeniden üretim ise, mevcut iş gücünün ileride yerini alacak yeni iş gücünün üretilmesidir. Her tür yeniden üretim süreci kolektif tüketim, yani kentsel mekân, sayesinde gerçekleşir.

"Kent" bana öyle geliyor ki üretim sürecine doğrudan uygulanmasından çok doğrudan işgücü ile ilişkili olan süreçleri işaret ediyor... Bu nedenle şirketler üretim sürecinde ne ise, kentsel birimler de yeniden üretim sürecinde aynı şekilde görülüyor. (Castells, 1979, s. 236-237)

Castells kentsel mekânda yeniden üretilen emek sürecinin iki ana bileşeni olduğunu iddia eder. İlk olarak, ileri kapitalist toplumlarda sermaye yoğunluğunun artması ile iş gücü yoğunluğunun artması arasında bir ilişki olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, gündelik yaşam yoluyla yeniden üretilen iş gücünün mekânsal olarak sınırlı olduğunu ifade eder. İkincisi, bu tür günlük yaşamın mekânsal birimlerinin, kapitalist sistem içerisindeki iş gücünün yeniden üretilmesi için gerekli olan şeyler tarafından yapılandırıldığını belirtir (Castells, 1979, s. 444-445). Sonuçta orta çıkan durumda kolektif tüketim sadece belirli bölgelerde yoğunlaşmakla kalmaz giderek yayılır.

Saunders'e (2013, s. 213-214) göre "Castells'in kentsel sistemi tüketim sürecine eşit saymasını sağlayan, tüketim araçlarının kolektif tedarikinin büyüyen önemidir, çünkü bu, artan yoğunlaşmaya ve merkezileşmeye yol açar".

Bir sürecin örgütlenmesi artarak yoğunlaşacak ve merkezileşecektir ve bu nedenle yapılandırıcı olacaktır, çünkü sürecin nesnel toplumsallaşma derecesi gelişmiştir. Tüketim araçlarının yoğunluğu ve bunların karşılıklı bağılılığı daha büyüktür ve sürecin yönetici birliği daha fazla gelişmiştir. Bu özellikler en fazla kolektif tüketim düzeyinde açıkça görülür. (Castells 1979, s. 445)

Kolektif tüketim sürecinde devlete de şerh düşen Castells (2015, s. 75) kolektif tüketimin genellikle merkezi ya da yerel hükümet tarafından sosyal konut evleri, eğitim, toplu ulaşım ve sağlık gibi yarı kamusal ya da tam kamusal nitelikte olan ürünlerden oluştuğunu belirtir. Böylece devlet bu ürünlerin mecburi tüketimi sayesinde sermaye birikiminin kesintisiz bir şekilde devam etmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde de Castells'in neden kentleri yeniden üretimle bağdaştırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü kent kolektif üretimin, dolayısıyla tüketimin, organize olması için en uygun ortamı tedarik eder. Bu ortam sabit hizmet binalarının etrafında toplanmış nüfusun yeniden üretim maliyetinin en düşük olduğu yerdir (Castells, 2015, s. 32-33). Bu durumda Castells için temel çelişki devletin kamu hizmetlerini sağlamak için görevlendirilmiş siyasa yapıcılar ile halk arasında tezahür etmektedir. Bu noktada Castells halkın kolektif tüketimden payını düşeni artırmaya çalışacağının ve böylece toplumsal hareketlerin hareketleneceğini iddia eder. İktidar kolektif tüketimi kentlerde gerçekleştirdiğinden toplumsal hareketler de kentlerde filizlenecektir (Erman, 2010, s. 35-36).

Bu durumda devlet kolektif üretim ürünlerini yeterince sağlayamazsa ne olacaktır? Castells'e göre konut arzının yetmemesi, sağlık hizmetlerinin yetersiz kalması veya sosyal imkanların eksilmesi durumunda toplumsal çelişki büyüyecek ve devlet tarafından bu çelişki düzenlenmezse politik gerginlik meydana gelecektir. Tüketimin daha fazla kolektifleşmesinin ve kentsel sistemde devlet müdahalesinin artmasının nedeni Castells'e göre devletin bu sorumluluğundan ileri gelmektedir (Castells, 2015, s. 76-79). Castells'e (1979, s. 206-208) göre devlet bu çıkmazı aşmak için şu yolu izler: Bir yandan çalışan ve iş gücünü sağlayan sınıfın yararına olacak harcamalarını artırırken diğer yandan toplumsal uyumu tesis ederek tekelleri kapitalistin uzun dönemli çıkarlarını korur.

Devlet aygıtı yalnızca sınıf hakimiyetini yerine getirmez, bunun yanı sıra mümkün olabildiğince sistemi muhafaza etmek için sistemin krizlerini kontrol etmeye çalışır. Bu bakımdan devlet bazen reformcu olabilir. Reformlar daima sınıf mücadeleleri tarafından ve dolayısıyla devlet aygıtının dışında zorla kabul ettirilmiş olmalarına rağmen, daha az gerçekçi değildir. (Castells, akt. Saunders, 2013, s. 222-223)

Böylelikle devlet sermaye açısından daha az karlı olsa da ekonomik etkinliklerin devam edebilmesi ve toplumsal çelişkilerin yatıştırılması için gerekli hizmetleri sağlamak zorunda kalır. Bu müdahale sayesinde iş gücünün asgari düzeyde yeniden üretimi garanti altına alınır, doğrudan ücret maliyetleri düşer ve talepler rahatlatılır. Bunlara ek olarak, kamu yatırımları da sosyal sermayenin devalüasyonunun gerekli bir parçasıdır. Castells'e göre (2015, s. 128), devlet müdahalesi kâr marjının düşmesini engellemek için temel bir mekanizmadır, toplumsal gerginlikleri yatıştırmak öncelikli derdi değildir. Özel sektörün kâr oranı, potansiyel kayıplar göz önüne alınarak yapılan yatırımlarda dahi yükselir veya en kötü olasılıkla sabit kalır. Böylece devletin sosyal harcamalarını artırması bir yandan kapitalizme yarar sağlarken diğer yandan ise sistemi ayakta tutar.

Kolektif tüketim mallarının üretiminde ve tüketiminde devlet müdahalesi ekonominin işleyişi içinde sürekli ve olağan değildir. Devlet müdahalesi daima özel sermayeye eklenmiş biçimde gerçekleşir. Sonrasında bu kârlı sektörü özel sektöre devrederek tamamen aradan çıkar veya aralarındaki bağlantının sürekliliğini sağlarken işlevsel ve ekonomik boşlukları kapatarak sermayenin bunları devralmasını olanaklı hale getirir. Devletin otomobil kullanımını sağlamak amacıyla otoyol altyapısını gerçekleştirmesi veya özel yatırımcılara büyük ekonomik faydalar sağlayan kentsel yenileme uygulamaları bu durumun en bariz örneklerindendir.

Bu noktada Castells'in düşüncelerini şu şekilde özetleyerek toparlamak mümkündür.

- Kentsel sistemi bir bütün sistem olarak görmüş, parçasını oluşturduğu sistemin tamamıyla ilişkili olduğunu söyleyerek ve parçalarının aynı düzeyleri ve unsurları içerdiğini ifade etmiştir.

- Kentsel sistemin bütün sistem içerisinde önemli ve özel bir işlev olan iş gücünün yeniden üretilmesini sağladığını belirtmiştir.
- Bir bütün olarak toplumsal sistem içindeki iş gücünün yeniden üretilmesinin belli mekânsal birimler içinde başarıldığını söylemiştir.
- Bu nedenle, kentsel alan ve iş gücünün yeniden üretilmesinin büyük oranda gerekli tüketim araçlarının devlet tarafından tedarik edilmesine bağlayarak bunların arzının devlet tarafından sağlandığına dikkat çekmiştir.
- Buradan hareketle, tüketimin kolektifleştirildiği ölçüde kent sorunsalının politik bir sorunsal haline geldiğini söylemiştir.
- Kent sorunsalını kolektif tüketimin örgütlenmesi ve kolektif tüketim üzerindeki mücadeleden yola çıkarak tanımlamıştır.
- Kentsel mekândaki parçalanmanın temel aktörü olarak kolektif tüketim hizmetlerini sürdürmekle görevli olan devleti görmüştür.

Castells'in düşüncelerinde kentsel sistem kültürel bir birim olarak görülmez L. Wirth'ü bu noktada eleştirerek aslında ne anlatıldığı gibi bir kentsel kültürün var olduğunu ne de bu kültürün politik bir birim olarak belirtilebileceğini düşünmektedir. Çünkü, Orta Çağ kentini bir siyasal örgütlenme birimi olarak tanımlayabilmesine rağmen, kapitalist kentin bu şekilde tanımlanamayacağını iddia eder. Bu durumun nedeni siyasi çizgilerin muğlak ve keyfi olması ile bu sınırların toplumsal birimlerin dış hatlarına karşılık gelmemesidir. Bu eleştiri, kentsel sistemin bütün sistem içindeki işlevi ekonomik olmalıdır şeklinde devam etmektedir.

1.1.4.3. David Harvey

Kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi için kentsel mekâna ihtiyaç duyduğunu ilk ifade eden Lefebvre'e göre, Marx ve Engels'in zamanında dikkat çektiği kentsel çelişkilerin üstesinden yeniden üretim sayesinde gelinmiştir.

Lefebvre, kapitalizmin hayatta kalması için mekân kullanımının tamamlayıcı olduğunu iddia etmiştir. 19. yüzyılda Marx ve Engels tarafından tanımlanan çelişkilerin, mekânın baskınlığında kapitalizmin yeniden üretilmesi sağlanarak üstesinden gelinmiştir, buna hem merkezde olan kapitalist ülkelerin içinde ve dışında yeni sermaye birikimi alanlarının açılması (örneğin, Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürülmesiyle ve arazi iyileştirmesi ve kitle tüketimi tedariki alanında -mali sermaye tarafından hükmedilen ikincil devir olarak adlandırılan merkez ülkelerde yeni yatırımlar aracılığıyla) hem de hiyerarşik bir yapı olarak üretim sisteminin içinde olduğu kadar gündelik hayatın köşe bucağında da sürekli kapitalist hegemonya sağlayabilen mekânın düzenlenmesi yardım etmiştir (Saunders, 2013, s. 295). Lefebvre'e göre, üretimin toplumsal ilişkilerini dönüştürmek artık yeterli değildir, çünkü buna ek olarak kentsel mekânın kendisinin tekrar tahsis edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Lefebvre'nin çalışmalarında ortaya atılan konularla ciddi olarak ilgilenen ve kapitalizmin idaresinde mekânın tekrar üretildiği yolları analiz etmek için Marksist kuramı geliştirmeye kalkışan kuramcı David Harvey olmuştur. Castells 1970 yılından bu yana Marksist kentsel sosyoloji için ne ifade ediyorsa, Harvey de Marksist kentsel coğrafya için aynı anlama gelmektedir.

Kentleri açıklamak amacıyla Marksist kuramdan faydalanan Harvey kent arazisini alınıp satılan, dolayısıyla üzerinden kâr elde edilen bir ürün/meta olarak tanımlar. Bu arazinin yani metanın değerini artıran kentsel yatırımların ise sermayenin birikim süreçlerinden kaynaklandığı belirtir. Bu duruma yol açan etmenleri Harvey şu şekilde tanımlar: Üretim yoluyla gerçekleşen sermaye birikiminin tıklandığı durumlarda sermaye artan birikimlerini yatırımları yoluyla kente yönlendirir. Örneğin; 1950'li yıllarda ABD'de hükümet kullanıcılara sağladığı kredi ya da destek gibi araçlarla banliyö gelişimini desteklemiştir. Bu sayede sermaye alım satım yolu ile hem birikim krizini aşmış hem de kâr elde etmiştir. Böylece sermaye üretim yerine arsa üzerinden yeniden kâr elde etmiştir.

Harvey için sanayileşme hala kapitalist büyümenin ve kapitalist toplumların değişiminin en büyük sebebidir. Bu nedenle kentleri bu sebep sonuç ilişkisinden bağımsız bir şekilde değerlendirmek anlamlı değildir. Büyük şirketlerin yönetim ve ARGE merkezlerini nereye konumlandığı ile fabrika ve benzeri üretim tesisleri için nereyi seçtikleri mekânsal yaratımda belirleyicidir. Şirketlerin arsa ve arazi düzenlemeleri için harcamayı göze alacakları para çok büyük oranda öngörülen kâr seviyesi üzerinden hesaplanır. Bu noktada kentsel sistemin esas işlevi sermaye için kâr aracı olmasıdır. Yukarıda verilen örnek üzerinden gidilecek olursa banliyöleşmenin gelişimi ile araba, okul binaları veya bireysel tüketim malları gibi ürünlere artan talep üzerinden sermaye yeniden kâr elde etmiştir (Harvey, 2021, s. 271). Diğer bir ifadeyle "yapılı çevrenin yaratımı kazanç için, kapitalist endüstrinin ortaya koyduğu acımasız dürtünün bir ürünüdür" (Saunders, 2013, s. 294-295).

Harvey'e göre firmalar, rakiplerinin önüne geçmek için yeni ve daha verimli teknolojilere yönelirler. Buna benzer şekilde daha elverişli mekânlara giderek üstünlüklerini devam ettirmek hatta rakipleriyle arasını daha da açmak isterler. Daha elverişli mekânlardan kastedilen şey ise elbette üretimin daha düşük maliyetle gerçekleşeceği mekânlardır; örneğin pazara daha yakın yer, depolama giderlerinin daha az maliyetli olduğu veya elektriğin daha düşük fiyata satıldığı mekânlar gibi (Harvey, 2021, s. 103). Ancak sabit sermayeye (taşınmazlar) yapılmış yatırımlar dolayısıyla şirketlerin hareket etme kabiliyetleri düşüktür. Üstelik bu firmalar yeni mekânsal düzenlemeler yüzünden mevcut konumlarının avantajlı durumunu kaybetseler dahi olası yeni konumun öngörülemeyen riskleri yüzünden kısa vadede yer değiştirmemeyi seçebilirler.

Firmaların kârlarını sürekli artırma arzusu, bir yerde bir işi sonlandırırken başka bir yerde başlamalarına sebep olur. Büyümeyen sermayenin öleceği gerçeği firmaların bu şekilde davranmasına neden olur. Rakipler, konumlarının sürekli artan avantajlarını kullandıkça, bu tür baskılara karşı direnmeler kârın azalmasına ve nihai iflasına sebep olabilir (Şengül, 2009, s. 17-19). Bu durumdan dolayı kapitalist gelişmiş mekândan çekilirken aynı ya da farklı bir ülkedeki görece daha az gelişmiş başka bir mekâna geçiş yapar. Böylece

"kapitalizm, bir yandan bir yerlerdeki yapıyı çevreyi yok ederken, diğer bir yerde yeni yapıyı çevreler üretmiş" olur (Şengül, 2009, s. 20-21). Nihayetinde sürekli olarak kâr marjını artırmaya çalışan sermaye, kendi yapısındaki yarışmacı felsefeyi ve istikrarsızlığı ifade eden bir yapıyı çevre meydana getirmiş olur (Harvey, 2021, s. 370).

Bu nedenle, Harvey'in istikrarsızlık olgusu, coğrafi büyümenin kapitalizmin doğasında olduğunu ve kapitalizmin var olması için gerekli olduğunu gösterir (Harvey, 2021, s. 372).

Üretim ve dolaşım koşullarının değiştiği her an (örneğin, yeni teknolojilerin, yeni ulaşım sistemlerinin ve benzeri yeniliklerin tanıtılmasıyla), bu durum bir 'sandalye kapmaca' sürecine neden olur ve burada belli yerler kendi kaderine terk edilir: Evrim geçiren sosyal coğrafya yalnızca sermayenin ihtiyaçlarının bir yansıması değildir. Ayrıca güçlü ve potansiyel olarak yıkıcı çelişkilerin de yeridir. Sosyal coğrafyanın tarihte bir zamanda sermayenin ihtiyaçlarını şekillendirmesi kaçınılmaz olarak sonraki gerekliliklerle tutarlı değildir. Coğrafyanın değişmesi zor olduğu için ve sıklıkla coğrafya baskın uzun dönemli yatırımların odak noktası olduğu için, bu coğrafyaya üzerinden gelinmesi gereken bir engel teşkil eder. Yeni sosyal coğrafyalar üretilmelidir, fakat bu sıkça sermayeye büyük bir yük olurken, diğer yandan hiçbir şekilde insana zarar vermez. (Harvey, 2013, s. 372-373)

Kapitalist ekonomin yer değiştirmesi kriz dönemlerinde önemli bir yöntemdir. Ancak Harvey'e göre özel mülkiyet var olduğu sürece firmaların konumsal avantaj elde etmek için sürekli arayış içinde olmaları, aslında kendileri için engelleyici bir etki oluşturmaktadır. Özel mülk sahiplerine ödenen yüksek kira bedelleri, kısa sürede elde edilen avantajı ortadan kaldırmaktadır. Kısacası, firmaların avantajlı olduğu için seçtiği kentsel mekânlar orta vadede artan kira benzeri giderler nedeniyle avantajlı bölge olma özelliklerini kaybetme potansiyeline sahiptir (Güllüpınar, 2012, s. 16).

Yukarıda anlatılan süreç, yani sermayenin kâr üzerine kurulu olması ve biriken sermayenin bir noktadan sonra yatırıma dönüştürülememesi, 'sermayenin birincil döngüsü' olarak isimlendirilir (Merrifield, 2012, s. 296). Aşırı rekabet dolayısıyla biriken sermayenin neden olduğu ekonomik krizin çözümü bu sermayenin kentsel yatırıma dönüştürülmesidir. Böylece yatırımlar birinci döngüden ikinciye döngüye yönlendirilmiş

olur. Lefebvre'in yapılı çevre olarak tanımladığı alanlara yapılan yatırımlar da işte bu nedenden dolayı kapitalist ekonominin sermaye istikrarını sağlama yöntemi olarak görülmektedir (Şengül, 2009, s. 20). İkinci döngüde de kriz çıkması halinde sermaye bu defa üçüncü döngülere yatırım yapar. Bu döngüdeki yatırımlar ise bilim ve teknoloji alanındaki harcamalardır.

Sermayenin yapılı çevreye yaptığı yatırımlar ile sermaye kendini kentsel alanda yeniden üretir. Bunun doğrudan bir sonucu olarak kentteki fiziksel çevre sermaye için yeniden bir pazara dönüşür. Böylece kentler hem üretim hem de yeniden üretim sürecinde firmalar için başat rol oynar (Merrifield, 2012, s. 97). Aslında kentteki fiziki çevre sermayenin krizlerini aşmak için kullanılırken diğer yandan emek gücünün yeniden üretimi nedeniyle gerçekleştirilen toplumsal harcamaların vitrini olurlar. Böylelikle sabit sermayeye dönüşmüş kentler bir yandan da yeni taleplerin doğmasına sebebiyet verirler (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 94).

Kapitalizmin mekânı yaşam alanı olarak metaya dönüştürürken değişim değeri üzerinden kârını artırmasını Şengül (2009, s. 8) Paris örneği üzerinden açıklamaktadır. Buna göre, III. Napolyon'un desteği ile 1850-1870 yılları arasında Haussman'ın Paris'te yaptığı kentsel dönüşüm projesi sermayenin ilk döngüdeki krizini aşmak içindir. Paris kentinin neredeyse baştan yıkılıp yeniden inşa edilmesi ekonomik durgunluk dönemindeki halk isyanını bastırmak için görülse de bundan en büyük avantajı elde eden kesim nihayetinde kapitalistler olmuştur (Güler, 2011, s. 57). Böylece değişen kentsel mekânla birlikte bireysel ilişkiler, ihtiyaçlar, talepler de değişmiş olup diğer yandan devletin manipülasyonu hatta desteği ile sermaye de kendine özgü krizine çözüm bulmuştur (Bahçeci, 2013, s. 45-46).

Yapılı çevre temelde rant üzerinden şekillenmektedir. Rant kapitalist ekonomiyi mekânla ilişkilendirir. Harvey için (2021, s. 337) kuramsal bir olgu olan rant vasıtasıyla politik ekonomi mekânsal örgütlenme ile yüz yüze gelir. Rant (bu hem düzenli rant ödemelerini hem de arsa kullanımına karşı sermayeleştirilmiş bir kerelik yapılan satın alma

ödemelerini kapsamaktadır) bu anlamda bir nevi hayali bir sermayedir. Bu bakımdan gelecekteki gelirler üzerinden bir nevi zar atılmış olur ve sanayileşmiş üretimden artı değer elde edilir (Saunders, 2013, s. 298).

Lefebvre gibi Harvey de Marksist kuramın, yeni sermaye birikimi olanaklarının kapitalist üretim krizlerinin üstesinden gelme yollarını göz önünde bulundurarak geliştirilmesi gerektiğini savunur. Ancak, Lefebvre'in aksine, Harvey her başarılı çözümün nasıl bir dizi yeni çelişkiyi ortaya çıkardığını göstererek devam eder. Bu çelişkiler, 'sermayenin kaçınılmaz sınırlarını' temsil eder ve sonunda insanın geleceğini tamamen tehdit eder (Saunders, 2013, s. 224).

Harvey, Marx'a ait olan kullanım ve değişim değerleri arasındaki ayrımı kapitalist kentte yaşayanlarla sermayedarlar arasındaki savaşın çözümlemesinde kullanmıştır. Hak sahipleri mülklerini barınma ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırken; emlakçılar ve girişimciler bu mülkleri rant için satın almak isterler. Kentin çeşitli bölgelerindeki gerginliklerin nedeni bu farklı isteklerden kaynaklanmaktadır. Kapitalist gelişim biçimi kentlerdeki yapıları çevrenin öğelerini oluşturan yapılar, yollar ve ulaşım hatları gibi öğeleriyle ilgili çeşitli gerginliklere yol açmaktadır. Bu gerginliğin de temel nedeni artı değer ve ranttır. Kentlerin gelişmesini ve büyümesini tetikleyen temel neden sermayedarların bu rant arayışında yatmaktadır (Keleş, 2013, s. 132-133).

Harvey (2013, s. 102), mülksüzleştirme yoluyla birikim için kentlerin ve konut piyasasının büyük bir saha teşkil ettiğini iddia eder. 'Akbaba taktikleri' olarak adlandırdığı strateji, neoliberal ekonomik sistemin sermaye birikim süreçlerinde kullandığı yöntemleri eleştirirken kullandığı bir terimdir. Bu taktikler, özellikle gelişmekte olan veya ekonomik zorluklar yaşayan ülkelerdeki kamu varlıklarının ve kaynaklarının özelleştirilmesi ve sermaye çevrelerine devredilmesi sürecini ifade eder. Harvey, bu durumu 'kapma' (accumulation by dispossession) veya 'el koyarak birikim' olarak da tanımlar. Temelde, kapitalistlerin ekonomik krizler esnasında fırsatları kötü niyetli şekilde değerlendirerek sermaye birikimini sürdürme mantığına dayanır. Bu stratejiler özellikle kentsel dönüşüm

ve mutenalaştırma süreçlerinde yaşanır. Bu taktiklerin temel unsurları; kamu varlıklarının özelleştirilmesi, borçlandırma ve krizler, mülksüzleştirme ve doğal kaynakların yağmalanmasıdır. Harvey'in bu yöndeki saptamaları tezin konusunu oluşturan çöküntü alanları açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü, kentsel çöküntü alanları genellikle düşük gelirli kesimlerin yaşadığı, altyapının yetersiz olduğu, sosyal ve ekonomik olarak çökmüş bölgeler olarak bilinir. Bu alanlar, uzun süredir yatırım yapılmadığından değersizleşmiş, ancak genellikle kent merkezlerine yakın bölgelerde yer aldıklarından dolayı, gayrimenkul değeri potansiyel olarak yüksek yerlerdir. Harvey'e göre, sermaye sahipleri bu çöküntü alanlarını 'akbabalar gibi' değerlendirir; çünkü bu alanlar ekonomik krizler sırasında ya da kentlerin bozulduğu zamanlarda ucuza elde edilebilecek büyük fırsatlar sunar. Aynı zamanda Harvey'in akbaba stratejilerinde yatırımcılar veya büyük şirketler, bu düşük değerdeki alanlara yatırım yaparak buraları yeniden geliştirmeyi amaçlarlar. Kentsel dönüşüm projeleri başlatılır ve buralara yeni yatırımlar yapılır. Ancak, bu dönüşüm genellikle yerel halkın faydası için değil, sermaye birikimini maksimize etmek için yapılır. Bu sürecin sonucunda kentin mutenalaştırılmasıyla birlikte sosyal ayrışma derinleşmiş olur. Üstelik Harvey, bu stratejinin yalnızca yatırımcılarla sınırlı olmadığını, devletin de bu sürecin bir parçası olduğunu vurgular. Bu noktada devlet, kentsel dönüşüm projelerini teşvik ederek veya finansal destek vererek bu süreçleri hızlandırır. Genellikle kamu kaynakları, bu tür alanları 'kentsel canlandırma' adı altında sermaye birikimine hizmet eden projelere yönlendirilir. Ancak, bu süreç sonunda yerel halkın değil, yatırımcıların çıkarları korunmuş olur.

Harvey için kentleşme evrimi; malların/hizmetlerin üretimi, dolaşımı, değişimi ve tüketimi için gerek olanların altyapısının inşasından başka bir şey değildir. Harvey kentleşme süreçlerini 'Keynesçi kent' kavramı üzerinden açıklamaya çalışır. Keynesçi kent tüketim temelli bir oluşumdur. Kentteki tüm yaşam devlet himayesinde borçla finanse edilen tüketim çevresinde örgütlenir. Kapitalist kentlerde mekânın özellikleri piyasadaki büyük şirketlerin alan tercihleri, merkezi veya yerel hükümetlerin arazi ve sanayi üzerindeki kontrolü, özel girişimcilerin etkinlikleri, ev ve arsa alım satımı gibi

etkinliklerle şekillenir. Kentleşme bir yüzüyle üretim değeri ve artı değer için kaynak olarak işlev görürken, diğer yüzüyle de tüketimin mekânını oluşturur (Bal, 2018, s. 243-247).

Lefebvre'in sıklıkla dile getirdiği kentsel çelişkiyi Harvey yıkım ve yaratım arasındaki çelişkiye yorarak şöyle betimler:

Kent, asla karmaşa, çatışma ve şiddetten azade, ahenkli bir yer olmamıştır. Sadece 1871 Paris Komünü tarihini okuyun, Scorsese'nin kurgusal tasviri olan, 1850'lerdeki 'New York Çeteleri'ni izleyin ve ne kadar yol kat ettiğimizi düşünün. Ama sonra Belfast'ı bölen, Beyrut ve Saraybosna'yı yok eden, Bombay'ı sallayan ve hatta 'melekler şehrine' dokunan şiddeti düşünün. Soğukkanlılık ve incelik, kent tarihinde istisnadır, kural değil. Anlamalı olan tek soru, sonuçların yıkıcı mı yoksa yaratıcı mı olduğudur. Genellikle her ikisidir: kent, yaratıcı yıkıcılığın tarihsel mekânıdır... (Harvey, akt. Özdemir, 2010, s. 60-61)

Harvey'e (2015, s. 11-15) göre neoliberalizm kapitalizmin açmazlarını/krizlerini önlemek için değildir, bilakis krizleri tetiklemekten beslenmektedir. Neoliberalizm kapitalizmin krizlerini kendi avantajına dönüştürebilmekte ve sermayenin dağılımını 'yaratıcı yıkım' (*creative destruction*) aracılığıyla yeniden şekillendirebilmektedir. Bu noktada neoliberalizmin yıkması gerekenler sadece önceki kurumsal çerçeveler ve iktidarlar değil; aynı zamanda yapılı çevredir de (Koca ve Ergönül, 2018, s. 11).

1.1.5. Sjoberg'in Tarihselci Kuramı

İlk defa Avrupa ve ABD kentleri dışında sanayinin henüz tam yerleşmediği toplumların mekânsal açıdan incelenmesi Gideon Sjoberg tarafından *The Preindustrial City: Past and Present* isimli eseri ile gerçekleşmiştir. Sjoberg çalışmasında endüstrileşmenin yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmemiş toplumları inceleme nesnesi yaparak bu kentlerin yapısal niteliklerini tespit etmeye çalışmıştır (Sjoberg, 1965, s. 4).

Henüz sanayileşmemiş toplumların kentlerinin yapısını anlayarak analiz etmek için Sjoberg, Kuzey Afrika ve Asya gibi geleneksel ilişkilerin belirleyici rol oynadığı

toplumlarda çalışmalar yapmıştır. Sonuç olarak bu tür toplumların çevresel, demografik, ekonomik ve ideolojik açıdan benzerlikler paylaştıklarını kaydetmiştir.

Sanayi aşamasından önceki geçiş kenti ve sanayi kenti olarak ayırdığı toplumlardaki temel farklılıkların teknolojiye kaynaklandığını ifade ederek, teknoloji olgusunu çalışmalarında bağımsız değişken olarak almıştır (Sjoberg, 2002, s. 39). Sjoberg'in teknoloji ile ifade ettiği şey aslında enerji türleridir. Sanayi öncesi kenti organik enerji ile tanımlamaktadır. Dolayısıyla kent için ulaşım motorlardan ziyade insan ve hayvan gücüne dayanmaktadır. Bu nedenledir ki; Sjoberg bu tür kentlerde mobilitenin sınırlı olduğunu söylemiştir.

Gerçek anlamda kentlerin sadece feodal nitelikler sergileyen ve sanayinin tam anlamıyla gerçekleştiği toplumunda bulunduğunu iddia eden Sjoberg (1965, s. 65-71) sanayi öncesi kentleri de feodal toplumun bir alt bileşeni olarak tahayyül eder. Sanayileşme sürecinin kentler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırdığını belirterek kentlerdeki ekolojik, ekonomik ve toplumsal örgütlenmeleri inceler. Bu tür örgütlenme biçimlerinin sanayi öncesi kentlerde farklılık gösterdiğinin altını çizer (Pınarcıoğlu vd., 2010, s. 81-82). Kentlerin hangi şartlar altında ve hangi sebeplerle doğup, genişlediğini, güçlendiğini ve zayıfladığını açıklama çalışan Sjoberg teknolojinin yanı sıra toplumdaki güç yapısının ve çevrenin de belirleyici olduğunu tespit etmiştir (Sjoberg, 1965, s. 64-77).

Sanayi öncesi kentlerin sanayi kentlerinden ekonomik örgütlenme şekli dolayısıyla da farklılaştığını ifade eden Sjoberg (2002, s. 42) iş yerlerinin kentsel mekânı seçerek mekânda uzmanlaşmış sokaklar ve mahalleler oluşturduğunu söyler. Bu durumu şöyle açıklar; sanayi öncesi kenti henüz malların üretilmesinde canlı (insan ya da hayvan) enerji kaynağına bağımlıdır. Diğer yandan sanayi kentinde ise üretimde cansız güç kaynakları kullanılmaktadır. Bu nedenle sanayi kentlerinde farklılaşma dolayısıyla uzmanlaşma düşüktür (Sjoberg, 2002, s. 45).

Sanayi öncesi kentte toplum arazi sahipleri, devlet görevlileri, din adamları, zanaatkarlar ve köylülerden oluşmaktadır. Bu tür toplumlarda fiilen üretimde bulunmayan kişilerin

hayatlarını idame ettirecek ürün ve hizmetler bulunmamaktadır. Bu sebeple orta tabaka ve dolayısıyla kent tabakalaşmasında dikey geçişler yoktur. İlkel ekonomik örgütlenmeye sahip bu toplumlarda sosyal denetim yüksektir. Sosyal kontrol başta lonca örgütlenmeleri olmak üzere din ve aile kurumları yardımıyla kurulur. Sjoberg (Sjoberg, akt. Aslanoğlu, 1998, s. 37) evlilik kurumunu sosyal denetimi sağlayan en önemli unsur görerek kocası ölen ve yeniden evlenmeyen kadının 'istenmeyen sınıf' statüsüne düştüğünü belirtir.

Sanayi öncesi kent ile sanayi kentinin farklılıkları üç mekânsal boyutta belirginleşmektedir. Bunlar; kent merkezlerindeki sosyal sınıfların dağılımı, iş bölümü bazında uzmanlaşmış mahallelerde (uzmanlaşmadan kasıt sadece mesleki değil, etnik ve aile bağlarını da içermektedir) ve kent merkezinde yer alan konut ve iş yeri olarak kullanılan yapılarda farklılaşmasının olmayışıdır (Bal, 2018, s. 66).

Sanayi öncesi kentlerin merkezlerinde dini mekânlar, yönetim binaları ve pazar yerleri bulunur. Bu kentlerde din ticaretten daha önemlidir. Kent merkezleri Şikago Okulu düşünürlerinin iddia ettiği biçimde karışık sanayi görünümü sergileyen mekânlar değildir. Kent merkezleri görkemli ve değerli alanlardır (Sjoberg, 2002, s. 63). Bu noktada tekrar teknolojiye atıfta bulunan Sjoberg, kent mekânını şekillendiren unsurun arsa değeri ya da değer yargıları değil, teknoloji olduğunu ifade eder. Kent merkezinde ikamet eden elit tabaka haberleşme ve ulaşım teknolojinin yetersizliğinden dolayı sosyal kontrolü bir ekolojik değişken olarak kullanmakta ve bu sebeple merkezde oturmayı tercih etmektedir. Birbirine yakın şekilde kent merkezine konumlandırılmış mahalleler sayesinde üretici, aracı ve tüketici arasındaki ulaşım ve haberleşme daha düşük maliyetle sağlanmaktadır (Sjoberg, 2002, s. 57-59).

Sjoberg'in araştırmalarında dikkatini çeken bir diğer husus ise sanayi öncesi kentlerin merkezlerinde çöküntüleşmenin gerçekleşmemiş olmasıdır. Bu konuyla ilgili olarak yine sanayileşmeye atıfta bulunan Sjoberg'e göre (1965, s. 91), sanayi öncesi toplumların teknoloji konusundaki yetersizlikleri veya bağımlı teknolojiye sahip olmaları bu duruma sebebiyet vermektedir. Teknolojinin tam anlamıyla gelişmediği kentlerde bireylerin

oturma ve çalışma yerlerinin keskin çizgilerle birbirinden ayrıldığını ve sosyal denetimin yüksek olduğu geleneksel toplumların kentlerinde çöküntü bölgelerinin oluşmadığını belirtir (Akdiş, akt. Çağlayandereli, 2005, s. 21).

Bu durumu Keleş (2013, s. 127) hangi sınıfların kentin neresinde ikamet ettiği ile bağlantı kurarak açıklar. Sanayi öncesi kentlerde üst sınıf kent merkezinde yaşar, henüz lüks banliyöleşme yoktur. Buna karşın toplumun ekonomik olarak alt sınıfları ise kent çeperine yakın kısımlarda yaşarlar. Önceden bahsedildiği üzere teknolojisi zayıf olan ve ekonomik örgütlenmesi de oldukça ilkel olan bu tür kentlerde toplumdaki sınıfların mekânsal hareketliliği oldukça sınırlıdır ve kent gelişimi daha geleneksel ilkeler doğrultusunda gitmektedir.

Gelişmekte olan kentleri geçiş kentleri olarak adlandıran Sjoberg'e göre bu tür kentler sanayi öncesi ve sanayi kentinin sentezidir. Sjoberg'in bu tür kentlerin kısmen sömürgeciliğin ürünleri olduğunu düşünmesi çalışmalarının bu kentlerin sanayi kentlerine dönüşüm araçları üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Geçiş kentlerinin mekânsal ve sosyal yapısını yeterince incelememekle birlikte çalışma açısından önem taşıyan bir noktaya değinmiştir. Bu nokta, kentte 'istenmeyen grupların' yaşadığı sosyal ayrışmadır. Sjoberg bu ayrışmanın geçiş kentinde kimi tampon mekânizmalar sayesinde önemli ölçüde azaldığını belirtir. Bu mekânizmalar istenmeyen grup mensuplarının yeni ortama uyum sağlamasını sağlamaktadır. Böylece kırdan gelen birey kentteki akraba veya hemşerileri sayesinde kente dair beklentilerini ayarlayarak hayal kırıklığı yaşamamakta ve kaotik kentsel ortama ayak uydurmaktadır. Yine bu mekânizmalar sayesinde birey kırla ilişkine devam edebilmektedir (Kıray, 1982).

Kıray (1982, s. 46-54) geçiş kentinde kırdan göç eden, dönüşen ama evrimleşmeyen marjinal kesimin kentin neresinde bulunduğu ile ilgili bir dizi açıklama getirmiştir. Buna göre geçiş kentlerinin kent merkezleri tüm sosyal, ekonomik ve yönetsel işlevlerin toplandığı yerdir. Kentlerin sanayileşmesi sürecinde merkezden çevreye giden yollarda iş yerleri vardır. Süreç devam ettikçe kentin ikinci bir merkezleri daha olur. Geçiş

kentinde sanayi öncesi kentin kalın fiziksel sınırları yavaşça muğlaklaşmaya başlamıştır. Kent merkezinin çevresinde konut alanları hala varlığını sürdürürken hızlanmaya başlayan sanayileşme ile sanayi ve ticarete kullanılmak üzere depolama alanları da kendini göstermeye başlar. Geçiş kentinde konut ve iş yerleri henüz mekânsal olarak ayrılmamıştır.

Sanayi kentlerinde ise kent yönetsel veya dinsel merkezin değil, ticaret ve sanayi merkezin çevresinde gelişir. Bu tür kentlerde uzmanlaşma ve iş bölümü yoğundur, oturma ve çalışma alanları kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Üst ve orta gelire sahip kesimler çalışma alanları ile özdeşleşmiş kent merkezinde değil, kentin çeperinde otururlar. Varlıklı sınıflarca terk edilen kent merkezini küçük dükkanlar ve yönetimle ilgili hizmetler doldurur (Keleş, 2013, s. 129). Merkezdeki oturma alanları ise yoksullara terk edilerek alanın çöküntüleşmesine neden olunur. Sjöberg'e (1965, s. 47) göre bu durum tamamen sanayileşmenin topluma getirdiği iş bölümü ve uzmanlaşma ile ilgilidir. İş bölümü sonucu ortaya çıkan sosyal sınıflar kenti de sınıflara ayırmaktadır. Böylece kentin belli bölgelerinde sefalet yuvaları ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarla ilgili olarak Sjöberg bölge sakinlerinde güven duygusunun olmadığını ve sakinlerinin kentsel örgütlenmenin dışında kaldığını belirtir.

1.2. ÇÖKÜNTÜ BÖLGELERİNİN GÖRÜNÜMÜ

Kentsel çöküntüleşme süreci sonuçları bakımından gecekondu sorunuyla bağlantılı gibi görünmekle birlikte gecekondulaşmadan farklı bir kentsel fenomendir. Gerek kendi iç dinamiği gerekse de alınan ve alınmakta olan tedbirlere dayalı olarak belirli anlamda kendine özgü bir formu vardır. Bu anlamda her kentsel doku değişimini de gecekondu ya da çöküntüleşme olarak adlandırmak mümkün değildir. Devam eden bölümlerde çöküntü bölgelerinin literatür tanımlamalarına, çöküntü bölgesi yerine sıklıkla kullanılan kimi yakın anlamlı kavramlara ve son olarak da belli başlı kentsel kuramların teorileri içinde çöküntü bölgesine nasıl baktıkları, hangi süreçlerle oluştuklarını düşündükleri, bölgelerin

ıslahı için hangi düzenlemeleri, politikaları ve hangi araçları önerdiklerine yer verilmektedir.

1.2.1. Çöküntü Bölgelerinin Tanımlanması

Kent kavramı Antik Çağlardan günümüze değin içerdiği anlamlar olarak değışkenlik göstermekle birlikte hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. Mumford'a (2013, s. 13-14) göre kent görünümünün hepsini karşılayacak bir tanım yapılmasına olanak yoktur ve yapılacak herhangi bir tanım kentin geçirdiğı bütün dönüşümleri betimlemekte yetersizdir.

Kentler, toplumsal ve mekânsal birimler olarak tanımlandığında, toplumların gelişimine dair olan ikilemlerin, çatışmaların ve uzlaşmaların politik, tarihsel ve sosyolojik olarak biriktiğı yerler olarak kabul edilir. Bu durumda, kentler kendiliğinden sosyal birimlerin konusu ve inceleme nesnesi haline gelir. Kentler, farklı sosyal grupların, farklı ekonomik ve kültürel değerlerin ve farklı sosyal ilişkilerin bir arada yaşadığı çok katmanlı ve çeşitli yerlerdir. Kentlerin sosyolojik olarak incelenmesi, toplumun yapısını ve dinamiklerini anlamak için kritik öneme sahiptir (Özdemir, 2010, s. 45).

Kentin mekânsal yapısını oluşturan çeşitli işlevler, bu işlevler arasındaki etkileşimler ve kentsel mekândaki yer seçimleri tarihsel süreç içinde kent mekânındaki farklılaşmaları ortaya çıkarmıştır. Bu farklılaşmalar ise toplumsal yapı özelliklerine koşut olarak değışik kent oluşumlarını görünür kılmıştır. Tarihsel süreç içinde feodalizmden kapitalizme geçiş kentlerin toplumsal yapılarını anlamayı önemli hatta mecburi kılmıştır. Üretim araçlarının ve tarzının değışimiyle birlikte kentte konumlanan kapitalizm kenti, kapitalist üretim güçlerinin yansıması olan toplumsal ilişkiler bağlamında konumlandırmıştır.

Kent çalışmalarının tarihi 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır¹³. Kent sosyolojisi çerçevesinde ele alınan; Avrupa’da endüstrileşme ile artan nüfus yoğunluğu ve II. Dünya Savaşı’nın ardından kent merkezlerinde gözlemlenen çöküntüleşme kentsel dönüşüm projelerinin çoğunlukla ana nedeni olmuştur. Bu bağlamda kentsel mekânları etkileyen değişimlerin çoğu sektörel düzenlemelerden ve nüfusun mevcut kent alanları arasındaki değişiminden kaynaklanmaktadır (Couch, 1990, s. 1-3). Nüfus değişimleri, toprak ve yapıllı çevre üzerindeki baskıları sonucunda, kimi kentsel alanlarda nüfus yoğunluğun azalmasına, bazı alanlarda ise hızlı bir yoğunluk artışına neden olmuştur. Bu değişimlerin nedenleri arasında ekonomik yatırımlar, ulaşım, sosyal hizmetler, altyapı ve diğer kamu olanaklarının yoğunlaşması bulunmaktadır. Bu değişimler, kentsel alanın somut yapısı ve dokusu üzerinde meydana gelmiştir ve öncelikle kentsel çöküntüleşme süreçlerini tetiklemiştir (Özdemir, 2010, s. 49).

Çöküntüleşme kavramı yerbiliminden ödünç alınan haliyle ‘herhangi bir nedenle mevcut durumunu yitirerek bulunduğu düzeyden aşağıya inmeye, çukurlaşma’ya işaret etmektedir. Kentsel sosyolojide kavram; ‘kentin belirli bir bölgesinin fiziki ve sosyal formunu kaybetmesi, kültürel özelliklerini değiştirmesi’ gibi durumlarda kullanılmaktadır. Yerbilimi ve kentsel sosyolojide kullanılan tanımların göze çarpan ortak nokta ise çökmenin veya çöküntüleşmenin olumsuz, negatif yönlü, mevcut durumda daha aşağı olmasıdır. Biraz esnek bir yorumla, argoda kullanılan ‘çökmek’ ifadesinin ‘birinin

¹³ Engels, 1845 yılında yazdığı *The Great Towns* adlı yazısında Manchester'deki gözlemlerinden yola çıkarak, kent fabrikalarında çalışan işçilerin fabrikalara yakın mahallelerde ikamet ettiklerini ve sermayedarların ise kentin dışındaki lüks evlerden oluşan banliyölerde oturduklarını anlatmıştır. Engels, Manchester'daki fabrikalarda çalışan işçilerin yaşam koşullarını ve çalışma şartlarını gözlemleyerek, kentin endüstriyel dönüşümünün insanlar üzerindeki etkilerini belgelemiştir. Manchester'deki işçi mahallelerini, barınma koşullarını, sağlık durumlarını ve genel yaşam şartlarını anlatırken, kentin fiziksel ve sosyal yapısındaki derin eşitsizliklere ve sınıfsal ayrımlara dikkat çeker. Aynı zamanda, işçi sınıfının yaşadığı sefaletin nasıl sistemik bir sorun olduğunu ve bu koşulların kapitalizmin doğası gereği nasıl yeniden üretildiğini vurgulamıştır. Engels, işçi konutlarının genellikle dar, kalabalık ve hijyenik olmayan ortamlarda bulunduğunu ifade etmiştir. Bu konutlar, çok sayıda ailenin bir arada yaşadığı, çoğunlukla kirli ve rutubetli odalardan oluşan yapılar şeklinde betimlenmiştir. Ayrıca bu konutlar genellikle fabrikalara yakın bölgelerde olduğundan sık sık sanayi atıklarının ve çeşitli kirlilik kaynaklarının etkisi altındadır. Ayrıca, Engels, işçi konutlarının sıklıkla sağlıksız ve güvensiz olduğunu, çatıların sızdırdığını, duvarların nemli olduğunu ve temel hijyen standartlarını karşılamadığını vurgulamıştır.

kendisine ait olmayan bir şeye el koyması' anlamıyla ilişkilendirilmesi mümkündür. Zira, çöküntüleşme sürecini tamamlayan bölgeler, nihai aşamada birileri tarafından sahiplenilmekte ve bu mahalleler, arsa değerine bağlı olarak er ya da geç mutenalaştırılmaktadır^{14 15 16}.

Kentin belirli bir bölümündeki yapısal veya sosyokültürel dokusundaki olumsuz yöndeki değişimi ifade etmek için kullanılan çöküntü bölgesi kavramının nüfusun ekonomik ve sosyal dengesinin değişimi ile yakından ilişkisi vardır. Döngüyü en baştan ele almak gerekirse, orta ve üst gelir grubuna mensup nüfus kent merkezlerinin çekiciliğini yitirmesiyle kent çeperine yönelir. Bu nüfustan boşalan yerleri dolduran alt gelir gruplarının çeşitli nedenlere bağlı olarak konutlarına gerekli yatırımı yapmaması (bazen tercihen bazen mecburiyetten) bahsi geçen bölgelerin fiziksel ve sosyokültürel çöküntüleşmesine neden olur. Kimi zaman bu nedenlere ek olarak sermayenin veya kamu idarelerinin doğrudan veya dolaylı müdahaleleri de süreçte önemli rol oynayabilmektedir. Yeni yerleşim yerlerinin konut alanına açılması, kamu idare binalarının merkezden uzaklaşması, kamu kaynaklarının merkezi alanlara kullanılmaması veya yeni ticari alanlara yatırım yapılması gibi süreçler kent merkezlerini öncelik sıralamasından çıkmasına sebebiyet verebilmektedir.

Kentleşme yazınına bakıldığında çöküntü bölgelerinin fiziksel nitelikleriyle ve bölgede yaşayanların sosyal özellikleriyle tanımlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yetersiz konut stoku ve altyapı ile kalitesiz yaşam koşulları da bu tanımlamalara eşlik etmektedir. Ancak tezin ilerleyen bölümlerinde açıklanacağı üzere sadece sağlıklı yapılaşmanın

¹⁴ Bir tür kentsel yeniden yapılanma çeşididir. En genel tanımıyla mutenalaştırma; işçi sınıfı ile kent yoksullarının eski kent merkezlerini terk etmesi (veya ettirilmesi) ile yerinden edilmesi sonucunda bu alanların yeni orta sınıf tarafından ele geçirilmesi veya işgal edilmesidir.

¹⁵ Mutenalaştırma tartışmalarının farklı ülke örnekleri için bkz: Smith, N. ve Williams P. (2007). *Gentrification of the City*.

¹⁶ Kelimenin orijinali *gentrification*'dır. Kimi yazarlar terim için soylulaştırma, seçkinleştirme veya burjuvalaştırma terimlerini tercih etmektedir. Ancak bahsi geçen her terim içinde bazı olumlamlar veya olumsuzlamalar barındırdığından dolayı tezde nesnelliğin korunabilmesi amacıyla görece daha tarafsız olan 'mutenalaştırma' teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

olduğu bölgeleri çöküntü mahallesi olarak tanımlamak doğru bir yaklaşım değildir. Amerikan Kentsel Yenileme Örgütü'ne göre, çöküntüleşme için bölgedeki konutların %20'sinin standart dışı ve yıpranmış olması, sokaklarındaki zeminsel aşınmaların gözle görülür boyutta olması ve alanın yüksek yoğunluğa sahip olması gerekmektedir (Akdiş, 1990, s. 25).

Bölgenin çöküntüleşmesi sadece yapıların veya mekânın fiziksel eskimesini değil aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıda ortaya çıkan değişimlerini/bozulmaları da içermektedir (Uyan, 2008, s. 6). Yapılan literatür okuması doğrultusunda bir bölgenin veya mahallenin çöküntüleşme sürecine girdiğini belirlemek için genel olarak üç kriterin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kriterler; yapısal eskime, sosyokültürel bozulma ve ekonomik gerileme olmak üzere ilerleyen alt başlıklarda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Kent merkezindeki eski mekânların ve kamusal alanların yerine farklı bölgelerde yenilerinin yapılarak eskilerinin terk edilmesi sonucunda veya farklı kullanma ve yapılarla ilgilenmeme gibi nedenlerle eski yapıların zamanla metruk hale gelmesi çöküntüleşme sürecinin yapısal (fiziki) boyutudur (Çağlayandereli, 2005, s. 2). Orta ve üst gelir gruplarının kent merkezini terk etmesiyle birlikte bölgede eğitim düzeyi düşük, kariyer mesleği olmayan ve kentli olmayan bir sosyal dokunun hâkim hale gelmesi ise sürecin sosyokültürel gerileme boyutunu oluşturmaktadır. Son olarak, çöküntü alanlarındaki ekonomik gerileme yatırımların, altyapısı yeni ve daha kaliteli kentsel bölgeler kayması sonucunda çalışan nüfusun kent merkezini terk etmesiyle gerçekleşmektedir.

Büyük kentlerde gerçekleşen çöküntüleşme süreci zamanla yapısal anlamda eskimiş alanların yeniden üretiminin ve dolayısıyla kazanımının sağlanamaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir kentsel çöküntüleşmenin temel sebebi, gelirin nüfusta adil paylaşılmaması ve buna bağlı olarak alt gelir grubuna mensup kişilerin yoğunlukla yaşadıkları alanların ortaya çıkmasıdır. Aslında kent mekânındaki böylesine bir farklılaşma; farklı ekonomik kaynaklara sahip kişilerin kentsel mekânın sunduğu özellikleri ekonomik olarak karşılayabilme becerileri, isteklilikleri ve öncelikleri

doğrultusunda kentsel peyzajın farklı bölgelerine yerleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu farklılaşmanın çok ileriye giderek bölgenin veya mahallenin ‘insan onuruna yakışmayacak şartlara’ gerilemesi kentsel çöküntü alanı olarak adlandırılan bölgeleri ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu mahallelerin ortak özellikleri; yapıların gözle görülür fiziksel bozulma sergilemeleri, bölgenin gerekli yatırımlardan yoksun olması ve sakinlerinin yoğun biçimde sosyal sorunlarla baş etmeye çalışmasıdır (Andersen, 2004, s. 152).

Bugün dünyanın birçok büyük kent merkezinde veya kent merkezlerine yakın yerlerde yoksulluğun gözle görülür biçime ulaştığı, üst üste kümelenmiş yığınlar halinde eski konutların var olduğu bilinmektedir. Bu noktadan yola çıkarak kentsel doku bozulmalarının her kentte görülen genel geçer bir olgu olduğunu söylemek mümkündür. Ancak her kentsel doku bozulmasını ‘çöküntü mahallesi’ olarak adlandırmak mümkün değildir. İlerleyen bölümde anlatıldığı üzere çöküntü mahallesi ile yakın anlamlı ve birbirinin yerine sıklıkla yanlış şekilde kullanılan olgular mevcuttur. Bu ayrıntı bir kenara bırakılsa dahi çöküntü mahallelerinin tüm dünya kentlerindeki görünümünün, sebeplerinin ve hatta olası çözüm yollarının bile aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Kentsel çöküntü alanlarıyla ilgili sorunlar ile bu sorunların çözümüne yönelik atılan adımlar ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Kentsel sorunların ekonomik ve politik bağlamlar içerisinde ortaya çıktığı gerçeği göz önüne alınırsa söz konusu çözümlere yönelik araçların da kamu yönetimi ile bağlantılı olması gayet doğaldır. Tüm bu farklılaşmalara rağmen her bir çöküntü bölgesi kentsel yaşantının sorunlu bölgelerini oluşturmaktadırlar.

Andersen ve Leather (1999) dokuz Avrupa ülkesinde gerçekleştirdikleri kentsel çöküntü alanlarına ilişkin araştırmalarında olumsuz yönde değişimlere ve istikrarsız koşullara dair aşağıda aktarılan tespitleri paylaşmışlardır;

- Yapıların kalitesizliği, mülkiyet terki ve açık çöplere bağlı fiziksel kirlilik,
- Konut talebinin düşmesi ve terk edilmeleri,

- Kiracıların kiralalarını ödeyememesi ve boş apartman daireleri,
- Semtte illegal davranışların gözlemlenmesi,
- Sakinler arasında gerilim ve çatışma,
- Yüksek hareketlilik sıklığı neticesinde normal sosyal ilişkilerin kısmen bozulması,
- Konut alanları hizmet ve yönetiminde kötüye gitme,
- Yoksul ya da etnik grupların çocuklarının çoğunluktan olmasından kaynaklanan eğitim sorunları

Taylor (1998, s. 822) ise bu mekânlarda yaşamayı "...içerisinde yer alınan toplum, çoğu sakini için bir tercih ve gurur duymadan ziyade korku ve suçlanmayı ifade eder" şeklinde tanımlamaktadır.

Kent merkezlerinde çöküntü alanlarının neden oluştuğuna, hangi mekânizmaların bu duruma sebebiyet verdiğine farklı kuramlara mensup araştırmacılar çeşitli açıklamalar getirmiştir. Devam eden bölümde hangi ekollerin konuya nasıl baktığını ayrıntılı olarak verilmekle birlikte kavramın net olarak anlaşılabilmesi için kentsel konut piyasasında çöküntü sorununa dair getirilen kimi açıklamaları özetlemekte fayda vardır. Nesslein (1988a, s. 106; 1988b, s. 299-301) konut piyasasındaki tahribin düşük kaliteli konutların talep edilmesiyle veya kamunun konut piyasasına müdahalesinin piyasa etkinliğini ortadan kaldırmasıyla yaratıldığını belirtmektedir. Ancak Nesslein (1988b, s. 215-218) kentsel bozulmaları sadece yetersiz gelir düzeyine mensup kişilerin düşük kaliteli konutlara talebiyle açıklarken gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinin merkezlerindeki çöküntü alanlarını görmezden gelmiştir.

ABD'deki kent sosyologlarının gerçekleştirdikleri ampirik çalışmalar da çöküntü alanlarının temelinde iyiden kötüye doğru bir düşüş içeren el değiştirme sürecinin yattığını göstermektedir. Yüksek gelir düzeyine mensup kişilerin eskimiş ve yeterli hizmeti çeşitli nedenlerden dolayı alamayan kent merkezlerini terk ederek çeperdeki yüksek nitelikli konut alanlarına yönelmesi çöküntüleşme döngüsünün ilk adımını oluşturmaktadır. Kent merkezindeki bu boşalan alanlara görece daha düşük gelire sahip

olan kişilerin yerleşmesiyle döngünün ikinci adımı gerçekleşir. Böylece mekânın yeni sakinleri zaten eskimiş olan yapılarda yaşamlarına devam ederken konut stokunun ıslahı ve bakımını için gereken yatırımı yapamadığından çöküntüleşme sürecinin beslenmesine katkıda bulunurlar.

Diğer yandan çöküntü mahallelerindeki konutlara yatırım yapılmamasının ekonomik zorunluluktan ziyade tercih meselesi olduğu durumlar da vardır. Konutun değeri belirlenirken içerisinde bulunduğu çevrenin özellikleri de belirleyici olmaktadır. Quinn ve diğerleri (1980) çalışmalarında konut sahiplerinin mülklerine yatırım yaparken mahallede bulunan diğer yapılara yapılan yatırımları göz önünde bulundurduklarını tespit etmişlerdir. Bu durumun nedeni, komşuların mülklerine yatırım yapmadığı durumda mülk sahibinin kendi konutuna yatırım yaptığı ölçüde mülkünün değer kazanamayacağı gerçeğidir. Benzer şekilde mahallenin itibar ve prestiji ile mahalleye dair beklentiler de bu süreci doğrudan etkilemektedir. Mülk sahiplerinde mahalleye yapılacak özel veya kamusal yatırımların azalacağına dair bir beklenti söz konusu ise mülküne yatırım yapmamak veya asgari düzeyde yatırım yapmak optimal bir yatırım stratejisi olarak görülmektedir (Mayer, 1981).

Şimdiye kadar anlatılanlar ışığında çöküntü alanlarının oluşumu ile el değiştirmenin birbirine besleyen süreçler olduğunu söylemek mümkündür. Alanın çöküntüleşme sürecinde üç ana faktör birlikte yol alır. Bunlar; yapıların fiziksel durumları, sakinlerin demografik profili ve ekonomik koşullardır. Bu şekilde birbirini etkileyen faktörler mahallenin giderecek çekiciliğini yitirmesine ve dolayısıyla el değiştirme sıklığının artmasına neden olmaktadır.

Çöküntüleşmenin belirtilerinden biri olan fiziksel eskime mekânsal eskime, bozulma ve buna bağlı yaşanan olumsuz hayat koşullarını beraberinde getirir. Bir bölgenin fiziksel olarak eskimesi veya bozulmasının nedenleri çeşitli olabilir. Bunlardan bazıları; değişen çevresel koşullar (sel, fırtına, deprem gibi afetler), altyapı problemleri, yoğun kullanım ve yoğunlaşan nüfus, trafik sorunları, bakım ve onarım eksikliğidir. Bu tür eskime, yapı

veya alanın güncel fiziki durumunun kötüleşmesi anlamına gelir. İşlevsel eskime bir yapı veya nesnenin zamanla kullanımdan dolayı işlevselliğini yitirmesi veya etkinliğini azaltması durumunu ifade eder. Bu terim genellikle yapılar, altyapı veya cihazlar için kullanılmaktadır. İşlevsel eskime ise bir şeyin başlangıçtaki amacını yerine getirememesi veya yeterince etkili olmaması durumunda ortaya çıkar. Örneğin, bir binanın temel yapısı güçsüzleştiğinde veya çatısı sızdırmaya başladığında, binanın işlevselliği azalır ve kullanıcılar için daha az güvenli bir hale gelir veya organik dokulu tarihi kent merkezlerinin cadde ve sokaklarının günümüz ulaşım araçları için yeterli olmayışı gibi. Bu tür eskime, yapı veya alanın işlevselliğinin azalması anlamına gelir. Mekânsal eskime, kentsel alanların çevresel etkenler yüzünden uygun olmayan faaliyetlere açık hale gelmesine ve konforlu bir yaşam alanı olarak kullanılamamasına neden olur. Aynı zamanda, tarihi kent merkezlerinde yer alan ve korunması önem teşkil eden binaların ekonomik nedenler nedeniyle sağlıklı hale getirilememesi de merkezi alanlarda fiziksel eskimenin bir diğer boyutudur (Keleş, 2003; Uyan, 2008, s. 10-14).

Fiziksel bozulma süreci farklı boyutlarla tanımlanabilir. Twichell (2006) fiziksel bozulmanın tüm boyutlarını köhneleşme olarak tanımlarken bu bölgelerin spesifik olan iki özelliğinin bulunduğu altını çizer. Bunlardan ilki bölgedeki yapıların standartların (standartlardan kasıt; binaların fiziksel koşulları, çevre kalitesi ve altyapı elemanları gibi faktörlerdir) altında olmasıyken diğeri ise bölgedeki gelişmelerin durmuş veya gerilme halinde olmasıdır.

Çöküntü alanlarındaki fiziksel eskime farklı nedenlere dayanan farklı görünümsergileyebilir. Fiziksel gerilemenin gerçekleştiği durumların başında kent çeperinin zaman içinde genişlemesiyle birlikte eski kent merkezinde kalmış yapılarının kullanım ömrünü tamamlaması gelmektedir. Kent yapısına zarar veren bir afet veya savaş yıkımlarına maruz kalmış kentin iç bölgeleri, güncel işlevini yitirmiş ve terk edilmiş tarihi kent merkezleri, kullanım dışı kalmış ve kentin içinde konumlanmış sanayi ve liman yerleşimleri de kent liberalizminin döngüsü dışında yer alması bakımından birer çöküntü bölgeleridir (Işıkkaya ve Önel, 2008, s. 188).

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Kampüs (2004) tarafından, köhneleşme olarak tanımlanan fiziksel gerileme, kentsel işlevlerle paralel şekilde kentsel dokuda gözlemlenene değişikliklerin ilki olan büyüme olarak tanımlanmaktadır. Kentsel işlevlerin mekânı içeriden dışarıya doğru genişlemeye zorlaması, köhneme olgusunun 'mekânsal yetmezlik' boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Köhneleşmenin diğer bir boyutu ise yaşam koşullarının düşük olması nedeniyle 'etkisizlik' olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlar için mekânsal yetersizlikten dolayı yeni mekânların üretilmesine ihtiyaç vardır. Köhneleşmenin üçüncü boyutu ise, bölgesel dağılımla ilgilidir. Kentler büyürken, yoğunluk azalırsa homojen bir doku oluşmaz ve fiziksel köhneleşme çeşitli düzeylerde kent içinde farklı bölgelerde görülebilir. Köhneleşmiş bölgelerin dördüncü boyutu ise süreklilik göstermeleridir. Süreklilikten kasıt, fiziksel eskime sürecini tamamlamış binaların çeşitli restorasyonlarla amaç dışı kullanılarak zaman içinde sürekliliğinin sağlanmasıdır. Dördüncü boyutla bağlantılı olarak zaman içinde binaların farklılaşması beşinci boyutu oluşturmaktadır. Köhneleşmenin son boyutu ise yapıların güncel koşullara uymaması ile bağlantılı olan niteliksel boyuttur. Fiziksel köhneleşme kentlerin farklı bölgelerinde farklı niteliklerle ortaya çıkabilir. Bu bölgelerde yapı kalitesi sağlıklı kentsel alanlara göre düşüktür ve mülk sahipliği ile köhneme arasında ters bir ilişki vardır, mülk sahipliği azaldıkça köhneleşme artmaktadır. Bunlara ek olarak, fiziksel çöküntü bölgeleri çevre kalitesi düşük, kentsel fonksiyonları yetersiz ve yapı yoğunluğu yüksek olan bölgelerdir (Uyan, 2008, s. 12-14).

Fiziksel gerileme alanlarının özelliklerini; yapıların fonksiyonel eskimesi, insan yoğunluğunun kent çeperine kayması nedeniyle merkezdeki terk edilmiş alanların sayıca fazlalığı, güncel ihtiyaçlara yetemeyen altyapı ve kullanıcıların kentsel hizmetlere erişmemesi gibi tanımlamak mümkündür. Roberts (2000, s. 11-12) sermayenin seçimlerinin de bu süreçte etkili olduğunu ifade etmek için kentlerdeki yatırım alanlarına dikkat çeker. Bu yatırımların kent çeperindeki geniş arazilere kaymasıyla bağlantılı olarak istihdam olanaklarının da bu yönde tercih edilmesinin merkezlerinin terk edilme sürecini hızlandırdığını ifade etmektedir.

Bu olgu kentsel alanda sadece fiziksel bozulmadan kaynaklanmamaktadır, aynı zamanda ekonomik ve sosyal gerileme de fiziksel eskimeye eşlik etmektedir. Kentsel çöküntü bölgelerinde görülen sosyal gerileme ekonomik ve fiziksel etkenler nedeniyle görülmektedir. Bu durumdan dolayı, sosyal çöküntü bölgelerinin tanımlanabilmesi için fiziksel eskime ve ekonomik gerilemenin farklı boyutlarının da göz önünde tutulması gerekmektedir. Bu sayede, alandaki sosyal gerilemenin boyutları ve nedenleri daha iyi anlaşılabilir ve uygun çözümler üretebilir (Roberts, 2000, s. 14-16).

Kentsel çöküntü alanları sadece fiziksel eskimenin değil aynı zamanda ekonomik olarak da gerilemenin yüksek oranda görüldüğü mekânlardır. Bu gerileme ekonomik ve politik güçlerin yön değiştirmesiyle yaşanabilmektedir. Endüstrileşmeyle başlayan ekonomik dönüşümler, fordist üretim yapısından postfordist üretime geçişle birlikte kentlerdeki ekonomik yapıda görülen değişimlerin temelini oluşturmaktadır. Bu durumun sebebi zaman içinde değişmiş olan iktisadi ve idari süreçlerin etkisidir (Roberts, 2000, s. 23). Kent merkezlerinde yaşanan ekonomik gerileme genel olarak, çöküntü alanlarındaki istihdam olanaklarının yeni kentsel bölgelere kayması ve çalışan nüfusun merkezi terk etmesi sonucunda görülmektedir. Noon ve diğerleri (2000, s. 64) kentsel alanlarda ekonomik gerilemeyi altı başlıkta tanımlamaktadır. Bu bağlamda;

- Yapısalcı yaklaşıma göre; küresel ekonomideki yapısal değişimler mekânsal kullanıcı ihtiyaçlarındaki farklılaşmaya neden olmaktadır.
- Karşı kentleşme yaklaşımına göre; kırsal alanların çekici faktörleri ve kentsel alanlardaki itici faktörler firmaların ve nüfusun kentsel alandan dışarı çıkmasına neden olmaktadır.
- Marksist yaklaşıma göre; kentleşmenin daha düşük olduğu bölgelerde bulunması muhtemel daha ucuz ve esnek iş gücü sermayenin kent merkezlerinden ayrılmasına neden olmaktadır.
- Sektörel ve planlama eksenli yaklaşıma göre; yeşil alanların genişlemesi gibi kentsel planlama politikaları firmaları kasıtsız olarak kent merkezinden uzaklaşmaya teşvik eder.

- Dış mülkiyet/Sahiplik yaklaşımına göre; kentsel alanlardaki firmalarda dış sahiplilik oranının artması, istihdamın kent dışına yönelmesine neden olmaktadır.
- Üretim aşamaları yaklaşımına göre ise; üretimin neredeyse her yerde gerçekleşebileceği anlamına gelen üretimde standartlaşma sayesinde kent merkezlerine önemini yitirmiştir.

Yukarıdaki yaklaşımlarda açıklanmış nedenlerin her biri kent merkezlerinin ekonomik yapısında değişiklikler doğurmaktadır. Her bir yaklaşımın ortak noktası; iş gücünün kent merkezinden çıkmasının adı geçen bölgelerde ekonomik çöküntüye neden olmasıdır. Bu koşullarla birlikte ekonomik faaliyetlerin kent merkezinde olma zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla nüfus kent merkezini terk etmeye başlamıştır. Böylece ekonomik gerilemenin görüldüğü bölgelerde marjinal sektörlerin yoğunlaştığı, kayıt dışı ve merdiven altı ekonomilerin ve kentsel yoksulluğun arttığı söylenebilmektedir.

Çöküntü bölgelerinde fiziksel gerilemenin yanında sosyal ve altyapı eksikliği bakımından sosyal çöküntü de görülmektedir. Bu olgunun kriterlerini Gibson ve Kocabaş (2001); sakinleri arasında yoksulların yoğun olması, istihdamın yeterli olmaması, eğitim düzeyinin düşük olması ve bunlarla bağlantılı olarak da suçluluk oranlarının yüksekliği ile açıklamaktadırlar.

Sosyal gerileme bölgelerinin oluşumunu ekonomik faktörlerin etkisiyle açıklayan yaklaşımlar ile diğer sosyodemografik sebeplere dayanan açıklamaların ortak fikre vardığı konu şudur ki; siyasa yapıcılar ve yatırımcıların kentsel gelişme sürecine gerçekleştirdiği müdahalelerin nüfusun sosyal yapısını da etkilediğidir. Değişen ekonomik dengeler nedeniyle nüfus ve iş gücünün değişimi, kentin içinde farklı rayiç bedele sahip alanların oluşmasına ve eski sakinlerinin merkezi terk etmesine neden olmaktadır. Bu durum, ekonomik gerilemenin sosyal süreçlere olan etkisini doğrudan göstermektedir (Couch, 1990).

Kent merkezlerinde ortaya çıkan sosyal köhnemenin nedenlerinin sadece ekonomik çözümlüyle açıklanması doğru olmamaktadır. Aynı zamanda, profesyonel yaşam, sosyodemografik eğilimlerin yansımaları, geleneksel aile ve toplum yapılarında meydana gelen çözümler, kentsel politikalardaki gelişmeler ile sosyal algı ve değerlerdeki dönüşümler de sosyal problemlerin oluşmasına neden olmaktadır (Roberts, 2000, s. 12).

Sosyal çöküntü alanlarının oluşumunda etkili olan nedenlerle birlikte kentlerdeki sosyal çöküntü bölgelerinin niteliklerine de değinmek gerekir. Bu bölgeler genellikle kent merkezinin yakınında yer alan konut alanları ve geçiş bölgelerinde meydana gelen işlevsel değişimlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Sosyal çöküntü alanlarında yapılan araştırmalar (İTÜ Kampüs, akt. Uyan, 2008, s. 16-17) bölgede ikamet edenlerin demografik yapısından yola çıkarak iki tip sosyal çöküntü bölgesi tanımlamıştır. Buna göre ilk tip bölgede haneden yaşayan kişi sayısı, oda başına düşen nüfus, doğurganlık oranı ile suçluluk oranı yüksektir. Aile ilişkilerinin güçlü, dolayısıyla annenin rolünün baskın olduğu bu tip yerleşkelerde yaş ortalaması düşük ve aile sayısı yüksektir. Bu tip bölgedekiler genellikle aynı etnik gruba mensup kişilerden oluşmaktadır. Diğer tip sosyal çöküntü alanları ise kent merkezinden sonra gelen geçiş bölgelerinde gözlemlenir. Bu tipte yaş ortalaması ilk tipe göre nispeten yüksek, aile bağları kopuk ve parçalıdır. Bu tip sosyal çöküntü alanlarında toplum tarafından dışlananlara, çocuk suçlulara, hayatın her alanında kaybetmişlere, etnik-dini gruplara hatta sosyal denetimin zayıflığı nedeniyle entelektüellere veya sanatçılara dahi rastlamak mümkündür (İTÜ Kampüs, akt. Uyan, 2008, s. 16).

Sosyal çöküntü bölgelerini tanımlamak ve dönüşüm projelerini tasarlamak/ belirlemek için doğru kriterlerin kullanılması son derece önemlidir. Bu alanlar genellikle suçlulaşma, ruhsal bunalım, finansal gerginlik ve sosyal çözümlerle karakterize edilmektedir. Alanlardaki sosyal ve ekonomik dönüşüm sadece fiziksel yenilemeyle sağlanamayacağı gibi, sosyal çöküntüye neden olan oluşumların doğru tespit edilmesi, sosyal boyutun fiziksel boyutun üzerinde tutulması gerektiği anlamına gelmektedir. Eğer sosyal çöküntü bölgelerinde sadece fiziksel iyileştirilmelerin yapılması bu alanlarda yaşayan insanların

kentin diğer bölgelerine yayılmasına ve yeni sorun alanlarının oluşmasına yol açabilir. Bu nedenle, sosyal çöküntü bölgelerinde hayata geçirilecek dönüşüm projelerinde, ekonomik ve sosyal durumlarına ilişkin projeler geliştirmek önem arz etmektedir.

Hangi nedenle olursa olsun mahallede bir kez çöküntüleşme başladığında bu süreci orta sınıfın mahalleyi terk etmesi izler. Bu sürecin uzantısında daha düşük gelir gruplular mahalleye taşınır, onlardan sonra ise günlük çalışanlar, göçmenler ve kaçaklar... Kaçınılmaz olarak bir süre sonra suç oranları artar. Giderek daha fazla konut terk edilir ve her terkin sonunda yatırımcılar açısından 'daha az makbul' olanlar gelir veya boş yapıların sayısı artar. Bu boş yapılar ise eninde sonunda illegal gruplar tarafından işgal edilir.

Kentleşme teorileri içerisinde çöküntü alanlarının oluşma nedenleri 1920'li yıllardan beri araştırmacıların, kent kuramcılarının ilgisini çekmiş ve bu konuda çeşitli tezler üretilmiştir. Ancak mekân deformasyonunun her yerde farklı nedenlere dayanabileceği ve bu konudaki kamu gücünün (merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin) rolü özellikle Batı dışındaki ülkelerde yeterince araştırılmamıştır.

Ülkemizde kent merkezlerine ilgi gösteren araştırmacıların önemli bir bölümü kent merkezlerinin yapısı-işlevleri ve buralardaki değişimleri ya Batı sanayi kentleri için üretilmiş kuramlar ile ya da görgül örnekleri sömürge kentlerine dayanan modernleşme kuramları ile açıklamaya çalışmışlardır. Tekeli (1991) bu önermeyi daha da genelleyerek "...denebilir ki Türkiye'deki kent araştırmaları büyük ölçüde Chicago okulunun paradigması içinde kalmıştır. Yeni Marksist okulun çalışmaları da daha çok bu paradigmaya eklenilerek kullanılmış" demektedir.

Bugüne kadar gerçekleştirilen kent çalışmaları genellikle çöküntü bölgelerinin ıslahı için yapılan kentsel dönüşüm çalışmalarını incelemiştir. Kentsel dönüşümün nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği, aktörlerin süreç içerisindeki rolleri ve uygulama sonunda bölgede ortaya çıkan ekonomik ve sosyal yapılar incelenmiştir. Ancak sürecin en başında bu bölgelerin neden, ne zaman ve nasıl 'çöktüğü' retrospektif olarak inceleme konusu

olmamış, olduysa bile bu süreçteki kamusal ve diğer aktörlerin sorumluluğu görmezden gelinerek yok sayılmıştır.

Literatürde genellikle Türkiye'deki mekân deformasyonunun gecekondulaşma ve toplu konut ekseninde ele alındığını söylemek mümkündür. Türkiye'de 1950'lerden sonra görülmeye başlanan hızlı kentleşme hareketi büyük kentlerde konut stoku sorununa ve barakalaşma/gecekondulaşma gibi olumsuz yapılaşmaya neden olmuştur. Gecekondulaşma olgusu günümüze kadar farklı disiplinlerden gelen birçok bilim insanı tarafından kuramsal ve alan araştırmaları doğrultusunda tartışılmıştır. Karpat'ın 1971 yılında yayımlanan *The Gecekondular* başlığıyla kitaplaşan çalışması gecekondular üzerine yapılan çalışmaların başında gelmektedir. Benzer biçimde toplu konutlaşma olgusu da kentsel dönüşüm pratikleri açısından incelenmiş ve tartışılmıştır¹⁷. Bu bağlamda kentsel dönüşüm süreci ve kentsel dönüşüm sonrasındaki değişimleri araştıran çalışmaların mevcut literatüre sağladığı faydalar muazzamdır. Ancak ülkemizdeki kentleşme yazınında ağırlıklı olarak kentsel çevre ele alınmıştır. Bu bağlamda çöküntü mahallesine ilişkin yeterli bilgi birikimini sağlayacak görgül araştırmaların tatmin edici düzeyde olduğunu söylenemez.

Tezin araştırma konusu için Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Tez Merkezi'nde yapılan katalog taramasında 'çöküntü mahalleleri'ne ilişkin yedi adet kent çalışması bulunmuştur.

1990 yılında Akdiş tarafından yazılan 'Kent Kuramları İçinde Çöküntü Bölgeleri Analizi: Bursa-Reyhan örneği' başlıklı doktora tezinde çöküntü bölgelerinin oluşumu Batılı kuramlar çerçevesinde tartışılmış ardından bu kuramların Bursa-Reyhanlı örneği ile ne kadar örtüştüğü sorgulanmıştır.

¹⁷ YÖK Tez Merkezi'nde 'gecekondular, gecekondulaşma' anahtar kelimeleriyle yapılan aramada toplamda 187, 'kentsel dönüşüm' anahtar kelimesiyle yapılan aramada ise 644 kayıt bulunmaktadır. Gecekondulaşma ve toplu konut projelerinin neden olduğu ekonomik ve sosyal sorunları temel alan belli başlı çalışmalar bkz; Tahire Erman'ın 'Mış Gibi Site'si, Tansı Şenyapılı'nın 'Barakadan Gecekonduya'sı, Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu'nun 'Nöbetleşe Yoksulluk'u.

Çağlayandereli 2005 yılında yaptığı doktora tezi çalışmasında İstanbul Gedikpaşa’da işyerleri ve hane halkı ekseninde çöküntü mahallelerinin yol açtığı sosyokültürel sorunlara odaklanmıştır. Çağlayandereli (2005) çalışmasında, Gedikpaşa örneğini temel alarak çöküntü mahallelerinin tanımlanması, sınıflandırılması, var olma nedenlerinin belirlenmesi ve bu mahallelerin neden olduğu sosyolojik ve yerleşimsel sorunların saptanmasını amaçlamıştır.

Şehir ve Bölge Planlama alanında 2005 tarihli Esin İnce Kompil’in yazdığı *Uneven Development and Declining Inner City Residential Areas: The Case of İzmir-Tuzcu District* isimli yüksek lisans tezi, kent merkezindeki çöküntü konut alanlarını kapitalist birikim süreçleri ve sınıf ilişkileri ekseninde İzmir-Tuzcu Mahallesi örneğinden yola çıkarak açıklamaktadır. Çöküntü bölgelerinin ortaya çıkışını sermayenin yapılaşmış çevredeki dolaşımı nedeniyle kimi alanların gelişirken kimilerinin de bu sürece paralel olarak çökmesi ile sonuçlanmasıyla açıklamıştır. Araştırma alanı olarak seçilen mahallenin yetersizlikleri belli başlı kriterler açısından incelenerek gelişmiş ülkelerle karşılaştırma yapılmıştır.

Uyan 2008 yılında yazdığı yüksek lisans tezinde, Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi alanı üzerinden giderek çöküntüleşme sürecindeki konut alanlarının dönüşümünün diğer kentsel arazi kullanımlarından farklı bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğinin altını çizmiştir. Tezde çöküntü mahallelerine dolaylı olarak değinilmekle birlikte bu mekânların nasıl oluştuğundan ziyade bu mekânların nasıl dönüştürülmesinin anlamlı olacağı tartışılmaktadır.

Hande Ağan Yalçıntaş’ın Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı’nda hazırlamış olduğu 2008 tarihli doktora tezinde, kent içi çöküntü alanların ekonomik olarak canlanması konusu ‘kentsel yarışabilirlik’ kavramı bağlamında tartışılmıştır. Tezde, İstanbul özelinde yapılan alan araştırması sonucunda yapısal düzenlemelerin yapılmasıyla kentsel avantajların çöküntü alanlarına yatırımı geri çekmede başarılı olacağını iddia

edilmektedir. Ek olarak, alanların geri kazanımı için yasal, yönetsel ve finansal konularda oluşturulması gereken mekânizmalarla ilgili öneriler de sunulmaktadır.

2009 yılında Davut Gürbüz tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde ise çöküntü bölgelerinin ‘suç’ olgusu ile ilişkisi Ankara-Hacıbayram örneği üzerinden incelenmiştir. Uyan’ın çalışmasına benzer biçimde Gürbüz’ün çalışmasında da çöküntü mahallelerinin oluşma sürecinden bahsedilmemekte, çöküntü mahallesi olan bir bölgedeki mahalle sakinlerinin genel profili, eğitim durumları, istihdam türleri ve özelde bölgedeki suç oranları ve türleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle suç ve mekân olgularının birbirilerini nasıl etkiledikleri ve dönüştürdükleri ortaya konulmuştur.

Son olarak Şehircilik ve Bölge Planlama alanında 2009 yılında Emre Günday tarafından yazılan yüksek lisans tezinde İzmir-Damlacık semti alan araştırması doğrultusunda düşük talep gören konutların çekiciliğini artırmak için öneriler getirmek hedeflenmiştir. Bu önerileri geliştirebilmek amacıyla öncelikle alandaki düşük talebin sebepleri araştırılarak mevcut durumun fiziksel ve sosyal değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmalardan görüleceği üzere Türkiye’de çöküntü bölgelerinin oluşum süreçleri, oluşma sebepleri ve bu süreçteki aktörlerin rollerini net olarak anlaşılacak düzeyde çalışma henüz yapılmamıştır. Bu anlamda bu tezin şimdiye kadar yapılmış çalışmaların toplamının kimi eksik yönlerini kapatarak mevcut bilgi birikimine katkı sağlaması öngörülmektedir. Çöküntü mahallelerinin her anlamda gerek kamu üzerinde gerekse hane halkı üzerindeki maliyetleri göz önüne alındığında, çöküntü mahallelerinin oluşumu üzerine yapılan araştırmaların çok kıymetli olduğu söylemek mümkündür.

1.2.2. Çöküntüleşme ile Yakın Kavramlar

Türkiye’de, kent araştırmalarında çöküntü alanı kavramı sıklıkla başka terimlerle karıştırılmaktadır. Bu sebeple, çöküntü alanının ne olduğunu doğru şekilde tanımlamak ve yerine yanlış kullanılan gecekondu, varoş, getto veya slum gibi diğer terimlerle

arasındaki farkları açıklamak önem taşımaktadır. Öncelikle, çöküntü alanlarının sanayileşmeyle doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Türkiye'nin Batılı ülkeler gibi hızlı ve yoğun bir sanayileşme deneyimi olmaması nedeniyle, çöküntü alanları konusunda literatürde yeterli kuramsal tartışması olmadığı gibi kavramla ilgili çokça karmaşa da görülmektedir.

Çağlayandereli ve diğerleri (2018, s. 661) kavramla ilgili yaptıkları literatür taramasında düzensiz ve denetimsiz yerleşim yerlerinin tümünü tanımlamak için *squatter* kelimesinin kullanıldığını, gecekondu ve *slum* gibi yerlerin sıklıklar bu kavram altında yer aldığını tespit etmişlerdir. Ancak gecekondu ve slumlar arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Gecekondu 'umudun başladığı yer' olarak kabul edilirken, slumlar 'umudun bittiği' yerler olarak tanımlanır (Karpas, akt. Çağlayandereli vd., 2018, s. 674). Varoş kavramı ise gecekonduya farklı bir mekân ve kültür olarak ele alınmakla birlikte aynı zamanda gecekonduların yeni görünümüdür. Ayrıca, sosyal dışlanma varoş için belirleyici ve farklılaştırıcı bir özelliktir.

Gecekondu mahalleleri güvensizliğin yoğun olarak yaşandığı, kanalizasyon, arıtma, sıhhi tesisat, temiz su, elektrik veya asfalt yollar gibi bir veya daha fazla kentsel hizmet ve altyapının bulunmadığı standart altı konutların oluşturduğu bölgeler olarak tanımlanmaktadır (Davis, 2007, s. 7-8). Webster (2020) sözlüğe göre ise *slum*, kalabalık, eskimiş konutlar, yoksulluk ve sosyal düzensizlik ile ön plana çıkan yoğun nüfuslu kentsel alandır. Clinard (akt. Akdiş, 1990, s. 26) ise kavramı şu şekilde tanımlamıştır, "...fiziksel olarak sağlıksız koşullara sahip, yüksek yoğunlukta ve toplumun genelinden izole edilmiş insanların ve dayanışma tiplerinin gözlendiği kentsel mekânlardır. Kent merkezinde konut ve iş alanları arasında yer almaktadır."

Karpas (2003, s. 51) *slumların* özelliklerini; yoksulluk, köhneleşmiş konutlar, alt sınıfların yoğunluğu, yüksek suç ve boşanma oranı, şiddet ve yabancılaşma, tecrit, sakinlerinin sosyal hayatla uyumsuzluğu, düşük öğretim düzeyi, kimlik kaybı olarak sıralamaktadır. Genel görüşün aksine *slumları* sadece suç olgusu üzerinden tanımlamak

yetersiz kalmaktadır. Adı geçen bölgenin sakinleri genellikle birbirlerinden uzak bir sosyal yaşam sürerek güvensizlik ve sosyal kontrolün olmadığı bir hayat döngüsü yaşamaktadırlar. Gecekondu sakinlerinin aksine bireyler arasında birliktelik düşüncesi ya da kültürel bir ortak geçmiş yoktur.

Keleş de *slum* ve gecekondu kavramlarını birbirinden ayırır. Keleş'e (2013, s. 500) göre, gecekondu gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda olmakla birlikte benzer koşullar içinde benzer nedenlere dayanmaktadırlar. Gecekondu kırsaldan kentlere göçen nüfus akınlarının ve bu ülkelerin toplumsal ile ekonomik gelişme düzeyinin doğrudan ürünleridir. Gelişmekte olan ülkelerin konut arzında görülen açık da kentlere göç edenleri bu tür evler yapmaya zorlamaktadır (Keleş, 2013, s. 500). Gelişmekte olan ülkelerde bu yoksulluk yuvalarının adı birbirinden farklı olmakla birlikte görünüşleri ve sebepleri hep benzerdir. Ancak, göçün yaşandığı döneme, gerçekleştiği coğrafya ve iklimin özelliklerine göre yapılar inşa edilirken kullanılan malzemeler farklılık göstermektedir.

Diğer yandan, gelişmiş ve sanayileşme sürecini tamamlamış Batı ülkelerinin büyük kentlerindeki yoksulluk yuvaları -Keleş bu tür yerleşimlere *slum* demektedir- ise gecekondu tipi yerleşmelerden tamamen farklıdır. Her iki tip yerleşimde ikamet edenlerin sosyoekonomik durumları benzer olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerdeki çöküntü alanları gerek yapıların fiziksel durumu gerekse bu yerleşimlerin oluşma nedeni açısından gecekondulardan ayrılmaktadır. Keleş (2013, s. 501) bu iki tip yerleşim biçimi arasındaki farklılıkları şu şekilde özetlemektedir:

- Gecekonduların çoğu tek katlı, tek odalı, bahçesinde ağaçları ve kümesi olan barınaklardır. *Slumlar* ise genellikle çok katlı, içerisinde birden çok ailenin yaşadığı, ağaçsız ve eski yapılardır.
- Gecekonduya yaşayanlar köy asıllıdır, bir veya iki kuşaktır kentte ikamet etmektedirler. *Slumlarda* oturanlar ise aslen kentlidir.
- Gecekonduarda nüfus ve barınma yoğunluğu hane başına yüksek olmakla birlikte, *slumlarda* hektar başına nüfus gecekonduardan çok daha yüksektir.

- Gecekondu bir ailenin barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik yerleşme amacıyla kurulmuş yapılardır. *Slumlarda* ikamet edenler ise mevcut binada geçici bir şekilde konaklamak amacıyla daireyi kiralamışlardır. Bu nedenden dolayı da gecekonduardaki kiracılık oranı çok düşükken *slumlarda* bu oran yüksektir.
- Gecekondu bölgeleri kimi özel durumlar dışında (kent merkezinin zaman içinde değişmesi ya da kentin büyümesi gibi) kentlerin merkezinin dışında çevresinde yer alır. *Slumlar* ise kentlerin merkezinde yer alır.

Arık (2019, s. 283-284) ise, benzer yerleşim birimlerini getto, banliyö ve gecekondu olarak ayırarak aralarındaki farkları özetlemiştir. Buna göre getto kendine özgü yaşam biçimi olan ve bu yaşam biçimine bağlı olarak kurumsal ilişkileri olan, etnik, dini ve politik dışlanmanın yüksek düzeyde yaşandığı yerleşim birimleridir. Banliyö ise post-kolonyal göç sonucu ortaya çıkmış, sanayileşme ile ortaya çıkan hızlı kentleşmeye çözüm amaçlı, planlı ve devlet politikalarının bir sonucudur. Gecekondu ise sanayileşme ile uyumlu olmayan yoğun iç göç sonucu kaçak şekilde yapılaşmış yerleşim birimleridir.

Gecekondu umutların başladığı yerlerdir. Kırsaldan kente göç edenler aslında bir 'umut' peşinde bu yola düşmüşlerdir. Göç sürecinin tüm belirsizlik ve kaosa rağmen daha iyi bir sağlık hizmeti, eğitim olanağı, güvenli yaşam ve istihdam fırsatı için tüm bu maliyetlere katlanmaktadırlar. 'Umut mekânları' denilen gecekonduarda ikamet edenler 'daha iyiye' ulaşabilmek için çaba harcarlar (Arık, 2019, s. 283). *Slumlarda* ikamet edenlerin ise kente entegre olmak gibi bir amaçları olmamakla birlikte onlar için tek mesele çoğunlukla sadece 'hayatta kalmak'tır.

Benzer kavram karmaşasının Batı kent literatüründe de olduğunu söylemek mümkündür¹⁸. Çevresindeki binaları köhnemiş, alt yapısı eskimiş, kalabalık nüfus

¹⁸ Gecekondu ve *slumlar* arasındaki farklara benzer şekilde Amerikan ve Avrupa kentlerinde de yoksulluk yuvalarının farklı görünimleri vardır. "Yoksulların yoğun olarak metruk merkezlerle 'donut' biçimli Amerikan kentleri ile göçmen ve işsiz nüfusun dış mahallelerde çok katlı binalara sıkıştırıldığı Avrupa'daki

barındıran gibi özellikteki yerleşimler genel olarak *slum* olarak isimlendirilmektedir. Karpat'tan aktaran Türkdogan'a (1996, s. 49) göre *slum* Amerikan kentleri kültürünün bir parçasıdır. Irk ayrımının ve çeteciliğinin, dolayısıyla suç oranının, yüksek olduğu yerleşim birimleridir. Yine İngiltere'nin 1900 yıllarındaki kent raporlarında *slum* "yığın halindeki sağlıksız ve dar konutların üst üste bölümlenerek sıkışık bir birliktelik oluşturduğu, aydınlatması ve havalandırması kötü olan çökmüş ve çirkin yapılar topluluğu" olarak geçmektedir. Zorbaugh'un (1929, s. 128) ifadesiyle *slum* "normal kentsel görünümünden farklı olarak bütünselliği bozulmuş bir yerdir... slum ekonomik olgudan daha çok sosyolojik bir fenomendir". 1970'li yıllardan sonra batı literatüründe denetimsiz ve köhneleşmiş yerleşimler için *squatter* kelimesi kullanılmaya başlamıştır (Karpat, 2009, s. 26).

Bu tezde kullanılan 'çöküntü alanı' kavramı ise aslında tüm bu kavramlara benzer ancak bir yanıyla onlardan ayrılan bir dizi özelliğe sahiptir. Kentsel alanlarda çöküntüleşme, tarihsel süreç içinde eskimiş bazı kentsel bölgelerin yenilenmemesi nedeniyle görülmektedir. Ekonomik olarak düşük gelire mensup kişilerin ikamet ettiği konut alanları, kentin merkezinde kalmış, eski sanayi ve ticaret alanlarına yakın kentsel çöküntülerin görüldüğü mekânlardır (Uyan, 2008, s. 6). Kentlerin merkezlerinde görülen bu çöküntünün temel sebebi farklı gelir gruplarının kentteki varlığı ile gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir.

Kent içi alanlarda ikamet eden farklı ekonomik gelire sahip kişilerin neden olduğu farklılığın bir yandan kent kültürü açısından olumlu bir mahiyete sahip olduğu kabul edilirken diğer yandan bu çeşitliliğin sebebiyet verdiği çevresel eşitsizlik durumu kent hakkı açısından sosyal problemler doğurmaya gebedir. Farklılıklar arasındaki uçurumların açıldığı kimi zamanlarda kentin çeşitli bölgelerinde hayat şartları standarttan oldukça altına düşebilmektedir. Bu tezde kullanılan çöküntü kavramı Keleş'in

'tabak' biçimli kentler arasında bir ayrım vardır. Amerika'daki yoksullar, deyim yerindeyse, Merkür'de yaşarken Avrupa'daki yoksullar Neptün veya Plüton'da yaşar" (Davis, 2007, s. 46).

sanayileşmiş Batı kentlerinde görülen slumları tanımladığı yerleşim biçimlerine denk gelmektedir. Tezin devamında bu kavramsal zemin ve sınırlılık içerisinde konuyla ilgili kuramlar ve onların bakış açıları sunulmaktadır.

1.2.3. Kentsel Kuramların Çöküntüleşmeye Bakışları

Park, kentsel alanları insan doğasının bir parçası olarak gördüğünden kent merkezindeki çöküntü alanlarını ortadan kaldırmanın insanın iç güdülerini yok etmekle aynı şey olduğunu iddia etmektedir. Kentsel ekologlar merkezi iş bölgelerini, çöküntü alanlarını, etnik yerleşmeleri, lüks konut alanlarını ve sanayi bölgelerini kentin içindeki doğal alanlar olarak görürler.

Kentsel ekoloji kuramında çöküntü bölgeleri Burgess'in ortak merkezli çemberler kuramındaki ikinci bölgeye denk gelmektedir. Bu alan ilk halka olan iş ve ticaret bölgesinin ardından gelen geçiş bölgesine tekabül eder. Bu bölgede kentsel mekâna dair bakım ve tadilat faaliyetleri yapılmamakta; fiziksel eskime ve bozulma sürekli devam etmektedir. Bölgede arazi rantları iş merkezine yakınlığından dolayı yüksek olmakla birlikte yapısal eskimeden dolayı kiralar düşüktür.

Önceki bölümde anlatıldığı üzere Wirth kenti büyük, yoğun ve sosyal olarak heterojen bireylerin yaşadığı mekânlar olarak tanımlamaktadır. Kentin dezavantajlı bölgelerinde oturan kimseler kentin büyüklük ve yoğunluğunun yol açtığı olumsuz durumlardan en çok etkilenenlerdir. Gans, 1960 yılında ABD'de yaptığı çalışmalar sonucunda çöküntü bölgelerinde beş farklı sosyal grubun ikamet ettiğini saptamıştır. Bunlar;

1. Kozmopolitler: Öğrenciler, sanatçılar ve entelektüellerden oluşur. Kent merkezi yakınındaki kültürel avantajlar nedeniyle bu bölgede ikamet etmeyi seçmektedirler.
2. Bekarlar ya da çocuksuz çiftler: Genellikle geçici bir süreliğine buradadırlar. Bölgeye sosyal aidiyetleri zayıftır. Bekarlar evlenene kadar, çocuksuz çiftler ise çocukları olana veya ekonomik imkân elde edinceye kadar bölgede kalırlar.

3. Göçmenler (Etnik Köylüler): Avrupa'lı ya da Porto Rico'lu göçmenlerdir. Kentsel faaliyetlerden mümkün olduğunca uzakta dururlar. Kır usulü birincil ilişkilerden kent usulü ikinci ilişkilere geçiş sürecindedirler ve sosyal ilişkilerinde genellikle güvensizlik hakimdir. Bölgedeki yaşam alışkanlıkları çoğunlukla kentsel çevreden etkilenmez.
4. ve 5. Ekonomik ve sosyal olarak tutunamayanlar: Bu grup için çöküntü bölgesi sığınma yeridir. Bu gruptakiler genelde düşük statülü göçmenlerle, psikiyatri hastalarından ve illegal kişilerden oluşur. Kendilerini kuşatan çevreden ayrılımları mümkün değildir (Gans, 1968, s. 173-175).

Gans (1968, s. 181), çöküntü bölgelerinde beş farklı sosyal grubun ikamet ettiğini tespit ettiğinde, bu grupların oluşturduğu heterojen nüfus yapısının Wirth'ün tanımladığı kentli yaşam biçiminin en çok bu geçiş bölgeleriyle uyumlu olduğunu ileri sürmüştür. Bu alanlardaki kişisel ilişkilerde yüzeysel roller hakimdir ve birey aile veya köy topluluğu gibi birinci dereceden grupların baskı ve kontrolünden kurtulmakta, böylece bireyselliğini ve kişiliğini kazanmaktadır. Ancak, aynı zamanda Durkheim'ın 'anomali' olarak tanımladığı bir dizi sorunların da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

McKenzie'nin (1984, s. 75) kentsel büyümenin dinamiğini sağlayan döngüyü anlatırken kullandığı; yoğunlaşma (concentration), merkezileşme (centralization), ayrımlaşma (segregation) ve istila-ardıllık (invasion-succession) adını verdiği ekolojik adımlardan istila-ardıllık adımı çöküntü alanları açısından ayrı bir öneme sahiptir. İstila-ardıllık temelde, belli bir fonksiyona sahip bir ekolojik birime yeni bir fonksiyonun gelmesiyle eski işlevin başka bir bölgeye kayma sürecidir. Bu anlamda 2 tür istila-ardıllık olduğu söylenebilir. İlki, arazi kullanım amacının değişmesi; ikincisi ise, kullanım türünün ya da arazi kullanıcılarının profil değişimidir. Şikago okulu düşünürleri istila ve ardıllık süreçlerinin doğrudan çöküntüleşmeyi yarattığını söylemektedirler (Fava, 1969, s. 156-158).

Kentler geliştikçe kent merkezinin işlevi ve dolayısıyla da iş yerleri nicelik olarak artar. Artık iş merkezine sığamayan iş yerleri konut bölgesine doğru yayılır. Bu sürecin sonunda iş yerleri önceden konut bölgesi olan alanı işgal etmiş olur. Böylece istila-ardıllık sürecinin ilk türü gerçekleşmiş olur; artık arazinin kullanım amacı değişmiştir. Mekânsal yapıdaki bu tür hareketlilik kullanıcı değişimlerini de beraberinde getirir. Kentin gelişmesi ve iş yerlerinin yayılımı yeterince hızlıysa geçiş bölgesi hızlı bir şekilde iş bölgesiyle bütünleşir ve köhneleşme yaşanmaz. Ancak kent gelişme hızını yitirir veya süreç içinde gelişme yön değiştirirse eski kullanıcılardan boşalan konutlar iş yerleri tarafından işgal edilmediğinden dolayı boş kalırlar, bölerek kiraya verilirler, evler eskir ve kiralar düşer. Böylece anılan süreç içinde geçiş bölgeleri kentsel çöküntü alanlarına dönüşürler (Fava, 1969, s. 164-166).

Kentsel çöküntü bölgelerinde istila-ardıllık sürecinin ikinci aşaması da görülebilmektedir. Kentsel ekolojik kurama göre ekonomik ve sosyal olarak istikrarlı olmayan kişilerce bölge istila edilebilir. Belirli bir grubun alana girmesiyle süreç başlar ve bu genellikle eski sakinler fark etmeden gerçekleşir. Eski ve yeni gelen kullanıcılar arasında toplumsal statü açısından fazlasıyla belirgin bir ayrışma yoksa istilanın fark edilme olasılığı oldukça düşüktür. Bu ilk aşama Fava'ya (1969, s. 156) göre 2-10 yıl arası sürebilir. Eski oturanların sürece verdiği tepki 'istila-ardıllık'ın ikinci aşamasını ortaya çıkarır. Bu tepki mekânı terk etmek veya mevcut düzen ve profili korumaya yönelik örgütler geliştirmek şeklinde olabilir. Ancak Fava'ya (1969, s. 157) göre genellikle eski kullanıcılar konutlarını kiraya vererek veya satarak bölgeyle ilişkisini tamamen kesmeyi seçerler. Bu süreçten sonra gelen son aşamaya ise Fava 'düğüm noktası' demektedir. Bölgeye artık yeni gelen grup hâkim olmuştur. Bu süreçlerde mekânda yoğun bir hareketlilik gözlenir. Ekolojik kurama göre kent merkezindeki çöküntü alanları bu şekilde doğal akışa uyum olarak ortaya çıkar.

Hoyt ve Ullman da kent merkezlerindeki sefalet mahallelerine ekolojik yasalara bağlı kalarak açıklama getirmektedirler. Onlara göre bu alanlar sanayi kentinin mekânsal ayrışması sonucunda oluşmaktadır ve bu yerler ekolojik yasaların sonucunda ortaya

çıkıldığından buraların tamamen temizlenmesi mümkün değildir (Akdiş'ten, akt. Çağlayandereli, 2005, s. 20). Ancak Hoyt ve Ullman Burgess'tan farklı olarak kent merkezlerinin oluşumunda sadece sektörel dağılımın değil ulaşım akslarının da etkili olduğunu söylemektedirler. H. Hoyt 1939 yılında yayımlanan *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities* adlı çalışmasında birçok Amerikan kentinde kiracılar üzerinden topladığı ampirik sonuçları derleyerek 'sektör' kuramını geliştirmiştir (Aktüre, 1975, s. 120). Sektör kuramına göre şehrin büyümesi ve çeşitlenmesi sektörel bazda olmakta ve kentte ikamet edenler bu doğrultuda tercihlerini kullanmaktadırlar (Hoyt, 1939, s. 15-16). Ticari ve endüstriyel kullanımların merkezi iş bölgeleri yakınında genişlemesinin bir sonucu olarak, kent merkezini çevreleyen geçiş bölgeleri boşa çıkar. Bu alanlar orta ve üst ekonomik gelire sahip sınıflar için artık mevcut haliyle otopark dışında herhangi bir kullanım için istenmezler. Bu alanlarda yeni konut inşaatı da tercih edilmez; çünkü yoksulluk yuvasına yapılacak olan yeni bir evin maliyeti üreteceği yeni değerinin altında olacaktır (Hoyt, 1939, s. 108). Bu nedenle orta ve üst gelire sahip sınıflar bu bozuk alanlardan mümkün olduğunca uzağa kaçarlar. Onlardan boşalmış olan bu metruk ve bozulmuş alanlar günlük çalışanlar, işsizler, bekarlar ve ekonomik olarak marjinal gruplar tarafından işgal edilir. Böylece bahsi geçen alanlar kendiliğinden tamamen ekolojik yasalara uygun olarak çürümeye başlar ve kent merkezindeki çöküntü bölgeleri haline gelirler.

Hayt ve Ullman'a göre çöküntü bölgeleri modern sanayi kentinin mekânsal ayrışması sonucu ortaya çıkmaktadır, doğal bir gerçekliklerdir. Yazarlar ekolojik yasalara uygun olduğu için bu tür yerlerin yok edilemeyeceğini ve iyileştirilemeyeceğini iddia etmektedirler. Nüfus topluluklarının çevreye uyum sürecinde ortaya çıkan çöküntü bölgeleri alt gelir gruplarının, çeşitli alt kültürlerin ve kentsel sıra dışılıkların belirli bir yerde toplanması ile bir anlamda işlevsel ve anlamlıdır (Akdiş, 1990; Giddens, 2000).

Sjoberg de çalışmalarında sanayi öncesi kentlerde neden çöküntü bölgelerinin olmadığı sorusuna cevap aramıştır (Çağlayandereli, 2005, s. 21). Bu sorunun cevabının da sanayileşmenin içinde gizli olduğunu söyler. Sjoberg sanayi öncesi toplumlar üzerine

yaptığı gözlemleri ile bu toplumların ekolojik, demografik, ekonomik, siyasal ve dinsel açıdan benzerlikleri yanında, sanayi kenti ile arsındaki temel farklılığın teknolojik yetersizlik veya bağımlı teknoloji olduğunu belirtir. "Teknolojinin gelişmediği, çalışma ve oturma alanlarının kesin hatlarla belirlendiği ve sosyal kontrolün güçlü olduğu sanayi öncesi geleneksel kentlerde çöküntü bölgeleri"nin gözlemlenmediğini ifade eder (Akdiş, akt. Çağlayandereli, 2005, s. 21).

Keleş (2013, s. 127) de tarihselci kuramın kentleri teknolojik gelişme düzeyi bakımından 'sanayi öncesi kentler', 'geçiş aşamasındaki kentler' ve 'sanayi kentleri' olmak üzere üçe ayırdığını belirtir. Sanayi öncesi kentlerin iç yapılarında varlıklı sınıflar kent merkezinde veya kent merkezine yakın yerlerde yaşarlar. Yoksul sınıflar ise kent çeperinde yakın yerlerde ikamet ederler. Bu tür kentin teknolojisi ve ekonomik örgütlenmesi oldukça ilkelidir. Uzmanlaşma ve iş bölümü olmadığından dolayı bu tür kentlerin merkezlerinde çöküntüleşme görülmez (Sjoberg, 2002, s. 40). Sınıfların kent bölgeleri arasındaki hareketliliği çok zordur ve bu nedenle daha muhafazakâr bir kent gelişmesi yaşanmıştır.

Geçiş durumundaki kentlerin bir bölümü sömürgeciliğin dolaylı bir sonucu olan kentlerdir, diğerleri ise sanayi öncesi uygar toplumun yerli kentleridir (Keleş, 2013, s. 128). Sanayi kentleri ise yönetsel veya dinsel merkezin değil, ticaret ve sanayi merkezin çevresinde gelişir. Bu tür kentlerde uzmanlaşma ve iş bölümü yoğundur, oturma ve çalışma alanları kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Üst ve orta gelire sahip kesimler çalışma alanları ile özdeşleşmiş kent merkezinde değil, kentin çeperinde otururlar. Varlıklı sınıflarca terk edilen kent merkezini küçük dükkanlar ve yönetimle ilgili hizmetler doldurur (Keleş, 2013, s. 129). Merkezdeki oturma alanları ise yoksullara terk edilerek alanın çöküntüleşmesine neden olunur. Sjoberg'e göre bu durum tamamen sanayileşmenin topluma getirdiği iş bölümü ve uzmanlaşma ile ilgilidir. İş bölümü sonucu ortaya çıkan sosyal sınıflar kenti de sınıflara ayırmaktadır. Böylece kentin belli bölgelerinde sefalet yuvaları ortaya çıkmaktadır.

Tarihselci Kuramda Sjoberg, sanayileşmenin girmediği toplumlarda kentlerin yapısal niteliklerini belirlemeye çalışmaktadır. Sjoberg'in cevabını aradığı temel soru, neden sanayi öncesi kentte çöküntü bölgelerinin olmadığıdır. Sanayileşmemiş çeşitli batı dışı toplumlar üzerine yaptığı araştırma ve gözlemleri ile bu toplumların ekolojik, demografik, ekonomik, siyasal ve dinsel açıdan benzerliklerinin yanında, batı ile aralarındaki temel farklılıkların teknolojik yetersizlik veya bağımlı teknoloji olduğunu söylemektedir.

Ekonomik Süreçler Kuramı (Eleştirel Kent Kuramı), kentleşmeyi kapitalist süreçlere oturtmaya çalışmaktadır. Harvey'e göre kentlilik sanayi kapitalizminin yayılması ile ortaya çıkan 'yaratılan çevrenin' bir yönüdür. Ekolojik kuramın tersine burada dinamik bir süreç halinde insani müdahale önemsenmektedir. Kuramda çöküntü bölgelerinin ortaya çıkışı sermaye yatırım araçları açısından ele alınmaktadır. Kentin ekonomik, siyasal ve ideolojik olmak üzere üç düzlemde oluştuğunu söyleyen Castells'e göre, zaman içinde sermaye yatırımları alt kentlere kaydırılmış ve artan alt kentleşme neticesinde orta ve üst gelir grupları kent merkezlerini terk etmiş ve bu hareketlilik de çöküntü alanların oluşmasına yol açmıştır. Kuram çöküntü bölgelerinin hem mekânsal hem de sosyal anlamda sağlıklılaştırılabileceğini ve bunun gerekliliğini dile getirir.

Düşünürlerin görüşleri çöküntü bölgeleri açısından değerlendirildiğinde, kapitalizmin yatırımlarını alt kentlere kaydırması sonucunda zamanla orta ve üst gelir grupları kent merkezlerini terk etmiştir ve bu hareketlilik de çöküntü alanlarının oluşmasına yol açmıştır (Çağlayandereli, 2005, s. 21). Şengül'e (2009, s. 310) göre, kent merkezlerinde oluşan çöküntü alanları sermaye yatırımlarının kent mekânında yarattığı eşitsizliklerin bir sonucudur. Bu alanlarda ortaya çıkan veya çıkarılan yoksulluk kentsel dönüşüm süreciyle rant yaratmanın nesnesi haline gelir. Merkezde yaşayan ekonomik olarak marjinal gruplar 'mutenalaştırma' süreciyle merkezin dışına itilirler. Böylece bu alanlar orta sınıfın işgaline uğrayarak tekrar kapitalizmin tüketim döngüsüne girmiş olurlar. Sürecin paradoksal boyutu da burada yatar. Çünkü kentin bir bölgesinden sözde temizlenen

çöküntü alanı tamamen yok olmaz, sadece yer değiştirir (Engels, akt. Bahçeci, 2013, s. 50).

Çöküntü alanlarının sermayedarlara rant yaratma amacıyla bizzat devlet politikaları sonucunda oluşturulabildiğini de söyleyen Harvey, mülksüzleştirme yoluyla birikim süreçlerini açıklarken sıraladığı kriterlerden biri de ‘kriz yönetimi ve manipülasyon’dur. Kriz yönetimini ‘gücün’ sistematik olarak yoksullardan zenginelere aktarılma süreci olarak tanımlayan Harvey, kentin yoksul alanlarındaki kamu hizmetlerinin bilinçli bir şekilde azaltıldığını ve bu yolla kent merkezlerinin çürümeye terk edildiğini iddia etmektedir. Bu alanların artık ‘temizlenmesi’ için meşru bir mazeret vardır. İlerleyen süreçlerde bu alanlar mutenalaştırılarak yatırım alanlarına dönüştürülür (Kirik, 2018, s. 26). Kentsel düzenle sermayenin örgütlenişi arasındaki doğrudan ilişki günümüzde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinde görülebilmektedir (Bahçeci ve Görmez, 2018, s. 106).

Castells, gelişmiş kapitalist kentlerde çöküntü bölgelerinin ortaya çıkışı ile alt kentleşmenin birbirini besleyen süreçler olduğunu söylemiştir. Banliyöleşme konut politikaları sayesinde mümkün olmuştur. Sermayenin banliyölere yönelmesi kamu politikalarıyla kolaylaştırılmıştır. Banliyölerin bu kadar yaygınlaşmasında ulaşım aracı olarak otomobil kullanımı da büyük rol oynamıştır. Bu bağlamda çok büyük bir çoğunluğu kamu harcamalarıyla gerçekleştirilen otoyol yapımı Castells’in tezini doğrulamaktadır. Sanayi birimlerinin iş merkezlerinin dışına çıkışı orta sınıfın banliyölere hareketliliğini getirmiştir. Orta sınıfın kent merkezini terk etmesiyle de çöküntüleşme başlamaktadır. Castells’in anlatısı aslında bu hikâyenin başında devreye girmektedir. O anlatı da banliyölerin ortaya çıkışıyla başlayan bu sürecin sermaye yatırımları nedeniyle başlamış olmasıdır. Kent merkezindeki konut sorunun çözümü için düzenli konut inşa etmek emeğin yeniden üretiminin maliyetini düşürecektir. Büyük kentlerde konut yatırımı çoğunlukla banliyöler için gündeme gelmektedir. Çöküntü bölgelerine ayrılan kaynaklar ise göreceli olarak azalmaktadır. Emlak vergilerinin ve

onarım maliyetlerinin giderek artması kent merkezindeki konut stokunun erimesine yol açmaktadır.

Castells'in çöküntü alanlarının kentteki olanakların dışında kalan bir sosyoekonomik yapıya sahip olduğunun bir diğer göstergesi de kentsel hizmetlerin yerel yönetim birimleri tarafından banliyölerde yoğunlaştırılmasıdır. Bu olgu sosyal ayrışmanın ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin devam ettiricisi olmaktadır. Castells'de çöküntü bölgeleri kent merkezinde yer almaktadır. Kent merkezindeki konutlar tarihsel olarak üst ve orta gelir gruplarına aitti. Bugün ise kent merkezinde yenilenme ile oturulabilir hala gelen alanlar ve çöküntü bölgeleri yer almaktadır. Kentsel yenileme alanı dışında kalan çöküntü bölgelerinde arsa fiyatları bina fiyatlarından yüksek olduğu için kentsel bozulma süreci başlamış olmaktadır. Bu bölgeler sosyal ve ekonomik olarak kaybedenlerin yeridir.

Castells kentsel mekânda yaşamının ideolojik yansımalarına da değinmektedir. Banliyö sakinlerinin ideolojisi; güvenlik, dışarıdakilere karşı kendini koruma, sokağın olumsuzluklarından arınma ve iyi birer yurttaş olma ile belirlenmektedir. Bunun yanında çöküntü bölgelerinin ise güvensiz ve sosyal patlamaya hazır bir yapısı vardır (Castells, 2015, s. 167).

Genel olarak değerlendirildiğinde tarihsel olarak birbirini izleyen ve farklı coğrafyalarda farklı kent sorunlarından hareketle geliştirilen üç kuramın birbirini tamamlayan yönlerinin olduğu görülmektedir. Özellikle küreselleşme sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kentlerini ya da küresel kentleri açıklamak, kent sorunlarını görmek, kentleşme dinamiklerini analiz etmek ve politika önerileri geliştirmek için kentsel ekolojik kuram, tarihselci kuram ve ekonomik süreçler kuramından yararlanmak gerekir. Örneğin, ABD'de Miami metropolitan alanı içerisinde bir mahalle olan Little Havana'daki fiziksel, toplumsal ve zihinsel mekân ile Almanya'da Köln şehrindeki Keupstrasse'deki mekânsal doku benzeşmektedir. Toplumsal, kültürel ve ekonomik özellikler değişmekle birlikte benzer bir mekânsal oluşumun artık yoğun dış göç alan İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Bursa, Antalya, Adana gibi Türkiye şehirlerinde ortaya

çıkmaya başladığı söylenebilir. Bugün için gelişmiş ülkelerdeki çöküntü alanları yoğun olarak göçmenlerin ve alt gelir grubu sosyal kesimlerin yaşadıkları *slumlar* olsa da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde iki ya da üç tür çöküntü alanı birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu tür ülkelerde birinci tipte kendi iç göçüyle özellikle plansız ve yasal olmayan konut stokunun olduğu gecekondu bölgeleri ile karşılaşmaktadır. İkinci tip çöküntü alanları, özellikle büyükşehirlerin merkezinde yaşayan ücretli kesimin ya da sosyoekonomik düzeyi yüksek kesimin zamanla çevre mahalle ya da ilçelere yerleşmesi ve buralara alt gelir grupların ya da kiracıların yerleşmesiyle oluşmuştur. Üçüncü tip çöküntü alanı ise azgelişmiş ya da istikrarsız olan ülkelere göç edenlerin büyükşehirlerin merkez yerleşimlerine yakın mahallelerde eskimiş-yıpranmış çok katlı binalardan oluşan yerlere yerleşmesi ve kendi gettolarını oluşturmasıyla ortaya çıkmaktadır. Tüm bu kentleşme eğilimlerini analiz etmek için üç kuramın birlikte düşünülmesi yararlı olacaktır.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE VE ANKARA'DA KENTLEŞME PRATİKLERİ

Türkiye’de yaşanan kentleşme süreci toplumun siyasal, kültürel ve ekonomik yapısındaki değişikliklerle paralellik gösterir. Bu nedenle kentleşme sürecini okurken sadece tarımdaki veya sanayileşmedeki değişimleri takip etmek sağlıklı sonuçlar elde etmeye yetmeyecektir. Bu noktadan yola çıkarak Ankara-Kurtuluş semtinin mahallelerinin güncel durumunu değerlendirebilmek için Ankara kentinin dolayısıyla da Türkiye’nin kentleşme deneyimlerini tarihsel olarak incelemek ihtiyacı hasıl olmuştur.

Tezin saha çalışmasının yapıldığı bölgenin kentleşme dinamiklerinin ikincil kaynaklar üzerinden resmedildiği bu bölümde genelden özele doğru giden bir planlama yapılmıştır. Öncelikle Cumhuriyet’in erken yıllarından günümüze kadar olan süreçte ülke bazında hangi kentleşme politikalarının güdüldüğü, bu süreç içinde kentleşme teorilerinin nasıl pratiğe döküldüğü ile hangi aktörlerin ve faktörlerin bu süreçte rol oynadığı genel hatlarıyla anlatılmaktadır. Ardından bir Cumhuriyet ütopyası olarak yarım kalan bir rüyanın, Ankara’nın, tarihsel düzlemde kentleşme süreçlerine yer verilmektedir. Bu bölümün son alt başlığında ise Kurtuluş semtiyle ilgili yazın ve arşiv taramaları yer almaktadır. Semtin bir anlamda monografisinin çıkarılmaya çalışıldığı bu bölümde kentsel bir alanı semt yapan mekânlar ve simalar arasında şekillenmiş toplumsal ve kurumsal ilişkilerin hikayeleştirilmesine çalışılmıştır.

2.1. TÜRKİYE’DE KENTLEŞME SÜRECİ

Türkiye’nin kentleşme sürecinin iki temel karakteristik özelliğinden biri hızlı bir kentleşme geçirmesiyle diğeri ise bu hızın bölgeler ve kentler arasındaki büyük eşitsizlikler içermesidir (Keleş, 2014, s. 63). Türkiye’deki kentleşmenin gidişatı Batının gelişmiş ülkelerinin kentleşme sürecine benzememektedir, Türkiye’de kentleşme öncelikli olarak kırdan kentlere göçle beslenmiştir (Karpas, 2009, s. 212). İlerleyen zaman

içinde tarımda, teknolojide ve küresel ölçekte yaşanan ekonomik değişimlerle birlikte Türkiye kentlerinin dönüşümü de farklılıklar göstermiştir. Bu dönüşüm toplumsal değişimi de içeren kendine özgü siyasal ve ekonomik faktörlerle şekillenmiştir (Kongar, 2002, s. 549).

Tablo 1. Türkiye’de Yıllara Göre Kır-Kent Nüfusu

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Kır Nüfusu	Kent Oranı	Kır Oranı
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,22	75,78
1935	16 158 018	3 802 642	12 355 376	23,53	76,47
1940	17 820 950	4 346 249	13 474 701	24,39	75,61
1945	18 790 174	4 687 102	14 103 072	24,94	75,06
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851	25,04	74,96
1955	24 064 763	6 927 343	17 137 420	28,79	71,21
1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089	31,92	68,08
1965	31 391 421	10 805 817	20 585 604	34,42	65,58
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,45	61,55
1975	40 347 719	16 869 068	23 478 651	41,81	58,19
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,91	56,09
1985	50 664 458	26 865 757	23 798 701	53,03	46,97
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,01	40,99
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,90	35,10
2010	73 722 988	56 222 356	17 500 632	76,26	23,74
2015	78 741 053	72 523 134	6 217 919	92,10	7,90
2018	82 003 882	75 666 497	6 337 385	92,27	7,73

TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>

Tablo 1’den görüleceği üzere Türkiye’de kentleşme her beş yılda bir yüksek oranda artış eğilimi göstermiştir. 1980’li yıllara kadar ülkenin büyük çoğunluğu kırdaki yaşamaktayken 1980-1990 yılları arasında kent nüfusu kır nüfusunu aşmıştır. Kent-kır nüfusunda büyük bir kırılmanın gözlemlendiği 2010-2015 yılları arasındaki değişiklik göç hareketlerinden kaynaklanmamaktadır. 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı Kanun ile 2013 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanunlarla birlikte Türkiye’nin idari bölümlenmesinde ciddi bir değişiklik yapılmış ve birçok köy mahalle statüsüne geçmiştir. Bu durumun sonucu olarak 2015 ve sonrasında aslında fiziki olarak hala köylerde yaşayan vatandaşlar kent nüfusuna dahil edilmiştir.

Cumhuriyet’in kurulduğu tarihlerde kent içinde yaşayan nüfus oranı çok düşüktü. Kırdaki yaşayanlar geçimlerini tarımdan sağlarken kır onlar için itici değildi. Bu durum 1950’lere

kadar sorunsuz bir şekilde devam etmiştir. 1950'lerden sonra tarımda makineleşme, kentlerin cazibesinin artması ve sanayileşme gibi faktörlerin etkisiyle kentleşen nüfus oranı hızlı biçimde artmaya başlamıştır.

Kentleşme sürecinin genel hatlarını çizmek amacıyla tezin bu bölümünde Türkiye'nin kentleşmesi dönemsel olarak ele alınmıştır. Ancak Şengül'ün (2009, s. 97-99) de belirttiği üzere böylesine dönemsel bir kategorilendirmenin kimi tehlikeleri de mevcuttur. Böyle bir sınıflandırmanın öncelikle kentleşme gibi içinde her türlü dinamiği barındıran karmaşık süreçleri aşırı derece basitleştirme ve hatta dönemler arası suni kopmalar tehlikesini barındırdığını akılda tutmak gerekir. Bir diğer sorunlu yanı, ise zaman boyutu temel alınırken mekân boyutunun ihmal edilebileceği gerçeğidir. Tüm bu risklere rağmen dönemsel kopuş noktaları belirlenerek kentleşme sürecine yön veren dinamiklerin mevcut dönem içinde kentleşme pratiklerini nasıl dönüştürdüğünü en iyi böylesine bir ayrımla açıklamak mümkün görünmektedir.

Türkiye'de kentleşme pratiklerinin dönemsel bir analizi yapılmak istenildiğinde literatürde farklı düşürler tarafından yapılan farklı dönemsel ayrımlarla karşılaşmak mümkündür. Bu çerçevede tezde Şengül'ün dönemsel ayırması esas alınmakla birlikte diğer düşünürlerin Türkiye'nin kentleşme süreçlerini nasıl dönemselleştirdiği de önem arz etmektedir.

Keleş (2015, s. 477-513) Türkiye'nin kentleşme deneyiminin dönemler arasında net çizgi çizilerek okunamayacağına şerh düşerek kentleşme ve konut politikalarının gelişimini 5 dönemde incelemektedir. Bunlardan ilki plansız dönem olan Ankara'nın 1923 yılında başkent ilan edilmesinden II. Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönemdir. İkinci dönem hala plansız dönem olarak geçmekle birlikte kentleşmenin hızlandığı 1945 yılı ile 1961 Anayasası ile planlı döneme geçilen yılları arasını kapsamaktadır. Keleş'in kentleşme kategorisindeki üçüncü dönem 1961 ile 1980 yılları arasını içerir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlayan bu dönem 12 Eylül süreciyle birlikte başlayan olağanüstü halle birlikte sona erer. 12 Eylül dönemini bir ara dönem olarak adlandıran Keleş için bu

dönem 1981-1983 yılları arasını kapsamaktadır. 1983 yılında sivil yönetime geçişle birlikte son dönemin 1984 yılında başladığını söyleyen Keleş'e göre bu dönem liberal politikaların çerçevesinde şekillenmiştir.

Diğer yandan Eraydın (1988, s. 135-137) 1920-1980'lerin sonuna kadar olan dönemi kentleri kentsel sermaye birikim süreci içinde üstlendikleri işlevler açısından üç dönem halinde incelemektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'lerin ortasına kadar olan ilk dönemde tarımsal birikimin sermayeye aktarıldığını söylemiştir. 1950'lerin ortasından 1980'lere kadar olan ikinci dönemi kentlerin sermaye birikiminin olduğu ve aynı zamanda sermaye döngüsünün kırıldığı dönem olarak tanımlamıştır. 1980 sonrası dönemle sermayenin küreselleşmesi ile kentlere yeni işlevler kazandırdığı sürece girilmiştir. Eraydın bu dönemin karakteristik özelliğinin toplu tüketim alışkanlıklarının kentlerde önem kazanması olarak nitelendirmektedir.

Tekeli (1998) Türkiye'nin kentsel değişim sürecini 5 dönemde incelemektedir. Bu dönemler şu şekildedir;

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalizmine eklemlendiği 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreyi kapsayan 'sıkılğan modernite dönemi'
2. Cumhuriyetin başlangıcından II. Dünya Savaşı sonuna kadar geçen 'durağan dönem'
3. II. Dünya Savaşı'ndan 1960'a kadar uzanan 'hızlı kentleşme dönemi' (1950-1960)
4. 1960'lardan 1980'lere kadar uzanan 'planlı dönem'
5. 1980 sonrası 'modernite projesinin aşılmaya başlandığı dönem'

Işık ve Pınarcıoğlu (2015, s. 98) ise 1980'den önce ve 1980'den sonra olarak ayırarak bu iki dönemin farklı ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik öğeler içerdiğini not etmişlerdir.

Tezde dönemselsel sınıflandırma yapılırken Şengül'ün Massey¹⁹'den ödünç alarak kendi çalışmasında kullandığı 'jeolojik metafor' esas alınmıştır. Bu noktada her dönemin başlangıç ve bitiş noktalarını kentsel kopuş dönemlerine ayırmak gerekmiştir. Diğer bir deyişle, her dönemin kentleşme deneyimini etkileyen etmenlerin neler olduğunun tespitinden yola çıkılmıştır. Ancak bu dönemleme çalışması okunurken şu nokta her daim mutlaka göz önünde tutulmalıdır; dönemler arasındaki kopuşlar dönemselsel çalışmaların yapısı gereğindedir, en radikal kopuşlar bile kendinden önceki dönemlerin izlerini taşımaktadırlar (Şengül, 2009, s. 101).

Bu anlatıdan yola çıkarak tezde Cumhuriyet sonrası Türkiye kentleşmesi için Şengül'ün dönemselleştirilmesi esas alınmıştır. Buna göre;

1. Dönem: 1923-1950 yıllarını kapsayan ulus-devletin kentleşmesi süreci
2. Dönem: 1950-1980 yıllarını kapsayan emek gücünün kentleşmesi süreci
3. Dönem: 1980- 2001 yıllarını kapsayan sermayenin kentleşmesi süreci
4. Dönem: 2001 ve sonrasını kapsayan mekânın metalaşarak kentleşmesi süreci²⁰

1923-1950 arası dönem kentleşmenin devlet eliyle bir modernleşme projesi olarak gerçekleştirilmeye çalışıldığı döneme işaret eder. Bu bölümde öncelikli olarak tarıma atfedilen anlamla birlikte kırsal arazinin nasıl planladığı anlatılırken diğer yandan Cumhuriyet ideolojisinin büyük kentlerde nasıl bir kentleşme yolu çizmeye çalıştığına yer verilmektedir. Tarımda modernleşme, çok partili hayata geçiş, ekonomik krizler ve II. Dünya Savaşı'nın etkileriyle birlikte Türkiye'nin kentleşmesinin ikinci dönemine geçilmiştir. Bu dönemin alt başlığında özellikle kırlardan kentlere yaşanan yoğun göçün kentleri nasıl şekillendirdiği anlatılmaktadır. Mekân üretiminde 1980'lere kadar büyük

¹⁹ Sanayi coğrafyası alanında çalışmak üzere Massey tarafından geliştirilen jeolojik metafor yaklaşımı; her dönemin kendi sanayi katmanını oluşturduğunu ve bu katmanların kendinden önceki katmanı veri olarak şekillendirirken kendinden sonraki katmanı da etkilediğini savunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Massey, D. (1984). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*, Londra: Macmillan.

²⁰ İlk 3 dönemin isimlendirilmesi T. Şengül tarafından yapılmış olup, 4. dönem isimlendirilmesi yazar tarafından yapılmıştır.

rol oynayan küçük girişimcilerin yerini büyük aktörlerin almasıyla birlikte mekânın dönüşümü liberal politikalarla şekillenmeye başlamış ve üçüncü döneme girilmiştir. Bu bölümde ise, ithal ikameci ve tekerci sanayileşmenin rantlarını toplayan sermayenin kentleri nasıl dönüştürdüğü anlatılmaktadır. 2000’li yıllarla birlikte ise inşaat sektörünün ekonominin motoru haline gelmesiyle kentleşme sürecinin dördüncü dönemine girilmiştir. Şimdiye kadar emlak piyasasına konu olmamış mekânların nasıl, kimler tarafından ve hangi araçlarla metalaştığına yer verilmektedir.

Türkiye’nin yıllar içinde geçirdiği kentsel değişimlerinin genel görünümünün ortaya konmaya çalışıldığı bu bölümdeki anlatı Türkiye’nin kentleşme mevzuatından ziyade sermayenin kentlerdeki örgütlenişine dairdir. Kuramsal tartışmanın yapıldığı bölümde de işaret edildiği üzere mekânın anlamındaki ve işlevindeki değişimler ile mekândaki dengesizlikler sermaye birikiminin devam etmesi ve içine girdiği krizlerin atlatılması açısından hayati önem taşımaktadır.

2.1.1. Ulus Devletin Kentleşmesi: 1923-1950 Arası Dönem

Türkiye’de bu tarihler aralığında güçlü bir kentleşme hareketi bulunmamakla birlikte kentleşme hareketine ulus-devlet ile orta sınıfın yön verdiğini söylemek mümkündür (Şengül, 2009, s. 113). Osmanlı sonrasında yeni bir ulus inşasında olan Cumhuriyet yönetimi kentlerin inşası ve imarı için de çaba göstermiştir. Bu nedenle Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde kent planlaması yapılırken yabancı uzmanlardan yararlanıldığı ve yasal düzenlemelerin yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu tür mekânsal müdahaleler bir yandan Osmanlı’dan kopuşu simgelerken diğer bir yanıyla da Osmanlı’nın son dönem modernleşmesinin devamı niteliği görünümündedir (Çavuşoğlu, 2014, s. 58).

Ulus bilinci yaratılarak ulus inşasını gerçekleştirmek üzere Cumhuriyet’in kurucu kadroları mekânsal düzenleme stratejilerine önemli bir yer vermiştir. Tekeli’ye (1998, s. 4) göre bu stratejileri iki farklı düzeyde anlamlandırmak mümkündür. Bunlardan ilki ülke

mekânını ulus-devlet mekânına dönüştürmekken, ikincisi ise kentlerin modernitenin mekânı olarak kurgulanmasıdır.

Bu dönemde gerçekleştirilen ulus devlet yaratma stratejisinin izlerini üç alanda görmek mümkündür; Ankara'nın başkent yapılışı, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) yerleşimleri ve Anadolu'ya öncelik tanıyan ulaşım ağının inşa edilmesidir (Şengül, 2009, s. 114). Cumhuriyet projesi kendi mekânsal örgütlenmesini yaratırken uluslaşma sürecine hız kazandırmak istemiş ve bu amaç uğruna 'günahkar' İstanbul'a karşı 'muzaffer' Ankara'yı yüceltmıştır (Tankut, 1993, s. 56).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'ya verilen önemi kamu yatırımlarında görmek mümkündür. KİT'lerin kurulduğu Nazilli, Kırıkkale ve Ereğli gibi küçük yerler en hızlı büyüyen yerleşimler olmuştur. İzmir ve İstanbul gibi büyük kentlerin ilk 10 yıldaki nüfus artışları %1,4 civarında kalırken KİT'lerin kurulduğu kentlerin ortalama büyüme hızları %5 civarlarında olmuştur (Şengül, 2009, s. 115). Tekeli'ye (1984) göre bu durum söz konusu dönemde nüfusun dengeli bir şekilde coğrafi olarak dağılımını sağlamıştır.

Bu dönemde 13 milyonluk nüfusun yaklaşık %80'inin kırsalda yaşaması nedeniyle milli bir burjuvazi ve sanayi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu çabalara ek olarak tarımsal verimlilik artırılarak üretimde etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır. Sermaye birikiminin iç kaynaklarla gerçekleştirildiği dönemde sermayenin ana kaynağı tarım sektörü olmuştur (Eraydın, 1988, s. 139). Önemli bir sermaye birikiminin desteklenebilmesi için tarım sektöründe üretim artışı gerektiğine dikkat çeken Boratav (2019, s. 62-63) tarım üzerinden devlet denetimi aracılığıyla elde edilen birikimin kamu sanayi yatırımlarına dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak bu dönemdeki mülkiyet biçiminin ağırlıklı olarak kırsal toprak olduğu görülmektedir (Çavuşoğlu, 2014, s. 103).

1930'lu yıllarda devletçilik girişimi ile sanayi kapitalizminin temelleri kurulmuş olsa da ülkede henüz sanayi burjuvazisi oluşmamıştı. II. Dünya Savaşı öncesinde ve de hemen sonrasında kırdaki yaşayan insanları bölgelerini terk ederek kente göçmesi için henüz bir sebep yoktu. Göç sürecini başlatan itici ve çekici etmenler henüz devreye girmemişti. Bu

nedenle bu dönemde ekonomisi kırdaki tarıma dayanan ve dolayısıyla nüfus yoğunluğu kırdan toplanmış bir toplum yapısı hakimdir (Çoban, 2012, s. 77-78)

Kentsel planlamaya önem verilen bu devletçi dönemde kentsel gelişme yolundaki adımlar ilk olarak Ankara’da atılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet ideolojisinin seküler ve modern anlayışına uyumlu bir Ankara inşa etmek üzere Jansen ve Prost gibi yabancı uzmanlar davet edilmiştir. Ancak planlı bir kent yaratmak için atılan adımlar uzun vadede başarılı olamamıştır. Jansen planının uygulanması sürecinde ve Ankara’nın imarı sürecinde kimi siyasetçiler ve büyük esnaflar arsa spekülasyonu yaparak zenginlik kazanma girişiminde bulunmuşlardır (Tanyeli, 2004; Çavuşoğlu, 2014, s. 120-121).

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Kanun ile nüfusu 2.000’in üzerinden olan yerleşim yerleri için imar planlarının hazırlanması ve uygulanması belediyelere zorunlu kılınmıştır (Tekeli, akt. Şengül, 2009, s. 118). Ancak yasayla birçok kentsel hizmetten sorumlu tutulan belediyeler çoğu görevlerini yerine getirememişlerdir. Mali kaynak ve personel yetersizliği sebebiyle oluşturulmaya çalışılan güçlü belediye anlayışı pratikte işlerlik kazanamamıştır. Bunun üzerine imar planı yapma zorunluluğunda 2.000 olan nüfus kriteri 20.000’e çıkarılmıştır. Uygulamada ise 1950’lerin sonuna gelindiğinde belediyelerin yalnızca öngörülen yerleşim yerlerinin %58,5’i için imar planı hazırladığı bunların da birçoğunun uygulanmadığı görülmüştür (Keleş ve Payne, 1984, s. 167).

Ayrıca 1930’lu yıllarda mühendislik ve mimarlık meslekleri için çıkarılan kanunlarla bina yapım işi profesyonellere bırakılmak istenmiştir. Pratikte bu niyet tam olarak uygulanamamış olsa da inşaat işi gelenekten kopararak meslek sahiplerine teslim edilmiştir (Tekeli, 2001, s. 25). Cumhuriyet ideolojisi ile ‘güzel kent’ anlayışının yaygınlaşmasının sonucu olarak kent planlaması işinin harita mühendislerince değil mimarlarca yerine getirilmesinin uygun olacağı görüşü hâkim olmuştur.

1950’ye kadar olan bu süreçte devlete ait olan toprak miktarının sayısında artış yaşanmıştır. Ülkeden kendi istekleriyle veya mübadele yoluyla ayrılan Ermeni ve Rumlara ait mal ve mülkler kamulaştırılarak devlet eline geçmiştir. Oturulan evler dışında

iskân edilmiş arsaların da kamulaştırılması sonucunda Hazine arazisinde büyüme görülmüştür. Bu yıllar arasında kentlerin nüfusları da neredeyse hiç artış göstermediğinden dolayı yapı çalışmaları yapılmamıştır (Kayan, 2017, s. 164).

Cumhuriyet'in ilanından 1950'li yıllara kadar geçen sürede kent mekânı kapitalist bir mülkiyet anlayışına uygun hale getirilmiştir. Bu sonucu doğuran nedenler başta kırsal alandaki devlete ait toprakların dağıtılarak tarımsal üretim araçlarının geliştirilmesiyle verimliliğin hedeflenmesi olmuştur. Kırsal alanda bunlar olurken kentsel alanda ise özellikle sanayi ve ticaret alanında faaliyet gösterecek kapasiteye sahip kesimler desteklenmiş, kentler birbirine bağlanarak iç pazar bütünlüğü yaratılmaya çalışılarak modern bir anlayışla mekân üretimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Çavuşoğlu, 2014, s. 81).

Bu dönemin kentsel politika açısından vurgulayıcı özellikleri; merkezi devletin Ankara'ya konumlandırılması, sokakların ve konutların numaralandırılması, yönetimin denetim ağlarının oluşturulması ve Ankara'nın imarı ile ilgili çabalarıdır. Bu dönemdeki var olan sınırlı kaynaklar daha çok sanayileşme çabalarına ayırıldığından dolayı kentsel dokunun iyileştirilmesine yeterince finansman sağlanamamıştır (Şengül, 2009, s. 70-73).

1923 yılında Ankara'nın başkent oluşuyla birlikte konut problemi gündeme gelmiştir. Kamu çalışanlarının konut sorunlarını çözmek amacıyla 586 sayılı Kanun ile bütün memurlara konut kooperatifleri kurmaları için aylıklarının yarısı kadar avans verilmiştir. 1928 yılında çıkarılan başka bir kanun ile de Maliye Bakanlığı'na Hazine'nin imkanlarını kullanarak memur konutları yaptırma yetkisi tanınmıştır. 1929 tarihli 1452 sayılı Kanun ile de memurlara konut tazminatı ödenmeye başlanmıştır (Keleş, 2015, s. 478). 1944 yılında çıkarılan 4626 sayılı Memur Meskenleri İnşası Hakkında Kanun ile memur konutları konusu devletin yetki ve sorumluluk alanına girmiştir. Yasa ile Bayındırlık Bakanlığı'na ihtiyaç duyulan yerleşimlerde memur konutları yaptırma yetkisi verilmiştir. Ankara Saraçoğlu (Namık Kemal) Mahallesi'nde bu kanun ile mülkiyeti kamuya ait olan 434 konut yapılarak üst düzey bürokratlara kiraya verilmiştir (Çoban, 2012, s. 79-80).

Cumhuriyet'in merkezi yönetimi Ankara dışındaki kentlerdeki konut problemi ile yeterince ilgilenmemiştir. 1930 tarihli Belediye Kanunu yerel yönetimlere uygun finansmanlı belediye konutları yapmak, gelişme bölgelerinden arazi satın alarak bina yapmak isteyenlere satma görevi ve sorumluluğu vermiş olmasına rağmen belediyeler bütçe kısıtları nedeniyle bu görevlerini yerine getirememişlerdir²¹.

1930'lu yıllarda itibaren Ankara'da gecekondulaşma başlamıştır. Küçük ölçekli başlayan gecekondulaşma zaman içinde o kadar yaygınlaşmıştır ki Yavuz (1952, s. 73) tarafından, 1950 yılına gelindiğinde Ankara nüfusunun üçte birinin gecekondularda yaşadığı belirtilmiştir. Bu sonuç göstermektedir ki, Cumhuriyet yönetiminin konut ve iskân politikalarının önceliğini verdiği Ankara'da dahi planları başarıya ulaşamamıştır.

Bu durumun üzerine 1948 yılında belediyelerin konut sorununa etkili bir şekilde dahil olması amacıyla iki ayrı kanun çıkarılmıştır. Bunlardan ilki belediye sınırları içinde yer alan mevcut gecekonduların meşruluğunun sağlanması amacını taşıyan 5218 sayılı Kanundur. Kanunla ıslah edilmeye uygun gecekonduların ıslah edilmesi kararı alınmıştır. Kanunun öngördüğü koşullar çerçevesinde gecekonduların işgal ettiği arazi Hazine'ye devredilmiş ve böylece ucuza üretilmiş olan arsalar ev yapmak isteyenlere tahsis edilmiştir (Çoban, 2012, s. 81). Bu kanunla belediye; çok sayıda çocuk sahibi olan, Ankara'da evi bulunmayan, devamlı bir işi bulunan ve maddi imkanları sınırlı ailelere bedeli 10 yıl içinde eşit taksitlerle ödenmek üzere arsa tahsis etmiştir. Arsa yardımı alan ailelerin konut kredisinden de faydalanmalarını sağlamak amacıyla da aynı yıl içerisinde 5228 sayılı Bina Yapımı Teşvik Kanunu çıkarılmıştır (Keleş, 2015, s. 538). Böylece bu ikinci kanunla yerel yönetimlerin yetki ve görev alanı, konut inşası için arsa üretme görevi gecekondulu bölgesi olup olmadığına bakılmaksızın belediye sınırları içindeki tüm Hazine arazilerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca, üretilmiş olan arsaların vatandaşlarla birlikte kooperatiflere de tahsis edilmesi mümkün kılınmıştır (Çoban, 2012,

²¹ 1930 tarihli yasada bahsedilen görevler belediyelerin isteğe bağlı görevleri arasında geçmektedir. 1950 tarihi yasa ile bu kanuna hüküm eklenerek belediye meclislerinin belediye konutları yapması ve bunları kiraya vermesi ya da satması zorunlu hale getirilmiştir.

s. 81). 5218 sayılı Kanunla kendilerine arsa verilen aileler için bu arsalara en geç iki yıl içinde yapı yapma zorunluluğu getirilmiştir²².

2.1.2. Emek Gücünün Kentleşmesi: 1950-1980 Arası Dönem

1950’li yıllara kadar düşük hızda seyreden kentleşme hareketleri bu dönemde birkaç içsel ve dışsal faktörün etkisiyle hız kazanmıştır. Bu dönemdeki kentleşme sürecindeki en önemli etken hızlı nüfus artışı olmuştur. Görmez’e (2004, s. 11) göre Türkiye kentlerinin gelişimini etkileyen temel faktör sanayileşme değil, sermaye ile tüketim ve hizmet fonksiyonlarının kentlerde yoğunlaşması olmuştur. Bu dönemde küresel ölçekte önemli değişiklikler yaşanmıştır. Böylece kentleşmeyi hızlandıran ikinci faktör olarak çok partili hayata geçiş ile önceki dönemde baskın olan devletçi politikaların yerini liberal uygulamalara bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Üçüncü neden olarak Marshall yardımları ile başlayan modernleşme politikaları ile kırsal alanda ihtiyaç fazlası emeğin doğmasına neden olmuştur. Son faktör ise bu dönemde önceki döneme kıyasla Türkiye’nin sanayileşme yolunda attığı adımlar olmuştur. Türkiye’nin kentleşme pratiklerini anlayabilmek açısından yaşanan bu değişikliklerin sonuçlarını ekonomik, toplumsal ve siyasi perspektiften okumak önem arz etmektedir.

Bu dönemde Türkiye’de olağanüstü nüfus artışı yaşanmıştır. Tablo 1’den görüldüğü üzere 1950 yılında kentlerde yaşayan kişi sayısı 5.244.337 iken bu sayı 1980 yılında 19.645.007’e yükselmiştir. Hem kırsal hem de kentsel alanda gerçekleşen öngörülemez bu nüfus artışı dolayısıyla Türkiye’nin kentleşme pratiği de hız kazanmış ve yön değiştirmiştir.

²² Cumhuriyet yöneticilerinin modern anlamda kentsel planlama çalışmaları ilk ve ağırlıklı olarak rejimin simgesi olan Ankara’da başlamıştır. İstanbul yerine Ankara’nın başkent yapılması cumhuriyet ideolojisinin en önemli mekânsal stratejilerinden biri olmuştur. Ankara’nın kentsel planlaması ve imarına ilişkin detaylara devam eden ana başlıkta yer verildiğinden dolayı bu bölümde ayrıntılı çalışmalara değinilmemektedir.

Dönemin başında ülke nüfusunun yaklaşık %75'i kırsal alanda yaşıyorken tarımda modernleşmeyle birlikte kitlesel iç göç hareketleri yaşanmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı öncesinde ülke ekonomisi iç pazarla sınırlıyken tarımsal mekânizasyonla birlikte ekonomik olarak dışa açılma süreci başlamıştır. Tarımsal alanda ortaya çıkan bu değişimlerin yanında yüksek doğum ve ölüm hızları nedeniyle düşük oranda seyreden nüfus artışı halk sağlığı programları ile yerini yüksek nüfus artışına bırakmıştır (Işık, 2005, s. 62). Erken ölüm oranlarının azalmasıyla birlikte kırsal kesimdeki hızlı nüfus artışı, tarımda makineleşme ve kırsal toprağın çok parçalı mülkiyeti kırsal nüfusun kentlere kaymasındaki en önemli sebepler olmuştur. Yaklaşık olarak aynı döneme denk gelen sanayi yatırımlarının büyük kentlerde yoğunlaşması ise diğer yandan kentin çekiciliğini artırmıştır.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda traktör sayısında ciddi artış olmuştur. Keleş (2015, s. 74) tarımda makineleşmeyle ilgili olarak bir traktörün ortalama olarak 6 insan iş gücüne denk geldiğini söyleyerek traktörün kıra girmesiyle birlikte kente gelen insan sayısının yaklaşık 9 milyon olduğunu belirtir. Buradan yola çıkarak hızlı kentleşmenin nüfus artışından sonraki en büyük sebebinin tarımda modernleşme olduğunu söylemek mümkündür. 1950 ile 1980 yılları arasındaki kentleşme hareketinin önemli belirleyicisi de işte bu boşa çıkan büyük ve yoğun emeğin kentsel alana göçü olmuştur (Şengül, 2009, s. 122).

Tarımda modernleşme sürecinin kentleri nasıl etkilediğini ve dönüştürdüğünü Şenyapılı (1978, s. 15) şu şekilde anlatmıştır:

...uyarınca tarımda teknoloji yenilenmesi olmuş, bir bölüm emek açıkta kalmıştı. Nüfus artışı dolayısıyla tarım toprağının emebileceği işgücünün üzerinde bir emek sunuşu da söz konusuydu. Gene nüfus artışına bağlı olarak, atadan çocuklara geçen topraklar gittikçe küçülmekteydi. Gittikçe küçülen toprak bir yerde yeterli geliri sağlayamaz oluyordu. Bilimsel olarak mülksüzleşme süreci olarak anılan bu süreç sonunda topraktan elde ettiği gelirle yaşamını sürdürme olanağını yitiren tarımdaki emek, böyle bir geliri tarım dışı etkinlik alanlarında aramak zorunda kalmaktaydı...

Tekeli (1978, s. 300) ise Keleş'in aksine tarımda makineleşmenin kırsaldaki toplam iş gücü talebini azaltmadığını söylemektedir. 1948-1956 yılları arasındaki tarımsal üretimi mercek altına alarak bu süreç içerisinde hem traktör hem de hayvan ile işlenen toprak miktarında artış olduğunu ve hektar başına düşen ürün miktarının da artış gösterdiğine dikkat çekmiştir. Bu verilerden yola çıkan Tekeli kırsalda emek talebinin düşmediğine hatta tersine yükseldiğini iddia eder. Dolayısıyla kırdan kente yaşanan göçü salt traktör sayısındaki veya nüfustaki artışla açıklama girişiminin sağlıklı olmayacağına değinerek topraktan kopuşun nedeninin tarımsal işletme birimlerinin dönüşümü olduğunu belirtmiştir. Bu noktada üretilen ürünün hangi pazarda nasıl satıldığı ve bu sektörün kapitalistleşmiş büyük çiftliklere dönüşümü konusunda ayrıntılı bilgiler veren Tekeli, kırsal alandaki en önemli ve kitle halindeki göçlerin sebebinin büyük pazara giremeyişi nedeniyle tarımdan kopan küçük tarımsal işletmelerin sahipleri ve çalışanları tarafından gerçekleştiğini ifade etmiştir (Tekeli, 1978, s. 300-306).

Kamu idaresinin bilinçli ya da bilinçsiz şekilde kentsel alandaki hareketsizliği, göç eden grupların kentte 'kendi başının çaresine kendisinin bakması' zorunluluğunu doğurmuştur. Düzenli bir işi olmaması nedeniyle geliri olmayan gruplar Hazine arazilerine gecekondular inşa ederek konut sorunlarını kendileri çözmüştür. Bu durum bu grupların kentlerdeki varlığını meşruiyet sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır (Tekeli, 2009, s. 119-120). Kamu idaresinin konut sorunu karşısında ne kadar yetersiz kaldığı dönemin gecekondular sayılarında kendini göstermektedir. 1948 yılında büyük kentlerde yaklaşık 30.000 gecekondular varken bu sayı 1983 yılında 1,5 milyona kadar yükselmiştir (Keleş, 2015, s. 527).

1950'li yıllarda devlet idaresinin gecekondular karşısındaki ilk tepkisi mevcut yapıların yıkılması olsa da kısa sürede bu tepkinin gecekonduları ortadan kaldırmanın bir çözümü olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle gecekondulaşmanın ilk 10 yılında devletin böyle bir sorun yokmuşçasına alternatif bir politika üretmediği görülmektedir. Devletin bu 'ne yapılması gerektiğini bilmez tavrı' 1960'larla birlikte değişmeye başlamıştır. Çok partili hayatın getirdiği yarışmacı ortam ile sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu iş gücü konuları

gecekonduları hem siyasal hem de ekonomik anlamda iktidarlar için önemli hale getirmiştir (Şengül, 2009, s. 128-131).

Siyasal anlamda iktidarın meşrulaşma ihtiyacı gecekondu seçmeniyle devletin karşılıklı ilişkisine sebebiyet vermiştir. Boşta kalan kamu arazileri ile kentte yeni konut talep eden grupların hali hazırdaki kırsal dayanışma alışkanlıklarıyla hazır yeni seçmen kitlesi olmaları konut problemlerinin de çözümünü getirmiştir; popülist arsa stratejileriyle kamu arazilerinin dağıtımı (Bilgin, 1999, s. 356-357). Böylece kaçak yapılar ile işgal edilen Hazine arazilerinin affı kentsel toprağı rant üretilen kentsel arsaya dönüştürmeye başlamıştır. Bu anlamıyla gecekondulaşmayı informal bir yoksullukla mücadele politikası olarak da okumak mümkündür. Ekonomik anlamda ise iç pazara dayanan ithal ikameci sanayileşme modelinin ihtiyaç duyduğu iş gücünün yeniden üretiminde gecekondu emeğinin kullanılmasının olumlu olacağı yönündeki görüş Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) raporlarında da destek görmüştür (Şengül, 2009, s. 130).

Yoğun göç hareketi karşısında devletin rolü kentsel mekân ve istihdam üretiminde sınırlı kalmıştır. 1960'lı yıllarla birlikte ivme kazanan gecekondulaşma tam da Türkiye'nin küresel kapitalizm ile bütünleşmeyi gerçekleştirmeyi isteği yıllara denk düşmektedir. Bu dönemde DPT'nin kurulmuş olması da bu niyetin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Çavuşoğlu, 2014, s. 81-82).

Gecekonduyunun 'masum' dönemi olarak adlandırılan 1950-1960 arası dönemde gecekondu kente yeni gelen mülksüzlerin barınmak için Hazine arazilerini işgal ettikleri mekânlar olmuşlardır. Ardından yaşanan süreçler ile bu kentsel mekânlar partilerin oy havuzu olurken diğer yandan sermayenin de iş gücü kumbarasına evrilmişlerdir. Temel kentleşme politikasının hızlı ve plansız bir kentleşme olduğu bu dönemde toplumsal varlığın üretilmesi ve yeniden dağıtımında kentsel toprak belirleyici olmuştur.

Bu sırada da cumhuriyet ideolojisinin mekân estetiği ile modernlik anlayışından tavizler verilmek zorunda kalmıştır. Büyük kentler dışındaki az gelişmiş bölgeler ile kırsal alanı

marjinalize eden bu tür kentleşme modelinde devlet kendi sağlayamadığı konut arzını arsa edinme maliyetlerini düşürerek kompanse etmeye çalışmıştır. Yoğun gecekondulaşmanın ardından gelen apartmanlaşma ve yık-yap-satçılık olarak adlandırılan konut üretimi ise geleneksel kent dokusunu tahrip ederken diğer bir yandan da kent rantını artırmıştır (Tekeli, 1999, s. 366).

1965 yılında çıkarılan kat mülkiyeti yasası ile tek bir parsel üzerindeki mülkiyetin bölünmesi sağlanarak yap-sat sürecinin hız kazanmasına neden olunmuştur. Apartmanlaşma²³ ve mülk edinimi yaygınlaşarak orta sınıf olarak tanımlanan kent burjuvazisi yaygınlaşmaya başlamıştır (Bilgin, 1999, s. 357). Bir konut girişimcisi olarak yap-satçının konut sektöründe rol oynamasının Tekeli'ye (1982, s. 254) göre iki önemli sonucu olmuştur. Yap-satçılar kentlerdeki yerleşme yoğunluğunun artmasına sebep olurken diğer yandan da kısa sürede en fazla konutu satma amacıyla olduklarından barınmanın niteliksel yönlerini zayıflatmışlardır. 1970'lerle birlikte hız kazanan apartmanlaşma eğilimi bir yandan kentlerdeki yoğunluğu artırarak mevcut yapı stokunu dönüştürürken diğer yandan da kentsel yaşam tarzını da değiştirmiştir (Çavuşoğlu, 2014, s. 190).

1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Kanun ile gecekonduların varlığı resmen kabul edilerek kırdan kente göç edilmesine yönelik olarak resmi olanaklar ve kurallar getirilmiştir. Böylece 1950'li yılların başında tek odalı, teneke damlı ve altyapısız olarak görülen gecekondular mahalleleri, 1970'lerin sonlarına doğru kentlerin planlı, düşük yoğunluklu, yeşil alan ağırlıklı ve altyapılı mahallelerine dönüşmeye başlamıştır (Şenyapılı, 1998, s. 311).

²³ Işık ve Pınarcıoğlu'na göre nasıl ki kent yoksullarının tarihi gecekondulaşma anlatılmadan yazılamazsa kentli orta sınıfın tarihi de apartmanlaşma anlatılmadan yazılamaz. Türkiye'de apartmanlaşma olgusu kentleşme ve kentlileşme sürecinin yarattığı sorunlarla baş edebilmek amacıyla orta sınıfların geliştirdikleri bir tür dayanışma ilkesidir. Konut piyasasında kredi mekânizmasının yaygın olmadığı 1980'li yıllar öncesindeki dönemde yap-satçılık taksitli ödeme kolaylığı gibi yöntemlerle başka yollarla konut sahibi olması imkânsız olan geniş bir kitleyi, diğer bir deyişle kentsel orta sınıfı, konut ve arsa piyasası içine dahil etmeyi başarmıştır.

Bu dönemde barınma ve iş amaçlı kentsel mekânların üretimde vatandaşlar belirleyici olmuştur. Devlet bu süreçte daha çok büyük kamu yatırımları ve altyapı inşaatlarına öncelik vermiştir. 1980'lere kadar küçük girişimcilerin formel çabaları ile emeğin kendini enformel olarak üretimi kentsel mekânda hâkim olmuştur. Yine kooperatifler aracılığıyla birikimlerin bir araya getirilerek konut ve iş yerlerinin üretiminde etkili olması bu dönemde görülmeye başlanmıştır. 1980 sonrasında ise mekân üretiminde rol oynayan küçük girişimciler yerlerini büyük ve küresel aktörlere bırakmıştır (Çavuşoğlu, 2014, s. 81-82).

Devletin bir kamu politikası olarak konut sorununa dair hiçbir şey yapmamayı tercih ettiği bu yıllar arasında kent toprakları kentli ve kırsal gruplarca adeta yağmalanmış, kadastral planlar imar planı olarak uygulanmış, imar verilen kat sayıları gittikçe artmış, kentsel planlama işgalcilerin lehine uygulanırken kentte legal bir yaşam süren orta sınıf kentsel planlarla cezalandırılmıştır. İmar afları ise tüm bunlarla hem iç içe hem de apayrı bir sorun teşkil etmiştir. Kentsel toprağın yeniden dağıtım aracı olarak imar afları idarece kullanılırken 'af' kelimesinin içerdiği anlam nedeniyle de hegemonya aracı olarak hükümetlere yumuşak bir zemin sağlamıştır (Çavuşoğlu, 2014, s. 190).

1970-1980 arasındaki yıllar kentleşme hızının en düşük olduğu yıllara tekabül etmektedir. 1970 sonrasında Türkiye'de kalkınma hızının düşmesi ve yatırımların durması ile ülkede yaşanan ekonomik darboğaz sanayi sektörünün iş gücü talebini önemli ölçüde azaltmıştır. Diğer yandan tarımdaki daralmadan etkilenen kırsal nüfusun belli bir kesimi kente göç etmeyi riskli olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle de bu dönem içindeki kentsel nüfus artış hızı bir önceki döneme kıyasla düşmüştür (Eraydın, 1988, s. 150).

Bu faktörlerin yanı sıra 1970'li yıllarda gecekondulaşmanın konut sorunu yanı sıra önemli bir diğer sonucu da kendini göstermiştir. 1950 ve 1960'lı yıllarda henüz örgütlenmemiş, merkezi ve yerel yönetimlerin kayıtsızlığı sayesinde kentlerde yer edinmiş gecekonducuların durumu 1970'lerle birlikte değişmeye başlamıştır. Gecekondu mahallelerinin ulaşım, kanalizasyon ve su gibi kentsel hizmetlerden yoksun olması

kentsel toplumsal hareketlerin gelişmesine yol açmıştır. Bu şartların getirdiği gerilim de 12 Eylül'ü hazırlayan sebeplerden biri olmuştur (Aslan, 2019, s. 77-79).

Bu dönemde 1960'lı yılların hemen başında kurulan DPT Türkiye'nin ekonomik ve sosyal tarihi içinde belirleyici rol oynamıştır. DPT 1980'li yıllara kadar olan süreçte ekonomi politikalarının belirlenmesinde hükümetler üzerinde etkili olmakla birlikte kentleşme politikalarında da yol gösterici olmuştur. 1963-1967 arası yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda açıkça kentleşme politikalarına dair düzenleme bulunmamakla birlikte büyük kentlerin kontrolsüz şekilde büyümesine olumlu bakılmamış bunun yerine kentlerin sakinlerine sundukları iş olanakları ile uyumlu büyüklükte olmaları önerilmiştir (Keleş, 2015; 81). Planda konut sorunu ise çok daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Planda kontrolsüz şekilde konut yatırımlarının savurganlığa yol açtığına altı çizilerek aynı miktar yatırım ile daha çok konut yapılması önerilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 429). Böylece sosyal konut kavramı ortaya çıkmıştır. Planda mevcut konutların durumuna da yer verilmiştir. Buna göre kentlerdeki konutların %30'una yakını oturulamayacak durumdadır. Barınma koşulları bu denli kötü durumdayken planda konut kredileri, vergi bağışıklığı ve belediyeler aracılığıyla arsa kolaylıkları sağlanarak halk konutu yapımının özendirilmesi hedeflenmiştir (Çoban, 2012, s. 89).

1968-1972 yıllarını kapsayan II. Planda kentleşme desteklenmesi gereken bir olgu olarak ele alınmıştır. Planda kentlerin büyümesi ekonomik ve toplumsal kalkınma açısından olumlu görülmüştür. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azalması amacıyla İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gelişmiş bölge merkezleri olarak belirlenmiştir (Keleş, 2015, s. 82). Planda kentlerdeki konut sorununa ilişkin öngörülen önlemler I. Planda öngörülen önlemlerle benzer niteliktedir. Planda arsa spekülasyonunun önlenmesi amacıyla kentlerin gelişme alanındaki arsalar üzerinde kamu kontrolünün sağlanması önerilmiştir (DPT, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968, s. 273). Bu süreç içinde devletin hazinesindeki arsa stokundan düzenleyici arazi satışı yaparak piyasaya müdahale etme görevi görecektir. Arsa Ofisi 1969 yılında kurulmuştur. Ancak bu Ofis konut yapma

maliyetini yükselten arsa spekülasyonunu önlemede veya arsa üretiminde başarı gösterememiştir (Keleş, 2015, s. 481-482).

1973 yılında yürürlüğe giren III. Kalkınma Planında belirli bölgelerde nüfus, sermaye ve ekonomik yığılmayla gerçekleşen ve sanayileşmeye dayanmayan kentleşmenin ulusal ekonomiyle bütünleşememe sorununu doğurduğundan bahsedilmektedir. Ek olarak kent çeperinde belirli bir düzen olmaksızın kurulan sanayi birimlerinin rasyonel olmayan arazi kullanımı ile arsa spekülasyonuna neden olduğu bu nedenle de kaynak israfı yaşandığı belirtilmiştir (DPT, III. Kalkınma Planı, 1973, s. 112-113). III. Planı önceki planlardan ayıran özelliği ise bölgesel planlarda ortaya çıkmaktadır. Planda belli bölgeler için kalkınma planları hazırlama eğilimine ‘planların bütünlüğü’ ilkesine ters düşeceği gerekçesiyle son verileceği ifade edilmiştir (Keleş, 2015, s. 83). Planın konut konusundaki yaklaşımı ise ilk iki planla benzerlik göstermektedir. Sosyal konutlar için kamunun kaynak ayırmasının önemine değinilen planda kiralık konut yapımının teşvik edilmesi, bu alandaki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik örgütsel, yönetsel ve ekonomik önlemlerin alınması öngörülmüştür. Yine kooperatifçiliğin de yerleşim planlarında yer alması hedeflenmiştir (Keleş, 2015, s. 483).

Kalkınma planlarından görülmektedir ki; 1960-1977 arası yılları kapsayan dönemde konut yapımında özel yatırımın verimli olmayacağı düşünülmüş ve konut alanındaki yatırımların imalat sektörünün lehine şekilde sınırlanması hedeflenmiştir. Bu hedefe ve yapılan düzenlemelere karşın konut yatırımları her dönem plan hedeflerini aşarak engellenemez şekilde büyümüştür (Çoban, 2012, s. 90).

IV. Kalkınma Planının konutla ilgili bölümünde geçen "...konut ve altyapı toplumsal hizmetlerdir. Arsa ve konuta meta olarak bakılması sorunun çözülmemesi demektir" ifadesi planların bütünü düşünüldüğünde bir ikilem yaratmaktadır. Çünkü bir yandan konut ihtiyaçlarının piyasa ilişkileri çerçevesinde bireylerin girişimleriyle çözülmesi politikası güdülürken diğer yandan da konutun bir kamu hizmeti olarak ifadesi edilmesi yer almaktadır. Bir ikilem gibi görünen bu durum aslında Castells ve Lefebvre'in kentsel

mekânın üretimi teorilerine paralellik göstermektedir. Kentsel mekânın iş gücünün yeniden üretildiği ve tüketim sürecinin örgütlendiği yer olması bakımından devletin kolektif tüketim, mal ve hizmetlerin sunumun getirdiği eşitsizlikler konusunda rol oynadığı görülmektedir. Kapitalist sistemde emeğin yeniden üretilmesinin önemli bir parçası olan barınma ihtiyacının nasıl karşılanacağı sermayenin önemli bir sorundur. Bu noktada devletin konut alanına müdahale ederek gecekondulaşmayı görmezden gelmesi veya gecekondu'lara yönelik çıkardığı imar afları gibi düzenlemeler en nihayetinde sermayenin iş gücünün barınma sorununa çözüm getirmektedir (Çoban, 2012, s. 88-89).

Bu dönem boyunca yapılan planların, gerçekleştirilmeye çalışan hedeflerin ve yasal düzenlemelerin konut politikasında ne kadar büyük bir başarısızlığa uğradığı IV. Planda şu cümlelerle adeta kabul edilmiştir:

Kamu kesiminin konut yapımında çok yetersiz kalması, arzın talebi karşılayacak düzeyde olmaması ve konut fiyatlarının yüksekliği, özellikle kente yeni göç eden nüfusun barınma gereksinmesinin karşılanmasını gecekondulaşmaya bırakmıştır. Büyük kentlerin çevresi gecekondu kuşaklarıyla sarılmış bulunmakta, nüfusun yüzde 50'den çoğu gecekondu'larda oturmaktadır. Bu tür bir kentleşme altyapı, ve hizmet gereksinmelerini artırmakta, kentsel altyapı yatırımlarına ayrılabilen kamu fonlarının sınırlılığı ise kentsel nüfusun altyapı gereksinmelerinin karşılanmasına olanak vermemektedir. (DPT, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979, s. 78)

2.1.3. Sermayenin Kentleşmesi: 1980-2001 Arası Dönem

1980'li yıllar sadece kentleşme alanında değil siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda da ciddi dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde 1950'lerde başlamış olan iç göç yeni bir boyut kazanarak devam etmiştir. Diğer yandan bu dönemde yaşanan ekonomik ve siyasal kriz sonrası gerçekleşen 12 Eylül Askeri Darbesi, 24 Ocak Kararları ile liberal ekonomiye geçiş ve 1982 Anayasası da Türkiye'de kentleşmenin boyutlarını değiştirmiştir (Görmez, 2004, s. 13).

Işık (1996, s. 783) için bu dönemin kentleşme dinamikleri 1950'lere benzemekle birlikte Türkiye'nin küresel ölçekte bulunduğu durum bir önceki dönemden oldukça farklıdır. Bu farklı durumun temel nedeni de kapitalizmin dünya ölçeğinde yeniden yapılanmasıdır. Küreselleşmeye birlikte sermayenin birikim koşulları değişmiş ve teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde sermayenin birinci döngüsünün farklı mekânlara aktarılabilmesi mümkün hale gelmiştir.

24 Ocak Kararları ile ithal ikameci sanayileşme politikalarının yerini ihracatın teşvik edildiği bir kalkınma stratejisi almıştır. Böylece büyük sanayi yatırımlarından büyük ölçüde vazgeçilmesiyle sermaye birikiminin döngüleri arasındaki denge değişmiştir (Şengül, 2009, s.138). Devletin başını çektiği bu yönelim sonucunda sanayi sektörü kentleri tanımlayan temel bir özellik olma niteliğini kaybetmiş ve kentler kapitalizmin ilk dönemlerinde edindikleri üretimin merkezi olma işlevini yitirmişlerdir. Artık kentleri tanımlayan temel özellik tüketim ilişkileri üzerinden şekillenmeye başlamıştır (Işık, 1996, s. 784). Tüketim üzerinden tanımlanan kentlere yıllar önce eleştiri getiren Keleş (1968, s. 6), kentlerde tüketimin yaratıcı bir kuvvet olmasının kentleşme maliyetinden düşülmesi gerektiğini vurgulamış ve bu tür bir kentleşme pratiğinin, ekonominin bütünü açısından taşıdığı değerin sorgulanması gerektiğini belirtmiştir.

1983 yılında iktidara gelen Özal Hükümetiyle 24 Ocak kararlarının temeli atılmış ve neoliberal yapının toplumsal, ekonomik ve mekânsal inşası devam ettirilmiştir. 1991 yılındaki seçimleri kaybeden Özal hükümetiyle birlikte neoliberalizmin de hegemonyası sarsılmıştır. 1998 yılında IMF ile imzalanan Yakın İzleme Anlaşması ile başlayan düzenleyici politikalarla birlikte IMF denetiminde neoliberalizm yeniden canlanmıştır (Bal, 2011, s. 109).

Neoliberal politikaların Türkiye kentleşmesi üzerindeki belirleyiciliği iki kırılma noktasıyla yaşanmıştır. Bu anlamdaki ilk dönem 1980'li yıllarda neoliberal politikaların uygulamaya geçilmesiyle kentsel mekân üretimine yönelik müdahalelerle olmuştur. Önceki dönemlerde kaynaklarını sanayileşmeye kullanan devlet 1980 sonrasında politika

değişikliğine giderek kentsel mekân için kaynak ayırmaya başlamıştır. İkinci dönem ise, devam eden başlıkta ayrıntılı olarak değinilecek olan, 2001 krizi sonrasında ‘yapısal uyum’ olarak isimlendirilen sürecin ardından başlamış ve hala devam etmektedir (Uğurlu, 2013, s. 4). İlk dönemin yürütücülüğü ANAP, ikinci dönemin yürütücülüğü ise AK Parti Hükümetleri tarafından üstlenilmiş olmakla birlikte iki dönem arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerliklerden ilki, kentsel mekânın yeniden üretilmesinde devletin oynadığı rolken; ikincisi ise %40’lar gibi yüksek oy oranlarıyla iktidara gelmiş bu partilerin seçmenlerinin yüzünü güldürecek yararcı politikalar üretmeleridir. Seçmeni memnun edecek politikalar ise ağırlıklı olarak kentsel rantlardan pay almaya imkân tanıyan düzenlemeler ile imar afları ile imara açılan orman, kıyı ve mera gibi alanların satışına yönelik girişimlerden oluşmaktadır (Balaban, 2011, s. 25).

Diğer yandan dönemin en büyük kentleşme sorunsallarından biri olan gecekondulaşmayı formel konut piyasasına dahil etmek amacıyla ‘İslah İmar Planı Kanunları Grubu’ olarak isimlendirilebilecek bir dizi kanun çıkarılmıştır. Bunlar; 2805 sayılı İslah Planları Kanunu, 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu, 2981 sayılı İmar Affı Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu’dur (Uğurlu, 2013, s. 4).

Böylece 1980’lerde neoliberalizmin temelleri atılmış ve 1980’den 2000’li yılların başına kadar uzanan süreç ‘erken neoliberal kentleşme evresi’ olarak adlandırılmıştır. Bu süreçte neoliberalizmin kentsel mekânda meydana getirdiği dönüşümlerin izlerini; sanayinin yer değişiminde, tarım ve orman alanlarının yapılaşmasında, kıyılardaki turizm yatırımlarında, toplu konut uygulamalarında, gecekonduların formel piyasaya dahil edilme çabalarında, büyük çok-uluslu şirketlerin kent merkezlerindeki kentsel projelerinde, sokakları ve meydanları yutan büyük alışveriş merkezlerinde ve kapısı kapalı konut sitelerinin çoğalmasında bulmak mümkündür.

Yeni bir sermaye birikimi sürecine girilen bu dönemde yaşanan sanayisizleşmenin yerini rantın almasıyla birlikte kentler sermaye için cezbedici olmuştur. Bu dönemden önce küçük kentsel rantları yerel girişimcilere bırakarak tekeli sanayileşmeden beslenen

kapitalizm bu dönemde kentleri keşfetmiştir (Çavuşoğlu, 2014, s. 84). Önceden devlet tarafından yaygın bir şekilde dağıtılan kentsel rant, sermayenin kentlerde başat aktör olmasıyla birlikte hem daha spekülative hem de daha büyük sermayedarlar arasında paylaşılr hale gelmiştir (Keyder, 2004, s. 96).

Dönemin başındaki askeri darbeye yönetime gelen askeri rejimin uygulamaları sadece asayiş sağlamakla kalmamıştır; aynı zamanda kent yoksulları lehine uygulanan kentsel hizmetler maliyetin altında hizmet sağlamama stratejisi güdölerek terk edilmiş, kentler sermayenin işleyiş çerçevesinde örgütlenecek şekilde temellendirilmiştir (Şengöl, 2009, s. 138-139). Büyük kent merkezlerine yerel yönetimler aracılığıyla aktarılan kaynaklar kentsel altyapı için kullanılmıştır. Böylece bir yandan vatandaşlara kentsel hizmet sunulurken diğeryandan da kentsel girişimciliğinin önü açılmıştır. Bu yatırımların çok büyük oranı özel sektöre verilen ihaleler yoluyla gerçekleşmiş olup kentsel yatırımlar sermayeye kaynak aktarımı olarak kullanılmıştır. Böylece önceki dönemlerde merkezi yönetim tarafından talepleri gerçekleştiren sermaye yerel yönetimlerin özerkleşmesiyle birlikte yerel siyasette de yerini almıştır (Şengöl, 2009, s. 140). Yerel yönetimler bu dönemde küreselleşme rüzgarlarının etkisiyle özerklik kazanırken kent çeperlerindeki geniş araziler yerel yönetimler eliyle imara açılmış ve bu alanlar büyük şirketlere pazarlanarak büyük miktarda gelir elde etmişlerdir. Böylece isteyerek ya da istemeyerek yerel yönetimler arazi geliştirme modeliyle rant artışı ve rant spekülasyonunun baş aktörü haline gelmişlerdir (Çavuşoğlu, 2014, s. 240).

Kent çeperinin değeriyle birlikte bir önceki dönemin kentleşme dinamiğinde başat aktör olan gecekondu konusu daha da önem kazanmıştır. 12 Eylül yönetiminin sert önlemleriyle 1980'lerin başında durma noktasına gelen gecekonduyu yapımlaşma süreci sivil yönetime geçişle birlikte tekrar hız kazanmıştır. Bu dönemdeki gecekondu ilk kuşak gecekondulardan birçok noktada farklılık göstermektedir. Bu dönemdeki gecekondu barınma amaçlı olmaktan çıkarak değişim değeri için üretilen ve alınıp satılan meta olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık gecekondunun kendine özgü bir 'piyasası' vardır ve gecekonduyu yapmanın temel motivasyonu, barınma değil, arsa değeridir (Işık, 1996, s.

793). Gecekondu alanlarının kentlerin büyümesiyle birlikte kentin potansiyel gelişme alanlarında kalması bu bölgelerin hem devlet hem de küçük ve büyük girişimciler tarafından yağmalanmasına neden olmuştur. 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı ‘gecekondu affı’yla bu alanların dönüştürülmesi öngörülmüş böylece kent merkezine yakın gecekondu alanları kısa süre içerisinde apartmanlaşmıştır. Sözü edilen yasayla sadece kaçak yapılar bağışlanmamış aynı zamanda mevcut gecekonduların hazırlanan ıslah imar planlarında öngörülen modele dönüşümüne zemin hazırlanmıştır. Böylece gecekonduların apartmanlaşmasının önü açılmıştır (Işık, 1996, s. 794). 1990’lı yıllara gelindiğinde 1960’lı yılların gecekonduyunun tipik özelliği olan işgal edilerek ele geçirilen arsa üzerine kurulmuş tek katlı yapılar yerini çok katlı kaçak apartmanlara bırakmıştır. Üstelik bu yeni yapılar eski gecekondularından farklı olarak yapı esnekliğine sahip olmayan ıslahı mümkün olmayan yerleşkeler yaratarak zaman içinde çöküntü alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Sonuç olarak gecekonducuların küçük birer girişimciye dönüşerek kentsel rantı ortak olmaları devlet tarafından teşvik edilmiş ve görmezden gelinmiştir (Şengül, 2009, s. 144).

1985 yılında yürürlüğe giren İmar Kanunu ile kentler büyüme eksenli olarak planlanmaya başlanmıştır. Bu dönemin konut piyasasında yaşanan dönüşümün önemli aktörlerinden biri de Toplu Konut İdaresi (TOKİ) olmuştur. 2985 sayılı Kanunla devlet bütçesinden kaynak ayırmak yerine çeşitli mal ve hizmetlerin vergilerinden bir kısmının aktarıldığı Toplu Konut Fonu oluşturulmuştur. Kamunun elindeki arsalar toplu konut projelerinde değerlendirilmiştir. TOKİ’nin sağladığı kredi olanakları her kesime açık olmakla birlikte devlet arsa üretimi konusunda başarıya ulaşamamıştır. Arsa spekülasyonu zenginleşme yöntemi olarak devam etmiş, sermayenin bir bölümü bu dönemde rant dağıtımından daha çok faydalanabilmek amacıyla müteahhitlik ve arsa spekülasyonuna yönelmiştir (Çoban, 2012, s. 95).

TOKİ ve Toplu Konut Fonu’yla birlikte 1980’lerin ilk yarısında inşaat sektörünün çekiciliği artmıştır. Böylece kent çeperindeki arsalar kamulaştırılarak büyük firmalar ve kooperatifler eliyle konut sorununa çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Ancak Eraydın’a

(1992, s. 118-122) göre bu girişimler iş-konut alanları ile etkin bir ulaşım sistemi üçlüsünü kapsamadığından ve yüksek yoğunluklu inşa edildiklerinden dolayı yaşam kalitesinin düşmesine sebep olmuşlardır. 1980'lerin son yarısından itibaren ise toplu konut fonunun işleyişindeki darboğazlar sebebiyle pek çok konut projesi tamamlanmayarak yarım bırakılmıştır.

Toplu konut ve kooperatifçiliğin yaygınlaştığı 1990'ların başında sosyal konut üretimi, kira yardımı, kamusal krediler ve alt yapısı hazır arsaların imara açılması gibi sosyal politikalar üretilmiştir. Bu tür sosyal politikaların üretilmediği alanlarda ise mülk sahipliğinin desteklenmesi, geçici mülkiyet hakları tanınması veya işgallere göz yumulması, işgallerin affedilmesi gibi ikame düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Tekeli, 2001, s. 50). Bu şekilde devlet kapitalist düzenin yarattığı eşitsizlikleri katlanılır kılmaya, dolayısıyla da meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

...üretim araçları mülkiyetinin belli kesimde toplanmasına duyulacak tepki mülkiyetin kutsallığı ilkesi ile güçlendirilerek önleniyor. Çalışanlara, emekçi yığınlar kent toprağının küçük parsellerini edinme hakkı tanınıyor. Bu küçücük toprak parçasının egemeni olduğuna inandırılıyor. Böylece özel mülkiyete duyulacak olası tepkileri giderme aracı olarak kullanılıyor kent toprağı. Benzer şekilde gecekondulara tapu dağıtmak da aynı işlevi görüyor... (Şenyapılı, 1978, s. 86)

Rant ekonomisinin lokomotif olduğu ve gelir dengesizliğinin görmezden gelinmesinin mümkün olmadığı bu yıllarda imar af ve hakları aracılığıyla çoğaltılan mülkiyetler ile kentsel rantın dağıtılmasıyla hegemonyanın yeniden inşasına çalışılmıştır. Mekânın düzenlenmesi ve yeniden dağıtımı yoluyla neoliberal politikaların etkisiyle bozulan sınıf dengeleri düzenlenmeye çalışılmıştır (Çavuşoğlu, 2014, s. 103).

1980 sonrası dönem kentsel arsanın gerek işgal edilmiş arazileri gerekse imarlı kesimleri büyük sermayedar ile küçük girişimcisinin çekişmelerine sahne olmuştur. Özal döneminin özelleştirmeye yönelik düzenlemeleri sonrasında bu çekişmenin kazananı büyük sermayedar olmuştur. Tekeli'nin "küçük sermayenin kentinden büyük sermayenin kentine geçiş" olarak adlandırdığı bu süreçte yapılı çevre de payına düşeni almıştır

(Tekeli, akt. Işık, 1996, s. 798). Özellikle 1990'lı yılların başından itibaren özel sermaye yapılı çevreyi yatırımlarıyla dönüştürmeye başlamıştır. Büyük sermayenin kentlere girmesiyle birlikte çok katlı alışveriş merkezleri, beş yıldızlı oteller ve kentin ortasına inşa edilmiş iş hanları kentleri hızla teslim almaya başlamıştır. Çok uluslu şirketlerin de kentlere girmesiyle kent merkezleri dağınıklaşarak büyümüş ve kent merkezlerinde ve çevrelerinde 'hipermarket adaları' görülmeye başlanmıştır (Şengül, 2009, s. 142).

Bu dönem içerisinde apartmanlaşma olgusu geleneksel orta sınıfın konut ihtiyacına cevap vermekle birlikte rant ekonomisi sayesinde birden zenginleşen kişiler neoliberalizmin de etkisiyle kendilerine farklı türde konut alanları inşa etme ihtiyacı duymuşlardır. Şengül'ün (2009, s. 143) 'zengin gettoları'²⁴, Tekeli'nin ise 'kapısı kapalı komüniteler' olarak adlandırdığı bu yeni oluşumları tanımlayan ve onları geleneksel apartmanlardan ayıran nokta kentten soyutlanmış olmalarıdır (İmga ve Olgun; 2010, s. 19). Kentin sağlıksız, estetikten yoksun, güvensiz ve kirli özelliklerini dışlamayı hedefleyen bu sitelerin girişlerindeki özel güvenlik görevlileri yeni zenginleri kentin 'kaosundan' korurken site duvarları içerisindeki alışveriş merkezi, spor salonu, restoranlar gibi ortak yaşam alanları ise site sakinlerine kente gitmeden ihtiyaçlarını karşılama vaadini vermektedir. Şengül (2009, s. 143) yaşam çevreleri ve tüketim alışkanlıklarıyla kendilerini kentin diğer bölgelerinden ayıran bu aktörlerin 1980 sonrası süreçte kentsel gelişmede önemli rol oynadıklarını belirtmiştir.

Diğer yandan Tekeli bu tür yerleşimlerin kamusal alan açısından önemine dikkat çekerek kentlerin kimi bölgelerindeki kapalı yaşam tarzının "birlikte olmayan yan yanalık" yarattığını dile getirmektedir. Kentte farklı gruptan insanların kamusal alanda görünür olmamasıyla birlikte önyargılar ve stereotipler inşa edildiğine dikkat çekmektedir.

²⁴ Son yıllardaki kentsel mekân içindeki sınıfsal ayrışmalara ilişkin yazılarda zenginlerin oluşturduğu bu tür yerleşimleri standart yoksul gettolarından ayırmak nedeniyle *enclave* teriminin kullanıldığı görülmektedir. Türkçe'ye 'adacık' olarak çevrilmesi uygun olan bu terim kendi aralarında türdeş özelliklere sahip bir grubun ekonomik, kültürel ve politik koşullarını iyileştirme ve koruma amaçlı belli bir mekânda bir araya geldiği durumlarda kullanılmaktadır. Böylece yoksul gettoları ile zengin adacıklarını birbirinden ayıran temel özellik birleşimin gönüllü olup olmadığına kendini göstermektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s. 147).

'Zengin gettolarının' yaygınlaşmasıyla birlikte kentteki insanların kamusal alanı birlikte kullanarak etkileşim içine girmelerinin önü kapanmaktadır. Kent gelişiminin bu yönde ilerlemesinin barındırdığı tehlike gettolara çekilmiş, birbiriyle ilişki kurmayan, başkasını ötekileştiren, yan yana duran çok sayıda kültür olarak ortaya çıkmaktadır²⁵(İmga ve Olgun; 2010, s. 18-21).

Bu dönemin kentleşme sürecine damgasını vuran temel eğilim, farklılaşma ve çeşitlenme dinamikleri sonucunda ortaya çıkan 'ayrışma' olmuştur. Bu ayrışmanın taraflarından biri; bir uçta kentin çeperinde var olmaya çalışan ve "bu uğurda daha önceden yapmayı tasavvur bile edemeyeceği çok şeyi yapmaya hazır kent yoksulları", bir diğeri kooperatifler yoluyla bölüşüm kavgasına katılan ve kent çeperindeki geniş arazilere göz diken orta sınıf ve son olarak da kentin en cezbedici mekânlarında kapısı kapalı arazilerde yüksek duvarların ardında yaşayan ve "artık değil terk ettiği kente topluma bile dönüp bakmayan üst sınıflar" yer almaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s. 128).

1980 sonrası dönem içinde kooperatif ve TOKİ uygulamalarına rağmen konut sorunu varlığını sürdürmüştür. Çoban'ın (2012, s. 101) çalışmasında verdiği verilere göre konut ihtiyacı 2000 yılı için 576.000 olarak hesaplanırken inşası tamamlanarak yapı kullanma izni alan konut sayıları 1980 yılında 139.000, 1990 yılında 232.000 ve 2000 yılında 245.000'de kalmıştır.

1980-2000 yılları arasındaki hazırlanan kalkınma planlarında da dönemin ekonomik ve toplumsal koşullarının etkisi görülmektedir. 1979-1983 yıllarını kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında kentleşme terimi ilk kez kullanılarak bu sürecin toplumsal değişimi vurgulayan bir süreç olduğundan bahsedilmiştir. Planda kentleşmenin yavaşlatılması yerine kentlerin yaşanabilir kılınmasına ve kentlilerin ihtiyaçlarına önem verilmesi temel ilke olarak benimsenmiştir (Keleş, 2015, s. 83). Gecekondu sorununun çözüme kavuşturulması amacıyla yerel yönetimlerin gecekondu oluşumlarını engellemesi

²⁵ Konuyla ilgili çok sayıda alan çalışmasına dayalı tartışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları için bkz. Kurtuluş, 2005; Geniş, 2009; Doğan, 2008; Adanalı, 2010; Baysal, 2010.

öngörülmüştür. Planda düzenli ve planlı bir kentleşmenin sağlanması adına imar ve altyapı projelerine bütçe ayrılması hedeflenmiştir. Ancak Keleş'in (2015, s. 84) belirttiği üzere plandaki hedefler birer 'iyi niyet'ten öteye gidememiştir.

1985-1989 yıllarını kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planında kentleşmenin ekonomik gelişmeye katkısının artırılması için önlemler öngörülmüştür. Bu amaçla planda sanayi yatırımlarının yer seçimine önem verilerek gelişmesi istenen yerlerde konumlandırılması istenmiştir. Kentler arası gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması için kamu hizmetlerinin ölçülerinin yükseltilmesi ile yatırımlara öncelik verilmesi öngörülmüştür. Kentlerin gelişmesi amacıyla kentler arası uzmanlaşma kavramı geliştirilmiştir. Buna göre, kentler yapılarına ve gizilgüçlerine göre sanayi, turizm, eğitim veya kültür alanlarında uzmanlaşacaktır (Keleş, 2015, s. 84). Konut sorunuyla ilgili olarak özel konut yatırımlarında fonlar ve krediler destekleriyle artış sağlanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Toplu Konut Fonu ile konut ihtiyacının giderilmesi öngörülmüştür.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında kentli nüfusun 35 milyona çıkacağı tahmin edilmiştir. Kentli nüfusun %57'e yükselmesi öngörülmüş V. planda yer alan kentlerin uzmanlaşması ilkesinin desteklenmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu planlama döneminde Avrupa Birliği'ne tam üyelik doğrultusunda yapılacak uyum çalışmaları da kentleşme politikalarına yön vermiştir. Kentlerin sakinlerine kaliteli ve sağlıklı bir yaşam sunması amacıyla bir dizi önlem alınması öngörülmüştür. Orta büyüklükteki kentlerin gelişmesine katkı sunularak bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ile fiziki planlamaya önem ve ağırlık verilerek sorunların doğmadan önlenmesi amaçlanmıştır (DPT, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1989). Bu bağlamda planda kentleşmeye dair öne çıkan ilkeler; kentlerin arsa ve altyapı gibi sorunlarının hafifletilmesi, kentlerdeki nüfus yoğunluğunun artmasının önlenmesi, kent planlamaya dair tüm yasaların tek bir çerçeve yasa içinde bütünleştirilmesi, imar planlama ölçülerinin yerleşim özelliklerine uygun olarak belirlenmesi, kıyılarda yapı yoğunlaşmasının önüne geçilmesi, imar planlarının hızla tamamlanarak arsa üretiminin artırılması, sanayi bölgesi oluşturulacak yerlerde ortaya

çıkması muhtemel kentsel ihtiyaçlara önceden çözüm bulunması olmuştur (Keleş, 2015, s. 85).

Planda 1,8 milyon konuta ihtiyaç duyulacağı belirtilerek konut sorunuyla ilgili olarak konut yatırımları için yaklaşık 33,5 trilyonluk ödenek ayrılması öngörülmüştür (DPT, 1989, s. 316-317). Bu amaçla kamunun konut desteklerinde öncelikle alt gelir grubuna mensup kişilerin gözetilmesi kaydıyla sosyal konutlara ağırlık verilmesi ve ortalama konut büyüklüklerinin düşürülmesi planlanmıştır. Planda ek olarak yerel yönetimlerin dar gelirli için kiralık ve iyelik konut üretimini sağlayacak düzenlemeler yapmaları ve gecekondulaşmayı önlemek amacıyla 'Kendi Evini Yapana Yardım' programı içerisinde nüve konut projeleri hazırlamaları öngörülmüştür (DPT, 1989, s. 316).

1996-2000 yılları arasını kapsayan VII. 5 Yıllık Kalkınma Planında ağırlıklı olarak nüfusu 1 milyonu aşan kentlere yönelik göç hareketinin ivmesini düşürecek politikalar yer almaktadır. Buradan hareketle sanayileşmenin ve kamu yatırımlarının büyük kentlere göçü ve sanayi yığılmasını engelleyeceği belirtilmiştir. Bölgesel merkezler oluşturularak orta büyüklükteki kentlerin geliştirilmesi öngörülmüştür (Keleş, 2015, s. 86). Kentsel altyapı konusuna ayrı önem verilen planda kentlerin aşırı nüfus artışı yaşaması sonucunda içme suyu ve kanalizasyon yapılarında yetersiz kaldığı belirtilerek belediyelerin teknik ve mali yönden yetersiz kalmalarının sorunları derinleştirdiğinin altı çizilmiştir. Uydu kentlerin oluşturulmasıyla merkez kentlerin yüklerinin hafifletilmesi ile kent içi ulaşım planlarıyla düzenli bir ulaşım sisteminin sağlanması öngörülmüştür (DPT, 1995, s. 157).

Metropollerle ilgili düzenlemeler getirmeyi amaçlayan planda mevcut yasal ve yönetsel yapının hızlı göçü denetleyemediği tespitinde bulunulmuştur. Bu sorunun üstesinden gelmek amacıyla endüstrinin yer seçiminin yeniden yönlendirilmesi böylece ülke genelinde gelişme kutuplarının oluşmasının desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede uygulanacak ticaret, sanayi ve konut politikaları ile mekân kalitesi korunurken kentsel büyümenin denetim altına alınacağı düşünülmüştür (DPT, 1995, s. 185-186).

775 sayılı Gecekondu Kanunu'nda değişiklik yapılması öngörülen planda mevcut kanunun imara aykırı yapılaşmayı önleme gücünün kalmadığı; kamuya ve özel mülkiyete ait arazilerin rızasız ve zor kullanılarak işgal edilmesini önleyecek yeni önlemlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (DPT, 1995, s. 188). Bu kanun değişikliğiyle gecekonduların yasal konut durumuna dönüştürülebilmesi ve buradan elde edilen rantın kamuya aktarılabilmesi için kent yenilemesine imkân tanıyan ve kendi kaynaklarıyla kendini finanse edebilecek düzenlemelerin yapılması ve belediyelere kamu arsası sağlanmasının yeniden düzenlenmesi amacı da güdülmüştür (Keleş, 2015, s. 510-511).

2.1.4. Mekânın Metalaşarak Kentleşmesi: 2001 Sonrası Dönem

2000'li yıllar 1994 yılında girilen ekonomik kriz dolayısıyla neoliberalizmin yeniden yapılandırıldığı yıllar olmuştur. 2001 krizini izleyen süreçte devreye sokulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) Türk ekonomisini şekillendiren ana belirleyici etmen olmuştur. Program içerisinde mali sektörün yeniden yapılanması, kamuda saydamlığın sağlanması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi ile rekabet ve etkinliğin artırılması gibi çeşitli konularda doğrudan yasal düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür (GEGP, t.y., s. 13-14). Sıklıkla özelleştirme vurgularının yapıldığı programda özel sektör sürece yön verecek temel aktör olarak kurgulanmıştır. Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB) yaptıkları değerlendirmede programda ekonomiyi kalkındıracak hiçbir sanayileşme hedefinin olmadığını onun yerine programın sermaye birikimi krizinden çıkış programı olduğunu belirtmişlerdir (BSB, 2014, s. 65-67).

Programın teşhisleri ve politikalarının sınırlarını “ulus ötesi” veya “çok uluslu” gibi sıfatlarla anılan ama gerçekte kontrol ve mülkiyeti gelişmiş ülkelerde bulunana şirketlerin çıkarları ve giderek kendi kaderini bu şirketlerin menfaatine bağlayan yerli “küreselleşmeci” burjuva sınıfının ihtiyaçları çizmektedir. Bu çıkar ortaklarının Türkiye ideali, ithal mallarının rahatlıkla pazarlanabileceği, ülkenin insan kaynaklarının, sermaye kaynaklarının ve doğal kaynaklarının ucuza kullanılabileceği bir pazardan ibarettir...GEGP bu talepleri yerine getirmektedir. (BSB, 2014, s. 69)

2002 seçimleriyle birlikte tek başına iktidara gelen AK Parti hükümeti, Kemal Derviş ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ortaklığıyla hazırlanmış GEGP’ni devralmış ve bu tarihten sonra gerçekleştirilen düzenlemeler de IMF reçeteleriyle uyum göstermiştir (Boratav, akt. Bal, 2011, s. 62).

1990’ların başından itibaren görülmeye başlanan kaynak yaratma sorunu 1990’larda özelleştirme politikaları ile çözüme kavuşturulurken, 2001 krizi sonrasında ise inşaat ve gayri menkul yatırımları ile yatıştırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle kentsel mekânın yeniden üretilebilip pazarlanan meta haline getirilebilmesi amacıyla yeni düzenlemeler uygulamaya sokularak kentler ülke ekonomisinin küresel ekonomiye eklemlenmesinde başat rol oynamıştır ²⁶(Uğurlu, 2013, s. 7).

1980’den 2000’li yıllara kadar olan ilk dönemin 'erken neoliberal kentleşme' olarak adlandırıldığına ve bu süreçte neoliberalizmin temellerinin atılması adına uygulanan politikalardan önceki bölümde bahsedilmiştir. Neoliberalizmin yeniden yapılandırılarak önceki dönemde tam anlamıyla gerçekleştiremediği somut çıktıların kentsel mekânda görünür hale geldiği dönem ise 2001 sonrasında yaşanmaya başlamıştır (Bal, 2011, s. 109). 2001 sonrasında gerek yerel yöneticiler gerekse merkezi idare yöneticileri tarafından sıklıkla telaffuz edilen 'yarışan kentler', 'marka kent', 'soylulaştırma', 'yatırımcı çeken kent' gibi söylemlerle neoliberal kentleşme stratejileri ön plana çıkarılırken; diğer yandan ise bu stratejilerin pratiğe dökülmesi amacıyla devletin rolü yeniden tanımlanmış ve yapılandırılmıştır (Penpecioglu, 2011, s. 62).

1999 yılında yaşanan deprem sonrasında mevcut yapıların sağlamlığı ilgili gerçekleşen tartışmalar sonrasında gündeme gelen afet riski altındaki bölgelerdeki kentsel dönüşüm projeleri AK Parti yönetimince sosyoekonomik problemlerin bir süreliğine

²⁶ Neoliberal politikaların etkilerine bakarken sosyal ayrışmanın da kenti etkilediği unutulmamalıdır. Ekonomik alanda yaşanan dönüşümle birlikte ortaya çıkan sosyal ayrışma beraberinde mekânsal ayrışmayı da getirmiştir.

yatıştırılmasında temel politika aracı olarak görülmüştür. Bu amaçla bu dönemde çok sayıda yürürlüğe konulan yasal düzenlemeler mevcut yapıyı iyileştirmek yerine rant amaçlı yapıların kentte ortaya çıkmasına neden olmuştur (Uğurlu, 2013, s. 7). 2002 ile 2008 yılları arasında TOKİ'ye dair 14 adet düzenleme yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte TOKİ konut ve arsa üretimi konusunda tek yetkili kamu kurumu haline gelmiştir. Bunlara ek olarak 2004 yılında Arsa Ofisi lağvedilerek taşınmazları TOKİ'ye devredilmiştir. Böylece TOKİ imar planlarını yapma ve onama yetkilerine sahip kılınarak inşaat sektör gözde sektör konumunu devam ettirmiştir (Uğurlu, 2013, s. 8).

Penpecioglu (2011) sermayenin ikinci döngüsü olan yapıli çevrenin üretiminde devletin rolünü sorguladığı çalışmasında iki düzenlemenin önemine dikkat çeker. Bunlardan ilki, kentsel planlama yetkilerinin büyük ve önemli bir kısmının merkezi yönetim devredilmesiyle, diğeri ise 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi uyarınca büyükşehir belediyelerinin kentsel dönüşüme dair ayrıcalıklı yetkilerle donatılmasıdır.

...İnşaat sektöründeki büyümenin arkasında devletin önemli bir rolü bulunmakta. Bu rolü planlama yetkilerini yeniden düzenleyen yasalarla, ihtiyacın çok üzerinde büyüklükteki alanları imara açan belediyelerle, devlet destekli olarak pazarlanan konut kredileriyle, AVM ve lüks konut üretimine sürekli destek olan bir TOKİ ile, kentsel dönüşüm projelerine yatırımcıların ve devletin yoğun ilgisi ve çabaları ile, lüks oteller ve tüketim kompleksleri yapılması için özel sektöre tahsis edilen ve satılan kamu arazileri ile gözlemliyoruz. AKP hükümeti iktidara geldiği 2002'den itibaren inşaat sektöründeki büyümenin arkasındaki düzenleyici lokomotif güçtür... (Penpecioglu, 2011, s. 68)

2000'li yıllarda kurulan sınıfsal ittifakların değiştiği söyleyen Çavuşoglu (2014, s. 86) bu süreçte değişen tek şeyin dağıtımın hissedarları olduğunu mekânın yeniden dağıtımının ise değişmeyen tek şey olduğunu söylemektedir. Bu dönem içerisinde neoliberalizmin ilk aşamasında henüz metalaşmamış kentsel mekânlar keşfedilerek emlak piyasasına dahil edilmiştir. Özelleştirmelerle önceki dönemde güç kaybına uğrayan devlet bu dönemde TOKİ'nin başını çektiği kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla kentsel mekânın yeniden paylaşımı konusunda yönlendirici rol üstlenmiştir. Lefebvre'in "soyut mekânının üretim

pratikleri" olarak adlandırdığı sürece uygun şekilde Türkiye’de bu dönem içerisinde büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri Alışveriş Merkezleri (AVM), lüks oteller ve tüketim kompleksleri inşa etmek amacıyla hayata geçirilmiştir (Penpecioglu, 2011, s. 68).

Önceki dönemde temeli atılmış olan orman, kıyı ve mera gibi alanların imara açılmasına imkân tanıyan kanunların getirdiği olumsuzluklar bu dönemde belirginleşmiştir. Türkiye’deki çayır ve mera alanları 1950’li yıllarda 46,5 milyon hektarken bu sayı 2007 yılında 16 milyon hektar olarak kayıtlara geçmiştir. Yaklaşık 45 yıl içinde Türkiye’nin sahip olduğu çayır ve meraların %65 azalma göstermesi sadece kentsel değil kırsal alanda da toprağın metalaşarak satıldığını göstermektedir (Turan, 2009, s. 209). Bu dönem içerisinde ülke topraklarının büyük bir kısmı piyasalaştırılarak topraktan elde edilen rantı sermayeye dağıtan, orta gelir guruplarına kısmi pay veren bir süreç yaşanmıştır.

Sadece mera ve kıyıların imara açılmasıyla yetinilmeyen süreçte 2B sınıftaki orman arazileri işgal afları, Hidroelektrik Santrali projeleri ve büyük enerji santralleriyle yapılaşmıştır. Özellikle İstanbul’da sanayisiz küresel kent yaratma misyonu ile yola çıkılmış ve böylece sanayi ile tersane alanları da emlak piyasasına dahil edilmiştir. TOKİ’nin 2004 yılında olağanüstü yetkilere kavuşmasının yanında 5366 sayılı Kanun ile tarihi semtler de dönüşüm kapsamında değerlendirilmiştir. Sulukule, Tarlabası ve Fener Balat’taki kazanımların tüm kentlerde gerçekleşmesi amacıyla 6306 sayılı Kanun çıkarılmıştır. ‘İstikrar Sürsün; Türkiye Büyüsün’ mottosuyla çıkılan yolda büyük ölçekli inşaat yatırımları devlet tarafından desteklenmiş, tüm ülke dev bir şantiye alanına dönmüştür (Çavuşoğlu, 2014, s. 257).

2001-2011 yılları arasında Türkiye’nin kentsel politikasındaki değişim ve dönüşümleri neoliberal politikalar açısından irdeleyen Eraydın (2012, s. 21-26) öncelikle yerel ile merkez arasındaki ilişkilere değinmektedir. İki birim arasındaki yetkilerin devri konusunda tutarsızlık ve çelişkili uygulamalar mevcuttur. Gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle bir yandan yerel yönetimlere yetki devri sağlanırken diğer yandan da özellikle metropoliten alanlarda merkezi yönetimin yetkilerini bırakmak istemediği

görülmektedir. 1980'li yıllardan itibaren özellikle planlama alanında yerel yönetimlerin yetkileri artırılmıştır. Diğer yandan ise merkezi yönetim büyük şehirlerde tek otorite durumuna gelmiştir. Bakanlıkların kentlerin içinde ve dışında planlamaya dair yetkilerinin artırılması planlama sisteminin parçalanmasına ve bütüncül plan olgusunun önemini kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Uluslararası literatürde 'neoliberal planlama' olarak tanımlanan bu süreçte kentin ekonomik bir araç olarak betimlendiği ve kentten elde edilen kaynakların tek başına yerel yönetimlere sunulamayacak kadar büyük ve iştah açıcı olduğu görülmektedir.

2001-2023 tarihleri arasında dört adet 5 Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Devlet idaresinin ulaşmak istediği amaçların ve bu amaçlara hangi adımlar atılarak erişilebileceğinin göstergesi olan kalkınma planlarında kentleşmenin yönünü bulabilmek mümkündür. 2001-2005 yılları arasını kapsayan VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planının kentleşmeye dair diğer planlardan farklı getirdiği yenilik imar ve kentleşme özel ihtisas komisyonlarının kurulmasını öngörmesidir. Kentleşmenin büyük kentlerdeki yoğunluğuna dikkat çekilen planda işsizlik, altyapı, sağlık, konut, eğitim ve güvenlik gibi sorunların büyük kentlerde tolere edilemez boyuta ulaştığı vurgulanmıştır (DPT, 2000, s. 170). Kentsel yoksulluğun kırsal yoksulluğa tercih edildiği bir kentleşme süreci yaşandığı belirtilerek kent ve kentlilik kültürünün oluşturulması hedeflenmiştir. Neoliberal politikalara uyumlu olarak yerel girişimciliğin desteklenmesi ve harekete geçirilmesi açısından orta büyüklükteki kentlerde sanayi bölgelerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Konut sorunun hala kentleşme konusunda en büyük problemlerden biri olduğu vurgulanmıştır. 1999 yılında yaşanan Marmara ve Bolu-Düzce depremlerinin neden olduğu yapısal zararın azaltılmasına yönelik politikalar geliştirilmiştir. Yerel yönetimlerin konut sorunlarıyla ilgili çalışmalarını artırması ve kat mülkiyeti konusuyla ilgili önlemler alınması öngörülmüştür. Planda konut finansmanı sorunu için sermaye piyasası içinde konut kredisi verecek kurumlarla çözülmesi benimsenmiştir. Dönemin Konut Özel İhtisas Komisyon Raporunda Şehircilik ve Konut Bakanlığı'nın kurulması gerekli görülmüştür. Ek olarak ülke bazında mekânsal verilerin ve kamu arazilerinin

envanterinin tutulması amacıyla Kentsel Arsa Bilgi Bankası'nın kurulması ve bilgilerin sistematik şekilde güncellenmesi önerilmiştir.

2007-2013 dönemini kapsayan IX. Kalkınma Planı içerisinde diğer planlardan farklı olarak kentleşme konusuna özel başlık ayrılmamıştır. Bunun yerine bu konular çeşitli bölümlerin içerisine serpiştirilmiş paragraflarda yer almıştır. Kent içi ulaşımın düzenlendiği paragrafta hızlı ve plansız kentleşmeye atıfta bulunmuş ancak politika önerisinde bulunulmamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2006, s. 28). Planda kentleşmeye dair tek politika önerisi "...yoğun göç ve çarpık kentleşme neticesinde ortaya çıkan sosyokültürel uyum sorunları azaltıcı önlemler alınacağı..." şeklinde yer almıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2006, s. 90). Benzer şekilde planda konut sorunu da yer almamaktadır. Bununla birlikte Yerleşme ve Şehirleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu plan hazırlıklarında referans belge olarak hazırlanan 66 rapor içinde yer almıştır. Raporda özellikle yerel kalkınma ve bölgesel eşitsizlikler konusu ele alınmıştır. Kentleşmede sürdürülebilirliğin altı çizilirken AB uyum süreci göz önünde alınmıştır. Raporun en dikkat çekici özelliği yerleşme ve kentleşme konularına dair bölgesel eşitsizlik, yaşam kalitesi, kaçak yapılaşma, teknik ve sosyal altyapı yetersizliği ve planlama mevzuatı gibi konularda SWOT analizi yapılması olmuştur. Yapılan detaylı analizler neticesinde öncelikli temel amaç ve politikalar belirlenmiş, bu belirlenmiş amaç ve politikalara yönelik tedbirler sıralanmıştır (DPT, 2007).

X. Kalkınma Planı'nda afet riskleri, hızlı konut artışı, değişen mekân tercihleri, sağlıksız yapılaşma ve değer yitiren alanlar gibi konular nedeniyle kentsel mekânın dönüşümünün gerekliliğinin ön plana çıktığı vurgulanmıştır²⁷. Planda bireylerin yaşam ortamlarının kalitesinin temel refah göstergelerinden olduğuna dikkat çekilerek bölgeler arası dengesizliklere atıfta bulunulmuştur. Kentlerin geleneksel merkezlerinin işlevini ve cazibesini yitirmesiyle kentsel dokuların bozulduğuna atıfta bulunulmuştur. TOKİ tarafından yürütülen büyük ölçekli dönüşüm projelerinin kentlerin dokusunu ve

²⁷ Planda önceki planlardan farklı olarak kentleşme kelimesi yerine şehirleşme kelimesinin tercih edildiği dikkat çekmektedir (Keleş, 2005, s. 87)

yoğunluğunu olumsuz yönde etkilediğine dair yapılan tespitlerden yola çıkılarak yerel yönetimleri de içine alan planlamada ortak bir karar alma sürecinin oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 117-119). Planda 1970’li yıllardan beri devam eden niteliksiz büyüme, barınma, altyapı ve sosyal uyum gibi sorunların devam ettiğine dikkat çekilerek kentsel imaj yönetimi ile kentlerin büyük çoğunluğunun çekim merkezi olabileceği hususu yer almıştır.

2012 yılında yürürlüğe giren Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu ile 19 ilde 97.300 yapıyı içeren toplamda 3.876 hektarlık alan dönüşüm bölgesi olarak ilan edilmiştir. Planda konut ihtiyacı ise 4,1 milyon olarak tahmin edilmiştir (Keleş, 2015, s. 513). Kentsel dönüşümün amacının eskiyen yapı stokunun yenilenmesi olduğu belirtilerek bu sayede sağlıklı yaşam alanlarının oluşacağı öngörülmüştür. Altyapı konusunda da ayrı bir başlık açılarak altyapı yatırımlarıyla birlikte bölgesel farklılıkların en aza indirilmesinin sağlanacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın yapıldığı son dönemi kapsayan aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin ilk kalkınma planı olan XI. Kalkınma Planı 2019 yılında yayımlanmıştır. X. Plana benzer şekilde bu planda da kentleşme yerine şehirleşme kelimesi tercih edilmiştir. 'Yaşanabilir Şehirler' başlığında ülkenin kentleşme ve konut sorunları ile politikaları bölgesel gelişme, şehirleşme, konut, kentsel dönüşüm, kentsel altyapı, kırsal kalkınma, çevrenin korunması ve afet yönetimi alt başlıklarında ele alınmıştır. Bir önceki planda geçen kentlerin sürdürülebilir gelişimlerini sağlama amacıyla kentsel ulaşım sistemlerinin kurulmasına, uzun vadeli bütünleşik kentsel planlamaya önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Planda öncelikle durum tespitleri yapılarak sorunların kaynağı belirlenmiş ve yaşanabilir kentler inşa etmek, kentsel ve kırsal alanlarda yaşam kalitesini yükseltmek, sürdürülebilir doğal kaynak yönetimini sağlamak ve bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmak gibi politika öncelikleri belirlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 157-159). Bu amaçlara ulaşılabilmesi amacıyla kurumsal yapının düzenlenerek özellikle kalkınma ajansları, ilgili bakanlıklar ve KOSGEB gibi kurumların eşgüdümünün güçlendirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca bölgeler

arasındaki gelişmişlik farklarının nesnel verilerle izlenebileceği bir istatistik altyapısının kurulması, 'Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı' uygulanmasına devam edilmesi gibi politika tedbirlerine de yer verilmiştir.

Kentsel planlamada kentlerin çok merkezli olarak ele alınması ile kentsel hizmetlerin adil şekilde erişilebilirliğinin sağlanmasının temel ilke olarak alındığı görülmektedir. Kentsel bilgi sisteminin oluşturulması adına güncel kadastro verilerinin sunulması ve dijital güncellemelerin oluşturulması adına teknik ve yasal altyapıda güçlendirmelerin yapılması hedeflenmiştir. İmar uygulamalarında alt kademedeki imar planlarının bütünlüğü bozmayacak şekilde uygulama araçlarıyla zenginleştirilmesi ve bu yolla kent dokusuna uygun uygulamaların yaygınlaşması hedeflenmiştir. Kırsal ve kentsel yerleşim alanlarındaki imar uygulamalarında da yerel dinamikleri dikkate alan katılımcılık esaslı uygulamaların geliştirilmesi öngörülmüştür.

Herkesin güvenli ve yaşanabilir konuta erişebilmesi hedeflenen planda öncelikle mevcut konut stokunun ortaya konulması ve sosyal konut projelerine ağırlık verilmesi amaçlanmıştır. 2023 yılı sonunda üretilecek sosyal konut sayısı 270.802 olarak belirlenmiştir. Bunun 250.000'inin dar gelirli ve dezavantajlı gruplara yönelik olacağı da planda geçmektedir. Planda konut sahipliğinden ziyade konut erişimi öncelenmiştir. Kamunun konut piyasasında düzenleyici, denetleyici ve yönlendirici rolünün güçlendirilmesi vurgulanmıştır. Şimdiye kadar en az 3 planda yer alan konut talebi ve içeriğine dair bilgi sisteminin oluşturulması hedefi bu planda da yinelenerek konut talebi araştırmalarının artırılması öngörülmüştür.

6306 sayılı Kanun gereğince risk altındaki alanların kentsel dönüşüm projeleriyle dönüştürülerek yaşam kalitesi yüksek konutlar inşa edilmesi hedeflenmiştir. Bu projelerin yatay mimari anlayışıyla birlikte her kent özelinde riskli ve rezerv alanlara ilişkin verilerin toplanarak hazırlanması öngörülmüştür. Dönüşüm projelerinin sosyal yapı analizleri ile altyapı durumu ve finansman modellerinin birlikte düşünülerek tasarlanması uygun görülmüştür. Yerinde dönüşümü önceleyen planda kentsel dönüşüm sürecinde

katılımcılık esas alınarak şehrin dokusuyla uyumlu yapılar inşa edilmesi belirtilmiştir. 'Çok ölçütlü değerlendirme modeli' ile dönüşüm yerlerinde önceliklerin belirlenmesi esas alınmıştır. Bu modelde önceliklendirme aşamasında afet riski, tehlikenin büyüklüğü, finansal ihtiyaç ve rezerv alanların mevcudiyeti gibi hususların kıstas alınması öngörülmüştür.

Kentsel dönüşüm sürecinde imara yeni açılacak alanlar ve sanayi alanlarının dönüşümünde şehir planlaması yapılırken kentin afet geçmişi ile afetlere zafiyetinin göz önünde bulundurulması hedeflenmiştir. Bu anlamda kentlerde mekânsal planlama yapılırken Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından hazırlanan Afet Riski Azaltma Sisteminin kullanılması öngörülmüştür. Böylece afet risklerine uygun imar planlamasının yapılması hedeflenmiş ve kentsel dönüşüm projelerinde buna uygun malzemelerin kullanılmasının öneminin altı çizilmiştir.

2.2. ANKARA’NIN İNŞASI İLE İMARİ VE GEÇİRDİĞİ KENTSEL DEĞİŞİMLER

Ankara tarih boyunca birçok farklı medeniyete kucak açmış bir sığınak olmakla birlikte hiçbir dönemde Cumhuriyet’in Ankara’sı olduğu zamanki kadar önem ve anlam kazanmamıştır. Kurutuluş Savaşı öncesinde kendi halinde sıradan bir Anadolu kentiyken Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezi olarak seçilmesinden sonra benzersiz değişimler yaşamıştır. Bu değişimler sadece fiziksel olmayıp topyekûn bir ideolojik, felsefî ve siyasal anlayışın dönüşümüyle yaşanmıştır.

Cumhuriyetin Ankara’sı için farklı yazarlar tarafından romantik benzetmeler yapılmıştır; ‘iyi kalpli üvey anne’, ‘Cumhuriyet’in ütopyası’, ‘modernizmin yarım kalan rüyası’, ‘günahıyla sevabıyla bir kentsel deney’, ‘kent tasarımı için tabula rasa’, ‘günahkar İstanbul’a karşı muzaffer Ankara’, ‘yoktan var edilen kent’, ‘yeni ulusun sadık yuvası’, Ata’nın gerçek evi’, ‘yokluğun başkenti’ bunlardan bazılarıdır. Üzerinden ne kadar zaman geçtiği önemli olmaksızın Cumhuriyet’in kurguladığı ve hayata geçirmeye

çalıştığı güzel Ankara'sı bugün de yaşamaktadır. Ankara başkent olduktan sonra politik kararların, merkezi yönetimin, planlamanın ve bürokrasinin kalbi olmuştur. Cumhuriyeti kuran kadronun uluslaşma ve modernleşme projesinin ideal mekânı olarak kurgulanmıştır. Türkiye'nin kurulduğu tarihten bugüne değin yaşanan kentsel dönüşümlerin ve değişimlerin başarıları gibi başarısızlıklarının da Ankara deneyiminden kaynaklandığını söylemek mümkündür (Keleş ve Duru, 2014, s. 27).

Tezin alan çalışmasını oluşturan bölgenin monografisinin sağlıklı biçimde çıkarılabilmesi açısından içinde bulunduğu kentle olan ilişkisinin ortaya dökülmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle devam eden bölümlerde Ankara'nın kentsel pratiğinin anlatısı sunulmaya çalışılmıştır. Ankara'nın imarı temelde dört büyük plan çerçevesinde gerçekleştirilmiş olmakla birlikte planların kapsadığı dönemin uzun olması ve de mevcut planlarda arka arkaya yapılan değişiklikler, eklemeler ve iptaller nedeniyle bu bölümün alt başlıklarında planlar bazında kategorilendirme yapmanın sağlıklı bir okuma sağlamayacağı düşünülmüştür. Kentin mekânsal değişimi uzun yıllar sürdüğünden dolayı Ankara'nın imarını anlatırken hazırlanmış planlar bazında bölümlendirme yapmanın okuyucularda kafa karışıklığı yaratması mümkündür. Bu sebeple 1923 yılından günümüze kadar geçen zaman dilimini belli başlı kentsel dönemler baz alarak ele almak uygun görülmüştür. Bu dönemlendirmeler yapılırken öncelikle Ankara'nın başkent olduktan sonra hangi sorunlarla neden karşılaştığının analizinin doğru yapılabilmesi amacıyla başkent olmadan önceki durumuyla ilgili bilgiler verilmiştir. Ardından 1923 tarihinde yeni ülkenin merkezi olduktan sonra Ankara'nın geçirdiği fiziksel değişimler 1950 yılına kadar izlenmiştir. Bu dönemi oluşturan 27 yıl içinde politik, sosyal ve ekonomik alanda çok fazla dönüşüm yaşanmış olmakla birlikte 1950 yılı ülkede yaşana siyasi gelişmelerden dolayı mimarlık, yapı üretimi ve kentsel tasarımlar açısından önem taşımaktadır (Sey, 1998a, s. 26). Aslında bu 27 yıllık süreç içinde 1939 yılında da kırılma yaşanmıştır. 1939 yılında kentsel mimarı anlamında yaşanan değişimin iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki Cumhuriyet'in kurucusu ve Ankara'daki modernizmin mimarı Atatürk'ün 1938 yılında vefat etmesidir. İkinci neden ise 1939 yılının ocak ayında 'yabancı danışmana gerek

kalmadığı' gerekçesiyle Jansen'in işine son verilmesidir. Jansen'in planlarının askıya alınmasıyla birlikte Ankara'da yeni bir döneme girilmiştir. Ancak bölümleri fazlasıyla bölmenin okuma yorgunluğu yaratacağı düşüncesiyle 1950 yılı dönem belirleyicisi olarak seçilmiştir.

Ekonomik sorunlar, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği krizler, tarımda gerçekleşen atılımlar gibi nedenler büyük kentlerde gecekonduların sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin diğer büyük kentlerinde olduğu gibi Ankara'da da 1945'lerden itibaren barakalaşmanın değişen yüzü gecekondulaşma ve konut sorunu ortaya çıkmış ve bu dönemdeki alternatif politika önerileri ile bunların doğrultusunda hazırlanan imar planları bu sorunu çözmeye yönelik olmuştur. Bu nedenle planlar bazında farklılıklar olmakla birlikte Ankara'nın 1950'lerden 1980'lere kadarki imar politikalarında temel motivasyonu gecekondulaşmayı önleyecek veya en azından hızını azaltacak adımlar atmak olmuştur. Dolayısıyla Ankara'nın kentsel anlatısının yapıldığı bölümde bu dönem üçüncü başlık olarak belirlenmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi ardından 1980'lerin başından itibaren yeni liberal politikaların kentsel gelişimdeki ilk örneklerini görmek mümkündür. Bu dönemde Ankara 1983 yılında anakent modeli olana kadar askeri yönetiminin mevzilendiği bir yönetim merkezi olarak işlev görmüştür. 1983 yılında ANAP'ın iktidara gelmesiyle birlikte Ankara Türkiye'nin diğer kentlerine liberal politikaların uygulanması konusunda yol gösterici olmuştur (Keleş ve Duru, 2014, s. 39). Bu bağlamda liberal politikaların kent mekânını şekillendirmeye başladığı 1980-2001 yılları arasında bu bölümün dördüncü alt başlığını oluşturmaktadır.

Gerçekte neoliberalizm bu tarihten sonra kentsel mekândaki etkisini her daim korumuştur. Bu nedenle Ankara'nın kentsel değişimini 1980'ler sonrası genel bir değerlendirme ile vermek mümkündür. Ancak 1980'li yıllardaki serbest piyasa ekonomisi ve sanayi merkezli büyüme yerini 2000'li yıllarda büyük kentsel dönüşüm projelerine, altyapı yatırımlarına ve kamu binalarının yeniden inşasına bırakmıştır. Bu

nedenle neoliberal politikaların kentsel yapıyı dönüştürme sürecinde 2001 yılı kırılma noktası olarak alınmıştır. Bunlara ek olarak, 2004 ve 2005 yıllarında çıkarılan yeni ‘büyükşehir’ ve ‘belediye’ yasalarının Ankara’yı nasıl değiştirdiği de bölümün son alt başlığında verilmektedir.

2.2.1. Cumhuriyet Öncesinde Ankara

Türkiye’nin en eski yerleşim birimlerinden olan Ankara’nın en erken somut arkeolojik kanıtları Frig Dönemi’ne aittir. Friglerin milattan önce (M.Ö.) 1200’ler civarlarında Hitit İmparatorluğu’nun çöküş dönemi veya hemen sonrasında Trakya üzerinden Anadolu’ya göç eden kavimlerden olduğu tahmin edilmektedir. Arkeolojik verilerin sınırlı olduğu bu tarihlerin tam olarak anlaşılmaması nedeniyle 'Anadolu’nun Karanlık Çağı' olarak adlandırılan bu dönem yaklaşık 400 yıl sürmüştür. M.Ö. 8 ve 7. yüzyıllarda siyasal birliğini kuran Friglerin İç ve Batı Anadolu’ya yerleştikleri bilinmektedir. Frigler batıda Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya; kuzeyde Samsun; doğuda Çorum, Tokat ve Kırşehir; güneyde ise Niğde ve Konya’ya kadar uzanan bölgede yerleşmiş ve ülkenin merkezini Gordion (günümüzdeki adı Yassıhöyük) olarak belirlemişlerdir (Gülalp, 2019, s. 11).

Frigler dönemini izleyen Lidyalılar ve Perslerle ilgili olarak henüz bilimsel bir veri olmamakla birlikte bu dönemde Ankara’nın ana ulaşım yolları üzerinde olduğu bilinmektedir. M.Ö. 6. yüzyılda Anadolu Perslerin yönetimine girmiştir. Aynı dönemde Ege Denizi kıyılarında Yunan ‘polis’lerinin ekonomisi ticaret nedeniyle zenginleşmekteydi. Akdeniz ticaretini ele geçirmenin önem taşıdığı dönemde Persler Anadolu’yu yönetimlerine geçirerek karadan geçen doğu-batı ticaret yolunu güvenceye alarak Akdeniz ticaretini ele geçirmek istemişlerdir. Bu dönem içerisinde Kral Yolu üzerinde bulunan Ankara önemli bir konaklama ve ticaret merkezi olmuştur (Aktüre, 2000, s. 5-6).

M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender'in Perslerin Anadolu'daki hakimiyetine son vermesiyle birlikte Anadolu'da kurulan yeni ekonomik denge ve bu dengenin oluşturduğu ulaşım sistemi 200 yıl kadar sürmüştür. Bu süreç boyunca Ankara ana ulaşım yolları üzerindeki stratejik konumunu sürdürmüştür. M.Ö. 3. yüzyıl sonlarında Avrupalı kavim olan Galatlar Kızılırmak ile Sakarya nehirleri arasındaki bölgeye yerleşmiştir. Galatlar'ın Batı Avrupa'daki gibi kentlerini dik yamaçlarla kuşatılmış kaya çıkıntıları üzerine kurmalarından yola çıkarak Eski Ankara Kalesi'nin Galatlar için yönetim merkezi olduğu tahmin edilmektedir. M. Ö. 1. yüzyılda ise siyasal birliğini kuran Romalılar döneminde bu bölge Galat prensleri tarafından yönetilmeye devam etmiştir (Aktüre, 2000, s. 7-8).

Uzunca bir süre Roma'nın yönetiminde olan Ankara'nın geniş kent görünümü 7. yüzyıl ortalarında İran Sasanilerinin Anadolu'nun içlerine girmesiyle son bulmuştur. Persler ve Arapların Doğu Akdeniz kentlerine saldırısı sonucunda Ankara kenti surları içine çekilmiştir. Böylece Roma Dönemi'nin 'metropolis'i olan kent, Bizans'ın 'sınır kent'ine dönüşmüştür (Aktüre, 2000, s. 8-13).

Akdeniz ve Doğu ticaretindeki üstünlüğünü kaybetmesi, Anadolu'daki büyük toprakların elinden gitmesi ve salgın hastalıklarla etkili biçimde mücadele edememesi sonucunda Bizans büyük bir ekonomik krize girmiştir. Bu kriz ortamında Türkler 11. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'nun kırsal alanına hızla yayılmışlardır. Türk akınlarına 2 yıl karşı koyan Ankara ise 1073 yılında Türklerin eline geçmiş, böylece Anadolu kentleri de yavaş yavaş Müslümanlaşmıştır. Ancak bu süreç her kentte paralellik göstermemiştir, kimi kentlerde Türk-Müslüman nüfus artışı daha yavaş ilerlemiştir. Örneğin Konya, Kayseri ve Sivas gibi kentlerde 13. yüzyıl sonlarına değin Hristiyan nüfus çoğunluktaiken Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çankırı ve Eskişehir çevresi çok daha hızlı Müslümanlaşmıştır.

Ankara'nın Selçuklu Devleti'nin dağılmasından Osmanlıların yönetime altına girinceye değin iki kere yönetim değiştirdiği düşünülmektedir. İlk olarak 14. yüzyılın başlarında İlhanlıların yönetimi altına girmiş kent kısa bir süreliğine Ahilerin dini ve ekonomik yönetimine tabi olmuştur (Yavuz, 1952, s. 7). Ankara'nın bir sınır kent işlevinden ticaret

kenti işlevine dönüşmesi Ahiler sayesinde olmuştur. Ankara’da ilk defa Orta Çağ surlarının dışına çıkılarak bir ‘pazar yeri’ kurulması da Ahiler döneminde olmuştur (Aktüre, 2000, s. 19).

1356 yılında Osmanlı egemenliğine giren kentte Orhan Gazi’nin hayatını kaybetmesi sonucunda Ankara Ahileri kentteki Osmanlı muhafızlarını sürgüne göndererek kent yönetimini tekrar ele geçirmişlerdir. 1363 yılında Sultan I. Murat Ahilerle anlaşarak savaşımadan kenti teslim almıştır (Aktüre, 2000, s. 20). 1402 yılında Ankara’nın Çubuk Ovası’nda gerçekleşen muhabere sonucunda Timur Yıldırım Bayezid’i esir alarak Ankara’yı terk etmeden önce Bayezid’in topraklarını aldığı Anadolu Beyliklerine iade etmiştir. Bu tarihten sonra Ankara yeniden Osmanlı egemenliğine girene kadar sürekli şehzadeler arasında el değiştirmiştir (Çetin, 2012, s. 162). 1403 yılında Mehmet Çelebi’nin Ankara’yı tekrar Osmanlı egemenliği altında aldığı kent nüfusunun 5 veya 6 bin civarlarında olduğu tahmin edilmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, t.y.).

Ankara kenti Osmanlı’nın yönetimi altına girene kadar pek çok kere ad değiştirmiştir²⁸. 17. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti’nce resmi olarak Ankara kelimesi tercih edilmiştir. Kurtuluş Savaşı başlarında yaklaşık nüfusu 30.000 olan kentte Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler birlikte yaşamaktaydı. Bağları dikkate alınmadığında o dönemde kent Kale, Yukarı Yüz, Aşağı Yüz, Ulucanlar ve Hacettepe semtlerinden oluşmaktaydı (Özalp ve İmga, 2016, s. 23-24). Bu semtler haricinde kalan geri kalan bölgeler bağlardan oluşmaktaydı. Bu bağlar; Solfasol, Mamak ve Üreğil Bağları, Çinçin ve Türközü, Çankaya, Dikmen, Balgat, Etlik ve Keçiören, Esat, Ayrancı, Seyran ve Kavaklıdere Bağlarıydı. Adı geçen bağlarda çoğunlukla üzüm olmak üzere badem, ayva, vişne, armut ve alıç gibi meyveler yetiştirilmekteydi. Bugünkü Cebeci ve Kurtuluş gibi taban

²⁸ Bu adlardan bazıları; Ankyra, Ancyra, Ancora, Anker, Ankas, Aguridha, Engürü, Enguriya, Angüriya, Anküra, Sebaste, Ankırı, İnkırı, Aydınkırı, Unkuru, Enguru, Angora, Beldet-i Salasil, Dar ul-hısn, Enguriyye, Ankuriya, Selasile, D’antoniana Ankyra, İmariye, İmadiye, Amudiye, Ankir, Kala-i Selasil, Aneras, Ankulla, Ankuwa (Özalp ve İmga, 2016, s. 23).

arazilerden oluşan bölgelerde ise ekin tarlaları yer almaktaydı. Hacı Bayram Camii'nin arkası, Ankara Hastanesi'nin doğusundan Bentdere caddesine kadar Cebeci'nin büyük bölümü, Sümerbank ve Türkiye İş Bankası eski Genel Müdürlüğü binasından Sayıştay'a, Türk Hava Kurumundan tren yolu köprüsüne kadar olan bölge eski mezarlıktı. Cebeci Asri Mezarlığı ise valiliği ve belediye başkanlığı sırasında Nevzat Tandoğan döneminde hizmete girmiştir (Özalp ve İmga, 2016, s. 24).

1830 yılına ait belgelerde Ankara'nın o tarihlerde diğer Anadolu kentlerinin aksine tarım kenti değil tarım dışı üretim ve hizmet kenti olduğu görülmektedir. Dikicilik, tekstil ve şalcılık gibi işlenmiş mal üretimi ve ticaretinin yaygın olduğu bilinmektedir. 1827 yılında Hanlar bölgesinde faaliyette olan 20 adet hanın içindeki dükkanların sayısının 1.500 kadar olduğu düşünülmektedir. Bu iş yerleri ve yakın çevrelerindeki konut bölgesiyle 1830'lu yılların Ankara'sındaki ticari canlılık 1915 yılındaki büyük yangına kadar devam etmiştir (Türkün Erendil ve Ulusoy, 2015, s. 229).

1882 yılında Anadolu demiryolunun Ankara'ya bağlanması ile kent merkezinin ticaret işlevi ağırlık kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Ankara'yı diğer kentlere bağlayan yollar şu şekildeydi: Tren garından Karaoğlan Çarşısı'na kadar uzanan günümüzdeki adı Cumhuriyet Caddesi olan İstanbul yolu, İtfaiye Meydanı'ndan Akköprü'ye doğru giden yol ve doğudaki Çankırı yolu. Kurtuluş Savaşı'nın hemen öncesinde Ankara kentinin içinden geçen tek cadde ise Taşhan'dan (Ulus) başlayarak Karaoğlan Çarşısı'ndan geçerek eski Numune Hastanesi'nin olduğu yerde sona eren yoldu. Yapılan ilk imar çalışmalarında bu yol Samanpazarı'na ulaştırılarak yola Anafartalar Caddesi adı verilmiştir (Tunçer, 2014, s. 21-23).

20. yüzyıl başlarında ortalama nüfusu 30.000 olduğu tahmin edilen kentte I. Dünya Savaşı ile nüfus daha da azalmıştır. 1915'te Ermeni Mahallesi ile Valteriyeye-i Rum Mahallesi'nin geniş çaplı bir yangınla yok olması Ankara'nın kent görünümüne büyük bir darbe indirmiştir. Yangın Türkler ile Ermenilerin konakladığı Hisarönü'nden Rumların yoğun olarak yaşadığı Çıkırıkçılar Yokuşu'na ve At Pazarı'na kadar olan bölgeyi etkilemiştir.

Yangın sonucunda evlerini kaybeden azınlıklar bir süre sonra İstanbul ve İzmir'e göç ederek Ankara'yı terk etmişlerdir. Böylece 1828 yılından beri Ankara'da ikamet eden ticaret burjuvazisi Ankara'dan ayrılmıştır (Türkün Erendil ve Ulusoy, 2015, s. 231-232).

...Hükümet merkezi olmadan sekiz yıl evvel gördüğü bir yangın şehri baştan aşağı tahrip etmişti. Ankara'nın üçte ikisini ve bu aradan en mamur yerlerini yaktığı söylenen bu yangın hakkında Refik Halit Karay şunları yazıyor: "Ankara yangını iki gün iki gece devam etti. Nihayet yakacak bir şey bulamadı, söndü. Sıra açlığa, susuzluğa, perişanlığa gelmişti"... (Yavuz, 1952, s. 12)

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Ankara kenti yapıklı çevreden yoksun ve bataklıkları nedeniyle sürekli sıtma salgınlarıyla mücadele etmek zorunda kalan, suyu olmayan ve yeşilliksiz bir kasaba formundaydı. Demiryoluyla ulaşım sisteminin görelî olarak sağlanmış olması dahi Ankara'nın ekonomik yapısını toparlamaya yetmemişti (Tunçer, 2014, s. 25-26). 1914-1918 yılları arasında üretimin azalmasıyla birlikte sabit gelirli memur ve asker modeli kent zenginliğini kaybetmiştir. Bu süreçte, 'harp zenginliği' olarak adlandırılan spekülâtif girişimcilik yoluyla önemli bir sermaye birikimi sağlayan bir 'Müslüman orta sınıf' ortaya çıkmıştır. Azınlıklardan boşalan taşınmazlar, bu süreçte arsa zengini Müslümanlar tarafından sahiplenilmiştir (Aktüre, 2001, s. 47-49). Ancak tüm bu dönüşümlere ve olumsuzluklara rağmen, İstanbul kadar yoğun olmamakla birlikte, Ankara'da özellikle ticaretle uğraşan zengin bir gayrimüslim kesim varlığını sürdürmüştür. Kurtuluş Savaşı öncesinde tamamen gayrimüslimlerden oluşan Ankara'nın zengin eşrafı ile Kurtuluş Savaşı sırasında kente yeni gelenler, konut ve arsa ticaretinde radikal bir el değıştirme sürecine yol açmıştır. Bu süreç, gayrimüslim tüccar ve esnafın Ankara'yı terk etmesiyle hızlanmış; yerel Müslüman esnaf, bu dönemde çok sayıda taşınmazın yeni sahibi olmuştur (Nalbantoğlu, 2001, s. 297).

Bu yıllar içerisinde kentin canlı yerleşim alanı Samanpazarı ve çevresiydi. Kentin kuzeyinde yer alan Keçiören Ankara eşrafının sayfiye yeriiken, güneydeki Çankaya bağlarında ise daha çok Müslüman olmayanlar ikamet etmekteydi. Kentin tek alışveriş ve ticaret merkezi Karaoğlan Çarşısı'ydı (Türkün Erendil ve Ulusoy, 2015, s. 232). Sonuç

olarak, başkent olmasından kısa bir süre önce Ankara ekonomik yönden güçsüz, fiziki olarak yangınlardan ve bakımsızlıktan harap olmuş, sosyal yönden ise sakinlerinde savaşların getirdiği bıkkınlığın ve yorgunluğun had safhada olduğu bir kentti. Başkent Ankara, Cumhuriyet'in hayali, işte böyle bir mekânda kurulacak ve ulusun inşası bu topraklarda başlayacaktı.

2.2.2. Ankara'nın Emekleme Dönemi: Cumhuriyet'ten 1950'lere

Kopp (1970, s. 163-164) mekân üzerinden toplumu dönüştürmeye yönelik uygulamalar aracılığıyla ideolojilerin kendilerini yeniden ürettiğini ve ideolojilerin kurulma/yerleşme sürecinde özellikle kentsel alan üzerinde varlığını hissettirdiğini devrim sonrası Rus kentleri üzerinden açıklar. Ekim Devrimi'nden sonra başkent olan Moskova'da ideolojinin kentsel mekân üzerinde kurgulanış şekli Türkiye Cumhuriyeti'nin Ankara'sı için önemli bir örnektir.

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara yeni ülkenin başkenti olmuştur. Cumhuriyeti kuran kadrolar Batılı olan ancak Batının kontrolünde olmayan bir ulus devlet inşası için mekânsal stratejilere önem ve öncelik vermiştir. Tekeli'ye (2001, s. 24) göre bu stratejik kararların başında Ankara'nın merkez olarak belirlenmesi gelmektedir. Ankara'nın başkent ilan edilmesi ile Anadolu'nun ortasında, yozlaşmış kadroların uzağında, aydınlanmış bir ulus devlet kurulması amaçlanmıştır (Tankut, 1993). Bu isteğin arkasındaki temel endişelerden biri de İstanbul'un kozmopolit yapısı içinde ulusal burjuvanın doğmayacağı düşüncesi olmuştur. Batıya rağmen Batılılaşma fikri Ankara'nın başkent ilan edilmesinde tezahür etmiştir (İmga ve Olgun 'Tekeli ile Söyleşi', 2010, s. 16). Ankara'nın kuruluşu döneminde Ankara Şehremaneti'nin kişi başına yaptığı harcamaların diğer belediyelerin harcamalarının 28 katı olması Ankara'ya verilen önemi gösterir niteliktedir. Cumhuriyet'in prestiji Ankara'nın prestiji ile bir görülmüştür. İmga'nın (2014, s. 7) sözleri erken Cumhuriyet'in

Ankara'sını şu şekilde özetler: "Bozkır ortasında yeşertilen masal şehir...'muntazam ve muasır' aynı zamanda 'suni ve sıkıcı'..."

Bu düşünceler etkisinde yaratılmaya başlanan Ankara kurucu kadronun tüm ülkedeki mekânsal örgütlenmesi için örnek teşkil etmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Tankut (1993, s. 302) Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte başlayan imar çalışmalarının aynı zamanda Anadolu'nun kentleri için bir imar okulu niteliğinde olduğuna dikkat çekmektedir. Cumhuriyet bürokrasisinin yeni ülkeyi modernleştirme girişiminin ilk fiziksel girişimi Ankara'nın imarı olmuştur. Cumhuriyet'in vitrini olan kentin 'yeterince' modern olması için 1923 yılından itibaren hızla kent planlama çabalarına girişilmiştir.

Ankara'nın planlı döneminin ilk adımında yönetimin nasıl olacağı konusunda Osmanlı'dan esinlenilerek 1924 yılında Ankara Şehremaneti (Ankara Belediyesi) kurulmuştur. İstanbul'un eski şehremini Haydar Bey²⁹ bu görevde iki yıl kalmasına karşın kentin gelişimine etkileyecek önemli fabrikalar ve işletmeler onun zamanında faaliyete geçmiştir (Duru, 2019, s. 110). Ankara'nın planlı imar döneminde belediyenin gerçekleştirdiği en büyük ve önemli iki girişiminden biri Lörcher Planı olarak bilinen Planın yaptırılmış olmasıdır. Diğerisi ise 1925 yılındaki büyük kamulaştırma hareketi olmuştur.

Ankara'da imar hareketlerinin başlamasıyla birlikte ilk yıllardan itibaren arsa değerleri hızla yükselmiştir. Bu olumsuz gelişmeye cevaben 1925 yılında 583 sayılı İstimlak Kanunu Meclis'teki yoğun tartışmalara³⁰ rağmen çıkarılmıştır. Kanunla eski Ankara'nın

²⁹ 1879 doğumlu İzmirli Ali Haydar Bey, SBF'yi bitirdi. İstanbul Belediye Başkanlığı yaptı. 1919 yılında Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya geldi. 1924'te Ankara belediye başkanı oldu. Küçük ölçekli tuğla, kiremit, kereste, kireç fabrikaları kurdu ve işçi evleri yaptırdı. Yeni Şehir'in imar alanı için 1 milyon metrekare arazi kamulaştırdı. Yurtiçi ve yurtdışından temin ettiği fidanlarla Ankara'yı ağaçlandırdı. 1927 yılında sağlık sorunları nedeniyle görevinden ayrıldı. 1937 yılında 58 yaşında İstanbul'da vefat etti (Özalp ve İmga, 2016, s. 28).

³⁰ Aralarında kimi siyasetçilerin ve yöneticilerin de bulunduğu bir grup sermayedar kentin eski yerleşim yerinin geliştirilmesini istemişlerdir. Ancak kentin daha geniş bir alanda kurulmasına karar verilmiştir. Eski yerleşim alanını yapmak için yıkmanın gerektireceği masrafların yeni bir kent kurmaya yetecek kadar

güneyinde yaklaşık 400 hektarlık bataklık alanın ‘vergi değeri’ üzerinden kamulaştırılarak yeni imarlı alanın yapılaştırılması amaçlanmıştır (Albatan, 1998, s. 44). Büyük kamulaştırma hareketiyle yeni kentin eski Ankara’nın güneyindeki boş alana kurulması tercih edilirken Ankara’nın büyüme şeklinin de ‘yağ lekesi’ biçiminden ziyade yeni bir ‘makroform’ sınırları içinde olması öngörülmüştür (Tankut, 1988, s. 98).

Ankara kentinin planlı imar çalışmalarındaki ikinci önemli adım ise 1928 yılında 1351 sayılı yasa ile Ankara Şehri İmar Müdürlüğü’nün kurulmasıdır. Bütçe Encümeni mazbatasında müdürlüğünün kuruluş gerekçelerine ilişkin şu ifadeler geçmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti’nin makarrı idaresi olan Ankara şehrinin Cumhuriyetin şerefi ve gayesinin ulviyeti ile mütenasip bir intizam ve mükemmeliyete mazhariyeti çok büyük mühim ve milli bir mesele olduğundan bunun bir şehir belediyesi değil, doğrudan doğruya bir devlet meselesi addedilerek ...bir müdüriyet teşkili lüzumu şiddetle hissedilmekte idi... (Yavuz, 1952, s. 38)

Müdürlük, İçişleri’ne bağlı olarak tüzel kişiliği haiz bir merkezi örgüt olarak kurulmuştur. İmar Müdürlüğü’nün temel görevleri plan yapmak ve beş yıllık imar planları hazırlamaktır. Hazırlanan planların ve plan değişikliklerinin Bakanlar Kurulunca onaylanması öngörülmüştür (Albatan, 1998, s. 44). Müdürlüğün karar organının bakanlık temsilcilerinden tayinle oluşması kurum üzerinde merkezi yönetimin ne kadar güçlü olduğunun bir göstergesidir. Bu etki o kadar güçlüydü ki 1933 yılında dahi kurum müdürünün ataması yapılmayıp Jansen Planı’nın uygulamaları sırasında İçişleri Bakanlığı’nın üst düzey bürokratlarınca müdürlüğünün yönetildiği görülmektedir (Tankut; 1993, s. 115).

Ankara’daki planlı imar çalışmaları için yasal ve yönetsel altyapı hızlıca kurulduktan sonra sıra Ankara için kapsamlı bir imar planı hazırlamasına gelmiştir. Ancak 1928 yılında davet usulüyle yapılan yarışmayı kazanan ve 1932 yılında meclis tarafından

büyük olduğu düşünülmüştür. Aynı zamanda eskin kentin genişletilmesinin zaten Ankara’da o dönemde var olan konut sıkıntısını daha da perçinleyeceği kanaatine varılmıştır (Yavuz, 1952, s. 15-18).

onaylanan Jansen Planı'ndan önce 1924-1925³¹ yıllarında hazırlanan Lörcher Planı'na değinmek gerekir.

Başkent olduğunda Ankara'nın nüfusu yaklaşık 30.000 civarındayken 1927 yılına gelindiğinde nüfus 70.000'in üzerine çıkmıştır. Nüfusun yarıya yakını asker ve sivil bürokratlar en üst kademedeki Ankaralı olmayan yönetici kadrolar vardı. İşyeri Meclis olan bürokratların Köşk'ün çevresindeki yeni konut alanlarında ikamet etmeleri nedeniyle bu dönemde Ulus ile Çankaya Köşkü arasındaki asfaltın iki yanındaki arsaların spekülasyonu çok önemli boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca Çankaya civarındaki bağların çoğunluğunun Meclis'e yakınlığı ile bilinen ya da Anadolu'daki zengin eşrafın içinden seçilerek Ankara'ya gelmiş mebusların elinde olduğu bilinmektedir (Bağlum, 1992, s. 56). Konut sıkıntısının büyük boyutlarda olduğu dönemde kente gelen memurların büyük bir kısmı kiralık odalarda konaklıyordu.

Ankara'nın ilk planı olan 1924-25 tarihli Lörcher Planı³² sadece yeni kentin kurulacağı alanı imara açmamış aynı zamanda kendisinden sonra oluşturulan tüm planlama çalışmalarına da yön vermiştir. 1923 yılında Ankara'nın ilk şehremini olan Mehmet Ali Bey tarafından Ankara'nı gelişiminin ve düzenlenmesinin izlenmesi açısından Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'nden keşif yapılması istenir. Şirket tarafından hazırlanan raporun yazarı Berlinli Dr. Carl Christop Lörcher'dir. Toplamda üç plandan oluşan raporun³³ içerisinde; 1/4.000 ölçekli Eski Şehir planı, 1/10.000 ölçekli genişleme yöresi olan Yeni Şehir'i de kapsayan bağlam Planı ve 1/2.000 ölçekli olan Yeni Şehir Planı yer almaktadır (Cengizkan, 2017, s. 223).

³¹ Söz konusu planların yapım tarihini Yavuz (1952) 1927 yılı olarak vermektedir. Ancak Tankut'a (1988) göre bu tarihlerde yanlışlık vardır. Zira 1930 tarihli Jansen'in Ankara ile yazışmalarında Lörcher Planı'nın yapım tarihinin 1924 yılı olarak geçtiği görülmektedir.

³² Plan Lörcher tarafından hazırlanmış olmakla birlikte Planı Şehremaneti'ne teslim eden şirket yetkilisinin adı Heussler'dir. Bu nedenle adı geçen plan Heussler Planı olarak da anılmaktadır.

³³ Lörcher Planı'nın ayrıntıları için bkz: Cengizkan, A. (2002). Ankara 1924-25 Lörcher Planı: Bir Başkenti Tasarlamak ve Sonrası, *Arredamento Mimarlık Dergisi* (Eylül-Ekim 2002).

Ankara Şehremaneti yalnızca yollar ve arsaların Lörcher Planı'ndaki şekliyle korunacağını, geri kalan hususların ise yakın gelecekteki genişleme planına göre hazırlanmasını kararlaştırmıştır. Planın Ankara imarına getirdiği katkıları Cengizkan (2017, s. 225-227) şu dört başlıkta özetlemektedir;

- Kentin çeşitli bölgeleri modern kent planlama ilkelerinde yer alan *zoning* çerçevesinde planlanmıştır. Sanayi, yönetim, eğlence ve kültür mekânları gibi çağdaş kullanım alanları ile konut bölgeleri birbirinden ayrılmıştır.
- Çeşitli bölgeleri birbirine bağlayan yollar kentsel metaforlar oluşturacak şekilde tasarlanmıştır.
- Kentteki yapı adaları kentin içine yeşilliği sokan doğal bantlarla (İncesu, Bent Deresi ve Hatip Çayı) desteklenmiştir.
- İnsan sağlığı açısından meydanların açık tasarımıyla yapılması öngörülmüştür.

Lörcher'in hazırlamış olduğu plan ızgara temelli, bahçeli ve birkaç kattan oluşan konutlardan oluşmaktadır. Ancak diğer etmenlere ek olarak nüfusun beklenilenden çok daha hızlı artması nedeniyle planlar daha çok danışma belgesi görevi görmüştür. Planın öngörülere Ankara pratiğinde gerçekleşememiş olmasına rağmen Jansen Planı'nı büyük ölçüde etkilemiştir. Jansen Planı'nda yer alan kentin gelişim doğrultusu, bahçe kent anlayışı, sektörel bölgeleme gibi kent planlama teknikleri büyük ölçüde Lörcher Planı'ndan esinlenmiştir³⁴ (Duru, 2019, s. 112).

1929 yılında küresel ölçekte yaşanan ekonomik bunalım Türkiye'yi de etkilemiş, kentlerin imarı ve konut inşasında kaynak bulmakta sıkıntılar yaşanmıştır. Bu süreçte 1926 yılında kurulmuş olan Emlak ve Eytan Bankası Ankara'nın imarını finanse etmede önemli bir aktör olmuştur. Banka "taşınmaz ipoteki karşılığında borç para verme" görevini üstlenmiştir (Geray, 2003, s. 12).

³⁴ Cengizkan'ın (2004; 107-109) aktarmasına göre Jansen'e yarışmaya katılmadan önce Lörcher'in hazırladığı iki plan ön bilgi olarak Türk bürokratlarınca verilmiştir. 1930 yılında Lörcher, Jansen'in kendi tasarımı geliştirdiği iddiasıyla Berlin'de dava açarak tazminat istemiştir.

Ekonomik sıkıntılara rağmen Ankara'nın imarına verilen önem azalmamış Vekaletler Mahallesi (Bakanlıklar) kamulaştırılmış ve birçok kamu binasının inşasına başlanmıştır. Mahallenin kurulabilmesi için 1928 yılında ayrı bir yasa çıkarılmış 1929 yılında ise 20 hektarlık alan kamulaştırılmıştır (Albatan, 1998, s. 45). 1928 yılındaki imar planı yarışması şartnamesine bu mahalle de veri olarak eklenmiştir. Ancak yarışma şartnamesine TBMM'nin Yeni Şehir'de Vekaletler Mahallesi ile birlikte kurgulanması şartı konulmadığından Jansen Planı'nda TBMM için Vekaletler Mahallesi'nin güneyinde yer ayrılmıştır (Geray, 2003, s. 8).

1927 yılının mayıs ayında Avrupa'ya heyet gönderilerek Ankara'nın ilk imar planı için yarışmaya katılacak 3 aday (M. Brix, H. Jansen ve M. Jausseley) belirlenmiştir. Mimarların hazırlanacak planda göz önünde tutması gereken hususlar ile ilgili direktifler şartnamede belirtilmiştir. 1928 yılında sonuçlanan yarışmayı kazanan Jansen Planı 1.500 hektarlık alan üzerinde düşük yoğunluklu oluşturulmuştur. Planda kent, kenti kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde kesen yol aksı üzerine kurgulanmıştır. Kent dokusu kentin ana caddelerini dik şekilde kesen sokaklar çevresinde Yeni Şehir, Bahçelievler ve Cebeci semtleri çevresinde gelişmiştir. Eski kent dokusunun korunması öngörülmüştür. Eski kentin yoğun dokusunun rahatlatılması amacıyla Kale'nin batısında kalan yangın yerleri park olarak planlanmıştır (Şenyapılı, 2004, s. 63-65). Jansen planında Kale'nin merkez olarak kalmasını ve zamanla iskan alanı olmaktan çıkarılıp müze haline getirilmesini önermiştir. Ancak Keleş'e (2018, s. 184) göre Jansen'in eski şehre 'el sürülmemesi' önerisi yöneticiler tarafından bölgeye 'sırt çevrilmesi' olarak uygulanmıştır³⁵.

Geleneksel kentlerin temel özelliklerinden olan dar sokaklı ve içine kapalı mekân anlayışı Jansen'in planında yerini geniş caddeli bulvarlara ve kamusal açık-yeşil alanlara

³⁵ Jansen Planı'nın uygulamaya geçilmesiyle Ankara Belediyesi sadece kale civarını değil aynı zamanda Samanpazarı ile Talatpaşa Bulvarı'na kadar olan semtleri de içine alan bölgeyi Protokol Alanı olarak koruma bölgesi ilan etmiştir. 1957 yılına gelindiğinde bu koruma politikasının coğrafi alanı daraltılmış Samanpazarı'nın bir kısmı koruma dışı bırakılmış, 1960 yılında ise bu alan sadece kale surları içini kapsamıştır. Bu dar alandaki imar politikası, protokol alanı içinde yeni bina inşaatına izin verilememesi ve onarımların da izne bağlanmasından ibaret kalmıştır (Keleş, 2018, s. 184).

bırakmıştır (Akkuş vd., 2023, s. 97). Planda Atatürk Bulvarı esas omurga olarak düşünülmüş ve Yeni Şehir'deki Vekaletler Mahallesi yönetici merkezi olarak belirlenmiştir. Konut alanlarının tasarımı için ise komşuluk birimi esasına dayandırılarak düşük yoğunlukta bir bahçe-kent modeli³⁶ benimsenmiştir³⁷. Konut bölgesi kentin güneyine doğru genişlerken, kuzeydoğu bölgesi kentin gelişme alanı olarak düşünülmüştür. Böylece Jansen Planı'nda Eski Şehir'de alt-orta ve alt, Sıhhiye ve Cebeci'de orta, Bakanlıklar civarında orta-üst, Kavaklıdere-Çankaya ekseninde ise üst gelir grupları için konut modeli oluşturulmaya çalışılmıştır (Şenyapılı, 2004, s. 67).

1923-1950 yılları arasında Jansen Planı ile birçok önemli proje gerçekleştirilmiştir; Yeni Şehir ve Cebeci'deki konut bölgeleri, yüksekokullar bölgesi, Bakanlıklar Sitesi, hastaneler, spor ve park alanları bunlardan bazılarıdır (Albatan, 1998, s. 45). Planda yer alan Üniversite Mahallesi, Amele Mahallesi, Havaalanı (Tandoğan Meydanı), Havaalanı yakınındaki sanayi bölgesi ile Bakanlıklar Mahallesi'ndeki 3.000 konutluk memur kooperatifi önerileri ise çeşitli sebeplerle pratiğe dökülememiş taslak olarak kalmıştır³⁸.

Plan ilk yıllarında dönemin vali ve belediye başkanı olan Nevzat Tandoğan'ın otoriter yönetimi nedeniyle sadece ana hatlarıyla uygulanabilmiştir³⁹. Ancak nüfus artışının öngörülenin çok üzerinde olması nedeniyle 1935 yılı itibarıyla sorunlarla karşılaşmıştır. 1935 yılında imar sınırı dışında parselasyon yapılması konusunda artan baskıların

³⁶ Jansen Planı'ndaki bahçeli evlerden oluşan düşük yoğunluk kentsel dokunun Avrupa bahçe-kentlerinden farklı olduğunun altını çizen Tekeli (2001, s. 24-25) bahçe-kent ütopyasının sanayi kentine tepki olarak çıktığını belirtir. Oysa Türkiye'de Avrupa'daki gibi sanayileşme yaşanmamıştır. İstanbul'un modern kesimlerindeki yaşantıya duyulan bir tepki olarak eski imparatorluk-yeni cumhuriyet karşıtlığının bir tezahürü olarak Ankara'da bahçe-kent dokusunun benimsendiğini ifade eder.

³⁷ Jansen Planı'nın ayrıntıları için bkz: Tankut, G. (1993). "Bir Başkentin İmarı",

³⁸ Jansen Planı'nın tam olarak uygulanamaması, bürokratların muhalefeti ve dönemde yaşanan arsa spekülasyonların ayrıntılı bir analizi için bkz: Yavuz, F. (1952) Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz.

³⁹ Nevzat Tandoğan'ın Jansen Planı'nın uygulanma sürecindeki katkılarıyla ilgili kimi farklı düşünceler mevcuttur. Falih Rıfkı Atay planın uygulanmasında sürecinde yaşanan aksaklıklardan bizzat Tandoğan'ı sorumlu tutar. Sahip olduğu yönetsel iktidarın zedelenmemesi maksadıyla planları baltaladığını iddia etmektedir (Atay, 2017; 58). Benzer şekilde Tankut da (1993, s. 125) 1934 yılında Tandoğan'ın İmar Müdürlüğü'nde yetki sahibi olmasıyla birlikte planın sekteye uğradığını belirtir.

sonucunda İmar Müdürlüğü henüz onaylı plan olmayan yerlerde bina yapımına izin vermek durumunda kalmıştır⁴⁰ (Albatan, 1998, s. 46). 50 yılın sonunda ulaşılacağı öngörülen nüfusa 22 yıl içinde ulaşılması Jansen'in karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olmuştur. Bu hesaplanamayan nüfus artışının sonucu olarak yeni yerleşim yerlerine ve konutlara talep artmış ve 'arsa vurgunculuğu' önlenemez noktaya gelmiştir (Duru, 2019, s. 119). Nüfus artışı sorunlarına ilaveten nüfuzlu kesimlerin plan dışı isteklerinin yönetimin desteğiyle yasallaşması ve Kale eteklerinde görülmeye başlanan gecekondulaşma da Planın uygulanabilirliğini gün geçtikçe zora sokmuştur.

Kentin gelişme aksı bilindiğinden dolayı bu bölgedeki arsalar yoğun talep görmeye başlamıştır. İmar İdare Heyeti'nin başkanı Falih Rıfkı Atay bu süreci *Çankaya'da* şu şekilde ifade etmiştir:

...hemen spekülasyona dalmıştık. Herkes saklayıp ileride satmak üzere arsa edinmek hırsına kapılmıştı. Şehir imarlarının başlıca düşmanlarının spekülasyon olduğunu bilecek halde bile değildik. Bunlar yeni devletin 'kusur'ları değil, 'tecrübesizlikleri' idi... Onun için nerede arsacılar lehine bir plan değişikliği duyarsanız, hemen hırsızlığa hükmediniz. (Atay, 2017, s. 497-505)

1938 yılında imar planı sınırları ile belediye sınırları birleştirilmesiyle kentin 1.500 hektarlık alanı 16.000 hektara çıkmış, bu durum çok büyük bir alanının tamamen spekülasyona açılmasına sebebiyet vermiştir.

1939 yılının ocak ayında Jansen'in sözleşmesi biter. 131 nolu kararda geçen "...şehrin ana hatları silinmez bir surette tesbit....edildiği..." ve "yabancı danışmana gerek kalmadığı" gerekçeleriyle Jansen'in görev süresi uzatılmaz (Yavuz, 1952; 59-60). Ancak Yavuz'a (1952, s. 61) göre bu durumun esas nedeni Jansen'e ihtiyaç duyulmaması değil, imar planındaki kural dışı uygulamaların gerçekleştirilmesinde Jansen'in ayak bağı olarak görülmesidir. Kararın ardındaki kişiler ise arsa spekülasyonundan payını artırma

⁴⁰ Bu tarihten önce de hazırlanan mevzii planının dışına çıkılarak Bahçelievler Kooperatifi'ne imar sınırı dışında izin verilmiştir.

niyetinde olan sermayedarlar ve kimi üst düzey bürokratlardır. Jansen'in 1938 yılında Atay'a "Artık şehir planının altından benim imzamı silebilirsiniz" demesi de mimarın spekülatif baskılardan ne kadar bunaldığının ve plan dışı uygulamalardan ne kadar rahatsızlık duyduğunun göstergesidir (Yavuz, 1952, s. 59).

1930'lı yıllarda Ankara'nın Çankaya sırtlarına doğru gelişmesinde Mustafa Kemal'in Çankaya'ya yerleşmesi belirleyici olmuştur⁴¹. Bu anlamda Tankut'un (1993) vurguladığı üzere 1938 yılında Mustafa Kemal'in hayatını kaybetmesi sonucunda 1939 yılında Ankara'nın planlı imarı sona ermiştir. Mustafa Kemal'in hem Ankara'nın modern imarına verdiği özen ve önemin ondan sonra devam ettirilmemesi hem de Ankara'nın 'Mustafa Kemal'in evi' olma statüsünü kaybetmesi sonucunda 1939 yılı temsil mekânının yok olmaya başlamasının dönüm noktası olmuştur (Ghulyan, 2017, s. 134).

II. Dünya Savaşı'nın ekonomik etkileri tüm ülkelerde çeşitli sektörlerde kendini gösterirken bu durum Ankara'da kendini en çok konut sıkıntısı olarak göstermiştir. İmarlı alanlardaki arsa fiyatları aşırı derecede artarken, imar parsellerinin büyük kısmında inşaat faaliyetleri durmuştur. Konut sıkıntısının en büyük mağdurları olan memurlar için ev yaptırılması gündeme gelmekle birlikte bu fikir savaşa birlikte rafa kaldırılmıştır. 29 Ekim 1944 yılında sembolik olarak temeli atılan memur konutlarının inşaatı 1945 yılında bitmiştir. Proje için 1944 yılında 'Memurin Meskenleri İnşası' yasası çıkarılmış, Emlak ve Eytan Bankası'na bağlı Emlak Yapı Limited Şirketi'nin Saracoğlu Memurin Konutları'nı maliyet artı kâr esasına göre sözleşmeyle yapmasına karar verilmiştir. 450 adet konut, ilkokul, oyun alanları ve teknik altyapı olarak planlanan projenin mimarı Alman Paul Bonatz'dır⁴². İnşaat fiilen başladıktan 240 gün sonra 150 konutluk ilk bölümü iskana açılmıştır (Albatan, 1998, s. 48-49).

⁴¹ Bu süreçte Mustafa Kemal'in evinin mekânsal konumunun Ankara'nın imarını nasıl şekillendirdiği konusu L. Funda Şenol Cantek'in "*Yaban"lar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara* adlı kitabında ayrıntılı olarak verilmektedir.

⁴² Albatan'ın (1998, s. 49-50) aktardığına göre Bonatz Memurin Konutlarında mimar olma sürecini şu şekilde aktarmıştır:

Yine bu dönemde konut sıkıntısı ve yüksek kiralar nedeniyle kooperatifler de kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki 1935 yılında Kurulan Bahçelievler Yapı Kooperatifidir (Sey, 1998b, s. 276). 1940'lı yıllara gelindiğinde 600'e yakın kooperatif vardır. Memurların barınma sorununu çözmek amacıyla merkezi yönetim konut üretiminde aktif rol oynamıştır. 1944 yılında 434 konuttan oluşan lojman şeklinde Saracoğlu Mahallesi inşa edilmiştir. Bugünkü adı ile Namık Kemal Mahallesi'ni de yine bu grubun içerisine katmak gerekir. Projesini 1944 yılında Paul Bonatz'ın yaptığı bu mahalle ilk devlet mahallesi olma özelliğine haizdir. Yapımına aynı yıl içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla başlanmıştır. Buradaki evlerin tamamı çeşitli devlet kuruluşlarında çalışan bürokratlar tarafından lojman olarak kullanılmış ve büyük bir ihtiyacı karşılamıştır (Özalp ve İmga, 2016, s. 33).

Bu arada 1945 yılında Marshall yardımlarının tarım sektöründe neden olduğu yapısal gelişme ve bu gelişmenin nüfus kitlelerini büyük kentlere kaydırması da Ankara'nın konut sorununu derinleştirmiştir. Marshall yardımlarıyla sadece toprak emekçileri topraktan kopmamış aynı zamanda kır ve kent arasındaki motor araç bağlantısı kurularak kentlere gelen yollar açılmıştır (Şenyapılı, 2004, s. 119). 1940 ve 1950 yılları arasında savaşın etkisiyle birlikte ekonomik darboğaza giren nüfus başkent in iş olanakları cazibesiyle Ankara'ya yönelmişti. Bu durum zaten Ankara'da konut sıkıntısı yaratmışken üzerine topraktan kopanların da bu nüfusa eklenmesiyle gecekondulaşma Ankara'da oldukça yoğunlaşmıştır (Şenyapılı, 2004, s. 119-210).

1944'te Türkiye Almanya ile diplomatik ilişkilerine son verdi. Elçilik bütün Almanların hemen ülkelerine dönmelerini istedi ve çoğu da buna uydu. Türk yönetimi özellikle doktor ve profesör olan az sayıda uzmanı himayesine aldı ve görevlerini sürdürmelerine izin verdi. Ben de bunlardan biriydim ve kalmaya devam ettim... Benim için hoş bir formül bulmuşlardı. 'Sanatçı olarak siz dünyaya aitsiniz, bizim için düşman değilsiniz'... 1944 temmuz ve ağustos aylarında yeni ve büyük bir iş önerisi aldım. Emlak ve Eytam Bankası Ankara'nın güneyinde ... bir yerleşme inşa etmek istiyordu. Banka müdürü projenin tamamını benim planlamamı önerdi. Kabul edemeyeceğimi, bu ülkeye bir müşavir olarak davet edildiğimi, yerli mimarlara rakip olmak istemediğimi belirttim. Bir Türk mimarı büro şefliğine getirirlerse seve seve onun yanında danışman olarak yer alabileceğimi söyledim...

Konut sıkıntısının başlamasıyla birlikte Ankara’da gecekondu da göz ardı edilemeyecek boyuta gelmiştir. CHP Meclis grubu 1943 yılında konut sorunun araştırılması üzerine bir kurul oluşturmuştur. 1948 tarihli 5218 sayılı Kanun ile Ankara’daki gecekondu bir yıllığına meşrulaştırılmıştır. Aynı yıl içinde 5228 sayılı ‘Bina Yapımı Teşvik Kanunu’ ile Hazine arsalarının vergi değeri üzerinden 10 yıl taksitle belediyelere devredilmesi ve evi olmayan veya kendisine ev yapacak olanlara İhale Kanunu dışında satılması hükmü getirilmiştir. Yukarıda bahsedilmiş olan 5218 ve 5228 sayılı Kanunların sağladığı avantajlar ile arsa fiyatları makul olan Yenimahalle projesi gerçekleştirilmiştir. Proje için 106 hektar büyüklüğündeki alanın %45’i Hazine’den temin edilmiş, geri kalan kısımlar ise hak sahiplerinden satın alınmıştır. İmar Müdürlüğü tarafından planı hazırlanan 2.900 adet parsel metrekaresi 1 liradan satılmıştır. Altyapısı ve projesi belediye tarafından sağlanan parsellerin satışına inşaat mecburiyeti konulmuştur. 1949 yılında başlayarak 1953 yılında iskân edilen Yenimahalle projesi üç temel ilkeyi esas almıştır. Bunlar; ucuz arsa ve altyapı, inşaat zorunluluğu ve uygun kredidir (Albatan, 1998, s. 48-52).

Kentin dışında kalan Yenimahalle projesi başarıyla gerçekleştirilirken aynı durum kent içinde sürdürülememiştir. Yeni Şehir için kat artış talepleri baskıya dönüşmüş 3 kat izni olan yerler 4’e, 4 kat izni olan yerler 5’e çıkarılmıştır. Böylece hem Jansen Planı bozulmuş olup hem de kat artışlarına rağmen konut sıkıntısı giderilememiştir (Albatan, 1998, s. 53). İmar planlama faaliyetlerinin uzun vadeli düşünülmemesinden dolayı kontrolsüz büyüyen Ankara’da altyapı ve gecekondu sorunları gittikçe içinden çıkılmaz hale gelmiştir (Görmez, 2004, s. 64). 1950 yılına gelindiğinde planlı kentleşmesi için bu kadar emek ve kaynak ayrılmış kentte gecekondu oturan kişi sayısı 100.000 civarında kaydedilmiştir. Bu sayı Ankara nüfusunun yaklaşık %34’üne tekabül etmektedir (Yavuz, 1952, s. 72-73).

Sonuç olarak başkentin İstanbul’dan Ankara’ya taşınmasında gösterilen başarı kentin inşası ve imarı sürecinde devam ettirilememiştir. Başkentin imarı için gereken kaynakların yaratılamaması, deneyim eksikliği ile rant paylaşma kavgası sonucunda

ortaya çıkan siyasal mücadeleler modern ve yeterli bir kent oluşturma çabalarına ket vurmuştur (Şengül, 2009, s. 119). Dolayısıyla planlı ve modern bir kent yaratma ideali zamanla imkansızlaşırken Cumhuriyet'in ilk ve en önemli hayali de yarım kalmıştır.

2.2.3. Ankara'da Göç ve Gecekondulaşma Dönemi: 1950-1980

1950-1960 arasında kentte yaşayan nüfus toplam nüfusa oranla %80 artış göstermiştir. Kentsel nüfus artışı en yüksek değere 1965-1970 arası dönemde ulaşmıştır. 1950-1980 arası dönemde büyük kentler doğal nüfus artışının 3 katı oranda göç yoluyla büyümüşlerdir (Osmay, 1998, s. 143).

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de kentleşme hız kazanmış, sadece Ankara'da yaşanan %6'lık düzeyindeki nüfus artış hızı tüm kentlerde görülmeye başlanmıştır. Halihazırda süregelen konut problemi 1950'lerden sonra daha da derinleşmiş ve artık Ankara'da bireysel konut sunumu ile kooperatifler konut ihtiyaçlarına yetemez hale gelmiştir. Böylece bu tıkanıklığı açmaya yarayan iki tür konut arz süreci devreye girmiştir. Bunlardan biri gecekondulaşma iken diğer tür ise yap-satçılık olmuştur (Tekeli, 1998, s. 13).

1950'lerin ortasına gelindiğinde Ankara kenti öngörülen nüfusu çoktan aşmış, gecekonduların yer yer kümeleştiği, apartmanlaşmanın ve kooperatifleşmenin eşliğinde düzensiz yapılaşmaya girmiş bir kent görünümündedir. Bu şartlar altında Ankara'da yeni bir imar planı yapma ihtiyacı doğmuştur. 1955 yılında gerçekleştirilen uluslararası yarışmayı 12.000 hektarlık alanı kapsayan planları ile Nihat Yücel-Raşit Uybadin ekibi kazanmıştır. Böylece Ankara'nın ikinci planı 1957 yılında onaylanarak Nihat Yücel İmar Müdürlüğü'ne danışman olarak atanmıştır (Albatan, 1998, s. 53).

Planın başlangıcı Jansen Planı'nın süreçlerine benzemekle birlikte Yücel-Uybadin ekibi Jansen'e göre birtakım dezavantajlara sahiptiler. Öncelikle yeni hükümetin önceliği artık Ankara değil İstanbul'du, ikinci olarak ise ülke ekonomisi 1950'lerin ortasında

1930'lardankinden çok daha kötü durumdaydı. İlave olarak arsa spekülâtörlerinin topraktan beklentileri çok daha yüksekti ve bu sefer çekindikleri bir lider de yoktu⁴³. Son olarak 1930'lardaki gibi belediyenin elinde büyük arsa ve arazi stokları da mevcut değildi (Albatan, 1998, s. 54).

1958-1968 yılları arasında yürürlükte kalan plan 30 yıl içinde nüfusun 750.000 olacağı varsayımıyla hazırlanmıştır (Orsan ve Karadeniz, 2019, s. 4). Planda yayılma yoluyla değil; yerinde yükselerek, diğer bir deyişle mevcut yapılara kat artışı yapılarak kentin büyümesi öngörülmüştür (Cengizkan, 2006, s. 32). Böylece bu planla birlikte 'Bölge Kat Nizamı' kavramı ortaya çıkmıştır. Diğer yandan da nüfus artışına paralel şekilde artmayan imarlı arsa sunumu nedeniyle kentteki arsa fiyatları çok yükselmiştir. Bu şekilde konut yapma ihtimali kalmayan orta sınıflar tek parsel üzerinde bir araya gelerek apartmanlarda bir kat veya daire sahibi olmaya başlamışlardır (Tekeli, 1998, s. 14).

Plan Ankara için 4 yerleşim bölgesi sistemi getirmeye çalışmıştır. Bu yerleşim bölgeleri; a) Kale çevresi ile Protokol alanı, b) Eski kent ile Ulus çevresindeki ticaret bölgesini kapsayan Jansen Planı'nda geliştirilmiş olan yerleşim alanları (Yeni Şehir), c) Jansen Planı'nda yerleşime açılmadığı halde fiilen yerleşimin olduğu alanlar, d) Ruhsatsız bölgelerdeki gecekondular. 1957 Planına göre 9.725 hektarlık bir alana oturacak Ankara'da 3.840 hektarlık bir alan gelişme bölgesi olarak yapılaşmaya açılacaktır (Cengizkan, 2006, s. 33).

1960 darbesinin hemen ertesinde tüm Ankara'daki yapılara kat ilavesi getiren Bölge Kat Nizamı Tadilat Planı İmar ve İskân Bakanlığı'na sunulmuştur. Bu öneri Nihat Yücel'in

⁴³ 1930'lardaki imarlaşma hareketlerini anlatan Tekeli (2010) Atatürk'ün bizatihi kişiliğinin enformel olarak spekülâtörler üzerinde etkili olduğu söyler ve bu durumu şu şekilde aktarır;

...İsmet Paşa o alanda (Bakanlıklar Sitesi) uygulama yapmak istiyor, bütçede 100 bin lirası var, bu parayla bakanlıklar adasını istimlak etmek mümkün değil. Mustafa Kemal devreye girerek arsa sahiplerine İsmet'in (İnönü) 100 bin lirası var, burayı istimlak edecek ve kimse mahkemeye gitmeyecek diyor... (s.17-18).

itirazlarına⁴⁴ rağmen 1960 yılının aralık ayında kabul edilmiş ve bir kez daha kat artışına gidilmiştir (Keleş ve Duru, 2014, s. 36). Ardından 1968 yılında imar yönetmeliğinde bir madde değişikliği yapılarak Kat Nizamı Planı'na üç maddelik plan notu eklenerek tüm kente bir kat artışı daha getirilmiştir.

1957 tarihli planda mevcut gecekonduların boşaltılarak sakinlerinin başka yere devlet eliyle yerleştirilmesinin masraflı olacağı düşünülmüştür. Bunun yerine planda Hazineye ait arsaların ilgili belediyeye devredilmesi ve belediyeler aracılığıyla arsaların üzerinde oturanlara satılması önerilmiştir. Böylece satış yoluyla elde edilen gelirle bu bölgelerin yol ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin karşılanması öngörülmüştür (Cengizkan, 2006, s. 33-34).

Plan genel hatları itibarıyla Jansen Planı'nın genel ilkelerini korumakla birlikte kentsel alan kullanımı kararları ile ilk kez Ankara çanağının dışına doğru tırmanışı başlatmıştır. Planla birlikte Ankara'nın çanak içindeki sınırlı makroformu 'Batı Koridoru' gelişme hattı doğrultusunda yeni bir büyüme alanına yönelmiştir. Yeni Şehir, Bahçelievler ve Cebeci semtleri üzerine yoğunlaşan Jansen Planı'na ek olarak Yücel-Uybadin planı Çankaya, Ayrancı, Yenimahalle ve Keçiören semtlerine yoğunlaşmıştır (Şenyapılı, 2004, s. 218).

Planda ana merkez hala Ulus olmakla birlikte uygulama aşamasında Ulus işlevsel açıdan boşalmaya başlayarak merkez Kızılay'a doğru kaymıştır (Cengizkan, 2006, s. 48). Bu dönemde konut sorununa çözüm olarak gelişen gecekondulaşma, yap-satçılık ve

⁴⁴ Bakanlık öneriyi 5 ay inceledikten sonra "henüz planı inceleyecek bir planlama örgütü bulunmadığı" gerekçesiyle dönemin imar danışmanı Nihat Yücel'den görüş istemiştir. Albatan (1998) Yücel'in cevabını şu şekilde not düşmüştür:

"...Ankara'da imarlı alanlarda oluşmuş yoğunluklar, şehircilikte geçerli olan yoğunluk ölçütlerini fazlasıyla aşmıştır... Ankara'daki tüm sosyal ve kültürel tesisler, çocuk bahçeleri, trafik problemi, otoparklar, altyapı tesisleri esasen yetersiz olduğundan, mevcut bölge kat planı (1955 tarihli) ile şehre verilen imkanlar konut yoğunluklarını maksimumun üstüne çıkarmıştır... Bu duruma göre, en ücra noktalarına kadar bir apartmanlar şehri haline getirilen Ankara'nın yeni kat ilaveleriyle daha da feci şartlara maruz bırakılacağına kani bulunuyorum... (s. 54).

kooperatifçilik gibi yöntemlerin hiçbiri konut üretimi ve kentleşme açısından sağlıklı çevreler geliştirmemiştir. 1970’li yılların ortalarına kadar kent yağ lekesi halinde büyümüştür (Tekeli, 1998, s. 16).

Cengizkan (2006) ve Albatan (1998) Yücel-Uybadin Planı’nın en önemli ve uzun süreli özelliğinin yoğunluk artışı olduğunu belirtmişlerdir. Yeni yapılardaki farklılık sadece kat artışı yoluyla değil aynı zamanda ‘genel zemin kotu’nun değişmesiyle de yaşanmış, böylece Ankara’nın sürekli yıkılıp yeniden yapılması teşvik edilmiştir. Ek olarak, sokağın en alçak kotundan verilen ‘saçak kotu’, giriş kotundan hem yükselme hem de alt kotlara inme şansı vermiş böylece eğimli arazilerde çok yüksek katlı yapıların inşasının önü açılmıştır (Cengizkan, 2006, s. 49). Yine planla birlikte değişiklik onayı kabul edilen ‘Bölge Kat Nizamı’ ile bölgeler arasında farklılaşmaya gidilmiş ana caddeler üzerindeki yapıların arka mahallelerdeki yapılardan nitelik olarak ayrışmasına neden olunmuştur (Cengizkan, 2006, s. 50).

1965 yılında çıkarılan 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu ile aynı parselde birden fazla sahipliğin önü açılarak apartmanlaşma tüm kenti ele geçirmiştir (Keleş ve Duru, 2014, s. 37). Bu kanun yürürlüğe girene kadar gerçekleşen konut üretim biçimleri mühendislik ve müteahhitlik kurumunun görece düzgünlüğü nedeniyle Ankara’nın genel kent görünümünde radikal bir değişim getirmemiştir. Ancak konut sahiplik tarzını bireysel mülkiyete indirgeyen söz konusu kanunla kentin makroformunda niteliksel dönüş meydana gelmiştir. Sargın’a (2019, s. 96) göre bu kanunla yap-satçılık meşru bir üretim biçimi olarak bireysel konutları kente yamamıştır. Böylece Kat Mülkiyeti Kanunu ile Ankara’nın mimarisinde önemli bir kırılma noktası oluşmuştur.

1960’ların ilk yarısında gerçekleşen bu değişimlerle birlikte kent merkezindeki binaların giriş katları toplu satışın yoğunlaştığı pasajlara dönüşmüştür. Eski Büyük Sinema kapanarak giriş katı pasaj, üst katları ise iş yeri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ankara’nın ticaret merkezi böylece Ulus’tan Kızılay’a kayarken finans ve hizmet kurumlarında çalışan nüfus da Kızılay ve çevresine doğru yer değiştirmiştir (Osmay,

1998, s. 145). Bu süreçte Ankara'nın makroformunda belirleyici olan en büyük etmen de kat mülkiyeti ile ortaya çıkan yeni konut sunum biçimleri olmuştur. Bir diğer etmen ise özel araç sahipliğinin yaygınlaşması olmuştur⁴⁵. Özel araç sahipliği oranının artması ile üst gelir grubuna mensup kişiler merkezden uzaklaşarak kentin batı ve güney eksenlerine kaymışlardır (Tekeli, 1987, s. 95). 1967 yılında II. Beş Yıllık Planda toplu konut önerilmiştir. Büyük sermayelerin bir araya gelerek büyük yapı birimlerinin sunulması da bu şekilde başlamıştır (Tekeli, 1998, s. 18).

1950-1970 yılları arasında hızlı kentleşme devam ederken bir yandan da imarlı alanlarda yoğunluk artışları ile kentin kuzey ve güney yarısında plan dışı arazilerin işgali söz konusu olmuştur. Nüfus yoğunluğunun imarlı alanlarda artmasıyla 1970'lerin başında hava kirliliği ile kentin fiziki çevresi Ankara'nın en önemli kentsel sorunu olmuştur. Hava kirliliğinden en çok etkilenen semtler 1957 İmar Planı'nda aşırı yoğunluk yüklenen Sıhhiye, Maltepe, Cebeci, Küçük Esat ve Kavaklıdere olmuştur (Albatan, 1987, s. 135).

1960 yılında ülkede yeni bir yönetim döneminin başlamasıyla birlikte 1961 Anayasası'nın oluşturduğu en önemli kurumlardan biri de DPT olmuştur. Planlamanın ve merkezi yönetiminin ağırlık kazandığı bu dönemde kentlerin imarında belediyeler ve Bakanlık yetkili kurumlar olarak görülmektedir. Zaman içinde göç hareketleriyle artan kentleşme hareketlerini doğru bir şekilde yönetebilmek adına 1965 tarihinde İmar ve İskân Bakanlığı'nın İstanbul, İzmir ve Ankara'nın nazım planlarını kendisine bağlı bürolar kurarak yaptırması öngörülmüştür. Böylece Ocak 1969 tarihinde Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu (AMANPB) kurulmuştur (Albatan, 1998, s. 57). Büro Bakanlığa bağlı bir kuruluş olmakla birlikte büroya planla ilgili onay yetkisi verilmemiştir. Bunun dışında Büronun belediyeler ile doğrudan yazışma yetkisine de sahip olmadığı görülmektedir. Diğer yandan kentin planlama ve imar uygulamasında yetkili Ankara İmar Müdürlüğü ve DPT'nin kentleşme politikasıyla ilgili birimleri de

⁴⁵ Ankara'da 1950 yılında otomobil sayısı 1.735 iken bu sayı 1970 yılında 27.722'ye çıkarak 20 yıl içinde yaklaşık 16 kat artmıştır (Aydın vd., 2005, s. 551).

Ankara'nın imarında söz sahibi kurumlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu karışık sistemde Büro, İmar Müdürlüğü ve Ankara Belediyesi arasında sağlıklı diyaloglar kurulmasını da sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Bademli, 1985, s. 109).

Kurumsal yapıda bu değişiklikler yaşanırken 1973 yerel seçimleri sonucunda Vedat Dalokay Ankara Belediyesi'nin yönetimine gelmiştir. Dalokay'ın mimarlık mezunu olması ve şehircilik konusunda deneyimli olması Ankara için kentleşme açısından başarılı bir dönemi başlatmıştır. Dalokay belediye başkanlığı yaptığı 1973-1977 yılları arasında AMANPB, Ankara Belediyesi ile İmar ve İskân Bakanlığı Ankara'nın imarında birlikte çalışmışlardır. Kentleşmede planın ne kadar önemli olduğunu bilen Dalokay kadrosu bu dönemde AMANPB ile iş birliği yapmaya önem vermiştir (Albatan, 1998, s. 58).

Dalokay'ın başkanlık yaptığı 1973-1977 yılları arasında kentsel anlamda öncelik tanınan sorunlar orta ve dar grupluların konut sorunları, toplu ulaşım ağları, hava kirliliği ve kent merkezini yayalaştırma çabaları olmuştur. Konut sorununu çözmek amacıyla Dalokay yönetiminde başlatılmış en büyük proje Akkondü (Batıkent) projesi olmuştur (Batuman, 2010, s. 231). Yapımına başlanan Ankara metrosunun ise Ankara Nazım Planı'na öngörülen kentin batıya büyümesinin gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılması önemli bir adım olmuştur. Dalokay'ın 'çevreden merkeze belediyecilik' anlayışı bu dönemdeki yönetimin kent çeperine verdiğini önemi göstermektedir (Batuman, 2010, s. 232).

1970 yılında AMANPB uzmanları planlama ve uygulamanın eş zamanlı yürütüleceği bir projeye başlamışlardır. Planlama faaliyetleri yapılırken kentin sadece fiziksel öğelerinin değil ekonomik ve sosyal yapısının da analiz edilerek modelin kurgulanmasını amaçlamışlardır. Böylece kontrol edilebilecek değişkenler göz önüne alınarak Ankara'nın sorunlarına mevcut koşullar içinde en çözümleri getirme anlayışı benimsenmiştir (Albatan, 2002, s. 34-35). Ankara merkezinde mevcut Uybadin- Yücel Planı ile Bölge Kat Nizamı Planlarının denetiminin süreceği ve kentin bu makroformda

biçimlenmesine devam edeceği öngörülerek kentin çeperde geliştirilmesi planlanmıştır. Büronun yapmış olduğu 35 adet ayrıntılı plan çalışmasından sadece 5 tanesi Yücel-Uybadin Planı içinde kalan alanla ilgilidir. Büronun asıl amacı eski Planın dışında yeni alanlar oluşturarak batı koridorunu düzenlemek olmuştur (Aydın vd., 2005, s. 542).

Büro Ankara nüfusunun 1990 yılında 2,8 ile 3,6 milyon arasında olacağını düşünerek planlama yapmıştır. Gerçekten de 1990 yılında Ankara'nın nüfusu yaklaşık olarak 3,2 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Böylece ilk defa planlama tarihinde nüfus hedefleri ile plan gelişim arasında uyum sağlanmıştır (Günay, 2006, s. 97). Büronun Ankara için yaptığı analizlere göre 1970 yılında Ankara modern bir kentte olması gereken yeşil alanların %5'ine, sağlık hizmetlerinin %8'ine, eğitim kurumlarının %9'una, kültür ve eğlence mekânlarının ise %14'üne sahiptir (Albatan, 1998, s. 56).

Kentin hangi yönde gelişmesinin doğru olacağını tartışan Büro kentin jeomorfolojik yapısı ve ulaşım ağını birlikte düşünerek batıya doğru büyümesinin sağlıklı olacağına karar vermiş ve böylece 'Batı Koridoru' denilen kentsel gelişme stratejisi ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda öncelik Batıkent ile İstanbul yolu çevresine verilmiştir. İkinci olarak banliyö trenin de etkisiyle Ayaş yolu ve çevresine de önem verilmiş böylece Etimesgut ve Sincan yerleşkeleri ortaya çıkmıştır (Günay, 2006, s. 98). Aynı zamanda Batı Koridoru salt konut yerleşimi olarak planlanmamış İvedik, Ostim ve Şaşmaz gibi sanayi yerleşimlerine de yer verilmiştir.

1970'lere gelindiğinde artık planlamacılar ve yöneticiler arsa spekülasyonunun planlamanın önündeki en büyük engel olduğunu biliyorlardı. Mülk sahipleri kentsel gelişim kaynaklı rantların artmasını umarken yükselen arsa ve konut fiyatları kentin makroformunu beklenilmeyen yönde değiştirme gücüne haiz olmuştur (Bademli, 1987, s. 110). Bu nedenle 1970'li yıllarda uzmanlarca kamunun elindeki kentsel toprak stokunu artırarak kamu yatırımlarının yoğunlaştırılması savunulmuştur. Ancak bürokratik uygulama ve siyasal baskılar nedeniyle kentsel gelişme sınırları içindeki toprakların planda gösterilen amaç doğrultusunda kullanılması mümkün olmamıştır (Aydın vd.,

2005, s. 542). Bu durumun bir sonucu olarak Nazım Plan Bürosu üzerindeki politik baskılar artmıştır (Bademli, 1987, s. 110).

1969 yılında çalışmalarına başlanan 1990 Nazım Planı 1982 yılında onaylanmıştır. Yaklaşık 15 yıl faaliyet gösteren Büronun temel icraatı kentin çeper alanının genişletilmesi ve geliştirilmesi olmuştur. Büronun Batıkent projesi çeşitli kişilerce eleştirilerek başarısız bulunmakla⁴⁶ birlikte kent planlamasını bir süreç olarak algılaması, planlama tekniklerini etkin biçimde uygulaması, kurumlar arası uzlaştırmacı rol oynaması ve çeperi geliştirilmesi açısından Ankara'nın imarına çok büyük katkılarda bulunmuştur (Günay, 2006, s. 106-107). Albatan'ın (1998, s. 59-61) Ankara kentinin 1970-1985 yılları arasındaki gelişimi değerlendirmesinde planlı olarak arsa arzı ve gerçekleşme oranının bu dönemde çok önemli boyutta olduğu açıklaması dikkate değerdir. Buna göre; kamu tarafından planlı şekilde sunulan kentsel arsa miktarı toplam konut alanı içinde %87'dir. Yine mevcut dönem içerisinde planlı olarak gelişime açılan konut alanları %160 artarken gecekondular %17 gibi çok düşük bir seviyede kalmıştır. Gecekondular alanlarının kentsel leke içindeki ağırlığı ise %27 oranına gerilemiştir.

Ankara'nın kentli nüfusu 1970-1985 yılları arasında %85 artarken mevcut toplam konut alanı 1970 yılına göre %59 oranında genişlemiştir. Dahası toplam kentsel alan %95 oranında plan doğrultusunda artmıştır (Albatan, 2002, s. 37). Bu verilerden yola çıkarak Büronun kentsel gelişmeyi yönlendirmede başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Planın bu konulardaki başarısı Ankara'yı iyi bir şekilde tahlil ederek gelecek

⁴⁶ 1970'lerdeki sosyal belediyeçilik rüzgarının etkisiyle 'akkondu' olarak isimlendirilen Batıkent projesi kent içindeki gecekonduların tasfiye için planlanmıştır. Yapılış amacı dar ve orta gruplara konut sağlamak olan proje birçok açıdan eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin başlıcaları; maliyetlerin yüksek olması sebebiyle projenin dar gelirliyle hitap edememesi, arazinin merkeze fazla yakın olması nedeniyle gerçek bir uydu-kent olmaması, yerleşim yerinin merkezi olmaması nedeniyle yanyana duran ancak birbiriyle bütünleşmeyen konut deposu görünümünde olmasıdır (Albatan ve Kocabıyıkoglu, akt. Batuman, 2010, s. 231). Batıkent projesinin detayları için bkz. Dursun vd. (1985), 1990'lara doğru Kent-Koop; Sayın (1984), New Settlement Projects with special emphasis on Turkey; Keskinok (2006), Ankara Kentinin Planlı Gelişimi Açısından Batıkent Projesinin Önemi/Planlama ve Tasarım Sürecine İlişkin Eleştirel Değerlendirme

öngörülerinde tutarlı olmasından kaynaklanmıştır (Türkün Erendil ve Ulusoy, 2015, s. 245).

AMANPB 1983 yılında yapısı değiştirilerek kapatılmıştır. Albatan'ın (2002, s. 38) aktarmasına göre Büro arsa ve konut piyasasını domine eden/etmeye çalışan küçük ve büyük girişimcilerin projelerinin önünde bir engel olarak görülmüştür. Özellikle büyük girişimcilerin siyasilerden aldıkları destekle önce Büronun başkanı Haluk Alatan görevden alınmıştır. Nazım Plan Bürosu 1984 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne (ABB) devredilerek imar daire başkanlığı bünyesinde şubeye dönüştürülmüştür. 1984 yılında gerçekleştirilen yeni yasal düzenlemeler sonucunda ise planlama ve uygulamada ABB, ilçe belediyeleri, belde belediyeleri ve Valilik olmak üzere dört farklı kademede yetki dağılımı yapılmıştır. Bu tarihten sonraki gelişmeler planlama ve uygulamada bütünleşme yerine kopukluk, kurumlar arası iş birliği yerine ise çelişki ve çekişmeleri getirmiştir (Albatan, 2002, s. 38).

AMANBP sayesinde kentte yaşanan olumlu dönüşümlerin yanı sıra tohumları ilk 1945 yılında atılan gecekondulaşma sorunu bu dönemde görünüm değiştirerek devam etmiştir. 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile gecekonduların varlığı devlet tarafından kabul edilerek kente yerleşmeye dair birtakım kurallar getirilmiştir. Böylece 1950'li yılların 'masum', tek katlı ve teneke damlı barakaları 1970'lerin sonlarına doğru kentlerin yeşil ağırlıklı ve altyapılı mahallelerine dönüşmeye başlamışlardır (Şenyapılı, 1998, s. 311).

Böylece 1965 yılında ilk olarak Aktepe'de başlayan gecekondu önleme bölgesi (GÖB) uygulamaları mevcut kanunla yasallaşmıştır. Bu uygulama sayesinde 6 adet GÖB tamamlanmıştır. Kanunla 1968 yılından sonra Sincan GÖB I, Karapürçek GÖB, Ulubey GÖB ile Aktepe ve Şentepe GÖB için toplamda yaklaşık 1.500 hektarlık alan kamulaştırılmıştır. Ancak sadece Sincan ve Aktepe projeleri başarılı olmuş, GÖB'ten kooperatiflere tahsis edilmeyen araziler ise gecekondu tarafından işgal edilmiştir (Tekeli, 1987, s. 95).

Büronun hazırlamış olduğu 1990 Ankara Nazım Planı'nda İstanbul Yolu üzerinde konut ve işyerlerinin, Eskişehir Yolu üzerinde ise konut alanlarının yanı sıra yönetim ve eğitim kurumlarının öngörölmüş olması toplumsal-mekânsal ilişkiyi de yönlendirmiştir. Bu doğrultuda İstanbul Yolu aksındaki konutlara orta ve dar gelir grupların Eskişehir Yolu aksındaki konutlara ise üst ve üst-orta gelir grupların yerleşeceği düşünülmüştür (Şenyapılı, 2006, s. 217).

1970'li yıllarda Ankara'da merkezi iş alanlarında da (MİA) bazı dönüşümler yaşanmıştır. Ulus dışında ikinci bir merkezi iş alanı oluşmuş ve yeni merkez olan Kızılay yönetim ve hizmetlerin yöneldiği bölge olmuştur. 1950'li yıllardan sonra kırdan gelenlerin Ulus civarında ikamet etmesi, orta ve üst gelir gruplarının kentin güney ve batı akslarına kayması, Ulus'ta küçük üretim ve depolama işlevlerinin yoğunluklu olması ile yeni bağlantı yollarının Kızılay'ın erişebilirliğini artırması gibi nedenlerle 1970'lerde Kızılay iş merkezi olarak Ulus'un önüne geçmiştir (Türkün Erendil ve Ulusoy, 2015, s. 244). 1960'lı yıllarda Kızılay'da 'Piknik' gibi yarı şarküteri-yarı içkili restoranların ve kent entelektüellerinin rağbet ettiği pastanelerin yoğunluğu görülürken 1970'li yılların sonlarına doğru iş merkezi özelliği baskın çıkan Kızılay'da geniş tüketici kitlesini hedef alan köşe başı büfeler ile sokak arası lokanta ve birahanelerin yaygınlaştığı görölmektedir (Osmay, 1998, s. 146). Bademli'nin (1987, s. 156) aktardığına göre bu süreçte Ulus'taki iş alanları işlevlerinden bazıları Kızılay Merkez Bölgesine kayma eğilimi göstermiştir. Bu çerçevede Meclis'in Kızılay'a taşınması da önemli bir dönüm noktası olmuştur.

İş merkezlerinde oluşan yüksek rantları karşılayabilmek amacıyla pasajlar çözüm olarak gelmiştir. Kocabeyoğlu ve Bulvar Pasajları Kızılay'ın önemli alışveriş noktaları olmuştur. 1960-1970 yılları arasında Atatürk Bulvarı, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Meşrutiyet Caddesi ve Mithat Paşa Caddesi gibi ana caddeler üzerindeki apartmanların çoğu yıkılarak alt katı iş yeri üst katları konut olan çok katlı binalar inşa edilmiştir (Osmay, 1998, s. 145). Kızılay ve Ulus'un iki farklı merkez olarak süregelmesi ve bu iki merkez arasındaki yoğun ilişki kentin mahalle dokusuyla birlikte makroformunu da etkilemiştir (Aydın vd., 2005, s. 546).

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda 1970’li yılların sonuna gelindiğinde Ankara’da birbirlerine bağlı ancak farklı odaklaşmaların olduğu 3 alt merkez oluşmuştur. Bu merkezler eski Ankara’nın hala var olmaya çalıştığı Ulus, yeni bir iş merkezi olarak parlayan Kızılay ve Kavaklıdere-Çankaya doğrultusunda gelişen Tunalı Hilmi’dir (Osman, 1998, s. 147). Keleş (2018, s. 23) ise Ankara’nın 1970’li yılların sonunda 4 kesimden oluştuğunu belirtmiştir. Bu kesimleri; yeni ve müreffeh Ankara, kenti kuşatan yer yer de içine sızmış gecekondu, ilk iki tip arasında kalmış orta hallilerin Ankara’sı ve kendine özgü kişiliği olan eski Ankara olarak tanımlamıştır.

2.2.4. Ankara’da Neoliberal Kent Politikaları Dönemi: 1980-2001

1980’li yıllara gelinceye kadar kentli orta sınıfların konut talepleri ağırlıklı olarak küçük müteahhitler veya al-satıcılar tarafından karşılanmaktaydı. Ancak bu durum 1970’lerin sonundaki ekonomik krizle birlikte devam edemez hale gelmiştir. Kent merkezindeki yüksek katlı binaların en yüksek seviyeye ulaşması ile büyük şirketlerin kent çeperindeki arsaları satın alması nedeniyle Ankara’nın kent merkezindeki arsa arzı tükenmiştir. Bu duruma ek olarak inşaat maliyetlerinin de artmasıyla arsa ve konut fiyatları oldukça yükselmiştir. Diğer yandan ülkedeki yüksek enflasyon nedeniyle peşinat ve taksit oranlarının artması küçük müteahhitlerin orta sınıflara yönelik konut sunmasını imkânsız hale getirmiştir (Batuman, 2019, s. 91). Büyük şirketlerin kent çeperinde arsa satın almalarının sonucu olarak gecekondu inşa edilecek araziler tükenmiş ve inşaat sektöründe büyük bir durgunluk yaşanmıştır (Aydın vd., 2005, s. 596).

1970’li yılların ortalarından itibaren sanayinin Ankara kent merkezinden uzaklaşmaya başlamasıyla birlikte eski kent merkezinde çöküntü alanlarının oluşumu hızlanmıştır. Böylece eski kentsel alanlarda kentsel yenileme çalışmaları da 1980’lerin başından itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu duruma paralel olarak kent merkezine yakın arsalar önem kazanmıştır (Uzun, 2006, s. 201). Böylece 1980’li yıllara gelindiğinde Ankara’da

kent çeperinde özellikle batı aksında kooperatifler ve birlikler aracılığıyla konut sunumunun ön plana çıktığı görülmektedir (Uzun, 2006, s. 204).

1970'lerin sonunda kapitalizmin içine düştüğü yapısal krizin çözümü ulus devletlerin sınırlarını aşarak uluslararası kurumsallaşmaya geçerek bulunmuştur. Sermaye ulusal sınırların ötesinde hareket etmeye başlayarak yaygınlaşmış, uluslararası şirketler aracılığıyla sermaye üretim araçlarının birleşiminin en karlı olduğu bölgelere, yani kentlere yönelmiştir (Ocak, 1996, s. 33-34).

Önceki bölümde bahsedildiği üzere 1980 yılı 24 Ocak Kararları ile 12 Eylül darbesi Türkiye'de birçok alanda dönüm noktası olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi konjonktürle paralel olarak ülke ekonomisi de bu yıllarda devalüasyon, zam, düşük ücretler, dış borçlar ve enflasyonla mücadeleyle geçmiştir. Bu durumun sonucu olarak 1980'li yıllarda şehir plancılığı gündemden çıkmış imar alanı dışındaki alanlarda ise aflarla meşrulaştırma yoluna gidilmiştir (Aydın vd., 2005, s. 596). Tekeli'ye (2006, s. 18) göre 1980'li yıllara değin kentlerin büyümesinde bireyler, al-satıcılar ve küçük girişimciler ana aktörken bu tarihten sonra kentler daha güçlü ve büyük aktörlerin yönlendirmesi ve manipülasyonlarıyla büyür ve gelişir hale gelmiştir.

Merkezi yönetim aracılığıyla neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte kentlerde parçacı planlama anlayışı hâkim olmuştur. 1980'lerden itibaren sermaye ve devletin iş birliği ile kentsel mekân dönüştürülmüş, büyük ölçekli dönüşüm projeleriyle mekân yeniden üretilmiştir (Çınar, 2004, s. 233). Bu politikaların sonucu olarak sayıca artan toplu alışveriş merkezleri, büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri ve çeperdeki güvenli siteler kentin gelişimine yön verir olmuştur (Uyanıker Kırbaş, 2017, s. 90).

Böylece benimsenen yeni politikalar sonucunda hem Ankara hem de diğer büyük kentler için yeni bir dönem başlamış olup Ankara liberal politikaların uygulanması konusunda Türkiye'nin diğer kentlerine öncülük etmeye başlamıştır. Keleş ve Duru'ya (2014, s. 39) göre bu durumun ilk ve en bariz örneği gecekondu affı uygulamalarına yardımcı olmak amacıyla bürokratik işlemlerin gerçekleştirilmesinde hak sahiplerine ve yerel yönetimlere

yardımcı olmak üzere 1984 yılında kurulan ‘Yeminli Özel Teknik Bürolar’dır. Bu bürolar bir kamu hizmetinin özel kuruluşlar eliyle gördürülmesinin ilk örneği olmuşlardır.

Dünya pazarında egemen olan neoliberal gelişmeler kendini gerek mekânın kullanım işlevinde gerekse kentsel hizmet sunumunda göstermiştir. Kentsel mekân kullanımında en büyük değişiklik kent çeperindeki özel güvenli kapalı sitelerin sayıca artması ve buralarda ikamet etmenin bir yaşam stili olarak görülmesinde yaşanmıştır (Şenyapılı, 2006, s. 218). Böylece farklı sosyal grupların mekânsal birimde de farklılaşması süreci başlamış, kentlerin ve bölgelerin önemleri yeniden belirlenmiştir (Eraydın ve Armatlı-Köroğlu, 2006, s. 271). Kentsel hizmet sunumunda ise yaşanan değişimler ise en bariz 1984-1989 yılları arasında Mehmet Altınsoy başkanlığı döneminde ulaşım, su ve kanalizasyon gibi büyük ölçekli projelerin gerçekleştirilmesi veya temellerinin atılmasında görülmüştür. Bu projeler kamu yararından ziyade kapitalizm odaklı anlayışın uygulandığı sürecin bir elemanı olmuştur. Bu dönemde özelleştirme uygulamaları sınırlı kalmakla beraber ihalecilik uygulamalarına ağırlık verilerek sermayeye önemli miktarda kamudan kaynak aktarılmıştır (Ghulyan, 2017, s. 208).

1970’li yılların ortalarında başlayan ve sonlarına doğru ivme kazanan konut üretimi krizi 1980 darbesinin ardından gerçekleşen yapısal dönüşümle aşılmıştır. Bu dönüşümün gerçekleşmesi birbirini tamamlayan üç adımla yaşanmıştır (Batuman, 2019, s. 89). Bunlardan ilki 1984 yılında iki kademeli belediye yapılanması olmuştur. 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile metropol kentler idari açıdan yeniden yapılanmış ve mekânın üretimi anlamında kent yeniden ölçeklendirilmiştir⁴⁷. Yapılan düzenlemelerle kendi gelir kaynaklarına sahip olan büyükşehir belediyeleri kent ve konut politikalarının etkili araçları haline gelmiştir (Batuman, 2019, s. 91). Belediyelerin yetkilerinin ve gelirlerinin artmasıyla birlikte metropol belediyeler tarafından büyük ölçekli projeler uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Böylece belediye yatırımları büyük sermayenin

⁴⁷ Adı geçen kanun kapsamında Ankara Büyükşehir Belediyesi Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan ve Yenimahalle olmak üzere 8 ilçe belediyesinden oluşmaktadır.

ilgisini çekmiştir. ANAP Belediyeciliği anlayışı özel sermaye yatırımlarıyla birlikte özel otomobil kullanımının yaygınlaşması, kent çeperinde büyük kapalı sitelerin ortaya çıkışı, bütüncül plan anlayışından vazgeçilmesi, sit alanı ve koruma kararlarının ekonomik ve siyasi etkilere açık hale gelmesiyle bütünleşmiştir (Aydın vd., 2005, s. 596).

Bu düzenlemelere paralel olarak Nazım Plan Bürosu Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiş ve İmar Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Dolayısıyla nazım imar planı yapma, onama ve uygulamaya yönelik yetkiler de büyükşehir belediyelerine devredilmiştir (Kayasü, 2006, s. 178). Aynı zamanda planların uygulama ve denetim aşamalarını düzenleyen 3194 sayılı İmar Kanunu da 1985 yılında yürürlüğe girmiştir.

3030 ve 3194 sayılı Kanunların arka arkaya yürürlüğe girmesiyle beraber anakent ile plan bütünlüğü ve denetimi dışında ancak mevzuata dayalı bağımsız plan uygulamalarının önü açılmıştır. Bu uygulamalar sonucunda Ankara kent çeperinin içerisinde ancak anakentten kopuk kontrolsüz gelişmeler yaşanmıştır. Dönüşüm sonucunda kent çeperinde kırsal-yarı kırsal-yarı kentsel-kentsel nitelikler gösteren farklı yerleşimler oluşmuştur.

Kent çeperine büyük parçaların eklenmesiyle birlikte kent merkezinde kısmi boşalmalar görülmeye başlamıştır. Kent bir yandan çepere doğru genişlerken diğer yandan eski dokusunda ciddi fiziksel ve sosyolojik dönüşümler yaşanmıştır. Tekeli'ye (2006, s. 19-20) göre bu durumun tek sebebi banliyöleşme olmamıştır. Kent merkezinde gerçekleşen işlevsel farklılaşma tek merkezli yapıyı parçalamıştır. Bu duruma ilave olarak, ulaşım altyapısı ile hizmet sunumunun değişmesi de kent içi erişilebilirlik örüntüsünü değiştirmiştir.

Dönüşümün ikinci adımında toplu konut yasalarıyla toplu konut sunumunun kurumsallaşması ve TOKİ'nin kurulması gelmektedir. 1981 yılında çıkarılan 2487 sayılı Kanun ile genel bütçeden %5 pay aktararak kamu konut fonu oluşturulmuştur. Bu kanun 1984 yılında değiştirilerek 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yeni kanun ile kooperatif örgütlenmeler yerine özel sektöre, sermayedarlara mevcut fondan faydalanma imkânı getirilmiştir. 2487 sayılı Kanunda konut edinme kriterlerinde yer alan

‘daha önceden ev sahibi olmamak’ ile ‘dar ve sabit gelirli olmak’ şartı yeni kanunda yer almamış ve kooperatif birlikleri ile sosyal güvenlik kuruluşlarına arsa sağlama önceliği ilkesi lağvedilmiştir. Böylece konut inşaatını yatırım olarak gören sermayeye kamu kaynağının aktarılmasının önü açılmıştır (Karasu, 2017, s. 458). Ankara’da bu düzenlemeyle oluşturulan Elvankent ve Eryaman gibi konut projelerinde kredi için gerekli olan ön ödeme sebebiyle dar gelirliler toplu konut projelerinden faydalanamamıştır (Aydın vs., 2005, s. 597).

2985 sayılı Kanunun yürürlükte olduğu dönemde Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü tarafından Ankara Susuz-Eryaman toplu konut alanının kamulaştırılması yapılarak alt yapı çalışmalarına başlanmıştır. 1990 yılında TOKİ ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı olmak üzere iki ayrı idare olarak örgütlenmiştir. 1993 yılından itibaren ise Toplu Konut Fonu genel bütçe kapsamına alınmış ve idare kaynaklarının azalmasıyla birlikte idare toplu konut üretiminden uzaklaşmıştır. 2001 yılında ise Toplu Konut Fonu tamamen yürürlükten kaldırılmıştır (Uğurlar ve Ecerel, 2012, s. 230).

Dönüşümün üçüncü adımında ise imar affı paketiyle birlikte kentsel mekânın metalaşması gelmiştir (Batuman, 2019, s. 92). 1983-1988 yılları arasında 5 adet af kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunlar sırasıyla 2805, 2981, 3290, 3366 ve 3414 sayılı Kanunlardır. İslah İmar Planı Yasa Grubu (İİPYG) adı altında toplanabilen bu kanunlardan her biri bir önceki affın uygulama alanını genişletmiştir. İİPYG’nin esas amacı gecekonduların bölgelemlerindeki mülkiyet sorunlarına yasalık kazandırmak ve gecekonduların apartman tarzı konut stokuna dönüştürülmesini sağlamak olmuştur. İlk olarak 2805 sayılı Kanunla kamu arazileri üzerine yapılmış olan yapılara af uygulanmış ve işgal altında olan kamu arazilerinin mülkiyetinin kullanıcılarına aktarılmasına imkân verilmiştir (Aydın vd., 2005, s. 597). 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı Kanun ile de gecekondular için ıslah imar planları yapılarak bu bölgeler için kentsel dönüşüm projeleri geliştirilmiştir. Ardından gelen kanunlar ise her seferinde daha fazla af ve kat izni getirmiştir. İİPYG’nin sonucunda gecekonduların yasallaşması hız kazanmış ve gecekondular alınıp satılan meta haline gelmişlerdir (Uzun, 2006, s. 204). Gecekonduların dönüşüme açılması ile

Ankara'nın güney ve batı aksında yeni yerleşim alanları gelişmiştir. Yine adı geçen kanunlar sonucunda bu tarihe kadar kısmen kontrol altında tutulan kentin denetimsiz şekilde büyümesi başlamıştır. 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde Ankara'daki neredeyse her gecekondlu alanı için İmar Islah Planları hazırlanmıştır.

İİYPG kapsamında gerçekleştirilecek olan dönüşümler arazi açısından kentin en makbul mahallelerinde gerçekleşmiştir. Dönüşümler kent merkezine yakın büyük gecekondlu alanlarında farklı modeller uygulanarak yerel yönetim ve özel sektör iş birliğinde gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün Ankara'daki en bariz örnekleri Dikmen Vadisi Gelişim Projesi ile Portakal Çiçeği Vadisi projeleri olmuştur. Buradaki esas sorun şu olmuştur; hangi bölgelere kentsel dönüşüm projelerinin uygulanıp uygulanmayacağı ile ilgili kararlar büyük ölçüde piyasa güçlerinin etkisi altında belirlenmiştir. Eğer arazi büyüklüğü, merkeze yakınlığı ve kanun ile sağlanan olanakları ile sermayeyi tatmin edecek düzeyde kâr vaat ediyorsa bölge dönüşmüştür. Bu kriterleri karşılamayan gecekondlu alanları ise dönüşüm için değerli bulunmamışlardır (Şenyapılı, 1998, s. 313). Çankaya bölgesi ile kentin batı yönündeki gelişimi içinde kalan gecekondlu bölgeleri hızla dönüştürülürken henüz yüksek rant vaat etmeyen Keçiören, Mamak ve Altındağ bölgelerinin dönüşümü için 2000'li yılları beklemek gerekmiştir (Ghulyan, 2017, s. 203).

Bu yıllar arasında Ankara'nın kentsel planına dair yapılmış önemli bir diğer gelişme ise Mehmet Altınsoy'un belediye başkanlığı döneminde Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Şehir Planlaması bölümünden bir grup araştırmacı ve akademisyene 'Ankara 2015' adı altında makro strateji planı hazırlatılması olmuştur. Planın esas amacı Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB) EGO Müdürlüğü tarafından hazırlanan kentsel ulaşım çalışmalarına veri sağlamak olmak birlikte 1990 tarihli Nazım Planı'nın kentsel gelişim ilkeleri esas alınarak kentin makroformunu etkileyen süreçler incelenerek hazırlanan yapısal plan yeni politika önerileri getirmiştir (Albatan, 1998, s. 62).

Planın getirdiği kentsel gelişim politika önerisi, kentsel büyümenin 1990 planında önerilen kent lekesinin dışında da yer alması gerektiği olmuştur. Kentteki yeni

gelişmelerin İstanbul ve Eskişehir yolları boyunca 50. kilometrelere kadar uzanan batı koridoru boyunca yer seçmesi öngörülerek oluşturulacak bu yeni yerleşim yerinin toplam nüfusunun 300.000'i geçmemesi planlanmıştır (Kayasü, 2006, s. 179).

1/100.000 ölçekli hazırlanan makro plan önerisi bir nazım planı olmayıp yapısal plan niteliğindedir. Bu yapısal planın temel politika önerilerini Albatan (1998, s. 62-63) şu şekilde özetlemiştir;

- Yeni yerleşim alanı Ankara'nın mevcut topografik çanağı dışına sıçratılmalıdır.
- Yeni yerleşim alanlarında istihdam olanakları konut alanlarıyla dengeli olmalıdır. Desantralizasyonda istihdam dağılımı bir araç olarak gözetilmelidir.
- Özel otomobil sahipliğine dayanan bir banliyöleşme yerine toplu ulaşım sisteminin esas alındığı yıldız biçiminde kent formu geliştirilmelidir.
- Kent çeperinde kurulmakta olan 'yeşil kuşak'ın arzu edilen mikro iklimik etkiyi yaratabilmesi için 8-10 kilometrelik bir derinliğe kavuşturulması gerekmektedir.
- Önceki planda kurgulanmış olan tek koridor yerine çok koridorlu sistem oluşturulması öngörülerek batı koridoruna ek olarak kuzey, kuzey-doğu ve güney ekseninde yapılaşmaya gidilmelidir.

Hazırlanan bu çalışma Ankara Metro projesi ihalesinde DPT tarafından fizibilite dosyasının önemli bir bileşeni olarak kabul edilmiştir. Ancak Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Ankara Valiliğe ve ABB arasında yapılan protokole yapısal plan dahil edilmemiştir. Bu durumun sonucu olarak planın uygulanmasında yetkili kurumlara geniş bir esneklik sağlanmıştır (Albatan, 1998, s. 63).

Sonuç olarak 1980'lerden 1990'ların ortası kadar olan bu dönemde Ankara makroformu merkezileşmede parçalanma ve merkez dışına yayılma eğilimi göstermiştir. Küçük üretim dışındaki iş gücü büyük ölçüde kent dışına çıkmış ancak uluslararası şirketlerin genel merkezleri ile bankacılık, sigortacılık ve hukuki danışmanlık gibi sektörler merkezde kalmaya devam etmiştir (Osma, 1998, s. 148). Yine şimdiye kadar Kızılay'da

yoğunlaşmış olan iş alanları büyük ölçüde kapasiteyi aşmıştır. 1980 sonrasında kamu hizmetleri ile kamu yönetim binaları kentin güney-batı yönüne paralel olarak İnönü Bulvarı ve Eskişehir Yolu'na kaymıştır. Yüksek tirajlı gazeteler ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) gibi basın yayın kuruluşları da eski kentten koparak genel müdürlüklerini çevre yollara taşımışlardır (Osmay, 1998, s. 149).

Bu gelişmelere ilaveten Kavaklıdere ve Gaziosmanpaşa (GOP) gibi semtlerdeki yapıların giderek konut işlevini kaybetmesiyle birlikte üst-orta ve üst gelir gruplular Eskişehir Yolu ile Oran aksına kaymıştır. Bu duruma paralel olarak Altındağ, Keçiören ve Yenimahalle ilçelerinden de Batıkent aksında doğru kopmalar yaşanmıştır. Ankara'nın başkent olduğu dönemde gözlemlenen Yeni Şehir ile Eski Şehir arasındaki ikilik bu dönemde yeniden ölçeklenerek batıya doğru kaymıştır (Ghulyan, 2017, s. 204-205).

2002 yılında Bayraktar (2002, s. 16) tarafından yapılan çalışmada Ankara'nın 1920'lerden başlayarak 2000'li yıllara kadar gösterdiği konut üretimi dinamikleri artan ağırlıklarına göre şu şekilde Tablo 2'de özetlenmiştir:

Tablo 2. Ankara'nın Yıllar İçinde Değişen Konut Üretim Tarzı

1923- 1950 Arası Dönem	Gecekondu Kooperatifler Kamu Yatırımları Bireysel Konut Üretimi
1950-1960 Arası Dönem	Gecekondu Kooperatifler Yap-Satçı Üretim
1960-1970 Arası Dönem	Gecekondu Yap-Satçı Üretim Kooperatifler
1970-1980 Arası Dönem	Gecekondu Yap-Satçı Üretim Kooperatifler Belediye ve Üst Birlikleri
1980 Sonrası Dönem	Gecekondu Yap-Satçı Üretim Kooperatifler Belediye ve Üst Birlikleri Büyük Özel İnşaat Şirketleri

Kaynak: Bayraktar (2002, s. 16)

Ankara'nın kentsel gelişimindeki en radikal değişim 1990'ların ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir. 1994 yılından sonra 5 dönem üst üste ABB Başkanlığını yürüten Gökçek'in dönemlerinde geliştirilen uygulamalar Ankara'nın kentsel gelişiminde önemli kırılmalara neden olmuştur. Gökçek döneminde Ankara planlı gelişimleriyle değil popülist politikalarla, bilimsel temellere dayanmayan kararlarla ve gösterişli yatırımlarla ön plana çıkmıştır (Keleş ve Duru, 2014, s. 40). Bu dönemde geliştirilen politikaların temelinde rant yaratmak veya seçmen oyu kazanmak yer almaktadır. Bu dönemde neoliberal belediyecilik politikaları ve bu bağlamda mübadele değeri odaklı mekân üretimi en üst noktaya ulaşmıştır (Doğan, 2005, s. 132). 1995 yılından sonra Ankara'nın durumu için belki de en doğru tanımlama Karakuş Candan (2017, s.21) tarafından yapılmıştır: "...neoliberalizmle siyasal islamın politikaları arasında sıkışmış ve tahrip edilmiş bir başkent...."

Gökçek'in döneminde kentsel dönüşüm alanında radikal adımlar atılarak Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi, Kuzey Ankara Girişi projesi gibi tartışmalı projelerin yanı sıra birçok devralınmış proje de revizyon yapılarak uygulanmıştır. Neoliberalizmin sahip olduğu sermaye birikimini kent rantı üzerinden sağlaması ile kentlerin soylulaştırılmasının ve kent topraklarının gasp edilmesinin aracı haline gelen kentsel dönüşüm uygulamalarının ilki Ankara'da 2004 yılında 'Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi' ile başlamıştır. Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Yasası adı altında özel bir yasa çıkarılarak havaalanı yolu üzerinde bulunan yıpranmış binalar ve gecekondular "yabancı konuklara karşı mahcup" olunuyor gerekçesi ile yıkılarak yerine 18.000 adet modern ve çağdaş konut üretilmesi planlanmıştır. Proje esasen gecekonduların yenilenmesi ile lüks konut üretiminin yan yana getirilmesi fikrine dayanmaktadır (Batuman, 2019, s. 114). 04.03.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5104 sayılı Kanun ile sınırları belirlenmiş olan Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi'nin yasadaki amacı ise;

Ankara'nın Kuzey Girişini kapsayan alanda, imar ıslah planlarının bulunmasına rağmen şehircilik anlayışına uygun yapılaşmanın çok yavaş,

ilerlemesi ve bölge gecekondu işgalinden kurtulamaması nedeni ile Kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesidir...

şeklinde tanımlanmıştır. Projede bölge sakinleri hukuki statülerine göre 4 kategoriye ayrılmıştır; önceki imar aflarından faydalanarak tapu sahibi olanlar, evlerini 2000 yılından önce inşa etmiş olmalarına rağmen gerekli belgelere sahip olmayanlar, alana 2000 yılından sonra yerleşenler ve kiracılar. Bu kapsamda proje modelinde ilk kategoriye giren 8.152 adet gecekondu sahibine dönüşüm sonrasında konut sözü verilmiştir. İkinci kategoride yer alan 1.464 aile projenin alanının kuzeyinde yer alan Karacaören’de yeni bir siteye yerleştirilirken son iki kategoride yer alan sakinler kendilerine hiçbir hak tanınmadan tahliye edilmişlerdir.

10 milyon metrekarelik alanı kapsayan proje kapsamında 5.827 adet gecekondu yıkılmıştır. Proje sonunda sadece kiracılar ya da işgalciler değil hak sahipleri dahi sürecin mağdurları olmuşlardır. Yıkılan gecekondular yerine Gökçek’in vaat ettiği şekilde modern kentsel projeler üretilmiş, gecekondu arazisi üzerindeki rant ise belediye, TOKİ ve müteahhitlik şirketleri arasında bölüşülmüştür. Erman’a (2011, s. 180) göre bu süreçte yalnızca kentsel ranta el konulmamış aynı zamanda Ankara’nın fiziksel görünümünün ve sahip olduğu “Cumhuriyet’in başkenti” kimliği de erozyona uğratılmıştır.

Devralınan Dikmen Vadisi projesi sonunda da alan gecekondudan temizlenmiş fakat bölgenin sakinleri bu süreçte evsizleştirilmiştir. Gecekonduların yerine gelen yeni yapıların orta ve yüksek gelir grubuna hitap edecek şekilde tasarlanması nedeniyle düşük gelirli konut sahipleri bu alanları terk etmeyi tercih etmiş, böylelikle kent yoksulluğu yer değiştirmiş, kentin merkezinden dışarıya atılmıştır. Benzer süreçler başka projelerde de yaşanmıştır. Portakal Çiçeği Vadisi projesi sonucunda gecekonduluların mağdur olmaması için Karapürçek’te rezerv alan belirlenmiş ve gecekondulular bu alana taşınmıştır. Bu tür projelerin yüksek fiyata satışa sunulmasıyla genişleyen kent merkezinde mekânsal ayrışma derinleşmiştir (Balcı, 2019, s. 490).

Benzer şekilde Mamak'ta da 7,5 milyon metrekaarelik ve 13.500 adet gecekonduyu kapsayan alanda 'Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi' uygulamaya konulmuştur. 4.100 adet gecekondü ile uzlaşma sağlanamaması üzerine proje basında çokça yer almıştır. İnsanların evsizleştirildiği rant odaklı kentsel dönüşüm, kentsel yabancılaşıma ve komşuluk ilişkilerini ortadan kaldıran yerleşim düzeni nedeni ile tartışmalara neden olan projede yıkımlar emniyet güçleri eşliğinde gerçekleşmiştir (Erman, 2011, s. 170).

1990'lı yılların ortalarında itibaren yaşanan ekonomik çalkantılar sonucunda büyüme oranları düşük kalmış ve bundan metropoliten alanlar da olumsuz etkilenmiştir. Bu durumun sonucu olarak tüm Türkiye'de kentsel nüfus artış hızı yavaşlarken Ankara'da bu durum daha belirgin yaşanmıştır. 1990-2000 arası dönemde Ankara'nın nüfus artışı (binde 24,8) doğal nüfus artışının (binde 18,34) çok az üzerinde gerçekleşmiştir (Eraydın ve Armatlı-Köroğlu, 2006, s. 273-274). Gökçek dönemlerinde diğer metropol alanlarda yaşanan dönüşüme kıyasla Ankara kent merkezi eskisi kadar güçlü bir çekim alanı olma özelliğini kaybetmiştir. Kentin banliyöleri merkeze kıyasla oldukça hızlı gelişmiştir. Cazibesini yitiren kent merkezi bozkırın ortasında çirkin ve yoğun bir bina stoku ile boğulmaya devam etmiştir (Balcı, 2019, s. 492).

1994 yılından sonraki süreçte Ankara kentsel alanında nüfusun yapı ve boyutunda önemli değişimler yaşanmıştır. Üretim süreçlerinin ve biçimlerinin, tüketim kalıp ve eğilimlerinin değişimi ile yoğun göçün bir yansıması olarak ortaya çıkan kentsel rantın yeniden dağıtım süreçlerinde çoğu kez sermaye lehine ve kentte yaşayanların barınma ve ulaşım ihtiyaçları dışındaki ve özellikle de kentli kimliklerini ön plana çıkartacak adımların görece ikincil nitelikte öncelikler arasında görüldüğü süreçler, bu döneme damgasını vurmuştur. Aynı dönemde kentliler kimlikler etrafında gettolaşmış ve kentin anonimliğinin görece sınırlandığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Belirli muhitlerde ikamet edenlerin birbiriyle temasını imkansızlaştıran mekânsal ayrışma derinleşmiştir (Balcı, 2019, s. 495).

2.2.5. 2001 Yılı Sonrasında Ankara'nın Sermaye Eliyle Yeniden Üretimi

İleri kapitalizmin getirdiği üretim mekânı, tüketim mekânı ve mekânın tüketimi arasındaki çelişkili ilişki 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin kentlerinde de kendini göstermiştir. Söz konusu dönemde gerek mimari üretim gerekse gündelik hayatın akışında mekânsal pratikler anlamında İslami unsurların göz önüne çıktığını gösteren fazlaca çalışma mevcuttur⁴⁸. Çalışmalar ortak bir şekilde şuna işaret etmektedir ki; siyasal İslamın yükselişiyle mekânsal pratikler de değişmiş ve özellikle Ankara bu konuda merkezi bir öneme sahip olmuştur. Laik cumhuriyetin mekânsal bir görünümü olmasının yanı sıra modernleşme ile özdeşleşmiş Ankara 1990'ların ortasından itibaren modernist karşıtı söylemin mekânsal olarak yeniden biçimlenmesinin kurbanı olmuştur (Doğan, 2005, s. 132-133).

Bu yeniden biçimlenmeyi Ankara'nın eski ve yeni amblemlerinde görmek mümkündür (Şekil 1). 1995 yılına kadar Ankara'nın ambleminde yer alan Hitit Güneşi tasviri 1995 yılında büyük tartışmalar eşliğinde değiştirilmiştir. Yeni amblemden yer alan sermayenin simgesi olan Atakule AVM ile İslamın simgesi olan cami silüeti adeta Ankara'nın bundan sonra geçireceği kentsel dönüşümleri özetler nitelikte olmuştur.

Şekil 1. Ankara'nın Farklı Kent Amblesmleri

⁴⁸ Batuman, 2002; Çınar, 2005, 2007; Doğan, 2005, Doğanay, 1999; Sargın, 2004, 2012.

Bu dönem içerisinde kentsel mekânının yeni İslami pratikler doğrultusunda nasıl şekillendirilmeye çalışıldığına yönelik girişimleri kentin belirli park ve meydanlarındaki heykel ve peyzaj uygulamalarında görmek mümkündür. Yine benzer şekilde 1994 yılından itibaren sistematik olarak kentin sokak, cadde ve meydan isimlerinde değişikliğe gidilmiştir. Özkan ve Yoloğlu (2005, s. 57-59) yaptıkları çalışmada 1995-2005 yılları arasında Ankara’da 552 tane sokağın adının değiştirildiğini, mevzu bahis dönemde ABB tarafından gerçekleştirilen toplam isim değişikliklerinin %42,6’sının yeniden isimlendirme olduğunu belirtmişlerdir. Gerçekleştirilmiş isim değişikliklerinin %30’una yakınının Ankara’nın mahallelerinin %8’inde gerçekleştirilmiş olması ise bu isim değişikliği girişimlerinin bazı mahallelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Yunus Emre, Emek, Siteler, Gaziosmanpaşa, Kazım Orbay, Sancak ve Bahçelievler Mahalleleri isim değişikliklerinin yoğun olarak gözlendiği başlıca mahallelerdir (Özkan ve Yoloğlu, 2005, s. 58).

Gökçek tarafından yapılan isim değişikliklerini niteliklerine göre 4 gruba ayıran Özkan ve Yoloğlu (2005, s. 59) bunları şu şekilde gruplandırmıştır:

- 1) Modern kimliklere ait isimlerin Osmanlı’yı çağrıştıran isimler ile değiştirilmesi. Örneğin; Berna, Bale ve Çan gibi isimlerinin Beyza, Bala ve Müezzîn isimleri ile değiştirilmesi.
- 2) Herhangi bir değeri ya da kişiyi çağrıştırmamasına rağmen kentliler tarafından yoğun biçimde kabullenilmiş popüler isimlerin değiştirilmesi. Örneğin; 7. Caddenin isminin Aşkabat Caddesi olarak değiştirilmesi.
- 3) Belediyenin gerçekleştirmiş olduğu işlerin reklamını yapmak ve böylece siyasal gücünü sağlamlaştırmak amacıyla yapılan isimlendirmeler. Örneğin; 71 Gün Altgeçidi.
- 4) Karşıt siyasi görüşe ait veya onu çağrıştıran meydan veya mahalle isimlerinin değiştirilmesi. Örneğin; CHP genel merkezi ile anılan Çevre Sokak’ın adının Üsküp Caddesi olarak değişmesi veya Tandoğan Meydanı’nın adının Anadolu Meydanı olması gibi.

Ankara’da gerçekleştirmiş olduğu yapısal sembolik değişimlerin yanı sıra Gökçek ABB Başkanlığı yaptığı 23 yıl boyunca radikal projeleriyle, sosyal medya üzerinden yürüttüğü tartışmalarıyla, rant ve yolsuzluk iddialarıyla anılmıştır. Gökçek döneminde Ankara kentinin dönüşümünü aşağıda yer alan icraatların bir kısmından izlemek mümkündür:

- Ankara’nın yeşil alanlarının tek tek ranta açıldığı dönemde en çok hasarı Atatürk Orman Çiftliği arazisi almıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında 20.000 dekarlık bataklık arazinin ıslah edilmesiyle kent çiftliği olarak tasarlanmış ve 52.000 dekar büyüklükle Hazine’ye emanet edilmiş olan arazi zaman içinde kaybettiği 2/3’lük bölümünün en büyük kaybını Gökçek zamanında yaşamıştır. 1. derecede özel sit alanı statüsündeki çiftlik arazisi Gökçek döneminde (kendisinin kişisel girişimleri sonucunda) 3. derece sit alanı statüsüne alınmıştır. 2006 yılında çiftlik arazisinin kullanım haklarının Ankara Büyükşehir Belediyesi’ne verilmesiyle birlikte alan hızla yapılaşmaya ve ranta açılmıştır. Önce arazinin büyük bir kısmı Ankara Bulvarı’nın yapımına kurban edilmiştir. Ardından yürütmeyi durdurma kararına karşın 2012 yılında çiftlik arazisinde inşasına başlanan yeni Cumhurbaşkanlığı konutu için ormanlık arazide çok sayıda ağaç kesilmiştir.

- Atatürk Orman Çiftliğindeki (AOÇ) Hayvanat Bahçesinin 2013 yılında tahliye edilmesiyle birlikte Gökçek 2 milyon metrekarelik alana dinozorlardan oluşan bir 'tema park' ve 'devasa hayvanat bahçesi' yapmak için faaliyetlerine başlamıştır⁴⁹. 4 yıl içinde arazide yüzlerce dönümlük ağaç kesilmekle birlikte parkın maliyetinin Ankara Mimarlar Odası tarafından yapılan tahmine göre o yıllar için 3-4 milyon civarındadır.

- 1960 yılında ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş tarafından başlatılan ağaçlandırma projesi ürünü ODTÜ ormanı da Gökçek’in yağmaladığı yeşil alanlar arasındadır. 1. derece sit alanı statüsünde bulunan arazi ilk olarak 2013 yılında bir gece yarısı yol genişletme sebebiyle 13 hektarlık orman arazisini kaybetmiştir. 2017 yılında ise yine bir gece

⁴⁹ Gökçek’in bu projesi hiçbir zaman tamamlanamadı.

yarısında Bilkent Şehir Hastanesi'ne giden güzergahta bulunan Eskişehir Yolu trafiğini azaltmak amacıyla söz konusu araziye kepçeler girmiş ve 4,5 km uzunluk 135 metre genişlikte alan yok edilmiştir.

Şekil 2. ODTÜ Arazisi İçindeki Yol Genişletme Çalışmaları

Kaynak: <https://www.ilerihaber.org/icerik/baslik-77155.html> (erişim tarihi: 22.11.2023)

- Erken Cumhuriyet mimarisinin yok sayıldığı Gökçekli dönemlerde kent belleğini oluşturan yapılar da Gökçek'ten nasibini almışlardır. İller Bankası, Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesine çıkartmak için başlatılan kalkınma girişimleri çerçevesinde Atatürk'ün talimatıyla 1933 yılında belediyelere teknik ve mali destek sağlamak amacıyla kurulmuştur. Cumhuriyet döneminin kamusal bakış açısını yansıtan ve kentsel planlamada devletçilik ve halkçılık ilkelerinin kurumsal bir göstergesi olan yapı, Mimar Seyfi Arkan tarafından 1935-1937 yılları arasında inşa edilmiştir. Ankara'nın sembol yapılarından biri olan İller Bankası binası devam eden Koruma Kurul Kararına rağmen 2017 yılında cami inşaatı için feda edilmiştir. Yapıda olası savaş zamanında gaz zehirlenmeleri tehlikesine karşı gaz sığınakları bulunmaktadır. Yapıda kullanılan malzemeler, gevşek zemindeki teknik mühendislik çözümleri, sadeliği ve insan ölçeğindeki varlığı ile mimarlığın toplumla buluşmasında önemli bir yol üstlenmiştir. Yapı, hemen çaprazındaki Opera Binası'nın vurgusunu güçlendirmek için düz ve sade

Ankara taşı ile kaplanmıştı. Bu modern mimarlık eseri Gökçek'in sayısız girişimleri sonunda yıkılmıştır (AnKARA Raporu, 2017, s. 314). 16 Haziran 2017 yılında gece yarısında yıkılan İller Binası'nın yıkıntıları (binanın yıkımı bizzat Melih Gökçek tarafından koordine edilmiştir) üzerinde mutlu bir şekilde hatıra fotoğrafı çektirerek paylaşan Gökçek'in bu davranışı Doğan'ın (2005) belirttiği üzere Gökçek'in erken cumhuriyet Ankara'sına karşı kazanılmış bir zaferi olarak yorumlanmaktadır.

- Yine bu dönemde, erken cumhuriyet mimarisinin mirası olan Maltepe Elektrik ve Havagazı Fabrikası, Etibank Binası, Danıştay Binası, Kumrular İkamet Sitesi ve AOÇ içindeki Marmara Köşkü gibi özgün mimariye sahip binalar tüm karşıt yargı kararlarına rağmen yıkılmıştır. Cumhuriyet döneminin önemli sanayi girişimlerinden biri olarak kurulan Havagazı Fabrikası'nda 1928 yılında elektrik santrali ve bacaları, 1929 yılında ise havagazı fırınları kurulmuştur. 1991 yılında fabrika binası için koruma tescil edilmiş olunmasına rağmen 2006 yılında tescil kararı kaldırılarak fabrikanın bir bölümü gece yarısı yıkılmıştır. Tescil kararının 2006 yılında kaldırılması ile başlatılan hukuksal süreç sonunda 2017 tarihinde havagazı yerleşkesi kültür varlığı olarak yargı kararıyla tescillenmiştir (AnKARA Raporu, 2017, s.292).

Şekil 3. Maltepe Elektrik ve Havagazı Fabrikası

Kaynak:

<http://www.mimarlarodasiankara.org/pdfler/doc/ankararapor/index.html#page/294>
(erişim tarihi: 22.11.2023)

- Mimarları Vedat Özsan, Toğrul Devres ve Yılmaz Tuncer olan ve iç mekân zenginliği ile Cumhuriyet döneminin simge yapılarından biri olan, 1935 yılında yapımı tamamlanan ve 1955 yılında yarışma ile rölyef eser elde edilmiş olan Türkiye'nin ilk modern duvar rölyefi olarak bilinen Etibank Binası ek adliye binası yapılacağı gerekçesiyle 2013 yılında aniden yıkılmıştır⁵⁰.

- 1928 yılında Ernest Egli tarafından çizilen Atatürk Orman Çiftliği'ndeki ilk yapılardan olan Marmara Köşkü AOÇ'nin en tepe noktasına yerleştirilmiştir. Köşke adı yapının önündeki Marmara Denizi formundaki havuzdan esinlenerek verilmiştir. Atatürk'ün halkla buluşma mekânı olan Köşk, halk ve yöneticilerin birlikteliğinin sembolik bir anlamıydı. Marmara Köşkü Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulları tarafından 'korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı' olarak 1972 yılında tescillenmiştir. Köşkün yıkım kararının iptali için açılan davada yürütmeyi durdurma kararı alınmasına rağmen yargı süreci devam ederken Köşk 2016 yılında yıkılmıştır.

- 2016 yılında ABB'ye devredilen Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk toplu konut projesi olan Saraçoğlu Mahallesi kentin merkezi noktasında bulunduğundan büyük bir rant odağı olmuş ve mahalle 2014 yılında zorla boşaltılmıştır.

- Bilindiği üzere Jansen Planı'nda Güvenpark açık yeşil alan sisteminin bir parçası olarak kurgulanmıştı. Atatürk Bulvarı ile Müdafaa Caddesi arasında konumlandırılan park 25.000 metrekarelik bir alanı kaplamaktaydı. Jansen'in hazırladığı nazım planında Çankaya ile Dikmen yolu arasında kalan üçgen 'devlet mahallesi' (Bakanlıklar) olarak ayrılmıştı. Bu mahalle Güvenpark'taki Güven Anıtı ile başlayarak iki ana meydan üzerine sıralanan Bakanlık binaları devam etmekte en tepe noktada ise en büyük ve güçlü iradeyi temsil eden TBMM ile sona ermekteydi. Güven Anıtı 1935 yılında Avusturyalı heykeltıraşlar Anton Hanak ile Joseph Thorak tarafından üretilmiştir. Melih Gökçek ise

⁵⁰ Yıkımın gerçekleştiği alan şu anda otopark olarak kullanılmaktadır.

tarihi anlatılarla ve sembollerle dolu olan bu mekânı dolmuş durağına çevirmiş, ancak Güven Anıtı'nı ortadan kaldırmaya siyasi ömrü ve gücü yetmemiştir⁵¹ (Ulusoy, 2017, s. 38-39). Bu vasıtaıyla Kızılay Meydanı'nın bir açık mekân olarak önemini yitirmesi aynı zamanda Ankara'nın kamusal mekânı olarak oynadığı tarihsel rolünün de zayıflamasına yol açmıştır (Batuman, 2019, s. 162-163).

- Gökçek'in çılgın projeleri kapsamında kamu bütçesinden yapmış olduğu harcamalar da sıklıkla tartışma konusu olmuştur. Milyonlar harcanarak kentin 4 girişine dikilen devasa 'kent kapıları' ve AOÇ kavşağına yerleştirilen *Robocop* heykeli bunlardan sadece bir kaçıdır. Ankapark'ta sergilenmek üzere Çin'den satın alınan dev dinozor heykellerinin maliyeti ise tahminen 8,5 milyon civarında olmuştur.

Batuman (2009, s. 3-8) Ankara'da siyasal İslamcı belediyenin oldukça özgün biçimini sunan Melih Gökçek'in şahsında cisimleşen yerel yönetim anlayışının neoliberal İslamcı belediye pratikleriyle örtüşmekle birlikte kendine has özgünlükler de barındırdığını belirtmektedir. Gökçek'in bu özgünlüğü pragmatik nitelik gösteren İslamcılığından gelmektedir ve bu pragmatizm özellikle Ankara'nın kentsel mekân dönüşümlerinde kendini göstermektedir.

Ankara'da kentsel dönüşüm uygulamaları genel olarak üç temel yöntemle gerçekleştirmiştir. İlk olarak kent çeperinde bizzat belediye tarafından değer yaratacak şekilde kentsel arsa üretimi olmuştur. Bu noktada kentsel dönüşümden ziyade kentsel toprak üretimi söz konusudur. İlk yöntemle eşzamanlı olan ikinci yöntemde ise, kentin zamanla büyümesi sonucunda eskiden kent çeperinde kalan ancak yeni durumda merkezin içinde konumlanarak değer kazanmış gecekondü alanlarının dönüştürülmesi söz konusu olmuştur. Böylece kentlinin yaşam alanıyla ilgili karar verme hakkını mikro ölçekte elinden alarak gücünü mutlaklaştıran belediye bu gücünü kamusal alanlarda da

⁵¹ Dolmuş duraklarını yer altına alma gerekçesi ile Gökçek proje hazırlatarak Koruma Kuruluna sunmuş ancak bu 'çılgın projesi' başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

kullanabilir hale gelmiştir. Kamusal alanların kullanımına ilişkin güç ise kentsel dönüşüm uygulamalarının üçüncü yöntemine tekabül etmektedir. Ulus'un tarihi kent merkezi, Kale ve civarı, Kızılay Meydanı, Hipodrom, Gençlik Parkı gibi kentsel kamusal alanlar potansiyel rant alanlarına dönüştürülmüştür (Batuman, 2009, s. 6).

1990'lara kadar Ankara tamamen olmasa da belli ölçüde bir üst ölçekli plan disiplini ve kuralı içinde mekânsal gelişim göstermiş veya göstermeye çalışmıştır. 1990'lı yıllarda ise parçacı müdahaleler imar düzeninin temel araçlarından olmuştur (Şahin, 2017, s. 100). 1990'lardan 2007 yılında kadar Ankara'nın kentsel mekânı tamamen belediye meclisinin almış olduğu imar planı değişikliği kararları ile yönetilmiştir. Şahin'e (2017, s. 101-102) göre önceleri biraz ürkek ve çekingen tavırlarla (kaçak yapılaşmaya izin verilmesi, projeye uymayan inşaatların meşrulaştırılması, yasal olmayan kat artışlarına izin verilmesi gibi) başlayan uygulamalar 2000'li yıllarda sınır tanımayan şekilde pervasızlaşmıştır. 2005 sonrası döneme tekabül eden zaman dilimi içerisinde yoğunluk artışları kentin çeperinde, ekolojik olarak hassas bölgelerde, yapı yasağı bulunan gelişim bölgelerinde ve tarihi kent merkezindeki kentsel yenileme alanlarının ilan edilmesi amacıyla imar planı değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında Ankara'nın üst ölçekli planı olarak kabul edilmiş olan Ankara 2023 Nazım İmar Planı belediye meclisi tarafından defalarca değiştirilmiştir. 1985-2005 yılları arasında yaklaşık 6.000 adet nazım ve uygulama imar planı değişikliği yapılmıştır. 2005 yılı sonrasında da bu plan değişiklikleri devam etmiştir.

2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin imar planlama yetkileri genişlemiş ve ilçe belediyelerinin yetkileri azaltılmıştır. Büyükşehir belediyeleri hem kendi yetkilerine giren konularda her ölçekte plan yapma ve onaylama yetkisine hem de kimi durumlarda ilçe belediyeleri yerine re'sen uygulama imar planı yapma ve onaylama yetkisine sahip olmuştur. Bu tarihte ABB sınırları 'pergel yasası' olarak tabir edilen şekilde 50 km çaplı bir daire ile yeniden belirlenmiştir. Ardından 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesinde yapılan değişiklik ile belediye meclislerinin kentsel dönüşüm ile tarihi alanlarda kentsel yenileme konularında yetki kullanma hakları

olmuştur. Son olarak 2014 yılındaki 6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyesi sınırlarının il sınırlarına genişletilmesi ile imar planı değişikliklerinin kent çeperindeki boş arazilerin çok ciddi yapı yoğunluklarıyla yapılaşmaya açıldığı görülmektedir. Bu alanlarda yapılan plan değişikliklerine sayısız davalar açılmış, bu davalar ile yapılan plan değişiklikleri arasında adeta ‘köşe kapmaca’ oynanmıştır. Meslek odaları veya çeşitli sivil toplum örgütlerinin açtıkları davalar neticesinde iptal edilen planlar her defasında küçük değişiklikler yapılarak yeniden onanmış ve yargı kararlarının arkasından dolanarak mevcut alanlardaki yapılaşmanın fiilen gerçekleştirilmesinin bir yolu bulunmuştur.

2006 yılında ABB tarafından ilan edilmiş olan 24 adet kentsel dönüşüm projesi için Ankara kent makroformunda yer seçilmiştir. İlan edilen 24 adet alanın ağırlıklı olarak kentin çeperindeki veya kent merkezindeki boş alanlar için ilan edildiği görülmektedir. Bu noktada, kent merkezindeki çöküntü alanları ya da yine kent merkezindeki gecekonduların dönüşüm projelerine dahil edilmemiş olması dikkat çekicidir (Şahin, 2006, s.118).

6360 sayılı Kanun ile planlama sürecinde girilen merkezileşme eğilimi Ankara’da 2002 yılında AK Parti’nin iktidara gelmesiyle kentsel planlama süreçlerinde mevcut varlıkları yok etme planı sistematik olarak görülmeye başlanmıştır. 2004 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde AK Parti’nin ABB başkan adayı olan Melih Gökçek’in oy oranının %55 dolaylarında olmasıyla kentsel planlamada neoliberalizmin azgın kentleşmesi ve siyasal İslamın rejimle hesaplaşmasının izlerinin mekânsallaşarak planlama süreçlerine sirayet ettiği olarak görünmektedir.

Bir tarihsel kırılma noktası olan mutenalaştırma projelerinin de ilk uygulama örnekleri yine Gökçek zamanında görülmüştür. 2009 yılındaki yerel seçimlerin ardından Eskişehir Yolu aksı, Çukurambar, İncek, Alacaatlı, Çayyolu ve Söğütözü’ne doğru plansız büyüme yoğunlaşmıştır. 1923 yılından beri kent merkezini belirleyen Kızılay-Ulus aksının Eskişehir Yolu üzerine kaydırılmasıyla bu eksenin üzerinde yeni alt merkezler oluşturulmuştur. Lüks konut üretiminin odağı olan bu merkezler Ankara’daki ‘zengin

gettosu' yaklaşımını derinleştirerek değişen toplum yapısıyla bağlantı kurulabilecek şekilde bir dikotomi yaratmıştır (Akkuş vd., 2023, s. 110-111). Vadilerin, yeşil alanların ve koruma alanlarının yapılaşmaya açılması ile neoliberalizmin kentsel rant odaklı uygulamaları Ankara'da belirginleşmiştir. Bu dönemde her ay meclis kararlarıyla birlikte üst ölçekli planda binlerce kez değişiklik yapılarak Ankara rant odaklı planlamanın uygulama alanı haline gelmiştir.

2010'lı yıllara gelindiğinde Ankara artık sadece konut amaçlı imar planları ile değil, çok katlı rezidanslar, oteller ve AVM gibi yeni tüketim kullanımlarını içeren büyük alanların dönüşümleri için yapılan imar değişiklikleri ile de tanışmıştır. Bu yapı yoğunluklarının artışına paralel altyapı ve ulaşım sistemleri üzerindeki baskıyı hafifletmek için özel araç kullanımı odaklı yol büyütme ve katlı kavşak projeleri de ağırlık kazanmıştır. Sermayenin büyümesi ile Ankara'nın 'yeni merkezi' konumuna gelen Söğütözü ve Balgat ile güney batı ve batı gelişim aksında yer alan bölgelerde gökdelenler ve yoğun konut blokları görülmeye başlanmıştır. Çayyolu ve İncek gibi düşük yoğunluklu alanlardaki boş araziler çok katlı yüksek binalardan oluşan sitelerle dolmaya başlamıştır. Tüm bu dönüşümler ve gelişimler sonrasında Ankara kentsel rant ve inşaat sektörü tarafından yönlendirilen bir kente dönüşmüştür. Böylece bu yaklaşımın bir sonucu olarak adı geçen dönemde Ankara mekânsal kalitesi düşük yapılarla donatılmıştır.

Melih Gökçek tarzı yönetim anlayışı ve kentsel dönüşüm uygulamalarının Ankara'ya verdiği tek zarar mekânsal kalitesizleşme olmamıştır. Kısa sürede en fazla konutu üretme güdüsü aynı zamanda kentin bütünselliğini de zarara uğratmış ve kamusal mekânların yitirilmesine sebep olmuştur. İlave olarak Gökçek'in kavgacı ve uzlaşmaz kişiliği kentin tümüne sirayet ederek kavgacı ve ötekileştirici siyasi yaklaşımın kaynağı olmuştur. Sürekli olarak demografisi değişen ve bir yandan yıkılıp yeniden yapılan çevrelerde Ankara halkı yalnızlaşmış ve hemşerilik bilincini kaybetmiştir. Kentsel karar alma süreçlerine katılımı söz konusu olmayan Ankaralıları belediye yönetimine karşı ciddi bir güven kaybı yaşayarak zaman geçtikçe mekâna karşı duyarsızlaşmış ve aidiyet hisleri zayıflamıştır.

Neoliberal politikalar sonucunda önce kent merkezi, Ulus ve Kızılay, çöküntü mekânı haline gelmiştir. 1997 yılında inşa edilen Sıhhiye U Köprüsü ile Sıhhiye Meydanı'nın meydan özelliği ortadan kalkmış, Ulus ve Kızılay arasındaki organik ilişki kopmuştur. Ardından Hacıbayram dağıtılmış, Ulus ve çevresindeki hak sahiplerinden konutlarının mülkiyetleri 'oldu bittiye' getirilerek alınmış ve kamulaştırma kararları çıkarılarak belediye elindeki tescilli taşınmazlar kimi vakıf ve derneklere bağışlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk toplu konutu olan ve kent merkezindeki 'saklı cennet' olan Saracoğlu Mahallesi'ndeki lojmanlar boşaltılarak, alan insansızlaştırılarak öldürülmüştür.

Ankara'da suni kent merkezleri ve Manhattan benzeri görünüm oluşturma hayalinde olan belediye yönetimi Eskişehir Yolu'nda bu hayalini gerçekleştirmek üzere ilk adımını atmıştır. 13.04.2022 tarihli ABB meclisi kararı ile Etimesgut ve Güvercinlik Hava Alanlarının mevcut mania hattı altındaki kotları kaldırmıştır. Böylece yapı yükseklik sınırı kaldırılarak rantın önü açılmıştır.

Yine 2000'li yılların başından itibaren üst ölçekli planda düşük yoğunluklu olarak planlanan Çayyolu, Ümitköy, Alacaatlı, Bağlıca ve Yaprıcak üst ölçekli plan yok sayılarak inşaat alanına dönüştürülmüştür. Ankara'nın sayfiye yeri olarak planlanan Gölbaşı da benzer şekilde çok sayıda imar plan teklifine boğulmuş, köylülerden düşük fiyata satın alınan taşınmazlarla kooperatifler aracılığı ile yüksek yoğunluklu rant oluşturulmuştur.

Bu dönemde neoliberal politikaların özelleştirme uygulamalarının planlama sürecine de sirayet ettiğini görmek mümkündür. ABB meclisi kamusal kullanımlar için planlamaları yapılan spor, sağlık, eğitim ve rekreasyon alanlarını plan değişiklikleri ile özel proje alanı kullanımına dönüştürmüştür (AnKARA Raporu, 2017, s. 148). Bu anlamda planlama süreçlerinin sermaye ile iş birliği içinde, hatta kimi durumlarda tamamen sermayeye bırakılmış durumda, araçsallaştırıldığı dönemin izlerini belediye meclisi plan değişikliklerinde görmek mümkündür.

Kentin fiziki alanlarındaki dönüşümler kaçınılmaz olarak kentlilerde mekânsal ve sosyolojik ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Kent merkezinde arazi açısından kıymetli alanların mutenalaştırılması, bu bölgedeki gecekonduculara el konularak kent yoksullarının çepere taşınmasıyla kentsel bütünlük bozulmuştur. Kent hizmetlerinden eşit derecede yararlanmayan, kentin kamusal ve kültürel yaşamına birlikte katılamayan kentliler nedeniyle çok parçalı bir Ankara yaratılmıştır. Yürüme alanları anlamsız alt ve üst geçitlerle işgal edilmiş, çocuklar ve engelliler için kentin sokakları adeta mayın tarlasına dönmüştür. Kentsel eşitsizliğin tepe noktasına ulaştığı bu dönemde neoliberal ekonomik politikalarla kentlilere kamusal alan olarak tüketim merkezleri dayatılmıştır. Gündelik kentsel yaşamda her şeyin ücreti mukabilinde sunulduğu bu tüketim mekânları bahsi geçen kentsel yabancılaşıma ve kentsel eşitsizliğin bizatihi kaynağı olmuştur. Yemek yeme alanlarından spora, alışverişten müzeye, kafeden pazara kadar her şeyi tek bir fiziksel mekânda kullanıma sunan bu tüketim mekânları kentli-sokak-açık alan ve toplum ilişkisini ortadan kaldırmıştır. 1990'lı yılların sonundan itibaren yaygınlaşmaya başlayan ve bugün sayıları 38'e ulaşmış olan alışveriş merkezleri ulusal sermaye ve küresel sermayenin ittifakları ile şekillenerek kent yaşamını kentten ve kentliden koparmıştır.

Türkiye'de 1950'lerde başlamış olan muhafazakâr kentleşme süreci 1980 darbesiyle ivme kazanmıştır. 1990'lı yılların ortasından itibaren ise Ankara'da bu süreç AK Parti-Melih Gökçek ortaklığındaki politika ve uygulamaları ile perçinlenmiştir. Ankara'nın kamusal mekânları 1994 yılından beri devletin kolluk kuvvetleri ve belediyenin iş makineleriyle gece baskınlarında yıkılmış; çok şeritli otoyollar, AVM'ler ve çok katlı lüks konutlar uzunca bir süre modernlikle eş görülmüştür. Bu süreçte Ankara, bizatihi kendi yerel yönetim organlarınca, kentsel neoliberalizmin olmazsa olmazı olan "yaratıcı yıkım" olarak tanımlanan, kent toprağına bağlı kapital birikimini kanıtlar biçimde şiddete maruz kalmış ve sivil kamusal alanları yıkıma uğratılmıştır (Sargın, 2017, s. 71).

2015 TÜİK verilerine göre bin kişi başına düşen AVM alanında 284 metrekare ile Ankara diğer kentleri geride bırakmıştır. Son 20 yılda derinleşen AVM kültürü kentin rant odaklı

yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu durumun sonucu olarak kent merkezi eski cazibesini yitirmiş ve giderek sınıflar arasındaki ayrışma tüketim eksenli belirginleşmiştir. Kentte yaşayanların ortak ihtiyacı olan park, bahçe ve doğal yeşillik merkezli talebin karşılanmasına yönelik adım atılmadığı gibi bu alandaki ihtiyacın yönlendirileceği alan olarak tüketim odaklı AVM ziyaretleri teşvik edilmiştir (Balcı, 2019, s. 494).

Ankara'nın yeni neoliberal politikalar bağlamında kentsel dönüşümünü üç aşamada inceleyen Şahin'e (2022) göre ilk aşama 1980'li yılların başından itibaren gecekondulaşmaları ile kentin çeperini saran bölgelerin apartmanlara dönüşmesiyle başlamıştır. Kentin merkezinde ve çeperinde uygulanan imar planı değişiklikleri ile kaçak yapılar yasallaşmıştır. 2000'li yılların başından itibaren sermayenin kentte tekelleşmesi ile ikinci aşamaya geçilmiştir. Bu aşamada Ankara çeperinin gelişme akslarında bulunan büyük araziler kentsel dönüşüm projeleri eliyle yapılaşmaya açılmıştır. Belediyenin gayrimenkul yatırım ortaklığının sermaye ile iş birliğine girerek konut piyasası aktörlerinin büyümesi tekelleşmeye yol açmıştır. Böylece denetimsiz kentsel yayılma ve saçaklanma Ankara mimarisi için standart hala gelmiştir. 2000'lerin sonundan itibaren üçüncü aşamaya geçildiğini kaydeden Şahin bu zaman dilimini 'ayrıcalıklı imar hakları dönemi' olarak adlandırmaktadır. Bu dönemde konut üretiminin çoğunlukla lüks konut üretimine dönüşmesiyle konut sektöründeki aktörler de uluslararası boyut kazanmıştır. Bu arada da kent içindeki boş alanlar 'rant teknokratları' eliyle ayrıcalıklı imar planı değişikliklerine maruz kalmıştır. Sonuç olarak da bu alanlar AVM'ler, büyük oteller, lüks rezidanslar gibi yapılarla doldurulmuştur.

2.3. ANKARA: ÖN CEBECİ VE KURTULUŞ SEMTİNİN TARİHİ KENTSEL ANLATISI

Kurtuluş ve çevresini bir 'semt' olarak irdelemenin zorluğu bir yandan bu tezin önemli bir sınırlılığını oluştururken diğer yandan da bu tezin yazılma sebeplerinden birini

oluşturmaktadır. Semt kavramı kökeninde belirsiz bir tanımdır. İlçe veya köy gibi idari bir örgütlenme modelini karşılamamakla birlikte mahalle gibi görece basit sosyomekânsal ölçütleri de karşılamamaktadır (İlkay, 2014, s. 119). Doğan Hasol (2023) semt kelimesinin Arapça ‘samt’ kökünden gelen taraf veya yol anlamı taşıdığını belirtir. Sıklıkla ‘mahalle’ ya da ‘komşuluk birimi’ yerine kullanılan semt kavramı gerçekte bu ifadelerle sınırlandırılması mümkün olmayan bir anlama sahiptir. Mahalle veya eski adıyla komşuluk birimi, bir kentin veya bir kasabanın yönetim bakımından bölündüğü en küçük parçalardan her birine verilen bir isimdir. Semt ise, idari örgütlenmenin sınırlarını çizdiği bir alan olmaktan ziyade kentsel pratiklerin kendi içinde toplandığı, fiziki ve idari sınırları aşan bir sosyal örüntü ile aidiyet hissini içeren bir kavramdır. Tabiri caizse mahalleye göre semt daha kendiliğindendir, resmî kurumlardan ziyade daha çok kentin kullanıcılarıdır. Semt fiziksel sınırların ötesinde kültürel ve psikolojik sınırlarla belirlenir.

Türk Dil Kurumu’nda monografi "belli başlı uzmanlık alanlarının birinde yazılmış inceleme yazısı" anlamına gelmektedir. Monografik semt çalışmaları ise kentsel bir mekânı ‘semt’ haline getiren kurumlar, mekânlar ve kişiler arasında tarihsel bir derinlikte şekillenmiş ve şekillenmeye devam eden toplumsal ilişkilerinin tümünü incelemeye yöneliktir (Şenol Cantek, 2014, s. 140). Semt monografileri bağlamının zenginliğinden ötürü neredeyse her şeyi çalışmak anlamına da gelebilmektedir. Çalışmanın tek zorluğu buradan kaynaklanmamaktadır; aynı zamanda başı ve sonu olmayan bir hikâye gibidir semt çalışmaları. Lefebvre’e (2020, s. 26) göre mekânın tarihinin tamamlanması neredeyse imkânsız bir uğraştır. Çünkü bir mekânın tarihi şehir planlama, yönetim ve mimari gibi disiplinleri içinde barındırmanın yanı sıra ekonomi, demografi ve ticari faaliyetlerle de ilgilidir. Tüm bu zorluklarının yanı sıra semt monografileri, özellikle Türkiye gibi kentleri hızlı ve plansız kentleşen, zaman içinde değişenlerin ve kaybedilenlerin kayıt altına alınmasında ve kentsel ilişkilerin izini sürmede önemli bir araçtır. Diğer bir ifade ile, semt monografileri çalışmaları kentlerin geçirdiği

dönüşümlerin arkeolojisinin yapılabileceği özet sunarlar (Şenol Cantek, 2014, s. 140). Keleş (2018, s. XV) ise semt monografisi çalışmalarının önemini şu şekilde aktarır:

Bizce, monografinin asıl önemli yanı, varlığı silinmeye yüz tutmuş olan bir şehir kesiminin bugünkü sosyal ve iktisadi yapısını, belli başlı özelliklerini saptamak, değişme süreci içindeki yerini belirtmek ve gecekondü bölgeleriyle aralarındaki benzerlik ve farklılıkları aydınlatmağa çalışmaktır.

Kurtuluş semti Ön Cebeci, Arka Topraklık, Topraklık, İleri, İncesu ve Dilekler mahallelerini kapsayan genişçe bir alanı içerir. Semtin sınırlarını çizmeye çalışırsak kuzeye doğru Kurtuluş Parkı'nı içine alarak Celal Bayar Bulvarı'na kadar uzanır. Kızılay'ı Gaziosmanpaşa ve Küçükesat-Kavaklıdere'ye bağlayan bu ara bölge merkeze yakın önemli ve tarihi konut alanlarından biridir. Sınırları bu şekilde kaba taslak çizilen semtin dönüşümü izleyebilmek için öncelikle Lefebvre'den hareketle mekânı bir sosyal ürün olarak ele almak gerekir. Bu kabulün ardından mekânın dönüşümünün 3 temel alandan beslendiğini söylemek mümkündür. Bunlar; tarihsel anlam, kentsel işlev ve mekânsal biçimdir (İlkay, 2014, s. 121). Tezde Kurtuluş semti bahsi geçen 3 alan üzerinden incelenerek semtin zaman içindeki dönüşümünün resmi çizilmeye çalışılacaktır.

Cumhuriyet'in kurulması ve Ankara'nın başkent ilan edilmesi ile Ankara'nın mevcut konutları gelen iç göçler nedeniyle yetersiz kalmış ve bu ihtiyacın devlet eliyle çözülmesi planlanmıştır. Savaştan yeni çıkmış ve yeni kurulmuş devletin kaynaklarının yetersiz kalması sonucunda bu ihtiyaç giderilememiştir. Bu durumun bir sonucu olarak kurulan yeni semtler öngörülen planların dışına taşmıştır (Özcan ve Bilgen, 1989, s. 24). Böylece 1920'lerde Yeni Şehir'in plan dışı bir uzantısı olarak Kurtuluş'ta plansız sayılabilecek bir kentleşme süreci başlamıştır.

1937 yılında onaylanan Ankara Şehri İmar Planı'nda Ankara'nın; 1) Eski Ankara, 2) Cebeci, Kurtuluş, Yeni Şehir, Devlet Mahallesi ve buradan Tandoğan'a kadar olan kısım, 3) Devlet Mahallesi ve Çankaya, 4) Akköprü, Müdafa-i Hukuk ve Etlik Caddesi arasında kalan bölge, 5) Demiryolu Garı ve bu alandaki sanayi bölgesi olarak ayrılan kısımdan

oluşması öngörülmüştür. Böylece 1930'ların ortasında Kurtuluş alanı konut bölgesi olarak tescillenmiştir (Özcan ve Bilgen, 1989, s. 34). Bu yıllarda Kurutuluş Çankaya ilçesine bağlı bir nahiye olarak kayıtlarda görünmektedir.

Kurtuluş'u mevcut dönemde Ankara'nın özgün ve nezh semtlerinden biri yapan özelliği barındırdığı köklü eğitim kurumları ve kamu kurumlarından gelmektedir. Bu kurumlara ek olarak kent içi ana ulaşım akslarının kesiştiği noktada yer alması da semtin günümüzde de popüler olmasını açıklamaktadır. Bu ulaşım akslarından biri olan Hamamönü-Cebeci bağlantısı Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden beri mevcuttur. Kızılay Meydanı-Cebeci yolunun yapımına ise 1927 yılında başlanmış ve bu çalışma Ziya Gökalp Bulvarı'nın temelini oluşturmuştur. Bulvarın sebebiyet verdiği ulaşılabilirlik sayesinde ilerleyen yıllarda caddenin güneyinden sırtlara doğru yayılan yerleşim alanı oluşmuştur. Bu yerleşim alanı ağırlıklı olarak gecekonduardan oluşmaktadır. Söz konusu alan o zamanlar Cebeci nahiyesi mülki sınırları içinde yer alıyor ve 'Ön Cebeci Mahallesi' olarak isimlendiriliyordu. İsmi Kurtuluş Savaşı'ndan alan semt Yeni Şehir, Cebeci ve Ulus'a olan yakınlığı sebebiyle 1970'li yıllara kadar orta gelir grubuna giren kamu görevlisi ve köklü esnaf ailelerinden oluşan sakin bir profile ev sahipliği yapmaktaydı (İmga, 2014, s. 172-174).

1960'lı yıllarda Yeni Şehir'in merkezi konumundaki Cebeci, Küçükcesat ve Kurtuluş gibi semtler ulaştırma, ticaret ve altyapıya paralel olarak gelişmeye başlamışlardır. Ancak zaman geçtikçe bu bölgelerdeki sakinler başka semtlere taşınmışlardır. Bu taşınmayı Keleş şu şekilde aktarmaktadır:

...Süzülme denen bir olay vardır, 'filtering'. Bu şudur, sosyal anlamda da hali vakti düzeldikçe karşılayabilir hale geldikçe insanlar oturdukları ev ve yaşadıkları mekândan daha yukarılara çıkmak isterler. Bunun için de para harcarlar. Bu açıkça Ankara'da görülmüştür. Gecekonduadan ilk adımda orta hallilerin oturdukları semtlere, ondan sonra dahi iyi semtlere göçmeye çalışırlar. Bu, gecekonduadan eski Ankara evlerine, sonra da eski Ankara evlerini boşaltarak yeni oluşan Kavaklıdere, Kurtuluş, Çankaya, daha sonraki tarihlerde Oran'a doğru bir süzülme olmuştur. Açık bir şekilde bunu Ankara'da gözlemlemek imkânı doğmuştur... (Küçüktaşdemir, 2018, s. 206)

Buradan yola çıkarak söylenebilir ki, 1960'lı yıllarda Kurtuluş semti kentin çöküntü alanlarından çıkan kentliler için taşınmak/yaşanılmak istenilen nezh bir semttir.

1970'li yıllara kadar ağırlıklı olarak memurların ve Ulus ile Yeni Şehir'deki esnafların ikamet ettiği semt, 'Üçüncü Ankara' olarak anılan ve eski ile yeni şehrin yanında üçüncü bir yerleşim tarzı olarak ortaya çıkan tek katlı yapılar nedeniyle demografik olarak değişmeye başlamıştır. Henüz 1930'ların sonlarında görülmeye başlayan 'baraka' tarzı derme çatma konutların Kurtuluş civarında konumlanmaya başlamasına ek olarak Cebeci İstasyonu'nun açılarak şehir içi ulaşımında kullanılan tren hattının Kurtuluş'u kentin dış kısımları olan Mamak ve Kayaş gibi bölgelerin erişimine açması sonucu olarak bölgede nüfus yoğunlaşması başlamıştır. Bu duruma koşut olarak da bölgede inşaat faaliyetleri hız kazanmıştır. Kurtuluş'un güneyinde yer alan İncesu Vadisi ilerleyen yıllarda tamamen gecekondu mahalleleri ile kaplanmıştır. Zaman içinde bölgenin ıslahı için plan girişimlerinde bulunulmuş olursa da bölge gecekondularından tamamen temizlenmemiştir. 1990'lardan sonraki süreçte ise hayata geçirilen popülist politikalar nedeniyle gecekondu yerine kaçak apartmanlar inşa edilmiş ve bu yapılar çeşitli araçlarla ruhsatlandırılmıştır (Şenol Cantek, 2014, s.150).

Günümüzde semtin omurgasını Kıbrıs Caddesi oluşturmaktadır. Önceden adı Misafir Sokak olan bu caddenin adı 1964 yılındaki Kıbrıs Harekatı'ndan sonra Kıbrıs Caddesi olarak değişmiştir. Celal Bayar Meydanı'ndan Kıbrıs Caddesi'ne girilince hemen sağda 1946 yılında öğretime başlamış eski adı Kurtuluş İlkokulu yeni adı ise Tevfik İleri İlköğretim Okulu olan eğitim kurumu bulunmaktadır. İlkokulun hemen arkasında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı bulunmaktadır. Kıbrıs Caddesi'nin sol tarafında ise ana binası 1934 yılında tamamlanmış olan Kurtuluş Anadolu Lisesi yer almaktadır. Semtin diğer karakteristik mekânlarından olan Kıbrıs Caddesi üzerindeki Niğde Öğrenci Yurdu ile Aydoğmuş Sokak'ta yer alan Konya Öğrenci Yurdu bir dönemin siyaseten hareketli ortamına sahne olmuş mekânlar olmakla birlikte bu öğrenci yurtları artık yoktur. Niğde Öğrenci Yurdu yerine özel bir yurt açılmıştır (İmga, 2014, s. 175).

Kurtuluş semtine yürüme mesafesinde pek çok fakülte bulunmaktadır. Bunlar; Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi (1925), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935), Siyasal Bilgiler Fakültesi (1936), Tıp Fakültesi (1940'lı yılların başlarında), Dişçilik Fakültesi (1960), Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi (1960'lar), Dişçilik Fakültesi'dir (1961). Bu fakültelerin bulundukları kampüslerin içinde, pek çok farklı fakülte ve bölüm de yer almaktadır. Ek olarak bölgede 2009'da kurulan bir vakıf üniversitesi olan TED Üniversitesi de bulunmaktadır. Alandaki çok sayıda üniversite nedeniyle Ankaralı öğrencilerin ağırlıklı olarak ikamet etmeyi tercih ettiği semtlerin başında Kurtuluş yer almaktadır (Dilben, 2019, s. 576).

1982 yılında paten alanı, 1991-1992 yılında Vedat Dalokay Nikah Salonu, 1998 yılında Trafik Okulu'nun yapımı bitirilmiştir (Arslan, 2018). 1960'lı yılların ender konut projelerinden olan OYAK evleri ve Emlak Kredi Bankası kredisıyla inşa edilen çok katlı yapılar bugün de varlıklarını sürdürmektedir⁵². İmar Blokları adıyla bilinen bu yapılar Ön Cebeci Mahallesi 2941/5-7-9-10 ada/parselde bulunmaktadırlar. İmar Blokları sıra apartman ve çok katlı blok apartman olarak farklı yapılardan oluşan bir yerleşimdir. Ankara İmar Limited Şirketi tarafından ekonomik sosyal mesken olarak inşa ettirilen blokların projeleri Mimar Vedat Dalokay ve Yüksek Mimar Nejat Tekelioğlu tarafından 1959 yılında hazırlanmıştır. Dosya bulgularından görüldüğü kadarıyla Yüksek Mimar Nejat Aykon tarafından hazırlanmış olan tadilat projesi 1966 yılında onaylanmıştır (Koç Üniversitesi, Dijital Koleksiyon).

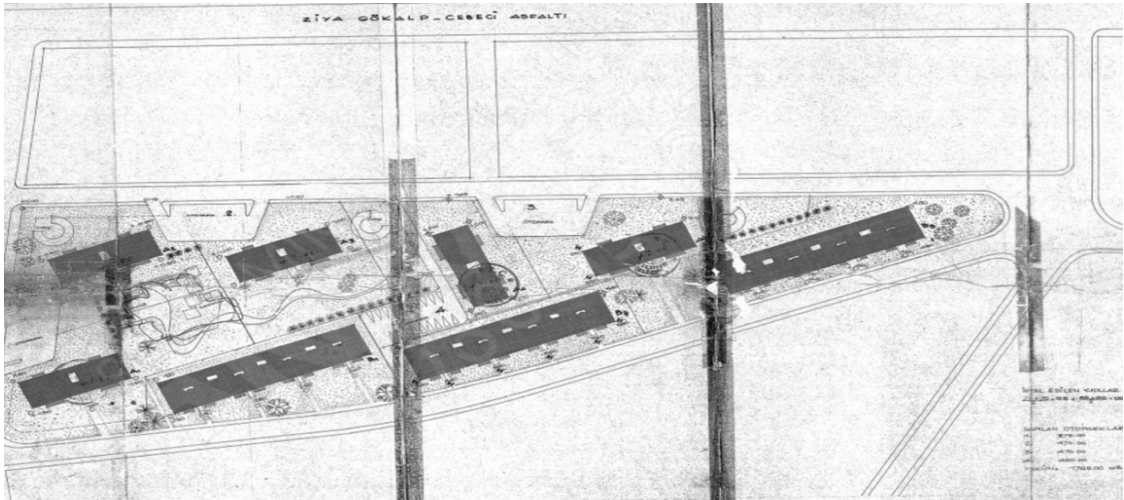
⁵² 1965 yılında onaylanan 634 Sayılı Kat Mülkiyetleri Yasası ile devreye sokulan Bölge Kat Nizam Planı ile bu yapılar üçer kat yükseltilmişlerdir.

Şekil 4. Servi Sokak İmar Blokları'ndan Bir Örnek

Kaynak: <https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/SMB/id/2112/rec/1>
(erişim tarihi: 04.01.2024)

Şekil 5. İmar Blokları Planı

Kaynak: <https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/SMB/id/2112/rec/1>
(erişim tarihi: 04.01.2024)

Görüldüğü üzere semtin Ankara'nın eski ve yeni yerleşim merkezlerine fiziksel yakınlığı sosyal açıdan sıkışmasına ve yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1950'li yıllardan

başlayarak Yeni Şehir’de ticaret, hizmet, idari faaliyetlerinin gelişimine koşut olarak Kurtuluş da gelişmiş ve konut alanlarının yeni mahalleler oluşturmaya sebep olmuştur. Bu çerçevede Kurtuluş’un gelişimini kent merkezinin gelişimi ile çevrede konut alanları ortaya çıkmasına bağlamak mümkündür. Ankara’nın makroformunun önceki bölümlerde anılan gelişme biçimiyle tek merkez çevresinde büyümesiyle artan merkez işlevleri çevreye yayılma ile sonuçlanmıştır. Kurtuluş’un üst tarafları (Mamak tarafı) tam anlamıyla çöküntü mahallesi görünümündeyken alt tarafları yıllar içinde apartmanlaşmış ve önce üst gelir gruplarınca ardından ise orta gelir gruplularca konut olarak kullanılmıştır. Kurtuluş’un bu görünümü Hoyt ve Ullman’ın kentsel ekolojik yaklaşımındaki mekânsal dokuya benzer özellik göstermektedir. Bahsi geçen kuramda merkezin bir tarafı çöküntü bölgesi olarak tanımlanırken aksi istikameti orta gelir konutu olarak tanımlanmaktadır.

Semtin günümüzde de varlığını sürdürdüğü önemli kamusal mekânlarından bir diğeri ise Kurtuluş Parkı’dır. Parkın arazisi Osmanlı zamanında kısmen hali arazidir. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde ise arazinin malikleri Sadiye Arısoy ve eski Vali Ekrem Engür’dür. 1928 yılında kentin fidan ihtiyacını karşılamak amacıyla Jansen Yeni Şehir ile Cebeci arasını fidanlık olarak tasarlamıştır. 1931 yılında Ankara Muhasebe-i Hususiye tarafından söz konusu alan Ziraat Müdürlüğüne ait bir fidanlık tesis etmek üzere metrekaresi 25 kuruştan kamulaştırılmıştır. Bu fidanlığın alanı günümüzde Kurtuluş Parkı’nı kapsadığı gibi, o günkü adıyla Kazım Özalp, bugünkü adıyla ise Ziya Gökalp Caddesi ile güneyinde yer alan Servi Sokak arasındaki araziye de kapsamaktaydı. Fidanlığın 110.000 metrekaresel bir parka dönüşmesi 1961-1963 yılları arasında olmuştur. Kentin Gençlik Parkı’ndan sonra ikinci büyük yeşil alanı olarak düşünülen Kurtuluş Fidanlığı’nın büyük bir bölümü 1957-1966 yılları arasında yerleşkeye dönüştürülerek 1968 yılında Park olarak tamamlanması ve halkın kullanımına açılması düşünülmüştür. Kurtuluş Parkı 1994 yılında Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından I. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiştir. 2000 yılında revize edilen park bugün itibariyle toplam 86.200 metrekaresel alanı kaplamaktadır. 1970’li

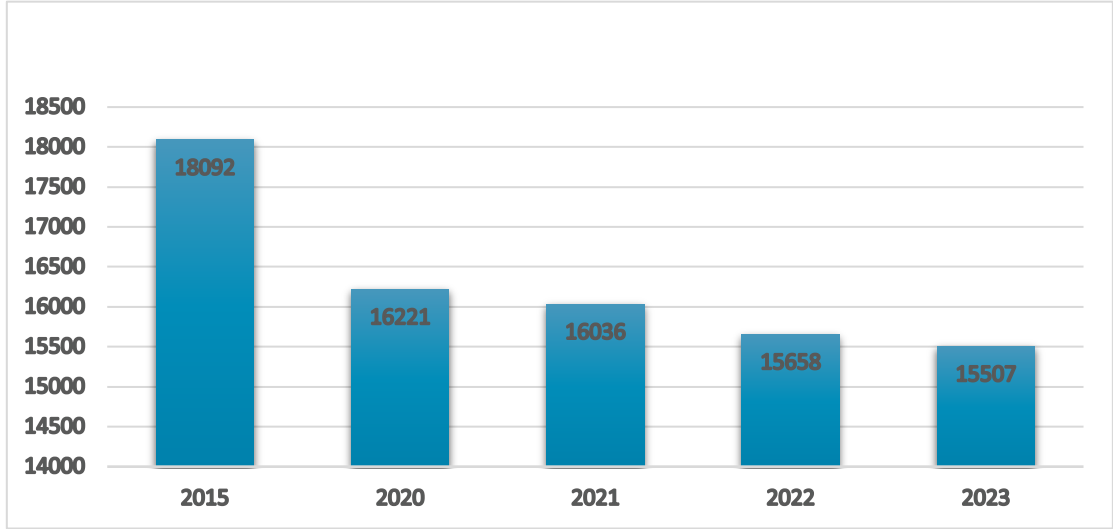
yıllarda gençlerin hoşça vakit geçirmek için ziyaret ettiği Park günümüzde semtin kullanıcıları tarafından çoğunlukla tekinsiz bulunmaktadır. 2021 yılında Topaloğlu tarafından kent parklarındaki vandalizmin araştırıldığı çalışmada katılımcılardan Kurtuluş Parkı'nı tanımlamaları istendiğinde, tercih edilen ifadeler bakımsızlık, polis, izbe, tehlike, tekinsiz, uyuşturucu ve göçmen kelimeleri olmuştur (Topaloğlu, 2021, s. 113).

Yapılan kaynak taramalarında Kurutuluş semti özelinde çalışma bulunmamakla birlikte 1971 yılında Akçura tarafından hazırlanan 'Ankara Monografisi' adlı çalışmasında semte dair kimi demografik verilere ulaşmak mümkün olmuştur. Ankara'yı bölüm ve alt bölümlere ayırarak sınıflandırmaya çalışan Akçura (1971, s. 86) Kurtuluş Parkı ve çevresini Kızılay çemberi içerisine dahil ederek bölgenin ruhsatlı iskana sahip olduğu belirtmiştir. Yine bu çalışmada 1971 yılında bölgede ikamet edenlerin yaklaşık %30'unun ihtisaslaşmış serbest meslek sahipleri ile yüksek düzey memurlar olduklarını tespit etmiştir (Akçura, 1971, s. 102). Bölgede yaşayanların %30'unun lise mezunu %38'inin ise lise üzeri eğitime sahip olduğu görülmektedir. Yine bölgedeki ev sahipliliği oranı %56'dır. Ankara'nın 29 semtindeki konut kiraların da verildiği çalışmada Cebeci ve çevresindeki konutların ortalama 455 lira olduğu görülmektedir. Çalışmada ortalama en yüksek kira 1.400 lira ile Güvenevler mahallesinde iken en düşük kira 63 lira ile Öveçler semtindedir. Bu verilerden yola çıkarak Kurtuluş-Kolej civarı bölge orta ve orta üzeri grup olarak tanımlanmıştır. Semtte oturanların nerede çalıştığı sorusuna verilen cevaplarda bölgede ikamet edenlerin %27'sinin Ulus'ta %43'ünün ise Kızılay'da çalıştığı görülmektedir (Akçura, 1971, s.108). Çalışmanın yapıldığı dönemde devlet dairlerinin ağırlıklı olarak Kızılay ve Ulus'ta bulunmasından dolayı Kurtuluş semtindekilerin ağırlıklı olarak memur oldukları tahmin edilmektedir. Kızılay ve Ulus'ta çalışanlarının en fazla ikamet ettiği semtlerin sırasıyla %72 ile Anıttepe, %71 ile Kızılay ve %70 olarak Cebeci-Kurtuluş olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılaacağı üzere çalışmanın yapıldığı sırada Cebeci-Kurtuluş ve çevresi Ankara'nın yüksek yoğunlukla memurların olduğu semtler arasında yer almaktadır.

Kurtuluş semti ilgili yapılan sözlü tarih çalışmalarında katılımcıların anlatısında öne çıkan mekânlar şu şekilde tespit edilmiştir:

- Kıbrıs Caddesi ile Cevher Sokak'ın kesiştiği köşede İnci Pastanesi, onun yaklaşık 100 metre ilerisinde ise bir kalaycı bulunmaktaydı. Kalaycı artık var olmamasına rağmen dükkânın eskiden bulunduğu yer sakinleri tarafından Kalaycı Durağı olarak adlandırılmaktadır. Servi Sokak'ta Kurtuluş'un önemli sosyal mekânlarından biri olan Konak Sineması vardı. 1960'lı yılların ilk yarısında açılan sinemanın müşterileri ağırlıklı olarak mahallenin kadınlarıydı. Bir dönemin ünlü komedi sanatçısı Muammer Karaca'nın tiyatro topluluğu oyunlarını Konak Sineması'nda sahnelerdi. Yıllar içinde ekonomik şartlara direnemeyen sinema kapanmış ve yerine çiçek pazarı açılmıştır (İmga, 2014, s. 177)
- Kurtuluş semti 1980'li yıllara kadar 2-3 katlı bahçeli evleriyle aynı sokakta oturan herkesin birbirini simaen tanıdığı bir semt iken, 1980'li yılların başından itibaren yoğun bir yapılaşmaya maruz kalmıştır. İlerleyen süreçte eski sakinlerinin bir kısmı yeni oluşan semtlere taşınmışlardır (İmga, 2014, s. 178)
- Kurtuluş'a dair anıların yer aldığı çalışmada katılımcılardan biri günümüzde nikah salonu olan yer için eskiden sadece bir su kulübesi bulunduğunu belirtmiştir. Yine aynı çalışmada başka bir katılımcı 1950'li yıllarda kentin zenginlerinin Yeni Şehir'den Cebeci'ye doğru olan aks üzerinde ikamet ettiğini belirtmiştir (Küçüktaşdemir, 2018, s. 145).

Kurtuluş semtine ait altı mahallenin 2015-2023 yılları arasındaki nüfus istatistikleri incelendiğinde, semtin genel demografik eğilimlerini ortaya koyan şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Veriler, Kurtuluş'un ortalama nüfusunun yaklaşık 16.000 kişi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, son sekiz yılda semtte ikamet eden nüfusun yaklaşık %15 oranında azaldığı tespit edilmiştir. Bu nüfus düşüşü, semtin demografik yapısında bir gerileme yaşandığını ve bu durumun çöküntüleşme olgusunu genel hatlarıyla desteklediğini düşündürmektedir.

Grafik 1. Yıllara Göre Kurtuluş Semti Nüfusu

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri

TÜİK Coğrafi İstatistik Portalı'nda Kurtuluş semti merkez olarak seçildiğinde 1 kilometrekarelik çap içinde yaşayan yaklaşık 19.000 sakinin %97,30'u okuryazardır. Ortalama eğitim süresi ise dokuz yıldır. Sakinlerinin yaş dağılımına bakıldığında ise; %22,8 oranla 0-14 yaş, %69,9 oranında 15-64 yaş, %7,4 oranında ise 65 ve üstü yaş aralığı olduğu görülmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde fiziksel ve sosyal olarak henüz tam anlamıyla çöküntü bölgesi özellikleri göstermeyen ancak çöküntü bölgelerinin sahip olduğu kimi özelliklerle ortaklığı bulunan Kurtuluş'un sosyal yapısı ve mahallede yaşayanların niteliği açısından nasıl bir çerçeveye oturduğu araştırılmaktadır.

3. BÖLÜM

KURTULUŞ SEMTİ ALAN ARAŞTIRMASI

Tezin bu bölümünde önce araştırmanın konusu ve amacı tanıtılmakta, ardından araştırmanın temel varsayımlarından, kapsam ve sınırlılıklarından bahsedilmektedir. Devam eden başlıkta ise araştırmanın metodolojisine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Böylece bu bölüm kapsamında tez çalışmasında araştırmanın ne bulmayı amaçladığı, alan araştırmasının sorularının neler olduğu, alan araştırmasının evren ve örneklem seçimi hususunda nelerin dikkate alındığı, nicel ve nitel yöntemlerin nasıl tanımlandığı, araştırmanın deseninin nasıl kurgulandığı ve verilerin nasıl toplandığına dair bilgilere yer verilmektedir.

Çalışmanın görgül bölümünü oluşturan Kurtuluş semti araştırması bulguları bu bölümün ikinci ana başlığında yer almaktadır. Bölümde Kurtuluş semtinde ikamet edenler ile gerçekleştirilmiş anket çalışmalarının veri sunumu yapılmaktadır.

Araştırma bulguları 7 alt başlık halinde sunulmaktadır. Bu alt başlıklar belirlenirken anket formundaki bölümler esas alınmıştır. Bunlar; 1) örneklem grubunun demografik, sosyal ve ekonomik nitelikleri, 2) semtin çevresel nitelikleri ve fiziksel çöküntüleşme belirtileri, 3) semtteki sosyal ilişkiler, 4) ve 5) semtin kamusal alanları ile altyapı yeterlilikleri, 6) mahallenin güvenli olup olmadığına ilişkin düşünceler ve 7) semt sakinlerinin mahallelerine dair algı ve tutumlarıdır. Bahsi geçen alt başlıklarda anket verileri frekans ve birleşik dağılım analizleri şeklinde verilmekte, gerek duyulan yerlerde *ki-kare analizleri* sunulmaktadır. Böylece çöküntüleşme sürecinde olduğu düşünülen Kurtuluş'un sakinlerinin demografik verileri ve semtteki fiziksel eskime göz önüne alınarak semt sakinlerinin algı ve tutumları arasında ilişki kurulmaktadır. Tez çalışması kapsamında anket tekniğine dayalı olarak elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilerek, grafikler ve tablolar sunulmuştur. Anketlerden elde edilen araştırma verileri yerel

aktörlerle yapılmış olan mülakat verileri ile desteklenmektedir. Bu aşamada veriler sadece ham şekliyle verilmektense kuramsal ve kavramsal bilgiler ışığında anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Bölümün son alt başlığında ise Kurtuluş'tan elde edilen veriler teori ile buluşturularak yorumlanmaktadır. Tüm sorular ile ilgili betimleyici istatistikler yorumlanarak çalışma konusuna uygun sorunlar tespit edilmekte ve genel olarak çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bunlara ek olarak, Ankara örneğindeki çöküntü alanlarının dünyadaki hangi ülke örnekleriyle benzerlikler ya da farklılıklar taşıdığı tartışılmaktadır.

3.1. KURTULUŞ SEMTİ ARAŞTIRMASINA DAİR GENEL BİLGİLER

Araştırma deseninin anlatıldığı bu bölümde Kurtuluş semtinde yaşanan çöküntüleşme sürecini değerlendirirken kullanılan yöntemle ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda devam eden bölümlerde araştırmanın konusu, amacı, temel varsayımları, kapsamı, sınırlıkları ve yöntemi anlatılmaktadır.

3.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tezin konusu genelde büyükşehir kent merkezlerinde yaşanan olumsuz anlamdaki kentsel doku değişimidir. Tezin özel anlamda konusunu ise merkezde yaşayan eski sakinlerin yer değiştirmesiyle birlikte semtte kalmak zorunda kalanların ve yeni gelenlerin işgali birlikte semtte yaşanan fiziksel ve sosyal çöküntüleşme olgusu oluşturmaktadır. Kurtuluş semti örneğinde çöküntü mahallelerinin genel özellikleri ile bu süreçte olan mahallelerin zaman içinde geçirdiği dönüşümler araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Böylece çöküntü mahallesi olgusunun tanımlanması, sınıflandırılması, nasıl ve neden ortaya çıktığının belirlenerek betimlenmesi ve bu olgunun sebep olduğu sorunların saptanması araştırmanın bel kemiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kentsel doku değişiminin sadece fiziksel eskime ile değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal boyutuyla incelenmesi amacı tez araştırmasının temel motivasyonudur.

Tezin ilk bölümünde yer verilen kentin gelişmesini inceleyen ve bu yönde teoriler geliştirmiş olan kentsel kuramların Kurtuluş semti için ne ölçüde açıklayıcı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tezin saha çalışmasının plan aşamasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmede henüz Ankara/Çankaya’da bulunan Kurtuluş semtinde kentsel dönüşüm için ada bazlı bir başvuru olmadığı bilgisi edinilmiştir. Böylece alanın gerek fiziksel gerekse ekonomik ve sosyal gerileme içinde bulunduğu göz önüne alınarak ve bu doğrultuda alan uzmanlarıyla görüşülerek tezin saha çalışmasının Kurtuluş semtinde gerçekleştirilmesi uygun bulunmuştur. 2005’li yıllara kadar Kızılay ve Sıhhiye’de bulunan bakanlıklar ile çeşitli kamu kurumlarının Eskişehir Yolu aksına taşınmasıyla birlikte Kurtuluş’ta ikamet eden memur sayısında ciddi bir azalma yaşandığı düşünülmektedir. Devam eden yıllarda (2018 ve 2019) Bilkent ve Etlik Şehir Hastaneleri’nin açılmasıyla birlikte Kurtuluş’un yakınında olan çoğu hastane kapanmıştır. Böylece hastanelerde çalışan sağlık çalışanlarının yine iş yerlerine yakın bölgede ikamet etmeyi tercih ederek taşınmalarıyla birlikte çalışan orta yaş sınıfına giren mensupların semtteki oranının düştüğü düşünülmüştür. Son olarak, Kurtuluş semtinin yürüme mesafesinde birçok fakülte bulunması, semtin gençlerin ağırlıklı olarak vakit geçirdiği bölgelere yakın olması (Kızılay, Sakarya ve Tunalı) ve kira fiyatlarının Çankaya ilçesindeki diğer semtlere nispeten uygun olması nedeniyle semtte yoğun olarak öğrenciler yaşamaktadır. Bu durum da semtteki kiracı oranlarının yüksek olması ve semtte sık kullanıcı değişimlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Tüm bu ön kabuller sonucunda yapılan literatür okumaları neticesinde Kurtuluş semtinin planlı bir yerleşke olmasına rağmen çöküntüleşme yolunda olduğu düşünülmüştür.

Yukarıda yer alan nedenler itibarıyla tezin saha çalışması bölümünü Ankara-Kurtuluş semti oluşturmaktadır. Kurtuluş semti üzerinde yapılan alan araştırması ekseninde tezin amaçları; adı geçen bölgenin çöküntüleşme sürecine nasıl girdiğini anlamak ve bu

örnekten yola çıkarak benzer alanlardaki çöküntüleşmeyi önleyecek ya da benzer bölgelerin canlandırılmasını sağlayacak politika önerilerinde bulunmaktadır.

Kurtuluş semti araştırmasının temel amacı; özellikle son 20-25 yıl içinde semtin hızlı bir iktisadi ve sosyal değişim süreci içine girmiş, Ankara'nın yeni gelişen bölgeleri karşısında eski önemini yitirmiş bulunan ve buna karşın hala Ankara kent merkezinde bulunması nedeniyle arazisi değerli olan Kurtuluş'un mevcut durumunu saptamaktır.

Diğer yandan Keleş'in (2018, s. 24) de belirttiği üzere bugüne kadar Türkiye'nin kentlerinde yapılmış olan resmi ve özel araştırmalar yoğunlukla gecekondular ve kentsel dönüşüm projeleri bölgeleri üzerinde toplanmaktadır. Bu nedenle kentin diğer bölgelerinde yapılacak olan araştırmalarla başkent Ankara'nın semtlerine dair çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yine bu tezdeki araştırma çalışmasıyla birlikte kent bilimlerine teorik katkılar yapmayı amaçlayanlara örnek olay niteliğinde malzeme sağlanması da tezin yan amaçları arasındadır.

Bahsi geçen yukarıdaki ana ve yan amaçlar haricinde tezin özel amaçları şu şekildedir:

- Kurtuluş semtinde yer alan mahallelerin fiziksel, kültürel ve ekonomik anlamda Batılı ülkelerin çöküntü bölgelerine benzer özellik taşıyıp taşımadığını ortaya koymak,
- Çeşitli araştırmacılar tarafından tanımlanmış olan kentsel kuramların çöküntü mahallelerinin oluşum süreciyle ilgili düşüncelerinin Kurtuluş için uygun olup olmadığını tartışmak,
- Kurtuluş semtinin mevcut durumunu anket ve mülakat çalışmalarıyla analiz ederek semtin tam bir çöküntü bölgesi görünümüne kavuşmasına engellemek için hangi önlemler ve tedbirlerin alınabileceğini tespit etmektir.
- Kurtuluş semtinin mevcut durumuna sebebiyet veren faktörler ve kurumlar neler olduğunu tespit ederek semtle ilgili doğrudan uygulanan kamu politikalarında bilinçli bir müdahalenin olup olmadığını anlamaktır.

3.1.2. Araştırmanın Temel Varsayımları ve Araştırma Soruları

Tez çalışmasında ilk bölümde kuramsal temellerine yer verilen üç ana kentsel kuram çerçevesinde araştırma konusu olan çöküntü bölgelerinin analiz edilmesi çalışmanı omurgasını oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak öncelikle araştırmanın başında öne sürülen temel varsayımlar özetle şu şekildedir:

- Her ülkedeki çöküntü bölgelerinin oluşma hikayesi birbirinden farklıdır. Kurtuluş semtinin mahalleleri sosyal, ekonomik ve fiziksel özellikleri açısından Batı ülkelerinin hızla büyüyen kentlerinin geçiş halindeki kesimlerine has özelliklerle sahip olmakla birlikte, Batı'nın görgül örnekleri üzerinden üretilmiş kuramlarını Türkiye kentleri için kullanmak doğru ve uygun bir yaklaşım değildir.
- Çöküntü mahalleleri kent merkezlerinde kendiliğinden oluşmazlar. Bu bölgeleri ortaya çıkaran bilinçli veya bilinçsiz müdahaleler söz konusudur.

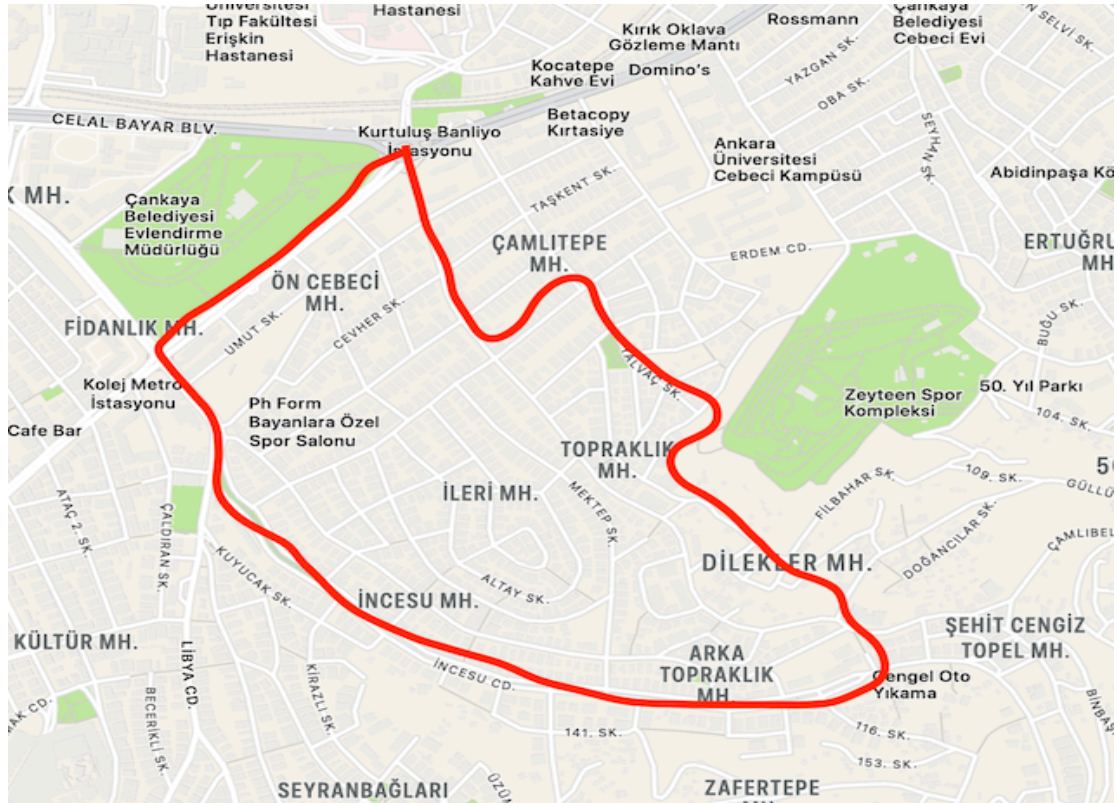
Yukarıda sıralanan temel varsayımlardan yola çıkılarak çalışmada şu soruların cevapları aranmıştır:

- Adı geçen semtin mahallelerinde 'bölgenin yerlisi' olarak ayrı, özel bir aile tipi sınırlı sayıda kalarak; bölge sonradan gelenlerin istilasına uğramış mıdır?
- Kent merkezlerinin değişimi sürecinde semtte oturanların ağırlıklı olarak kiracılardan veya geçici süreliğine konaklayanlardan oluşması mekânsal-fiziksel olarak çöküntüleşmeyi başlatmış veya hızlandırmış mıdır?
- Fiziksel çöküntüleşme bir kere başladıktan sonra semtte sosyal değişim de gözlemlenmiş midir?
- Çöküntü bölgelerinin oluşmasında kamu hizmetlerinin dolayısıyla merkezi idarenin ve yerel yönetimlerin rolü nedir? Kamu idareleri bu konudaki belirleyici rollerini neoliberal politikalar doğrultusunda sermayenin lehine mi kullanmaktadır?
- Çöküntü bölgelerinin oluşmasını önlemek veya bu bölgeler bir kere oluşuktan sonra mutenalaştırma yoluna gitmeden ıslah edilmesi mümkün müdür?

3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Tezde Türkiye'nin metropoliten kent merkezlerindeki kentsel doku değişiminin analizi üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın alanı ve kapsamı büyükşehirlerin eski kent merkezleri yakınındaki semtler, bunların içinden de Türkiye'nin başkenti olan ve başkentliliğinden itibaren imarına özel bir ihtimam ve anlam atfedilmiş olan Ankara'nın Çankaya ilçesinde yer alan Kurtuluş semtidir. Kurtuluş semtinin seçiminin nedeni ise kent merkezine yakınlığının yanı sıra mahallelerinin imarlı olması, eski sakinlerinin yıllar içinde süzülmeyle başka semtlere gitmiş olması, bölgedeki fiziksel eskimenin ileri boyutta olması ve birçok fakülteye yakın olması nedeniyle uzun süredir sakinlerinin kiracı ağırlıklı olmasıdır. Böylelikle semtin fiziksel, ekonomik ve sosyal boyutları kapsamında gerçekleştirilen analizin teorik çerçevesini çöküntü bölgelerinin oluşumuna dair düşünceler beslemektedir. Araştırmanın yapıldığı alan Şekil 6'da gösterilmektedir.

Şekil 6. Araştırma Alanının Harita Üzerinden Görünümü

Araştırmanın sınırlıkları ise aşağıda yer almaktadır:

- Araştırma alanı Ankara ili Çankaya ilçesine bağlı olan Kurtuluş semtinin mahallelerinden oluşmaktadır.
- Araştırmada Kurtuluş'ta ikamet eden hane sakinleri ile görüşmek hedeflenmiştir.
- Araştırmada semtin mevcut dokusu olabildiğince kapsamlı ele alınmış, bu doğrultuda özellikle semtin fiziksel, ekonomik ve sosyal boyutlarına odaklanılmıştır. Ancak semtin hane sakinleri tarafından nasıl algılanıp anlamlandırıldığı da aidiyet noktasında önem taşıdığından katılımcılara semtle ilgili duygu ve düşünceleri de sorulmuştur.
- Bir bölgenin çöküntüleşme süreci içerisinde semti gelip geçici kişilerin (Kurtuluş örneğinde öğrenciler ön plana çıkmakta) istila etmesiyle ortaya çıkan kentsel doku değişimi analiz edilmiştir.
- Semtin ayrıntılı şekilde analiz edilebilmesi amacıyla araştırmacı tarafından 2 yıl boyunca düzenli aralıklarla semtte vakit geçirilmiştir. Elde edilmesi gereken anket sayısına ulaşmak için hane halkıyla yapılan görüşmelere mümkün olduğunca referansla gidilmiştir. Buna rağmen güvenlik sebebiyle kapılarını açmayan ve açsa dahi görüşmek istemeyen kişilerin sayısı oldukça fazla olmuştur. Bu nedenle anketlerin bir kısmı havanın soğuk olmadığı günlerde parklarda, kafelerde ya da semt pazarlarının çıkışlarında yapılmıştır. Kimi zaman pazar alışverişlerini bitiren kimselere evlerine kadar eşlik edilirken gerçekleştirilmiştir.
- Alan araştırmasının son kısmının 31 Mart 2024 yerel seçimlerinin hemen öncesine denk gelmesi nedeniyle de kısmi zorluklar yaşanmıştır. Görüşülmek istenen kişilerin bazıları siyasi amaçlı anket yapıldığını düşündüğünden görüşmek istememiştir. Yine bazı semt sakinleri ise çok yakın zamanda siyasi partilerin anketlerine katılmış olduğundan görüşme yapmak istememişlerdir.
- Araştırmanın yapılacağı mahallelerdeki göçmenler ile de görüşülmek istenmiştir. Ancak mahalle muhtarlarından bu kişilerin sayısı ya da ikametgahı öğrenilememiştir. Muhtarlar mahallelerinde yaşayan çoğu göçmenin kayıtsız

olduğunu belirtmiştir. Mahalleliye sorarak ulaşılabilen yabancı uyruklu sakinler de çeşitli nedenlerden dolayı araştırmaya katılmak istememişlerdir. Çoğu yabancı uyruklunun görüşmek istememe nedeni kayıtlı göçmen olmamalarıyken, kimileri de kaçak olarak çalıştıkları veya legal olmayan işlerde çalıştıklarından (yerel aktörlerin beyanları bu şekilde olmuştur) görüşmek istememişlerdir.

- Anket çalışması gerçekleştirilirken örneklem sayısı mahallelerin nüfusları doğrultusunda mahallelere paylaştırılmıştır. Mahalle bazlı yapılan anketlerde de yine sokak bazlı bir paylaşım yapılmıştır. Sokaklara bölüştürülen anketlerde de yine her binadan en az 1 kişi olmasına özen gösterilmiştir. Ancak kimi binalarda hane halkına ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu tür durumlarda eksiklik yan binalardan giderilmeye çalışılmıştır.
- Araştırmada kent merkezine yakın olup kiracıların istilasına uğramış semtlerin yıllar içindeki değişimini ortaya çıkararak bu değişime sebebiyet veren faktörler ve aktörler tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ancak zaman ve maddi destek yetersizliği nedeniyle araştırmada sadece Kurtuluş semtine odaklanmıştır. Bu anlamda Kurtuluş semtine benzer özellikler taşıyan başka semtler de bulunmaktadır. İleride yapılacak başka semt araştırmaları ile verilerin karşılıklı analizleri genel bir tablo çıkarmakta çok daha başarılı olacaktır. Bu olumsuzluğa rağmen araştırmanın imarlı bölgede yapılmış olan semt monografisi çalışmasıyla literatüre önemli bir katkı yapacağı öngörülmektedir.
- Son olarak, kentsel doku değişimlerinin en sağlıklı şekilde semtin bağlı olduğu belediye çalışanları ile görüşülerek sağlam bir zemine oturacağı düşünülmüştür. Bu amaçla alan araştırmasına henüz başlanmadan Çankaya Belediyesi ile görüşülmek istenmiş, Hacettepe Üniversitesi üzerinden resmi başvuruyla tezin konusu, amacı, kapsamı belirtilerek ve yerel aktör mülakat kâğıdı da eklenerek çalışanlar ile görüşme yapmak için izin ve randevu talep edilmiştir. Çankaya Belediyesi'nden gelen cevapta belediyenin bilimsel amaçlı çalışma ve görüşmelere izin ve destek vermediği ifade edilmiştir (EK 5). Belediyenin neden katkı sağlamak istediği

anlaşılmamakla birlikte belediye görüşmelerinin eksik kalması tezin en büyük açmazlarından biri olmuştur.

3.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Alan araştırmasında hem niceliksel (*quantitative*) hem de niteliksel (*qualitative*) yöntem birlikte kullanılmıştır. Böylece nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı karma yöntemli bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasının nicel kısmı bölgede oturanlarla gerçekleştirilmiş anket verileri üzerinden, nitel kısmı ise bölgedeki yerel aktörlerle gerçekleştirilmiş yarı-yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler üzerinden oluşmaktadır. Böylece nicel ve nitel veri toplama teknikleri birlikte kullanılarak araştırmanın geçerliliğinin ve güvenilirliğinin artması sağlanmıştır. Bu yolla birlikte soru kağıdından toplanan nicel veriler yerel aktörlerden elde edilen nitel verilerle derinleştirilmiş ve anlamlandırılmıştır. Karma yöntemli araştırma sayesinde matematiksel anlamda oranlanması mümkün olan verilerdeki yek yönlü sonuçlar niteliksel verilerle bertaraf edilmiştir.

Karma araştırma yöntemi, iki yöntem arasında gerçekleşen sentez ile yöntemlerin eksiklerinin giderilmesi ve araştırmanın güvenilirliği açısından fırsat olmaktadır. Karma araştırma yönteminin kullanımı; tek bir yöntemin zayıflığının giderilmesine, bütün bir resmin görülebilmesine, sayısal ve sözel değerlerin beraber kullanımı ile açıklama kolaylığının sağlanmasına ve yine aynı şekilde açıklamanın anlam gücünün artmasına yardımcı olacaktır. (Tunalı, Gözü ve Özen, 2016, s.107-108)

Araştırmanın nicel verileri soru kâğıdı üzerinden toplanmıştır. Anket soruları yapılan literatür taraması doğrultusunda ve alanda yapılmış benzer çalışmalar göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Pilot çalışma sonrasında katılımcılar tarafından anlaşılamayan kimi sorular değiştirilmiştir. Benzer şekilde katılımcıların birçoğunun bilgisi ve fikri olmadığı bazı sorular da anket kağıdından çıkarılmıştır. Ön çalışma neticesinde son hali verilmiş anket soruları alan uzmanları tarafından değerlendirilerek yeterli ve uygun bulunmuştur. Kurtuluş semtine dahil olan mahallelerde oturan 18 yaş

üzeri herkes hedef kitle olarak belirlenmiştir. Araştırmanın soru kağıdında salt belirli bir ölçüt (scale) kullanılmamış olup katılımcıların görüşlerini daha iyi yansıtabilmesi adına açık uçlu sorulara da yer verilmiştir. Böylece açık uçlu cevapların belli kodlamalar üzerinden verisi işlenmiş olup, soru kağıdında yer almayan kimi konular için kendini ifade etmek isteyen katılımcıların fikirleri değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın nicel bölümü için öncelikle evrenin büyüklüğü hesaplanmıştır. Evreni hesaplamak için Kurtuluş semti içerisinde yer alan 6 mahallenin nüfuslarına TÜİK'in demografik verileri üzerinden ulaşılmıştır. Evren büyüklüğü 15.507 olarak bulunan Kurtuluş semtinde %95 güven düzeyinde, $t=1.96$ ve $d=\pm 0.05$ örnekleme hatası öngörülerek hesaplanan örneklem sayısı en az **384** olarak hesaplanmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Evren Büyüklüğüne Göre Örneklem Hesaplama Formülü

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{(1/N) t^2 pq}{d^2}}$$

N = Evren Büyüklüğü

n = Örneklem Büyüklüğü

d = Tolerans Düzeyi (0.05)

t = Güven Düzeyinin Tablo değeri (1.96)

pq = Maksimum Örneklem Büyüklüğü

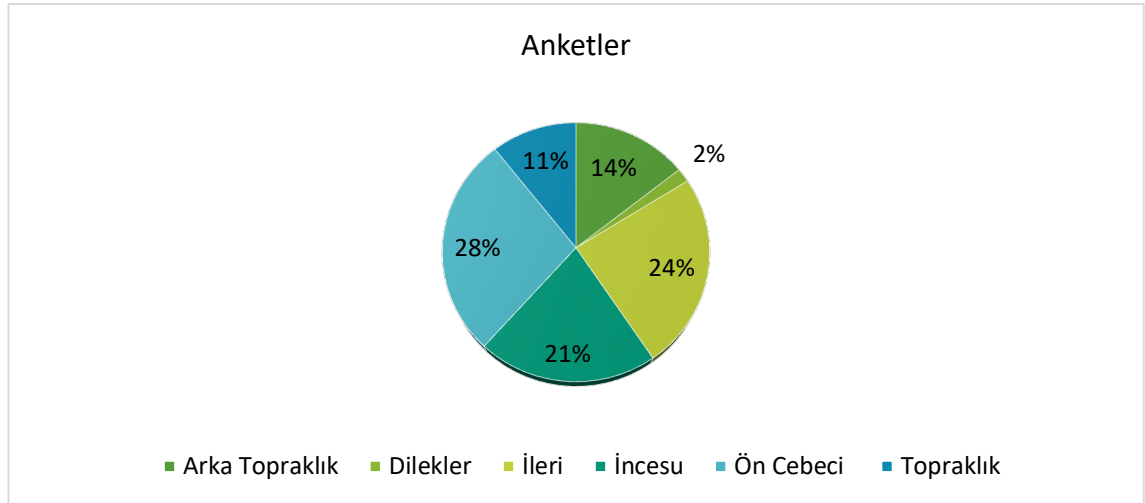
İçin Örneklem Yüzdesi (0.25)

Örneklem sayısı Kurtuluş semti içerisinde yer alan mahallelere nüfus oranları dikkate alınarak dağıtılmıştır. Böyle bir dağılım yapılırken mahalleden basit tesadüfi seçim yöntemine göre belirlenecek olan katılımcıların belli bir bölgede yoğunlaşmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle örneklem sayısı mahallelerin nüfusları kriter alınarak önce mahallelere dağıtılmıştır. Her mahallede yapılacak anket sayısı belirlendikten sonra ise her sokaktan en az 1 katılımcının olmasına özen gösterilmiştir. Tezin saha araştırması Mart 2023-Mart 2024 tarihleri arasında araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş olup toplamda **402** kişiyle anket gerçekleştirilmiştir. Araştırma alanı içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan ve gerçekleştirilen anket sayıları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Gerçekleştirilmesi Planlanan ve Gerçekleştirilen Anket Sayıları

	Nüfus	Yapılması Planlanan	Yapılan
Arka Topraklık Mahallesi	2.289	55	58
Dilekler Mahallesi	242	7	7
İleri Mahallesi	3.877	95	98
İncesu Mahallesi	2.988	80	85
Ön Cebeci Mahallesi	4.343	105	111
Topraklık Mahallesi	1.768	42	43
TOPLAM	15.507	384	402

Toplamda 402 anketin gerçekleştirildiği saha çalışmasında alanın yukarısında kalan Dilekler Mahallesi'nin büyük bir bölümü 2022 yılında kentsel dönüşüm kapsamına alındığından dolayı mahallede ikamet eden kişi sayısı oldukça düşüktür. Mahalledeki binaların birçoğu yıkıldığından ve eski sakinler geçici veya kalıcı olarak başka yerlere taşındığından yeterli sayıda mahalle sakinlerine ulaşılamamıştır.

Grafik 2. Mahallelere Göre Örneklem Dağılımı

Alan çalışmasının verileri SPSS25 paket programına işlenerek gerekli analizler yapılmıştır. Böylece araştırma kapsamında Ankara ili Çankaya ilçesi Kurtuluş semtinde oturan bireylerin mahalleleri ve mahalledeki yaşamla ilgili bilgiler araştırılmıştır. Bu

kapsamda 402 analize kabul edilebilir birey ile anket sonuçları elde edilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin mahalle dağılımı Grafik 2’de verilmiştir.

Araştırmanın nitel verileri ise yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğiyle toplanmıştır. Alan çalışmasının mülakat bölümünde semtteki yerel aktörler ile görüşülmüştür. Yerel aktörler belirlenirken çalışmanın başında öncelikli olarak belediye yönetimi ve çalışanları ile görüşülmesi planlanmış ancak Çankaya Belediye’sinin olumsuz cevabı nedeniyle yerel yöneticiler ile görüşülememiştir. Bu nedenle çalışma kapsamında görüşülen yerel aktörler; mahallelerin muhtarları, mahallede faaliyet gösteren çeşitli dernek yöneticileri, uzun süredir bölgede faaliyet gösteren yerel işletme sahipleri, semtin bağlı bulunduğu karakol komiseri ve çalışanları, yaklaşık 16 yıldır semtin posta dağıtımını yapan posta görevlisi, semtin camisinin imamı ve çeşitli emlakçılar olarak belirlenmiştir. Yerel aktörlerin seçiminde görüşmecilerin semtte uzun süredir ikamet eden kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Böylece yapılan görüşmelerde semtin fiziki ve sosyal yapısının zaman içindeki değişiminin anlatısına da ulaşılmaya çalışılmıştır.

Buradan toplanan verilerle anket kağıdından elde edilen verilerin test edilmesi ve derinlikli analiz yorumlamalarının yapılması hedeflenmiştir. Yarı-yapılandırılmış mülakatların tamamı katılımcıların izinleri alınarak kaydedilmiş, ardından kayıtlar deşifre edilerek transkripte dökülmüştür. Kayıt alınmasına izin veren katılımcılar bazen kaydın durdurulmasını talep ederek özellikle mahalledeki illegal gruplarla ilgili konuşmalarının kayıt altına alınmasını istememişlerdir. Katılımcıların onay vermediği durumlarda ise görüşmeler yazılı olarak not alınmıştır.

Yerel aktör görüşmeleri kapsamında semtte ikamet etmiş veya etmekte olan toplam **23** kişiyle 15 sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Yerel aktör görüşmeleri hane halkı anketleriyle eş zamanlı yürütülmüştür. Mülakat soruları anket sorularına paralel şekilde hazırlanmış, böylece nicel verilerin detaylandırılmasına olanak sağlanmıştır. Kurtuluş’un tasviri yapılırken kentin bu parçasının dününü yaşamış kişilerle yapılan mülakatlardan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Yerel aktörlerle yapılan

görüşmelere tez içerisinde yer verilirken kişisel bilgilere saygılı olmak maksadıyla kişilerin isimleri telaffuz edilmemektedir. Bunun yerine araştırmacı tarafından kişilere rastgele olacak şekilde 1'den 23'e kadar numara verilmiştir. Metin içinde bu görüşmelere atıf verileceği zaman ilgili kişilerden *K1*, *K14*, *K17*, *K23* gibi kodlamalarla bahsedilmiştir. Görüşmelerden önce tezde kullanılacak yöntemden yerel aktörlere bahsedilmiş olup kişisel bilgileriyle cümlelerinin eşleştirilmeyeceği taahhüt edilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMA ALANI BULGULARI: KURTULUŞ'UN YAPISI

Ankara'nın kent makroformunun, önceki bölüme anlatıldığı üzere, tek merkez çevresinde gelişmesiyle artan merkez işlevleri çevreye yayılmıştır. Bu durum da Kurtuluş'un hala merkez alan içinde kalmasına sebep olmuştur. Kurtuluş semti konutların yoğun olduğu sıkışık mahallelerden meydana gelmektedir. Konutların çoğu yaşlı konutlardır⁵³. Kurtuluş'un ana ulaşım aksları ile çevrelenmiş olması da fiziki ve sosyal açıdan sıkışmışlığını göstermektedir.

Kurtuluş'a fiziksel olarak yakın olan güney tarafında yer alan Kavaklıdere, Gaziosmanpaşa gibi semtlerdeki binaların yaş aralığı Kurtuluş ile benzerlik göstermekle birlikte bu semtler hala orta ve orta-üst gelir grubunun konut alanıdır. Birbirine fiziksel olarak yakın merkezi iki bölgenin böylesi farklar barındırması kente ekolojik bakış açısından bakan Harris ve Ullman'ın mekânsal dokusunu andırmaktadır.

Tezin devam eden bölümünde Kurtuluş'un fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak çöküntü bölgesi olma özellikleri gösterip göstermediği sayısal veriler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu temel soru cevaplandırılmaya çalışılırken hangi faktörlerin birbiri ile ilişkili olduğu da tablo ve grafiklerle gösterilmiştir.

⁵³ Bu sonuca katılımcıların beyanlarından, araştırmacının kişisel gözlemlerinden ve ikincil verilerden ulaşılmıştır.

3.2.1. Kurtuluş Nüfusunun Demografik Özellikleri

Bu bölümde tezin saha çalışmasına katılan 402 katılımcının cinsiyet, yaş grupları, eğitim durumları gibi demografik özellikleri verilmektedir (bkz. Tablo 4). Bunlara ek olarak katılımcıların mülkiyet sahipliği durumu, hanede yaşayan kişi sayısı ve kaç yıldır Ankara’da ve Kurtuluş’ta ikamet ettikleri gibi veriler de araştırma alanına ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Katılımcıların demografik özellikleri çalışmanın amacı açısından önem taşımaktadır. Çünkü bir anlamda semtin monografisinin de ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada semtin kullanıcıların kişisel özellikleri olmadan verileri anlamlandırılması ve konuşturulması sağlıklı bir analiz oluşturmaya engel olacaktı.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı-I

		n	%
Cinsiyet	Kadın	117	29,1
	Erkek	285	70,9
Yaş Grupları	18-25	75	18,7
	26-35	84	20,9
	36-45	53	13,2
	46-55	53	13,2
	56-65	69	17,2
	66 ve üzeri	68	16,9
Eğitim Durumu	Okur yazar	8	2,0
	İlköğretim	90	22,4
	Lise	198	49,3
	Meslek Yüksek Okulu	9	2,2
	Lisans	82	20,4
	Lisansüstü	15	3,7
Çalışma Durumu	Kamu	53	13,2
	Serbest Meslek	113	28,1
	Özel Sektör	51	12,7
	İşçi	12	3,0
	Öğrenci	43	10,7
	Emekli	70	17,4
	Çalışmıyor	49	12,2
Medeni Durumu	Evli	193	48,0
	Bekar	151	37,6
	Eşi vefat etti	37	9,2
	Eşinden ayrı yaşıyor	19	4,7

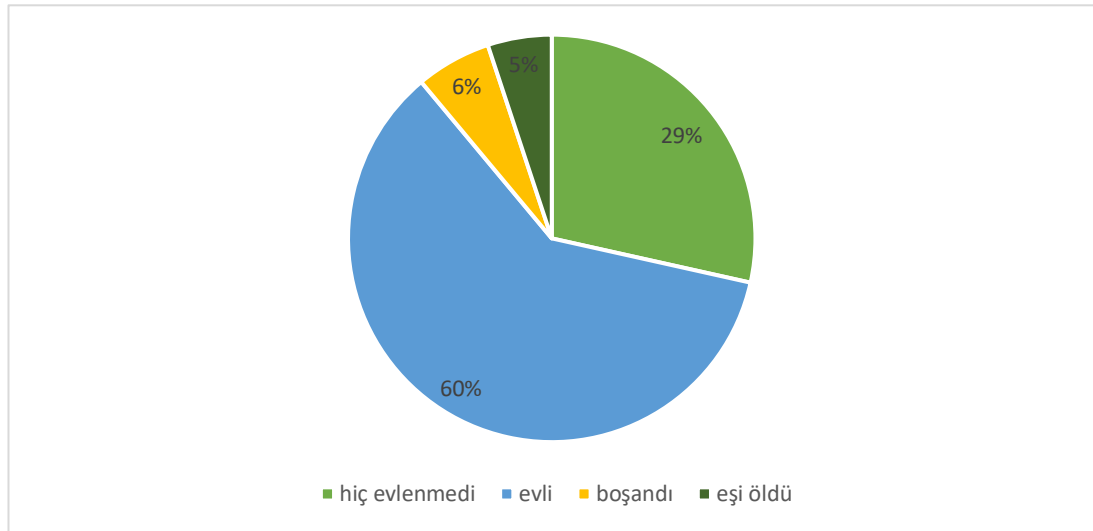
Anket uygulanırken araştırmacı tarafından cinsiyet dağılımı eşit tutulmaya çalışılmışsa da başarıya ulaşılamamıştır. Bu durumun nedeni, çoğunlukla kadınların kapıya açmada güvenlik nedeniyle gönülsüz olmaları ve kapıya açsalar bile tanımadıkları kişiyle kişisel nedenlerle görüşmek istememeleri olmuştur. Benzer şekilde mahallelerin kamusal alanlarında da çoğunlukla erkekler olduğundan ve semtte kadınların vakit geçireceği-sosyalleşebileceği alanlar bulunmaması nedeniyle kadın katılımcılara ulaşmakta zorluklar yaşanmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların %29,1'i kadinken %70,9'u erkektir. Ancak bu duruma rağmen kadın katılımcılarla yapılan görüşmeler erkeklerle yapılan görüşmelere nispeten daha verimli geçmiştir. Ankete katılmayı kabul eden kadın katılımcılar sorulara çok daha içtenlikle ve uzun cevaplar vermişlerdir. Bu durumdan yola çıkarak kadınların yaşadıkları konut ve mahalleyle erkeklere nazaran daha organik ilişkiler kurduklarını söylemek mümkündür.

Katılımcıların yaş dağılımı “18-25 yaş aralığı” %18,7, “26-35 yaş aralığı” %20,9, “36-45 yaş aralığı” ile “46-55 yaş aralığı” %13,2 ve “56 ve üzeri yaş aralığı” %34,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak Kurtuluş'ta %39,6 genç nüfus, %26,4 orta yaşa mensup nüfus ve %34,1 yaşlı nüfus olduğunu söylemek mümkündür. Bu oransal dağılım beklenildiği gibidir. Semtin birçok üniversiteye ve gençlerin vakit geçirdiği sosyal mekânlara yakın olması nedeniyle genç nüfusun ağırlığı diğer yaş aralıklarından daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 4'te görüldüğü üzere Kurtuluş'ta yaşayanların eğitim düzeyi orta seviyededir. Örneklem grubu geneli %73,7 ile lise veya daha düşük eğitim seviyesine sahiptir. Örneklem grubunun yaklaşık ¼'ü lisans veya üzerinde eğitime sahiptir. Lise mezunlarının ağırlığının bu kadar yüksek çıkmasının sebebi üniversite öğrencilerinin semtteki ağırlığıdır. Katılımcılar arasında okur yazar olmayan kimse yoktur. Ankara genelinde eğitim durumuna bakıldığında 2022 yılında toplam 5.372.727 kişilik nüfusun yaklaşık %26'sının yüksekokul-fakülte veya lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda Kurtuluş'taki örneklem eğitim düzeyinin Ankara genel nüfusuna benzediğini söylemek mümkündür.

Çalışmaya katılanların toplamına bakıldığında %48’lik kesimin evli, %37,6’lık kesimin bekar, %9,2’lik kesimin eşinin vefat etmiş olduğu ve yaklaşık %5’lik kesimin ise eşinden ayrı yaşadığı görülmektedir.

Grafik 3. Ankara Geneli Medeni Durum

Ankara genelinin medeni durum istatistikleri Grafik 3’te verilmektedir. Buna göre, Kurtuluş’taki evlilerin oranı Ankara genelinden daha düşük; bekarların ve eşi vefat etmiş kimselerin oranı ise Ankara genelinden daha yüksek çıkmıştır. Bu durum Kurtuluş’taki yaş dağılımıyla paralel göstermektedir. Kurtuluş’ta yaşlı ve genç nüfusun oransal olarak orta yaş grubunun üzerinde olması semtte eşi vefat etmiş ve bekar kişilerin oranlarının Ankara genelinin üzerine olmasına sebep olmuştur.

Araştırmaya katılanların meslek dağılımına bakıldığında %28’lik kesimin “serbest meslek” olarak soruyu yanıtladığı görülmektedir. Yapılan görüşmelerde bu kişilerin çoğunlukla esnaf oldukları ve dükkanlarının ağırlıklı olarak Kurtuluş’ta, Cebeci’de veya Kızılay’da olduğu öğrenilmiştir. Serbest meslek sahiplerinin çok küçük bir bölümünü ise avukat, yazılımcı, doktor veya proje bazlı çalışan mühendisler oluşturmaktadır.

Serbest meslek sahiplerinin ardından en yüksek ikinci oran %17,4 ile emeklilerde görülmektedir. Genellikle SSK ve Bağ-kur emeklilerinden oluşan bu kesimden kimi insanların hala çalışmaya devam ettikleri de alanda gözlemlenmiştir. Özellikle küçük işletme sahipleri kendilerini emekli olarak tanımlarken ekonomik kaygılar nedeniyle hala çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Meslek dağılımının üçüncü sırasında %13,2 ile kamu çalışanları gelmektedir. Türkiye genelinde toplam istihdam içerisinde kamu istihdam oranı %13,4'tür. Ankara genelinde ise kamu istihdam oranı 2022 yılı verilerine göre yaklaşık %37'dir. Ankara'nın başkent olmasından ve merkezi idare örgütünün burada teşkilatlanmasından dolayı Ankara'da birçok kamu kurumu bulunmaktadır. Ek olarak, birçok üniversite ve eğitim kurumunun da yine Ankara'da olmasından dolayı Ankara'daki kamu görevlisi oranı yüksektir. Katılımcıların %13,2'sinin kamuda çalıştığı göz önüne alındığında, Ankara'da yaşayan devlet memurlarının yaşamak için merkezi konumuna rağmen Kurtuluş'u tercih etmediği söylenebilir.

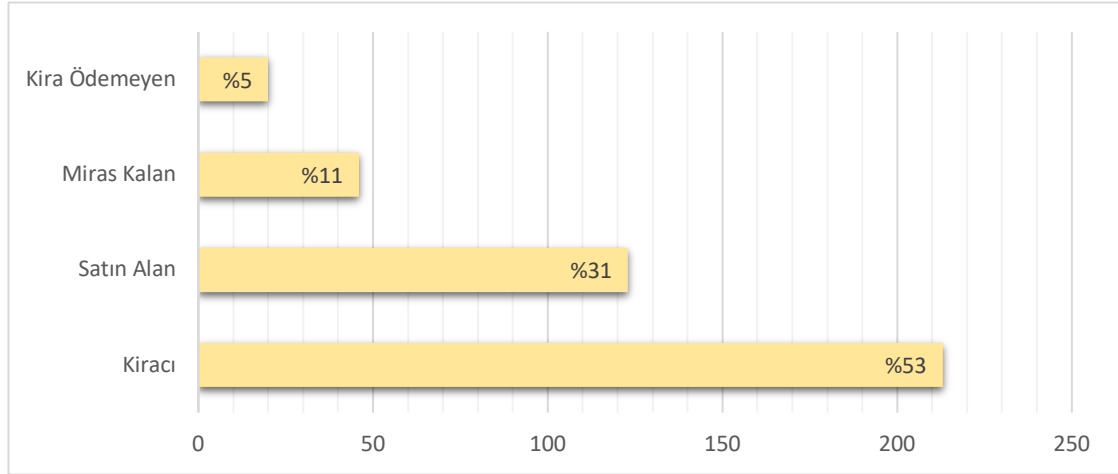
Araştırma alanı için önemli olan bir diğer grup ise çoğunlukla kiracı ve semtte geçici olmalarından dolayı üniversite öğrencileridir. Araştırmaya katılanların yaklaşık %11'i üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Türkiye'deki 18-25 yaş aralığındaki gençlerin yaklaşık %10'unun üniversite öğrencisi olduğunu düşünüldüğünde Kurtuluş'taki katılımcıların %11 seviyesinde öğrenci olması araştırma için beklenen ve istenen bir sonuçtur. Böylece araştırmanın sorularına semtte bir süreliğine ikamet eden kişilerin de görüşleri yansıtılmıştır. Katılımcılar arasında üniversite öğrencilerinin oranının önemi semtteki kiracı genç nüfusun görüşlerinin semtin kolay ve zor yönleri arasındaki ilişkiden gelmektedir. Böylece genç kiracı grup ile yaşlı ev sahibi grup arasında çeşitli konularda anlamlı ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Katılımcıların çalışma durumu ile ilgili söylenmeye değer önemli bir diğer grup ise %12,2 ile çalışmayan gruptur. Bu grup arasında iş arayan işsizler oldukça düşüktür. Grubun

üyeleri ağırlıklı olarak iş aramayan ev emekçilerinden oluşmaktadır. Yine düzenli bir iş ve dolayısıyla düzenli geliri olmayan kimseler de bu grup içine dahil edilmiştir.

Çalışma açısından en önemli değişkenlerden biri katılımcıların mülkiyet sahipliği durumudur. Grafik 4'te katılımcıların mülkiyet sahipliği durumları verilmektedir.

Grafik 4. Katılımcıların Mülkiyet Sahipliği Durumu

Araştırmaya katılan katılımcıların %53'ü konutlarında kiracıdır. Katılımcıların %42'si ev sahibi olmakla birlikte ev sahiplerinin yaklaşık olarak %73'ünün konutları kendi tercihleridir. Geri kalan %27 ise evleri kendilerine miras kaldığı için mahallede ikamet etmektedir. Bu durumda bahsi geçen %27'nin ne kadar özgür iradeleri sonucunda mahallede yaşadıkları tartışmalı olmakla birlikte bir şekilde yapılan görüşmelerde konutları miras kalan ev sahipleri burada yaşamayı kendi tercihleri olarak belirtmişlerdir. Katılımcıların %5'i ise ev sahibi olmamakla birlikte konutlarına kira ödemeyen kişilerden oluşmaktadır. Bu grubun içinde ağırlıklı olarak akraba evinde yaşayan öğrenciler ile kızının-oğlunun veya torununun evinde yaşayan yaşlı veya bakıma muhtaç ebeveynler yer almaktadır.

Katılımcıların mülkiyet sahipliği durumu pek çok açıdan araştırma için önem teşkil etmektedir. Bu anlamda özellikle kiracı olanlar ile ev sahibi olanların komşuluğa ve

aidiyete yükledikleri anlam, mahalleye yönelik algı ve tutumları ile semtim fiziksel özelliklerine nasıl baktıkları konularındaki farklar araştırma bulguları açısından değerlidir.

2022 yılı verilerine göre (TÜİK) Ankara'daki konutların 1.146.066'sında ev sahipleri oturmakta iken kiracıların sayısı 563.059 kişidir. Diğer bir ifadeyle Ankara genelinde ev sahiplerinin oranı kiracıların yaklaşık 2 katıdır.

Tablo 5. Türkiye-Ankara-Kurtuluş Mülkiyet Sahipliği Oranları

	Ev Sahibi Oranı	Kiracı Oranı	Diğer
Türkiye	%62	%28,5	%9,5
Ankara	%61	%31	%8
Kurtuluş	%42	%53	%5

Kaynak: TÜİK, 2022, Konut İstatistikleri

Türkiye ve Ankara genelinde durum böyleyken (Tablo 5) Kurtuluş semtinde kiracıların yüksek oranda olması önemli bir veridir. Yapılan yerel aktör görüşmeleri ve semtteki emlakçılarla yapılan sohbetlerden bu durumun sebeplerinin şunlar olabileceği düşünülmektedir:

- Kiracı oranının yüksek olması mahallede gelir seviyesinin düşük olduğunun bir göstergesidir. Tersten ifade etmek gerekirse semtteki sakinlerin gelir seviyesinin orta-altı ve düşük seviyede olması kiracı oranlarının yüksek olmasına neden olmaktadır.
- Yoğun nüfuslu bölgelerde konut maliyetlerinin yüksek olması kiracı oranının yüksek olmasına sebebiyet vermiştir.
- Semt fiziksel konumu nedeniyle özellikle gençler tarafından tercih edilmektedir. Semtin bu özelliğinden dolayı konutlar genellikle kiralık olarak ilana çıkmaktadır. Satılık olarak ilana çıkan az sayıda konutun ise satın alındıktan sonra kiraya verildiği görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Özellikle mahallelerin pek çok üniversiteye yakın olması sebebiyle semtte üniversite öğrencilerinin kiralık konutlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da semtte

konut satın alma eğiliminde olan kimselerin konutta yaşamayı planlamadığı, bunun yerine konutlarını üniversite öğrencilerine kiraya verme eğiliminde oldukları ifade edilmiştir.

Bir mahallede kiracı oranının yüksek olması o bölgedeki sosyal, ekonomik ve konut piyasası dinamiklerini etkileyen birçok faktörün bir yansımasıdır. Bu durumu anlamlandırabilmek için makro düzeyde çalışmalara ihtiyaç duyulmakla birlikte kiracılığın yüksek oranda olmasının mikro ölçekli doğrudan bir sonucu vardır; geçici yaşam tarzı. Geçici yaşam tarzı ile kastedilen; mahalleye aidiyetin zayıf olması, sosyal bağların yüzeysel olması ve sakinlerinde konutlarında geleceğe yönelik yatırım yapma isteğinin bulunmamasıdır.

Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı-II

		n	%
Otomobil Sahipliği	Var	210	52,2
	Yok	192	47,8
Sosyal Güvence	Var	351	87,3
	Yok	50	12,4
	Bilmiyorum	1	0,2
Hanedeki Kişi Sayısı	1	51	12,7
	2	98	24,4
	3	136	33,8
	4	74	18,4
	5	39	9,7
	6	4	1,0
Hanedeki Çocuk Sayısı	0	214	53,2
	1	92	22,9
	2	71	17,7
	3	24	6,0
	4	1	0,2

Tablo 6’da katılımcıların hane halkı sayıları, hanedeki çocukların sayısı, katılımcıların otomobil sahipliği ve sosyal güvencelerinin olup olmadığına dair bilgiler sunulmaktadır. Buna göre katılımcıların %52,2 oran ile otomobil sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların araç sahipliği oranı 2022 yılı verilerindeki Türkiye genelinden (%16,6) ve Ankara genelinden (%33,4) çok daha yüksektir. Bu durumun sebebi çoğunlukla semtte

ikamet eden esnaflardır. Nicel veriden elde edilen özel araba sahipliğinin oranının yüksek olması katılımcıların büyük oranda Kurtuluş'ta otopark eksikliğinden şikayetçi olmalarını da beraberinde getirmiştir.

Sosyal çöküntüleşmeyle ilişkilendirilebilecek önemli bir veri kişilerin sosyal güvence sahip olup olmamasıdır. Kurtuluş'ta ankete katılan 402 kişiden %87,3'ü sosyal güvenceleri olduğunu beyan ederken %12,4'ü sosyal güvencesinin olmadığını ifade etmiştir. 2023 yılı verilerine göre nüfusun yaklaşık %15'nin resmi bir sağlık güvencesinden yoksun olduğu göz önüne alındığında Kurtuluş'ta çıkan %12,4'lük oran Türkiye ortalamasına benzerlik göstermektedir.

Ankete katılanların %12,7'si bir kişilik hanelerde, %24,4'ü iki kişilik hanelerde, %33,8'i üç kişilik hanelerde, %18'i 4'ü dört kişilik hanelerde, %9,7'si beş kişilik hanelerde ve %1,0'i altı kişilik hanelerde yaşamaktadır. Buna göre ankete katılanların çoğunluğunun (%70,9) üç veya daha az kişiden oluşan hanelerde yaşadığı görülmektedir. Hanedeki kişi sayısı en yaygın üçtür, ardından ikinci sırada iki kişilik haneler gelmektedir. Daha büyük hanedeki kişi sayıları (dört, beş ve altı) daha az yaygındır (%29,1).

Türkiye-Ankara ve alan çalışmasından elde edilen verilerin karşılaştırmalı hane halkı büyüklükleri Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7. Türkiye-Ankara-Kurtuluş Hane Halkı Büyüklüğü ve Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü

	1 kişilik hane	2 kişilik hane	3 kişilik hane	4 kişilik hane	5 kişilik hane	Ortalama hane büyüklüğü
Türkiye	%19,7	%22,5	%20	%18,7	%9,8	3,1
Ankara	%19,5	%23,9	%23	%20,8	%8,3	2,9
Kurtuluş	%12,7	%24,4	%33,8	%18	%9,7	2,9

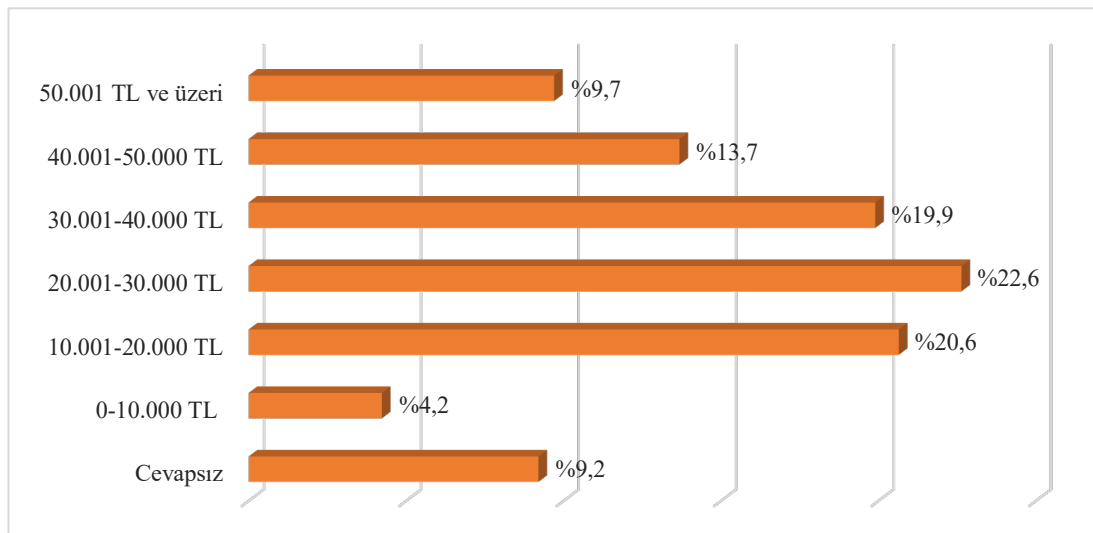
Kaynak: TÜİK, 2022, Konut İstatistikleri

Tablo 7'de görüldüğü üzere Kurtuluş'un ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye ve Ankara geneline oldukça yakındır. Ancak bu karşılaştırmada 1 kişilik haneler ile 3 kişilik hanelerin oranları Türkiye ve Ankara geneli oranlarından ciddi anlamda ayrılmaktadır.

Tek kişilik ailelerin oranı Kurtuluş'ta Ankara genelinden düşük, üç kişilik hanelerin oranı ise Ankara genelinden yüksek çıkmıştır. Bu durumla ilgili olarak ilk akla gelen olası cevap Kurtuluş'ta tek çocuklu ailelerin sayıca yüksek olması olsa da Tablo 6'ya bakıldığında evinde hiç çocuk olmayan katılımcıların oranının %52 olduğu görülmektedir. Bu durumda katılımcılar arasındaki yüksek yoğunluklu 3 kişilik haneler için anne-baba-çocuk varsayımı yanlıştır. Araştırmada üç kişilik hanelerin en yüksek görünmesinin en büyük sebebi, alandaki genç nüfusun 3 veya 4 kişi olarak aynı evde yaşamalarıdır. Bu oranın ardından gelen iki kişilik haneler ise ya çocuksuz genç çiftlerden ya da birlikte yaşayan ebeveyn-yetişkin evlat ikilisinden oluşmaktadır.

Ankete katılanların yaklaşık yarısı çocuksuz hanelerde yaşamaktadır. Bu durum ankete katılanların çoğunluğunun çocuk sahibi olmadığını veya çocuklarının kendileriyle birlikte yaşamayacak kadar büyük olduğunu göstermektedir. Ankete katılanların yaklaşık ¼'ünün 1 çocuğu olduğu görülmektedir. Katılımcıların geri kalan ¼'ünün ise hanelerinde 2 veya daha fazla çocuk yaşadığı görülmektedir. 2022 yılı verilerine göre Türkiye'de aile başına düşen çocuk sayısı 1,62 iken bu oran Kurtuluş'taki katılımcılar arasında 0,7 olarak bulunmuştur. Bu sebeple Kurtuluş semti için çocuklu ailelerin yaşamayı tercih etmediği bir semt olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Grafik 5. Katılımcıların Aylık Hane Halkı Gelir Grupları Dağılımı

Grafik 5'te katılımcıların hane halkı gelir grupları gösterilmektedir^{54 55}. Görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların yaklaşık olarak yarısının haneye giren aylık geliri 30.000 TL'nin altındadır. 30.001-40.000 TL arası gelire sahip olanların oranı %19,9, 40.001-50.000 arası geliri olanlar %13,7 ve geliri 50.001 TL ve üzeri olanların oranı %9,7'dir. Katılımcıların yaklaşık olarak %90'ı yoksulluk sınırının altında gelire sahiptir.

Tablo 8. Katılımcıların Nüfus Hareketleri ve Yerleşim Tercihleri

		n	%
Önceki ikametinin yerleşim türü	Büyükşehir Kent Merkezi	201	50,0
	İl Kent Merkezi	59	14,7
	İlçe	75	18,7
	Belde	12	3,0
	Köy veya Kırsal Mahalle	55	13,7
Kaç yıldır Ankara'da yaşadığı	1 yıldan az	2	0,5
	1-5 yıl arası	57	14,2
	6-10 yıl arası	30	7,5
	11-20 yıl arası	38	9,5
	20 yıldan uzun	139	34,6
	Doğduğundan beri	136	33,8
Kaç yıldır Kurtuluş'ta yaşadığı	1 yıldan az	12	3,0
	1-5 yıl arası	88	21,9
	6-10 yıl arası	52	12,9
	11-20 yıl arası	60	14,9
	20 yıldan uzun	118	29,4
	Doğduğundan beri	72	17,9

⁵⁴ Çalışmanın yapıldığı tarihte asgari ücret 17.002 liradır. Türk-İş'in 2024 yılı mart ayı raporunda 4 kişilik ailenin yoksulluk sınırı 54.700 TL, DİSK'in raporunda ise yoksulluk sınırı 57.000 TL olarak verilmektedir. Merkez Bankası'nın dolar satış kuru 1 Mart 2024 tarihinde 31,2955 TL; 29 Mart 2024 tarihli kuru ise 32,3436 TL'dir.

⁵⁵ Katılımcılara hane halkı gelirleri sorulurken özellikle eve giren toplam gelirin sorulduğunun altı çizilmiştir. Ancak üniversite öğrencisi olan katılımcıların birçoğunun cevapları değerlendirmeye alınmayarak "cevapsız" olarak kodlanmıştır. Çünkü öğrenciler ortak evi paylaştıkları ev arkadaşlarıyla yalnızca kira, aidat ve faturalar gibi evin ortak giderlerinde bütçe birliği yapmakta geri kalan giderlerini ise "ev bütçesi" içerisinde değil kendi özel bütçelerinden karşılamaktadırlar. Ek olarak kimi katılımcılar kendi gelirlerini bilmekle beraber ev arkadaşının veya arkadaşlarının gelirini bilmediğinden soruya sağlıklı şekilde cevap verememişlerdir. Bununla birlikte evde ailesiyle birlikte yaşayan üniversite öğrencilerinin cevapları değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmada "cevapsız" seçeneğinin yüksek oranda çıkmasını sebebi çoğunlukla üniversite öğrencileridir.

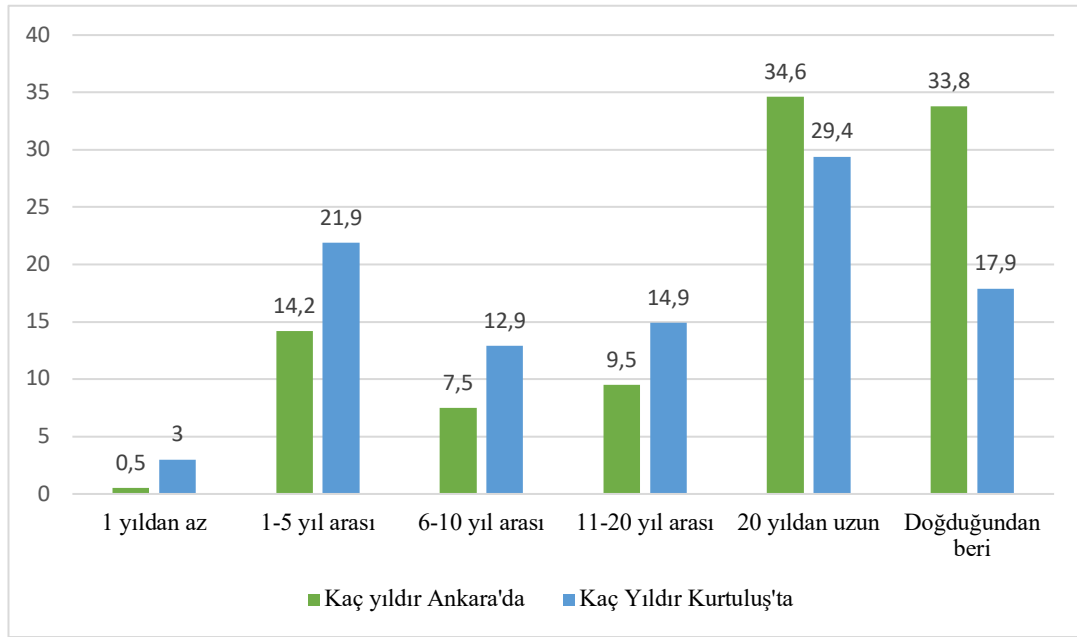
Birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen katılımcıların Kurtuluş'ta yaşamaya başlamadan önce yaşadıkları yerleşim birimi, kaç yıldır Ankara'da yaşadıkları ile kaç yıldır Kurtuluş'ta yaşadıkları bilgileri Tablo 8'de verilmektedir. Bu verilerden yola çıkarak Kurtuluş nüfusunun ne kadarının Kurtuluş'ta ikamet ettiği ile mahalle aidiyeti arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde katılımcıların Ankara'da ne kadar süredir yaşadığı da araştırma konusu için önem teşkil etmektedir.

Tablo 8'in ilk satırı incelendiğinde araştırmaya katılanların %50'sinin büyükşehir kent merkezi asıllı olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların %14,7'si kent merkezindendir. Bu durumda katılımcıların yarısından fazlasının kent asıllı olduğunu söylemek mümkündür. Bu verinin araştırma açısından önemi şudur ki; katılımcıların büyük bir çoğunluğu kent merkezlerinden geldiğinden dolayı ikincil ilişkiler kurma konusunda daha deneyimli ve kırsalın sahip olduğu hayat tarzı alışkanlıklarına daha uzaktırlar. Bu durumdan yola çıkarak Kurtuluş'ta Ankara'nın metropol yapısına paralel gündelik hayat örüntülerinin olduğunu söylemek mümkündür. Keza, öğrencilerle yapılan görüşmelerde semte ilişkin olumlu düşünceleri sorulduğunda 'toplumsal kontrolün zayıf' olması sıklıkla dile getirilen unsur olmuştur. Bu anlamda semt sakinlerinin birbirlerinin hayatına müdahale etmediği ve kişilerin özel alanı olan hanelerinde mahalle baskısını hissetmeden yaşayabildikleri söylenebilir.

Yine Tablo 8'de görüldüğü üzere Kurtuluş'ta ikamet eden katılımcıların çoğu (%62,2) 11 yıldan uzun süredir Ankara'da ikamet etmekteyken %37,8'i 10 yıl veya daha kısa süredir Ankara'da bulunmaktadır. 20 yıldan uzun süredir Ankara'da yaşayanlarla doğdukları günden beri Ankara'da yaşayanların ardından %14,2 oran ile 1 ile 5 yıl arasında Ankara'da yaşayanlar gelmektedir. Bu gruptaki kişilerin çoğunluğunun Ankara dışından gelen öğrenciler olduğu düşünülmektedir. 20 yıldan uzun süredir Ankara'da yaşayanların en yüksek oranda çıkmış olması Kurtuluş'taki katılımcıların yüksek oranda oranın yerlisi olduğunu göstermektedir. Bu durumda denilebilir ki; Kurtuluş henüz dışarıdan gelen kimselerin tam anlamıyla işgaline uğramamış olup semtin sakinleri arasında yaklaşık %34 oranında doğma büyüme Ankaralı asıllı olanlar bulunmaktadır.

Tablo 8'deki üçüncü satır, katılımcıların Kurtuluş'ta yaşadıkları süreyi göstermektedir. En büyük grup %29,4 ile 20 yıldan uzun süredir Kurtuluş'ta yaşayanlardır. Bu grubu, %21,9 ile 1-5 yıl arası Kurtuluş'ta yaşayanlar ve %17,9 ile doğdukları günden beri Kurtuluş'ta yaşayanlar izlemektedir. Bu verilerin anlamlı olması adına katılımcıların Ankara ve Kurtuluş'taki yaşama sürelerinin karşılaştırması Grafik 6'da sunulmaktadır.

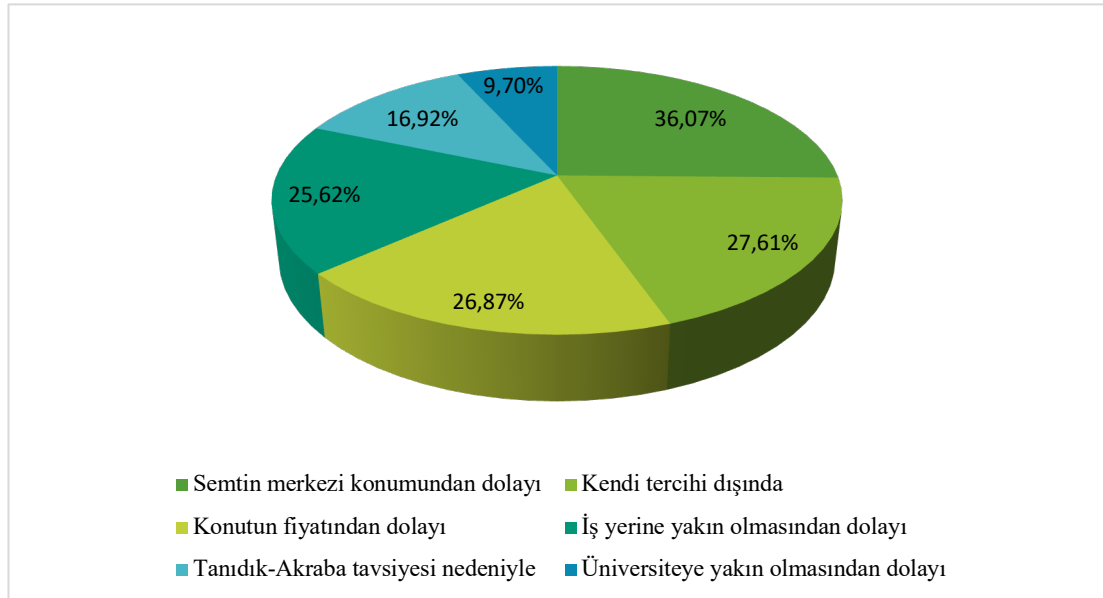
Grafik 6. Katılımcıların Ankara ve Kurtuluş'ta İkamet Etme Süreleri Oranları

Buna göre, 20 yıldan uzun süredir Ankara'da yaşayan katılımcıların büyük oranda aynı sürede Kurtuluş'ta ikamet ettiği görülmektedir. Bu durumda katılımcıların %47,3'ü 20 yıldan uzun süredir, %21,9'unun ise 1 yıl ile 5 yıl arası süredir ikamet ettiğine dayanarak Kurtuluş nüfusunun ağırlıklı olarak çok eski ve çok yeni sakinlerden oluştuğu bilgisi elde edilmektedir. Grafik 6'ya dayanarak katılımcıların eski sakinlerinin yaş aralığının yüksek olduğu ve yeni sakinlerinin yaş aralığının düşük olduğu söylenebilir. Böylece teorik bölümde yer verilen, çöküntü bölgelerinde tipik olarak görülen 'kullanıcılarının ağırlıklı olarak uzun süredir bölgede yaşayan yaşlılar ile kısa süredir bölgede yaşayan genç kiracılardan oluşması' özelliği Kurtuluş çalışmasında doğrulanmış görünmektedir.

Anket kağıdının ilk bölümünün son sorusunda katılımcılara Kurtuluş'ta yaşama nedenleri sorulmuştur. Anket kağıdından görüleceği üzere bu soru için seçenek verilmeyerek soru açık uçlu bırakılmıştır. Böylece katılımcılara herhangi bir şekilde manipüle olmadan rahatça düşüncelerini ifade etme şansı tanınmıştır. Katılımcılara istedikleri sayıda 'neden' sunma özgürlüğü tanınmıştır. Analiz esnasında katılımcıların vermiş olduğu açık uçlu cevaplar manuel şekilde kategorilendirilerek SPSS'e işlenmiştir. Bu kategorilendirme sonrası çıkan yanıtlar Grafik 7'de sunulmaktadır. Grafikteki veriler katılımcıların Kurtuluş semtine yönelik tercihleri etkileyen çeşitli faktörleri göstermektedir.

Grafik 7. Katılımcıların Kurtuluş'ta Yaşamayı Tercih Etme Nedenleri

Grafik 7'nin verilerine göre, katılımcıların %36,1'i Kurtuluş'u konumu nedeniyle tercih ederken, %27,6'sı kendi tercihi dışında, %26,9'u konut fiyatlarının uygunluğu nedeniyle ve %25,6'sı semtin iş yerine yakınlığı nedeniyle bu bölgede ikamet etmektedir. Kendi tercihleri dışında bölgede yaşayanlar grubunda, burada doğup büyüyenler ile evlilik yoluyla eşlerinin mahalledeki evine taşınanlar yer almaktadır. Dolayısıyla, bu grup bilinçli bir tercihten ziyade koşullar gereği burada yaşamaktadır. Katılımcıların tercih nedenleri, bir yandan bireysel ihtiyaç ve önceliklerine dair önemli ipuçları sunarken, diğer

yandan Kurtuluş'un onlar için taşıdığı anlamı da yansıtmaktadır. Semtin kent merkezine olan fiziksel yakınlığı, ulaşım kolaylığı ve merkezdeki aktivitelere erişim açısından bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, tanıdıkların tavsiyesiyle ya da aileye yakın olma amacıyla semti tercih edenlerde, semte yönelik güçlü bir aidiyet hissinin var olduğu öngörülebilir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, araştırma grubunun Türkiye ortalamasına kıyasla eğitim düzeyi biraz daha yüksek, yaş dağılımı, otomobil sahipliği, sosyal güvence durumu, çocuk sayısı ve hanede yaşayan kişi sayısı açısından ise ülke ortalamasına yakın bir profil sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte, büyükşehir merkezleri ile karşılaştırıldığında, grubun gelir düzeyinin daha düşük ve kiracı oranının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Tanımlayıcı istatistiklerin ardından, Kurtuluş semtinde yaşayan bireylerin genel özellikleri ve semt hakkındaki görüşlerinin, mülkiyet durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu bağlamda, semtte mülk sahibi olmayan katılımcılar "kiracılar" olarak tanımlanırken, ev sahibi olan, kira ödemeksizin ikamet eden veya mülkiyeti miras yoluyla edinmiş katılımcılar "diğerleri" grubunda sınıflandırılmıştır.

Bu çerçevede, kişisel ve mahalleye ilişkin özelliklerin mülkiyet durumuna göre farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Tablo 9 mülkiyet durumuna göre katılımcıların özelliklerinde belirgin farklılıkların olup olmadığını göstermektedir. Bu analiz, mahalle ile ilgili algıların ve bireysel değerlendirmelerin, mülkiyet sınıfına göre nasıl çeşitlilik gösterdiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Tablo 9. Mülkiyet Durumuna göre Bireylerin Kişisel Özelliklerinin Dağılımı⁵⁶

		Mülkiyet Durumu							
		Kiracılar		Diğerleri		Genel		Test	p
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde		
Yaş Dağılımı	18-25	61	28.6%	14	7.4%	75	18.7%	89.287	<0.001
	26-35	63	29.6%	21	11.1%	84	20.9%		
	36-45	32	15.0%	21	11.1%	53	13.2%		
	46-55	22	10.3%	31	16.4%	53	13.2%		
	56-65	23	10.8%	46	24.3%	69	17.2%		
	66 ve üzeri	12	5.6%	56	29.6%	68	16.9%		
Medeni Durum	Evli	80	37.6%	113	59.8%	193	48.0%	64.611	<0.001
	Bekar	116	54.5%	35	18.5%	151	37.6%		
	Eşi Vefat Etti	7	3.3%	30	15.9%	37	9.2%		
	Eşinden Ayrı Yaşıyor	8	3.8%	11	5.8%	19	4.7%		
	Cevapsız	2	0.9%	0	0.0%	2	0.5%		
Otomobil Sahipliği	Var	86	40.4%	124	65.6%	210	52.2%	27.321	<0.001
	Yok	127	59.6%	64	33.9%	191	47.5%		
Katılımcıların Mesleği	Kamuda Çalışan	32	15.0%	21	11.1%	53	13.2%	67.197	<0.001
	Serbest Meslek Çalışanı	56	26.3%	57	30.2%	113	28.1%		

⁵⁶ Tabloda sadece istatistiki olarak anlamlı olan değerlere yer verilmiştir. p değerinin 0,05'in üzerinde çıkan değişkenlere tabloyu yormaması adına yer verilmemiştir.

	Özel Sektör Elemanı	36	16.9%	15	7.9%	51	12.7%		
	Emekli	14	6.6%	56	29.6%	70	17.4%		
	Öğrenci	38	17.8%	5	2.6%	43	10.7%		
	İşsiz	20	9.4%	29	15.3%	49	12.2%		
	Cevapsız	8	3.8%	3	1.6%	11	2.7%		
	İşçi	9	4.2%	3	1.6%	12	3.0%		
Kaç yıldır Ankara'da yaşıyor	1 Yıldan Az	2	0.9%	0	0.0%	2	0.5%	79.484	<0.001
	1-5 Yıl Arası	52	24.4%	5	2.6%	57	14.2%		
	6-10 Yıl Arası	29	13.6%	1	0.5%	30	7.5%		
	11-20 Yıl Arası	21	9.9%	17	9.0%	38	9.5%		
	20 Yıldan Uzun	50	23.5%	89	47.1%	139	34.6%		
	Doğduğundan Beri	59	27.7%	77	40.7%	136	33.8%		
Kaç yıldır Kurtuluş'ta yaşıyor	1 Yıldan Az	11	5.2%	1	0.5%	12	3.0%	118.310	<0.001
	1-5 Yıl Arası	77	36.2%	11	5.8%	88	21.9%		
	6-10 Yıl Arası	44	20.7%	8	4.2%	52	12.9%		
	11-20 Yıl Arası	27	12.7%	33	17.5%	60	14.9%		
	20 Yıldan Uzun	31	14.6%	87	46.0%	118	29.4%		
	Doğduğundan Beri	23	10.8%	49	25.9%	72	17.9%		

Tablo 9’da mülkiyet durumuna göre yaş dağılımının istatistiksel olarak farklı olduğu ($p<0.001$) görülmektedir. Kiracıların ağırlıklı olarak gençlerden, kiracı olmayanların ise 46-55 yaş sınıfından başlayarak daha yaşlı gruplarda yoğun olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar arasında kiracı olanların genellikle bekar olduğu; %54,5 oranındaki bu değer evli ya da başından evlilik geçmiş olan bireylerde ise istatistiksel olarak daha düşük kaldığı görülmektedir ($p<0.001$). Kiracı olmayan katılımcılarda ilköğretim mezunu oranının daha fazla olduğu ancak kiracı olanlarda eğitim oranının genellikle daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum sadece lisan üzeri eğitiminde mezuniyette görülememiştir (farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır, $p=0.002$). Kiracı olanların %40’ının arabası olduğu; diğer mülkiyet sahiplerinde ise araba sahipliği oranının %65,6 olduğu görülmektedir ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.001$). Kiracıların genellikle memur, özel sektör çalışanı ve öğrenci olduğu Kurtuluş’ta diğer mülkiyet sınıfında bulunanların ise emekli olma oranı daha fazladır ve bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.001$). Ankara’da ve Kurtuluş’ta yaşama süreleri mülkiyet durumuna göre incelendiğinde; kiracıların 10 yıldan daha az sürede Ankara ve Kurtuluş’ta bulunma yüzdelerinin diğer mülkiyet sahiplerinden daha fazla olduğu ve bu farklılığın da anlamlı olduğu görülmüştür. Ev sahibi olan gruptakilerin neredeyse tamamının (%89,4) 11 yıl veya daha fazla uzun süredir Ankara ve Kurtuluş’ta yaşadığı görülmektedir. Bu oran kiracılardan çok daha yüksektir. Kiracıların Kurtuluş’ta yaşama süreleri ağırlık olarak (%62,1) 1-10 yıl arasındadır ($p<0.001$).

Araştırmaya katılan bireylerin yaş sınıflarına göre kişilik özellikleriyle ilgili dağılımı Tablo 10’da verilmektedir. Bu tabloda Kurtuluş’taki katılımcıların farklı yaş gruplarının kişisel özellikler üzerinde ne kadar belirleyici olduğunun görülmesi amaçlanmıştır. Yaş dağılımı 45 yaş ve altı ile 45 yaş üzeri olarak gruplandırılmıştır. Yapılan anlamlılık testlerinde cinsiyet, hanedeki kişi sayısı ve hanedeki çocuk sayısı haricinde tüm durumların yaş grupları arasında farklılık oluşturduğu görülmüştür.

Tablo 10. Yaş Gruplarına Göre Bireylerin Kişisel Özelliklerinin Dağılımı

		Birleştirilmiş Yaş Sınıfları							
		<=45		>45		Genel			
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Test	p
Medeni Durum	Evli	70	33.0%	123	64.7%	193	48.0%	165.681	<0.001
	Bekar	133	62.7%	18	9.5%	151	37.6%		
	Eşi Vefat Etti	3	1.4%	34	17.9%	37	9.2%		
	Eşinden Ayrı Yaşıyor	4	1.9%	15	7.9%	19	4.7%		
	Cevapsız	2	.9%	0	0.0%	2	.5%		
Eğitim Durumu	Okur yazar	1	.5%	7	3.7%	8	2.0%	51.388	<0.001
	İlköğretim Mezunu	23	10.8%	67	35.3%	90	22.4%		
	Lise Mezunu	110	51.9%	88	46.3%	198	49.3%		
	MYO Mezunu	7	3.3%	2	1.1%	9	2.2%		
	Üniversite Mezunu	59	27.8%	23	12.1%	82	20.4%		
	Lisans Üzeri	12	5.7%	3	1.6%	15	3.7%		
Otomobil Sahipliği	Var	96	45.3%	114	60.0%	210	52.2%	10.170	0.006
	Yok	116	54.7%	75	34.5%	191	47.5%		
Sosyal Güvence Durumu	Var	174	82.2%	177	93.2%	351	87.3%	11.376	0.003
	Yok	37	17.5%	13	6.8%	50	12.4%		
Kurtuluşa Nereden Gelindiği	BŞB Merkez	121	57.1%	80	42.1%	201	50.0%	24.703	<0.001
	Kent Merkez	39	18.4%	20	10.5%	59	14.7%		
	İlçe	30	14.2%	45	23.7%	75	18.7%		

	Belde	5	2.4%	7	3.7%	12	3.0%		
	Köy/Kırsal Mahalle	17	8.0%	38	20.0%	55	13.7%		
	Kamuda Çalışan	29	13.7%	24	12.6%	53	13.2%	149.512	<0.001
	Serbest Meslek Çalışanı	61	28.8%	52	27.4%	113	28.1%		
	Özel Sektör Elemanı	44	20.8%	7	3.7%	51	12.7%		
	Emekli	0	0.0%	70	36.8%	70	17.4%		
	Öğrenci	43	20.3%	0	0.0%	43	10.7%		
	İşsiz	18	8.5%	31	16.3%	49	12.2%		
	Cevapsız	9	4.2%	2	1.1%	11	2.7%		
	İşçi	8	3.8%	4	2.1%	12	3.0%		
	1 Yıldan Az	2	.9%	0	0.0%	2	.5%	116.090	<0.001
	1-5 Yıl Arası	56	26.4%	1	.5%	57	14.2%		
	6-10 Yıl Arası	26	12.3%	4	2.1%	30	7.5%		
	11-20 Yıl Arası	26	12.3%	12	6.3%	38	9.5%		
	20 Yıldan Uzun	32	15.1%	107	56.3%	139	34.6%		
	Doğduğundan Beri	70	33.0%	66	34.7%	136	33.8%		
	1 Yıldan Az	11	5.2%	1	.5%	12	3.0%	116.767	<0.001
	1-5 Yıl Arası	80	37.7%	8	4.2%	88	21.9%		
	6-10 Yıl Arası	35	16.5%	17	8.9%	52	12.9%		
	11-20 Yıl Arası	24	11.3%	36	18.9%	60	14.9%		
	20 Yıldan Uzun	24	11.3%	94	49.5%	118	29.4%		
	Doğduğundan Beri	38	17.9%	34	17.9%	72	17.9%		

Tablo 10 incelendiğinde yaş dağılımına uygun olarak medeni durumu 45 yaş altında olanlarda bekarların oranı %62,7; 45 yaş üstünde olanlarda ise %64,7 oranında evli olanlar olarak ayrışma gerçekleştiği görülmektedir ($p<0.001$). Eğitim durumuna göre farklılaşmaya bakıldığında genç yaşa sahip olanların üniversite eğitim oranının daha yüksek olduğu (%27.8'ye %12.1) ancak >45 yaş üstündekilerde ise ilköğretim mezunlarının ağırlıklı olduğu görülmektedir (%10.8'e %35.3).

Yaş grupları ile gelir durumunda da anlamlı farklılık elde edilmiştir ($p=0.049$). Elde edilen bilgiler incelendiğinde genç yaş grubunda yer alan katılımcıların aylık haneye giren gelirleri daha yüksekken yaş aralığı büyüdükçe gelir durumunun düştüğü gözlemlenmiştir. Yaş grubu düşük olanların %54,7'sinde otomobil yokken bu oran yaşı daha yüksek olanlar da ise sadece %34,5'tir. Bu durumda yaş grubu yüksek olanların otomobil sahipliğinin daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Yaş grubuna göre Kurtuluş'a geldikleri idari birimlerin de farklı olduğu görülmüştür ($p<0.001$). Genç yaşta olanların ağırlıklı olarak önceden büyükşehir merkezinde ikamet ettiği görülürken; >45 yaş grubunda olanların ise ilçeden ve köy/kırsal mahalleden gelme oranının diğer gruba göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yaş grubu düşük olanlarda özel sektör çalışanı ve öğrenci oranı diğer gruba göre yüksekken; yaşa da bağlı olan seçimler kapsamında büyük yaş grubundakilerin yoğunluğunun da emeklilerde olduğu görülmüştür ($p<0.001$). Yaşı büyük olanların sosyal güvence oranının daha yüksek olduğu; bu farklılığın öğrencilerden ve genç işsizlerden kaynaklandığı düşünülmektedir ($p=0.003$). Yaş grubuna bağlı değişkenlerde olan kaç yıldır Ankara'da ve kaç yıldır Kurtuluş'ta yaşıyorsunuz sorularında da farklılık göstermiştir ($p<0.001$). Genç yaştakilerdeki süre 1-5 yıl arasında yoğunlaşırken yaşı daha büyük olan gruptakilerin 20 yıldan daha uzun ve doğduğundan beri aynı yerde ikamet etme oranlarında yoğunlaşmıştır.

Araştırmada merak edilen ve anlamlı olacağı düşünülen bir diğer durum ise katılımcıların mülkiyet durumuna veya yaş grubuna göre Kurtuluş'ta yaşamayı tercih etme nedenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığıdır (Tablo 11 ve Tablo 12).

Tablo 11. Mülkiyet Göre Senti Tercih Etme Durumu

		Kiracılar		Diğerleri		Genel		p
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	
Kurtuluş Tercih Etme Sebebi	Fiyat	76	23.9%	32	12.5%	108	18.8%	<0.001
	İş Yerine Yakınlık	55	17.3%	48	18.8%	103	17.9%	
	Kendi Tercihi Dışında (Evlilik-Doğum)	32	10.1%	79	30.9%	111	19.3%	
	Konum	89	28.0%	56	21.9%	145	25.3%	
	Tanıdık-Akraba vb nedenlerle	36	11.3%	32	12.5%	68	11.8%	
	Üniversiteye Yakınlık	30	9.4%	9	3.5%	39	6.8%	

Tablo 11'e göre, kiracıların Kurtuluş'u tercih etme nedenleri ağırlıklı olarak konum (%28) ve uygun fiyat (%23,9) olurken, diğer sakinlerin tercih sebepleri genellikle kişisel tercihlerin dışında gerçekleşmiştir. Bu grupta yaşadıkları evde doğmuş olma, evlilik nedeniyle taşınma veya mülkün miras yoluyla kendilerine kalması gibi nedenler öne çıkmaktadır (%30,9 mecburiyet nedeniyle). Her iki grup arasında belirli benzerlikler de görülmektedir; örneğin, her iki grup için de semtin konumu önemli bir tercih nedeni olarak belirtilmiştir (%21,9).

Bununla birlikte, Kurtuluş'ta yaşamayı kolaylaştıran unsurlar açısından gruplar arasında farklılıklar dikkat çekmektedir. Kiracılar için merkeze yakınlık (%46,2) ve metroya erişim öncelikli kolaylıklar arasında yer alırken, diğer sakinler için merkeze yakınlık yine önemli bir faktör olmakla birlikte (%46,2), %17,5 oranında semte aşinalık da belirleyici bir unsur olarak ifade edilmiştir. Bu bulgular, grupların semti değerlendirme ve yaşam konforunu algılama biçimlerinde farklılık olduğunu göstermektedir.

Tablo 12, katılımcıların yaş gruplarına göre Kurtuluş'ta yaşamayı tercih etme nedenleri arasındaki olası anlamlı ilişkileri ortaya koymaktadır. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların yaş gruplarına bağlı olarak semti tercih etme gerekçelerinde belirgin farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu bulgular, farklı yaş gruplarının semtle kurduğu ilişki ve semti değerlendirme biçimlerinin değişkenlik gösterdiğini düşündürmektedir.

Tablo 12. Yaş Grupları Dağılımına Göre Senti Tercih Etme Durumu

		<=45		>45		Genel		p
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	
Kurtuluş' u Tercih Etme Sebebi	Fiyat	69	18.2%	73	22.3%	142	20.1%	0.191
	İş Yerine Yakınlık	87	22.9%	55	16.8%	142	20.1%	
	Kendi Tercihi Dışında (Evlilik-Doğum gibi)	110	28.9%	107	32.6%	217	30.6%	
	Konum	47	12.4%	35	10.7%	82	11.6%	
	Tanıdık-Akraba vb. Nedenlerle	24	6.3%	15	4.6%	39	5.5%	
	Üniversiteye Yakınlık	43	11.3%	43	13.1%	86	12.1%	

Tablo 12'deki verilere göre, katılımcıların yaş dağılımının Kurtuluş'ta yaşama nedenleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır ($p > 0.05$). Bununla birlikte tercih nedenlerinde yaş gruplarına göre bazı farklılıklar gözlemlenmiştir. 45 yaş altındaki katılımcılar için “kendi tercihi dışında” kategorisi birinci sırada yer alırken, ikinci sırada sentin “iş yerlerine yakın” olması gelmektedir. 45 yaş üzerindeki katılımcılarda ise yine birinci neden “kendi tercihi dışında” kategorisi olurken, ikinci sırada “fiyat” unsuru öne çıkmıştır. Bu ayrışma, yaş gruplarının yaşam koşulları ve öncelikleri doğrultusunda beklenen bir durumdur. Çalışma hayatının aktif bir parçası olan 45 yaş altındaki bireylerin iş yerlerine yakınlık faktörünü tercih sırasında önceliklendirmesi anlamlıdır. Diğer yandan, 45 yaş üzerindeki bireylerin bir kısmının emekli olması ve dar gelirli bir yaşam sürmesi, semtteki uygun konut fiyatlarının bu yaş grubunda belirleyici bir faktör olmasını açıklamaktadır. Bu sonuçlar, katılımcıların yaşam döngüsü ve ekonomik durumlarının tercih nedenlerine yansıdığını göstermektedir.

Son olarak araştırmaya katılanların birleştirilmiş Kurtuluş'ta yaşama nedenlerine göre kişilik özellikleriyle ilgili dağılımı Tablo 13'te verilmektedir.

Tablo 13. Birleştirilmiş Nedenlere göre Bireylerin Kişisel Özelliklerinin Dağılımı

		Birleştirilmiş Kurtuluşa Yaşama Nedenleri						
		Fiyat, Konum, Yakınlık		Diğer Nedenler		Genel		
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	p
Eğitim Durumu	Okur yazar	3	1.1%	5	4.3%	8	2.0%	<0.001
	İlköğretim Mezunu	49	17.2%	41	35.0%	90	22.4%	
	Lise Mezunu	150	52.6%	48	41.0%	198	49.3%	
	MYO Mezunu	8	2.8%	1	.9%	9	2.2%	
	Üniversite Mezunu	61	21.4%	21	17.9%	82	20.4%	
	Lisans Üzeri	14	4.9%	1	.9%	15	3.7%	
Gelir Durumu ⁵⁷	0-10.000 TL	11	3.9%	6	5.1%	17	4.2%	0.805
	10.001-20.000 TL	55	19.3%	28	23.9%	83	20.6%	
	20.001-30.000 TL	64	22.5%	27	23.1%	91	22.6%	
	30.001-40.000 TL	62	21.8%	18	15.4%	80	19.9%	
	40.001-50.000 TL	40	14.0%	15	12.8%	55	13.7%	
	50.001 TL ve üzeri	27	9.5%	12	10.3%	39	9.7%	
	Cevapsız	26	9.1%	11	9.4%	37	9.2%	
Katılımcıların Mesleği	Kamuda Çalışan	44	15.4%	9	7.7%	53	13.2%	<0.001
	Serbest Meslek Çalışanı	76	26.7%	37	31.6%	113	28.1%	

⁵⁷ Gelir durumu değişkeni yapılan anlamlılık analizinde ilişkili çıkmamakla birlikte, bu ilişkisizliğin önemli olduğu düşünüldüğünden grafikte bu veriye yer verilmiştir.

	Özel Sektör Elemanı	37	13.0%	14	12.0%	51	12.7%	
	Emekli	48	16.8%	22	18.8%	70	17.4%	
	Öğrenci	40	14.0%	3	2.6%	43	10.7%	
	İşsiz	20	7.0%	29	24.8%	49	12.2%	
	Cevapsız	9	3.2%	2	1.7%	11	2.7%	
	İşçi	11	3.9%	1	.9%	12	3.0%	
Kaç yıldır Ankara'da yaşıyor	1 Yıldan Az	1	.4%	1	.9%	2	.5%	<0.001
	1-5 Yıl Arası	55	19.3%	2	1.7%	57	14.2%	
	6-10 Yıl Arası	26	9.1%	4	3.4%	30	7.5%	
	11-20 Yıl Arası	33	11.6%	5	4.3%	38	9.5%	
	20 Yıldan Uzun	98	34.4%	41	35.0%	139	34.6%	
	Doğduğundan Beri	72	25.3%	64	54.7%	136	33.8%	
Kaç yıldır Kurtuluş'ta yaşıyor	1 Yıldan Az	10	3.5%	2	1.7%	12	3.0%	<0.001
	1-5 Yıl Arası	81	28.4%	7	6.0%	88	21.9%	
	6-10 Yıl Arası	45	15.8%	7	6.0%	52	12.9%	
	11-20 Yıl Arası	51	17.9%	9	7.7%	60	14.9%	
	20 Yıldan Uzun	77	27.0%	41	35.0%	118	29.4%	
	Doğduğundan Beri	21	7.4%	51	43.6%	72	17.9%	

Katılımcıların Kurtuluş'ta yaşama nedenlerine göre demografik verilerinin karşılaştırıldığı analizde ilgili katılımcıların yaş, gelir durumu, hanedeki kişi sayısı, hanedeki çocuk sayısı, otomobil sahipliği, Kurtuluş'tan önce yaşadığı idari birim ve sosyal güvence durumları durumlarının gruplar arasında farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Bu noktada kişilerin gelir durumu ile semt tercihi arasında bir anlam olmamasının önemli olduğu düşünülmüştür. Tablo 13'te görüldüğü üzere iki grup arasındaki dağılımlar birbirlerine oldukça yakındır. Bu durumda elde edilen veriler ışığında Kurtuluş'taki katılımcılar için gelirleri doğrultusunda semt seçimi yapmadıklarını söylemek mümkündür. Kurtuluş'ta yaşama nedenleri, fiyat, yakınlık ve konum olan bireylerin genellikle genç yaş sınıflarında yüzdelerinin fazla olduğunu; diğer nedenlerle Kurtuluş'ta oturanların ise 46 yaş ve sonrası sınıfta genç yaştakilerden daha fazla yüzde oluşturdukları görülmüştür ($p=0.008$). Fiyatlar, konumu ve yakınlığı Kurtuluş'ta yaşama nedeni olarak daha çok tercih edenlerde erkek oranının daha yüksek olduğu görülmüştür ($p=0.021$). Kurtuluş'ta yaşama nedenleri, fiyat, konum ve yakınlık olanlar ile diğer nedeni seçenlerin evlilik ve bekarlık oranları çok değişmese de farklılık diğer nedenlerle Kurtuluş'ta yaşayanların %16,2'lik bir kısmının eşinin vefat etmesi tercihinde olanlardan olduğu görülmüştür ($p=0.014$).

İlgili analizde Kurtuluş'ta yaşama nedenlerine göre eğitim, meslek ve katılımcıların Ankara'da veya Kurtuluş'ta ikamet etme sürelerinin gruplar arasında farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer nedenlerle Kurtuluş'ta yaşayanların yaklaşık iki kat ilköğretim mezuniyet oranına sahip olduğu (%17'ye %35) görülmüştür. Fiyat, konum ve yakınlık nedenini seçenlerde ise lise ve üniversite mezuniyeti yüksektir ($p<0.001$). Fiyat, konum ve yakınlık nedeniyle Kurtuluş'u seçenlerin diğer nedenleri seçenlere göre yüksek oranda fark attığı mesleklerin kamu çalışanları ve öğrenciler olduğu, bu iki grubun yüzdelerinin nedenler arasında çok değiştiği ve farklılığı yarattıkları söylenebilir ($p<0.001$). Diğer nedenlerle yani aslında zorunluluktan ve/veya akraba yakınlığı nedeniyle Kurtuluş'ta yaşamaya devam edenler beklenildiği gibi hem Ankara'da hem de Kurtuluş'ta 20 yıldan fazladır ya da doğduğundan beri semtte yaşamaktadırlar ve bu yüzdelerin Kurtuluş'ta

oturma nedeni fiyat, konum ve yakınlık olanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.001$).

3.2.2. Kurtuluş'un Mekânsal Yapı Özellikleri

Bir bölgedeki fiziksel eskimenin en önemli göstergesi semtin kullanıcılarının içinde yaşadığı binalardır. Teorik tartışmanın yapıldığı bölümde bu konuya ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Yapılan literatür okumalarında çöküntü bölgelerinin temel üç grup özelliğinin fiziksel eskime, sosyokültürel bozulma ve ekonomik gerileme olduğuna değinilmiştir. Bu bağlamda semtteki fiziksel eskime ve aşınmanın boyutlarının netliğe kavuşturulması amacıyla anket formunda ve yarı yapılandırılmış mülakat görüşmelerinde ilgili sorulara yer verilmiştir. Ek olarak araştırmacının kişisel gözlemleri de veri olarak kayıt altına alınmıştır. Kişisel gözlem yapılırken fiziksel eskime için binaların dış cephelerindeki boya dökülmeleri, çatlaklar veya yıpranmış görünümlere dikkat edilmiştir. Kamusal yapılar ve alanlar ile semt sınırları içerisindeki metruk binalar, boş arazilerle parkların bakım durumu gibi faktörlere de dikkat edilmiştir.

Anket kağıdının 2. bölümünde yer alan dokuz adet soru semtin fiziksel eskimesinin boyutunu anlamak için sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcılara apartmanlarının kaç katlı olduğu, binalarını fiziksel olarak nasıl tanımladıkları, konutlarında en son ne zaman tadilat yapıldığı gibi sorular yöneltilmiştir. Böylece çöküntü bölgelerinin tanımlanmasında sıklıkla atıf yapılan fiziksel eskimenin çok yönlü boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Katılımcılara konutlarında tadilat yapılıp yapılmadığı, yapıldı ise ne zaman yapıldığı ve konutlarında veya binalarında tadilata ihtiyaç duyan birim ya da birimlerin var olup olmadığı da sorulmuştur.

Böylece bu verilerden yola çıkarak yapım yılı itibarıyla eski olduğu bilinen konutların ne kadar tadilat geçirdiği, kullanıcıların konutlarına tadilat yaptırmaya eğilimi ile tadilata ihtiyaç duyan kullanıcılar arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Katılımcıların oturdukları konutların yapısal özellikleri Tablo 14'te verilmektedir.

Tablo 14. Katılımcıların Konutlarının Yapısal Özellikleri

		n	%
Apartmanın kaç katlı olduğu	2	18	4.5
	3	75	18.7
	4	139	34.6
	5	99	24.6
	6	39	9.7
	7	27	6.7
	8	5	1.2
Binanın Fiziksel Durumu	Yeni Bakımlı	47	11.7
	Eski Bakımlı	172	42.8
	Yeni Bakımsız	8	2.0
	Eski Bakımsız	175	43.5
Konutun Isınma Türü	Kombi	333	82.8
	Kat Kaloriferi	10	2.5
	Merkezi Sistem-Pay Ölçer	6	1.5
	Soba	34	8.5
	Merkezi Sistem	19	4.7
Konutun Büyüklüğü (m ²)	70'den küçük	26	6.5
	70-100 arası	225	56.0
	101-120 arası	127	31.6
	121 ve üzeri	12	3.0
	Bilmiyorum	10	2.5
	Cevapsız	2	.5

Anket uygulanan katılımcıların hepsi apartman dairesinde oturduklarını belirtmişlerdir. Önceki bölümde bahsedildiği üzere Kurtuluş semti planlı bir yerleşke olduğundan semtte gecekondulaşma yoktur. Semtin Mamak kısmına yakın Dilekler Mahallesi'nde var olan gecekondular ve kaçak yapılar ise 2022 yılında boşaltılarak birçoğu yıkılmıştır⁵⁸.

Katılımcıların konutları ağırlıklı olarak 3, 4 ve 5 katlı apartmanlarda bulunmaktadır. Bu profil Ankara'nın 1950'li yıllardaki apartman tipiyle uyum göstermektedir. Önceden bahsedildiği üzere Türkiye'de başta İstanbul ve Ankara olmak üzere büyük kentlere göç hızlanmış, bunun paralelinde de kentlerde konut açığı yaşanmıştır. Gerek gecekondulaşma bölgelerinde devlet tarafından üretilen konutlar gerek Emlak ve Eytan Bankası

⁵⁸Adı geçen mahalle 2013 yılında afet bölgesi ilan edilerek 50. Yıl Kentsel Dönüşüm planlama çalışmalarına dahil edilmiştir. 2022 yılında Uygulama Plan değişikliği onayı ile yapılar boşaltılarak yıkılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihlerde adı geçen bölgede yeni binaların yapımına başlanmış olduğu gözlemlenmiştir.

tarafından üretilen konutlarla bu açık kapatılmaya çalışılmıştır. 1950’li yıllar apartmanların üretim biçimleri, mülkiyet durumları, üreten aktörleri ve mimari profiliyle değişim geçirdikleri yıllar olmuştur. 1965 yılında çıkarılan kat mülkiyeti yasası ile orta tabakanın acil konut ihtiyacını gidermeye yönelik ortalama daire büyüklüğü 80-90 m² olan ve o günün şartlarının izin verdiği şekilde kat sayısı en fazla 5-6 kat olan apartmanlar üretilmiştir (Görgülü, 2016, s. 171).

Kurtuluş’taki konutların da 1950’li yıllarda konut ihtiyacını gidermeye yönelik üretildiği bilinmektedir. Bu açıdan çalışmaya katılanların konut büyüklüğünün çoğunlukla 70-100 m² arasında olması bu durumu doğrulamaktadır. Yaşanılan apartmanın katları ve daire büyüklüğü yaşam kalitesi ve konfor açısından önemlidir. Konut memnuniyetinin önemli bileşenlerinden olan yapıdaki kat sayısı ve konut büyüklüğünün aynı zamanda mahalle memnuniyetini de etkilediğini doğrulayan çalışmalar mevcuttur⁵⁹.

Apartmanların kat sayısı yükseldikçe kullanıcıların sokakla kurduğu organik ilişki de sekteye uğramaktadır (Çoban, 2016, s. 127). Bu anlamda Kurtuluş’taki kullanıcıların hala sokakla ilişkili olduklarını söylemek mümkündür. Bu durum yerel aktör görüşmelerinde de ön plana çıkmaktadır.

...Burada hala geleneksel ilişkiler mevcut, balkondan sepet sarkıtıp ekmek, süt alanlar var. Samimiyeti de getiriyor bu durum, yaz akşamları kadınlar çocuklar çıkar kapıda oturur gece 12’ye kadar, komşular da tanır birbirini. Sadece uzun süredir oturanlar değil, kiracılar da katılır bu oturmalara. Bunda apartmanlardaki daire sayılarının az olması da etkili, mesela Mektep Sokak örneği var karşımızda. Orada oturanları neredeyse kimse tanımıyor. Çünkü onlar mahallede değil, ‘evlerinde’ oturuyorlar⁶⁰...(K3).

⁵⁹ Bkz: Hanna ve Lindamood, 1981; Ukoha ve Beamish, 1996; Yi, 1985, Salleh, 2008.

⁶⁰ 2021 yılının nisan ayında mektep Sokak’taki inşaat çalışmaları sırasında toprak kayması nedeniyle istinat duvarı yıkılmış ve komşu binalarda çökmeler meydana gelmiştir. Toplamda 21 bina tahliye edilerek 5 binanın yıkılarak yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan yeni binalar 8 katlıdır.

70-100 m² aralığındaki konutların ardından %31,6 ağırlıkla 101-120 m² aralığındaki konutlar gelmektedir. Yapılan görüşmelerde 100 m²'nin üzerindeki büyüklüğe sahip konutların çoğunlukla 1980 sonrası dönemde yapıldığı dile getirilmiştir.

...Buralardaki binalar 1960'li yıllarda yapılmış, çoğunlukla 50 60 yaşında binalar, o zamanların teknolojisi ve yaşam kültürü nedeniyle de genelde 3-4 katlı yapılmışlar. Kat yüksekliği sınırlı olunca da müteahhit daha fazla daire elde etmek ve dairenin iyi ısınması için küçük tutmuş evleri. Çoğunlukla 70-80 m²'dir evler burada. O zamanlar yetiyordu öyle her çocuğu 1 oda verelim diye bir kültür yoktu. Ama şimdi yeni nesil aileler küçük buluyor...(K12).

...Büyük olan evler genelde 80 sonrasında Özal döneminde yapıldı. Bireysel olarak dönüşüme giren apartmanlar oldu, 3 4 apartman sakinleri aralarında parsel bazlı anlaşıp özel girişimcilere yaptırdılar. Yüksek olan apartmanlar öyle yapılanlar. Ama bunlar aynı zamanda mahallenin dokusunu bozdu. Parçalı bir görünüme sebep oldular...(K22).

Katılımcıların %82,8'inin konutunda kombi ile ısınma sağlanmaktadır. Katılımcıların %8,5'i ise soba kullanmaktadır. Bu sobaların bir kısmı doğalgaz sobası iken bir kısmı ise kömürlü sobadır. Başkent Ankara'nın merkez bölgelerine fiziksel olarak bu denli yakın bir planlı yerleşke statüsündeki Kurtuluş'ta her 200 katılımcıdan 17'sinin karasal iklimin sert koşullarına rağmen sobayla ısınıyor olması önemli ve çarpıcı bir çıktıdır.

Çöküntü bölgelerinde sıklıkla gözlemlenen binaların eskiliği ve bakımsızlığı konusu Kurtuluş'ta çarpıcı bir oranda seyretmektedir. 402 katılımcıdan 172'si binalarını "eski bakımlı" olarak tanımlarken 175'i "eski bakımsız" olarak tanımlamıştır. Binalarını "eski-bakımsız" olarak tanımlayanların oranı %43,5'tir. Semtteki binaların çoğunun eski ve bakımsız olmasının birkaç olası nedeni olduğuna tekrar değinmek gerekirse bunlar;

1. Ekonomik Nedenler: Semtin ekonomik durumu, binaların bakımı ve yenilenmesi için yeterli kaynak sağlamıyor olabilir. Kiracılar veya mülk sahipleri, bakım ve yenileme maliyetlerini karşılayacak kaynaklara sahip olmayabilirler.
2. Demografik Değişimler: Semtin nüfusu, zamanla azalmış veya değişmiş olabilir. Artık bölgede yaşamayan veya ilgilenmeyen kişiler, binaların bakımını ve iyileştirilmesini ihmal edebilirler.

3. Yasal Faktörler: Bölgedeki binaların tarihi veya kültürel değerleri, restorasyon veya yenileme çalışmalarını zorlaştırabilir. Ulusal mevzuat veya koruma kurulları, binaların orijinal özelliklerini korumak adına bazı sınırlamalara neden olabilir.
4. İlgisizlik veya Bilinçsizlik: Bazı mülk sahipleri, bakımın önemini anlamayabilir veya umursamayabilirler. Bu durumda, binalar zamanla bakımsızlık ve bozulma sürecine girebilir.
5. Ekonomik Getiri Beklentisi: Mülk sahipleri, eski binaları yenilemenin maliyetinin karşılanamayacağını düşünebilirler. Bu durumda, binaların bakımı ve iyileştirilmesi yerine, yıkım ve yeniden inşa gibi daha radikal çözümler tercih edilebilir.

Bu faktörlerin bir veya birkaçının bir araya gelmesi, semtteki binaların çoğunun eski ve bakımsız olmasına neden olabilmektedir. Bu durum, semtin estetik görünümünü olumsuz etkileyebilir, emlak değerlerini düşürebilir ve hatta yaşam kalitesini azaltabilir. Kurtuluş örneğinde bu faktörleri değerlendirmek gerekirse;

1. Grafik 5'te görüldüğü üzere katılımcılar çoğunlukla dar gelirlidir. Bu nedenle konutlarına fiziksel iyileşme yapmak için kaynak ayıramıyor olmaları muhtemel görünmektedir.
2. Gerçekleştirilen çalışmada katılımcıların çoğunlukla genç ve yaşlı nüfustan oluşması bu sonucu destekler niteliktedir. Gençler ve yaşlılar genellikle zamanlarını farklı şekillerde harcamaktadırlar. Genç nüfus iş, eğitim ve sosyal yaşam gibi etkinliklerle meşgul olabilirken, yaşlılar sağlık sorunları veya sınırlı fiziksel kapasiteleri nedeniyle bakım ve onarımlara öncelik vermeyebilirler. Bu durumda, her iki grubun da konut bakımına yeterli zamanı ayıramaması mümkün görünmektedir.
3. Grafik 4'te görüldüğü üzere semt ağırlıklı olarak kiracılardan oluşmaktadır. Bu durum da konuta yatırım yapma ya da yapmama tercihini etkilemektedir. Kiracıların ağırlıklı olarak 'başkasının evine' yatırım yapmayı tercih etmediği ev

sahiplerinin ise ‘kendilerinin oturmadıkları eve’ yatırım yapmamayı tercih ettiği bilinmektedir.

4. Son olarak Kurtuluş örneğinde ekonomik gelir beklentisinin düşük olmasının da binaların fiziksel durumunu etkilemediği tespitine varılmıştır. Yapılan yerel aktör görüşmelerinde neredeyse mülk sahiplerinin hepsinde semtin eskiliği nedeniyle konutlarına yapılacakları bireysel yatırımların kendilerine geri dönmeyeceği düşüncesinin hâkim olduğu görülmüştür. Konutlarını çoğunlukla öğrencilere kiralayan ev sahipleri konutlarına yapacakları yatırımların elde ettikleri kira bedelini etkilemeyeceğini düşünmektedir.

Yukarıda bahsedilen unsurlar yerel aktör görüşmeleriyle desteklenmektedir. Başka bir semtte ikamet eden ancak Kurtuluş’ta kiraya verdiği iki evi olan görüşmeci bu durumu şöyle aktarmıştır:

...Benim iki evimde de öğrenciler oturuyor. Öğrenci olunca rahat oluyor, iki evim de küçük benim, iki oda 1 salon. Normal aile olsa şimdi 2 çocuklu sığamazlar eve. Ama öğrenci öyle değil. 4 öğrenci iki oda 1 salona sığıyor, kirayı da ortak ödedikleri için rahat ödüyorlar... (K13).

Mahallede kirada evi olan başka bir katılımcı ise evine neden tadilat yaptırmamayı tercih ettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

...Oturmayacağım evin mutfak dolabı lüks olsa bana ne faydası olacak? Şimdi ustanın günlüğü olmuş 3.000 TL. Ben sadece mutfak yenileteyim desem 80-90 bin TL tutacak. Aya bölsen 7.500 TL yapar. Ben şimdi kiracıya o kadar zam yapamam ki. Zaten burada kiralar belli seviyede ben buradaki eve 20.000 TL istesem kimse tutmaz. O kadar parası olan zaten burada yaşamaz...(K9).

Yaşlı ev sahiplerinin durumu ise bir görüşmeci tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

...Yaşlı evine tadilat yapmayı istemez istese de yaptıramaz zaten. Çoğu emekli maaşıyla geçiniyor. Nasıl ödesin, ödeyecek durumu varsa da hali yok. Çoğunun bir ayağı hastanede zaten. Artık benden sonra çocuklar, torunlar ilgilenir diye düşünüyorlar...Onlar da ilgilenmiyor zaten, mirasçılar genelde satıyorlar evleri...(K4).

Binalara ve konutlara yapılan yatırımları nicel olarak değerlendirmek amacıyla anket kağıdının ikinci bölümde katılımcılara konutlarında tadilat yapılıp yapılmadığı, yapıldıysa ne zaman yapıldığı, binalarında ya da konutlarında tadilat duyulan birimlerin varlığına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevapların yüzdelik dağılımları Tablo 15’te gösterilmektedir.

Tablo 15. Konutların Tadilat Geçirme Durumları

		n	%
Tadilat Durumu	Bilmiyorum	74	18,4
	Yapıldı	134	34,6
	Yapılmadı	189	47,0
Tadilatın Ne Zaman Yapıldığı	1 Yıldan Az Zaman Önce	18	12.7
	1-5 Yıl Arası Önce	50	35.2
	6-10 Yıl Arası Önce	37	26.1
	11-20 Yıl Arası Önce	27	19.0
	20 Yıldan Uzun Zaman Önce	10	7.0
	Önce		
Binada Tadilat İhtiyacı	Var	297	73.9
	Yok	90	22.4
	Bilmiyorum	15	3.7
Konutta Tadilat İhtiyacı	Var	254	63.2
	Yok	137	34.1
	Bilmiyorum	11	2.7

Konutlarında tadilat yapılıp yapılmadığına “bilmiyorum” cevabını verenler çoğunlukla kiracılarıdır. Katılımcıların %47’si konutlarında tadilat yapılmadığını ifade etmişlerdir. Ancak bu kategoriye bilmeyenleri de eklediğimizde katılımcıların %65,4’ünün konutlarında yakın zamanda tadilat yapılmadığını söylemek mümkündür. Bu tablo semtteki binaların fiziksel durumunu gösteren verilerle birlikte okunduğunda anlamlı olmaktadır. Çoğu binanın bakımsız olarak tanımlandığı araştırmada tadilat geçirmiş konutların oranının olarak düşük kalması doğaldır. Bu durumun olası sebepleri arasında ekonomi, öncelik ve tercihler ile geleceğe dair beklentiler yer almaktadır.

Konutunda tadilat yapıldığı belirten 134 katılımcıya tadilatın ne zaman yapıldığı sorulmuştur. Tablo 15’te görüldüğü üzere tadilat geçiren konutların sadece yarısı 5 yıl veya daha öncesinde tadilat yapılmıştır. Tadilat geçiren konutların %26’sının en son 10

veya daha fazla zaman öncesinde tadilat geçirdiği görülmektedir. Binaların ve birimlerinin fiziksel eskimesinin 10 yıllık döngüler içinde gerçekleştiği düşünüldüğünde bu konutların da ‘tadilat geçirmemiş’ konutlar kategorisine almanın anlamlı olacağı düşünülmüştür. Bu durumda tadilat yapılmayanlar (189 konut), tadilat yapıp yapılmadığını bilmeyenler (74 konut) ve 10 yıldan uzun süre önce tadilat yapılmış olanlar (37 konut) toplandığında (300 konut) katılımcıların yaklaşık %75’inin konutlarında tadilat yapılmadığı söylenebilir. Bu durum semtteki fiziksel eskimeyi doğrulamaktadır.

Ev sahibi ya da kiracı ayrımı yapılmaksızın katılımcıların hepsine binalarında veya konutlarında tadilata ihtiyacı olan birim ya da birimlerin olup olmadığı sorulmuştur. Buna göre, katılımcıların yaklaşık %74’ü apartmanlarında, %63’ü ise konutlarında tadilata ihtiyaç duyan birimlerin olduğunu söylemişlerdir. Bu, genel olarak katılımcıların büyük bir kısmının yaşadıkları mekânlarda bazı tadilat veya yenileme işlemlerine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Görüldüğü üzere apartmanlarında tadilat gerektiren birimlerin var olduğu söyleyen katılımcı sayısı konutlarında tadilat gerektiren birimlerin var olduğunu söyleyen katılımcılardan daha yüksek çıkmıştır. Bu durumun birkaç sebebinin olduğunu düşünülmektedir.

Öncelikle katılımcılar konutlarıyla ilgili soruyu cevaplarken çekingen davranmış olabilirler. Evlerin içiyle ilgili bilgi vermek, kişisel alanın gizliliği ve mahremiyetiyle doğrudan ilişkili olduğundan katılımcılar evlerini kişisel bir alan olarak görmüş ve bilgi vermek istememiş olabilirler. Yine evlerinin içiyle ilgili yüzeysel de olsa bilgi vermenin, başkalarının onları yargılamasına veya eleştirmesine neden olabileceği düşüncesiyle katılımcılar bu soruya olumsuz cevap vermiş olabilir.

Bu verinin bir başka nedeni ise gerçekten binaların ortak alanlarının konutlara göre daha bakımsız olması olabilir. Apartmanların ortak alan olması nedeniyle kişisel mülkiyetteki konutlara göre daha az bakım görmüş olması ve bu nedenle de daha fazla tadilat ihtiyaç duyuyor olması muhtemeldir. Ortak alanlar genellikle birden fazla kişi tarafından kullanılır ve paylaşılır. Bu durumda bakım, tadilat, yenileme ve temizlik gibi

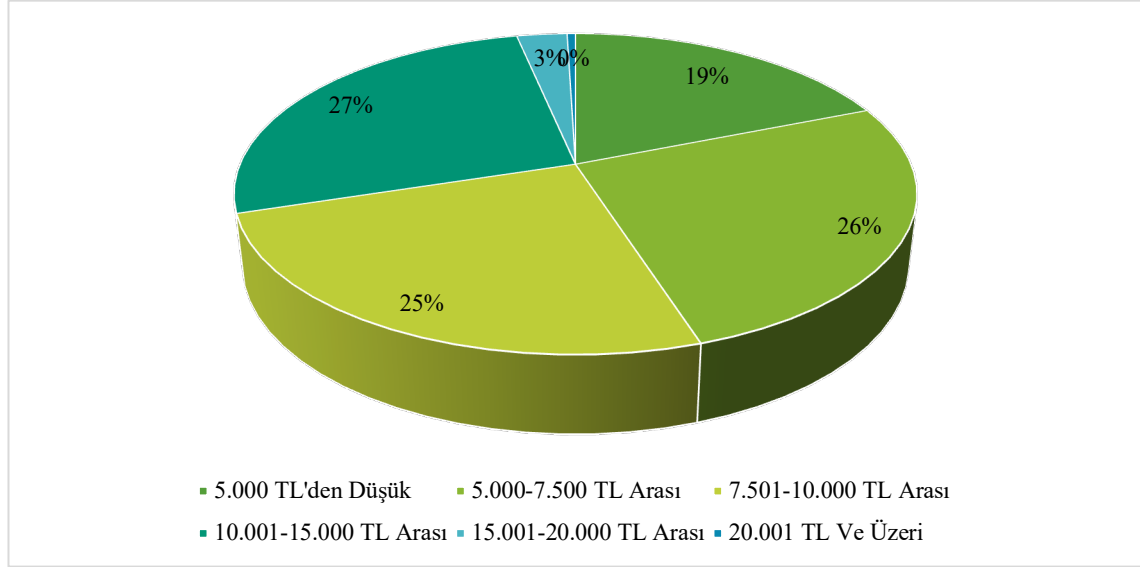
sorumluluklar da birden fazla kişi arasında paylaşılmaktadır. Sorumluluğun bölünmüş olması çoğu durumda iş birliği, uyum ve ortak bütçe gerektirdiğinden ortak alanların bakımının aksaması özel alanlara göre daha olasıdır. Bu durum temelde üç sebepten dolayı ortaya çıkabilir. Bunlar; kaynak yetersizliği, önceliklendirme sorunu ve yönetsel problemlerdir. Kaynak yetersizliği, ortak alanların bakımı için ortak giderlerle finanse edilen fona katılmak istemeyen veya katılmak istese de maddi imkânı buna yetmeyen apartmanların sakinlerinden kaynaklanıyor olabilir. Önceliklendirme sorunu ise kullanıcıların özel mülkiyeti olan konutlarının ihtiyaçlarına öncelik verirken ortak alanları ikinci sıraya koymasından gelmektedir. Son olarak, apartmanda bakım yapılacağı zaman ortak karar alınması gerekmektedir. Bu durum da çoğu zaman yönetsel sorunları beraberinde getirebilmektedir. Bu duruma benzer söylemlere yerel aktör görüşmelerinde de rastlanmıştır.

...Ben aynı zamanda apartman yöneticisiyim. 4 yıldır ısı izolasyonu yaptıramadık. İlk bir niyetlendik firmaya itiraz edenler oldu, sonra anlaştık bu sefer parayı çok bulanlar oldu. Hadi onları da aştık diyelim bu sefer de apartmandaki boş olan iki dairenin sahibi onay vermedi. Oturmadığım binanın yalıtımından bana ne dediler...(K2).

...Son zamanlarda en çok tartışma apartman önlerindeki bahçe olarak kullanılan yerlerden çıkıyor. Bahçenin bakımı ayrı masraf, sakinler burası için para ödemeye sıcak bakmıyorlar. Orası otoparka dönüştürülse bu sefer 10 dairelik apartmanda 3 park yeri için kavga çıkacak, zor yani. Apartmana bakım sağlamak eve yapmaktan daha zor...(K19).

Sonuç olarak, Tablo 15'te yer alan veriler, Kurtuluş'taki binaların genel bakımsızlık durumunun semtteki fiziksel eskime süreciyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bölümde, semtte yaşayan kiracıların ödedikleri kira bedellerine de odaklanılmıştır. Araştırmaya katılan 402 katılımcının 213'ü kiracı konumundadır.

Bu 213 katılımcının konutlarına ait aylık kira bedelleri, semtteki konut piyasasının genel durumunu anlamak amacıyla incelenmiş ve sonuçlar Grafik 8'de görselleştirilmiştir. Grafik, kiracıların ödediği kira bedellerinin dağılımını ve semtteki ekonomik erişilebilirlik durumunu daha net bir şekilde değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Grafik 8. Katılımcıların Aylık Ödedikleri Kira Dağılımı

Hürriyet Emlak'taki verilerde semtteki konutların 2023 yılı mart ayı için m² kiralık fiyatının 70 lira ile 300 lira arasında değiştiği görünmektedir. Ortalama konut büyüklüğü 80 m² olarak alındığında kiralık konut fiyatlarının 5.600 TL ile 24.000 TL arasında değişiklik göstermesi beklenmektedir. Grafik 8'de görüldüğü üzere çalışmaya katılan kiracıların %27'sinin 10.001-15.000 TL, %26'sının 5.000-7.500 TL arası ve %25'inin 7.5001-10.00 TL aralığında kira ödediği görülmektedir. Bu durumda semtteki ortalama kira bedeli 10.000 TL'dir. Katılımcıların aylık gelirleri göz önüne alındığında bu fiyatların çoğu kiracı için zorlayıcı olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların ortalama gelirlerinin %45'ine yakınının kira gideri olması uluslararası kabul edilen oranın epey üzerindedir⁶¹.

Kurtuluş'un eski ve bakımsız konutlarına rağmen kiraların yüksek olmasının sebepleri farklı yerel aktörler tarafından farklı nedenlerle ilişkilendirilmiştir:

⁶¹ New York lisanslı gayri menkuller kooperatifinin yaptığı araştırmaya göre, kiracıların gelirinin %30'undan fazlasını konuta harcamamaları tavsiye edilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre bu oran bir hanenin diğer harcamaları, tasarruf ve diğer finansal hedefleri için yeterli gelire sahip olması amacıyla önerilen bir kılavuздur. Kira giderinin bu oranın üzerinde olması hane halkının finansal sağlığı ve refahı üzerinde olumsuz etkilere sebep olması muhtemeldir.

...Kızılay'a, Ulus'a ve metroya yakın olduğundan dolayı böyle burası. Çoğu kişi merkeze gelmek için harcayacakları ulaşım masrafı ve vakti göz önüne alarak daha fazla kira ödeyerek burada oturmayı tercih ediyor...(K11).

...Ev sahiplerinin insafsızlığı. Öğrenciler burayı çok tercih ediyor. Onlar 3 4 kişi birlikte yaşadıkları için ev sahibi 10.000 olan eve 16.000 istiyor. 4 kişi tutsalar kişi başı 4.000 TL'yi rahat öderler diye düşünüyor. Eve göre değil, kiracıya göre fiyat veriyorlar...(K22).

...benim komşum hep Özbeklere, Türkmenlere kiraya veriyor. Hem de ne kadar yüksek fiyata. Onlar evde 10-15 kişi yaşadıkları için rahat ödüyorlar. Bizim yan evde mutfakta bile yatak var... Özbek kadın 17.000 veriyormuş kira olarak ama o da kendi ülkesinden gelenlere günlük 500'den kiralıyormuş. 17 ev sahibine ödüyor kendi 30 kazanıyor. Evi motel olarak kullanıyor. Kaçak göçmen bürosu gibi...(K7).

Sonuç olarak bu bölümdeki verilerden katılımcıların konutlarının fiziksel özelliklerine dair fikir elde etmek mümkün olmuştur. Kurtuluş'taki fiziksel eskimenin ve buna bağlı yaşanan olumsuz hayat koşullarını, sosyal ve ekonomik gerileme de dahil olmak üzere, göstermesi adına anket kağıdının devam eden bölümlerinde ilişkili sorular yer almaktadır. Devam eden bölümde katılımcıların mahalle kültürü ve komşuluk örüntülerine ilişkin sorular sorulmuştur.

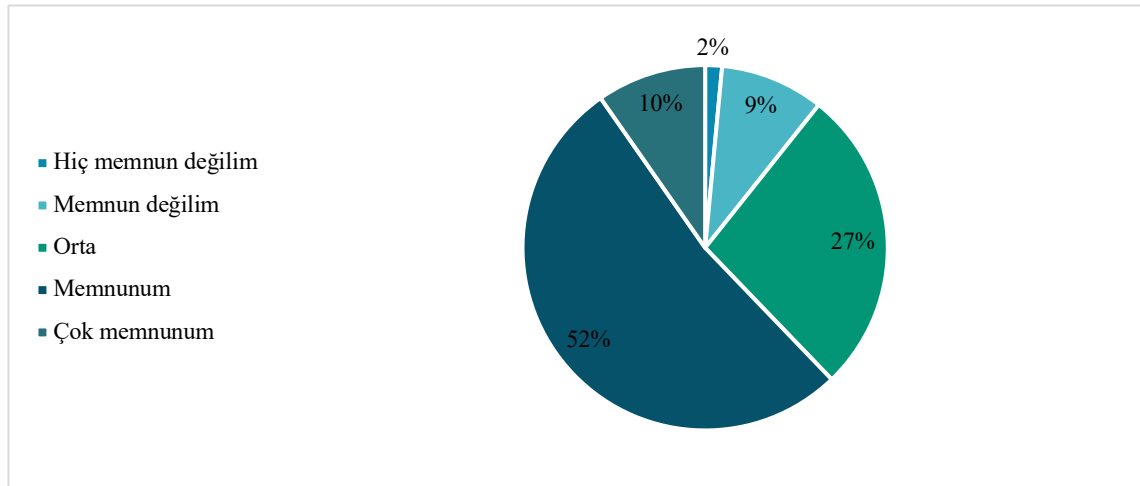
3.2.3. Kurtuluş'ta Sosyal Hayat ve Mahallelinin Dayanışma Örüntüleri

Semtteki sosyal hayat ile mahallelinin aralarındaki dayanışma örüntüleri anlayabilmek amacıyla anket kağıdının 3. bölümünde katılımcılara mahalleden memnuniyet, komşularla ilişkiler ve semtteki diğer kullanıcılarla ilgili birtakım sorular yöneltilmiştir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, çöküntü bölgelerinde sık kullanıcı değişimi nedeniyle mahalledeki yaşam süresinin kısılmasıyla komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı yönünde çalışmalar mevcuttur. Hidalgo ve Hernandez (2001, s. 10) yaptıkları semt çalışmasında mahalledeki güçlü komşuluk ilişkileri ile mahalle aidiyeti arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmalarda 'güven' ve 'karşılık' kavramlarının en güçlü tezahürünün komşuluk ilişkilerinde öne

çıkığının altı çizilmektedir⁶² (Brown vd., 2003, s. 276). Komşuluk ilişkileri gündelik hayatta bazen sadece sima aşinalığı bazen de küçük yardım veya alışverişlerle inşa edilmekte ve semte dair olumlu kanaatlerin oluşması ve yerleşmesine katkı sağlamaktadır (Karuppannan ve Sivam, 2011, s. 867). Komşuluk ilişkilerinin kentsel biçim ve mahalleler arası ulaşabilirlikle yakından ilgisi olduğunu söyleyen Dempsey (2012) ile Bramley ve Power'a (2009) göre semtteki yeşil alanlar ile kamusal alanların varlığı ve semtin güvenlik düzeyi mahallede komşuluk ilişkileri geliştirmede doğrudan etkilidir.

Çöküntü mahallelerindeki zayıf komşulukların Kurtuluş'ta görülüp görülmediği sorgulanmak istenmiştir. Bu nedenle semtteki kullanıcı değişim sıklığı katılımcılara ve yerel aktörlere sorulmuştur. Bu bölüme mahalle aidiyetinin sosyal sürdürülebilirliğin güçlü göstergelerinden biri olduğu ön kabulü ile başlanmış olup öncelikle katılımcılara mahallede yaşamaktan memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların cevapları Grafik 9'da gösterilmektedir.

Grafik 9. Mahalle Yaşamından Memnuniyet Düzeyi

Grafik 9'da görüldüğü üzere katılımcılar mahallede yaşamaktan %52 oran ile memnun, %27 oran ile orta, %10 ile oran ile çok memnun, %9 oran ile memnun değil ve %2 oran

⁶² Sosyal sermaye çalışmalarında 'karşılık' kavramı kesin bir menfaat durumunun oluşmadığı durumlarda dahi uzlaşılmış 'iyi'nin peşinden gitme durumunu anlatmak için kullanılmaktadır.

ile hiç memnun değildirler. Bu grafik mahallede uzun süredir ikamet eden ev sahipleri oranı göz önüne alındığında (bkz. Tablo 8) anlamlı olmaktadır. Bilindiği üzere 20 yıldan daha uzun süredir ve doğduğundan beri mahallede yaşayan ev sahibi katılımcıların oranı yaklaşık olarak %72'dir. Buradan yola çıkarak mahallede yaşama süresinin uzunluğu ile mahallede yaşamaktan memnun olma durumlarının birbiriyle ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcıların komşularla gündelik hayat akışında kurdukları ilişkiyi anlayabilmek amacıyla katılımcılara ihtiyaç halinde komşularından yardım talep edip etmediklerini, komşularının hastalık, cenaze, düğün gibi özel günlerinden haberdar olup olmadıklarını ve yakın konumda ikamet eden hemşeri ya da akrabalarının olup olmadığı sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplar Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16. Semtteki Komşuluk İlişkileri

		n	%
Özel Günlerden Haberdar Olma	Hayır	165	41,0
	Bazen	159	39,6
	Evet	78	19,4
Komşulardan Yardım Talep Etme	Asla	39	9.7
	Nadiren	151	37.6
	Ara Ara	119	29.6
	Sık Sık	80	19.9
	Her Zaman	13	3.2
Yakın Konumda Hemşeri-Akraba Varlığı	Hayır	275	68.4
	Evet	121	30.1
	Bilmiyorum	6	1.5

Katılımcıların %41'i komşularının hastalık, cenaze vb. özel günlerinden haberdar olmadığını belirtirken, bu soruya evet cevabını veren katılımcılar %19,4 oranında çıkmıştır. Bu durum mahalleli arasında birbirlerinden haberdar olma bağlarının zayıflığını göstermektedir. Mahalledeki sık kullanıcı değişimi, kiracıların ağırlıklı olması ve semtte yüksek oranda genç nüfusun varlığının bu duruma sebebiyet verdiği yerel aktörler tarafından dile getirilmiştir.

...Eski komşuluklarımız kalmadı, çoğu taşındı, bir kısmı öldü. Yeni gelenler de hep genç. Ya işte ya okulda öyle oturup sohbet edilmiyor, onlar haklı tabi vakitleri yok komşuculuk oynamaya...(K5).

...Herkes kendi evinde kendi hayatını yaşıyor. İlişkilerimiz koptu. Komşuları takip etmek çok zor, bir gördüğümüzü seneye göremiyoruz...(K18).

Mahallenin yıllar içinde değişen profiliyle birlikte mahalledeki sosyal hayatın da değiştiğinin altını çizen bir katılımcı 2018 yılının bir kırılım olduğunu, bu yıldan sonra semtin kullanıcılarının sıklıkla değiştiğini ve dolayısıyla mahalle kültürünün bozulduğunu aktarmıştır.

...Buralar 2010-2018 yılları arasında ekonomik olarak geriydi. Öyle lüks evler, dükkanlar yoktu hiç ama en azından o yıllarda buralarda düzenli oturan insanlar vardı. Mesela postayı elime aldığım zaman ben adından adresine bakmadan kim olduğunu, nerede oturduğunu bilirdim. Sonrasında 2018-2019'dan sonra bölgenin yapısı değişti. İnsanlar burayı yatırım amaçlı görüp kâr amacı güttüler. Kızılay'a yakın diye, etrafta fakülteler var diye insanlar buradan kiraya verme amaçlı ev aldı. Öyle olunca da mahalle hep kiracılardan oluşmaya başladı. Artık burada eskisi gibi pek aile kalmadı...(K9).

Tablo 16'da görüldüğü üzere katılımcıların %47,3'sü nadiren yardım talep ettiklerini veya asla komşularından yardım talep etmediklerini belirtirken katılımcıların %23,1'i her zaman veya sık sık komşulardan yardım isteyebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bulgular, katılımcıların komşuluk ilişkileri ve dayanışma düzeylerini göstermektedir. Özellikle komşulardan yardım talep etme davranışları, semtteki dayanışma ve yardımlaşma kültürü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca, özel günlerden haberdar olma davranışları da sosyal ilişkilerin ve toplumsal etkileşimlerin bir göstergesi olabilir.

...Sosyal hayat yok, çoğu kişi burayı otel gibi kullanıyor. Çalışan kesim zaten evden işe işten eve gidip geliyor. Öğrenciler zaten kendi dünyalarında...(K1).

...Doğal olarak komşuluk da yok. Yukarıdan aşağıya doğru indikçe biraz sosyeteleşiyor ama yukarı mahallelerde profil çok farklı. Yukarıda Mektep sokak var, adamlar gündüz gözüyle sokakta rakı içiyorlar...(K6).

Mahalleliler birbirleriyle karşılaştıkça tanışık olurlar ve tanışık oldukça komşuluk ilişkileriyle birlikte mahalle kültürü-aidiyeti artar (Erman, 1996, s. 302). Bu bağlamda düşünüldüğünde Kurtuluş'ta komşuluk ilişkilerinin güçlü olmaması beklenen ve doğal bir sonuçtur. Çünkü bir sonraki bölümde değinileceği üzere semtte kamusal alanlar yok denecek azdır. Kişilerin mahalle ölçeğinde tanışıklıkları da genellikle semtteki kamusal alanlarda veya sosyal mekânlarda gerçekleşmektedir. Bu alanlar genellikle; çocuk parkları, apartman önleri, mahalle bakkalı-manavı, yürüyüş parkları, muhtarlıklar, sosyal medyadaki mahalle grupları veya semtin kafesi-börekçisi-simitçisi gibi yerlerdir. Ancak Kurtuluş sakinleri bu imkanların neredeyse hiçbirine sahip değildir. Kent merkezinde yoğun yapılaşma olan semtte apartman önleri genellikle otopark olarak kullanılmaktadır, çocuk parkları yok denecek kadar azken yürüyüş-bisiklet yolu gibi parkurlar hiç yoktur. Mahallelinin birbirini görüp tanışabileceği ve bu tanışıklık üzerinden komşuluk ilişkisi kurabileceği mekân ve imkanlar kahvehane, cami, bakkal gibi çok küçük bir alanla sınırlanmıştır. Üstelik dikkat edileceği üzere bu alanlar genellikle erkeklerin kullanımında olan yerlerdir. Mahallenin kamusal ve sosyal mekânlarının sıklıkla erkekler tarafından kullanılıyor olmasına rağmen Tablo 17'den görüldüğü üzere kadınların komşularıyla iletişimleri daha güçlüdür.

Tablo 17. Komşularla İletişim Durumunun Cinsiyet Dağılımı

		Komşulardan Haberdar Olma Durumu				
		Hayır	Bazen	Evet	Toplam	
Katılımcıların Cinsiyeti	Kadın	n	39	49	29	117
		P	33,3%	41,9%	24,8%	100%
	Erkek	n	126	110	49	285
		P	44,2%	38.6%	17,2%	100%
	Toplam	n	165	159	78	402
		P	41,0%	39.6%	19,4%	100%

Tablo 17 göstermektedir ki; kadın katılımcıların komşularıyla iletişimi erkeklerin koşullarıyla olan iletişiminden daha güçlüdür. Kadın katılımcıların yalnızca %33,3'ü komşularının hastalık, düğün, cenaze gibi özel günlerinden haberdar olmadıklarını ifade ederken erkek katılımcılarda bu oran %44,2'dir.

Batı kentlerinden farklı olarak Türkiye'nin büyük kentleri tarihsel süreç içinde akraba ve hemşeri kümelenmelerinin oluşturduğu gecekondu ağırlıklı kentleşme süreci geçirmiştir. Kırısala ait yaşam alışkanlıklarının kentsel alanda sürdürülmesinde aynı yerleşim yerini paylaşan hemşeri ve akrabalar etkili olabilmektedir (Karaman, 2003, s. 118). Kırısaldan gelenlerin kentteki yerleşim yeri seçiminde akraba ve hemşerilerine yakın olmayı tercih ettikleri sonucuna birçok araştırmada ulaşılmıştır⁶³.

Bireysel ve sosyal ilişkiler bakımından kentlileşmenin kırsaldan gelenlerin tutum ve davranışlarında farklılaşma yaratacağı düşünülmektedir. Ancak bu farklılaşmayı paylaştıkları alanda hemşeri kümelenmesinin varlığı sekteye uğratabilmektedir. Bu nedenle çalışmada katılımcıların yaşadıkları bölgede hemşeri veya akrabalarının bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Tablo 16'da görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık olarak %70'i semtte ikamet eden hemşeri veya akrabasının olmadığını veya bilmediğini; %30'u ise semtte hemşerileri veya akrabasının olduğunu ifade etmişlerdir.

Akraba veya hemşeri aracılığıyla köyden göçenlerin yarattığı suni kentleşme modelinde nüfusun çoğunluğu köyün benzeri olan gecekondu mahallelerinde çoğunlukla tek katlı müstakil evlerde oturma eğilimi göstermekle birlikte gelirlerini enformel sektörlerden kazanarak mutfak ekonomisine katkı sağlamak amacıyla bahçelerinde meyve-sebze yetiştiriciliği yapmaktadırlar (Erman, 1996, s. 289). Kurtuluş örneğinde semtte bu tarz konutlar bulunmadığı gibi bu türden ilişkiler de gerek katılımcılar gerek yerel aktörler tarafından dile getirilmemiş ve araştırmacı tarafından gözlemlenmemiştir.

...Bizim burada köyden gelmiş insan pek yoktur. Çok yaşlılarımız vardır belki ama onlar da geleli olmuş 40 50 yıl, onlara artık köylü denilmez. Yukarı tarafta gecekonduların orada var birkaç ev, bahçesinde tavuk horoz var ama orası zaten Kurtuluş sayılmaz...(K8).

...Burası gecekondu bölgesi değil, o dediğiniz kaçak arsalarda oluyor, adamın biri geliyor Erzurum'dan bir ev yapıyor. 10 yıl sonra bakıyorsun, orası komple Erzurumlu olmuş. Kurtuluş'un sakini şehirlidir. Belki çok

⁶³ bkz: Kalelioğlu, M. R. ve Özgür, E. (2013); Öksüz, M. (2018); Erman, T. (1996); Güneş-Ayata, A. (1991); Karpat, K. (2009).

zengin çok okumuş etmiş kişiler değil ama çocukluğu başkentte geçmiş kişilerdir...(K23).

Çöküntü bölgelerinin sosyal bozulmasının, fiziksel eskimesinin ve ekonomik geriliğinin en önemli göstergelerinden olan semtteki kullanıcı değişimlerin sıklığını, semtteki yabancı uyruklu kişilerin çoğunluğunu ve farklı kültürel veya etnik grupların mahalledeki baskınlığını anlamak için katılımcılara ve yerel aktörlere çeşitli sorular sorulmuştur. İlgili sorulara verilen cevapların dağılımı Tablo 18’de verilmektedir.

Tablo 18. Mahalledeki Kullanıcı Değişimi ve Yabancı Uyruklu Sakinlerin Varlığı

		n	%
Sık Kullanıcı Değişimi Var mı?	Hayır	29	7.2
	Evet	325	80.8
	Bilmiyorum	48	11.9
Semtte İkamet Eden Göçmen Var mı?	Hayır	20	5.0
	Evet	349	86.8
	Bilmiyorum	33	8.2
Baskın Gruplar Var mı?	Hayır	276	68.7
	Evet	54	13.4
	Bilmiyorum	72	17.9

402 katılımcısının yaklaşık %81’i semt sakinlerinin sıklıkla değiştiğini ifade etmişlerdir. Kurtuluş sakinlerinin, ileri bölümlerde görüleceği üzere, en çok şikâyet ettikleri ve çoğu kentsel sorunun kaynağı olarak gördükleri konu da bu kullanıcı değişimi olmuştur. Semtteki kiracı oranının fazlalığı, semt sakinleri arasında ileri yaşlı kişilerin oransal fazlalığı ve öğrencilerin yoğunlukla yaşamak için Kurtuluş’u tercih ediyor oluşu bu probleme neden olmaktadır. Yine bu sorundan kaynaklı Kurtuluş sakinlerinin profilinin yıllar içinde değiştiği de yerel aktör görüşmelerinde sıklıkla dile getirilen bir konu olmuştur.

...Mahalledeki kiracı ev sahibi oranları yarı yarıya gibi. Kiracılar çok değişiyor, sürekli birileri gidip yenileri geliyor. Ben de takip etmekte zorlanıyorum, şimdi net bir şey diyemem. Biliyorsun artık muhtarlar üzerinden yürümüyor ikamet işleri ama işte yarı yarıya diyelim...(K2).

...Kurtuluş’un eski sakinleri yıllar içinde gitti hep. Evlerimiz zaten çok büyük değil maalesef. Durumu olanlar için Çayyolu’nda Bağlıca’da o geniş evlerde

oturmak daha cazip geldi. Bir de devlet memuru devlet dairelerinde çalışanların büyük bir kısmının Eskişehir yoluna doğru taşınmasından dolayı da eski sakinler gitti. Gençler evlenip gidince anne babalarını da yanlarına aldılar. Yoksa gidip gelmek anneye babayla ilgilenmek daha sıkıntılı oluyor. Onlardan boşalan yerlere de tanımadığımız bilmediğimiz insanlar geldi, mahalleyle ilgileri yok... (K4).

Semtteki kiracı ve öğrenci oranı semtteki fiziksel eskime düzeyinin birbirlerini nasıl etkilediğini bir katılımcı şu cümlelerle ifade etmiştir:

...Kızılay'a yakın diye, etrafta fakülteler var diye insanlar buradan kiraya verme amaçlı ev aldı. Öyle olunca da mahalle hep kiracılardan oluşmaya başladı. Artık burada eskisi gibi pek aile kalmadı. Üniversitelerin hepsine yürüme mesafesi. Artık burası memur değil öğrenci ve emekli semti. Adliyede çalışan birkaç memur var, o kadar. Buraya kimse yatırım yapmıyor. Bir tek ev sahipleri işte kiraya vermeden önce daha yüksekte kiraya verebilmek için evin içine ufak tefek tadilat yapıyorlar. İçi güzel olsun ama dışı önemli değil. Nasıl olsa burası Kızılay'a yakın diye düşünüyorlar ama evlerin içi de öyle çok güzel değil. Bazıları güzel ama çok azlar. Genelde evlerin içi de dökülüyor...(K17).

Tablo 18'deki çarpıcı bir diğer veri ise mahallede ikamet eden yabancı uyruklu kişilerin varlığına ilişkindir. Katılımcıların yaklaşık %87'si mahallelerinde yabancı uyruklu kişilerin yaşadığını ifade etmişlerdir. Araştırma kapsamında muhtarlıklardan veya Nüfus İşleri'nden göçmen ikamet verilerine ulaşamadığından katılımcıların verdiği cevaplarla yetinilmek zorunda kalınmıştır. Görüşülen neredeyse her katılımcı mahallede göçmen olduğunu dile getirmiştir. Ancak göçmenlerin uyruğuna, ne iş yaptıklarına, nerede oturduklarına veya kaç yıldır bölgede bulunduklarına dair net cevaplar alınamamıştır. Devam eden soruda göçmenlerin mahallede baskın olup olmadıkları ya da kendi kültürel öğelerini kamusal alana taşıyıp taşımadıkları sorulduğunda katılımcıların yalnızca %13,5'i evet cevabını vermiştir. Bu durum semtte göçmenlerin olduğunu, mahallede görünür olduklarını ancak mahalleliyle sosyal ilişkiler kurmadıklarını veya kuramadıklarını göstermektedir. Araştırma kapsamında mahalledeki göçmenlerle görüşülmek istenmiş ancak denemelerin hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Görüşülmek

istenen kişilerin büyük çoğunluğu görüşmek istemiş, küçük bir kısmıyla ise Türkçe veya İngilizce bilmediklerinden iletişim kurulamamıştır.

Araştırma sırasında, yaklaşık iki yıl boyunca aralıklı olarak gerçekleştirdiği semt ziyaretlerinde, sokak aralarında, semtin dükkanlarında ve alışveriş yerlerinde hiç göçmenle karşılaşmamıştır. Bu durumun nedeni yerel aktörlere sorulduğunda ise farklı cevaplar alınmıştır:

... bizim mahallede göçmen yok ki nasıl göreceksiniz...Mahalleliye bakmayın siz, medyadan yalan yanlış şeyler okuyup dinleyip kızıyorlar. Sonra 2 tane siyahi görünce mahallede mahalleyi göçmen bastı diye veryansın ediyorlar...(K14).

...Bizim burada çok az göçmen var aslında, onlar da Suriyeli değil. Genelde Özbek, Türkmen, İranlı. Onlar da yabancı sayılmaz artık, 20 yıldır burada oturanlar var, aralarında devlet memuru bile olan var. Son zamanlarda Afganlar arttı ama...(K21).

...Toplumumuz gittikçe hoşgörüsüz oldu, adam gelmiş namusuyla fırın açmış işletiyor. İşinde gücünde, etliye sütlüye karışmaz. Yok diyorlar istemiyorlar, bana şikâyet ediyorlar. Ben muhtarım polis değilim ki. Gidin Erdoğan'a şikâyet edin diyorum ama aslında abartılacak bir şey yok...İnsanlar ekonominin sorumlusu göçmenler sanıyor, ondan bu öfke...(K10).

...Sen hep gündüz ya da akşamüzeri geliyorsun ya ondan göremiyorsundur. Pavyonda çalışan Özbekler var, onlar sabaha doğru geliyorlar akşam gidiyorlar...(K6).

Göçmenlerin kültürel hakimiyetinin olmadığını söyleyen grubun oranına bakarak semtte henüz göçmenler kaynaklı toplumsal bir gerilim olmadığı söylenebilir. Ancak göçmenlerin yoğun olmamasına rağmen katılımcıların çoğu gelecekteki mahalle kültürü açısından bu durumu riskli görmektedir.

...Şimdi azlar, aramızda kaynayıp gidiyorlar ama yarın ne olacak? Sürekli memleketlerinden birileri geliyor. Tek kişi yaşamaya başlayan Afgan kapı komşum var, her gün kapının önünde en az 10 çift ayakkabı görüyorum. Evde sürekli yaşayan kaç kişi var bilmiyorum...(K18).

...Ben korkuyorum ne yalan söyleyeyim. Terörist mi, sapık mı, hırsız mı bilmiyoruz. Türk olsalar anlarsın halinden tavrından. Akşam hava karardı mı kızımı oğlumu ekmek almaya gönderemiyorum...(K10).

Teorik bölümde bahsedildiği üzere kentsel ekoloji düşünürleri kentsel mekândaki değişim, adaptasyon, istila, yerine geçme, çözülme ve yeniden örgütlenme süreçlerinin kent merkezlerinde yoğun hissedildiğini; iş merkezi bölgelerinin dışarıdaki alana yönelik baskısının çevresindeki arazinin değerini artırarak bu alanın mevcut yapısının bozulmasını hızlandırdığını böylelikle var olan konut stokunu tehdit ettiğini ve bu durumun bir sonucu olarak bölgenin eski kullanıcılarının alanı terk ederek başka bölgelere geçiş yaparak bu sakinlerin yerine kente yeni gelen göçmenler geçtiğini söylemektedirler.

...Bunlar böyle giderse zamanla mahalleyi tamamen ele geçirirler, bizimkiler gittikçe yerlerine göçmenler geliyor. Parası olan Ümitköy'e olmayan Mamak'a kaçıyor...(K15).

Elde edilen veriler doğrultusunda Kurtuluş'un Rex ve Moore'un (1967, s. 64) 'belirsizlik alanı' olarak tanımladıkları bölgeye benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Ancak Rex ve Moore'un (1968, s. 214) teorisinin temelleri semtteki tüm kullanıcıların aslında banliyöde yaşamak istediklerine fakat ekonomik güvenlik ve öngörülebilir açısından buna güçlerinin yetmediği yönündedir. Bu noktada Kurtuluş örneği Rex ve Moore'un Sprarkbrook örneğinden farklılaşmaktadır. Bu durum yerel aktör görüşmeleriyle de desteklenmiştir.

...Tabi şimdi bahçeli, müstakil, büyük ev düşününce güzel ama oralarda kuş uçmaz kervan geçmez yerler. Burada alıştık biz 2 adımda Kızılay, Ulus, Tunalı. Oralarda arabası olmayan insan yaşayamaz...(K5).

...Hiç bize uygun değil öyle yerlerde yaşamak. Ben şimdi akşamları bunalırım, atarım kendimi dışarı bakkala giderim, kahveye giderim 3 tane

insan görürüm rahatlarım. O uzak yerlerde⁶⁴ akşam köpekten başka canlı olmaz dışarıda. Ben merkezin ortasındaki evimi bırakıp niye gideyim göçmenler geldi diye, onlar gitsin...(K16).

Gençler gider belki, kiracılar da gider ama şimdi ben burada doğmuşum 40 yıldır alıştığım ev, sokak, anamın anısı, babamın hatırası...zaten oralara param yetmez, yetse de istemem...(K7).

Gerek nitel gerekse nicel verilerden görüldüğü üzere, mahallede güçlü komşuluk ilişkileri olmamakla birlikte semtin özellikle eski sakinleri mahallede alışkın oldukları bir düzen olduğunu ve bu düzeninin göçmenlerle birlikte değişmeye başladığı farklı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

3.2.4. Kurtuluş'taki Sosyal İmkanlar ve Kamusal Alanlar

Kent merkezindeki çöküntü bölgelerinin düzensiz trafik, park yerlerinin yokluğu, çevre kirliliği ve yeşil alanlar ile kamusal alanların yokluğu gibi sorunlarla karakterize edildiği bilinmektedir. Neoliberal ekonomik politikalar doğrultusunda kentlerde sosyal ve kamusal alanların tüketim merkezi olarak kurgulandığına önceki bölümlerde değinilerek kentteki kamusal alanların önemine dikkat çekilmiştir. Lefebvre'in, Simmel'in ve Wirth'in farklı yönlerinden ele alarak anlamlandırdığı kamusal alanların kent hakkı açısından önemi tartışmasıdır. Kentlilerin 'karşılaşma mekânı' olan, kendilerini mekânda görünür kıldığı, tanışıklığın sağlandığı ve bu sayede kent kültürü ile kent bilincinin yaratılmasında temel sağlayan kamusal mekânların varlığının yeterliliği araştırma için değer taşımaktadır.

Gerek ulusal mevzuatta (5393 ve 5216 Sayılı Kanunlar) gerekse Avrupa Kentsel Şartı I-II-III ve Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu gibi uluslararası metinlerde kent hakkı

⁶⁴ Araştırmacı sorunun anlaşılır olması adına banliyö ya da çeper kelimelerini kullanmayarak semt isimlerini örnek vererek soru sormuştur: "Yeni gelenlerden rahatsız olsanız Yaşamkent, Bağlıca, İncek gibi müstakil evlerin ağırlıklı olduğu semtlerde yaşamayı ister misiniz veya düşünür müsünüz?"

içerisinde tanımlanan mahalle ölçeğindeki açık alanlar kentsel gelişmenin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir.

Bu amaçla alan çalışmasında katılımcılara mahallelerinin sosyal imkanlarını ve kamusal alanlarını değerlendirmeye imkân tanıyan 5’li likert ölçeği kullanılan ifadeler verilerek uygun olanların işaretlenmesi istenmiştir. Verilen ifadeler; 1) hiç yeterli değil, 2) yeterli değil, 3) idare eder, 4) yeterli ve 5) çok yeterli olarak kodlanmıştır. Katılımcıların semtleri için sosyal ve kamusal alanlar ile ilgili düşünce skorları Tablo 19’da yer almaktadır. Bu seçenek dağılımında sosyal ve kamusal alan olarak dini mekânlar %82,3 ile alışveriş yerleri %78,6 ile aydınlatma %61,2 ile ilk üç sırada yer almıştır. Bu sıralamanın detaylarına ilişkin bilgiler Tablo 19’dan ve Grafik 10’dan takip edilebilir.

Tablo 19. Katılımcıların Kurtuluş’un Sosyal ve Kamusal Alanları Hakkındaki Skor Dağılımları

Sosyal Kamusal Alan İmkanları	Sıklık	Yüzde
Yeşil Alanlar	139	34.6
Aydınlatma	246	61.2
Sağlık Kurumları	201	50.0
Eğitim Kurumları	177	44.0
Yaşlılar İçin Sosyal Alan	52	12.9
Ekonomi Kurumları	245	60.9
Kültür Sanat Olanakları	30	7.5
Alışveriş Yerleri	316	78.6
Dini Mekânlar	331	82.3
Spor Alanları	51	12.7
Puan	Ort±SS	Ortanca Min-Mak
Sosyal İmkân ve Kamusal Alan İmkanları Puanı ⁶⁵	31.46±6.00	31 (16-49)

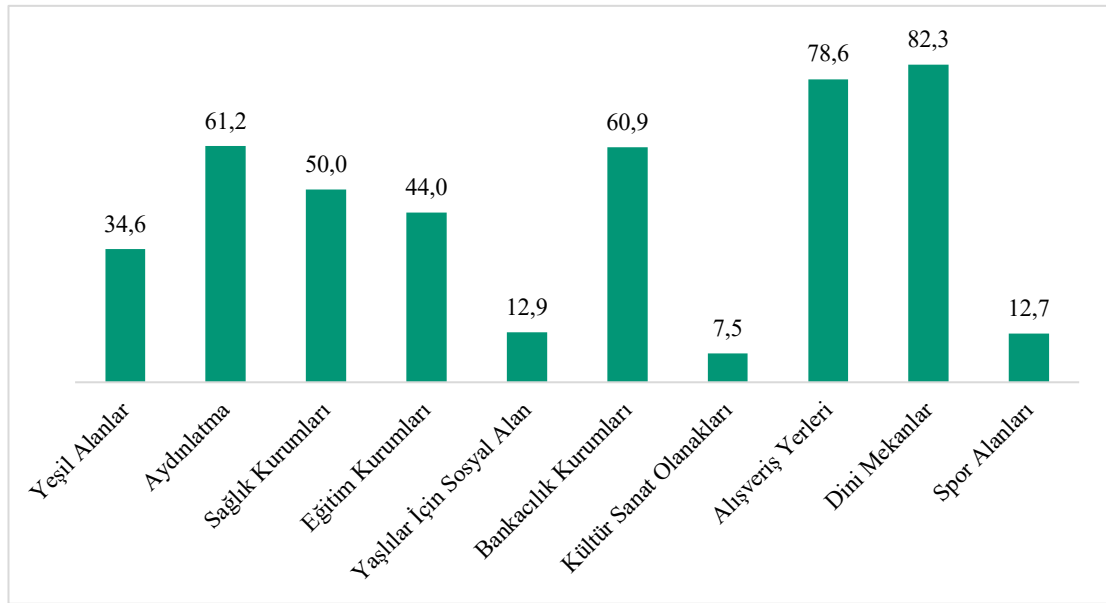
Sosyal imkanlar ile kamusal alanların yeterliliklerine 1-5 arasında yapılan her madde puanlaması sonucunda oluşturulan ve toplamda en çok 50 puan (10 soru*5 puan) alabilen

⁶⁵ Ortalama skor tüm katılımcıların bu bölümdeki 10 soruya vermiş oldukları skorların genel toplamı baz alınarak standart sapma göz önünde tutularak hesaplanmıştır. Ölçme açısından bu değer bir anlamı olmamakla birlikte genel değerlendirmeye dair kanaat oluşturmaya yarayacağı düşünüldüğünden analizde yer verilmiştir.

puanlama için sonuç olarak ortalama **31,46** (standart sapma ± 6) skoru elde edilmiştir. Bu kategori ortalamasının biraz üzerinde bir skora ulaşmıştır. Yine bu kategoriden en düşük puanları veren katılımcının toplamda 16, en yüksek veren katılımcının ise 49 verdiği görülmüştür. Bu durum da genel olarak Kurtuluş örneğinde kullanıcıların semtin sosyal imkanlar ile kamusal mekânlarına ilişkin birbirinden farklılaşan düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir.

Anket formunun bu bölümünde temek kaygı katılımcıların Kurtuluş'un kullanıcılarına sunduğu sosyal imkanlar ile semtin kamusal mekânlarının yeterliliğine dair fikirlerini öğrenmek olmuştur. Grafik 10'da sosyal imkanların ve mekânların yeterliliğine 'yeterli' ve 'çok yeterli' cevabını veren katılımcıların yanıt skorları verilmektedir.

Grafik 10. Sosyal İmkanlar ve Kamusal Mekânların Yeterliliği Skorları

Grafik 10'dan takip edilebileceği üzere katılımcılar en çok 'dini mekânları', 'semtin alışveriş olanaklarını' ve 'semtin aydınlatma düzeyi'ni yeterli ve/veya çok yeterli bulmuşlardır. Bu noktada 'dini mekânlar' kategorisinin biraz farklı bir yeri bulunmaktadır. Araştırma soruları hazırlanırken kullanıcıların gündelik hayatları dahilinde ihtiyaç duyabilecekleri alanların varlığının yeterliliğinin ölçülmesi amaçlanmış ve bu bölümdeki

kategoriler de bu doğrultuda hazırlanmıştır. Dini gerekliliklerini yerine getirmek maksadıyla kullanıcıların dini mekânlarına ulaşımı da gündelik hayat rutininde önemli bir bileşen olduğu için kategoriye sokulmuştur. Ancak saha çalışması sırasında görülmüştür ki, katılımcıların büyük bir kısmı bu kategoriye değerlendirirken 'olumsuz' bir anlam yükleyerek semtteki dini mekânların *fazlasıyla* yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Son yıllarda semtte fazlaca caminin açıldığının ve açılmak üzere olduğunun, cemaatin mevcut camileri bile doldurmakta yeterli olmadığı dile getirilmiştir. Semtteki kamusal alanlarla ilgi düşünceleri sorulduğunda K13 mahalledeki dini mekânlar için şunları dile getirmiştir;

...Mahalle olarak çok daha önemli eksiklerimiz varken sürekli cami yapılmasının bilinçli olduğunu düşünüyorum ben. Okullarımız yetersiz, otopark alanlarımız yetersiz, bir mahalle kütüphanemiz yok ama sorsalar 10 tane camimiz var. 1 tane de kilisemiz var. Olsun cami tabi önemli de bu kadar gerek yoktu, kim istiyor bu camileri kime yapıyorlar bilmiyorum...(K13)

En yüksek skoru alan dini mekânların ardından alışveriş yerleri seçeneği gelmektedir. Kurtuluş semtinde hala geleneksel mahalle anlamında dükkanlar mevcuttur. Neredeyse her sokakta bakkal, manav, tuhafiyeye ve yerel marketlerin varlığı bu skoru desteklemektedir. Bunların yanı sıra terzi, marangoz, ayakkabı tamiri, berber ve kuaför gibi zanaatkarlık ve ustalık gerektiren meslekler de icra edilmektedir. Bu anlamda semtin kullanıcıları çoğu neredeyse tüm gündelik ihtiyaçlarını semt dışına çıkmadan karşılayabilmektedir. Bugün için gündelik ihtiyaçlar karşılanabiliyorsa da yerel aktörlerle yapılan görüşmelerde bu dükkanların varlığının zaman içinde azaldığı ve hala da azalmakta olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

...Eskiden çok daha fazla dükkân vardı buralarda. Son 10 yıldır azalma yaşıyor. 3-4 ayda bir kapanan dükkanlar oluyor, yerine yenileri açılrsa da uzun soluklu olmuyorlar. Ekonomi yüzünden oluyor hep, sonuçta halkın alım gücü düşük burada. Bak şimdi etrafına saat 11.30 olmasına rağmen dükkanların çoğu hala kapalı, esnaf da umudunu kesti buradan... (K6).

...Buradaki esnafın çoğu zaten burada oturanlar, dışarıdan insan gelmiyor buraya, neden gelsin ki? Olanlar da zaten anca dükkânın masrafını karşılıyor,

eline 10-15'ten fazla geçen yok. Onların da başka şansı olsa onlar da kapatır zaten... (K2).

Bu durumun yanı sıra semtteki dükkanları sayısal olarak yeterli bulmakla birlikte kalite ve içerik olarak fazla 'geleneksel' olduklarını söyleyen katılımcılar da olmuştur. Bu anlamdaki serzenişlerin çoğu genç kullanıcılar tarafından dile getirilmiştir.

...Bıktık sürekli kahvehaneden, börekçiden, simitçiden, düğmeciden. Kahve zinciri olan dükkanlar olsun isterim ben. Gençlerin börekçiden başka gidecek yeri yok mahallede. Üst tarafta (Cebeci'yi kastediyor) ne güzel, lüks kahveciler, fast foodçular var gençler için, oralar çok canlı. Büyük işletmeler buralara gelmiyor... (K21).

Bak şimdi bakkal var, manav var, kasap var, market var ama şimdi mesela sen girsen oralara senin aradıkların orada yoktur⁶⁶. Elma var, muz var fln ama desen ki sen ananas fln öyle tropikal şeyler yok. Bakkalda tek çeşit salça var, tek markanın makarnası var. Burada oturanlar lazanya yemez diye düşünüyor esnaf...(K11).

Katılımcılar arasında en az yeterli veya çok az yeterli bulunan imkanlar ise 'kültür-sanat', 'yaşlılar için sosyal mekânlar' ve 'spor alanları' kategorileri olmuştur. Özellikle yaşlıların semtin dik yokuşlarından dolayı dışarıya istedikleri kadar çıkamadıkları, çıksalar dahi kendilerine hitap edebilecek 'sakin' mekânların olmaması yerel aktörler tarafından da dile getirilmiştir.

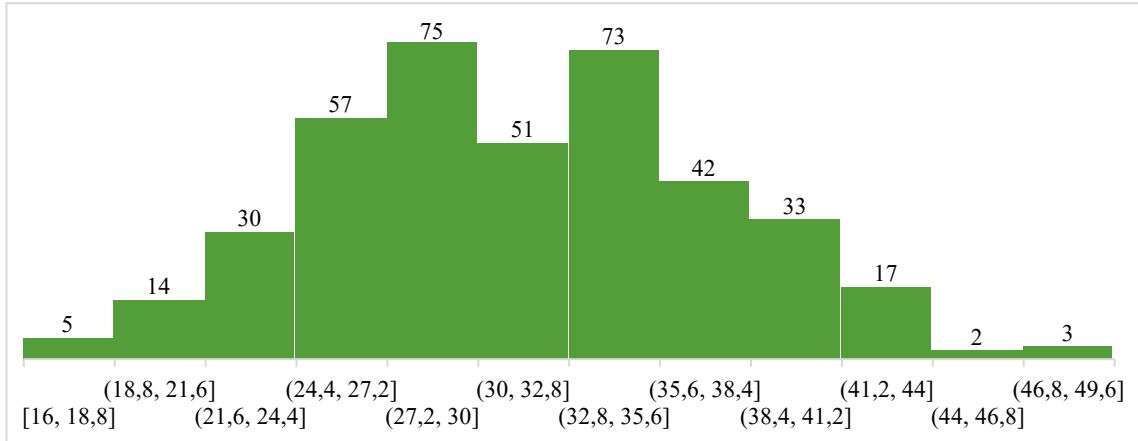
...Pandeminin de bu konuda çok etkisi oldu. Eskiden en azından 1-2 tane yaşlı-sevgi evi vardı, mahalleli toplanıyordu. Bir arada işte çay içiyordu, kitap okuyordu ama onlar da pandemiden dolayı kapandı. Şimdi böyle bir araya gelecek, vakit geçirecek yani sosyal yer de yok. İnsanlar eve kapanmış, emekliler çarşıya gidiyor bazen. Otobüse yaşlı kartıyla binip Ulus'a gidiyorlar. Mahallede sosyal hayat yok... (K10).

Dikkat çekici bir diğer nokta ise 'yeşil alanlar' konusu olmuştur. Şekil 6'da da görüldüğü üzere araştırma alanı oldukça sıkışık ve yoğun yapılaşmanın olduğu bir bölgedir. Mahalledeki sokak aralarında açık ya da yeşil alan neredeyse hiç bulunmamaktadır. Ancak semtin kuzeybatısı ile kuzeydoğusunda yer alan Kurtuluş Parkı ile 50. Yıl

⁶⁶ Görüşmecinin araştırmacının mahalle profiline uymadığını düşündüğü yorumlanmıştır.

Parkı'nın varlığının katılımcıların %34,6'sı için mahallenin kamusal alanı açısından yeterli veya çok yeterli bulunmasına sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Ancak araştırmacı tarafından yapılan gözlemde ve yerel aktör görüşmelerinde bu parkların yeterliliği konusunda şüpheye düşülmüştür. Bu durumun iki sebebi vardır. İlk olarak, Kurtuluş Parkı birçok açıdan kent parkı özelliklerini karşılamakla birlikte İncesu ve Ön Cebeci Mahalleleri haricinde kalan mahallelerden rahat bir şekilde yürüme mesafesinde değildir. Semtın dik ve yokuşlu sokakları düşünüldüğünde semtin yaşlı sakinleri için Kurtuluş Parkı günlük olarak gidilebilecek yürüme yakınlığında bir park değildir⁶⁷. 50. Yıl Parkı ise Kurtuluş Parkı'nın aksi istikametinde olmasından dolayı Kurtuluş Parkına uzak olan mahallelere fiziksel sınırları itibariyle daha yakındır. Ancak bu parkın da giriş kapısı Kurtuluş tarafında değil, Mamak tarafındadır. Bu nedenle Kurtuluş'un sakinleri için park ve yeşil alanlara ulaşım epey zahmetli ve yorucu olmaktadır⁶⁸.

Grafik 11. Sosyal İmkân ve Kamusal Mekân Skor Dağılımları

⁶⁷ İleri Mahallesi Muhtarlığından Kurtuluş Parkı'nın en yakın girişi yaklaşık 1,1 kilometredir. Bu mesafe sağlıklı bir gencin ortalama yürüme hızıyla 15-17 dakika arası sürmektedir. Bu mesafe Arka Topraklık Mahallesi için 1,7 kilometredir.

⁶⁸ İleri Mahallesi Muhtarlığından 50. Yıl Parkı'nın en yakın girişi yaklaşık 1,2 kilometredir. Bu mesafenin yaklaşık olarak 200 metresi dik eğimli yokuşlardan oluşmaktadır. Bu mesafe sağlıklı bir gencin ortalama yürüme hızıyla 20-22 dakika arası sürmektedir. Bu mesafe Arka Topraklık Mahallesi için 1,4 kilometredir.

Grafik 11’de katılımcıların bu bölümde vermiş oldukları puanların dağılımı gösterilmektedir. Yapılan analizler sonucunda minimum ve maksimum değerlerden yola çıkılarak bulunan değer aralığı (*range*) 2,8 olmuştur. Grafik 11’den görüldüğü üzere 75 katılımcı total skora 27,2-30; 73 katılımcı ise 32,8-35,6 aralığında puan vermiştir. Katılımcıların puanları 24,4 ile 38,4 aralığında yığılma göstermektedir. En düşük skor aralığında 5 katılımcı, en yüksek skor aralığında ise yine 5 kişi olduğu görülmektedir.

Tanımlayıcı istatistiklerin tamamlanmasının ardından çalışmanın önemli amaçlarından biri olan Kurtuluş’ta yaşayan kişilerin sosyal imkân ve kamusal alan skorlarının mülkiyet durumuna göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bu kapsamda kiracı olanlar ve konutları için ödeme yapanlar bir grup, ev sahibi olan ve kira ödemedenden kalanlar ise başka bir grup olarak kodlanmıştır. Tablo 20’de skorlar ile mülkiyet durumu arasındaki ilişki yer almaktadır.

Tablo 20. Mülkiyet Durumuna Göre Sosyal İmkân ve Kamusal Alan Skoru Dağılımı

		n	Ort±SS	Ortanca (Min-Mak)	Test	p
Sosyal İmkân ve Kamusal Alan Skoru	Kiracılar	213	31.03±6.07	31(17-47)	1.073	0.283
	Kiracı	189	31.95±5.89	31(16-49)		
	Olmayanlar					
	Genel	402	31.46±6	31(16-49)		

Tablo 20’ye göre kiracı olmanın ya da olmamanın Kurtuluş semtindeki sosyal imkân ve kamusal alan toplam skoruna bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Kiracı olmayanlar sosyal imkân ve kamusal alan skorunda ortalama olarak biraz yüksek değer alsalar da bu değerlerin istatistiksel olarak fark oluşturacak kadar olmadığı ve mülkiyet durumunun etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş gruplarına göre sosyal imkân ve kamusal alan skorlarının yer aldığı Tablo 21 Kurtuluş semtindeki bu unsurların toplam skorlarında yaş grupları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($p>0.05$).

Tablo 21. Yaş Sınıflarına Göre Sosyal İmkân ve Kamusal Alan Skor Dağılımı

Yaş Grupları	n	Ort ± SS	Ortanca (Min-Mak)
18-25	75	32±6.17	32(17-44)
26-35	84	31.08±5.92	31(16-47)
36-45	53	29.72±5.1	29(20-42)
46-55	53	31.94±6.08	32(17-45)
56-65	69	32.42±5.92	32(21-49)
66 ve üzeri	68	31.35±6.42	31(18-49)
Toplam	402	31.46±6	31(16-49)
Test		7.936	
p		0.160	

Tablo 21'de aralarda gözlemlenen minimal skor farklılıkları ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuç semtteki sosyal imkânların ve kamusal alanların, farklı yaş grupları tarafından benzer şekilde değerlendirildiğini ve bu unsurların yaş grupları arasında bir ayrışmaya neden olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 22. Birleştirilmiş Kurtuluş'ta Yaşama Nedenlerine Göre Sosyal İmkân ve Kamusal Alan Skoru Dağılımı

		n	Ort±SS	Ortanca (Min-Mak)	Test	p
Sosyal İmkân Kamusal Alan Skoru	Fiyat, Konum, Yakınlık	285	31.43±6.06	31(17-49)	0.163	0.870
	Diğer	117	31.52±5.87	31(16-49)		
	Genel	402	31.46±6	31(16-49)		

Araştırmaya katılan katılımcıların Kurtuluş'ta yaşamayı neden tercih ettiklerine göre sosyal imkân ve kamusal alan skorları dağılımı Tablo 22'de verilmiştir. Elde edilen bilgilere göre fiyat, konum ve yakınlık nedeniyle ya da diğer nedenlerle semtte yaşamayı tercih edenlerin Kurtuluş'un sosyal imkân ve kamusal alan toplam skoruna bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Tablo 20, 21 ve 22 göstermektedir ki; katılımcıların skor dağılımları öznel durumlarından ve hikayelerden bağımsızdır. Kullanıcıların semtin kamusal mekânlarına dair

görüşlerinin bu anlamda dışsal faktörlerden bağımsız olduğunu söylemek mümkündür. Keza bu bulguya anket uygulanan 402 katılımcının hiçbirinin semte taşınma nedeni olarak semtin kullanıcılara sağladığı sosyal imkanları göstermemesinden de ulaşılabilmektedir.

Homojen olmayan mahalleli profiline rağmen semtin yeterliliklerinin kişisel durumlar bazında farklılaşmaması aslında siyasa yapıcılar için hizmet sunumu açısından olumlu bir durumdur. Farklı yaş gruplarının veya farklı mülkiyet durumuna sahip olan kişilerin semtten beklentilerinin benzer olması aynı zamanda bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Benzer sorunlar ve eksikliklere benzer çözümler getirmenin kullanıcıların beklentilerini karşılayacağını söylemek mümkündür. Bu durumda gelecekteki olası bir mekânsal planlamada mahallelinin konsensüs sağlaması olası görünmektedir.

... aslında öyle çok da büyük şeylere gerek yok. Buranın insani mütevazidir. 2 tane güzel kafemiz olsa, alan biraz açılrsa, 1 tane kreş ve mahalle arası parkımız olsa, yeter de artar bize. Devletimize büyük maliyetler yükleyecek şeyler değil bunlar... (K22)

Semtın yeterlilikleri açısından önemli bir diğer nokta ise, Castells'in de işaret ettiği şekilde, kentteki kullanıcıların yeterli sosyal imkanlara ve kamusal alanlara erişemediğini düşündüğü durumlarda toplumsal çelişkilerin derinleşeceğidir. Bu durumun da elbet sonunda politik gerginliğe dönüşeceğini söyleyen Castells için bu tür çelişkilerin devlet tarafından düzenlenmesi gerekir. Bu çıkarım farklı ifadelerle yerel aktörler tarafından da ifade edilmiştir.

...Belediye burayı çoktan gözden çıkardı. Çukurambar'a bakıyorsun Ümitköy'e bakıyorsun, her yer park bahçe. İnsanın içi açılıyor, belediyeyse aynı belediye oraya harcadığı parayı buraya neden harcamıyor...(K13).

...Ben muhtar olarak belediye ile zor görüşüyorum. Başka mahalle muhtarları aynı zorlukları yaşamıyor ama. Mahallelinin derdi var, ihtiyacı var doğal olarak bana geliyorlar. Benim de imkanlarım kısıtlı, belediyeye gidiyorum kapı duvar. Aslında bu durumun sebebi belediye değil. Benim projem var; dere yatağının (İncesu Deresi) açılması, Porsuk Çayı gibi olması. Dere arıtılsın, en azından ortadan su aksın. Kenarında kafeler olsun, çay bahçeleri

olsun. Yeniden keşfedilsin istiyoruz ama çok zor deyip bakanlık reddetti bizi, başka yerleri reddetmezler ama... (K2).

Gerçekleştirilen yerel aktör görüşmelerinin birçoğunda Kurtuluş'a kamu veya özel sektör tarafından yatırım yapılmadığı görüşünün hâkim olduğu görülmüştür. Görüşmecilerin bir kısmı bu durumun sebebini bilmediklerini, bir kısmı semtin eski kullanıcılarından arınması için bilinçli olarak yapıldığı, bir kısmı ise semtin konumundan dolayı bu sorunların yaşandığını düşündüklerini belirtmişlerdir.

... Burada bu yaşadığımız sorunlar çok normal, bizim arazimiz çok sıkışık. Belediye ne yapsın, nasıl yapsın. Şimdi Bağlıca'ya gittim geçenlerde ben, her yer o kadar düzgün o kadar nizami ki. Kıskanmamak elde değil... Ama işte orada bolca arazi var, bomboş her yer. Park da yaparsın, spor tesisi de yaparsın, belediye evi de açarsın orada. Burada nereye yapacaksın, her yer tıktık tıktık bina dolu. Şimdi kalkıp hükümet biz bu binayı yıkıp belediye evi yapacağız dese olur mu, kim verir evini... (K1).

3.2.5. Kurtuluş'un Altyapısına Dair Düşünceler

Kentsel çöküntü sürecinde, kamu hizmetlerinin bilinçli bir politika sonucu ya da kendiliğinden belirli bir bölgede azalması, altyapı yetersizlikleri ve mekânın fiziksel donatılarında eksikliklere yol açmaktadır. Bu durum, zamanla bölgedeki eski sakinlerin mekânı terk etmesine neden olmaktadır. Yetersiz altyapı ve azalan hizmetler, yaşam koşullarının kalitesizleşmesine sebebiyet vererek bu tür bölgeleri genellikle sağlıklı yapılaşmanın ve fiziksel bozulmanın görüldüğü alanlar hâline getirmektedir.

Fiziksel gerileme alanlarının özellikleri arasında; yapıların fonksiyonel eskimesi, insan yoğunluğunun kent çeperine kayması nedeniyle merkezdeki terk edilmiş alanların sayıca fazlalığı, güncel ihtiyaçlara yetemeyen altyapı ve kullanıcıların kentsel hizmetlere erişmemesi gibi durumlar yer almaktadır. Davis (2007, s. 8) çöküntü bölgelerini tanımlarken bu alanlarda kanalizasyon, arıtma, sıhhi tesisat, temiz su, elektrik veya asfalt yollar gibi bir veya daha fazla kentsel hizmet ve altyapının bulunmadığı standart altı konutlar ifadesini kullanmaktadır.

Bu noktalardan yola çıkarak çalışmada katılımcılara mahallelerinin altyapı imkanlarını değerlendirmeye imkân tanıyan 5’li likert ölçeği kullanılan ifadeler verilerek uygun olanların işaretlenmesi istenmiştir. Verilen ifadeler; 1) hiç yeterli değil, 2) yeterli değil, 3) idare eder, 4) yeterli ve 5) çok yeterli olarak kodlanmıştır. Katılımcıların semtlerinin altyapı imkanları ile ilgili toplam düşünce skorları Tablo 23’te yer almaktadır. 402 kişiye uygulanan anket kağıdının bu bölümü hiçbir katılımcı tarafından cevapsız bırakılmamıştır.

Tablo 23. Katılımcıların Kurtuluş’un Altyapı İmkanları Hakkındaki Skor Dağılımları

Altyapı İmkanları	Sıklık	Yüzde
Çöp Toplama	230	57.2
Sokakların Temizliği	182	45.3
Kolluk Kuvvetleri Hizmetleri	184	45.8
Doğalgaz	246	61.2
Elektrik	256	63.7
Yolların Genişliği	73	18.2
Kaldırımların Genişliği	59	14.7
Su ve Kanalizasyon	139	34.6
İnternet Altyapısı	146	36.3
Toplu Ulaşım	210	52.2
Puan	Ort±SS	Ortanca Min-Mak
Sosyal İmkân ve Kamusal Alan İmkanları Puanı ⁶⁹	31.52±6.52	31 (10-50)

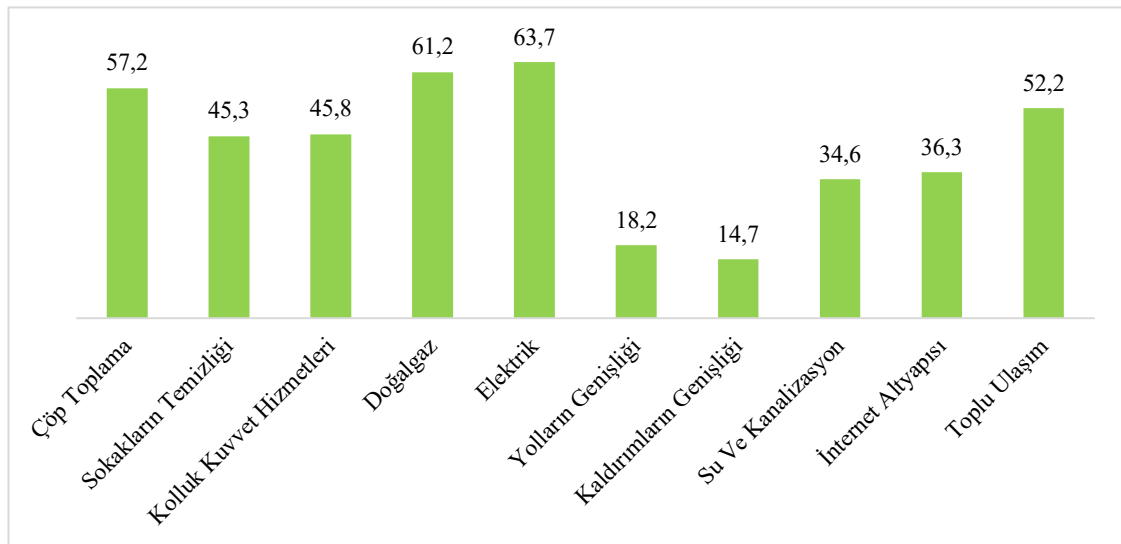
Semtin sahip olduğu altyapı yeterliliklerine 1-5 arasında puanlama her ifade değerlendirmesi hesaplaması sonucunda oluşturulan ve toplamda en çok 50 puan (10 soru*5 puan) verilebilen puanlama için sonuç olarak ortalama **31,52** (standart sapma ± 6) olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak bu kategori ortalamanın biraz üstünde bir skora ulaşmıştır. Yine bu kategoriden en düşük puanları veren katılımcının toplamda 10, en yüksek veren katılımcının ise 50 verdiği görülmüştür. Bu durum da genel olarak Kurtuluş

⁶⁹ Ortalama skor tüm katılımcıların bu bölümdeki 10 soruya vermiş oldukları skorların genel toplamı baz alınarak standart sapma göz önünde tutularak hesaplanmıştır. Ölçme açısından bu değer bir anlamı olmamakla birlikte genel değerlendirmeye dair kanaat oluşturmaya yarayacağı düşünüldüğünden analizde yer verilmiştir.

örneğinde kullanıcıların semtin altyapı yeterliliklerine ilişkin birbirinden farklılaşan düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir.

Anket formunun bu bölümünde, temel amaç, katılımcıların Kurtuluş semtinin kullanıcılarına sunduğu altyapı imkânlarının yeterliliği hakkındaki görüşlerini almaktır. Grafik 12, katılımcıların imkânlar ve mekânlar hakkındaki yeterlilik değerlendirmelerini göstermekte olup, "yeterli" ve "çok yeterli" yanıtlarını veren katılımcıların yanıt skorlarını içermektedir. Bu veriler, semtin altyapısının ne ölçüde yeterli görüldüğüne dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Grafik 12. Altyapı İmkanlarının Yeterliliği Skorları

Grafik 12’den takip edilebileceği üzere katılımcılar en çok 'elektrik', 'doğalgaz' altyapısını ve 'semtteki çöp toplama' hizmetlerini yeterli ve/veya çok yeterli bulmuşlardır. Kurtuluş’un planlı bir yerleşke olduğu düşünüldüğünde semtteki elektrik, doğalgaz ve su-kanalizasyon skorlarının yüksek çıkması beklenmiştir. Ancak araştırma sonunda en temel hizmetlerde dahi katılımcıların skorları beklenilenden düşük çıkmıştır. Bu noktada mahalle ayrımlı bir yorumlama yapmak istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte yapılan yerel aktör görüşmeleri mahalle bazlı bir ayrım yapmakta yol gösterici nitelikte olmuştur. Semtin merkeze daha yakın olan İncesu Mahallesi’nde katılımcıların su ve

kanalizasyon hariç tutulursa daha yüksek skorlar verdiği görülmüştür. Semtte yukarı doğru çıkıldıkça skorlar düşmüştür.

...Tabi şimdi İncesu, Öncebeci daha sosyetik, orası daha düzenli. Çöp kamyonu bile daha sık gidiyor oralara ama yukarı çıktıkça kalitenin düştüğü görülüyor. 4-5 yıl önceye kadar elektrik telleri bile çalınıyordu oralarda...(K16).

...Aşağılar daha görünür ve daha kolay ulaşılır olduğu için buradaki sorunlar orada olmuyor. Pazar bile orada kuruluyor. Kaç kere söyledik muhtara, yokuşlar çok dik bizim pazardan dönmemiz zor oluyor, buraya da kurulsun dedik ama onun da yapabileceği bir şey yok. İnternet bile sıkıntılı burada, kızım derse gireceği zaman Öncebeci'deki kafelere gidiyor...(K14).

Toplu ulaşım konusunda da mahalleler arasında dengesizlik görülmüştür. Metro istasyonuna ve ana caddeye yakın olan Öncebeci ve İncesu'da toplu ulaşım hizmetleri yeterli bulunurken diğer mahallelerde bu skor oldukça düşük çıkmıştır.

Bizim en büyük sorunumuz bu caddeden dolmuş geçmemesi (Kıbrıs Caddesi'nin Mamak yönünü kastediyor). Metrodan inen yaşlı insan oradan evine yürüyerek gelemiyor ki⁷⁰. Esnaf olarak da şikayetçiyiz bu durumdan, dolmuş geçse bizim işler de daha iyi olur... (K20).

Bir semtte toplu taşıma imkanlarının yeterliliği birçok açıdan önem taşımaktadır. Yeterli toplu taşıma imkanları kullanıcıların işlerine, okullarına ve kentin diğer bölgelerine kolayca ve zahmetsiz şekilde ulaşmalarını sağlar. Böylece toplumun her kesiminin toplumsal ve ekonomik hayata katılması kolaylaşır. Ek olarak, yeterli bir toplu taşıma ağı sayesinde semtin sakinleri kentin farklı bölgelerindeki topluluklarla sosyal etkileşim kurabilirler. Ancak Kurtuluş'ta bu durumla ilgili çeşitli sıkıntılar aktarılmıştır.

...Toplu taşıma ağı, semtimizin sadece belirli bölgelerini kapsıyor. Diğer mahallelerde yaşayanlar, toplu taşıma araçlarına erişimde büyük zorluklar yaşıyorlar. Bu durum, özellikle yaşlılar ve engelliler için büyük bir sorun...(K2).

⁷⁰ Görüşmenin yapıldığı mekândan en yakın metro istasyonu olan Kurtuluş durağına olan mesafe yaklaşık 1,3 kilometredir. Bu mesafede ağırlıklı olarak dik yokuşlar bulunmakta ve bu yürüyüş sağlıklı bir gencin ortalama yürüyüş hızıyla yaklaşık 15 dakika sürmektedir.

...Toplu taşıma ağının farklı bölgeler arasındaki bağlantıları çok zayıf. Aktarma yapmak için uzun süre harcanıyor veya çeşitli araçları kullanmak gerekiyor. Bu durum, ulaşım süresini ve maliyetini artırıyor...(K4).

Su ve kanalizasyon konusu ise tüm semtte önemli bir problemdir. Ankara'nın imarı esnasında 1930'lu yıllarda yer yer kapatılmaya başlanan ve 1950'lerde ıslah çalışmaları sonucunda büyük kısmı yol altında kalan İncesu Deresi artık kanalizasyon olarak kullanılmaktadır. Özellikle yaz aylarında derenin kurumasıyla birlikte semtte yaşanan koku problemi basında da sıklıkla gündem olmaktadır.

...Yazları burada kokudan durulmuyor, neden oluyor bilmiyoruz ama yazın hep sularımız kesilir ya da kanalizasyon boruları patlar. Dereden oluyor büyük ihtimalle. Yıllar önce toprağın üzerindeki kanalizasyon borularında hastalanan çocuklar oldu. Son yıllarda o kadar sorun olmuyor ama hala kokuyor. Sadece burası da değil, taa Libya Caddesi'ne kadar... (K9).

...Yağmur yağdığında su basıyor burayı. Çankaya buraya pek fazla bakmıyor. Buraya herkes işimi göreyim gideyim gözüyle bakıyor. Öğrenciler de öyle evleri leş gibi, en ufak bir şey yapmıyorlar evleri için. Okula gidip geleyim ben zaten buralı değilim diye düşünüyor. İşte mesela geçen yıllarda şuraya butik otel yapıldı. Hep kötü insanlar kalıyor, saatlik kiralıyor odaları. Gece Kızılay'dan ulustan fuhuş için gelip bu otelde kalıyorlar saatlik olarak. Gelenler hiç düzgün insanlar değil. Evler de günlük kiralıyor. Özellikle Arka Topraklık'ta çevre çok değişik. Küçüktepe Sokakta 4 tane bina var, çıkmaz sokak zaten, sonra uçurum var yolun ortasında. Binalar yıkılıyor bazen sonra yıllarca o alanlar boş kalıyor. Haliyle oralara sonra uyuşturucu satıcıları geliyor...(K19).

Bu bölümden en düşük skor alanlar %14,7 ile 'kaldırımların genişliği' ve %18,2 ile 'yolların genişliği' olmuştur. Gerçekten de semte girildiği andan itibaren saat kaç olursa olsun ziyaretçileri trafik ve araba sıklığıyla karşılaşmaktadır. Semtin iki ucundaki metro istasyonları, çevresindeki fakülteler ve sağlık kurumları nedeniyle bu durumun yaşandığı yerel aktörler tarafından dile getirilmiştir.

...ben buraya baktığımda araba hurdalığı görüyorum, etraf araba dolu. Bu arabaların sahipleri burada oturmuyor. Kızılay'da işi olan, işine metroyla giden, hastanelere-fakültelere gelmiş olanlar buralara park ediyor...(K12).

... bizim burası bizim için mahalle, bizim için semt. Dışarıdan gelen için Kızılay'a, hastaneye yakın arabasını park edebileceği bir sokak sadece. Merkeze yakın olmanın kolaylıklarının yanında park yeri, trafik gibi sorunlarımız oluyor...(K15).

Semtte ciddi bir araba kalabalığı olduğundan dolayı süreç içerisinde mevcut kaldırımlar ya daraltılarak araba yoluna ilave edilmiş ya da kaldırımlara park eden arabalar zaman içinde normalleştirilmiştir. Bunların yanı sıra özellikle Kıbrıs Caddesi üzerinde ikinci şeride park etmiş arabalar var olan karmaşayı daha da artırmaktadır.

... başka yerde izin vermezler ama burası olunca görmezden gelinmesi daha kolay. Yıllardır bu cadde böyle, yolun ortasına park eden arabalarla dolu. Kaldırımlarda da benzer sorunlarımız var. Daralan kaldırımlar, ortası çökük kaldırımlar, birden biten kaldırımlar, çöp konteyneri ile kesilen kaldırımlar. Burada oturanlar çoğunlukla yaşlı ya da öğrenci ya o yüzden değer vermezler...(K2).

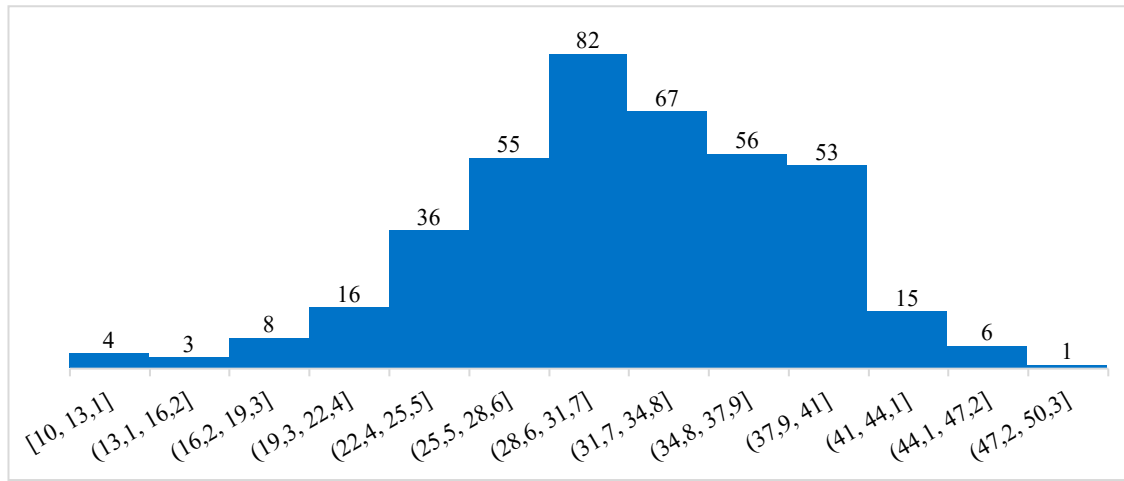
2016 yılında Karayip Denizi'nde yer alan Trinidad ve Tobago'da yapılan çalışmada mahallenin sokaklarının yapısının ve tipolojisinin kullanıcılarının tutumlarını ve güvenlikle ilgili düşüncelerini etkilediği sonucuna varılmıştır. Çalışmada kent içindeki sıkışık alanların karakteristik özellikleri; dar sokaklar, kesintili kaldırımlar, yoğun nüfus, ağaçsız sokaklar ve karmaşık konut tipleri olarak tanımlanmış ve böyle bir kentsel bölgede yaşamak kullanıcıları tarafından "huzursuz, güvensiz, kaotik ve dışlanmışlık" hisleriyle tanımlanmıştır (Johnson vd., 2016, s. 740-741).

Kentsel ulaşım sisteminde kaldırımlar; temel olarak yaya hareketliliğinin sağlanmasına imkân tanıyan, sokak arası dolaşımın sağlandığı, yayaların kent içinde güvenli, bağlantılı, erişebilir ve aynı anda görsel açıdan kent algısı yaratmaya imkân tanıyan yüzey elemanlarıdır. Kent içi yürüyüş eylemi aynı zamanda kentlilerin birbiriyle karşılaştığı, mahalle yaşamını yeniden anlamlandıran, yaşanabilir sokaklar oluşturan ve güvenli ortamların tesis edilmesine katkıda bulunan bir eylemdir (Weng vd., 2019, s. 261). Bu anlamıyla Kurtuluş'un kaldırımlarının kullanıcılarından düşük skor almış olması önemli bir bulgudur.

Genel tabloya baktığımızda katılımcıların değerlendirilmesi istenen 10 ifadenin sadece 4 tanesi katılımcıların yarısından çoğundan yeterli ve çok yeterli puanları almıştır. Buradaki değerlerin neredeyse hepsi sosyal imkân ve kamusal alanlar bölümündeki skorlarla benzer çıkmıştır.

Grafik 13'te katılımcıların bu bölümde vermiş oldukları puanların dağılımı gösterilmektedir. Yapılan analizler sonucunda minimum ve maksimum değerlerden yola çıkılarak bulunan değer aralığı (*range*) 3,1 olmuştur.

Grafik 13. Altyapı Hizmetleri Skor Dağılımları

Grafikten 13'ten görüldüğü üzere 82 katılımcı total skora 28,6-31,7; 67 katılımcı ise 31,7-34,8 aralığında puan vermiştir. Katılımcıların puanları 25,5 ile 41 aralığında yığılma göstermektedir. En düşük skor aralığında 4 katılımcı, en yüksek skor aralığında ise 1 katılımcı olduğu görülmektedir. Bu durumda katılımcıların ağırlıklı olarak 25,5 ile 41 skor aralığında yığılma gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tanımlayıcı istatistiklerin tamamlanmasının ardından, çalışmanın önemli amaçlarından biri olarak, Kurtuluş semtinde yaşayan kişilerin altyapı alan skorlarının mülkiyet durumuna göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bu karşılaştırma yapılırken, kullanıcıların mahalledeki kalıcılık durumları (kalıcı ya da geçici) göz önünde

bulundurularak, algıladıkları mahalle yeterliliklerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, kiracı olanlar ve konutları için ödeme yapanlar bir grup olarak, ev sahibi olup kira ödemeyenler ise başka bir grup olarak kodlanmıştır. Tablo 24, bu iki grup arasındaki altyapı skorları ile mülkiyet durumu arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu ilişki, semtteki altyapı hizmetlerine dair farklı mülkiyet durumlarına sahip kişilerin algılarındaki olası farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tablo 24. Mülkiyet Durumuna Göre Sosyal İmkân ve Kamusal Alan Skoru Dağılımı

		n	Ort±SS	Ortanca (Min-Mak)	Test	p
Altyapı İmkanları Skoru	Kiracılar	213	30.92±6.47	31(10-47)	1.607	0.106
	Kiracı	189	32.20±6.53	32(15-50)		
	Olmayanlar					
	Genel	402	31.52±6.52	31(10-50)		

Tablo 24'e göre kiracı olmanın ya da olmamanın, diğer bir deyişle semtte kalıcı ya da geçici olma durumunun, Kurtuluş semtindeki altyapı toplam skoruna bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Kiracı olmayanlar altyapı skorunda ortalama olarak biraz yüksek değer alsalar da bu değerlerin istatistiksel olarak fark oluşturacak kadar olmadığı ve mülkiyet durumunun etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş sınıflarına göre altyapı skorları Tablo 25'te gösterilmektedir.

Tablo 25. Yaş Sınıflarına Göre Altyapı Skoru Dağılımı

Yaş Grupları	n	Ort ± SS	Ortanca (Min-Mak)
18-25	75	31.76±6.43	31(14-46)
26-35	84	30.06±6.87	30.5(10-47)
36-45	53	31.28±5.85	31(19-42)
46-55	53	31.17±7.22	32(11-43)
56-65	69	31.86±6.11	32(17-47)
66 ve üzeri	68	33.19±6.31	32.5(17-50)
Toplam	402	31.52±6.52	31(10-50)
Test		7.706	
p		0.173	

Tablo 25'te görüldüğü üzere elde edilen bilgilere göre tüm yaş gruplarında Kurtuluş semtindeki altyapı toplam skoruna bir farklılık oluşmamıştır ($p>0.05$). Aralarda oluşan minimal skor farklılıklarının istatistiksel anlamlılığı yoktur. Bu tablo şunu anlatmaktadır ki; semtin altyapısını oluşturan hizmetlere dair farklı yaş grubuna mensup kullanıcılar arasında ayrışma yoktur. 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların ortalama skoru 31,76 iken 66 yaş ve üzeri katılımcıların ortalama skoru 33,19'dur. Bu sonuç yaşlı katılımcıların genç katılımcılardan biraz daha yüksek bir değerlendirme puanına sahip olduğunu göstermektedir. Bu farklılık, yaşa bağlı olarak mahalle altyapısına yönelik algıların ve beklentilerin farklı olabileceğini göstermeye yetmemekle birlikte beklentilere dair ufak ipuçları barındırmaktadır. Örneğin, yaşlı katılımcılar, daha fazla yaşam deneyimine ve olgunluğa sahip oldukları için ya da belki daha kanaatkâr olduklarında mahalle altyapısını daha olumlu veya eksiksiz görebilirlerken, genç katılımcıların daha yüksek standartları veya modernizasyonu göz önünde tutarak Kurtuluş'a düşük skor vermiş olması olasıdır. Bu farklılık istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte yapılan yerel aktör görüşmelerinde kayıtlara geçmiştir.

...Yaş ve eğitime göre beklentiler de değişiyor doğal olarak. Yaşlılarımızın öncelikleri arasında ring, pazar yeri ve sokakların temizliği gibi konular ön plandayken gençler daha farklı taleplerle gelebilmekte... Örneğin internet onlar için fazla yavaş, öğrenciler kütüphane, fiber gibi şeyler soruyorlar geldiklerinde...(K14).

...Benim annem burada oturuyor, onunla konuşsanız her şey çok güzel der burası için. Çünkü onun ihtiyaçlarından bakınca bakkal var, bankamatik var, Pazar kuruluyor her hafta, civarda hastane var. Sabah 7'de kalkıp akşam 11'de uyuyan ve genelde vaktini evde geçiren biri için burası çok iyi. Ama benim içim sıkılıyor akşamları, pub yok, kahveci yok. Dizi izleyeceğim bağlantı zayıf, yazın kokar, kışın yokuşları buz tutar... (K17).

Araştırmaya katılan katılımcıların Kurtuluş'ta yaşamayı neden tercih ettiklerine göre sosyal imkân ve kamusal alan skorları dağılımı Tablo 26'da verilmiştir. Elde edilen bilgilere göre fiyat, konum ve yakınlık nedeniyle ya da diğer nedenlerle semtte yaşamayı tercih edenlerin Kurtuluş'un sosyal imkân ve kamusal alan toplam skoruna bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Tablo 26. Birleştirilmiş Kurtuluş'ta Yaşama Nedenlerine Göre Altyapı Skoru Dağılımı

		n	Ort±SS	Ortanca (Min-Mak)	Test	p
Altyapı Skoru	Fiyat, Konum, Yakınlık	285	31.30±6.83	31(10-50)	0.861	0.389
	Diğer	117	32.07±5.71	32(17-47)		
	Genel	402	31.52±6.52	31(10-50)		

Mahalle yeterlilikleri algısı genellikle öznel bir değerlendirmedir. Kullanıcıların bir mahallenin veya çevrenin ne kadar yeterli olduğunu değerlendirmesi kişisel önceliklerine, tercihlerine ve algılarına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu öznel algılar genellikle sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Ancak bu çalışmada Tablo 24, 25 ve 26'dan yola çıkarak kişisel hikayelerin arka planda kalmıştır.

3.2.6. Mekâna Dair Güvenlik Algısı

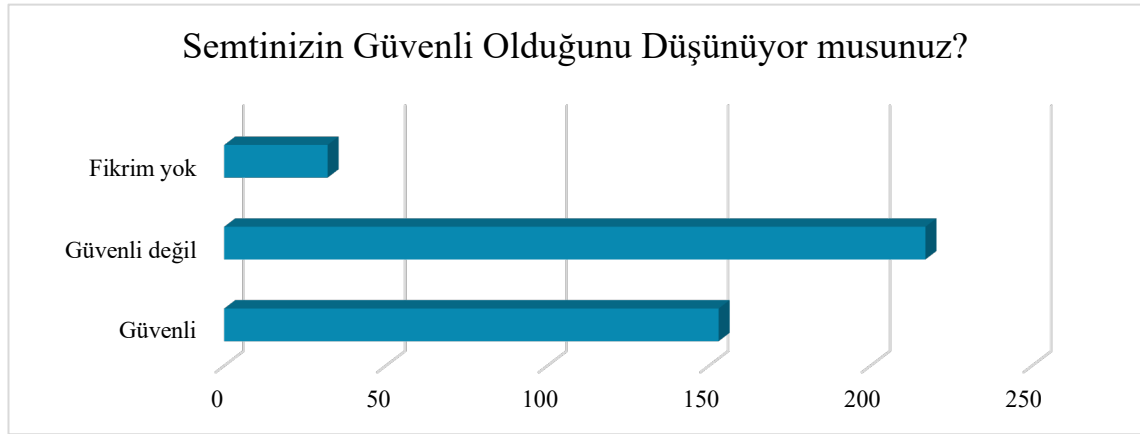
Literatürde, çöküntü bölgeleri sıklıkla güvensizlik, suç unsurları ve sokak çetelerinin varlığıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bölgeler, genellikle toplumsal sorunların yoğun yaşandığı, fiziksel ve sosyal çevre açısından geri kalmış alanlar olarak tanımlanır. Çalışmalar, bu bölgelerde suç oranlarının yüksek olduğunu, illegal faaliyetlere sıklıkla ev sahipliği yaptığını ve sakinlerinin genel olarak yoğun bir güvensizlik hissi içerisinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, çöküntü bölgelerinin yalnızca fiziksel çevreye değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik ve sosyal algılarına da olumsuz etkilerde bulunduğunu göstermektedir.

Araştırmanın teorik çerçevesinde bu bulgular ele alınmış ve çöküntü bölgelerinin güvensizlik duygusu üzerindeki etkisi detaylandırılmıştır. Özellikle suç oranlarının yüksekliği, çetelerin etkinliği ve yasal olmayan faaliyetlerin yaygınlığı, bu bölgelerde yaşayan bireylerin güvenlik algısını şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, bu bölgelerdeki sosyoekonomik dezavantajların, suçla ilişkili faaliyetlerin sürdürülmesine zemin hazırladığına ve güvenlik algısını daha da olumsuz etkilediğine dikkat çekilmiştir.

Bu kapsamda, araştırmada katılımcılara mekâna dair güvenlik algılarının detaylı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak sorular yöneltmiştir. Güvenlik algısı, bireylerin bulundukları çevreye ilişkin duygusal ve bilişsel değerlendirmelerinin bir yansımasıdır ve bu algı, bireylerin çevre ile olan etkileşimlerini, yaşam kalitelerini ve sosyal bağlarını doğrudan etkilemektedir. Araştırmanın bu bölümü, katılımcıların yaşadıkları semti güvenli olarak değerlendirip değerlendirmedikleri üzerine odaklanmıştır. Bu sorular, hem bireylerin günlük yaşamlarındaki güvenlik algılarını hem de semtin genel itibarıyla nasıl bir toplumsal bağlamda değerlendirildiğini anlamaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

Katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı Grafik 14’te verilmektedir.

Grafik 14. Sementin Güvenli Bulunma Durumu

Katılımcıların %54’i semtlerinin güvenli olmadığını düşünürken; %38’i güvenli olduğunu; %8’i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Sementin güvenilirliği hakkında fikri olmayanların oransal fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu cevabı veren katılımcıların demografik özelliklerine bakılarak durum anlaşılmasına çalışılmıştır. Buna göre fikrim yok cevabı veren katılımcı sayısı 32’dir. Bu 32 kişinin 24’ünün (%75) 18-35 yaş aralığında olduğu ve yine bu 32 kişinin 19’unun da (%60) öğrenci olduğu görülmüştür. Bu nedenle, sementin güvenli olup olmadığı konusunda fikri olmayan grubun semtle bağının zayıf olduğu ve mahalleyle kurduğu ilişkinin güçsüz olduğu söylenebilir.

Semtin güvenliğiyle ilgili katılımcıların görüşleri, demografik özelliklerine, semtteki ikamet süresine ve mahalledeki memnuniyet düzeyine göre karşılaştırılmıştır. Bu verilerde yalnızca cinsiyet ve memnuniyet düzeyi ile güvenlik algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tablo 27'de bu karşılaştırmalı analizin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 27. Semtin Güvenli Bulunma Durumuna Göre Anlamlı Değişkenler

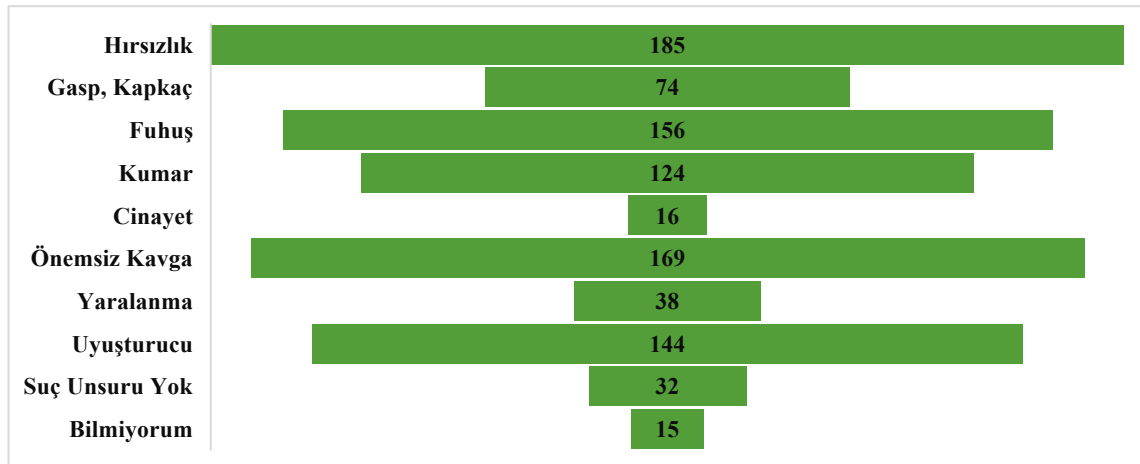
		Semti Güvenli Bulma Durumu				
		Hayır	Bilmiyorum	Evet	Toplam	
Katılımcıların Cinsiyeti	Kadın	n	78	30	9	117
		P	66,7%	25,6%	7,7%	100%
	Erkek	n	139	123	23	285
		P	48,8%	43,2%	8,1%	100%
	Toplam	n	217	153	32	402
		P	54,0%	38,1%	8,0%	100%
Mahalleden Memnun Olma Düzeyi	Hiç memnun değil	n	6	0	0	6
		P	100%	0,0%	0,0%	100%
	Memnun değil	n	28	6	3	37
		P	75,7%	16,2%	8,1%	100%
	Orta	n	65	29	15	109
		P	59,6%	26,6%	13,8%	100%
	Memnunum	n	104	93	14	211
		P	49,3%	44,1%	6,6%	100%
	Çok memnunum	n	14	25	0	39
		P	35,9%	64,1%	0,0%	100%

Tablo 27'deki verilere göre, kadın katılımcıların %66,7'si semtlerini güvenli bulmadığını belirtirken, erkeklerde bu oran %48,8'dir. Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, katılımcıların çoğunluğu semti güvenli bulmamaktadır. Güvenli hissetmek, insanların en temel insani ihtiyaçlarından biri olup, aynı zamanda toplumların gelişmişlik düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Afshani ve Hamaneh (2012), İran'ın Yezd kentindeki gettolarda yaptıkları araştırmada, bu tür mahallelerde güvenlik hissinin oldukça düşük olduğunu ve Kurtuluş örneğinde olduğu gibi, kadınlar ile erkekler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgu, semtin güvenlik algısının cinsiyet bazında farklılıklar gösterebileceğini ve genel güvenlik hissinin toplumun yapısıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Araştırmada güvenlik hissi ile anlamlı ilişkisi bulunan bir diğer faktör, katılımcıların mahallede yaşamaktan duydukları memnuniyet düzeyidir. Tablo 27’deki verilere göre, katılımcıların memnuniyet düzeyi arttıkça, mahallenin güvenilirliğine dair algılarının da olumlu yönde değiştiği gözlemlenmektedir. Semtte yaşamaktan hiç memnun olmayan katılımcıların tamamı, memnun olmayanların %75’i mahallenin güvenli olmadığını belirtirken; orta düzeyde memnun olanların %59,6’sı, memnun olanların yaklaşık %50’si ve çok memnun olanların ise yalnızca %35,9’u mahallenin güvenli olmadığını düşünmektedir. Bu bulgular, katılımcıların mahallenin güvenli olduğunu düşünme durumlarının, semtte yaşamaktan duydukları mutlulukla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Katılımcılara, semtte ağırlıklı olarak hangi suçların işlendiği konusunda düşündükleri de sorulmuştur. Bu bölümde, katılımcılara “diğer” seçeneği de dâhil olmak üzere 12 farklı suç türü sunulmuş ve herhangi bir sayı sınırlaması olmaksızın, istedikleri kadar seçenek belirleyebilecekleri ifade edilmiştir. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların dağılımı, semtteki suç algılarını ve endişeleri daha iyi anlayabilmek için Grafik 15’te görselleştirilmiştir. Bu veri, semtteki suç türlerine dair bireysel algıları ve semt sakinlerinin güvenlik hissini yansıtmaktadır.

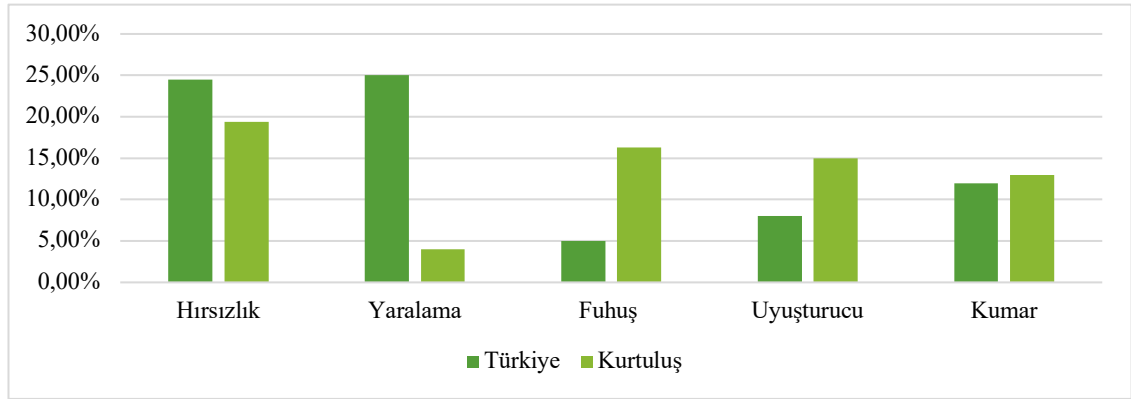
Grafik 15. Ağırlıklı Olarak İşlenen Suç Türlerinin Dağılımı

Grafik 15'ten görüldüğü üzere katılımcıların en çok işlendiğini düşündükleri suçlar sırasıyla hırsızlık (%46), önemsiz ufak tefek kavgalar (%42), fuhuş (538,3) ve uyuşturucu satışı ve kullanımıdır. Sıklık olarak en az verilen cevaplar ise %3,7 ile “bilmiyorum, %4 ile “cinayet” ve %8 ile “mahallede suç işlenmemekte” kategorileri olmuştur.

TÜİK'ten elde edilen 2020 verilerinde Türkiye’de ağırlık olarak işlenen suç türleri sırasıyla yaklaşık %25 ile yaralama, %24,5 ile hırsızlık, %12 ile kumar oynatma ve oynama, %8 ile uyuşturucu imalatı, satışı ve kullanımı ve %5 ile cinsel suçlar yer almaktadır. Kurtuluş’ta en çok telaffuz edilen suç türleri ile Türkiye karşılaştırması Grafik 16’da yer almaktadır.

Grafik 16. Türkiye-Kurtuluş Suç Türü Karşılaştırması

Grafikten 16’dan görüldüğü üzere katılımcıların beyanlarına göre Kurtuluş’ta fuhuş ve uyuşturucu oranları Türkiye ortalamasının epey üzerindedir. Kumar kategorisi ise Türkiye ortalamasına oldukça yakındır. Yerel aktör görüşmelerinde bölgedeki suç türleriyle ilgili aşağıdaki ifadeler dikkat çekmektedir:

...Mahallede yaşlılar çok fazla, hırsızlar genelde en zayıf kimseleri, yakalandıklarında mukavemet gösteremeyecek insanların evine girerler. Bu nedenle en çok hırsızlık olduğu söylenebilir...(K20).

Son yıllarda ciddi bir fuhuş problemi var. Buradan giden eski ev sahipleri daha yüksek kira aldıkları için Özbek ve Kırgızlara kiralamaya başladılar. Biri gelince zaten yıllar içinde devamı da geldi... Bunlar genelde kötü kadın,

Ulus'ta çalışıyorlar. Pandemide pavyonlar, barlar kapanınca evde iş tutmaya başladılar... Mahalleye pek zararları yok ama sen ister misin üst katında fuhuş yapılmasını...(K8).

Çöküntü bölgelerinin suç ve suç çeteleriyle ilişkili yapısı Batı'daki örnek çalışmalarda çokça mevcut olmakla birlikte Kurtuluş örneği suçluların semt kullanıcılarından olmaması nedeniyle bu örneklerden ayrılmaktadır. Kurtuluş'ta suç oranının yüksek olduğu görülmekle birlikte suçlu oranının yapılan yerel aktör görüşmelerinde yüksek olmadığı görülmüştür. Ancak bölge işlenen suçların kim tarafından işlendiği bu noktada önemsiz kalmaktadır. Çünkü, Slattey'in (1985, s. 29-31) de çalışmasında dikkat çektiği üzere, bölgede artan suç oranları zamanla eski kullanıcıların bölgeyi terk etmesine neden olmakta ve onlardan boşalan alanlar düşük gelir grupları tarafından istila edilmektedir.

...Şimdi şöyle bir fark var. Semtte suç işleniyor mu evet ama işleyenler buralı değil. Yani buranın halkı suçlu, hükümlü değil. Bu tipler suç işlemeye buraya geliyor. Hırsızlığı burada yapıyor ama hırsız buralı değil. Neden burayı seçiyorlar dersin onu ben bilemem, buranın halkı zengin de değil ama yaşlılar herhalde ondandır...(K3).

...Yukarı mahallelerde uyuşturucu satıcılar var, satanlar buralı değil ama daha çok Mamak'tan geliyorlar satışı burada yapıyorlar. Çünkü satın alacak kişi Mamak'ı güvensiz buluyor oraya gitmek istemiyor, burası merkezi de aynı zamanda, ulaşımı kolay. O yüzden alışverişi burada yapıyorlar...(K21).

...100 hırsızlık oluyorsa 95'i buralı değil. Ama bunlar adi hırsızlık yani her yerde olan şeyler. Bizim mıntıkada asayiş olarak en çok taciz şikayetleri geliyor. Bu anlamda Kurtuluş üniversitelere yakın olmasından dolayı hem avantaja hem dezavantaja sahip. Üniversiteli kızları çok rahatsız ediyorlar. Burada fakülteler var, kızlar burada oturuyor, burada yiyip içiyorlar dışarıdan kopuk tipler geliyor. Takip ediyorlar, laf atıyorlar...(K5).

Çöküntü bölgelerinde çocuk suçlu oranları da semtin sosyolojik doku bozulmasının önemli göstergelerinden biridir (Uyan, 2008, s.16). Bu durumla ilgili iki yerel aktör benzer ifadelerle semtte çocuk suçluluğuna dikkat çekmiştir:

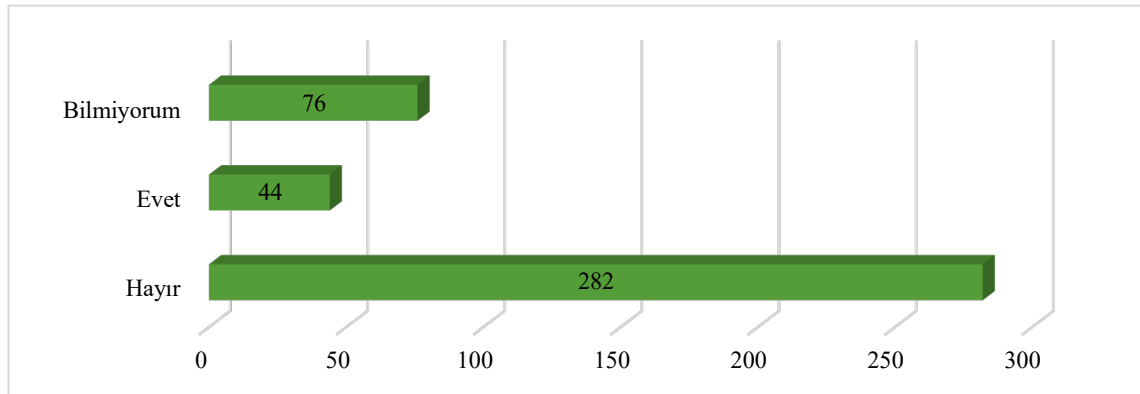
...en çok mahkeme kâğıdı getiriyorum ben. Baksanıza şunlara...66. Asliyeden, 49. Ceza mahkemesinden vs. şunlara baksanıza neler var, iş mahkemesi var, boşanma davaları, icra kağıtları. Özellikle icra kağıtları çok

var. Bölgede neredeyse icralık olmayan daire yok. Ama en çok dikkatimi çeken son zamanlarda suça sürüklenen çocuk diye celpeler geliyor. Eskiden dikkatimi çekmezdi, şimdi özellikle bakıyorum. Küçük çocuklar hırsızlık yapıyorlar...(K9).

...Küçük yaştakilerin suç işleme oranları arttı. Özellikle göçmenlerin çocuklarında yaşıyoruz bu durumu. Çocuklar daha az ceza alır ya da yakalanırlarsa insanlar acıyıp polise gitmez diye bilerek yapıyorlar. Öyle eve girip evden hırsızlık yapmak gibi önemli meblağlar değil ama daha çok yankesicilik gibi ya da dilencilik gibi...(K5).

Çalışma kapsamında katılımcılara semtlerinde illegal gruplar tarafından işgal edilmiş mekânların olup olmadığı sorulmuştur. Soruya verilen cevapların dağılımı Grafik 17’de gösterilmektedir.

Grafik 17. Semtte İşgal Edilmiş Mekânların Varlığı

Grafikte görüldüğü üzere katılımcıların %70’i bu soruyu olumsuz cevaplarırken %11’i olumlu %19’u ise bilmediklerini ifade etmiştir. Bu noktada bilmiyorum cevabını veren 76 kişinin demografik özelliklerine bakılarak durum anlamlandırmaya çalışılmıştır. Buna göre biliyorum cevabını veren 76 kişinin %50’sinin 18-35 yaş aralığında olduğu; yine bu kişilerin %55’inin Kurtuluş’ta 1-5 yıl arası süredir ikamet ettiği ve yaklaşık %50’sinin semtin güvenli olup olmadığına dair fikri olmayan katılımcılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Buradaki verilerle semtin güvenliliğine dair fikri olmayan kişilerin verileri birleştiğinde semtteki genç nüfusun semtin dinamikleri hakkında bilgi ve fikirleri olmadığını söylemek mümkün görünmektedir.

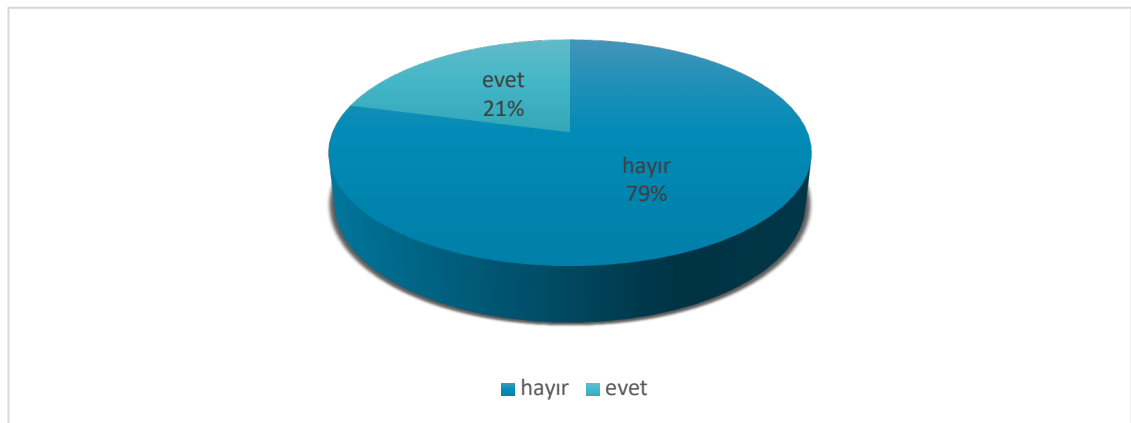
Grafik 17’den görüldüğü üzere, katılımcıların büyük çoğunluğu semtlerinde işgal edilmiş mekânların bulunmadığını düşünmektedir. Gerçekten de araştırmacının kişisel gözlemleri ve yerel aktörlerle yapılan görüşmelerde, semtte bu tür mekânların varlığına dair herhangi bir veri gözlemlenmemiştir. Ancak bu soruya 'evet' yanıtı veren 44 katılımcı olmuştur. 44 katılımcının diğer sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde, 32 kişinin aynı zamanda mahallede kültürel olarak hâkimiyet kurmuş grupların olup olmadığı sorusuna da (bkz. Tablo 18) 'evet' cevabını verdikleri görülmüştür. Bu farklılığın anlamlandırılmasında, yerel aktörlerle yapılan görüşmeler yol gösterici olmuştur.

...tek tük de olsa var. Mesela Dilekler’de kentsel dönüşüm kapsamında yıkılmış ya da içi boşaltılmış binalar var. 1-2 yıldır metruk halde duruyor orası. Oralarda kontrol zayıf olduğu için uyuşturucu kullananlar oluyor bazen...(K3).

...Topraklık’ın arkasında sonu uçurum olan çıkmaz sokaklar var. Mahallenin gençleri orada takılıp içki içiyorlar, müzik dinliyorlar. Haliyle gürültü vs. de oluyor. Zararsızlar ama mahalleli rahatsız oluyor yine de o tarafı zaten kadınlar çocuklar pek tercih etmiyor yürümek için...(K18).

Semt sakinlerine semte yeni taşınan insanlarla ilgili olarak muhtarlarla görüşüp görüşmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların yanıtlarının dağılımı Grafik 18’de yer almaktadır.

Grafik 18. Yeni Taşınanlar Hakkında Muhtarla Görüşme Dağılımı

Shaw ve McKay'in (2010, s. 834) 'sosyal örgütsüzlük' kuramında çöküntü bölgelerinin nüfus hareketliliğinin doğrudan veya dolaylı olarak sakinlerde mahalle aidiyetinin kaybolmasına ve bunun sonucunda da sosyal çözülmeye gidildiğine işaret edilmektedir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplardan semt sakinlerinin çoğunlukla yeni komşularıyla ilgili muhtarlarla fikir alışverişinde bulunmadıkları görülmektedir. Elde edilen nitel ve nicel verilere dayanarak Shaw ve McKay'in çöküntü mahallelerinde görülen sosyal örgütsüzlüğün Kurtuluş örneğinde doğrulandığı söylenebilir.

...Öyle şeyler eskiden kaldı, artık kimse bize bir şey sormuyor. Çok eski sakinlerimiz var eski alışkanlıklardan bazen onlar gelip sorar, yeni biri taşındı kimdir necidir diye...Mahalle kültürü pek kalmadı, artık herkes kendi evinin içinde müstakil yaşıyor...(K7).

...Amcalarımız teyzelerimiz gelir arada. Genellikle öğrencilerden şikâyet ederler. Eve geç geliyorlar, kızılı erkekli oturuyorlar ya da çok gürültü yapıyorlar diye. Muhtar olarak benim yapabileceğim bir şey yok. En fazla kıramadığım zaman bazen öğrenciyi arayıp rica ediyorum, dikkat edin diyorum. İşe yarıyor mu bilmiyorum...(K6).

Alan araştırmasının bu bölümünde Kurtuluş'un güvenlik algısı üzerine önemli bilgiler sunulmuştur. Katılımcıların çoğunluğu, semti güvenli bulmamıştır ve belirtilen endişeler arasında hırsızlık, kavgalar, fuhuş ve uyuşturucu satışı ve kullanımı öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, katılımcılar işgal edilmiş mekânların nadir olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, semt sakinlerinin yeni komşularıyla ilgili muhtarlarla fikir alışverişinde bulunma eğiliminde olmadığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak elde edilen bulgular, semtin güvenlik durumu ve sosyal etkileşim dinamikleri açısından önemli bir değerlendirme olanağı sunmakla birlikte katılımcıların güvenlik algısı açısından Kurtuluş'un, çöküntü bölgelerindeki görülen güvensizlik hissiyle benzer sonuçlara sahip olduğu göstermiştir.

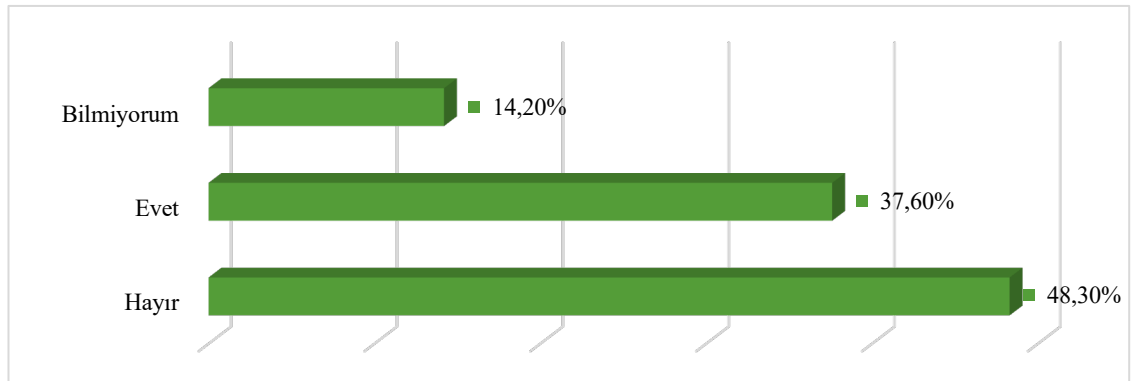
3.2.7. Kurtuluşluların Kurtuluş'a Karşı Tutumları

Anket kağıdının son bölümünde katılımcılara semtlerine dair algı ve tutumlarını değerlendirmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Toplamda 10 adet sorunun yer aldığı bu

bölümde 3 adet açık uçlu soruya yer verilerek katılımcıların görüşlerinin mümkün olduğunca sınırlamaya gidilmeksizin yansıtılması amaçlanmıştır. Kullanıcıların konutlarına ve semtlerine ilişkin bireysel düşüncelerinin ve gelecek öngörülerinin bölgenin fiziksel ve kamusal alanlarına doğrudan yansıtacağı düşüncesinden yola çıkılarak bu bölümdeki verilerin semtin çöküntüleşme sürecine dair fikir verdiğine inanılmaktadır.

Kullanıcıların mahalle memnuniyet düzeyleri önceki bölümde sorulmuş ve buna ilişkin yanıtlara Grafik 9'da yer verilmiştir. Ancak bu soruya cevap veren katılımcıların olası ikincil nedenlerinden (yaşam alışkanlıkları, başka bir yere gitmenin yükleyeceği ekonomik maliyetler veya kişisel hikayeleri vb.) dolayı soru değiştirilerek "tanıdıklarınıza Kurtuluş'a taşınmalarını tavsiye eder misiniz?" şeklinde yeniden sorulmuştur. Çünkü bir kişinin mahallesini tanıdığına tavsiye etmesi aslında kişinin mahallenin yaşam koşullarından, çevresel faktörlerinden, sosyal olanaklarından memnun olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ilgili soruya verdikleri yanıtların dağılımı Grafik 19'da ve önceki soruyla ilişkili çapraz tablosu Tablo 28'de verilmektedir.

Grafik 19. Katılımcıların Semti Tanıdıklarına Tavsiye Etme Dağılımı

Grafik 19'a göre katılımcıların yarısına yakını semti tanıdıklarına tavsiye etmediklerini/etmeyeceklerini ifade ederken, katılımcıların %14,20'si ise 'bilmiyorum' cevabını vermişlerdir. Grafik 9'da ise mahallede yaşamaktan olan memnun ve çok memnun olan katılımcıların oranı (52+10) %62'dir. Ancak Kurtuluş'u başkalarına

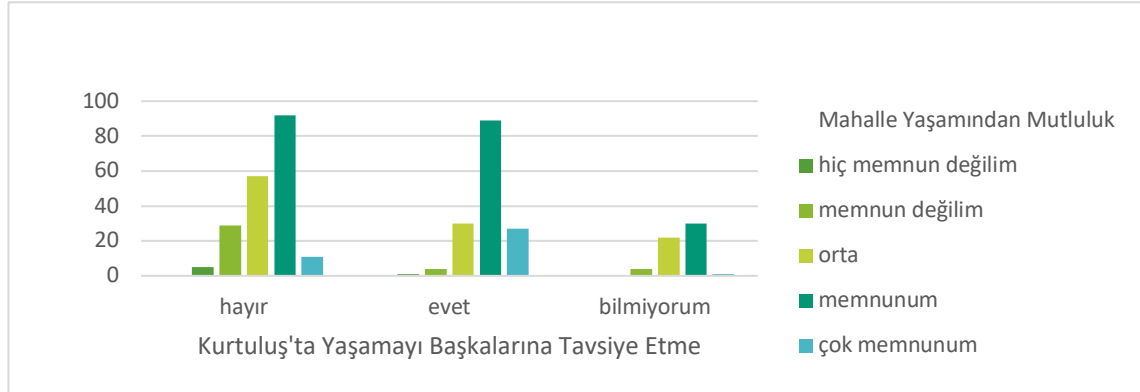
tavsiye eden katılımcı oranı %38 dolaylarında çıkmıştır. Bu durumda aradaki %24'lük oran farkını yaratan 99 katılımcının mahalleden yaşamaktan mutlu olmalarına karşın tanıdıklarına Kurtuluş'u tavsiye etmediğini veya bu konuda kararsız olduklarını söylemek mümkündür. Araştırmacı tarafından anketler yapılırken katılımcıların bu iki soruya verdiği cevapların birbiriyle çeliştiği fark edilmiş ve anket kâğıdı sonlandırıldıktan sonra bu durumun sebebi sorularak katılımcıların verdiği cevaplar not alınmıştır. Verilen cevaplar doğrultusunda katılımcıların görüşleri 3 grupta toplanmıştır. Bunlardan ilki, kişiler kendi yaşam alışkanlıkları, çocukluk anıları veya duygusal diğer nedenlerle semtte yaşamaktan memnun oldukları ama aynı nedenlerin yeni taşınan biri için geçerli olmayacağı öngörüsüyle tanıdıklarına tavsiye etmeyeceğini ifade eden gruptur. İkinci gruptakiler ise okula veya iş yerine yakınlık gibi semtin kendi özel ihtiyaçlarına hitap ettiğini ancak aynı durumda olmayanlara semtin hitap etmeyeceğini düşündükleri için semte taşınmayı tanıdıklarına tavsiye etmediklerini söyleyenler olmuştur. Son olarak semtin fiziksel eskiliği, yoğun nüfus ile aşırı yapılaşma ve kültürel sosyal mekânlarının eksikliği gibi dezavantajlarının kendisi için göz ardı edilebilir olduğunu ancak başkalarının semt tercihi bu tür faktörlerin öncelikli olabileceğinden dolayı tanıdıklarına tavsiye etmeyen bir grup olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 28. Mahalle Yaşamından Duyulan Memnuniyetin Semti Tanıdıklara Tavsiye Etme Üzerindeki Etkisi

		Kurtuluş'u Tanıdıklara Tavsiye Etme				p
		Hayır	Evet	Bilmiyorum	Toplam	
Mahalleden Memnun Olma Durumu	Hiç	5	1	0	6	<0.001
	Memnun	2,6%	0,7%	0%	1,5%	
	Değil					
	Memnun	29	4	4	37	
	Değil	14,9%	2,6%	7%	9,2%	
	Orta	57	30	22	109	
		29,4%	19,9%	38,6%	27,1%	
	Memnun	92	89	30	211	
		47,4%	58,9%	52,6%	52,5%	
	Çok	11	27	1	39	
	Memnun	5,7%	17,9%	1,8%	9,7%	
Toplam		194	151	57	402	

Tablo 28’de bahsi geçen iki değişken arasındaki ilişki gösterilmektedir. 99 katılımcının iki soruya vermiş oldukları çelişkili yanıtlara rağmen iki değişken arasındaki ki-kare testi sonucu istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Buna göre, katılımcıların mahalleden memnun olma seviyelerinin arttıkça semti tanıdıklarına tavsiye etme eğilimleri güçlenmektedir.

Grafik 20. Mahalle Yaşamından Duyulan Memnuniyet*Semti Tanıdıklara Tavsiye Etme Çapraz Grafiği

Verilerin grafiğe dökülmüş hali Grafik 20’de gösterilmektedir. Görüldüğü üzere semtte yaşamaktan memnun çok memnun olan katılımcıların büyük bir çoğunluğu semti tanıdıklarına tavsiye etmektedir. Grafik 20’de görüldüğü üzere 'bilmiyorum' cevabını veren katılımcıların sayısı memnuniyet düzeyi azaldıkça artmaktadır. Mahalle yaşamından memnun olan katılımcıların ise semti başkalarına tavsiye etme ve etmeme oranları neredeyse aynıdır. Yapılan analizlerde bu durumu Kurtuluş’ta yaşama süresinin etkilediği görülmüştür. Kurtuluş’ta yaşanan süre arttıkça memnuniyet düzeyi kısmi olarak artmakta ancak bu artış eğilimi semti tanıdıklara tavsiye etme eğilimine yansımamaktadır.

Katılımcılardan Kurtuluş’ta yaşamanın kolaylıklarını tanımlamaları istenmiştir. Katılımcılara sınırlama getirilmeyerek istedikleri sayıda cevap verebilecekleri belirtilmiştir. Bu soruda verilen cevaplar araştırma tamamlandıktan sonra ilk aşamada en çok kullanılan kelimelere göre kategorilendirilmiş (toplamda 9 kategori elde edilmiş) ve bu kategoriler SPSS’e nicel olarak girilmiştir. Ardından analiz sonuçlarını anlamlı

kılması amacıyla katılımcıların cümleleri yorumlanmıştır. Bu kategorilendirme sonucunda verilen cevapların dağılımı Tablo 29’da verilmektedir.

Tablo 29. Katılımcıların Gözünden Kurtuluş’taki Yaşam Kolaylıkları Dağılımı⁷¹

Kurtuluş’ta Yaşamının Kolaylıkları	Sıklık	Yüzde
Semte Aşına Olmak	88	21.9
Merkeze Yakınlık	286	71.1
Metroya Yakınlık	96	23.9
Pazar Market Genişliği	55	13.7
Ekonomik Olması	55	13.7
Üniversiteye Yakınlık	16	4.0
Sağlık Kurumlarına Yakınlık	23	5.7
Diğer	2	.5
Kolay Yanı Yok	4	1.0

Tablo 29’da görüldüğü üzere, Kurtuluş’ta yaşamının kolaylıklarının ilk 3 sırasında; %71,1 ile merkeze yakınlık, %23,9 metroya yakınlık ve %21,9 semte aşına olmak yer almıştır. Katılımcıların neden semtte oturmayı tercih ettiklerinin dağılımı hatırlanacak olursa (bkz. Grafik 7), katılımcıların %36,1’inin Kurtuluş’u konumu nedeniyle, %27,6’sının kendi tercihi dışında, %26,9’unun konut fiyatları nedeniyle ve %25,6’sının da semtin iş yerine yakın olması nedeniyle tercih ettiği bilinmektedir. Görüldüğü üzere katılımcılar için semtte yaşamayı tercih etmenin ağırlıklı olarak nedeni semtin konumu olmakla birlikte aynı zamanda bu neden semt yaşamının kolaylaştırıcı etkilerinin de başında yer almaktadır. Yine semtin Kurtuluş, Kolej ve Dikimevi metro duraklarına yakınlığı katılımcılar açısından kolaylık sıralamasında 2. sırada yer almıştır. Semtte uzun süredir ikamet etmekte olan katılımcılar semte alışkın olmalarının da semtte yaşam açısından kolaylaştırıcı olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların yaklaşık olarak %14’ü semtin pazar-market imkanlarının bir kolaylık nedeni olduğunu ifade ederken %14 oranında semtin ekonomik olması da kolaylaştırıcı etken olarak öne çıkmıştır. Aynı soru yerel aktör görüşmelerinde de sorulmuştur.

⁷¹ Tablo şöyle okunmalıdır: 402 katılımcının 88’i (katılımcıların %21,9’u) semte aşına olmanın semtte yaşamayı kolaylaştırıcı bir etken olduğunu dile getirmiştir.

Görüşmeciler konuyla ilgili olarak ağırlıkla yine konum, toplu ulaşım ve aşinalık konularını ön plana çıkarmışlardır.

...En güzel yanı merkezin ortasında oturmak. Bir yerde işim olsa bir arkadaşım ile buluşacak olsam merkezi yerlere para ve vakit kaybetmeden gidebiliyorum...(K11).

...Merkezi olmakla birlikte semtimizde hala geleneksel mahalle kültürüne ait öğeler mevcut. Her pazartesi Pazar kuruluyor, neredeyse her sokakta bakkal manav vardır. Gece sigaran bitse en fazla yan sokakta açık yer bulursun mutlaka. Bazı muhitler oluyor hava karardı mı in cin top oynar, burası öyle değil...(K22).

Katılımcıların Kurtuluş'ta yaşamının kolay yönlerinin neler olduğuna dair verdikleri cevapları mülkiyet durumlarına, yaş sınıflarına ve birleştirilmiş Kurtuluş'ta yaşama nedenlerine göre *ki-kare analizi* yapılmıştır. Çıkan sonuçlar sırasıyla Tablo 30, 31 ve 32'de yer almaktadır.

Tablo 30. Mülkiyet Durumuna Göre Kurtuluş'ta Yaşamının Kolaylıkları

		Kiracılar		Diğerleri		Genel		p
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	
Kurtuluş'ta yaşamının kolaylığı nedir?	Ekonomik Olması	36	10.5%	19	6.9%	55	8.9%	0.040
	Merkeze Yakınlık	159	46.2%	127	46.2%	286	46.2%	
	Metroya Yakınlık	57	16.6%	39	14.2%	96	15.5%	
	Pazar Market Genişliği	30	8.7%	25	9.1%	55	8.9%	
	Sağlık Kurumlarına Yak	9	2.6%	14	5.1%	23	3.7%	
	Semte Aşına Olmak	40	11.6%	48	17.5%	88	14.2%	
	Üniversiteye Yakınlık	13	3.8%	3	1.1%	16	2.6%	

Elde edilen bilgilere göre kiracı ve kiracı olmayan diğer katılımcıların Kurtuluş'ta yaşamayı kolaylaştıran seçenekleri ($p=0.040$) hakkındaki düşünceleri birbirinden farklı olup diğer tüm durumlarda istatistiksel olarak farklılık elde edilememiştir ($p>0.05$). Hem kiracıların hem de kiracı olmayanların Kurtuluş'ta yaşamayı kolaylaştırdığını düşündüren durumlar %46,2 ile merkeze yakınlık iken kiracıların metroya yakınlık yüzdesi ile kiracı

olmayan sakinlerin ise %17,5 ile semte aşına olması oranı farklılığı yaratmıştır. Kiracı olmayan grubun semtteki ikamet sürelerinin kiracı olanlara nispeten daha uzun olduğu düşünüldüğünde bu sonuçlar anlamlı olmaktadır. Keza semtin kolaylığının semte aşına olunmasından geldiğini söyleyen 88 kişinin 57'sinin (%65) semtteki ikamet süresinin 10 yıl ve daha üzerinde olduğu görülmüştür.

Katılımcıların yaş sınıflarına göre semtte yaşamının kolaylaştırıcı yanlarıyla ilgili düşüncelerinin dağılımı Tablo 31'de gösterilmektedir. Tablo 31'e göre ≤ 45 ve >45 yaş olan bireylerin Kurtuluş'ta yaşamayı kolaylaştıran ($p < 0.001$) seçenekler hakkındaki düşünceleri birbirinden farklılık göstermektedir. 45 yaş ve altında olan grupların diğer yaş grubuna göre en önemli farklı kolaylığı metroya yakınlık oranırken (%20.3'e %10); >45 yaş grubunda bulunanların diğer yaş grubuna göre en önemli kolaylaştıran farklılığı (%10.8-%18) semte aşına olmaktır.

Tablo 31. Yaş Sınıflarına Göre Kurtuluş'ta Yaşamının Kolaylıkları

		≤ 45		>45		Genel		p
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	
Kurtuluş'ta yaşamının kolaylığı nedir?	Ekonomik Olması	28	8.5%	27	9.3%	55	8.9%	<0.001
	Merkeze Yakınlık	157	47.6%	129	44.6%	286	46.2%	
	Metroya Yakınlık	67	20.3%	29	10.0%	96	15.5%	
	Pazar Market Genişliği	23	7.0%	32	11.1%	55	8.9%	
	Sağlık Kurumlarına Yak	6	1.8%	17	5.9%	23	3.7%	
	Semte Aşına Olmak	36	10.9%	52	18.0%	88	14.2%	
	Üniversiteye Yakınlık	13	3.9%	3	1.0%	16	2.6%	

Bu sonuçlar, farklı yaş gruplarının yaşam tercihlerinde ve önceliklerinde belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. 45 yaş ve altındaki katılımcıların Kurtuluş'ta yaşamayı kolaylaştıran en önemli faktör olarak metroya yakınlığı belirtmeleri, genç ve orta yaşlı bireylerin hareketlilik, ulaşım kolaylığı ve iş-yaşam dengesine verdikleri önemi de yansıtmaktadır. Diğer yandan, 45 yaş üstü katılımcıların en önemli kolaylaştırıcı faktör olarak semte aşına olmayı belirtmeleri, daha yerleşik, stabil ve tanıdık bir çevrede yaşadıklarını göstermektedir. Tablonun detaylı analizi yapıldığında yaş grubuna göre

semtin kolaylaştırıcı yönlerinin farklılaşmasının altında yaşam tarzı ve mobilite, güvenlik ve topluluk bağları ile fiziksel-sosyal ihtiyaçların farklılaştığı görülmüştür.

Genç gruba giren katılımcıların gündelik hayatlarında daha fazla mobil olduklarından dolayı (işe, okula gitmek veya diğer sosyal aktivite mekânlarına ulaşım) bu grup için ulaşımın rahat olması zaman verimliliği sağlamaktadır. Yaş grubu yükseldikçe (yüksek yaş grubu katılımcılar ağırlıklı olarak emeklilerden oluşmakta) gündelik hayatın geçtiği mekân sayısı azalmakta ve dolayısıyla semtin metroya yakınlığının da önemi azalmaktadır. Genç yaş grubundaki katılımcılar için metroya yakın olmak, sosyal etkinliklere katılmayı, arkadaşlarla buluşmayı ve kent merkezinde aktif bir yaşam sürmeyi kolaylaştırırken; daha yaşlı gruptaki katılımcılar için semte aşına olmak ve tanıdık bir çevrede bulunmak, kent merkezine hızlı ve kolay bir şekilde ulaşmaktan daha önemli bir hale gelmektedir. Bu fark, farklı yaş gruplarının semtte yaşamayı kolaylaştıran faktörleri algılama biçimindeki farklılıklara işaret etmektedir.

Son olarak, yaş ilerledikçe fiziksel hareketliliğin azalmasıyla birlikte tanıdık bir çevrede bulunmanın günlük yaşam aktivitelerini daha kolay hale getirdiği vurgulanmıştır. Bu duruma ek olarak, daha yaşlı katılımcıların semtte daha uzun süredir ikamet etmeleri, sosyal çevrelerinin büyük ölçüde semt içinde şekillenmesine yol açmıştır. Bu durum, gündelik yaşamın semt içerisinde geçirilmesini ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu faktörler, farklı yaş gruplarının Kurtuluş'ta yaşamayı kolaylaştıran unsurlar hakkındaki görüşlerinin neden farklılık gösterdiğini açıklamaktadır.

Katılımcıların birleştirilmiş Kurtuluş'ta yaşama nedenlerine göre Kurtuluş semtinin kolay yönleriyle ilgili düşüncelerinin dağılımı Tablo 32'de verilmektedir. Buna göre, Kurtuluş'ta yaşama kolaylığı ile Kurtuluş'ta yaşama nedenleri bakımından istatistiksel olarak önemli olan az bir fark çıkmıştır.

Tablo 32. Birleştirilmiş Kurtuluş'ta Yaşama Nedenlerine Göre Kurtuluş'ta Yaşamamanın Kolaylıkları

		Birleştirilmiş Kurtuluştaki Yaşama Nedenleri						
		Fiyat, Konum, Yakınlık		Diğer Nedenler		Genel		p
Kurtuluş'ta yaşamamanın kolaylığı nedir?	Ekonomik Olması	41	9.1%	14	8.4%	55	8.9%	0,045
	Merkeze Yakınlık	212	46.8%	74	44.6%	286	46.2%	
	Metroya Yakınlık	75	16.6%	21	12.7%	96	15.5%	
	Pazar Market Genişliği	41	9.1%	14	8.4%	55	8.9%	
	Sağlık Birimlerine Yakınlık	18	4.0%	5	3.0%	23	3.7%	
	Semte Aşına Olmak	52	11.5%	36	21.7%	88	14.2%	
	Üniversiteye Yakınlık	14	3.1%	2	1.2%	16	2.6%	

Tablo 32'den edilen bilgilere göre sadece Kurtuluş'ta yaşama kolaylığı bakımından istatistiksel olarak önemli olan az bir fark çıkmıştır. Bu farkı yaratan durum ise Kurtuluş'ta yaşamayı zorunluluktan ve akrabalarından dolayı tercih edenlerdeki semte aşına olmak düşüncesidir ($p=0.045$). Görüldüğü üzere semtte yaşamayı konum, fiyat veya iş yerine yakınlık nedeniyle tercih eden katılımcılar en çok semtin kent merkezine ve metroya yakın olmasının kolaylaştırıcı bir etki olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak semtte kendi tercihleri dışında nedenlerden (mahallede doğma, evlilik nedeniyle gelme ve aile üyelerine yakın olma gibi) dolayı yaşayanlar en çok semtin kent merkezine yakın olmasını ve semte alışkın olmalarının kendileri açısından kolaylaştırıcı bir etki olduğunu ifade etmişlerdir.

Tabloda öne çıkan temel nedenler arasında merkeze yakınlık, metroya yakınlık ve ekonomik nedenler yer almaktadır. Özellikle merkeze yakınlık, Kurtuluş'ta yaşamamanın en büyük avantajı olarak görülmektedir. Ayrıca, semte aşinalık da önemli bir faktör olarak öne çıkmakta, bu da yerleşik nüfusun veya uzun süre aynı bölgede yaşamayı tercih edenlerin oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Sağlık hizmetlerine ve üniversitelere yakınlık ise daha az belirleyici faktörler olarak analize yansımıştır. Katılımcıların semtin kolaylaştırıcı özelliklerinin genel bir tablosuna bakıldığında ilk sıralarda yer alan konum

(merkeze ve metro duraklarına yakınlık) ve aşinalık haricinde semtin katılımcıların çoğu için cazip bir yanı olmadığı görülmektedir. Bu durum da aslında semtin çöküntü bölgesi özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

Bu sorunun ardından katılımcılardan Kurtuluş'ta yaşamının zorluklarını tanımlamaları istenmiştir. Katılımcılara sınırlama getirilmeyerek istedikleri sayıda cevap verebilecekleri belirtilmiştir. Bu soruda verilen cevaplar araştırma tamamlandıktan sonra ilk aşamada en çok kullanılan kelimelere göre kategorilendirilmiş (toplamda 10 kategori elde edilmiş) ve bu kategoriler SPSS'e nicel veri olarak girilmiştir. Ardından analiz sonuçlarını anlamlı kılması amacıyla katılımcıların cümleleri yorumlanmıştır. Bu kategorilendirme sonucunda verilen cevapların dağılımı Tablo 33'te verilmektedir.

Tablo 33. Katılımcıların Gözünden Kurtuluş'taki Yaşam Zorlukları Dağılımı

Kurtuluş'ta Yaşamının Zorlukları	Sıklık	Yüzde
Fiziksel Eskime	146	36.3
Kalabalık	130	32.3
Çarpık Kentleşme	107	26.6
Sakinlerin Geçiciliği	80	19.9
Trafik-Park Problemi	71	17.7
Güvenlik Eksikliği	65	16.2
Sakinlerinin Yaşlı Olması	57	14.2
Sosyal İmkanların Sınırlılığı	48	11.9
Zor Yanı Yok	26	6.5
Diğer	13	3.2

Tablo 33'te yer alan Kurtuluş'ta yaşam zorluklarının ağırlıklı sıralamasında ilk olarak katılımcıların %36,3'ü semtin fiziksel eskiliğini, %32,3'ü semtin kalabalık olmasını, %26,6'sı çarpık kentleşmeyi ve %19,9'u semt sakinlerinin geçici olma durumunu işaret etmişlerdir. En az sıklıkla dile getirilen zorluklar ise semt nüfusunun yaşlılardan oluşması ile semtteki sosyal imkanların sınırlılığı olmuştur. Katılımcıların çeşitli özellikleri ve semtin nitelikleri zorluklar açısından genel olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlar ile karşılaşmıştır:

- Kurtuluş semti Ankara'nın eski yerleşim bölgelerinden olmakla birlikte fiziksel yapılarda tarihsel süreç içinde toplu bir dönüşüm yaşanmamıştır. Sakinlerinin de özellikle son yıllardaki ekonomik profili düşünüldüğünde bireysel yenileme çalışmaları da oldukça sınırlı kalmıştır. Binaların çoğunluğu, alt yapı problemleri ve bakım onarım eksikleri nedeniyle *fiziksel eskime* kategorisi sıklıkla katılımcılar ve yerel aktörler tarafından dile getirilmiştir.

...çok eski, bakımsız ve yaşlı binalarımız var. Belediye buraya yatırım yapmıyor. Belediyenin önem vermediği yere mülk sahibi hiç vermiyor. Eski evini yenilemektense yeni yere gitmeyi tercih ediyorlar. Şimdi düşünüyor, buradaki eve yatırım yapsam diyor, buranın geleceği kötü, paramı niye boşa harcamam diyorlar. Ama işte buraya yazık ediyorlar...(K2).

...Burası aslında çok eski mahalle ama çok kıymetli arazisi var. Çukurambar, Dikmen Vadisi buralardan çok daha kötü yerlerdi yıllar önce. Çamurdan çıkıp yürüyemiyordun ama sonra insanlar oralara değer verdi. Buralara ama kimse bakmadı, terk edildik devlet tarafından kendi halimize bırakıldık. Yerel yönetimler inisiyatifini böyle kullanmayı tercih etti...(K3).

...inşaat maliyetlerinin son 5-6 yılda çok artması sonucunda böyle oldu aslında, ekonomi çok kötü. Artık eskisi gibi kimse 5 yılda bir mutfağını banyosunu yenilemiyor...(K18).

- Ankara genelinde olduğu gibi Kurtuluş'ta da yoğun nüfus ve dar sokaklar *insan kalabalığı* sorununu tetiklemektedir. Semt, merkezi konumu ve toplu ulaşım ağlarına yakınlığı nedeniyle kapasitesinin üzerinde sayıda mahalle sakinine ev sahipliği yapmaktadır.

...Çok rövaşta (revaçta) bir semt burası. Öğrenciler, şehre yeni gelen orta düzey memurlar, bekar gençler önce burayı tercih ediyorlar. Neden hem merkezi hem ucuz hem de tutucu değil burası. Buranın halkı öğrenciden alışık gece gezmelerine, gidip-gelmelere fln. Onlar da haliyle karışanı görüşeni yok diye burayı istiyorlar. Ama işte kaldırmıyor artık Kurtuluş o kadar nüfusu...(K9).

- Ankara'nın 1940'larda sonraki hızlı ve plansız kentleşmesi önceki bölümlerde anlatılmıştır. Bu çarpık kentleşme uygulamalarından Kurtuluş da payına düşeni almıştır; semtin çok dik yokuşlu caddeleri, ansızın uçurumla sonlanan sokakları,

sürekli bir engelle kesilen kaldırımları ve semtte sıklıkla yaşanan toprak kaymaları... Sonuç olarak Kurtuluş'taki bu *çarpık kentleşme* nitel ve nicel verilerde araştırma bulgularına yansımıştır.

...Şöyle bir imar düzeni dünyanın başka yerinde var mı? Burası gelişir mi hiç, adamın evinin önünde oturacağı yer yok. Apartmanlar dip dibe, insan camını perdesini açamıyor. Böyle imar olmaz, buralarda açıklık yeşil alanlar olması lazım. Burada 1950'li yıllarda Ankara'nın planı çizilirken Jansen vardı, baş mimar, burayı vadi olarak tasarlamış çizmiş. Ne zaman varoşlardan insanlar hücum etti buralara, eskiden bomboştu buralar. Nasıl gelip buralara çöktüler? Gecekondu yapıldı sonra afla vs. Özal döneminde hepsine tapu verildi. Sonra kat artışı verildi. Böyle imar yaptılar...(K3).

- Semtin merkezi konumu, fakültelere yakınlığı ve kira fiyatlarının diğer merkezi semtlere oranla düşük olmasından dolayı semt öğrenciler ve genç bekarlar tarafından tercih edilmektedir. Bu tercih sonucu oluşan semt *kullanıcıların geçiciliği* durumu bir zorluk faktörü olarak verilere yansımıştır. Bilindiği üzere semtin ağırlıklı olarak kiracılardan oluşuyor olması çeşitli fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunlara sebebiyet verebilmektedir. Bu sorunların bazıları; kiracıların genellikle komşularla güçlü ilişkiler kurmamayı tercih etmesi, yerel etkinliklere daha az katılma eğiliminde olmaları, mülkün bakım ve onarımı için para harcamaya gönüllü olmamaları, eski sakinlerin yeni gelenleri tanımamasından kaynaklı duydukları güvensizlik hissi ve ev sahiplerinin uzun vadeli yatırım yapmaktan kaçınmaları olabilmektedir.

...etrafta fakülteler var diye insanlar buradan kiraya verme amaçlı ev aldı. Öyle olunca da mahalle hep kiracılardan oluşmaya başladı... Öğrenciler de öyle evleri leş gibi, en ufak bir şey yapmıyorlar. Okula gidip geleyim ben zaten buralı değilim diye düşünüyorlar... (K9).

- Kurtuluş'un dar sokakları, yetersiz park alanları ve yoğun trafiği nedeniyle katılımcılar trafik ve park problemlerini semtin zorlaştırıcı yönleri arasında 5. sıraya koymuşlardır. Semtin kullanıcılarının arabalarını park etmeleri için dahi yetersiz kalan kaldırım kenarları gün içinde Kızılay'a gelen misafirlerin sıklıkla işgaline uğramaktadır.

...Zamanında binalar planlanırken araba sahipliğinin bu kadar yaygınlaşacağı düşünülmemiş, o yüzden de planlar ona göre yapılmış. Bugünün araba kalabalığını 60 yıl önce yapılan yollar karşılamıyor doğal olarak. Yenilenmeleri gerekiyor...(K19).

Bu betimleyici genel analizin ardından katılımcıların Kurtuluş'ta yaşamının zor yönlerinin neler olduğuna dair verdikleri cevaplarına mülkiyet durumlarına, yaş sınıflarına ve birleştirilmiş Kurtuluş'ta yaşama nedenlerine göre *ki-kare analizi* yapılmıştır. Bu kategorilerden sadece yaş dağılımında istatistiki olarak anlamlı sonuçlar çıkmıştır. Bu anlamlılık Tablo 34'te gösterilmektedir.

Tablo 34. Yaş Sınıflarına Göre Kurtuluş'ta Yaşamının Zorluğuyla İlgili Yanıtların Dağılımı

		<=45		>45		Genel		p
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	
Kurtuluş' ta yaşamının zorluğu nedir?	Çarpık Kentleşme	50	13.4%	57	16.0%	107	14.7%	0.019
	Fiziksel Eskime	78	20.9%	68	19.0%	146	20.0%	
	Güvenlik Eksikliği	29	7.8%	36	10.1%	65	8.9%	
	Kalabalık	73	19.6%	57	16.0%	130	17.8%	
	Sakinlerin Geçiciliği	31	8.3%	49	13.7%	80	11.0%	
	Sakinlerinin Yaşlılığı	39	10.5%	18	5.0%	57	7.8%	
	Sosyal İmkanların Azlığı	29	7.8%	19	5.3%	48	6.6%	
	Trafik Park Problemi	33	8.8%	38	10.6%	71	9.7%	
	Zor Yanı Yok	11	2.9%	15	4.2%	26	3.6%	

Tablo 34'te görüldüğü üzere zorlukla ilgili farklılık yaş gruplarında ilginç bir farklılık oluşmaktadır. Genellikle zorluklarla ilgili sıralamalar birbirine benzerken farklılığı oluşturan düşüncelere bakıldığında >45 yaşındakilerin Kurtuluş sakinlerinin genç olmasını zorlaştıracı bir durum olarak görürken <=45 yaş grubundakiler ise Kurtuluş sakinlerinin yaşlı olmasını zorlaştıracı bir durum olarak gördüğü anlaşılmaktadır. (p=0.019).

Diğer verilere bakıldığında, çarpık kentleşmenin her iki yaş grubunda da önemli bir sorun olarak belirtildiği görülmektedir. Ancak, 45 yaş üstü grubun bu sorunu daha fazla dile getirdiğinden yola çıkarak yaşlı grubun kentleşme sorunlarına daha duyarlı olduğunu

söylemek mümkündür. Fiziksel eskime kategorisi ise her iki yaş grubunda da en çok dile getirilen sorunlardan biri olmuştur. Her iki grubun bu sorunu benzer oranlarda deneyimlediği görülmektedir. Güvenlik eksikliği, her iki yaş grubu için de önemlidir. Ancak, 45 yaş üstü grubun bu konudaki endişe seviyesinin biraz daha yüksektir.

Toparlamak gerekirse Tablo 34'teki veriler, farklı yaş gruplarının semtte yaşamının zorluklarını farklı şekillerde algıladığını göstermektedir. Özellikle çarpık kentleşme ve sakinlerin geçiciliği gibi konular yaşlı grup tarafından daha fazla dile getirilirken, genç grup sosyal imkanların azlığı ve semtin kalabalık olması gibi konularda daha hassastırlar.

Çöküntü bölgelerinde hissedilen yetersizlik hissi eski kullanıcıların semti terk etmesine neden olmaktadır. Katılımcılara semtte eksikliği hissedilen mekânlar veya hizmetlerin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Böylece altyapıda veya mekânın fiziksel donatılarında ne tür yetersizliklerin olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Soru açık uçlu bırakılarak katılımcılara istedikleri kadar cevap verebilecekleri söylenmiştir. Analiz esnasında katılımcıların vermiş olduğu cevaplar manuel şekilde kategorilendirilerek SPSS'e işlenmiştir. Bu işlem sonrası çıkan yanıtların dağılımı Tablo 35'te yer almaktadır.

Tablo 35. Semtin Eksikliklerine Dair Görüşlerin Dağılımı

Kurtuluş'ta Hissedilen Eksiklikler	Sıklık	Yüzde
Sosyal İmkanlar	146	36.3
Açık Alan/ Yeşillik/ Park	107	26.6
Kamu Kurumları	88	21.9
Kültürel İmkanlar	85	21.1
Eğitim Kurumları	74	18.4
Münferit Dükkanlar	65	16.2
Spor Yapma Mekânları	53	13.2
Sağlık Kurumları	46	11.4
Otopark	32	8.0
Yok	20	5.0
AVM	14	3.5
Diğer ⁷²	6	1.5

⁷² 6 katılımcının vermiş olduğu “sokak hayvanları için ücretsiz tedavi merkezi”, “ozon tedavi merkezi”, “oto kuaför”, “nail bar”, ve “kongre merkezi” yanıtları diğer kategorisine işlenmiştir.

Tablo 35 incelendiğinde kategoriler bazında bu duruma neden olan sebepleri ve durumun geleceğe yönelik olası etkilerini şu değerlendirmek mümkündür:

Sosyal İmkanlar (%36,3): Katılımcıların Kurtuluş'un eksikliklerinde sosyal imkanları telaffuz etmişlerdir. Sosyal imkanların eksikliği, mahalledeki sosyal etkileşim alanlarının, kafelerin, restoranların, sinemaların, topluluk merkezlerinin veya sosyal etkinliklerin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Kullanıcıların ağırlıklı olarak 'konaklama' amaçlı kullandığı mahallelerde kamusal alanlar ve sosyal imkanlar gerçekten oldukça kısıtlıdır. Semtte bolca var olan kahvehaneler ve ganyan/iddia bayileri ise ağırlıklı olarak emekli erkeklerin kullanımındadır. Semtte kadınlara ve gençlere yönelik mekânlar yok denilebilecek kadar azdır. Bu eksiklik, mahalle sakinlerinin sosyalleşme ve boş zamanlarını değerlendirme olanaklarının sınırlı olmasına neden olmaktadır. Bu durumun, kullanıcıların mahalleden taşınmayı tercih etmelerine veya sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için başka bölgelere gitmelerine yol açabileceğini düşündürmektedir.

...kahveden başka bir şey yok burada. Cebeci tarafında gençlere ve kadınlara yönelik çok daha fazla mekân var. Bu kadar yakın olup oraya bu kadar mahrum olmamız haksızlık. Fast foodçular, barlar, kahve zincirleri ya da kütüphane kahvecileri yok. Buraya açılmıyorlar, halbuki çok öğrenci var burada da...(K8).

Açık Alan/Yeşillik/Park (%26,6): Grafik 10'da katılımcıların semtin yeşil alanlarının yeterliliğine ilişkin skorları yer almaktadır. Katılımcıların %34,6'sı semtteki yeşil alanların yeterli ve çok yeterli olmadığını düşünmekteyken, %38 hiç yeterli veya yeterli olmadığını düşünmektedir. Bahsi geçen 2 kategori arasında yapılan *ki-kare testinde* de bu farklılığın yüksek anlamlılık taşıdığı görülmüştür ($p<0.001$). Böylece araştırma sonuçları bir kez daha doğrulanmış olmaktadır.

... Aşırı yapılaşmış bir bölge burası, haliyle parkımız-açık yeşil alanlarımız yok. Nereye yapılsın ki, her yeri apartmanlar işgal etmiş. Zamanında düşünülmesi lazımdı bunların, şimdi apartman yıkıp park yapılmaz ki...(K12).

Kamu Kurumları (%21,9): Katılımcıların %21,9'u semtteki kamu kurumlarını yetersiz bulduklarını söylemişlerdir. Kamu kurumları kategori içerisinde özellikle belediyenin çeşitli hizmet binaları, halk eğitim merkezleri ve kütüphaneler sıklıkla dile getirilmiştir. Kullanıcıların semtte merkezi ya da yerel idare birimlerinin eksikliğini vurgulamış olmaları semtin çöküntüleşme özellikleri açısından önemli bir veridir. Çünkü muhitinde herhangi bir şekilde devlet tarafından kendilerine yeteri özeni verilmediğini ve hizmet sunumunda mahalleli olarak kendilerini dışlanmış hissediyor olmaları semtin geleceği açısından tehlike arz etmektedir.

...Biz zengin değiliz ya devlet umursamaz bizi. Zaten gözümüzün içine bakıyorlar biz buradan gidelim de zenginlere peşkeş çekilsin diye. Bize kıymet verseler bir tane BELMEK açarlardı, kaç kere dilekçe verdim. Bak Dilekler'i yıktılar yeni binalar yapıyor. 1 oda 1 salon giriş kata 3 milyon diyorlar. Kim alacak o evleri, fal açmaya gerek yok, bizim alamayacağız belli...(K17).

Kültürel İmkanlar (%21,2): Anket kağıdının dördüncü bölümde katılımcılardan semtlerindeki kültürel mekânların varlığını ve yeterliliğini değerlendirmeleri istenildiğinde bu kategoriye katılımcıların yaklaşık %75'i hiç yeterli değil ve yeterli değil olarak değerlendirmede bulunmuştu. Ancak semtin eksiklikleri sorulduğunda aynı katılımcıların sadece %21,2'si kültürel mekânların eksikliğini hissettiğini ifade etmiştir. Bu veriler ilk bakışta anlamsız görüldüğünden dolayı katılımcıların yaş, eğitim durumu ve mesleklerinin karşılaştırmalı analizi yapıldığında anlamlı veriler elde edilmiştir. Yapılan *ki-kare testi*nde 3 değişken de istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır ($p<0,05$). Buna göre katılımcıların yaş aralığı düştükçe ve eğitim durumu yükseldikçe⁷³ eksiklik olarak kültürel mekânlardan bahsetme sıklıkları artmaktadır. Katılımcıların mesleklerine göre kültürel mekân eksikliği kategorisine bakıldığında ise kültürel mekânların eksikliğini en fazla dile getiren grubun öğrenciler ile kamu çalışanları olduğu, en az dile getiren grubun ise emekliler ve çalışmayan kimseler olduğu görülmektedir. Özetlemek gerekirse;

⁷³ Bu analizde 'lise mezunları' aslında kültürel mekân eksikliğini en çok dile getiren grup olmuştur. Ancak yapılan ileri analizlerde bu "lise mezunları"nın %82'sinin aynı zamanda üniversite öğrencileri olduğu da tespit edilmiştir.

katılımcılardan doğrudan semtteki kültürel mekânları değerlendirmeleri istenildiğinde oldukça düşük skorlar görülürken, dolaylı olarak bu soru sorulduğunda katılımcıların sadece yaklaşık %20'sinin kültürel mekân talebi olduğu görülmektedir.

Yapılan çapraz analizlerde katılımcıların mülkiyet durumlarının, yaş aralıklarının ve Kurtuluş'ta yaşama nedenleri ve sürelerinin semtte eksikliği hissedilen mekân ya da hizmetlerin genel dağılımına istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Yine de ortaya çıkan dağılımdan ufak ipuçları elde edilmektedir.

Katılımcıların semtte eksikliğini hissettiği kategorilerin kullanıcıların mülkiyet durumuna göre dağılımları Tablo 36'da ve yaş gruplarına göre dağılımları Tablo 37'de yer almaktadır

Tablo 36. Mülkiyet Durumuna Göre Semtte Eksikliği Hissedilenler

		Kiracılar		Diğerleri		Genel	
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Semtte eksikliğini hissettiğiniz alanlar, mekânlar, hizmetler, işler nelerdir?	Açık Alan/ Yeşillik	58	14.4%	49	16.0%	107	15.1%
	AVM	9	2.2%	5	1.6%	14	2.0%
	Eğitim Kurumları	45	11.2%	29	9.4%	74	10.4%
	Kamu Kurumları	41	10.2%	47	15.3%	88	12.4%
	Kültürel İmkanlar	55	13.6%	30	9.8%	85	12.0%
	Münferit Dükkanlar	32	7.9%	33	10.7%	65	9.2%
	Otopark	20	5.0%	12	3.9%	32	4.5%
	Sağlık Kurumları	23	5.7%	23	7.5%	46	6.5%
	Sosyal İmkanlar	90	22.3%	56	18.2%	146	20.6%
	Spor Yapma Mekânları	30	7.4%	23	7.5%	53	7.5%

Tablo 36'da görüldüğü üzere, iki grup arasındaki en büyük fark kamu kurumları, sosyal imkanlar ve kültürel mekânlar kategorilerinde çıkmaktadır. Kiracı olan katılımcılar semtteki sosyal imkanlar ve kültürel mekân eksikliklerine mülk sahiplerine oranla daha fazla önem verirken, mülk sahipleri kamu kurumları eksikliğini daha fazla öne çıkarmışlardır. Bu durumun sebebi de önceden bahsedildiği üzere kiracıların eğitim düzeylerinin daha yüksek olmasından gelmektedir. Yine kamu kurumlarını daha fazla dile getiren ev sahiplerinin ise ağırlıklı olarak yaş gruplarının daha yüksek olması ve yine

büyük bir kısmının emekli olması bu sonucu doğurmuştur. Bu kategoriler haricindeki kategorilerde kiracılar ile ev sahipleri arasında büyük görüş farklılıkları yer almamaktadır.

Tablo 37. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Semtte Eksikliği Hissedilenler

		<=45		>45		Genel	
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Semtte eksikliğini hissettiğiniz alanlar, mekânlar, hizmetler, işler nelerdir?	Açık Alan/ Yeşillik	59	14.5%	48	15.8%	107	15.1%
	AVM	9	2.2%	5	1.7%	14	2.0%
	Eğitim Kurumları	43	10.6%	31	10.2%	74	10.4%
	Kamu Kurumları	42	10.3%	46	15.2%	88	12.4%
	Kültürel İmkanlar	57	14.0%	28	9.2%	85	12.0%
	Münferit Dükkanlar	36	8.8%	29	9.6%	65	9.2%
	Otopark	19	4.7%	13	4.3%	32	4.5%
	Sağlık Kurumları	18	4.4%	28	9.2%	46	6.5%
	Sosyal İmkanlar	90	22.1%	56	18.5%	146	20.6%
	Spor Yapma Mekânları	34	8.4%	19	6.3%	53	7.5%

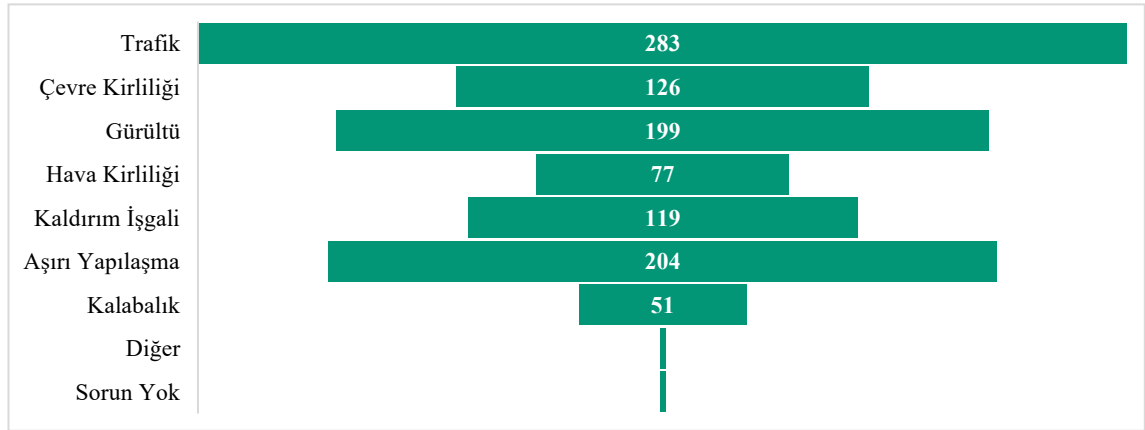
Tablo 37’de görüldüğü üzere, iki grup arasındaki en büyük fark kamu kurumları, kültürel mekânlar ve sağlık kurumları kategorilerinde çıkmaktadır. Kiracı olan katılımcılar semtteki kültürel mekân eksikliklerine mülk sahiplerine oranla daha fazla önem verirken, mülk sahipleri ise kamu ve sağlık kurumları eksikliğini daha fazla öne çıkarmışlardır. Yaş ilerledikçe sağlık sorunları ve rutin kontrollerin sıklığının arttığı düşüldüğünde bu sonuçlar anlamlıdır. Ek olarak, yaş ilerledikçe fiziksel hareketlilikte azalmayla birlikte sağlık hizmetlerine ulaşım >45 grubunda daha meşakkatli olabilmektedir. Bu nedenle bahsi geçen grubun konutlarına yakın ve erişilebilir sağlık kurumlarına daha fazla ihtiyaç duyuyor olması muhtemeldir.

Özetlemek gerekirse, her iki yaş grubu da açık alan/yeşillik, AVM, eğitim kurumları, münferit dükkanlar ve otopark eksikliğini benzer oranlarda hissetmektedirler. Bu ihtiyaçlar, yaş farkı gözetmeksizin semtin genel eksiklikleri arasında yer almaktadır. Diğer yandan, kamu kurumları ve sağlık kurumları, >45 yaş grubunda daha büyük eksiklik olarak görülürken, sosyal imkanlar, kültürel imkanlar ve spor yapma mekânları eksikliğı ≤45 yaş grubunda daha belirgin olarak hissedilmektedir. Bu farklılıklar, yaş

gruplarının yaşam tarzları ve önceliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu kategoriler haricindeki kategorilerde kiracılar ile ev sahipleri arasında büyük görüş farklılıkları yer almamaktadır.

Semte dair genel tespitlerin ardından katılımcılara birbiriyle ilişkili olan 2 soru yöneltilmiştir. İlk olarak katılımcılara Kurtuluş'ta hangi kentsel sorunların var olduğunu düşündükleri sorulmuş ardından bu sorunlara kimlerin sebebiyet verdiği sorulmuştur. Sonrasında iki soruya verilen cevapların karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Katılımcıların Kurtuluş'ta var olduğunu düşündükleri kentsel sorunların dağılımı Grafik 21'de gösterilmektedir.

Grafik 21. Kurtuluş'taki Kentsel Sorunların Dağılımı

Grafik 21'de görüldüğü üzere, Kurtuluş semtindeki kentsel sorunlar çeşitli alanlarda belirginlik göstermektedir:

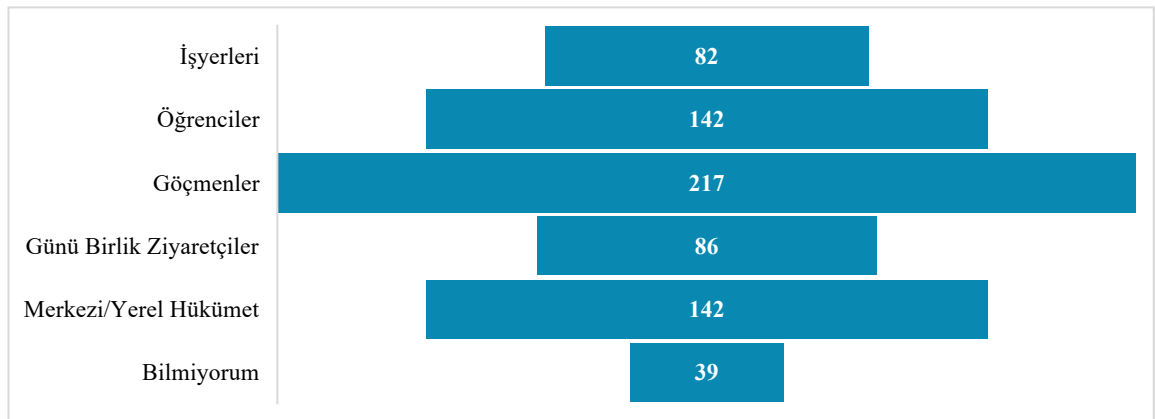
Trafik (%70,4) ve Kaldırım İşgali (%29,6): Kurtuluş'ta artan araç kullanımı, dar yolların ve park alanlarının yetersizliği, planlı trafik düzenlemelerinin eksikliğine ek olarak semt sakinlerinin haricindekilerin de semt sokaklarını park yeri olarak kullanmaları nedeniyle trafik sıkışıklığı yaşanmaktadır. Semtte kaldırımların darlığı ve düzensiz yapılaşma nedeniyle kaldırımların işgal edilmesi yayalar için problem teşkil etmektedir. Bu kategori katılımcılar tarafından en çok ifade edilen sorun olmuştur.

Aşırı Yapılaşma (%50,7): Kurtuluş'ta yoğun göç, arazi kullanım politikalarındaki sorunlar ve plansız kentsel büyüme sonucu semtte aşırı yapılaşma yaşanmaktadır. Bu durum sıklıkla yerel aktörler tarafından da dile getirildiği gibi yeşil alan kaybına, altyapı yetersizliklerine ve sosyal-ekonomik sorunlara neden olmaktadır.

Gürültü (%49,5): Semtin kent merkezine yakınlığı, yoğun trafiği ve çevredeki inşaat çalışmaları nedeniyle semtte gürültü probleminin yaşandığı dile getirilmiştir.

Yapılan *ki-kare* ve *Fisher testlerinde* Kurtuluş'un kentsel sorunları ile katılımcıların demografik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir. Bahsi geçen sorunlara hangi aktörlerin sebep olduğunun dağılımı ise Grafik 22'de gösterilmektedir.

Grafik 22. Kentsel Sorunların Kimlerin Sebep Olduğu Dağılımı

Grafik 22'deki veriler Kurtuluş'taki kentsel sorunlara kimlerin sebep olduğunu düşündüğü konusunda katılımcıların farklı görüşlerini yansıtmaktadır. Buna göre, katılımcıların bir kısmı (%20,4) semtteki kentsel sorunların işyerleri tarafından oluşturulduğunu düşünmektedir. Semtteki öğrenci nüfusu yoğunluğunun belirli kentsel sorunların oluşumunda etkili olduğunu düşünen katılımcılar (%35,3) bulunmaktadır. Göçmenlerin (%54) semtteki kentsel sorunların ana nedeni olarak görülmesi ise dikkat çekici bir bulgu olmuştur. Zira gerçekleştirilen yerel aktör görüşmelerinde ve anket verilerinde mahallede bulunan göçmenlerin mahallede baskın nüfus olmadığı ve bu kişilerin mahallede herhangi bir problemene neden olmaksızın yaşadıkları belirtilmiştir.

Semtteki geçici ziyaretçilerin (%21,4) kentsel sorunların oluşumunda etkili olduğunu düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Son olarak semtte yaşanan kentsel problemlerin doğrudan veya dolaylı bir şekilde kamu politikalarının sonucu olduğunu düşünen katılımcılar da (%35,3) yoğunluktadır. Bu veriler, semtteki kentsel sorunların çeşitli gruplar arasında farklı şekillerde algılandığını ve bu algıların araştırılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle göçmenlerin bu kadar yüksek bir oranda sorumlu tutulması dikkat çekici ve incelenmesi gereken bir konudur.

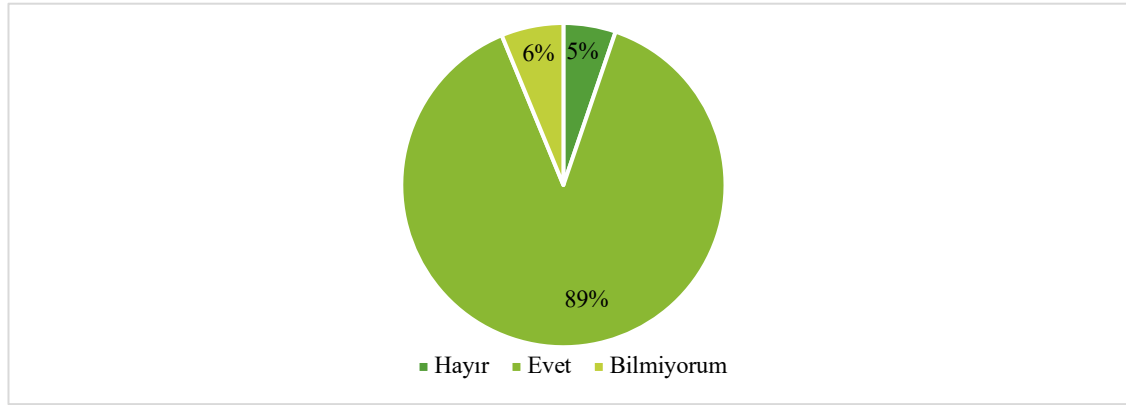
Kurtuluş'ta var olduğu düşünülen kentsel sorunlara (trafik, çevre kirliliği, gürültü, hava kirliliği, kaldırım işgali, aşırı yapılaşma, kalabalık) kimin (işyerleri, öğrenciler, göçmenler, günübirlik ziyaretçiler ve kamu kurumları) sebebiyet verdiğine göre çapraz tablo yapıldığında aşağıda sıralanan ikililerin birbirleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu veya olmadığı tespit edilmiştir. Kentsel sorunun "trafik" olduğunu düşünen katılımcıların soruna sebep olan aktörler yanıtları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$). Kentsel sorunun "çevre kirliliği" olduğunu düşünen katılımcıların soruna sebep olan aktörler yanıtları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Kurtuluş'ta çevre kirliliği olduğunu düşünen katılımcıların sorunun sebebi konusunda ağırlıklı olarak öğrencileri işaret etmişlerdir (126 kişinin 84'ü). Gürültü kategorisine bakıldığında ise gürültünün Kurtuluş için bir kentsel sorun olduğunu düşünen 199 katılımcıdan 124'ü göçmenleri sorunun sebebi olarak görmektedir. Kaldırım işgali kategorisine bakıldığında ise bu problemin Kurtuluş için bir kentsel sorun olduğunu düşünen katılımcıların neredeyse tamamına yakını göçmenleri sorunun sebebi olarak görmektedir.

Yapılan analizler sonucunda, Kurtuluş'taki kentsel sorunlara kimin sebebiyet verdiğine dair katılımcıların görüşlerin farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu veriler, semtteki kentsel sorunların algılanmasında farklı grupların değişik nedenler öne sürdüğünü ve özellikle göçmenlerin sorumlu tutulmasının dikkat çekici olduğunu göstermektedir. Semtte yoğun bir göçmen nüfusu olmamasına rağmen sakinlerin bu şekilde düşünmelerine birkaç faktörün neden olabileceği düşünülmüştür. Öncelikle göçmenler hakkında toplumda var olan olumsuz önyargılar ve stereotipler, insanların sorunların

kaynağını göçmenler olarak görmesine yol açmış olabilir. İkinci olarak medyada göçmenler hakkında yer alan olumsuz haberler ve anlatılar, insanların göçmenleri sorunların kaynağı olarak görmesine neden olmuş olabilir. Semtteki mevcut sosyal ve ekonomik çatışmalar/çelişkiler (işsizlik, düşük gelir veya yetersiz kamu hizmetleri gibi) insanları sorunların kaynağını dışarıda aramaya itmiş olabilir.

Kent merkezindeki çöküntü bölgelerinin sonunda mutlaka kentsel dönüşüm projeleri kapsamında dönüştürüldüğü bilinmektedir. Şengül'ün de (2009, s. 310) belirttiği üzere, kent merkezlerinde bir kere ortaya çıkan çöküntüleşme kentsel dönüşüm süreci ile birlikte rant yaratmanın nesnesi haline gelmektedirler. Bu nedenle büyük şehirlerin kent merkezlerinde ortaya çıkan kentsel doku değişimi hükümetler tarafından genellikle kentsel dönüşüm kapsamında bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Bu noktadan hareketle Kurtuluş'taki katılımcılara kendi öznel değerlendirmeleri gereği semtlerinde kentsel dönüşümüne ihtiyaç olup olmadığı sorulmuştur. Cevapların dağılımı Grafik 23'te yer almaktadır.

Grafik 23. Kentsel Dönüşüm İhtiyaç Olduğunu Düşünme Durumları

Grafik 23'ten elde edilen verilere göre, katılımcıların büyük bir kısmı (%88,6) Kurtuluş semtinde kentsel dönüşüm ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Bu yüksek orandaki destek, semtin mevcut fiziksel ve sosyal yapısının kullanıcılar tarafından yetersiz ve sorunlu olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Kentsel dönüşüm, sadece altyapının

yenilenmesini değil, aynı zamanda eskiyen binaların modernizasyonunu, yeşil alanların artırılmasını, kamusal alanların iyileştirilmesini ve genel yaşam kalitesinin artırılmasını da kapsamaktadır. Bu çerçevede, katılımcıların kentsel dönüşüme verdiği yüksek orandaki destek, semt sakinlerinin mevcut yaşam koşullarından memnuniyetsizlik duyduğunu ve semtin daha yaşanabilir bir hale gelmesi için kapsamlı bir iyileştirme sürecine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, katılımcılar kentsel dönüşüm sürecinin bazı olumsuz etkilerine dair endişelerini de dile getirmiştir. Bu endişeler, ekonomik sıkıntılar, semtteki sosyal dokunun değişmesi ve eski sakinlerin yerinden edilmesi gibi olgulara dayanmaktadır. Katılımcılar, kentsel dönüşüm projelerinin ekonomik olarak zorluklar yaratabileceği ve sosyokültürel yapıyı olumsuz etkileyebileceği konusunda temkinli bir yaklaşım sergilemişlerdir. Ayrıca, semtte uzun süre ikamet eden eski sakinlerin bu projeler sonucu yerinden edilmesi, onların yaşam alanlarından uzaklaşmalarına ve toplumsal bağların kopmasına neden olabileceği endişesi taşımaktadır. Bu faktörler, kentsel dönüşümün sosyal adalet ve ekonomik denge gözetilerek gerçekleştirilmesi gerektiğine dair bir uyarı niteliği taşımaktadır.

...Mutlaka ihtiyacımız var, ciddi anlamda kentsel dönüşüme girilsin istiyoruz ama vatandaş için de hükümet için de ekonomik olarak çok zor kentsel dönüşüm. Emsal vermeden insanlara 3-4 milyon verin demek zor. Buradaki insanlar o paraları karşılayamazlar. Bunu çözmeleri için emsal vermeleri lazım. Kat artışı da altyapı sorunlarına neden olur, o kadar nüfusu bu mahalle kaldıramaz. Bu nedenle belediye de istemiyor kentsel dönüşüme...(K15).

...Kentsel dönüşüm bittiğinde burası canlanır. Burada oturanlar çoğu düşük gelirli yaşlı insanlar. Ama 1 2 milyon borç ödeyecek halleri yok. Öyle olunca insanlar da ben buraya satarım elimdeki parayla başka yerden ev alırım diyorlar. O zaman insanlar yerinden edilmiş oluyor. Ama insanlar da burada doğdum, büyüdüm. Burada oturmak istiyorum diyorlar. Dolayısıyla kentsel dönüşümde kat artışı vermeleri lazım ki insanlara borç düşük çıksın. Aylık 20-30 bin borcu buradakiler ödeyemezler, onlar da biliyor. Diyorlar ki sen sat evini başka yere git. İnsanlar da Sincan tarafına doğru gidiyorlar...(K19).

...işler ciddiye bindiğinde, kimse vermek istemez evini. Şöyle mesela benim eve 2 milyon verseler satmam, kentsel dönüşüme de sokmam. Niye yapayım kiracım var benim, düzgün kirasını ödüyor. E başkaları desen o kadar borcu

ödeyemez. Bir de tabi yaşlılar var, verseler evlerini yeni ev teslim edilecek 5 6 yıl sonra, ömürlerinin o kadar yetip yetmeyeceği bile belli değil...(K1).

...mutlaka gerekiyor ama biz burada oturamayız, direkt git demeseler bile ekonomik olarak fiyat farkını karşılamayayız. Yukarısı girdi bak, orada bir teyzemiz vardı. 2 yıl önce 67 bine sattı evini projecilere. Sincan'a bile yetmedi gücü, şimdi İleri'de kiracı olarak oturuyor...(K4).

Kurtuluş'ta katılımcıların geleceğe yönelik beklenti ile mülk satın alma arasındaki ilişki ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Katılımcıların cevapları Tablo 38'de gösterilmektedir.

Tablo 38. Katılımcıların Semtin Geleceğine Dair Düşünceleri

		n	%
Kurtuluş'un Geleceği Nasıl Olur?	Kötü olur	145	36.1
	Aynı kalır	141	35.1
	İyi olur	82	20.4
	Bilmiyorum	34	8.5
Gelecekte Mülk Satın Alır mı?	Hayır	181	45.0
	Evet	200	49.8
	Bilmiyorum	21	5.2
Semtten Taşınmayı Düşünüyor mu?	Hayır	249	61.9
	Evet	106	26.4
	Bilmiyorum	47	11.7

Tablo 38'de yer alan verilere göre, katılımcıların yalnızca %20'si Kurtuluş'un geleceğine dair olumlu düşüncelere sahiptir. Bu oran, semtteki mevcut durumun kullanıcılar tarafından iyimser bir şekilde değerlendirilmediğini göstermektedir. Diğer yandan, katılımcıların %50'si, imkânları olursa Kurtuluş'tan mülk satın almayı düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu durum, semtte olan bağlılık ve gelecekte semtte kalma isteğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, katılımcıların yaklaşık %62'sinin semtten taşınmayı düşünmediği ifade edilmiştir. Bu oran, semtin mevcut koşullarına rağmen, katılımcıların semtte yaşamayı sürdürmeyi tercih ettiklerini ve semtte olan aidiyet duygusunun güçlü olduğunu göstermektedir. Bu veriler, semtin hem olumsuz hem de olumlu özellikleri arasında denge kurarak, sakinlerinin burada kalmayı düşündüklerini ancak bu kararlarının kentsel dönüşüm ve iyileştirme süreçlerine bağlı olabileceğini ortaya koymaktadır.

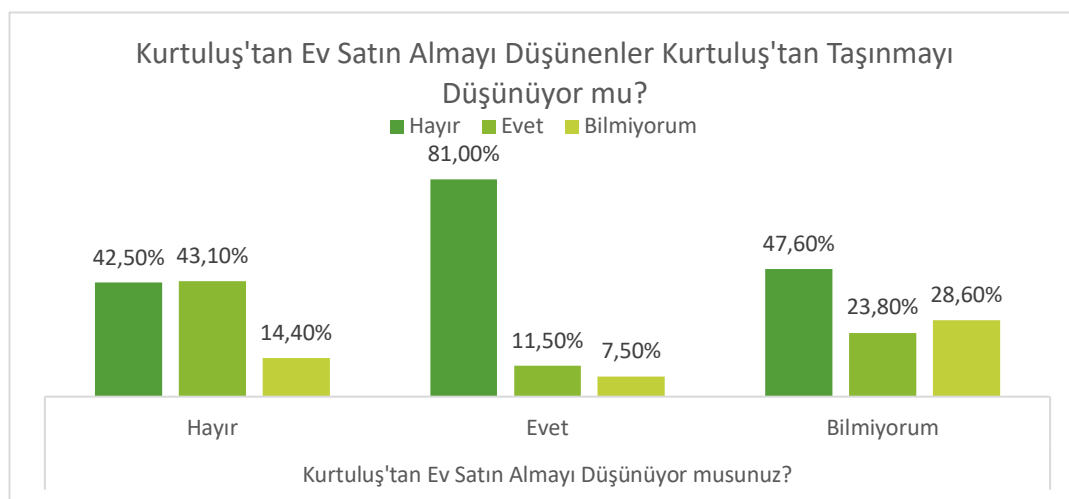
Katılımcının Kurtuluş'tan ev satın alma düşüncesine göre Kurtuluş'tan taşınıp taşınmamasının konusundaki düşüncelerinin dağılımı Tablo 39 ve Grafik 24'te verilmektedir.

Tablo 39. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Taşınmayı Düşünüp Düşünmediği Dağılımı

		Katılımcı Ev Satın Almayı Düşünüyor mu?							
		Hayır		Evet		Bilmiyorum		Toplam	
Taşınma Durumu	Hayır	77	42.5%	162	81.0%	10	47.6%	249	61.9%
	Evet	78	43.1%	23	11.5%	5	23.8%	106	26.4%
	Bilmiyorum	26	14.4%	15	7.5%	6	28.6%	47	11.7%
	Toplam	181	100.0%	200	100.0%	21	100.0%	402	100.0%

Tablo 39'a göre ev satın almayı düşünenlerin %81'i taşınmayı düşünmemektedir. Bu oran satın almayacaklarda sadece %43,1 olarak elde edilmiş ve fark anlamlıdır ($p < 0.001$). Kiracı olan ve ev satın almayı düşünmeyenlerin %43'ü ise Kurtuluş'tan taşınmayı düşünmektedir. Bu oran Kurtuluş'tan ev almayı düşünenlerde sadece %11,5'tir.

Grafik 24. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Taşınmayı Düşünüp Düşünmediği Dağılımı

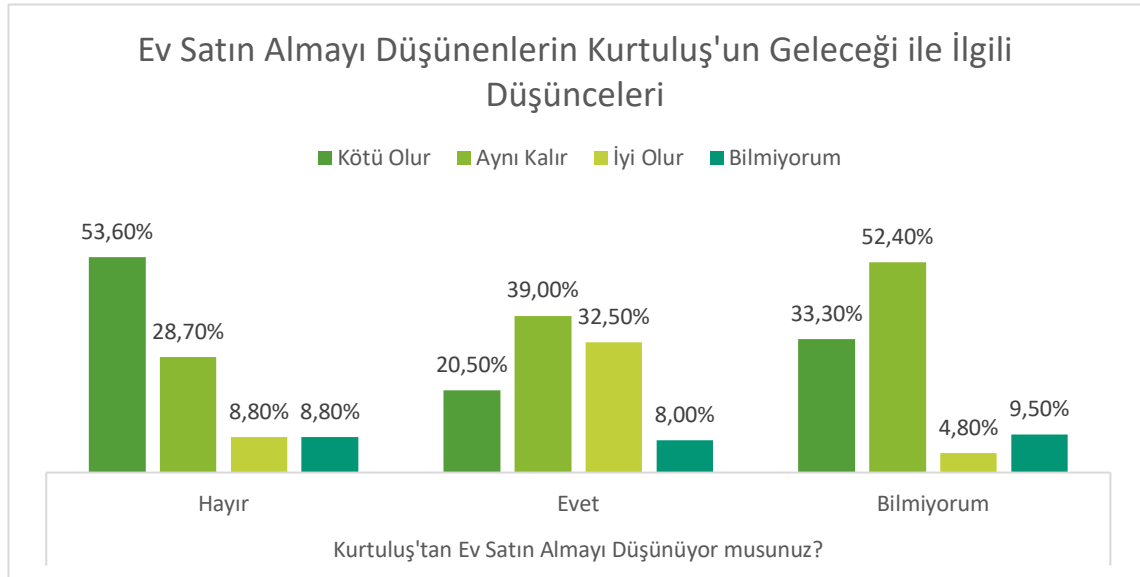
Katılımcının Kurtuluş'tan ev satın alma düşüncesine göre Kurtuluş'un geleceği ile ilgili düşüncelerin dağılımı Tablo 40'ta gösterilmektedir.

Tablo 40. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Kurtuluş'un Geleceği ile İlgili Düşüncelerin Dağılımı

		Katılımcı Ev Satın Almayı Düşünüyor mu?							
		Hayır		Evet		Bilmiyorum		Toplam	
Kurtuluş'un Geleceği ile İlgili Düşünceler	Kötü Olur	97	53.6%	41	20.5%	7	33.3%	145	36.1%
	Aynı Kalır	52	28.7%	78	39.0%	11	52.4%	141	35.1%
	İyi Olur	16	8.8%	65	32.5%	1	4.8%	82	20.4%
	Bilmiyorum	16	8.8%	16	8.0%	2	9.5%	34	8.5%
	Toplam	181	100.0%	200	100.0%	21	100.0%	402	100.0%

Elde edilen bilgilere göre imkânı olsa semtte mülk satın almayı ev düşünenlerin %39'u Kurtuluş'un gelecekte de aynı kalacağını düşünürken, %32,5'i Kurtuluş'un gelecekte daha iyi bir semt olacağını düşünmektedirler. Bu oran semtte ev satın almayı düşünmeyenlerin skorlarına göre oldukça yüksektir ve fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Grafik 25. Katılımcının Ev Satın Almayı Düşünmesi Durumuna Göre Kurtuluş'un Geleceği ile İlgili Düşüncelerin Dağılımı

İmkânı olsa dahi mülk satın almak için Kurtuluş'u tercih etmeyecek katılımcıların yarısından biraz fazlası Kurtuluş'un gelecekteki kötü olacağını düşünmekteyken yalnızca %8 iyi olacağını düşünmektedir.

Tablo 41. Semti Tavsiye Etme Durumuna Göre Semtten Mülk Satın Alma ve Semti Terk Etme Düşüncesi Dağılımı

		Semti Tanıdıklara Tavsiye Etme Durumu ⁷⁴						
		Hayır		Evet		Toplam		
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	p
Ev Satın Alma İhtimali	Hayır	118	60.8%	34	22.5%	181	45.0%	<0.001
	Evet	66	34.0%	113	74.8%	200	49.8%	
	Bilmiyorum	10	5.2%	4	2.6%	21	5.2%	
Semti Terk Etme İhtimali	Hayır	96	49.5%	120	79.5%	249	61.9%	<0.001
	Evet	67	34.5%	22	14.6%	106	26.4%	
	Bilmiyorum	31	16.0%	9	6.0%	47	11.70%	
Toplam		194	48.2%	151	37.5%	345	85,7%	

Tablo 41’den görüldüğü üzere semti tanıdıklarına tavsiye eden 151 katılımcının 113’ü imkânı olursa semtte ev almayı düşündüğünü belirtmiştir. Semti tanıdıklarına tavsiye etmeyen 194 katılımcının ise sadece %34,5’i semtten taşınmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bahsi geçen 194 katılımcı arasındaki 96 katılımcı ise semtten taşınmayı düşünmediklerini belirtmişlerdir. 96 kişinin 66’sı (%69) ev sahibi olduğu; 68’i (%71) ise 45 yaş ve üzeri grupta olduğu görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak katılımcıların semti tanıdıklarına tavsiye etmemelerine rağmen semtten ayrılmayı planlamalarının sebebi çoğunlukla katılımcıların kendi tercihleri dışındaki nedenlerden kaynaklanmaktadır.

3.3. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezin bu başlığında Kurtuluş semtinde yapılan araştırma bulgularının kuramsal bir değerlendirmesi ve Türkiye’deki çöküntü bölgelerinin uluslararası örneklerden ayrışmasının nedenleri ele alınmaktadır.

İlk alt başlık altında, alan araştırması verilerinin analizi sonucunda elde edilmiş bulgular genel olarak değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar teorik bölümde tartışılan kuramlar

⁷⁴ “Bilmiyorum” cevabını verenlere göz yormaması adına tabloda yer verilmemiştir.

açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, Kurtuluş'un hangi yönleriyle bu kuramları doğruladığını ve mevcut kuramlarla çelişen farklı dinamikler sunduğunu gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Türkiye'deki kentsel mekândaki değişimlerin kendine özgü yapısını ve bu yapıların kuramsal çerçevelerle ne ölçüde örtüştüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bölümün devam eden ikinci alt başlığında, Türkiye'deki çöküntü bölgelerinin Batı ve Latin Amerika ülkelerindeki örneklerden hangi noktalarda ve hangi sebeplerle ayrıştığı incelenmektedir. Çeşitli ülkelerin sosyal devlet anlayışları, kentleşme dinamikleri ve konut politikalarının şekillendirdiği çöküntü bölgesi algısı ile Türkiye'deki benzer bölgeler arasındaki farklılıklar ele alınmaktadır. Bu farklılıklardan yola çıkarak, Türkiye'deki çöküntü bölgelerinin Avrupa, Latin Amerika ve ABD'deki örneklerden belirgin ölçüde ayrıştığı ve dolayısıyla Türkiye için daha uygun bir terim geliştirilmesi gerekliliği üzerine terminolojik bir tartışma sunulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki Kurtuluş'a benzer bölgelerin kendine özgü sosyal ve ekonomik yapısının, "çöküntü bölgesi" tanımından kısmen uzaklaştığı görülmüş; bunun yerine "kentsel durgunluk bölgesi" gibi Türkiye'ye özgü bir terim ihtiyacı gündeme gelmiştir.

Bölümün ikinci alt başlığı altında yapılan tartışmalar, Türkiye'deki kentsel sosyal doku değişimlerinin farklı kuramsal yaklaşımlarla ne ölçüde örtüştüğünü ve Türkiye'ye özgü sosyoekonomik dinamiklerin, batı ülkelerinin çöküntü bölgesi kavramından nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır.

3.3.1. Kurtuluş Semtine İlişkin Genel Değerlendirme

Tezin alan çalışması kapsamında Kurtuluş semti sakinlerinin 2023-2024 yılları arasındaki demografik özellikleri, mahallelinin sosyal ilişkileri, kişilerin mekânsal yapıya ilişkin değerlendirmeleri bütünlük içinde verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ilk olarak, alan araştırmasından elde edilen bulgular çöküntü bölgelerinin kriterleri göz önünde tutularak genel olarak değerlendirilmektedir. Devamında ise Kurtuluş'un fiziksel, sosyal ve

ekonomik özellikleri Batı ülkelerinin çöküntü bölgeleri ile karşılaştırılmakta ve Kurtuluş semtinin hangi kentsel kuramın düşünsel temellerine benzer özellikler taşıdığı veya taşımadığı tartışılmaktadır.

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde semte dair çöküntüleşme ile doğrudan ilişki kurulabilen çıkarımlar şu şekilde olmuştur:

- Kurtuluş semtinde yüksek kiracılık oranları ve kullanıcı değişimleri gözlenmektedir. Kiracıların bölgede yoğun olması semtteki çoğu sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Bu durum, Şikago Okulu'nun kentsel ekolojik kuramındaki 'sürekli hareket' kavramını destekler niteliktedir. Yüksek kiracılık oranı, yerleşik aidiyet eksikliği ve semt sakinleri arasındaki sosyal bağların zayıflamasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda Kurtuluş örneğinde de katılımcılarda aidiyet eksikliği ve zayıf sosyal bağlar olduğu tespit edilmiştir.
- Simmel'in kent sosyolojisinde vurguladığı bireyler arası anonimlik ve geçicilik, Kurtuluş'ta belirgin olarak görülmüş ve bu da çöküntüleşmeyi hızlandıran bir faktör olarak araştırma sonucunda karşımıza çıkmıştır. Ancak bu anonimlik ile geçicilik diğer bir yandan da semtin gençler tarafından tercih edilmesine neden olmuştur.
- Semtin kullanıcıları çoğunlukla gençlerden ve yaşlılardan oluşmaktadır. Çocuk sahibi ailelerin semtteki azlığı semtin artık 'normal konut alanı' olma özelliğini taşımadığını göstermektedir. Bu durum da yine Şikago Okulu'nun çöküntü bölgeleri için işaret ettiği 'normal aile' yoğunluğunun düşük olması ile uyum göstermektedir.
- Katılımcıların yaklaşık olarak yarısının haneye giren aylık geliri 30.000 TL'nin altındadır. Semtte gelir düzeyinin düşmesiyle birlikte farklı sosyal sınıflar arasında belirgin bir ayrışma görülmektedir. Lefebvre'in 'mekânsal adalet' kavramında belirttiği gibi, gelir eşitsizliğinin yoğun olduğu alanlarda sosyal dışlanma ve yabancılaşma süreçleri hızlanmaktadır. Sosyoekonomik düzeyi daha düşük grupların bölgeye yerleşmesi, semtin sosyal yapısını dönüştürmüş ve üst orta ile orta gelir gruplarının semtten uzaklaşmasına neden olmuştur.

- Kurtuluş'taki katılımcılar yüksek oranda semtin yerlisidir. Kurtuluş henüz dışarıdan gelen kimselerin tam anlamıyla işgaline uğramamış olup semtin sakinleri arasında yaklaşık %34 oranında doğma büyüme Ankaralı olanlar bulunmaktadır. Kurtuluş semtinde yerlilik oranının yüksek olması, bu bölgenin hâlâ görece durağan bir yapıya sahip olduğunu ve hızlı bir 'doğal' dönüşüm süreci yaşamadığını göstermektedir. Kentsel ekolojik kuramın 'doğal çevreye uyum' süreci burada yavaş işlemiştir. Diğer yandan Kurtuluş'ta yerlilik oranının yüksek olması ve dışarıdan gelenlerin bölgeyi henüz işgal etmemiş olması, sermaye akışının burada henüz güçlü bir mutenalaştırma süreci yaratmadığını göstermektedir. Bu bulgu, sermaye birikiminin baskısının az olduğu veya sermaye odaklarının Kurtuluş'u henüz ilgi çekici bir yatırım alanı olarak görmediği anlamına gelmektedir.
- Gerçekleştirilen araştırma sonucunda katılımcıların %36,1'inin Kurtuluş'u konumu nedeniyle, %27,6'sının kendi tercihi dışında, %26,9'unun konut fiyatları nedeniyle ve %25,6'sının ise semtin iş yerine yakın olması nedeniyle tercih ettiği tespit edilmiştir. Bu durum Kurtuluş örneğinde Wirth'in üçlü faktör analizinden ziyade Gans'ın mekân seçimi kurgusuyla benzeşmektedir. Gans kent merkezindeki sosyal ilişkilerin bir yaşam tarzı olarak seçilmesiyle şekillendiğini söylemiştir. Böylece, sosyal ilişkilerdeki çeşitlilikleri açıklayan en önemli unsurların, sınıf ve yaşam tarzının olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, bireylerin semtlerini seçme şansı bulunmadığı durumlarda yaşam tarzları ve ekonomik durumları bölgenin ikamet istikrarsızlığına yansırken tam tersi durumlarda yani kişilerin seçme şanslarının olduğu durumlarda bu tercih büyüklük, yoğunluk ve heterojenlikten ziyade sosyal ilişkiler ve hayat tarzı gibi unsurların etrafında şekillenmektedir. Kurtuluş'ta da katılımcıların büyük oranda semtte oturmayı seçme şanslarının olmadığı tespit edilmiştir.
- Semtteki binaların yaklaşık olarak yarısı 'eski bakımsız' olarak tanımlanırken yarısı da 'eski bakımlı' olarak tanımlanmıştır. Semtteki konut ve bina yapılarında ciddi bir fiziksel eskime söz konusudur. Harvey'in kapitalist kentlerde sermaye akışı eksikliği nedeniyle oluşan kentsel bozulma kuramına uygun olarak, Kurtuluş'ta da

duruma uygun şekilde yenileme çalışmalarının oldukça sınırlı kaldığı tespit edilmiştir.

- Binaların %47'sinde hiç tadilat yapılmamış, %75'inde ise 10 yıldan uzun süre önce tadilat yapılmıştır. Mahalledeki yapıların eski ve bakımsız durumda olması, fiziksel çöküntüyü destekleyen bir unsurdur. Kamu yatırımının ve özel sermayenin semte yeterince yönelmemesi, binaların hızla yıpranmasına neden olmuştur. Kurtuluş semtinde binaların yenilenmemiş olması, kentsel ekolojik kuramın 'durağanlık ilkesi' ve eleştirel kuramın sermaye birikiminden yoksun bırakılan bölgelerde görülen 'marjinalleşme ve fiziksel eskime' ile uyum içindedir. Bu bulgular, Kurtuluş'un kamu veya özel sermaye yatırımları almadığı ve kendi içinde durağan bir çöküntü süreci yaşadığına işaret etmektedir.
- Katılımcıların beyanlarına göre apartmanların %74'ünde, konutların ise %63'ünde tadilata ihtiyaç duyulan birimler vardır. Kurtuluş'taki apartman ve konutların büyük bir bölümünde tadilat ihtiyacının bulunması hem fiziksel hem de ekonomik açıdan yetersizliklerin semtin çöküntüleşme eğilimini artırdığını göstermektedir. Bu bulgu kentsel ekolojik kuramın öngördüğü şekilde düşük gelir gruplarının yerleşim tercihlerine yön verdiğini ve eleştirel kuramın belirttiği sermaye birikimi eksikliğinden kaynaklanan fiziksel ve sosyal marjinalleşme sürecini doğrulamaktadır.
- Katılımcılar mahallede yaşamaktan %52 oran ile memnun, %27 oran ile orta, %10 ile oran ile çok memnun, %9 oran ile memnun değil ve %2 oran ile hiç memnun değildirler. Bu durum, literatürdeki çöküntü bölgelerinde görülen genel memnuniyetsizlik eğiliminin burada tam anlamıyla geçerli olmadığını göstermektedir. Park, Dear, Lefebvre ve Wilson gibi araştırmacıların belirttiği gibi, çöküntü bölgelerinde genelde memnuniyet düşük olsa da Kurtuluş semtindeki bulgu, mahallenin kendine özgü koşulları veya sakinlerin aidiyet duygusu nedeniyle 'klasik' çöküntü özelliklerini henüz tam anlamıyla taşımadığını işaret etmektedir. Bu durum, semtin çöküntüleşme sürecinin başlangıç aşamasında

olabileceği ya da sosyal dayanışma gibi faktörlerin memnuniyet düzeyini koruduğu şeklinde yorumlanabilir.

- Katılımcıların %41'inin komşularının hastalık, cenaze vb. özel günlerinden haberdar olmaması, %48'inin ise komşularından yardım talep etmiyor oluşu semtte komşuluk ve dayanışma örüntülerinin zayıflığına işaret etmektedir. Bu bulgular Wirth'in tanımladığı kentli insanın kurduğu kentte kurduğu ikincil ve yüzeysel ilişkileri yansıtmaktadır.
- Katılımcıların %70'inin semtte ikamet eden akraba veya hemşerisi bulunmamaktadır. Bu veriler göstermektedir ki; Wirth'in kentlilik ile kırsallık üzerinden kurduğu ilişkide yer alan kırsal toplumun akrabalık ilişkilerine dayanan sosyal bağlara Kurtuluş örneğinde rastlanmamaktadır. Diğer yandan Sjöberg'in sanayi öncesi ve sonrasının bir tür sentezi olan geçiş kentleri olarak tanımladığı bölgelerde var olan ve bir nevi tampon mekânizması görevi gören 'hemşeri-akraba' dayanışması da Kurtuluş'ta mevcut değildir. Buradan yola çıkarak Kurtuluş'taki katılımcıların kırsalla süregelen ilişkilerinin olmadığını ve büyük oranda kentlileşmiş bireylerden oluştuğu söylenebilir.
- Semtteki kiracı oranının fazlalığı, semt sakinleri arasında ileri yaşlı kişilerin oransal fazlalığı ve öğrencilerin yoğunlukla yaşamak için Kurtuluş'u tercih ediyor olması semtte sıklıkla kullanıcı değişimlerinin yaşanmasına neden olmaktadır.
- Semtte göçmen nüfusu olmakla birlikte göçmenlerin herhangi bir şekilde kültürel hakimiyet kurmadığı görülmüştür. Çeşitli alt kültürler arasında etnik, kültürel veya dinsel çatışmalar yoktur. Ancak semtin değişen yapısı nedeniyle semtte süzölmeler yaşandığı tespit edilmiştir. Göçmenlerle ilgili anlatılan hikayelerin ve mahallelinin bu konudaki düşünceleri Şikago okulu düşünürlerinin istila ve yerine geçme döngüsüne oldukça benzemektedir. Teorik bölümde bahsedildiği üzere kentsel ekoloji düşünürleri kentsel mekândaki değişim, adaptasyon, istila, yerine geçme, çözülme ve yeniden örgütlenme süreçlerinin kent merkezlerinde yoğun hissedildiğini; iş merkezi bölgelerinin dışarıdaki alana yönelik baskısının çevresindeki arazinin değerini artırarak bu alanın mevcut yapısının bozulmasını

hızlandığını böylelikle var olan konut stokunu tehdit ettiğini ve bu durumun bir sonucu olarak bölgenin eski kullanıcılarının alanı terk ederek başka bölgelere geçiş yaparak bu sakinlerin yerine kente yeni gelen göçmenler geçtiğini söylemektedirler.

- Rex ve Moore'un 1967 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında çöküntü bölgelerinin oluşumunda göçmenlerin bir alana daha fazla taşınmasının, yerli ailelerin daha yoğun ve hızlı bir şekilde alanı terk etmesine neden olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmalarını gerçekleştirdikleri Birmingham'da kent merkezindeki belirli alanlar düşük nitelikli kiralık oda bulunan evlerde yaşayan azınlık gruplarıyla ilişkilendirilir hale gelmiştir. Kurtuluş'ta bu durum göçmenlerden dolayı değil öğrencilerden kaynaklanmaktadır. Öğrenci nüfusunun yoğun olması nedeniyle yerli ailelerden imkânı olanlar semti terk etmiştir.
- Sementin kamusal alan ve sosyal imkân yeterliliklerine kullanıcılar 50 üzerinden 31,46 vermişlerdir. Kullanıcılarda Kurtuluş'a kamu veya özel sektör tarafından yatırım yapılmadığı görüşü hakimdir. Kentsel ekolojik düşünürleri kentsel nüfus oranı yükseldikçe rekabetin de yükseleceğini ve böylece kent merkezindeki koşulların kötüye gitmesiyle beraber üst gelir grubuna mensup kişilerin merkezden uzaklaşarak çepere yöneldiklerini söylemişlerdir. Kurtuluş'ta da benzer durum gözlemlenmiştir. Sement yabancılar ve öğrencilerin işgaline uğradıkça eski sakinler çepere yönelmişlerdir.
- Sementin altyapı yeterliliklerine kullanıcılar 50 üzerinden 31,52 vermişlerdir. Bu duruma rağmen, Kurtuluş semtinde sosyal ve kamusal alanların eksikliği dikkat çekmektedir. Harvey'in kentsel mekânı sermaye birikimi perspektifinden analiz eden görüşü doğrultusunda, kamu kaynaklarının bilinçli ya da bilinçsiz olarak azaldığı bölgelerde çöküntüleşmenin hızlandığı varsayımı Kurtuluş örneğinde kısmen doğrulanmıştır.
- Sementin altyapı sorunları (yetersiz ulaşım, eksik sosyal hizmetler ve azalan yeşil alanlar gibi) semtteki yaşam kalitesini düşürmüş, böylece sementin cazibesini yitirmesine yol açmıştır. Kurtuluş semtindeki altyapı sorunları ve sosyal hizmet

eksiklikleri, Harvey, Lefebvre, Wilson ve Jacobs⁷⁵ gibi yazarların çöküntüleşme üzerine geliştirdiği teorilerle uyumlu bir tablo sunmaktadır. Harvey ve Lefebvre'nin sermaye birikimi ve mekânsal adalet eksikliği, Wilson'ın sosyal izolasyon ve Jacobs'ın kentsel yaşam kalitesi üzerindeki vurguları, altyapı ve hizmet eksikliğinin çöküntü bölgelerindeki cazibeyi azalttığını ve yaşam kalitesini düşürdüğünü açıklamaktadır. Kurtuluş'ta bu tür eksikliklerin yaşanması, semtin çöküntüleşme sürecinde olduğunu doğrulamaktadır.

- Semt sakinlerinin güvenlik algısında olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Semtlerini güvenli bulanların oranı yalnızca %38'dir. Sosyal çözölmeyi suç oranları ilişkilendiren Burgess çöküntü mahallerinde kullanıcılarında yoğun bir güvensizlik hissinin hâkim olduğunu söylemektedir. Kurtuluş örneğinde bu durum doğrulanmıştır. Katılımcıların en çok işlendiğini düşündükleri suçlar sırasıyla hırsızlık (%46), önemsiz ufak tefek kavgalar (%42), fuhuş (%38,3) ve uyuşturucu satışı ve kullanımıdır. Çöküntü bölgelerindeki suç oranlarının artışı, genellikle orta ve üst sınıf sakinlerinin bölgeden uzaklaşmasına neden olur, bu durum Kurtuluş'ta da yaşanmış ve yaşanmaktadır. Semt sakinlerinin artan güvenlik kaygıları, bölgenin çöküntüleşme sürecinde sarmal bir etki yaratarak, sosyal dokunun daha da zayıflamasına ve bireylerin mahalleden uzaklaşmasına katkıda bulunmuştur.
- Diğer yandan Don Mitchell'in (2003, s. 64) perspektifinde, kamusal mekânların, güvensizliğin ve sosyal kontrolün bir aracı haline gelmesi, sosyal sınıflar ve gruplar arasındaki ayrımcılığı pekiştirmektedir. Yukarıdaki bulguda, semt sakinlerinin yalnızca %38'inin semtlerini güvenli bulması, bu güvensizlik algısının kent planlaması ve sosyal ilişkiler bağlamında oluşturulduğunu göstermektedir. Bu durumda mekânın sadece fiziki değil, toplumsal bir kurgusunun da söz konusu

⁷⁵ Jacobs, çöküntüleşme süreçlerinde yaşam kalitesinin düşmesinde altyapı ve kamusal alan eksikliklerinin doğrudan kritik bir rol oynadığını vurgular. Çöküntü bölgelerinde ulaşım ve yeşil alan eksikliği gibi temel sorunlar, Jacobs'ın "yaya dostu" ve sosyal bağlantıları güçlü kentsel alan idealiyle çelişir (Jacobs, 1961). Kurtuluş'taki azalan yeşil alanlar ve yetersiz sosyal hizmetler, Jacobs'ın yaşam kalitesinin bozulması ile çöküntüleşme arasında kurduğu bağlantıyı doğrular niteliktedir; bu durum, semtin sosyal dokusunun zayıflamasına ve semtin cazibesini kaybetmesine yol açmıştır.

olduğu söylenebilir. Güvensizlik algısının yüksek olması, mekânın tehlikeli ve yabancılaştırıcı olarak kurgulanmasıyla ilişkili olup, bireylerin kamusal alanlarda kendilerini sınırlı ve tedirgin hissetmelerine neden olmaktadır.

- Çöküntü bölgelerinin suç ve suç çeteleriyle ilişkili yapısı Batıdaki örnek çalışmalarda çokça mevcut olmakla birlikte Kurtuluş örneği suçluların semt kullanıcılarından olmaması nedeniyle bu örneklerden ayrılmaktadır. Semte suç oranı yüksek ancak suçlu oranı düşüktür. Ancak semtin güvenli bulunmaması nedeniyle semtin eski kullanıcıların semti terk etme eğiliminde oldukları da tespit edilmiştir. Burgess (2016, s. 98) için belirli bir bölgedeki sürekli nüfus hareketliliği sosyal çözülmeye neden olmaktadır ve Kurtuluş örneğinde bu durum doğrulanmıştır.
- Nitel ve nicel veriye ek olarak araştırmacının da gözleminde semtte illegal gruplar tarafından işgal edilmiş mekânlar olmadığı tespiti yapılmıştır. Kurtuluş semtinde illegal gruplar tarafından işgal edilmiş mekânların bulunmaması, bu bölgenin literatürdeki çöküntü bölgeleri tanımına bu yönden uymadığını göstermektedir. Çöküntü bölgeleri hakkında yapılan çalışmalar, bu tür bölgelerde genellikle suç oranlarının ve illegal faaliyetlerin artış gösterdiğine işaret etmektedir. Sampson, çöküntü bölgelerinde genellikle suç oranlarının yüksek olduğunu ve illegal faaliyetlerin yaygınlaştığını belirtir. Suçun ve illegal yapıların bu bölgelerde yoğunlaşması, toplumsal kontrol eksikliğinden ve sosyal bağların zayıflamasından kaynaklanmaktadır (Sampson, 1993). Kurtuluş semtinde illegal grupların mahalle geneline hâkim olmaması, toplumsal bağların tamamen kopmadığını ve semtin sosyal kontrol mekânizmalarının çöküntü bölgelerindeki kadar zayıflamadığını göstermektedir. Bu da semtin, Sampson'ın tanımladığı anlamda tam bir çöküntü bölgesi özellikleri taşımadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan Castells de çöküntü bölgelerinde kamusal hizmetlerin yetersiz olması nedeniyle bireylerin alternatif ekonomik faaliyetlere yöneldiğini, bunun da illegal yapılanmalar için fırsat oluşturduğunu ifade etmiştir (Castells, 2015). Kurtuluş'ta illegal grupların olmaması, Castells'in tanımladığı anlamda kolektif tüketim alanlarının henüz

tamamen çökmediğini ve kamusal yapıların tamamen işlevsiz hale gelmediğini göstermektedir. Bu da bölgedeki kamusal yapının ve sosyal kontrolün belirli bir ölçüde korunduğunu işaret etmektedir. Literatürdeki çöküntü bölgelerinde sıkça görülen illegal işgal ve suç faaliyetlerinin olmaması, Kurtuluş'un kısmen dayanıklı ve sosyal olarak hala işlevsel bir mahalle olduğunu düşündürmektedir.

- 'Sosyal örgütsüzlük' kuramında çöküntü bölgelerinin nüfus hareketliliğinin doğrudan veya dolaylı olarak sakinlerde mahalle aidiyetinin kaybolmasına ve bunun sonucunda da sosyal çözülmeye gidildiği bilinmektedir. Bu çalışmadaki bulgular Kurtuluş örneğinde doğrulanmıştır. Semtte sosyal kontrol mekânizmaları zayıftır. Çoğu sakinin yeni semte yeni taşınanlar hakkında bilgisi yoktur. Bu durum, semtin giderek daha kopuk bir sosyal yapıya sahip olduğunu ve bu sürecin çöküntüleşmenin bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.
- Semtin sakinlerin semti tanıdıklarına tavsiye etme oranı %37,60'tır. Dear'ın kentsel marjinalleşme teorisine göre, çöküntü veya çöküntüleşme sürecinde olan bölgelerde yaşayanlar, yaşam kalitesinin düşük olması ve sosyal olanakların eksikliği nedeniyle semtlerini tanıdıklarına genellikle tavsiye etmekten kaçınmaktadırlar (Dear, 1992). Kurtuluş'ta da semtin tanıdıklara tavsiye edilme oranının düşük olması, bu bağlamda, semt sakinlerinin bölgeye yönelik olumlu algılarının zayıf olduğunu ve semti cazip bulmadıklarını göstermektedir.
- Katılımcıların semtin kolaylaştırıcı özelliklerinin genel bir tablosuna bakıldığında ilk sıralarda yer alan konum (merkeze ve metro duraklarına yakınlık) ve aşinalık haricinde semtin katılımcıların çoğu için cazip bir yanı olmadığı görülmektedir. Bu durum da aslında semtin çöküntü bölgesi özelliklerini taşıdığını göstermektedir.
- Kurtuluş'ta yaşam zorluklarının ağırlıklı sıralamasında ilk olarak katılımcıların %36,3'ü semtin fiziksel eskiliğini, %32,3'ü semtin kalabalık olmasını, %26,6'sı çarpık kentleşmeyi ve %19,9'u semt sakinlerinin geçici olma durumunu işaret etmişlerdir. Semtin kalabalık olmasının sıklıkla dile getirilmiş olmasının önemi Burgess'in 'kent içi hareketlilik' olarak tanımladığı sosyal bozulmayla benzerlik göstermektedir. Hatırlanacağı üzere, sürekli değişim ve adaptasyon, istila ve yerine

geçme, çözülme ve yeniden örgütlenme süreçleri özellikle değişimin yaşandığı kent içi alanlarda gerçekleşmektedir. İş merkezlerinin çevresindeki alana yönelik baskısı bu alanın arazi değerini artırarak mevcut yapısının bozulmasını hızlandırır ve bu bölgelerde ikamet edenler alanı terk ederler. Onlardan boşalan yerler kente yeni gelmiş göçmenler tarafından istila edilir. Bu fiziksel genişleme süreci ve sosyal devir daim durumu bu şekilde devam eder. Burgess (2016, s. 98), bu nedenle hareketliliğin neredeyse sürekli bir akış halinde olan eski kent alanlarında ortaya çıktığının altını çizmekte ve bunu bu alanları karakterize eden sosyal çözülme için bir açıklama fırsatı olarak görür⁷⁶. Diğer bir ifadeyle hareketlilik, değişimin ve kişisel-sosyal çözülmenin kaynağıdır. Burgess için hareketlilik nerede fazla olursa, orada sosyal uyumsuzluk vardır. Kurtuluş örneğinde bu duruma benzer sonuçlar elde edilmiştir. Semtte sık yaşanan kullanıcı değişimleri ile semtin yoğun nüfusa sahip olması çoğu katılımcı açısından taşınma nedeni olarak gösterilmiştir.

- Araştırma sonunda farklı yaş gruplarının semtte yaşamının zorluklarını farklı şekillerde algıladığı tespit edilmiştir. Özellikle çarpık kentleşme ve sakinlerin geçiciliği gibi konular yaşlı grup tarafından daha fazla dile getirilirken, genç grup sosyal imkanların azlığı ve semtin kalabalık olması gibi konularda daha hassastırlar.
- Semtteki kentsel sorunların başında trafik, aşırı yapılaşma ve gürültü gelmektedir. Katılımcılara göre semtteki sorunlara sebep olan aktörlerin başında göçmenler, kamu politikaları ve öğrenciler gelmektedir. Ancak semtte baskın bir göçmen nüfusu olmamasına rağmen göçmenlerin bu kadar yüksek bir oranda sorumlu tutulması dikkat çekici ve incelenmesi gereken bir konu olarak dikkat çekmiştir. Çöküntüleşmenin teorik kapsamında özellikle Marksist düşünürler tarafından sıklıkla telaffuz edilen çöküntü bölgelerindeki devlet müdahaleleri aynı zamanda çalışmanın temel sorularından biridir. Bu kapsamda semtlerindeki kentsel

⁷⁶ Simmel de benzer şekilde küçük gruplardaki iletişim biçimlerinin büyük gruplarda yok olduğunu söyler. Toplum büyüdükçe, bireyin gruba bağlılığı azalır çünkü bireyin dahil olduğu birçok farklı sosyal çevreler çakışır ve bireyler bağlılıklarını bu çevreye bölerler.

sorunların sebebinin merkezi veya yerel hükümet politikalarının bir sonucu olduğunu düşünen 142 katılımcı çalışma açısından önem teşkil etmektedir.

- Katılımcıların büyük çoğunluğu (%88,6) Kurtuluş'ta kentsel dönüşüm ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Bu yüksek oran, semtin mevcut durumunun kullanıcıları tarafından yetersiz ve sorunlu olarak algılandığını göstermektedir. Ancak kentsel dönüşüm projelerine yerinden edilme ve proje maliyetini ekonomik olarak karşılayamama endişeleri nedeniyle şerh düşülmüştür. Yerel aktörlerin de belirttiği üzere semtteki olası bir dönüşüm eski kullanıcıların bölgeyi terk etmesine neden olacaktır. Bu noktada Engels'in (2020, s. 352) işaret ettiği üzere kent merkezindeki bir çöküntü alanının dönüşmesi eş zamanlı olarak kentin başka bir bölgesinde yeni çöküntü alanlarının ortaya çıkmasına neden olacak, kent yoksulları ortadan kalmayacak bunun yerine sadece kentin çeperine itilmiş ve daha da yoksullaşmış olacaklardır.
- Katılımcıların yalnızca %20'si Kurtuluş'un geleceğine dair olumlu düşüncelere sahiptirler; katılımcıların %50'si imkânı olursa Kurtuluş'tan mülk satın almayı düşündüğünü ve katılımcıların yaklaşık %62'sinin semtten taşınmayı düşünmediği tespit edilmiştir. Skogan 1992 yılında gerçekleştirdiği çalışmada Kurtuluş'takine benzer sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre, çöküntü bölgelerinde yaşayan insanların yaşam kalitesi ve geleceğe dair beklentilerinin düşmesi sebebiyle kullanıcıların düşük beklenti eşiğine sahip olduklarını belirtmiştir. Bu düşük beklenti eşiği, kullanıcılarının çöküntü bölgesindeki olumsuz koşullara karşı duyarsızlaşması ve semtte kalma eğilimi göstermesiyle sonuçlanmıştır (Skogan, 1992). Kurtuluş semtinde olumlu gelecek beklentisinin yalnızca %20 olması ve buna rağmen taşınmayı düşünenlerin oranının yüksek olmaması Skogan'ın düşük beklenti eşiği teorisine uyumludur.
- Logan ve Molotch (1987, s. 195) kentsel mekânlarda, insanların maddi yatırımları ve yer bağlılıkları sebebiyle, yaşam koşulları semtte kötüleşse dahi bulundukları bölgede kalmaya devam ettiklerini tespit etmişlerdir. 'Kira boşluğu' (*The Rent Gap Theory*) teorisine göre, semt sakinleri sahip oldukları mülklerini bir değer kaynağı

olarak gördüklerinden dolayı geleceğe dair olumsuz düşüncelere rağmen orada kalma eğilimi gösterebilmektedirler (Logan & Molotch, 1987). Kurtuluş'taki %50'lik mülk satın alma düşüncesi, bu 'kira boşluğu' kavramına uygun bir durumdur; katılımcılar semtin geleceğine dair olumlu beklentiler taşımaları bile mülklerini bir değer olarak görmektedirler.

- Quinn ve diğerlerinin yaptığı çalışmada olduğu gibi Kurtuluş'ta da kişilerin geleceğe yönelik beklentilerinin azaldıkça ev satın alma eğilimleri düşmekte ve mahalleyi terk etme eğilimleri yükselmektedir. Çöküntü mahallelerindeki konutlara yatırım yapılmamasının ekonomik zorunluluktan ziyade tercih meselesi olduğu durumların olacağı düşünülerek çevresel özelliklerin konut değeri üzerindeki etkilerin araştırıldığı çalışmada Quinn vd. (1980), konut sahiplerinin mülklerine yatırım yaparken mahallede bulunan diğer yapılara yapılan yatırımları ve semtin gelecekteki durumunu da göz önünde bulundurdıklarını değerlendirmişlerdir. Mayer de (1981) benzer şekilde mahallenin itibar ve prestiji ile mahalleye dair beklentilerin kullanıcıların semti terk etme sürecini doğrudan etkilediğini söylemektedir. Mülk sahiplerinde mahalleye yapılacak özel veya kamusal yatırımların azalacağına dair bir düşünce söz konusu ise mülk sahipleri mülklerine yatırım yapmamayı optimal bir strateji olarak görmekte veya kendileri için daha az maliyetli bir bölge bulduklarında semtte süzülme gerçekleşmektedir. Bu veriler göstermektedir ki; tıpkı Quinn ve diğerlerinin yaptığı çalışmada olduğu gibi Kurtuluş'ta da kişilerin geleceğe yönelik beklentileri azaldıkça ev satın alma eğilimleri düşmekte ve mahalleyi terk etme eğilimleri yükselmektedir.
- Kurtuluş semtinde mahalle aidiyeti ve komşuluk ilişkileri zayıflamış durumdadır. Sık değişen kullanıcılar ve yüksek kiracılık oranı, mahallede yerleşik sosyal ilişkilerin güçlenmesine engel olmakta, var olanları zayıflatmakta ve bu da çöküntüleşme sürecine katkıda bulunmaktadır. Bu zayıflama, Sjoberg'in tarihselci kuramında sanayi öncesi toplumlarda daha güçlü olan toplumsal gözetleme ve dayanışma özelliklerinin sanayileşmeyle zayıflamasıyla ilişkilidir.

Kentlerin büyüme süreçlerini açıklamaya çalışan ve bu açıklama içerisinde çöküntü bölgelerinin gelişimine yer veren teorilerden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Şikago Okulu bünyesinde alana kazandırılmış teoriler doğrultusunda Kurtuluş semti değerlendirildiğinde; Kurtuluş, Ankara'nın merkezine yakın bir konumda olup, yoğun konut alanlarından oluşmaktadır. Özellikle sıkışık bir yerleşim yapısına sahip olması, çevredeki bazı daha yüksek gelirli konut alanlarına (Gaziosmanpaşa, Kavaklıdere) kıyasla daha düşük sosyoekonomik gruplara ev sahipliği yapması ve altyapı eksiklikleriyle çöküntüleşme sürecine girmesi ortak merkezli çemberler teorisine kısmen uyumlu görünmektedir. Semtteki yapıların eski ve bakımsız olması, teorisinin merkeze yakın bölgelerde eskiyen konut stoğunun daha düşük gelirli gruplarca işgal edilmesi öngörüsüyle uyumludur. Kurtuluş'un eski binalarında toplu ya da bireysel yenileme yapılmamış ve bireysel tadilat çalışmaları oldukça sınırlı kalmıştır. Altyapı eksiklikleri ve eski yapılar nedeniyle bölgede fiziksel çöküntü özellikleri yoğun olarak hissedilmektedir.

Ortak merkezli çemberler teorisine göre, merkezde yaşayan üst gelir gruplarının yeni gelişen çevresel konut alanlarına taşınması, merkezdeki alanların daha düşük gelir gruplarına bırakılmasına yol açmaktadır. Kurtuluş'ta da benzer durum gözlemlenmiştir; bölgenin sakinlerinin önemli bir kısmı daha merkezi ve daha yeni alanlara taşınmış, bu da semtin çöküntüleşme sürecine katkı sağlamıştır. Yoğun öğrenci nüfusu ve geçici konaklama ihtiyacı (ağırlıklı olarak şehir dışından tedavi amaçlı gelenler) da semtte sık kullanıcı değişimlerine yol açmıştır. Teoride merkeze yakın alanların altyapı ve kamu hizmetleri açısından desteklenmesi beklenirken, Kurtuluş kamu yatırımları açısından yetersiz kalmıştır. Bu durum, teorisinin öngördüğü gelişim sürecine uymamaktadır. Semtin altyapı ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması ve bölgede yatırımların düşük seviyede olması Kurtuluş'un çöküntü bölgesi haline gelmesini hızlandırmıştır. Kurtuluş, ortak merkezli çemberler teorisine kısmen uygun bir profil sergilerken, kamusal altyapı eksiklikleri ve kullanıcı değişimleri gibi noktalar teorisinin öngördüğü merkezi alanların canlı kalma özellikleriyle örtüşmemektedir. Ancak Kurtuluş'u çevreleyen zanaat, ticaret

ve depolama faaliyetleri, Ankara'nın tam sanayileşmemiş yapısı içinde tek merkezli çemberler teorisini doğrulayıcı niteliktedir.

1945 yılında Harris ve Ullman tarafından geliştirilen kentlerin çok çekirdekli gelişim modeli, kentlerin tek bir merkez etrafında değil birden fazla çekirdek etrafında geliştiğini öne sürmektedir. Kurtuluş Ankara'nın daha merkezi ve köklü bölgelerinden biri olarak, Kızılay ve Ulus gibi merkezlere oldukça yakındır. Alandan elde edilen bulgulara göre, Kurtuluş, orta ve alt sınıf ailelerin yaşadığı bir bölgedir ve bu durum, semtin bir çekim merkezi olarak rolünü daha sınırlı ancak istikrarlı bir şekilde şekillendirmektedir. Çok çekirdekli gelişme teorisi açısından, Kurtuluş gibi alanlar, merkezi alanlara yakınlıkları sebebiyle destekleyici bir işlev üstlenir. Kurtuluş, Ankara'nın ana arterlerine, toplu taşıma duraklarına ve önemli geçiş güzergâhlarına yakın olması sayesinde çok merkezli yapının kentsel işleyişine katkıda bulunmaktadır. Çok çekirdekli gelişim teorisi çerçevesinde, Kurtuluş merkezi iş alanına (Kızılay ve çevresi) olan yakınlığı nedeniyle tamamlayıcı bir çekim merkezi olarak konumlanmıştır. Kızılay'a kıyasla nispeten daha düşük yoğunluklu ancak konut odaklı bir çekim bölgesi olarak işlev görmektedir. Semtın sosyoekonomik profili, belirli sektörlerin (örneğin hizmet veya küçük ölçekli ticaret) burada yoğunlaşmasını engellediği gibi, farklı kentsel bölgeler arasında geçiş alanı görevi görmesini sağlamaktadır. Kurtuluş, Ankara'nın çok merkezli yapısında birincil merkez olmasa da destekleyici bir konumda yer alır. Merkezle yakınlığı, yoğun konut yapısı ve erişilebilirliği ile kentin merkezi çekirdeklerini tamamlayan bir bölge olarak işlev görmektedir. Bu da semtin çok merkezli yapı içinde destekleyici ve geçiş bölgesi özelliklerini taşıyan bir merkez olarak tanımlanabileceğini göstermektedir.

Alan çalışmasının bulguları kentsel ekoloji düşünürlerinin çöküntü bölgelerine ilişkin görüşleriyle karşılaştırıldığında bu teorinin Kurtuluş için ne kadar geçerli olduğunu analiz etme fırsatı doğmuştur. Bilindiği üzere kentsel ekoloji teorisi, özellikle Şikago Okulu üyelerinin geliştirdiği biyolojik metaforlarla kentlerin kendi içinde doğal süreçlerle ayrışan sosyal, ekonomik ve fiziksel alanlara sahip olduğunu, kentlerin bu ayrışma

sürecinde sosyoekonomik dinamiklerle çevresel değişikliklere göre şekillendiğini iddia etmektedir.

Kentsel ekoloji düşünürlerinin görüşlerini toparlayacak ve özetleyecek olursak; kentlerin merkezinde, özellikle orta ve alt gelir gruplarının yaşadığı eskimeye yüz tutmuş mahalleler çöküntü bölgeleri olarak öne çıkmaktadır. Merkezde yaşayan orta ve üst gelir gruplarının dış çeperlere göçü ile merkezdeki alanların daha düşük gelir grupları tarafından işgal edilmesi çöküntüleşme sürecini hızlandırmaktadır. Binaların fiziksel olarak eskimesi, bakımlarının yapılamaması ve alt gelir gruplarının çoğunlukta olmasıyla bu bölgelerde ekonomik sıkıntılar, yetersiz kamusal hizmetler ve güvenlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Kurtuluş semti bulguları ile kentsel ekoloji kuramı birlikte değerlendirildiğinde;

Merkezi Konum ve Sosyoekonomik Yapı Bakımından

Bulgular: Kurtuluş, Ankara merkezine yakın olmasına rağmen daha çok düşük ve orta gelir gruplarının ikamet ettiği bir bölge olarak görülmektedir. Semt sosyal imkânlarının kısıtlı, altyapı sorunlarının fazla ve yapılarının eskimiş olmasıyla dikkat çekmektedir.

Karşılaştırma: Bu özellikler, kentsel ekolojide tanımlanan çöküntü bölgelerinin fiziksel ve sosyal yapısıyla uyumludur. Kentsel ekolojinin merkezi bölgelerde çöküntüleşme yaşanacağı öngörüsü Kurtuluş için doğrulanmıştır.

Nüfus Hareketliliği ve Kullanıcı Değişimleri Bakımından

Bulgular: Kurtuluş semtinde kullanıcı değişim oranları yüksektir; yerli halkın büyük bir kısmı semti terk ederken, özellikle öğrenci ve geçici konut arayan kişiler semte yerleşmiştir. Kullanıcı değişim oranlarının yüksekliği semtte aidiyet duygusunun zayıflamasına ve mahalle kültürünün kısmen kaybolmasına neden olmuştur.

Karşılaştırma: Kentsel ekoloji düşünürleri, orta ve üst gelir gruplarının merkezden ayrılmasıyla bu bölgelerin daha düşük gelirli ve geçici kullanıcılar tarafından

doldurulacağını savunur. Kurtuluş'taki bu kullanıcı değişimi ve nüfus hareketliliği, teorinin öngördüğü dinamikle birebir örtüşmektedir.

Fiziksel Eskime ve Altyapı Eksiklikleri Bakımından

Bulgular: Kurtuluş'ta yapıların eski olması, alt yapı eksikliklerinin giderilmemesi ve kamusal alanların yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu durum, semtin fiziksel olarak cazibesini kaybetmesine yol açmıştır.

Karşılaştırma: Kentsel ekoloji teorisine göre çöküntü bölgeleri, altyapı yetersizliği ve fiziksel eskimenin yoğun yaşandığı alanlar olarak öne çıkar. Kurtuluş'taki bu fiziksel eskime, kentsel ekolojinin çöküntüleşme sürecinde tanımladığı doğal bir sonuçtur.

Sosyal Sorunlar ve Güvenlik Algısı Bakımından

Bulgular: Semtte güvenlik algısının düşük olması ve suç oranlarının artışı, kentsel çöküntüye dair bir diğer önemli gösterge olarak ortaya çıkmıştır.

Karşılaştırma: Kentsel ekoloji düşünürleri, çöküntü bölgelerinde sosyal problemlerin ve güvenlik sorunlarının yaygın olduğunu belirtir. Kurtuluş'ta da benzer sorunların yaşanması, semtin kentsel ekoloji teorisinin çöküntü bölgeleri tanımını karşılayan bir yapıda olduğunu gösterir.

Sonuç olarak, Kurtuluş semti, kentsel ekoloji teorisinin çöküntü bölgelerine dair temel özelliklerini büyük ölçüde karşılamaktadır. Merkezi konumda olmasına karşın fiziksel olarak eskimiş, sosyoekonomik olarak düşük gelirli grupların yoğunlukta olduğu ve göç hareketliliğinin yüksek olduğu bir alan olarak, kentsel ekolojinin öngördüğü çöküntüleşme modeline uygundur. Ancak kamusal hizmetlerin sağlanmasındaki eksiklik, bölgeye yönelik ilgi azalması gibi faktörler ve semtin çöküntü bölgelerini karakterize eden 'suç yuvası' olma özelliğine sahip olmaması kentsel ekolojinin bazı varsayımlarını zorlayan unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Rex ve Moore, İngiltere'de çöküntü bölgeleri ve bu bölgelerdeki sosyal yapılar üzerine çalışırken, kentsel ekolojinin temel unsurlarından olan sosyal ve mekânsal ayrışmayı ele almışlardır. Çalışmalarında, toplumsal çatışmaların mekânsal dağılımla nasıl kesiştiğini ve etnik, sınıfsal grupların kent içinde nasıl kümелendiğini analiz etmişlerdir. Bu analiz, kentsel ekolojinin çevresel faktörler, toplumsal dinamikler ve mekânsal düzenlemeler arasındaki ilişkiyi inceleyen temel yaklaşımıyla uyum içindedir. Hatırlanacağı üzere, klasik kentsel ekoloji genellikle kent içindeki grupların birbirinden ayrışmasını ekolojik süreçlerle açıklarken, Rex ve Moore'un çalışması bunu özellikle sosyal çatışma teorisiyle ilişkilendirmekteydi. Kurtuluş'un bu çalışmaya olan benzerlikleri ve farklılıkları, mevcut alan araştırması bulgularına göre aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Sınıfsal ve Mekânsal Ayrışma Bakımından

Benzerlik: Kurtuluş'ta da tıpkı Rex ve Moore'un işaret ettiği gibi sınıfsal ayrışma ve mekânsal bölünme gözlenmektedir. Özellikle düşük gelir grubundaki bireylerin belirli bölgelerde yoğunlaşması ve sosyoekonomik sınırlamaların mahalle içindeki sosyal yapıyı şekillendirmesi, benzer bir ayrışma örüntüsüne işaret etmektedir.

Farklılık: Rex ve Moore'un araştırdığı İngiltere'deki topluluklar, çoğunlukla göçmen gruplardan oluşmakta ve etnik kimlik üzerinden ayrılmaktadır. Ancak Kurtuluş'ta, göçmen bir nüfus yerine daha karmaşık bir demografik yapının olması ve etnik farklılıkların görece az olması nedeniyle ayrışma daha çok ekonomik sınıf bazında gerçekleşmektedir.

Toplumsal Hareketlilik Bakımından

Benzerlik: Kurtuluş'ta düşük gelirli aileler için sınıf atlama ve mahalle dışına çıkma fırsatlarının sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu, Rex ve Moore'un incelediği topluluklardaki sınıf hareketliliği kısıtlılığı ile örtüşmektedir.

Farklılık: İngiltere'deki göçmen nüfus, ırkçılık ve kültürel dışlanma gibi daha belirgin toplumsal engellerle karşılaşırken, Kurtuluş'ta toplumsal hareketliliği sınırlayan engeller daha çok ekonomik nedenlere dayanmaktadır.

Mekânsal Yoğunlaşma ve Toplumsal Dayanışma Bakımından

Benzerlik: Rex ve Moore'un çalışmasında, belirli mahallelerin aynı etnik veya sosyal gruba ait bireyler arasında dayanışmayı teşvik ettiği ve toplumsal kimlik oluşturduğu görülmektedir. Kurtuluş'ta da benzer bir dayanışma, özellikle gelir düzeyine göre farklılaşan sosyal çevrelerde gözlenmektedir.

Farklılık: Rex ve Moore'un çalışmasında göçmen grupların gettolaşması oldukça keskindir ve bu durum mahalle içinde mekânsal sınırları daha belirgin kılar. Kurtuluş'ta ise daha homojen bir toplumsal yapı olduğundan, topluluk dayanışması etnik sınırlar benzeri çizgiler bulunmamaktadır.

Elde edilen veriler doğrultusunda Kurtuluş'un Rex ve Moore'un (1967, s. 64) 'belirsizlik alanı' olarak tanımladıkları bölgeye benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Kent merkezindeki konutların yavaşça etraftaki iş merkezleri tarafından çevrelenmesi sonucunda eski kullanıcıların semtten ayrılmasıyla bölge göçmenler için kiralık ev tutmaya müsait hale gelmektedir. Böylece yoğun göçmen nüfusuyla birlikte fiziksel yıpranma semtte dikkat çekici boyutlara ulaşır. Ancak Rex ve Moore'un (1968, s. 214) teorisinin temelleri semtteki tüm kullanıcıların aslında banliyöde yaşamak istediklerine fakat ekonomik güvenlik ve öngörülebilir açısından buna güçlerinin yetmediği yönündedir. Bu noktada da Kurtuluş örneği Rex ve Moore'un Sprakbrook örneğinden farklılaşmaktadır. Bu karşılaştırmalar, Kurtuluş'un sınıf ve mekânsal ayrışma açısından Rex ve Moore'un gözlemlediği özelliklere sahip olduğunu, ancak göçmen nüfusun veya etnik toplulukların belirgin etkisinin eksik olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan Gans'ın çalışmaları da doğrudan kentsel ekoloji olarak sınıflandırılmamakla birlikte kentsel ekoloji yaklaşımına önemli katkılar yapmıştır. Kentsel ekoloji, klasik olarak kentsel alanlardaki mekânsal ayrışmayı, çevresel faktörler ile toplumsal yapı arasındaki etkileşimi inceleyen bir alanken Gans kentsel topluluklar üzerindeki çalışmalarını bu yapıların sınıfsal, kültürel ve toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğine odaklanarak kentsel ekolojinin sosyal boyutunun anlaşılmasına katkı

sağlamaktadır. Özellikle *The Urban Villagers* (1962) ve diğer çalışmalarında, kentsel alanlarda göçmen topluluklar gibi farklı sosyal kesimlerin mekânsal düzenlemelerini ve kente dair algılarını incelemiştir. Bu, mekân-sınıf ilişkisi ve kentsel kültürel yapıların bir arada nasıl var olduğunu anlamak için kentsel ekolojiyle örtüşen bir bakış açısı sunmuştur. Ancak Gans, kentsel ekolojinin biyolojik analogiler veya çevresel belirlemci yaklaşımlarını benimsemektense, kent içindeki toplumsal uyum, aidiyet ve etkileşimlere odaklanmıştır.

Kurtuluş sakinleri Gans'ın 1968 yılında gerçekleştirdiği çalışmada işaret ettiği kent merkezinde yaşayan 5 farklı grubun karma özelliklerini yansıtmaktadır. Hatırlanacağı üzere bu gruplar; 1) merkeze yakınlığından dolayı bölgede yaşamayı tercih eden öğrenciler, entelektüeller ve profesyoneller gibi kozmopolitler, 2) çocuk sahibi oldukları zaman kent çeperine taşınan çocuksuz çiftler ve bekârlar, 3) nispeten kapalı bir çevrede yaşayan gerçekte kentli olmayan kentsel köylüler, 4) yetersiz maddi imkanları nedeniyle semtte yaşamak zorunda kalan kent yoksulları, ve 5) Sementin demografisi bozulmuş olmasına rağmen semttan taşınmaya fiziksel gücü olmayan kapana kısılmış yaşlılardır.

Gans için bireylerin mahallelerini seçme şansı bulunmadığı durumlarda, yaşam tarzları ve ekonomik durumları bölgenin ikamet istikrarsızlığına yansırken tam tersi durumlarda yani kişilerin seçme şanslarının olduğu durumlarda bu tercih kullanıcılarının sosyal ilişkileri ve hayat tarzı gibi unsurların etrafında şekillenmektedir. Kurtuluş örneğinde de kullanıcıları bu 5 grup altında kategorize etmek ve bölgede yaşamayı tercih etme durumlarını Gans'ın perspektifinden açıklamak mümkündür. Bu unsurlar doğrultusunda Kurtuluş'un Gans'ın kent merkezindeki çöküntü mahallesi olarak tanımladığı bölgelerin özelliklerini büyük ölçüde yansıttığı söylenebilir. Mahallenin fiziksel yapısının yanı sıra, toplumsal dayanışma ve aidiyet ilişkileri, farklı sosyal grupların bir arada yaşaması gibi özellikler, Gans'ın tanımladığı çöküntü mahalleleriyle örtüşen önemli noktalardır. Kentsel dönüşüm tehdidi altında olması da bu benzerliği güçlendirmektedir.

Diğer yandan, bilindiği üzere, Sjoberg'in tarihselci kuramı, kentlerin sosyal yapısının ve mekânsal örgütlenmesinin tarihsel koşullardan etkilendiğini savunur. Sjoberg'e göre kent merkezlerindeki çöküntü bölgeleri, ekonomik gelişmenin ve modernleşmenin kademeli olarak kenarlara doğru kayması sonucu oluşur. Sjoberg, modernleşme sürecinin getirdiği dönüşümlerin kent içindeki mekânsal dağılımı şekillendirdiğini ve merkezdeki ekonomik çöküşlerin bir yandan sosyal statü kaybına yol açarken diğer yandan da düşük gelirli grupların buralarda toplanmasına zemin hazırladığını iddia etmektedir. Sjoberg'e göre, bu süreçte;

- Kentin sosyal yapısı, zamanla merkezden çevreye doğru yayılan ekonomik faaliyetler ve statü farklılaşmaları ile ayrışır. Kent merkezleri, bu süreçle birlikte ekonomik olarak çöküntüye uğrar ve daha düşük gelirli, göçmen veya marjinal grupların yaşam alanı haline gelir.
- Tarihsel olarak gelişen bu merkezler, zamanla ekonomik geri kalmışlık ve fiziksel yıpranma sonucu çöküntüye uğrar. Çevredeki yeni ve modern yapılar inşa edilirken, merkezdeki eski binalar ekonomik anlamda yenilenme şansı bulamaz.
- Merkezdeki çöküntü alanları, düşük gelirli kesimlerin bir araya gelmesiyle belirli sosyal dinamikleri korur. Sjoberg'e göre, ekonomik anlamda çöküş yaşamış bu bölgelerde güçlü komşuluk ilişkileri ve dayanışma ağları gelişebilir.

Kurtuluş'taki alan çalışması verileri ışığında, semtin Sjoberg'in tarihselci kuramı çerçevesinde kısmen uyumlu olduğunu ancak bunun yanında büyük farklılıklar taşıdığını söylemek mümkündür.

Sosyal ve Ekonomik Ayrışma Bakımından

Benzerlik: Kurtuluş, kentin merkezine yakın bir konumda olup, Sjoberg'in bahsettiği şekilde farklı sosyal ve ekonomik grupların birlikte yaşadığı bir mahalledir. Göçmen geçmişi olan ve alt sınıf özellikler taşıyan topluluklarla, daha üst gelir gruplarının bir arada bulunması, Sjoberg'in ekonomik ayrışma modeli ile paralellik taşımaktadır.

Farklılık: Sjoberg'in kuramından farklı olarak Türkiye'de kent merkezlerinde sosyal devlet anlayışı ve kamu destekli projeler, çoğu çöküntü bölgelerinin tamamen marjinalleşmesini engellemiştir. Bu nedenle, Kurtuluş, Sjoberg'in öngördüğü gibi yalnızca düşük gelirli grupların yaşadığı bir alan değil, daha karma bir sosyoekonomik yapıya sahiptir.

Fiziksel Çöküntü Bakımından

Benzerlik: Kurtuluş semtinde de eski binalar ve fiziki anlamda yıpranmış yapılar görülmektedir. Bu durum, Sjoberg'in kent merkezlerinin zamanla ekonomik geri kalmışlık ve fiziksel çöküş yaşadığı tespitiyle örtüşmektedir.

Farklılık: Ancak Kurtuluş, Türkiye'deki kentleşme dinamikleri ve modernleşme pratikleri nedeniyle tam anlamıyla bir çöküntü bölgesi olarak görülmemektedir. Özellikle mahallede yaşayan orta sınıf nüfus, fiziksel yıpranmışlığı kısmen dengeleyen bir etkidir. Türkiye'deki toplumsal yapı, merkezdeki eski binaların tam anlamıyla terk edilmesini engellemiştir.

Sosyal Dinamiklerin Korunması Bakımından

Benzerlik: Kurtuluş'ta farklı kesimlerden insanların sosyal uyum içinde yaşaması ve dayanışma ilişkilerinin kısmen varlığı, Sjoberg'in "merkezdeki çöküntü bölgelerinin sosyal bağları koruduğu" görüşüyle paraleldir.

Farklılık: Ancak Kurtuluş'ta farklı sosyal grupların bir aradalığı, Türkiye'nin kentsel alanlarındaki özgün toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. Sjoberg'in tarihselci kuramı, belirgin ayrışmalar üzerinden kent içindeki çöküntü alanlarının sosyal yapılarını açıklar. Kurtuluş'ta bu çeşitlilik daha geniş bir sosyoekonomik doku içinde, farklı grupların karşılıklı etkileşimiyle sağlanmaktadır.

Sonuç olarak Kurtuluş, Sjoberg'in tarihselci kuramına bazı yönleriyle uyum sağlamakla birlikte, Türkiye'ye özgü sosyal devlet uygulamaları, toplumsal dayanışma kültürü ve farklı sınıfların bir arada yaşama eğilimi nedeniyle bu kuramdan tam anlamıyla

ayrılmaktadır. Sjoberg'in kent merkezindeki çöküntü mahalleleri tanımı, Kurtuluş'un dinamik, karma sosyal yapısını ve yerel koşullardan kaynaklanan çeşitliliğini anlamada yetersiz kalmaktadır. Türkiye'deki kentleşme yapısı, kısmen sanayi toplumu kentlerinin özelliklerini barındırsa da hizmet sektörünün genişlemesi, sınıf ayrışmasının karmaşık yapısı ve kentsel alanlardaki dönüşüm projeleri nedeniyle klasik bir sanayi toplumu kentinden farklılaşmaktadır. Sjoberg'in sanayi toplumuna ait kentsel modeline kıyasla Türkiye'deki kentleşme dinamikleri, tarihsel ve kültürel faktörlerin etkisiyle çok daha heterojen bir yapıya sahiptir.

Marksist kentsel kuramlar, kentleşmeyi kapitalizmin üretim biçimleriyle ilişkilendirerek, sınıfsal ilişkilerin kentsel mekân üzerindeki etkilerini analiz eder. Bu yaklaşıma göre, kentlerin büyümesi, mekânsal bölünmeler ve sosyal farklılaşmalar, kapitalist üretim ve yeniden üretim süreçlerinin birer yansımasından başka bir şey değildir. Marksist kurama göre, kentler kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet eden mekânsal ayrışma düzenleriyle şekillenir. Bu çerçevede, Kurtuluş, merkezi iş alanlarına olan yakınlığına rağmen sosyoekonomik olarak daha düşük gelir gruplarının yaşadığı bir bölge olarak öne çıkmıştır. Alan verilerindeki demografik ve ekonomik bulgular, semtin kentsel ayrışmaya örnek teşkil eden bir yapıya sahip olduğunu ve daha varlıklı bölgelerin kentsel sermaye birikim süreçlerine uygun olarak geliştiğini düşündürmektedir.

Kurtuluş semtinin konut piyasası ve gayrimenkul değerleri kapitalist birikim süreçleri açısından incelendiğinde, semtin mevcut değeri ve kira düzeylerinin orta-alt sınıfa uygun olması, büyük sermaye birikim süreçlerinin burada henüz tam anlamıyla devreye girmediğine işaret etmektedir. Buna karşılık, Kurtuluş'un şehir merkezine yakın olması, sermayenin yeniden değerlendirme sürecinde bu bölgeyi gelecekte potansiyel bir yatırım alanı olarak değerlendirebileceğini düşündürmektedir. Bu durum, Marksist kuramda 'değerlenme-değersizleşme' döngüsüne bir örnek olabilir: Sermaye, yüksek kazanç elde etmek için daha yüksek gelir gruplarına yönelik alanlara yönelirken, Kurtuluş gibi bölgelerin değerlendirme sürecini geleceğe bırakır.

Yine Marksist kuram, devletin mekânı düzenleme biçimlerinin, sermayenin ihtiyaçlarına göre şekillendiğini savunur. Kurtuluş gibi semtler, Ankara'nın merkezine yakın olmalarına rağmen, özellikle yatırım ve altyapı projeleri bakımından daha az önceliklendirilmiş alanlardır. Alan verileri de bu bölgenin nispeten daha az altyapı desteği aldığını ve sosyal hizmetlerin de sınırlı kaldığını göstermiştir. Bu durum devletin kent düzenleme politikalarının sermaye birikimini desteklemek amacıyla farklılaşmış olduğunu düşündürebilir. Yüksek gelirli bölgelerde altyapı ve sosyal hizmetlerin daha yaygın sunulması, Kurtuluş gibi semtlerin ise görece ihmal edilmesi, devletin sermaye birikimini destekleme amacına yönelik bir yaklaşımı olabilir. Kurtuluş gibi semtler, özellikle kentsel proleterleşme süreci açısından Marksist bir analizde önemli bir yere sahiptir. Bu semtlerde yaşayan düşük gelirli gruplar, çoğunlukla, emek piyasasında düşük ücretli işlerde çalışan ve kentsel proleterleşmenin bir parçası olarak sermayenin iş gücü ihtiyacını karşılayan kesimlerden oluşur. Göç ve düşük gelir düzeyinin baskın olduğu alan verileri, bu bölgedeki emekçilerin konut tercihlerini de yansıtmaktadır.

Marksist kuram, kentsel yenileme ve rant yaratımı süreçlerini, sermayenin kentsel alan üzerindeki hakimiyetini artırma yolu olarak görür. Kurtuluş gibi merkezi alanlara yakın bölgeler, çoğu zaman kentsel dönüşüm projelerine aday gösterilerek sermayeye yeniden değerlendirme fırsatı sunabilir. Ancak bu tarz dönüşümlerin getireceği olası rant artışı, bölgedeki düşük gelirli sakinlerin yerinden edilmelerine ve alanın yeniden yüksek gelir grupları için uygun hale getirilmesine yol açabilmektedir. Alan verileri, semtte henüz böyle bir sürecin başlamadığını gösteriyorsa da gelecekte olası bir kentsel dönüşüm süreciyle semtin sosyoekonomik yapısının büyük oranda değişebileceğini öngörmek mümkündür.

Sonuç olarak, Marksist kentsel kuramlar açısından Kurtuluş, sermayenin kent içinde yarattığı mekânsal ayrışmanın ve sınıfsal yapının bir yansıması olarak görülebilir. Merkezi iş alanlarına olan yakınlığına rağmen sermayenin doğrudan yatırım odağı olmaması, semtin kapitalist kentsel üretim biçimlerinin marjinal bir parçası olarak değerlendirilmesine neden olur. Bu bağlamda, Kurtuluş'un daha çok emekçi sınıfların ve

öğrencilerin yaşadığı bir semt olarak varlığını sürdürüyor olması, kapitalist kentleşmenin sınıfsal ayrımını pekiştiren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Kurtuluş semtinin, çöküntü bölgesi tanımlamaları açısından değerlendirildiğinde hangi kentsel ekole daha uygun olduğuna dair analiz, semtin sosyoekonomik ve mekânsal özelliklerinin, farklı kentsel kuramlarla örtüşme düzeyine göre yapılabilir.

Ekolojik kuram, kentleri birbirini izleyen halkalar veya bölgeler biçiminde değerlendirir ve çöküntü bölgelerini merkezden çevreye doğru yayılan yerleşim halkaları içinde tanımlar. Buna göre çöküntü bölgeleri, genellikle merkezi iş alanına yakın ancak sermaye yatırımlarından dışlanmış, eski ve daha düşük gelirli yerleşim alanlarıdır. Kurtuluş semti, Kızılay'a olan yakınlığı ve ekonomik olarak alt ve orta gelirli grupların yoğun olduğu bir bölge olması bakımından ekolojik kuramın çöküntü bölgesi tanımına kısmen uymaktadır. Ancak Kurtuluş, hâlâ yerleşim ve sosyal denge açısından ekolojik kuramın öngördüğü kadar yoğun ve kötü şartlarda bir 'çöküntü alanı' görünümünde değildir.

Sjoberg'in tarihselci kuramı, kentsel gelişmeyi tarihsel ve kültürel bir evrim olarak ele alır ve çöküntü bölgelerini sosyal ve ekonomik değişimlerin daha durağan kaldığı alanlar olarak tanımlar. Kurtuluş semtindeki sosyoekonomik yapı, tarihsel olarak belli bir düzeyde devam etmiş ve bölge, aşırı sermaye müdahalesi veya yüksek yoğunluklu kentsel dönüşüm geçirmemiştir. Bu nedenle, tarihselci kuram açısından Kurtuluş'un mevcut hali, bir 'durgunluk bölgesi' olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, Kurtuluş'un çöküntü bölgesinden çok tarihsel sürekliliği olan bir durgunluk alanı olması, bu kuramla uyumunu artırmaktadır.

Marksist kuram, çöküntü bölgelerini sermaye birikimi ve sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak değerlendirir. Kurtuluş, merkezi iş alanına yakın konumuna rağmen sermaye birikimi açısından dışlanmış ve düşük gelir gruplarının yoğunlaştığı bir semttir. Bu özellikler, kapitalist kentsel ayrışma ve mekânın sınıfsal olarak bölünmesi sürecinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak, bölgenin sosyoekonomik profilinde henüz ciddi bir rant yaratımı veya zorunlu dışlanma baskısı olmaması Kurtuluş'u Marksist

kuram açısından çöküntü bölgesinden ziyade sermaye birikiminden uzak bırakılmış bir belirsizlik bölgesi olarak öne çıkarmaktadır.

Kurtuluş, kentsel ekoloji, tarihselci ve Marksist kentsel kuramlar açısından çöküntü bölgesi tanımına yakın özellikler göstermekle birlikte hiçbir teoriyi tam olarak karşılamamaktadır. Tarihselci kurama göre, bölgenin kendine özgü karakteri, tarihsel bir geçiş bölgesi olarak tanımlanabilirken, Marksist kuram açısından Kurtuluş, sermaye dışlanması ve sınıfsal ayrışma unsurlarıyla bir belirsizlik bölgesi olarak değerlendirilir. Ancak, sert bir çöküntü ve geri kalmışlık örneği oluşturmayan yapısıyla Kurtuluş, kentsel durgunluk veya belirsizlik tanımlamalarına daha uygundur. Dolayısıyla, Kurtuluş'un **tam anlamıyla bir çöküntü bölgesi olarak tanımlanmasından ziyade, tarihselci kuramın "geçiş bölgesi" veya Marksist bakışla "belirsizlik bölgesi" kavramlarına yakın olduğu** söylenebilir. Bu, semtin yıkıcı sermaye birikim süreçlerinden uzakta kalan, sosyal yapısını koruyan, ancak sosyoekonomik sınırlarını aşmakta zorlanan bir bölge olma özelliğini vurgular.

Çöküntü bölgelerinin tanımından hareketle bu tür alanların beş önemli özelliğinin bulunduğu söylenebilir. Bu özellikler; bölgenin planlı bir yerleşkeye sahip olması, bölgenin kent merkezinde yer alması, bölgenin fiziksel standartlarının düşük olması, kullanıcılarının ekonomik ve sosyokültürel açıdan ortalamanın altında olması ve kullanıcılarının toplumdan ayrı kendine özgü bir gündelik yaşam alışkanlıklarına⁷⁷ sahip olmasıdır.

Alan araştırmasının kapsadığı Kurtuluş semtinin çöküntü bölgelerini tanımlayan 5 özelliğinin 3'ünü (planlı bölge olması, kent merkezinde yer alması ve fiziksel eskiliği) karşıladığı bilinmektedir. Geri kalan 2 özelliğinin tespit edilmesi amacıyla çalışmada

⁷⁷ Kendine özgü yaşam alışkanlıkların kasıt; ABD gettolarında ya da Batı slumlarında gözlemlenen sokak çeteleri, enformel sektörlerde çalışma, toplum genelinden farklı değerlere sahip olmaktır. Çöküntü bölgelerini temel alan uluslararası araştırmalarda bu tür bölgelerde yaşamının meydana getirdiği bir tür 'çöküntü bölgesi zihniyeti'nden sıklıkla söz edilmektedir.

anket ve mülakat yöntemleriyle veriler toplanmış olup bu verilere 3.2. bölümde ayrıntılı şekilde yer verilmiştir.

Alan araştırması bulgularına göre Kurtuluş semti, tarihselci ve ekolojik kuramların belirttiği özellikleri kısmen taşıyor olsa da modern çöküntü alanları bağlamında Harvey'in eleştirel kentsel kuramında ifade edilen ekonomik süreçler çerçevesinde değerlendirilebilir. Kurtuluş'un çöküntü sürecinin temelinde, sermaye akışının ve kamusal yatırım eksikliğinin sosyal ayrışma ve fiziksel eskimelere neden olması yatmaktadır. Bu bağlamda, semtte yaşayan bireylerin eğitim düzeyi, yaş grupları ve sosyoekonomik statüleri mekânsal yapı üzerindeki etkilerle doğrudan bağlantılıdır.

Araştırma, Kurtuluş'un demografik özelliklerinde çeşitlilik ve sosyal yapıda bir gerileme gösterirken, çevre mahallelerle olan sosyal ve ekonomik farkların giderek açıldığını gözler önüne sermektedir. Bu farklılıklar, Lefebvre'in kentsel alanlardaki ayrışma ve yabancılaşma süreçlerine dair görüşlerini doğrular niteliktedir. Ayrıca, araştırma kapsamında Kurtuluş'ta kamu hizmetleri ve altyapı eksikliklerine dair öne çıkan veriler, Harvey'in kentsel sermaye birikim eksikliğinden kaynaklanan çöküntü alanı tespitine paraleldir. Sonuç olarak, Kurtuluş semti, çöküntüleşme sürecinde sosyal, ekonomik ve fiziksel ayrışmanın etkilerini yoğun olarak hissetmektedir.

Bu bulgular ışığında bakıldığında çalışma alanının bütün unsurlarıyla çöküntü alanlarının kendine has karakteristik özelliklerini yansıtmadığı ama günümüz itibarıyla sadece temel ihtiyaçların karşılandığı ve yakın bir süreçte tamamen çöküntü alanı olacağı ihtimalinin yüksek olduğu kanısına varılmıştır. Bu nedenle bu tür alanları çöküntü bölgesi olarak tanımlamanın doğru olmadığı düşünülmektedir. Bunun yerine Kurtuluş ve benzer özellikteki sosyal dokusu zaman içinde değişmiş ve yakın gelecekte çöküntü olması muhtemel bölgeler için eklektik yapısından dolayı **“kentsel duraklama bölgesi”** teriminin kullanılmasının daha yerinde olacağı düşünülmüştür.

3.3.2. Kurtuluş Örneği Üzerinden Çöküntü Bölgelerinin Dünya Örnekleriyle Karşılaştırılması

Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere Kurtuluş'u karakterize eden özellikler literatürde yer alan çöküntü bölgesi tanımlarını tam olarak karşılamamaktadır. Bu nedenle Kurtuluş'un içinde bulunduğu durumu doğru şekilde analiz edebilmek amacıyla dünyadaki belli başlı çöküntü bölgelerini oluşturan kentsel politikalara bakma ihtiyacı hasıl olmuştur. Böylece Kurtuluş'un bu örneklerden neden ayrıştığını sağlıklı bir şekilde tartışma imkânı doğmuştur.

İlk olarak Latin Amerika örneklerine bakıldığında, büyük kentlerde görülen çöküntü bölgeleri, kentleşme ve ekonomik eşitsizlik süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yerleşim alanlarıdır. Bu bölgeler genellikle düşük gelirli grupların yaşadığı, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı alanlardır ve belirli karakteristik özelliklerle tanımlanmaktadırlar. Bahsi geçen çöküntü bölgeleri üzerinde yapılan araştırmalarda ilk olarak bölgelerde belirgin bir şekilde altyapı eksiklikleri ve fiziksel yetersizlikler dikkat çekmektedir. Elektrik, su, kanalizasyon gibi temel hizmetlere erişimde sorun yaşandığı görülmektedir. Sao Paulo ve Mexico City gibi kentlerde yer alan çöküntü bölgelerinde altyapı eksikliklerinin hem sağlık hem de güvenlik açısından ciddi riskler yarattığı bilinmektedir (Perlman, 2006).

Çöküntü bölgelerinde yaşayanların büyük çoğunluğu düşük gelire sahip olmakla birlikte bölgelerde işsizlik oranları da yüksektir. Çoğunlukla kayıt dışı ekonomiye bağlı olarak geçim sağlanmaktadır. Ücretli işlerin yetersizliği, kişileri yoksulluğun sürdüğü bu bölgelerde yaşamak zorunda bırakmıştır (Brenner, 2019). Ayrıca, bu ekonomik eşitsizlikler, kent genelinde ekonomik kaynakların adil dağıtılmamasıyla da ilişkilidir (Davis, 2007).

Bölgedeki yapılar genellikle ruhsatsızdır ve kent planlamasına aykırı olarak yasal olmayan şekilde inşa edilmiştir. Resmi izinleri olmayan bu yapılar, kentsel

düzenlemelerden faydalanamadığı gibi, hukuki açıdan da belirsizlikler içermektedir. Gayri resmi yerleşimler bir yandan kent yönetimleri için planlama sorunları yaratmaktayken; diğer yandan da bu bölgelerde yaşayanların mülkiyet haklarını sınırlamaktadır (Ward, 2003). Ayrıca, bu yerleşim yerlerinin mekânsal düzeni, sosyomekânsal ayrışmayı da belirgin şekilde göstermektedir. Rio de Janeiro ve Santiago gibi kentlerde, çöküntü bölgeleri genellikle kentin çeperlerinde yer almakta ve bu da düşük gelirli toplulukların merkezden uzaklaşmasıyla sonuçlanan bir yerleşim politikasını yansıtmaktadır⁷⁸.

Çöküntü bölgelerinde suç oranları genellikle kent genelinin üzerinde seyretmektedir. Özellikle organize suçlar ve uyuşturucu ticareti gibi problemler, çöküntü bölgelerinde oldukça yaygındır. Bu durum, bölge halkının güvenlik endişelerini artırmakta ve toplum içinde korku iklimi yaratmaktadır. Caracas'ta yapılan bir çalışmada, suç oranlarının yüksek olmasının bu bölgelerde yaşayanların yaşam kalitesini düşürdüğü tespit edilmiştir (Moser ve McIlwaine, 2004).

Bahsi geçen bölgenin sakinleri çoğunlukla toplumun geri kalanı tarafından damgalanmakta ve toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu durum, sosyoekonomik ayrışmayı derinleştirmekte ve çöküntü bölgelerinde yaşayanların sosyal fırsatlara erişimini kısıtlamaktadır. Sosyal dışlanma, bu alanlardaki bireylerin eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel hizmetlere erişimini de olumsuz etkilemektedir. Santiago ve Buenos Aires gibi kentlerde, bu tür ayrışmanın kent içi sosyal eşitsizlikleri daha da artırdığı gözlemlenmiştir (Sabatini, 1998). Bu özellikler, Latin Amerika'nın çöküntü bölgelerinin temel yapısal ve sosyoekonomik dinamiklerini anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. Ekonomik, sosyal ve politik faktörler, bu bölgelerin oluşumunda ve devamında etkili

⁷⁸ Murphy'nin Şili'deki kentsel gelişim üzerine çalışması, Pinochet döneminde bu bölgelerin yok edilmesi çabalarının, bu toplulukların daha fazla dışlanması ve iş piyasasına ve kamu hizmetlerine erişimlerinin kısıtlanmasıyla sonuçlandığını göstermiştir.

olmaktadır. Sonuç olarak, bu bölgelerde yaşayan insanların kentsel olanaklara erişimi kısıtlı, güvenlik kaygıları yüksek ve yaşam koşulları ise zorludur.

Latin Amerika kentlerinde çöküntü bölgelerinin oluşumu, ülkelerin kentsel politikaları, ekonomik süreçleri ve neoliberal politikaların etkisi altında şekillenmiştir. Özellikle 1980'lerden itibaren hız kazanan neoliberal politikalar, kamusal hizmetlerin azaltılması ve piyasa odaklı ekonomi politikalarının benimsenmesiyle kentlerdeki eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Neoliberal politikaların temel ilkelerinden biri, devletin kentsel alanlardaki müdahalesinin azaltılması ve piyasaların daha serbest bir şekilde işlemesine olanak tanınmasıdır. Bu değişim, kamu harcamalarının azaltılması, sosyal hizmetlerin kısıtlanması ve özel sektör yatırımlarının desteklenmesi gibi uygulamalarla kendini kentsel alanda göstermektedir (Harvey, 2015). Bu bağlamda, yoksul kesimler için sosyal konut projelerinin yetersiz kalması, kentsel alanlarda gelir düzeyi düşük grupların kendi çözümlerini üretmesine ve çöküntü bölgelerinin hızla yayılmasına yol açmıştır (Caldeira, 2000). Böylece kentlerde gelir dağılımındaki eşitsizlikler derinleşmiştir. Ülkeler, artan kentleşmeyle iş olanaklarının ve ekonomik kalkınmanın merkezde yoğunlaştığı metropol alanları geliştirmiş, fakat bu gelişim yoksul mahallelerin iyileştirilmesine yansıtılmamıştır. Kentlerdeki iş olanaklarının sınırlı kalması, düşük gelir gruplarının kayıt dışı ekonomiye yönelmesine ve formel istihdam alanlarından dışlanmasına yol açmıştır. Çöküntü bölgelerindeki yoksulluk ve istihdam sorunları, neoliberal ekonominin yarattığı rekabetçi piyasa koşullarının doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Davis, 2007).

Neoliberal kentsel politika anlayışı, kentlerde gayrimenkul yatırımlarını teşvik eden, yüksek gelir gruplarına yönelik lüks konut ve ticari projeleri öne çıkaran bir politika izler. Bu durum, yoksul kesimlerin kent merkezlerinden uzaklaştırılmasına ve marjinal alanlara itilmesine yol açmaktadır (Smith, 2002, s. 447). Latin Amerika'da, özellikle Şili, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde, kentlerin değerli bölgelerinde lüks konut projeleri yapılırken yoksul halkın yaşadığı mahalleler kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla kentlerin çeperine taşınmaktadır. Bu şekilde, yoksul kesimlerin kent içinde yaşama imkânı

kısıtlanmakta, yoksullar yerinden edilmekte, sosyal olarak dışlanan ve dezavantajlı hale gelen topluluklar oluşmaktadır (Holston, 2008).

Bu politikaların kentlerdeki en belirgin etkilerinden bir diğeri de kamusal altyapı ve sosyal hizmetlerin özelleştirilmesidir. Özelleştirme politikaları sonucunda, su, elektrik, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerin maliyeti artmış, yoksul kesimlerin bu hizmetlere erişimi daha da zorlaşmıştır. Çöküntü bölgelerinde altyapı yetersizliklerinin artması ve sağlıksız yaşam koşullarının sürmesi, kamu kaynaklarının yoksul mahallelere yönlendirilmemesi ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin, Peru ve Meksika'da kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi sonucunda, çöküntü bölgelerinde yaşayanlar için temel hizmetlere erişim neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Ward, 2003, s. 98).

Diğer yandan neoliberal politikalar, yoksul kesimleri kentin ekonomik, sosyal ve politik dinamiklerinden dışlamıştır. Özellikle sosyal konut projelerinin yetersizliği ve kentsel alanlardaki yükselen konut fiyatları, düşük gelir gruplarını kent merkezlerinden uzaklaştırmış ve kent çeperindeki çöküntü bölgelerine sürüklemiştir. Toplumsal dışlanma, bu kesimlerin yalnızca mekânsal olarak değil, sosyal olarak da marjinalleşmesine yol açmıştır. Çöküntü bölgelerinde yaşayanların eğitim ve sağlık gibi temel sosyal hizmetlerden faydalanamaması, bu bölgelerdeki yoksulluk döngüsünü daha da pekiştirmiştir (Moser ve McIlwaine, 2004).

Bu politikalara tepki olarak, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren çöküntü bölgelerine yönelik bazı iyileştirme projeleri geliştirilmiştir. Fakat bu projeler genellikle köklü değişiklikler getirmek yerine, geçici çözümler ve sınırlı altyapı sağlamakla sınırlı kalmıştır. Toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına odaklanmayan, yalnızca fiziksel yapı iyileştirmelerine yönelik projeler, çoğu zaman çöküntü bölgelerindeki yoksulluğun kent çeperinde yer değiştirerek sürdüğünü göstermiştir. Rio de Janeiro, Lima ve Mexico City gibi kentlerde uygulanan yetersiz konut ve kentsel iyileştirme politikaları, çöküntü bölgelerinin kalıcı bir sorun olarak devam etmesine neden olmuştur.

Latin Amerika'daki çöküntü bölgeleri ve Kurtuluş semti arasındaki karşılaştırmanın her iki bölgenin benzer ve farklı yönlerini anlamak için yararlı olacağı düşünülmüştür. Kurtuluş, düşük ve orta gelir gruplarının yaşadığı, fiziksel olarak merkezde bulunmasına karşın ekonomik cazibesini yitirmiş bir bölgedir. Sosyal imkanların sınırlı olması, altyapı sorunlarının devam etmesi ve yapıların eskimiş olması Latin Amerika'daki birçok çöküntü bölgesindeki durumla örtüşmektedir⁷⁹ (Audirac, Cunningham-Sabot, Fol, & Moraes, 2012, s. 229). Kurtuluş'taki nüfusun sosyoekonomik olarak çeşitlenmiş ancak genel olarak düşük gelir düzeyine sahip olması, sınıfsal ayrışmanın belirgin olduğu bu Latin Amerika bölgeleriyle paralellik göstermektedir. Diğer yandan Latin Amerika'daki çöküntü bölgelerinin genellikle kent çeperinde olması durumu Kurtuluş örneğinden farklılaşmaktadır.

Kurtuluş'ta yer alan konutların büyük bir kısmı eski ve yıpranmış yapılardan oluşmakta ve çoğunlukla gerekli tadilatı görememektedir. Bu durum bölgenin çöküntüleşme sürecine girdiğini işaret etmektedir. Latin Amerika'daki çöküntü bölgeleri de bu açıdan benzerdir; buralarda da eski ve bakım gerektiren yapılar sıklıkla bulunmakta, yenileme ve altyapı yatırımları genellikle yetersiz kalmaktadır. Kurtuluş'ta altyapı eksiklikleri ve kamusal alanların yetersizliği, bu alanlardaki yaşam kalitesini düşüren bir etmen olarak göze çarpmaktadır. Harvey ve Lefebvre'in görüşleri ışığında, bu eksikliklerin sermaye birikimi olmaması veya kamu kaynaklarının yeterince yönlendirilmemesinden kaynaklandığı düşünülebilir, bu da Latin Amerika örneğindeki benzer durumlara işaret etmektedir. Ancak Latin Amerika ekolünde görülen sakinlerin temel hizmetlere erişememesi Kurtuluş için geçerli değildir. Kurtuluş'un planlı bir yerleşke olması ve yerel yönetimler aracılığıyla çöp toplama, temizlik, su ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin bölgede yürütülüyor olması Kurtuluş'u Latin Amerika örneğinden farklılaştırmaktadır.

⁷⁹ Örneğin, Mexico City, Buenos Aires veya Lima'daki çöküntü bölgelerinde de sosyoekonomik durumu zayıf, ancak merkezlere yakın olan yerleşim yerleri gözlemlenmektedir.

Kurtuluş'ta kullanıcı değişim oranı oldukça yüksektir; uzun süreli sakinlerin semtten taşındığı, özellikle öğrenci ve kısa süreliğine ikamet edenlerin buraya yöneldiği görülmektedir. Latin Amerika'nın birçok çöküntü bölgesinde de benzer demografik bir hareketlilik gözlemlenir. Bu bölgelerde de öğrenciler, göçmenler ve geçici işçilerin yoğun olarak yerleşmesi, bölgedeki yerli nüfusun azalması ve sosyal dokunun değişmesiyle sonuçlanmaktadır (Audirac vd., s. 2012, 232). Kurtuluş'ta da aidiyet duygusunun zayıfladığı ve mahalle kültürünün azaldığı görülmektedir. Bu, Latin Amerika örneğinde sosyal dayanışmanın yavaş yavaş zayıflamasıyla ortaya çıkan kültürel ve sosyal farklılaşmaya benzemektedir. Bunun yanı sıra Kurtuluş sakinlerinde toplumsal dışlanma ya da damgalanma görülmemiştir.

Son olarak, Kurtuluş sakinleri arasında güvenlik algısının düşük olması ve suç oranlarının yüksek algılanması, bölgeyi sosyal açıdan sorunlu bir alan haline getirmektedir. Latin Amerika'nın büyük kentlerindeki çöküntü bölgeleri de genellikle güvenlik problemleri ile anılmakta; suç oranları yüksek ve toplum tarafından riskli alanlar olarak görülmektedir. Bu açıdan, Kurtuluş'un güvenlik algısının düşük olması Latin Amerika'daki çöküntü bölgeleri ile paralel görünmekle birlikte Latin Amerika kentlerinde yaşanan uyuşturucu imalatı/ticareti ve yasa dışı suç örgütlerinin çatışmaları gibi büyük boyutta suçlar Kurtuluş'ta yaşanmamaktadır. Bu karşılaştırma, Türkiye'deki çöküntü bölgelerinin Latin Amerika'dan kısmen farklı sosyal ve ekonomik dinamiklerle oluştuğunu, ancak altyapı ve sosyoekonomik durgunluk açısından kısmen benzer sonuçlara yol açtığını göstermektedir.

Avrupa ülkelerinin büyük kentlerinin çöküntü bölgelerinin özelliklerine bakıldığında bölgelerin karakteristik özellikleri genel literatüre uyumlu olmakla birlikte kimi noktalarda Latin Amerika ve Türkiye örneklerinden ayrıştığı görülmektedir. Avrupa'daki kentsel çöküntü bölgeleri, sosyoekonomik ve demografik değişimlerin, sanayi sonrası ekonominin ve tarihi savaşların etkisiyle şekillenmiştir. Bu alanlar çoğunlukla eski kent merkezlerinde veya sanayi bölgelerinin çevresinde yer almakta ve düşük gelirli sakinler, göçmenler ve etnik azınlıklar tarafından yoğun olarak iskân edilmektedir.

Sanayi Devrimi'nden sonra Avrupa kentlerinin birçoğu, sanayi tesislerinin kurulmasıyla hızlı kentleşmeye sahne olmuştur. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısında sanayinin büyük kentlerden çekilmesi ve birçok tesisin kapanmasıyla bu alanlar terk edilmiş ya da ekonomik olarak işlevsiz hale gelmiştir (Turok ve Mykhnenko, 2007, s. 174). Özellikle İtalya, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde, sanayi sonrası dönemde işsizliğin artmasıyla birlikte bu bölgelerde ekonomik gerileme yaşanmış ve sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır (Zambon vd., 2017, s. 5).

Bunların yanında 1960'lardan itibaren Avrupa'ya yoğun göç dalgaları yaşanmış, konut sorunu yaşayan birçok göçmen düşük maliyetli konutlara yönelmiştir. Bu durum, göçmenlerin yerleştiği bölgelerde sosyoekonomik ayrışmayı derinleştirmiştir. Özellikle büyük kentlerde göçmenler, eski sanayi alanları veya merkez dışındaki bölgelerde yaşamayı tercih etmiş ve bu alanlar zamanla çöküntü bölgelerine dönüşmüştür (Turok ve Mykhnenko, 2007, s. 172). Sosyoekonomik olarak ayrışan bu alanlar, düşük gelirli, işsiz ve sosyal hizmetlere erişimde güçlük çeken grupların yoğunlaştığı yerler haline gelmiştir (Zambon vd., 2017, s. 3).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok Avrupa kenti büyük bir yıkıma uğramış, bu alanların yeniden inşası ve kentleşme süreci sınırlı kalmıştır. Bu durum, savaş sonrası yıkılan ve bakımsız kalan kimi bölgelerin çöküntü alanları olarak kalıcılaşmasına neden olmuştur. Özellikle Doğu Avrupa'daki şehirler, sosyalist dönem sonrası ekonomilerinde yaşanan değişimlerle birlikte kentsel alanlarda geri çekilme ve çöküş süreçleriyle karşı karşıya kalmıştır (Turok ve Mykhnenko, 2007, s. 176). Sanayi sonrası iş fırsatlarının azalması ve sosyal hizmetlere erişimdeki zorluklar, sakinlerin sosyoekonomik olarak dezavantajlı olmasına neden olmuştur. Bölge sakinlerinin eğitim seviyesi genellikle düşüktür ve çoğunlukla düşük vasıflı işlerde çalışmaktadır. Bu durum, gelir seviyesinin düşük kalmasına ve ekonomik hareketliliğin sınırlanmasına neden olmuştur (Hospers, 2014, s. 1517).

Avrupa'daki kent içi çöküntü alanlarında göçmen nüfus oranı oldukça yüksektir. İspanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde göçmen topluluklar, düşük maliyetli konutların bulunduğu bu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Çöküntü bölgelerindeki nüfus çoğunlukla gençler, çocuklar ve göçmen ailelerden oluşmaktadır. Genç nüfus işsizlikle ve düşük eğitim seviyeleriyle mücadele ederken, çok çocuklu göçmen aileler ekonomik baskılar altında yaşamaktadır. Aynı zamanda yaşlı nüfus da hareket kabiliyeti kısıtlılığından dolayı bu alanlarda yoğunlaşmaktadır (Hospers, 2014, s. 1519).

Bölgelerde altyapı eksiklikleri yaygındır; su, kanalizasyon ve elektrik gibi temel kamu hizmetlerinde sık sık kesintiler yaşanır. Bakım ve yenileme yatırımları yetersizdir. Binaların çoğu eski, bakımsız ve fiziksel olarak aşınmış durumdadır. Çöküntü bölgeleri, genellikle sanayi veya eski yerleşim alanlarında yer aldığından dolayı, hava ve su kirliliği gibi çevresel sorunlarla da karşı karşıyadır. Yoğun trafik ve düşük yeşil alan oranı, bu alanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir (Inostroza vd., 2013, s. 91). Sosyoekonomik sıkıntılar nedeniyle çöküntü bölgelerinde suç oranı yüksektir. Toplumsal izolasyon ve ayrımcılık, bu bölgelerde yaşayan bireylerin toplumdan dışlanmasına neden olmaktadır.

Avrupa'da çoğu kentsel çöküntü bölgesi, kent merkezlerinden uzak veya sanayi bölgelerinin çevresinde yer almaktadır. Bu yerleşim yapısı, ekonomik fırsatlara ve sosyal hizmetlere erişimi kısıtlamaktadır (Haase vd., 2016, s. 89). Çöküntü alanlarının bu periferik yapısı, toplumsal entegrasyon ve hareketliliği engelleyerek sosyal ve ekonomik sorunların daha kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır (Inostroza, 2010).

Avrupa'daki kentsel çöküntü bölgelerinin oluşumuna ve gelişimine pek çok tarihsel, ekonomik ve siyasi faktörün sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu bölgelerin bugünkü görünümünü ve sorunlarını anlamak için ülkelerin kentleşme politikalarını, ekonomik yapılarını, geçirdiği savaşları ve sosyopolitik dönüşümleri geniş bir çerçevede incelemek başlı başına ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte yapılan okumalar doğrultusunda

çöküntü bölgelerinin oluşumuna katkıda bulunan başlıca faktörleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Haase vd., 2016, s. 99-101):

Sanayi Devrimi ve Hızlı Kentleşme: Sanayi Devrimi Avrupa’da hızlı bir kentleşme sürecini başlatmıştır. Özellikle İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde hızla sanayileşen kentlere göç eden işçi sınıfı için düşük maliyetli konut ihtiyacı doğmuştur. Ancak bu hızlı büyüme, plansız ve yetersiz altyapıya sahip mahallelerin oluşumuna yol açmış, işçi sınıfının yaşadığı bu alanlar zamanla çöküntü bölgelerine dönüşmüştür. Bu dönemde hızlı kentleşme nedeniyle konut stokları yeterli olmamış, bu da kentsel çöküntü alanlarının hızla oluşmasına neden olmuştur. Düşük gelirli ailelerin yaşadığı bu bölgeler, zamanla bakımsız kalmış ve günümüzde hala varlığını sürdüren eski işçi mahalleleri olarak çöküntü alanları haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşı ve Sonrasındaki Yeniden Yapılanma: II. Dünya Savaşı, Avrupa kentlerinde büyük yıkıma neden olmuştur. Almanya, Polonya, Fransa’nın birçok büyük kenti savaşta büyük zarar görmüş ve altyapıları yıkılmıştır. Savaş sonrasında sınırlı bütçe ile sadece ana caddeler ve merkezi bölgeler yenilenirken, çeperde kalan yerleşim alanları uzun süre bakımsız bırakılmıştır. Bu bölgeler zamanla kentsel çöküntü alanları haline gelmiştir. Savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde kırsal kesimden gelen göçler nedeniyle kentlerde hızlı bir nüfus artışı yaşanmıştır. Devletlerin yeniden yapılanmaya odaklanmasıyla, özellikle düşük gelirli kesimin yaşadığı bölgelerdeki konut ve altyapı iyileştirmeleri geri plana atılmıştır.

Ekonomik Çöküşler ve Krizler: Avrupa, özellikle 1970’lerin petrol krizleri ve 1980’lerdeki ekonomik duraklamalarla birlikte önemli bir sanayi kaybı yaşamıştır. Almanya’daki Ruhr Bölgesi gibi sanayi merkezleri işsizliğin arttığı, terk edilen endüstriyel tesislerin kaldığı alanlar haline gelmiştir. Bu durum, sanayi sonrası dönemde işsizliğin ve sosyal sorunların yoğunlaştığı çöküntü bölgelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ardından gelen süreçte küreselleşmenin etkisiyle Avrupa’da sanayi merkezleri azalmış, üretim faaliyetleri daha ucuz iş gücüne sahip ülkelere kaydırılmıştır. Sanayinin

azalmasıyla birlikte bu alanlarda işsizliğin artması, kentsel çöküntü alanlarının genişlemesine neden olmuştur.

Göç ve Sosyal Ayırışma: Avrupa, 20. yüzyıl boyunca çeşitli göç dalgalarına maruz kalmıştır. Özellikle savaşlar, ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle diğer ülkelerden gelen göçmenlerin yerleşim alanları olarak kentsel çöküntü bölgeleri tercih edilmiştir. Göçmenlerin sosyal ve ekonomik entegrasyon sürecindeki zorluklar, bu alanlarda yoksulluk ve sosyal sorunların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Göçmenlerin düşük maliyetli konutların bulunduğu bölgelerde yoğunlaşması, kentsel çöküntü alanlarının sosyokültürel açıdan farklılaşmasına neden olmuştur. Etnik ve sosyal ayırışma, bu bölgelerin zamanla 'ayrıcalıklı' mahallelerden izole hale gelmesine yol açmış ve çöküntü bölgelerindeki toplumsal sorunları artırmıştır.

Kentleşme Politikaları ve Kentsel Ayırışma: Avrupa'da özellikle sosyal konut projeleri ve kamuya ait toplu konut alanları, düşük gelirli ailelere uygun fiyatlı konutlar sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Ancak, bu konut projeleri genellikle kentin çeperinde veya izole alanlarda inşa edilmiş ve yetersiz bakım nedeniyle zamanla çöküntü bölgelerine dönüşmüştür. Diğer yandan kentlerin genişlemesi sırasında planlamada yapılan yetersizlikler, çöküntü bölgelerinin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Avrupa'nın Sosyal Refah Devleti Politikalarının Etkisi: Avrupa ülkeleri, düşük gelirli vatandaşlarına çeşitli sosyal destekler sunmuş olsa da bu desteklerin etkili bir şekilde dağıtılmaması, çöküntü bölgelerindeki altyapı sorunlarının devam etmesine neden olmuştur. Sosyal konut politikalarının izole alanlarda uygulanması ve bakım eksiklikleri, bu alanların çöküntüye dönüşmesini hızlandırmıştır.

Sonuç olarak, Avrupa'daki kentsel çöküntü bölgeleri, tarihsel olarak hızlı sanayileşme, savaş sonrası ekonomik krizler, plansız kentleşme politikaları ve toplumsal ayırışma gibi çok katmanlı sebeplerle oluşmuştur. Bu alanlar, sosyoekonomik zorluklar ve fiziksel bakım eksiklikleri ile daha da kötüleşmiştir.

Kurtuluş üzerine yapılan alan araştırmanın bulgularına göre, Avrupa'daki tipik çöküntü bölgeleri ile Türkiye'deki örnekler arasında bazı önemli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Bölgelerin ağırlıklı olarak düşük gelire sahip kişilerden, yaşlılardan ve gençlerden oluşması, bölgelerde çocuklu aile sayılarının görece azlığı her iki örnekte de demografik yapı ve sosyal profilin benzer olduğunu göstermektedir. Fiziksel ve mekânsal özellikler bakımından ise her iki örnekte de eskimiş konut stoğu dikkat çekmektedir. Diğer yandan işsizlik, yoksulluk ve toplumsal ayrışma Avrupa'daki çöküntü bölgelerinde sıkça rastlanan sorunlardır. Bu alanlarda sosyal hareketlilik sınırlı kalmakta ve ekonomik durgunluk yaşanmaktadır. Kurtuluş'ta ise işsizlik oranının yüksek olması ve öğrenci nüfusun ağırlıkta olması, ekonomik yetersizliklerin etkili olduğunu göstermektedir. Semtteki fiziksel eskimenin yanı sıra sosyal imkanların sınırlılığı, Kurtuluş'un ekonomik ve sosyal olarak ayrılmış bir çöküntü alanı olma yolunda ilerlediğini göstermektedir.

Bu benzerliklerin yanı sıra Avrupa ülkeleri ve Türkiye'deki kentsel çöküntü bölgelerinin farklılaşması ülkelerin kentleşme politikaları, sosyal refah anlayışı, ekonomik gelişmeleri ve tarihsel süreçleri gibi faktörlerle yakından ilişkilidir. Avrupa'da kentleşme Sanayi Devrimi sonrası planlı bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Avrupa ülkeleri, kentsel genişlemenin yönetilmesi ve sanayi sonrası dönemde kentlerin dönüşümü için planlı bir kentleşme yaklaşımı benimsemiştir. Özellikle Batı Avrupa'da sosyal konut projeleri ile düşük gelirli kesimlerin ve göçmenlerin uygun konutlara yerleşmesi sağlanarak çöküntü bölgelerinin oluşması kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde eski sanayi alanları yenilenmiş ve sosyal konut projeleriyle kentsel entegrasyon sağlanmıştır (Haase vd., 2016, s. 88). Türkiye'de ise kentleşme, kırsaldan kente yoğun göçler nedeniyle daha çok kontrolsüz ve plansız bir şekilde gelişmiştir. Özellikle 1950'lerden sonra köyden kente göç hızlandıkça, büyük şehirlerde hızlı nüfus artışını karşılayacak konut projeleri ve altyapı yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, gecekondü bölgeleri ve düzensiz yapılaşmalar hızla yayılmış, devletin planlı kentleşme politikalarının eksik kalması nedeniyle bu alanlar zamanla çöküntü bölgelerine

dönüşmüştür. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde bu düzensiz yapılaşma nedeniyle sosyal ve ekonomik ayrışma yoğunlaşmıştır (Elicin, 2014, s. 155).

Avrupa ülkeleri bu süreçte sosyal refah devleti anlayışına sahip olup, sosyal desteklerle dezavantajlı kesimlerin yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik politikalar geliştirmiştir. İngiltere’de *Council Housing* ve Almanya’da *Sozialer Wohnungsbau* gibi sosyal konut projeleri ile düşük gelirli kesimlerin sağlıklı ve güvenli konutlarda yaşamasını hedeflenmiştir. Bu tür sosyal konut projeleri, çöküntü bölgelerinin yayılmasını engellemek ve kentsel entegrasyonu sağlamak adına önemli bir rol oynamaktadır (Van Kempen ve Murie, 2009, s. 52). Türkiye’de ise sosyal konut politikaları daha sınırlı kalmış ve daha çok 2000’lerden sonra TOKİ gibi kurumlar aracılığıyla sosyal konut projeleri üretilmeye başlanmıştır. Ancak bu projeler, kent merkezlerinden uzakta ve çoğunlukla kentlerin dış çeperlerinde inşa edildiği için, kent içinde kalan çöküntü bölgelerinin dönüşümüne katkı sağlayamamıştır. Ayrıca, Türkiye’de sosyal refah devleti anlayışı Avrupa’ya kıyasla daha zayıf olduğundan, düşük gelirli kesimlere sunulan sosyal yardımlar sınırlı kalmıştır. Bu nedenle özellikle büyük kentlerde çöküntü bölgeleri yaygınlaşmıştır (Keleş, 2013).

Avrupa’da, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma sürecinde planlı bir göç politikası benimsenmiş ve iş gücü ihtiyacını karşılamak için kontrollü göç dalgaları kabul edilmiştir. Göçmenlerin entegrasyonu için sosyal politikalar geliştirilmiş, barınma, eğitim ve iş olanakları sağlanmıştır. Bu kontrollü göç politikası Avrupa’daki çöküntü bölgelerinin oluşumunu kısmen engellemiştir (Turok & Mykhnenko, 2007, s. 175). Türkiye’deki kentleşme süreci ise, iç göç dalgalarının yoğunluğu ve devletin bu göçlere karşı hazırlıksız olması nedeniyle planlanamamıştır. Kırsal bölgelerden büyük şehirlere göç eden nüfus, ekonomik yetersizlikler nedeniyle genellikle uygun maliyetli konutlara yönelmiş ve gecekondu bölgeleri ortaya çıkmıştır. Devletin bu göç dalgalarına yönelik yeterli önlem alamaması, çöküntü bölgelerinin yayılmasına ve sosyoekonomik ayrışmanın artmasına neden olmuştur (Erman, 2001).

Avrupa ülkelerinde kentsel dönüşüm projeleri, sanayi sonrası dönemde kentlerin yeniden işlevlendirilmesi ve çöküntü bölgelerinin rehabilitasyonu amacıyla stratejik bir şekilde uygulanmaktadır. Bu tür projeler çöküntü bölgelerinin kent yaşamına entegre edilmesine ve yeniden değer kazanmasına katkıda bulunmaktadır (Turok ve Mykhnenko, 2007, s. 169). Türkiye’de kentsel dönüşüm projeleri genellikle 6306 sayılı Kanun altında afet riskini azaltma ve yapılaşmayı düzenleme amacıyla yapılmaktadır. Ancak bu projeler, çoğu zaman sosyal yapıyı dikkate almaksızın, çöküntü bölgelerini dönüştürmek yerine bu bölgeleri yeniden yerleşime açmaktadır. Bunların yanında kentsel dönüşüm projeleri genellikle düşük gelirli kesimlerin yaşadığı alanları ekonomik kazanç sağlama amacıyla yüksek gelir gruplarına açtığı için, çöküntü bölgeleri çevresindeki yoksul kesimler yerlerinden edilmekte ve sosyoekonomik ayrışma daha da derinleşmektedir (Genç, 2008, s. 127).

Avrupa’daki çöküntü bölgelerinde yaşayan topluluklar göçmenlik ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanan sosyal uyum sorunları yaşasa da sosyal refah politikaları sayesinde belirli bir dayanışma düzeyi mevcuttur. Ayrıca sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler çöküntü bölgelerindeki sosyal dayanışmayı artırmak ve komşuluk ilişkilerini güçlendirmek için çeşitli programlar yürütmektedir (Turok ve Mykhnenko, 2007, s. 169). Türkiye’deki çöküntü bölgelerinde sosyal dayanışma ve komşuluk ilişkileri geçmişte daha güçlü olsa da günümüzde kentleşme ve nüfus değişimi nedeniyle bu ilişkiler zayıflamıştır. Özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde hızlı nüfus değişimi ve göç nedeniyle çöküntü bölgelerinde komşuluk ilişkileri neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır (Akşit, 1994, s. 126).

ABD kentlerindeki çöküntü bölgeleri de Avrupa ve Latin Amerika örneklerine benzer şekilde ekonomik ve sosyal değişimlerin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Altyapı yetersizliği, yoksulluk, plansızlık ve suç oranlarının yüksekliği gibi özelliklerle karakterize edilen bölgeler yalnızca fiziksel mekânlar olarak değil aynı zamanda ekonomik ve kentsel politikaların yansımaları olarak da ele alınmalıdır.

ABD'nin kentsel çöküntü bölgelerinin dünya örneklerinden ayrıldığı nokta bu bölgelerin özellikle uyuşturucu ticareti, çocuk suçluluğu, silahlı şiddet ve organize suçların merkezi haline gelmiş olmalarıdır. Yine bu bölgeler genellikle belirli etnik ve ırksal grupların yoğunlaştığı alanlar olarak da dikkat çekmektedir. Bu durumu kentsel ayrışmanın ve sistematik ırkçılığın bir sonucu olarak değerlendiren Massey ve Denton (1993, s.7) bu grupların ekonomik fırsatlara erişiminin sınırlı olması nedeniyle kentsel eşitsizliklerin var olduğunu düşünmektedirler.

ABD kentlerindeki çöküntü bölgelerinin oluşma nedenleri ve süreçleri yalnızca kentsel ekoloji düşünürlerinin belirttiği üzere doğanın yasalarına uygun şekilde kendiliğinden gelişmemiştir. Bu süreç aynı zamanda kapitalist kentleşme politikalarının da doğrudan bir sonucudur. Kapitalizmin temel dinamikleri olan sermaye birikimi, mekânsal yeniden yapılandırma ve sınıfsal ayrışma ile tüketim temelli yaşam alışkanlıkları kentsel alanlarda ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirerek çöküntü bölgelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç özellikle sanayisizleşme, neoliberal politikalar, arsa spekülasyonu ve kentsel yenileme projeleri aracılığıyla şekillenmiştir.

20. yüzyılın ortalarından itibaren birçok sanayi kenti ekonomik yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Özellikle Detroit, Cleveland ve Pittsburgh gibi kentlerde imalat sektöründeki iş kayıpları ve fabrikaların kapatılması geniş çapta işsizliğe yol açmıştır. Sermayenin daha düşük maliyetli bölgelere kayması sermayenin çekildiği alanlarda yoksulluğa neden olmuştur. Bu süreçte kent merkezinde yaşayan düşük gelirli işçiler gelir kaynaklarını kaybederek ekonomik olarak daha da marjinalleşmiştir (Sugrue, 1996). Yine 1980'li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal politikalar devletin kentsel alandaki müdahalesini tamamen ortadan kaldırmış, kamu harcamalarını kısıarak sosyal hizmetlerin özelleştirilmesini teşvik etmiştir (Harvey, 2015, s. 69). Bu süreçte neoliberal kentleşme politikaları emlak piyasasını bir birikim aracı olarak kullanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren federal hükümet ve yerel yönetimlerin kent merkezlerindeki düşük gelirli mahalleleri yenileme adı altında dönüştürmeye başlamasıyla bu projeler bir yandan yüksek gelirli kesimlere yönelik konut ve ticari alanlar yaratmış diğer yandan ise düşük

gelirli grupları kent merkezinden uzaklaştırmıştır. Bu süreçte kent yoksulları çevre mahallelere itilmiş ve mekânsal eşitsizlikler daha da belirgin hale gelmiştir (Smith, 2002, s. 429). 20. yüzyıl boyunca uygulanan ayrımcı konut politikaları ve *redlining*⁸⁰ uygulamaları Afro-Amerikan ve Latin kökenli toplulukların ekonomik ve mekânsal olarak ayrışmasına yol açmıştır. Bu politikalarla belirli etnik gruplar belirli bölgelerde yoğunlaşmış ve ekonomik fırsatlara erişimleri sınırlanmıştır (Massey ve Denton, 1993, s. 13).

Kapitalist kentleşme süreci içinde kentsel mekân, sermaye birikimi ve dolaşımı için sürekli olarak yeniden düzenlenmek zorundadır. Bu yeniden düzenleme döngüsü belirli bölgelerin ekonomik olarak terk edilmesi ve sermayenin daha karlı alanlara yönelmesiyle gerçekleşmektedir (Harvey, 2009). ABD kentlerinde bu durum sanayisizleşme sonrası ekonomik faaliyetlerin kent merkezlerinden banliyölere veya daha düşük maliyetli bölgelere taşınmasıyla kendini göstermiştir. Kent merkezlerinde işsizlik ve yoksulluk artarken sermaye yoğunluklu bölgeler ekonomik olarak aşırı büyümüştür. Bu süreç çöküntü bölgelerinin ekonomik marjinalliklerini daha da pekiştirmiştir. Tüm bunların yanında kentsel dönüşüm projeleri sermayenin birikim krizlerini çözmek amacıyla uygulanırken mutenalaştırma projeleri çöküntü bölgelerindeki toplulukların yerinden edilmesiyle sonuçlanmış, bu da kentlerde mekânsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine yol açmıştır. Yüksek gelir grubuna sahip olan kişilerin kente merkezine dönüşü mevcut toplulukları daha da çepere iterek çöküntü bölgelerinin mekânsal sınırlarını genişletmiştir (Smith, 2002, s. 441).

Şikago Okulu araştırmacılarının teorileri ABD kentlerinde çöküntü bölgelerinin ortaya çıkışı ve özellikleri konusunda önemli öngörüler sunmuştur. Ancak, günümüzdeki

⁸⁰ Redlining, ABD'de 1930'lardan 1970'lere kadar yaygın bir şekilde uygulanan ve belirli bölgelerde yaşayan insanların özellikle kredi, ipotek ve sigorta gibi finansal hizmetlere erişimini kısıtlayan ayrımcı bir uygulamadır. Bu terim, genellikle azınlıkların yoğun olarak yaşadığı mahallelerin haritalarda kırmızı çizgilerle işaretlenmesi uygulamasından gelir. Redlining, özellikle Afro-Amerikan toplulukların ekonomik ve sosyal olarak marjinalleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1968'de kabul edilen Fair Housing Act (Adil Konut Yasası), redlining'i ve konut piyasasında ırksal ayrımcılığı yasaklamıştır. Ancak, redlining'in uzun vadeli etkileri günümüzde hâlâ görülmektedir.

çöküntü alanlarının oluşumunda Şikago Okulu'nun teorilerini aşan, daha karmaşık ve çok boyutlu süreçler de etkili olmuştur.

İlk olarak, Şikago Okulu'nun öngördüğü geçiş bölgeleri günümüzdeki çöküntü bölgelerinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Örneğin, Sanayi Devrimi sonrası Şikago'nun merkezine yakın işçi mahalleleri, bugün birçok ABD şehrinde çöküntü bölgelerine benzer bir dönüşüm geçirmiştir. Bu bölgeler düşük gelirli grupların yoğunlaştığı, fiziksel altyapının ve sosyal hizmetlerin yetersiz olduğu alanlardır. Yine kentsel ekologlar göçmen grupların veya düşük gelirli kesimlerin zamanla daha dış bölgelerde yer alan geçiş bölgelerine yerleşeceğini ve bu alanların sosyal çöküşe uğrayacağını öngörmüştür. Günümüzdeki çöküntü bölgelerinin bu göç ve sosyal ayrışma süreçlerini yansıttığı görülmektedir. Şikago Okulu'nun 'rekabet' ve 'mekânsal ayrışma' kavramları, güçlü grupların kentsel alanlarda daha değerli bölgeleri işgal etmesiyle zayıf grupların marjinal alanlara itilmesini açıklar. ABD'de bu süreç, özellikle *white flight*⁸¹ ve *redlining* politikalarıyla desteklenmiştir. Kent merkezlerinde kalan düşük gelirli gruplar, özellikle Afrika kökenli Amerikalılar ve Latin kökenliler, bu tür çöküntü bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, Şikago Okulu'nun mekânsal ayrışma ve doğal alanlar teorileriyle uyumludur. Şikago Okulu geçiş bölgelerinde sosyal kontrol mekânizmalarının zayıflayacağını ve bu bölgelerde suç oranlarının artacağını öngörmüştür. Günümüzdeki çöküntü bölgeleri, bu teoriyi doğrular niteliktedir. Örneğin, Chicago'nun Güney Yakası veya Baltimore'un bazı mahallelerinde suç oranlarının yüksek olması, sosyal kontrol eksikliği ve yoksulluğun birleşiminin bir sonucudur (Smith, 2002, s. 440).

⁸¹ White flight (beyaz uçuş), özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren ABD'de meydana gelen, beyaz nüfusun kent merkezlerinden banliyölere taşınmasını ifade eden bir süreçtir. Bu olgu, kent merkezlerinde artan Afro-Amerikan ve diğer etnik azınlık gruplarının yoğunlaşmasıyla hız kazanmıştır. White flight, kent merkezlerini sosyoekonomik olarak zayıflatarak çöküntü bölgelerinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu süreç, ırksal ve sınıfsal ayrışmayı kurumsallaştırarak ABD'deki kentsel eşitsizliklerin kalıcı hale gelmesine yol açmıştır.

Tüm bu uyumlulukların yanı sıra ABD'deki güncel çöküntü bölgeleri, Şikago Okulu'nun öngörülerinden bazı açılardan farklılıklar da göstermektedir. Şikago Okulu'nun teorileri, küresel kapitalizmin ve neoliberal politikaların kentsel alanlar üzerindeki etkilerine yeterince önem vermemiştir. Sanayisizleşme, küresel tedarik zincirleri ve sermayenin mekânsal olarak yeniden düzenlenmesi gibi süreçler, çöküntü bölgelerinin oluşumunu hızlandırmıştır (Harvey, 2015). ABD'de yaşanan bu süreç Şikago Okulu'nun kent içi rekabet ve adaptasyon teorisini aşarak ötesine geçmiştir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren ABD'de uygulanan kentsel yenileme projeleri, düşük gelirli grupların yerlerinden edilmesine ve çöküntü bölgelerinin daha periferik alanlara taşınmasına neden olmuştur. Şikago Okulu, bu tür devlet müdahalelerinin kentsel mekân üzerindeki etkilerini öngörmemiştir⁸². Son olarak Şikago Okulu kentsel ayrışmanın daha çok sosyoekonomik temellere dayanacağını öngörse de ABD'deki çöküntü bölgeleri ırksal ve etnik ayrımcılıkla da şekillenmiştir (Massey & Denton, 1993).

Avrupa ve ABD kentleşme politikaları, tarihsel ve sosyoekonomik bağlamlarına göre farklı şekillerde gelişmiştir. Bu farklılıklar çöküntü bölgelerinin oluşumunda ve özelliklerinde belirgin değişiklikler yaratmıştır. Avrupa'da daha müdahaleci refah devleti politikaları benimsenirken, ABD'de neoliberal politikaların daha güçlü bir şekilde uygulanması, çöküntü bölgelerinin karakteristik özelliklerini büyük ölçüde farklılaştırmıştır.

Avrupa kentleşme politikaları, refah devleti anlayışı çerçevesinde sosyal konut projelerine ve kentsel altyapıya güçlü bir kamu müdahalesiyle şekillenmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri geniş çaplı sosyal konut projeleri başlatmış ve bu projelerle düşük gelirli kesimlerin barınma ihtiyacını karşılamayı amaçlamıştır. Sosyal konut politikaları çöküntü bölgelerinin yayılmasını önlemekte önemli bir rol oynamış, yoksul mahallelerde yaşayanların temel ihtiyaçlara daha iyi erişmesini sağlamıştır (Goetz, 2013, s. 189). ABD'de ise kentleşme, piyasa odaklı neoliberal

⁸² New York'un Harlem bölgesi gibi yerlerde kentsel dönüşüm projeleri düşük gelirli sakinlerin dışlanmasına yol açmıştır.

politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Devletin kentsel politikalara müdahalesi sınırlı kalmış ve sosyal konut projeleri, Avrupa'dakine kıyasla çok daha sınırlı olmuştur (Harvey, 2015). ABD'de düşük gelirli gruplar, genellikle özel sektör tarafından sağlanan düşük kaliteli kiralık konutlara mahkûm kalmış, bu da çöküntü bölgelerinin yayılmasına yol açmıştır. Özellikle *Section 8*⁸³ gibi programlar, kamu desteği sağlamakla birlikte piyasaya bağımlılığı artırmıştır (Goetz, 2013, s. 77-79).

Avrupa kentlerinde çöküntü bölgeleri genellikle ekonomik temellere dayanmakla birlikte, ırksal ve etnik ayrışma ABD'ye kıyasla daha az belirgindir. Bununla birlikte, son yıllarda göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bazı mahallelerde (Paris'in banliyöleri veya Berlin'in Kreuzberg bölgesi gibi) sosyoekonomik eşitsizlikler artmış ve bu alanlar çöküntü bölgeleri olarak görülmeye başlanmıştır (Wacquant, 2008, s. 167). ABD'de çöküntü bölgeleri genellikle Afro-Amerikan ve Latin kökenli toplulukların yoğunlaştığı alanlardır. Irksal ayrışma, yoksulluk döngüsünün nesiller boyunca sürmesine neden olmuş ve bu grupların ekonomik fırsatlara erişimini ciddi şekilde sınırlamıştır (Massey & Denton, 1993, s. 124).

Avrupa'da kentsel yenileme projeleri genellikle sosyal katılım politikalarıyla desteklenmektedir. Avrupa Birliği'nin 'kapsayıcı kentleşme' politikaları çerçevesinde, düşük gelirli kesimlerin kent merkezlerinde yaşamaya devam etmesini sağlamak amacıyla sübvansiyonlar ve sosyal konut projeleri uygulanmaktadır. Bu politikalar, çöküntü bölgelerinin dönüşümünü sosyal bütünleşmeyi destekleyecek şekilde yönlendirmeye çalışmaktadır (Lees, 2008, s. 75). ABD'de ise kentsel yenileme projeleri, genellikle özel sektör liderliğinde yürütülmekte ve bu süreçlerde mutenalaştırma etkisi öne çıkmaktadır. Yüksek gelirli kesimlerin kent merkezlerine dönüşü, düşük gelirli grupların yerinden edilmesine yol açmış ve bu süreç çöküntü bölgelerinin daha dış

⁸³ ABD'de Section 8 Housing Choice Voucher Program düşük gelirli ailelerin barınma masraflarını karşılamalarına yardımcı olan federal konut sübvansiyon programıdır. Bu program, ABD Konut ve Kentsel Gelişim Bakanlığı (HUD) tarafından yürütülür ve kira ödemelerine destek sağlar.

periferilere kaymasına neden olurken, yeni sosyal ayrışmalar yaratmıştır (Smith, 2002, s. 436).

Tezin alan çalışması Kurtuluş örneğinden yola çıkıldığında Türkiye'deki çöküntü bölgelerinin hem Avrupa hem Latin Amerika hem de ABD'deki çöküntü bölgeleri modelleriyle belirli noktalarda benzerlikler gösterse de çoğunlukla ABD modeli ile daha fazla benzeştiği görülmektedir. Bu benzerlik, Türkiye'nin kentsel politikalarının neoliberal dönüşüm süreci ve sermaye odaklı kentleşme politikaları ile şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bazı Avrupa ülkeleriyle de sosyal konut politikaları açısından sınırlı benzerlikleri de bulunmaktadır.

1980'lerden itibaren Türkiye, neoliberal ekonomik politikalarla birlikte piyasa odaklı bir kentsel dönüşüm sürecine girmiştir. Özellikle 2000'lerden sonra hız kazanan kentsel dönüşüm projeleri, düşük gelirli grupların yaşadığı alanların yeniden yapılandırılmasını ve bu grupların yerlerinden edilerek kentin mümkün olduğunca dışına taşınmasını amaçlamıştır (Şen, 2011, s. 54). Bu durum, ABD'deki kentsel dönüşüm ve mutenalaştırma süreçleriyle benzerlik göstermektedir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde düşük gelirli mahallelerin yerini yüksek gelirli konut ve ticaret projelerinin alması, ABD'nin Detroit, Chicago gibi kentlerinde yaşanan dönüşüm süreçleriyle oldukça benzerdir.

Türkiye'de kentsel dönüşüm projeleri çoğunlukla özel sektör odaklıdır ve kamu-özel iş birliği üzerinden yürütülmektedir. ABD'de olduğu gibi, bu projeler genellikle düşük gelirli grupların mevcut alanlarından uzaklaştırılmasına yol açmaktadır. İstanbul'un Sulukule ve Tarlabası gibi mahallelerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri, bu bölgelerde yaşayan halkın ekonomik ve sosyal olarak daha dezavantajlı alanlara taşınmasına neden olmuştur (Türkün, 2011, s. 64). Bu durum ABD'deki yerinden etme süreçleriyle paralellik göstermektedir.

ABD'de çöküntü bölgeleri genellikle ırksal ve etnik grupların yoğunlaştığı alanlar olarak tanımlanırken, Türkiye'de bu ayrışma daha çok sınıfsal ve kültürel farklılıklar üzerinden

şekillenmektedir. Büyük şehirlerdeki gecekondu mahalleleri veya kentsel dönüşüm alanlarında yaşayanların ekonomik ve eğitim düzeyi genellikle düşüktür. Ancak Türkiye'deki çöküntü bölgeleri, göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bazı mahallelerde (Suriyeli mültecilerin bulunduğu bölgeler gibi) Avrupa'daki gibi bir etnik yoğunlaşma dinamiği de sergileyebilmektedir. Türkiye'de gayrimenkul spekülasyonu, çöküntü bölgelerinin dönüşümünde önemli bir rol oynamaktadır. Sermaye birikimini teşvik eden politikalarla birlikte değer kazandırılması planlanan bölgelerde yoksul nüfus yerinden edilerek daha düşük maliyetli alanlara sürüklenmektedir (Uzun, 2005). Sonuç olarak, Türkiye'deki çöküntü bölgeleri neoliberal politikalar, piyasa odaklı kentsel dönüşüm projeleri ve sınıfsal ayrışma dinamikleri nedeniyle ABD'deki çöküntü bölgelerine daha çok benzemektedir. Devlet müdahalesinin sınırlı olduğu, sosyal konut politikalarının yeterince güçlü olmadığı Türkiye, Avrupa'nın refah devleti politikalarından farklılaşmaktadır. Avrupa'daki sosyal bütünleşme ve altyapı politikaları Türkiye'de yeterince uygulanmadığından ABD ile olan benzerlikler daha belirgindir.

Türkiye'nin kentleşme sürecinde yaşanan dönüşüm, 1920'ler ve 1930'larda Avrupa'daki gibi planlı bir yaklaşım benimsenmişken, sonraki yıllarda bu rotanın neden değiştiğini anlamak için bir dizi tarihsel, politik ve ekonomik faktörü birlikte düşünmek gerekmektedir. Türkiye'nin günümüzde ABD'nin kentleşme dinamiklerine benzer bir yapıya kavuşmasının temel nedenlerini 5 grupta toplamak mümkündür.

Öncelikle 1920'ler ve 1930'larda Türkiye, Avrupa'daki şehircilik anlayışını örnek olarak planlı kentleşme politikaları benimsemiştir. Özellikle Ankara'nın başkent ilan edilmesi ve burada uygulanan bütüncül modern imar planları Avrupa'daki düzenli ve kamu müdahalesine dayalı kentsel gelişim modellerine dayanmaktaydı. Bu dönemde devlet, kentleşmeyi doğrudan yönlendiren bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. 1950'lerde ivmelenen iç göç ve gecekondulaşma olgusu, devletin planlama üzerindeki kontrolünü zayıflatmıştır. ABD'nin piyasa odaklı ve bireysel mülkiyete dayalı kentleşme dinamikleri, bu süreçte Türkiye'nin kentsel gelişiminde kendini göstermeye başlamıştır (Keyder, 1989, s. 2).

1980'lerle birlikte Türkiye, ABD'nin kentleşme dinamiklerine daha fazla yaklaşmıştır. Turgut Özal hükümeti döneminde, neoliberal politikalar benimsenmiş ve devletin kentleşme üzerindeki müdahalesi önemli ölçüde azalmıştır. Bu, kamusal alanların özel sektör tarafından şekillendirilmesine ve piyasa dinamiklerinin kentsel gelişimi yönlendirmesine neden olmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren kentsel dönüşüm projeleriyle piyasa odaklı bir kentleşme modeline geçilmiştir. Bu projeler, düşük gelirli mahallelerdeki nüfusun yerinden edilmesine ve bu alanların lüks konut veya ticari projelere dönüştürülmesine yol açmıştır. ABD'de de benzer şekilde, kentsel dönüşüm projeleri düşük gelirli grupların marjinalleşmesine neden olmuştur (Harvey, 2015). Neoliberal politikalar kapsamında devlet, sosyal konut projelerini ve kamusal hizmetleri sınırlandırmış, bu da çöküntü bölgelerinin oluşumunu hızlandırmıştır.

Türkiye'de 1950'lerden itibaren başlayan kırsal alanlardan kentlere yoğun göç, kentleşme dinamiklerini derinden etkilemiştir. Bu süreçte devletin, Avrupa'daki gibi göçü planlama ve yönetme kapasitesi sınırlı kalmıştır. Göçmenlerin düşük maliyetli barınma ihtiyaçları, gecekondulaşma ve plansız kentleşmeye yol açmıştır. ABD'deki çöküntü bölgelerinin önemli bir özelliği de hızla büyüyen kentsel nüfusun yetersiz altyapı ve hizmetlerle desteklenememesidir. Türkiye'nin büyük kentlerindeki gecekondu bölgeleri ve eskiyen planlı bölgeleri de benzer şekilde altyapı eksiklikleri ve sosyal hizmetlerin yetersizliği ile mücadele etmektedir (Şenyapılı, 2004).

Türkiye Avrupa ülkeleri gibi refah devleti politikalarını tam anlamıyla uygulayamadığından kentsel eşitsizlikler zamanla daha da derinleşmiştir. Avrupa'da, kentleşme sürecinde düşük gelirli grupların sosyal konutlarla desteklenmesi ve sosyal hizmetlere erişimin artırılması hedeflenirken Türkiye'de bu tür politikaların eksikliği, kentlerde sınıfsal ayrışmayı körüklemiştir. ABD'de olduğu gibi, Türkiye'de de düşük gelirli gruplar ve göçmenler belirli bölgelerde yoğunlaşmış, bu da çöküntü ve kentsel durgunluk bölgelerinin oluşmasına yol açmıştır.

Türkiye'nin kentleşme sürecinde, kamusal müdahale planlama yerine daha çok kriz yönetimi üzerine kurulmuştur. Özellikle çöküntü bölgelerinde sosyal ve fiziki altyapı yatırımları yetersiz kalmıştır. Avrupa'da bu tür bölgeler refah devleti politikalarıyla rehabilite edilirken Türkiye'de benzer bölgeler genellikle kentsel dönüşüm projeleriyle piyasa koşullarına terk edilmiştir.

Türkiye'nin çöküntü bölgeleri çeşitli tarihsel, ekonomik ve toplumsal dinamiklerin etkisiyle özgün bir yapıya sahiptir. Ancak bu bölgeler, gelişim süreçleri ve ortaya çıkış nedenleri açısından incelendiğinde, ABD'nin piyasa merkezli ve eşitsiz kentleşme modeline belirgin bir benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik, özellikle kentsel dönüşüm politikalarının piyasa aktörleri tarafından yönlendirildiği, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ve sosyal devlet müdahalelerinin sınırlı kaldığı bir bağlamda anlam kazanmaktadır. Türkiye, 1950-1960'lı yıllardan itibaren Avrupa'nın refah devletine dayalı, sosyal bütünleşme odaklı ve planlı kentleşme modelinden giderek uzaklaşmıştır. Bu dönemde yaşanan yapısal değişimler, sanayileşmenin hızlanması, kırsal göçlerin yoğunlaşması ve liberal ekonomik politikaların benimsenmesi ile şekillenmiştir. Sosyal devlet anlayışının zayıflaması ve kentleşme sürecinin daha çok piyasa mekânizmalarına terk edilmesi, Türkiye'nin kentleşme dinamiklerini Avrupa kentlerinden ayırtmıştır.

Bu analiz, Türkiye'nin kentleşme politikalarının tarihsel yönelimlerini ve çöküntü bölgelerinin şekillenmesinde etkili olan dinamikleri anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tezin temel amacı, Ankara-Kurtuluş örneği üzerinden kentsel çöküntüleşme süreçlerini inceleyerek bu süreçlerin altında yatan fiziksel, sosyal ve ekonomik dinamikleri ortaya koymaktır. Araştırmanın bulguları, çöküntüleşmenin yalnızca mekânsal bir sorun olmadığını, aynı zamanda toplumsal, ekonomik, politik ve yönetsel unsurların bir arada etki ettiği karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir.

Kurtuluş örneğinde, çöküntüleşme süreci öncelikli olarak fiziksel eskime ve altyapı sorunlarıyla başlamaktadır. Bölgedeki yapıların büyük bir kısmının yenilenmemesi, konutların ve kamusal mekânların zamanla cazibesini yitirmesine neden olmuştur. Ancak çöküntüleşmenin yalnızca fiziki mekânla sınırlı kalmadığı, sosyoekonomik yapıdaki dönüşümlerle daha da hızlandığı gözlemlenmiştir. Orta ve üst gelir gruplarının bölgeden ayrılması, alt gelir gruplarının bu alanlarda yoğunlaşmasına neden olmuş, böylece ekonomik eşitsizlik ve kentsel dışlanma çöküntüleşme sürecini pekiştirmiştir.

Tezde kamu politikalarının ve yerel yönetimlerin çöküntüleşme sürecindeki rolü de ele alınmıştır. Bulgular, bölgedeki kamu hizmetlerinin yetersiz kaldığını ve mevcut kentsel politikaların bu tür alanlardaki sorunları çözmede etkisiz olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi temel kamu hizmetlerinin eksikliği, bölgedeki yaşam kalitesinin düşmesine yol açmıştır. Yerel yönetimlerin bütçe ve kaynak yetersizlikleri nedeniyle bu süreçlere yeterince müdahale edemediği, merkezi yönetimin ise kentsel dönüşüm politikalarını daha çok büyük çaplı projelere odakladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, çöküntü bölgelerine yönelik bütüncül bir stratejinin eksikliği, bölgenin daha da gerilemesine neden olmuştur.

Alan çalışması sonuçları, semt sakinlerinin mekânsal ve toplumsal algılarının da çöküntüleşme sürecine etkisini göstermektedir. Mahalle sakinlerinin bir kısmı bölgede yaşanan fiziksel ve sosyal sorunlara rağmen mekâna karşı güçlü bir aidiyet hissetmektedir. Ancak bu aidiyet duygusu bölgedeki yaşam koşullarının giderek

kötüleşmesiyle zayıflamakta, sakinlerin gelecekte bölgeden ayrılmayı düşünmelerine neden olmaktadır. Mahalledeki sosyal bağlar ve dayanışma örüntüleri, belirli bir düzeyde varlığını sürdürse de artan göç ve demografik çeşitlilik bu bağların güçsüzleşmesine yol açmıştır. Ayrıca, bölge sakinleri, güvenlik sorunlarının artması ve suç oranlarının yükselmesi nedeniyle yaşam kalitelerinin düştüğünü ifade etmişlerdir.

Alan araştırması çöküntüleşme sürecinin çok yönlü doğasını ortaya koymaktadır. Fiziksel eskime, sosyal çözülme, ekonomik eşitsizlik ve yönetsel yetersizlikler bir araya gelerek kentsel çöküntüleşme sürecini derinleştirmiştir. Çalışmanın sunduğu bulgular, bu süreci anlamak ve benzer bölgeler için etkili politikalar geliştirmek adına önemli bir zemin sunmaktadır. Araştırma sonuçları özellikle kamu politikalarının yeniden gözden geçirilmesi ve daha kapsayıcı kentsel politikaların benimsenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Çöküntüleşme sürecinin temel dinamikleri, fiziki yapılarla sınırlı kalmayıp sosyal, ekonomik ve demografik değişimlerle de yakından ilişkilidir. Kurtuluş özelinde yapılan incelemeler, bölgedeki fiziki eskimenin, altyapı yetersizliklerinin ve kamusal alanların bakımsızlığının mekânsal cazibenin kaybolmasına yol açtığını göstermektedir. Bu durum, özellikle orta ve üst gelir gruplarının bölgeyi terk etmesiyle sonuçlanmış, geride kalan düşük gelir grupları ise bölgenin sosyal ve ekonomik gerilemesini hızlandırmıştır. Göç ve demografik dönüşüm de bu sürecin önemli bir parçası olmuştur. İç göç dalgalarıyla nüfusu hızla artan bölgede, toplumsal yapı heterojen hale gelmiş ve mahalle kimliği zayıflamıştır.

Bulgular ayrıca, çöküntüleşme sürecinde kamu politikalarının ve özel sektörün müdahalelerinin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Yerel yönetimler ve merkezi idarenin, bölgenin sorunlarına yönelik yeterli ve etkin politikalar geliştirememesi, çöküntüleşme sürecini hızlandırmıştır. Yerel yönetimlerin kısıtlı kaynaklarla bölgede temel hizmetleri sunmakta yetersiz kaldığı, bu durumun ise altyapı ve sosyal hizmetlerin gerilemesine neden olduğu görülmüştür. Öte yandan, merkezi

idarenin kentsel dönüşüm projelerinin çoğunlukla bölge dışına odaklanması, Kurtuluş gibi mahallelerin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Özel sektör yatırımlarının sınırlı olması, bölgede ekonomik canlanmayı sağlayacak girişimlerin de eksik kaldığını göstermektedir.

Tezde mahalle sakinlerinin mekâna ve sosyal hayata dair algıları da detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bulgular, bölge halkının mekâna yönelik karmaşık bir algıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Mahallelerine aidiyet hissettiklerini belirten katılımcılar, yaşadıkları yerin sosyal ve ekonomik zorluklarına rağmen mahallelerini terk etmek istemediklerini ifade etmektedir. Ancak bu aidiyet duygusu, artan fiziki ve sosyal sorunlar karşısında zayıflamaktadır. Mahalledeki sosyal dayanışma örüntüleri, belirli ölçüde varlığını sürdürse de ekonomik ve demografik değişimler nedeniyle bu dayanışma ağları giderek zayıflamaktadır. Ayrıca, güvenlik algısı da mahalle sakinlerinin mekâna bakışlarını olumsuz etkilemektedir. Artan suç oranları ve kamu güvenliğine yönelik kaygılar, bireylerin mahalledeki yaşam kalitesine dair olumsuz görüşlerini pekiştirmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, çöküntü bölgelerinin oluşumunda ve sürdürülebilirliğinde çok yönlü etkenlerin bir arada rol oynadığını göstermiştir. Fiziksel, sosyal ve ekonomik dinamiklerin bir arada ele alınması gerektiği ortaya konulmuştur. Kamu ve özel sektörün etkisizliği, demografik dönüşüm ve sosyoekonomik eşitsizlikler bu süreci daha da karmaşık hale getirmiştir. Çalışmanın sunduğu analizler, kentsel çöküntüleşmenin yalnızca fiziksel mekânla sınırlı kalmayan, sosyal ve politik bir mesele olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tez çalışması Türkiye'deki kentsel çöküntü bölgelerinin dinamiklerini ele alarak hem ulusal hem de uluslararası literatüre katkılar sunmaya çalışmıştır. Çalışmanın temel katkılarından biri, Türkiye'deki çöküntüleşme süreçlerinin Batı literatüründe sıkça kullanılan kavramsal çerçevelerle tam olarak örtüşmediğini göstermesidir. Batı'da kullanılan *inner city*, *deteriorated areas* ya da *blighted areas* gibi kavramların

Türkiye'nin tarihsel, ekonomik ve toplumsal bağlamıyla uyumlu olmadığını ortaya koyan bu tez, yerel dinamiklere uygun yeni kavramsal çerçevelerin geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle, çöküntü bölgesi kavramının Türkiye'deki özgün kentleşme pratikleri ışığında yeniden tanımlanmasının bu çalışmanın literatüre yaptığı önemli katkılardan biri olduğu düşünülmektedir. Tezde geliştirilen benzer alanlara 'çöküntü' yerine 'kentsel duraklama bölgesi' terimi kullanımı önerisi de yine tezin alana sağlayacağı muhtemel katkılardan biridir. Diğer yandan tez çalışmasıyla Kurtuluş gibi kent merkezinde bulunan, olumsuz anlamda sosyal doku değişimi yaşanan, imara sahip ancak bakımsızlık nedeniyle eskimiş semtlerin tanımlanmasında Batıdaki örneklerin kılavuz alınarak politika geliştirilmesinin sağlıklı olmayacağı tespit edilmiştir. Batının suçla ve sosyal dışlanma ile karakterize edilen çöküntü bölgelerinin Kurtuluş örneğine uymadığı tespit edilmiştir.

Tez çalışması kentsel politika ve yönetim pratikleri açısından da önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Alan araştırması Türkiye'de uygulanan mevcut kentsel dönüşüm politikalarının eksikliklerine ve yanlışlıklarına dikkat çekerek, bu politikaların yalnızca fiziksel dönüşümü hedeflemesinin yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Fiziksel dönüşümün ötesinde, sosyal ve ekonomik entegrasyonu sağlayacak bütüncül politikaların geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Özellikle, bölgede yaşayanların yerinden edilmesini engelleyerek onların yaşam koşullarını iyileştiren katılımcı politikalar önerilmektedir. Bu bağlamda, çalışma yalnızca fiziksel mekânların yenilenmesini değil, sosyal dokunun korunarak iyileştirilmesini de hedefleyen alternatif yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tez çalışmasının kentsel sosyoloji literatürüne de önemli katkıları bulunduğu düşünülmektedir. Çalışma, Ankara-Kurtuluş örneği üzerinden sunduğu nicel ve nitel verilerle, Türkiye'deki kentsel çöküntüleşme süreçlerinin sosyolojik teoriler bağlamında yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Toplumsal eşitsizliklerin mekânsal yansımalarını detaylı bir şekilde ele alarak, bu eşitsizliklerin çöküntüleşme süreçlerine nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, yerel yönetimlerin ve merkezi

idarenin bu süreçteki rollerini tartışarak, kentsel planlama ve politika geliştirme süreçlerine eleştirel bir perspektif sunmaktadır.

Alan araştırmasının uygulamalı katkıları da bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin çöküntü bölgelerini yeniden canlandırma süreçlerinde bu tez, politika geliştirme aşamasında yol gösterici bir kaynak olarak kullanılabilir. Özellikle, katılımcı mekânizmaların güçlendirilmesi ve yerel halkın süreçlere daha etkin şekilde dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışmanın sunduğu analizler, yerel yönetimler ile merkezi idare arasında daha güçlü iş birliklerinin geliştirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Son olarak, bu araştırma uluslararası literatüre de önemli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin kentsel çöküntüleşme süreçleri, Batı ülkelerindeki süreçlerden farklılıklar göstermekte ve bu durum, gelişmekte olan ülkeler bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çalışma, farklı kentleşme pratiklerine sahip ülkelerdeki çöküntü bölgelerini karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almak isteyen araştırmacılar için referans niteliği taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel çöküntüleşme süreçlerini inceleyen bu tür çalışmalar, gelecekte yapılacak karşılaştırmalı analizler için önemli bir zemin hazırlayabilir.

Tezde Ankara-Kurtuluş örneği üzerinden kentsel çöküntüleşme süreçleri ele alınmış ve bu sürecin dinamikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ancak, her bilimsel araştırmada olduğu gibi, bu çalışmanın da belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların, çalışmanın sonuçlarının genel geçerliliği ve uygulama potansiyeli üzerinde etkili olabileceği dikkate alınmalıdır. Öncelikle, araştırmanın saha çalışması Ankara-Kurtuluş bölgesi ile sınırlı tutulmuştur. Bu durum, elde edilen bulguların diğer kentsel çöküntü bölgelerine doğrudan genellenmesini zorlaştırabilir. Farklı kentlerde ve farklı sosyoekonomik yapıya sahip bölgelerde yapılacak çalışmalar, çöküntüleşme süreçlerinin yerel bağlamlara nasıl uyum sağladığını anlamak açısından daha geniş bir perspektif sunabilir. Gelecekteki çalışmalar, benzer dinamiklere sahip farklı kentlerde çöküntüleşme süreçlerini karşılaştırmalı olarak ele alarak bu konudaki bilgi birikimini zenginleştirebilir.

Bir diğ er sınırlılık ise araştırmanın verilerinin büyük ölçüde anket ve mülakatlardan elde edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yöntemler, bireylerin algı ve deneyimlerine dayalı değerli bilgiler sunsa da nesnel verilere dayalı analizlerle desteklenmediği takdirde bazı eksiklikler içermesi muhtemeldir. Gelecekteki araştırmalar, uzun dönemli istatistiksel veriler, mekânsal analizler ve tarihsel belgelerle bu bulguları destekleyerek daha kapsamlı sonuçlara ulaşabilir.

Ayrıca, çalışmanın bir diğ er sınırlılığı, yerel yönetimlerle iş birliğinde yaşanan kısıtlamalardır.  ankaya Belediyesi ile yapılan yazışmalardan veri elde edilememiş olması bölgedeki kamu hizmetlerinin detaylı bir şekilde analiz edilmesini zorlaştırmıştır. İlerleyen çalışmalarda, yerel yönetimlerin daha aktif katılımının sağlanması, kurumsal politikaların çöküntüleşme süreçlerine etkisinin daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyabilir. Bu bağlamda, farklı kamu kurumlarının ve özel sektör aktörlerinin çöküntüleşme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini inceleyen araştırmaların gerçekleştirilmesi, mevcut çalışmanın sunduğu analizlere önemli katkılar sağlayabilir.

Gelecekteki  alışmalar için bir diğ er öneri, kentsel çöküntüleşmenin sosyoekonomik etkilerini farklı yaş grupları ve toplumsal kesimler bağlamında daha detaylı incelemektir. Özellikle genç nüfusun ve göçmen grupların mekânsal algıları ve sosyal entegrasyon süreçleri, çöküntüleşmenin toplumsal boyutlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, yaşlı nüfusun bu tür bölgelerde karşılaştığı özel zorluklar da araştırma kapsamında ele alınabilir. Bu tür gruplara yönelik spesifik politikalar geliştirilmesi, çöküntüleşmenin sosyal maliyetlerini azaltabilir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın sunduğu bulgular ve analizler, kentsel çöküntüleşme süreçlerine yönelik anlayışı derinleştirmektedir. Ancak, araştırma sınırlılıklarının farkında olarak, bu alanda daha geniş çaplı ve farklı yöntemleri bir arada kullanan çalışmaların yapılması gereklidir. Böylece, kentsel durgunluk bölgelerinin henüz tam

anlamıyla çöküntü bölgesine dönmesinden bölgelerin ıslahı ve dönüşümüne yönelik daha etkili ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmesine katkı sağlanabilir.

Tezin amaçlarından bir diğeri de Kurtuluş semtinin çöküntü bölgesi haline gelme riskini azaltmak ve mahalle sakinlerinin yaşam kalitesini artırmak amacıyla uygulanabilir çözüm önerileri sunmaktadır. Alan çalışmasının sonunda Kurtuluş bölgesi özelinde benzer bölgelerin çöküntüleşmesini engellemek veya bu mümkün değilse dahi bu süreci yavaşlatmak adına alınabilecek önlemler şu şekildedir:

- Kurtuluş semtinde yer alan binaların fiziksel eskimleri dikkate alınarak, yapısal yenileme programlarının hayata geçirilmesi elzemdir. Kurtuluş semtinde yer alan binaların fiziksel eskimleri dikkate alınarak, yapısal yenileme programlarının hayata geçirilmesi elzemdir. Bu kapsamda; bina cephelerinde boya, yıpranmış pencerelerin değiştirilmesi ve çatı onarımları gibi basit ancak etkili yenileme çalışmalarına belediye tarafından hibe veya malzeme desteği sağlanabilir.
- Deprem riski altında olan binalar için minimum maliyetle uygulanabilir güçlendirme teknikleri geliştirilmeli ve bu konuda teknik rehberlik sunulmalıdır. Bu bağlamda üniversitelerin mühendislik fakülteleri ile iş birliği yapılarak işlemlerin maliyetleri düşürülebilir.
- Altyapı sistemlerinin modernizasyonu, semtin yaşanabilirliğini önemli ölçülerde artırabilir. Sıkça kesilen elektrik ve su sorunlarını çözmek için merkezi idare ve belediye kaynakları birleştirilerek altyapı iyileştirilmesi yapılabilir. Yine su baskınlarının önüne geçmek için mevcut drenaj hatları onarılmalı veya eksik hatlar tamamlanmalıdır.
- Semtteki ortak alanların kullanım verimliliğini ve sosyal yaşamı desteklemek amacıyla mevcut parklar, çocuk oyun alanları ve oturma alanları gibi temel ekipmanlarla donatılmalı ve mahalleli tarafından kullanılabilir hale getirilmelidir.
- Kamusal alanlarda yeterli aydınlatma ve asgari düzeyde güvenlik tedbirleri sağlanarak mahalle sakinlerinin bu alanlardan daha fazla yararlanması teşvik edilmelidir.

- Semtin ulaşım altyapısı ile ilgili olarak ise, trafiğin yoğun olduğu bölgelerde yaya yollarının daha güvenli hale getirilmesi için sokak düzenlemelerinin yapılmasının ve mahalleyi şehir merkezine bağlayan toplu taşıma seferleri artırılması büyük önem taşımaktadır.
- Mahalledeki sosyal hizmetlerin erişilebilirliğini artırmak için; belediyeler, mahallede sosyal dayanışmayı artıracak etkinlikler ve kurslar düzenleyebilir. Bu projeler iler mahalleli arasındaki sosyal bağların güçlenmesi olasıdır. Çocuklar için oyun ve eğitim alanları, gençler içinse spor ve sanat etkinlikleri düzenlenebilir.
- Semtin ekonomik potansiyelini artıracak kamu destekli politikalar gereklidir. Bu anlamda mahalledeki küçük işletmelere maddi destek sağlayarak ekonomik canlanma teşviki yapılabilir.

Sonuç olarak, yapılan araştırma sonucunda zaman içinde bu tür bölgelere yapılacak mikro ölçekli desteklerle semtin en azından fiziksel eskimesini yavaşlatmanın mümkün olacağı düşünülmektedir. Çöküntü bölgesi oluşumunun önlenmesinin bir ayağı fiziksel eskimenin yavaşlatılması olarak ifade edilebilecekken, bir diğer ayağı da verilecek sosyal ve kültürel destekler olarak da düşünülebilir. Bölgeyi 'yaşanabilir' kılmak için ilgili yerel yönetim biriminin ve yerel aktörlerin iş birliği ile bölgeye bölgede yaşayanların ihtiyaçlarına ve bölgenin mevcut kültürel dokusuna yönelik politikalar üretilebilir ya da mevcut politikalar geliştirilebilir. Bu noktada bölgenin 'gözden çıkarılmaması' ve rant kaygısıyla kentsel dönüşümün tek seçenek olarak görülmemesi ve bölgeye bölgenin kültürel, sosyal ve fiziki yapısına uygun desteklerin sağlanması bölgenin yeniden canlandırılmasında etkili olabilecektir. Ayrıca bölgenin suçtan arındırılması, eğitim, altyapı, ulaşım gibi kente dair sorunlarının çözüme kavuşturulması için merkez-yerel iş birlikleri kurularak hizmetlerin daha etkin ve verimli sunulması sağlanarak bölgedeki sosyal doku değişiminin önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adanalı, Y. (2010, 28, Kasım). Kanada’da kilitli kapılı site yasak, batı ortak hayat arıyor. *Radikal Gazetesi*, 23.
- Afshani, A. R., and Hamaneh, R. Z. (2012). Comparative study of social security feelings rate by men and women in Yazd. *Woman in Development and Politics*, 10(3), 145–162.
- Ağan Yalçıntaş, H. (2008). *Evaluating the impact of urban competitive advantages on economic revitalization of deprived inner cities through a case study held in İstanbul* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi.
- Akçura, T. (1971). *Ankara: Türkiye Cumhuriyet’inin başkenti hakkında monografik bir araştırma*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Akdiş, R. R. (1990). *Kent kuramları içinde çöküntü bölgeleri analizi: Bursa-Reyhan örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2007). Paris banliyö hareketini anlamak: Manuel Castells’i yeniden okumak. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(1), 57–83.
- Akkuş, A., Eseroğlu, İ., & Şahin, N. (2023). ‘Yüzyıl’lık serencam: Başkent Ankara’nın dönüşümü (1923–2023). *Mülkiye Dergisi*, 47(5), 89–116.
- Akşit, B. (1994). Kentleşme ve sosyal değişme: Türkiye örneği. *Toplum ve Bilim*, 63, 125–143.
- Aktüre, S. (1975). 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl ortasına kadarki dönemde Anadolu Osmanlı şehrinde şehrsel yapının değişme süreci. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 101–108.
- Aktüre, S. (2000). 16. yüzyıl öncesi Ankara’sı üzerine bilinenler. A. Tükel-Yavuz (Ed.), *Tarih içinde Ankara: Eylül 1981 seminer bildirileri* (ss. 3–49). TBMM Basımevi.
- Aktüre, S. (2001). 1830’dan 1930’a Ankara’da günlük yaşam. A. Tükel-Yavuz (Ed.), *Tarih içinde Ankara II* (ss. 35–74). ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Albatan, Ö. (1987). Ankara kentsel alanının doğal çevreye yayılımı. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu (Ed.), *1985’ten 2015’e* (ss. 126–149). Ankara Büyükşehir Belediyesi Ego Genel Müdürlüğü.

- Albatan, Ö. (1998). Cumhuriyet'in kent planlama politikaları ve Ankara deneyimi. Y. Sey (Ed.), *75 yılda değişen kent ve mimarlık* (ss. 41–65). Tarih Vakfı Yayınları.
- Albatan, Ö. (2002). Ankara metropoliten alan planlama deneyimi: 1970–1984 nazım plan bürosunun kuruluşu, örgüt yapısı, planlama yaklaşımı ve sorunlar. *Planlama Dergisi*, 2002/4, 32–46.
- Andersen, H. S. (2004). Experiences with deterioration of housing and with strategies for housing renewal in Europe and United States. A. D. Özdemir, P. P. Özden ve S. R. Turgut (Ed.), *İstanbul 2004 International Urban Regeneration Symposium: Workshop Of Küçükçekmece District* (pp.189-201). Küçükçekmece Belediyesi.
- Andersen, H. S. (2008). Why do residents want to leave deprived neighbourhoods? The importance of residents' subjective evaluations of their neighbourhood and its reputation. *Journal of Housing and the Environment*, 23(2), 79–101. <https://doi.org/10.1007/s10901-008-9109-x>
- Andersen, H. S. (2008). Why do residents want to leave deprived neighbourhoods? The importance of residents' subjective evaluations of their neighbourhood and its reputation. *Journal of Housing and the Environment*, 23(2), 79–101. <https://doi.org/10.1007/s10901-008-9109-x>
- Andersen, S. H., & Leather, P. (Eds.). (1999). *Housing renewal in Europe*. The Policy Press.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). Ankara'nın kısa tarihi. Erişim: 2 Nisan 2023, <https://www.ankara.bel.tr/ankara-kent-rehberi/ankara-nin-kisa-tarihi>
- Arık, F. (2019). Gecekonduyu Wacquant'la düşünmek: Umut mekânlarında toplumsal ve mekânsal dönüşüm. *İdealkent Dergisi*, 26(10), 278–315. <https://doi.org/10.31198/idealkent.457471>
- Arlı, A. (2016). Takdim: Yüzyıl sonra 'şehir'i okuma denemesi. R. E. Park ve E. W. Burgess (Ed.), *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* (ss. 7–31). Heretik.
- Arslan, M. (2018). Cumhuriyet dönemi Ankara kenti park ve bahçelerin değişim ve dönüşüm süreci. T. Torun, M. Kamaoğlu, S. C. Hatiipoğlu, A. D. Kabakoğlu, ve B. Akgün Yüksekli (Ed.), *Uluslararası kentleşme ve çevre sorunları sempozyumu: Değişim, dönüşüm, özgünlük tam metin bildirileri kitabı* (ss. 68–76). Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği.
- Aslan, Ş. (2019). *1 Mayıs Mahallesi: 1980 öncesi toplumsal mücadeleler ve kent. İletişim*.

- Aslanoğlu, R. (1998). *Kent kimlik ve küreselleşme*. Asa Kitabevi.
- Atay, F. R. (2017). *Çankaya*. Pozitif Yayınları.
- Audirac, I., Cunningham-Sabot, E., Fol, S., & Moraes, S. T. (2012). Declining suburbs in Europe and Latin America. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(2), 226–244. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01093.x>
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., & Özsoy, E. D. (Ed.). (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü: Ankara*. Dost Yayınevi.
- Bademli, R. (1985). Ankara merkezi iş alanının gelişimi. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu (Ed.), *1985'ten 2015'e* (ss. 154–163). Ankara Büyükşehir Belediyesi Ego Genel Müdürlüğü.
- Bademli, R. (1987). Ankara'da kent planlama deneyi ve ulaşılan sonuçlar. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu (Ed.), *1985'ten 2015'e* (ss. 105–115). Ankara Büyükşehir Belediyesi Ego Genel Müdürlüğü.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu, B.-İ. (2014). Güçlü ekonomiye geçiş programı üzerine değerlendirmeler. *Mülkiye Dergisi*, 25(229), 11–70.
- Bağlum, K. (1992). *Beşbin yılda nereden nereye Ankara*. Sahra Kitabevi.
- Bahçeci, H. I. (2013). *Marksizmde kent sorunsalı: David Harvey ve Manuel Castells örnekleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bahçeci, H. I., & Görmez, K. (2018). Türkiye'nin kentsel dönüşüm pratiği. A. Mengi & D. İşçioğlu (Ed.), *Kentsel politikalar* (ss. 105–123). Palme Yayıncılık.
- Bal, E. (2011). Türkiye'de 2000 sonrası neoliberal politikalar çerçevesinde imar mevzuatındaki değişimler ve yeni kentleşme pratikleri: İstanbul örneği [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bal, H. (2018). *Kent sosyolojisi*. Sentez Yayıncılık.
- Balaban, O. (2011). İnşaat sektörü neyin lokomotifi? *Birikim*, 270, 19–26.
- Balcı, F. Ş. (2019). Büyükşehir belediyesi'nde üç dönem, üç başkan. F. Ş. Cantek (Ed.), *İcad edilmiş şehir: Ankara* (ss. 107–125). İletişim.
- Batuman, B. (2009). Hasar tespiti: Ankara'da neoliberal belediyeçiliğin bilançosu. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, (13), 3–8.

- Batuman, B. (2010). Toplumcu bir belediyeçilik modeli: “Yeni belediyeçilik hareketi” 1973–1977. *Mülkiye Dergisi*, XXXIV (266), 223–242.
- Batuman, B. (2011). “Early republican Ankara”: Struggle over historical representation and the politics of urban historiography. *Journal of Urban History*, 37(5), 661–679. <https://doi.org/10.1177/0096144211407738>
- Batuman, B. (2013). City profile: Ankara. *Cities*, 31, 578–590.
- Batuman, B. (2019). *Milletin mimarisi: Yeni İslamcı ulus inşasının kent ve mekân siyaseti*. Metis.
- Bayraktar, N. (2002). Başkent Ankara’da konut sorununa yönelik çözüm arayışları. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, (5), 11–16.
- Baysal, C. (2010, Aralık 12). Gönüllü-gönülsüz gettolar. *Radikal Gazetesi*, 14.
- Bendix, R. (1966). *Max Weber: An intellectual portrait*. Methuen & Co.
- Bilgin, İ. (1999). Türkiye’nin modernleşme süreci içinde konut üretimi. *Bilanço 1923–1998* (II. Cilt, ss. 351–359). Tarih Vakfı Yayınları.
- Blaut, J. M. (1993). *The colonizer’s model of the world: Geographical diffusionism and eurocentric history*. Guilford Press.
- Boratav, K. (2019). *Türkiye iktisat tarihi 1908–2015*. İmge Kitabevi.
- Bramley, G., & Poer, S. (2009). Urban form and social sustainability: The role of density and housing type. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 36(1), 30–48.
- Braudel, F. (2013). *Kapitalizmin kısa tarihi* (İ. Yerguz, Çev.). Say Yayınları.
- Brenner, N., & Theodore, N. (2002). *Spaces of neoliberalism: Urban restructuring in North America and Western Europe*. Blackwell.
- Brown, B., Perkins, D. D., & Brown, G. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259–271.
- Burgess, E. W. (2016). Şehrin büyümesi: Araştırmaya giriş. R. E. Park & E. W. Burgess (Ed.), *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* (ss. 89–107). Heretik.

- Burrows, R., & Rhodes, D. (2000). The geography of misery: Area disadvantage and patterns of neighbourhood. In J. Bradshaw & R. Sainsbury (Eds.), *Dissatisfaction in England*. Ashgate.
- Caldeira, T. P. R. (2000). *City of walls: Crime, segregation, and citizenship in São Paulo*. University of California Press.
- Castells, M. (1979). *The urban question: A Marxist approach*. The MIT Press.
- Castells, M. (2015). *Kent, sınıf, iktidar* (A. Türkün, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Cengizkan, A. (2002). Ankara 1924-25 Lörcher planı: Bir başkenti tasarlamak ve sonrası. *Belleten*, 67(248), 116–132. <https://doi.org/10.37879/belleten.2003.153>
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın ilk planı: 1924-1925 Lörcher planı*. Ankara Enstitüsü Vakfı.
- Cengizkan, A. (2006). 1957 Yücel-Uybadin imar planı ve Ankara'nın şehir mimarisi. T. Şenyaplı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankarası* (ss. 24–60). ODTÜ Yayıncılık.
- Cengizkan, A. (2017). Cumhuriyet dönemi kamusal mekânları için bir çalışma programı. G. A. Sargın (Ed.), *Ankara'nın kamusal yüzleri* (ss. 215–245). İletişim.
- Clinard, M. B. (1968). *Slums and community development experiments in self-help*. The Free Press.
- Collins, R. (1986). *Weberian sociological theory*. Cambridge University Press.
- Couch, C. (1990). *Urban renewal theory and practice*. Macmillan.
- Çağlayandereli, M. (2005). Bir sosyal sorun olarak kentsel doku değişimi ve çöküntü mahalleleri: Gedikpaşa örneği [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Çağlayandereli, M., Mazlum, A., & Tanaydın, M. (2018). The tendency of slumization in the gecekondu: The example of Mersin province. *International Journal of Eurasia Social Science*, 9(31), 648–671.
- Çavuşoğlu, E. (2014). *Türkiye kentleşmesinin toplumsal arkeolojisi*. Ayrıntı.
- Çetin, H. (2012). *Timur'un Anadolu seferi ve Ankara savaşı*. Yeditepe Yayınevi.
- Çınar, T. (2004). *Dünyada ve Türkiye'de başkentlik sorunu*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

- Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyetin ilanından günümüze konut politikası. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 67(3), 75–108. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002256
- Çoban, F. (2016). Kentsel mekânın dikey örgütlenişi: Gökdelenler. Ö. Sarı & A. Esgin (Ed.), *Toplumsal analizler ekseninde kent fragmanları* (ss. 109–143). Phoenix.
- Davis, M. (2007). *Gecekondu gezegeni* (G. Koca, Çev.). Metis Yayınları.
- Dear, M. J., & Wolch, J. R. (1992). *Landscapes of despair: From deinstitutionalization to homelessness*. Princeton University Press.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). IX: kalkınma planı yerleşme-şehirleşme özel ihtisas komisyonu raporu.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). I. beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). II. beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). III. beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). IV. beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani_1979_1983.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). VI. beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). VII. beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). VIII. beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf

- Dilben, F. (2019). Sınıfsal karşılaşmaları kültürel sermayeler üzerinden okumak: Ankara, Kurtuluş ikinci el eşya satıcıları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 569–593. <https://doi.org/10.26466/opus.572111>
- Doğan, A. E. (2005). Gökçek'in Ankara'yı neo-liberal rövanşçılıkla yeniden kuruşu. *Planlama Dergisi*, 2005(4), 130–138.
- Doğan, Y. (2008). Toplumsal polarizasyon ve kentsel ayrışma: Çekmeköy bölgesi örneği. *İktisat Dergisi*, 499(Eylül-Ekim), 89–101.
- Doğanay, Ü. (1999). Türkiye'de siyasal islam ve kentsel mekânlar: Fazilet (refah) partili büyükşehir belediyesinin Ankara'daki uygulamaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(1), 3–19.
- Duhau, E. (2014). The informal city: An enduring slum or a progressive habitat? In B. Fischer, B. McCann, & J. Auyero (Eds.), *Cities from scratch: Poverty and informality in urban Latin America* (pp. 150–169). Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11smjtp.8>
- Durkheim, E. (2020). *Toplumsal işbölümü* (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Dursun, C., Sayar, Ö., Uzuner, Ş., & Karaesmen, E. (1985). *Konut'84 1990'lara doğru Kent-Koop*. Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği Yayınları.
- Duru, B. (2019). Mustafa Kemal döneminde Ankara'nın imarı. F. Ş. Cantek (Ed.), *İcad edilmiş şehir: Ankara* (ss. 107–125). İletişim.
- Duru, B., & Alkan, A. (2002a). *20. yüzyıl kenti*. İmge Kitabevi.
- Duru, B., & Alkan, A. (2002b). Giriş: 20. yüzyılda kent ve kentsel düşünce. B. Duru & A. Alkan (Ed.), *20. yüzyıl kenti* (ss. 7–25). İmge Kitabevi.
- Elicin, Y. (2014). Neoliberal transformation of the Turkish city through the Urban Transformation Act. *Habitat International*, 41, 150–156. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2013.07.001>
- Elliot, B., & McCrone, D. (1982). *The city: Patterns of domination and conflict*. Macmillian.
- Engels, F. (1996). The great towns. In R. T. LeGates & F. Stout (Eds.), *The city reader* (pp. 46–55). Routledge.
- Engels, F. (2010). *İngiltere'de emekçi sınıfın durumu* (Y. Fincancı, Çev.). Sol Yayınları.
- Engels, F. (2020). *Konut sorunu* (E. Özalp, Çev.). Yordam Yayınevi.

- Eraydın, A. (1988). Sermaye birikim sürecinde kentler. *Defter Dergisi*, 5, 133–153.
- Eraydın, A. (1992). *Post-Fordizm ve değişen mekânsal öncelikler*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Matbaası.
- Eraydın, A. (2012). Girişimci devlet, otoriterleşen popülizm: neoliberalizmin yeni evresinde devletin yeni davranış kalıpları. *Kent bölgeler, metropoliten alanlar ve büyükşehirler bildiri kitabı* (ss. 13–33). Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı.
- Eraydın, A., & Armatlı-Koroğlu, B. (2006). Ankara'nın yeni gündemi: Ulus devletin başkentliliğinden küresel ekonominin düğüm noktası olmaya uzanan yapısal dönüşüm çabaları. T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankarası* (ss. 266–285). ODTÜ Yayıncılık.
- Erman, T. (1996). Kentteki göçmenin bakış açısından kent/köy kimliği "niçin köylüyüz hala?". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(01), 289–304. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001900
- Erman, T. (2001). The politics of squatter (gecekondu) studies in Turkey: The changing representations of rural migrants in the academic discourse. *Urban Studies*, 38(7), 983–1002. <https://doi.org/10.1080/00420980123256>
- Erman, T. (2010). Kent çalışmalarının geçmişi ve bugünü: hâkim paradigmlar ve yeni sorunsallar. *İdealkent*, 1(1), 32–43.
- Erman, T. (2011). Ankara kent çeperinin dönüşümüne içeriden bakmak. *İdealkent*, 2(4), 176–196.
- Erman, T. (2024). *Mış gibi site*. İletişim.
- Fava, G. (1969). *Urban society*. Thomas Crowell Company.
- Flanagan, W. G. (1994). *Contemporary Urban Sociology*. Cambridge University Press.
- Gans, H. J. (1968). Urbanism and suburbanism as ways of life: An evaluation of definitions. In R. Pahl (Ed.), *Readings in urban sociology* (pp. 171–196). Pergamon.
- Genç, F. N. (2008). Türkiye'de kentsel dönüşüm: Mevzuat ve uygulamaların genel görünümü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 115–130.
- Geniş, Ş. (2009). Neo-liberal kentleşmenin mekânda yansımaları: İstanbul'da güvenli siteleri. *Toplum ve Bilim*, (116), 121–156.

- Geray, C. (2003). Cumhuriyet'in 80'ninci yıldönümünde: Şehirciliğimiz ve Ankara. *Planlama Dergisi*, 2003(3), 5–14.
- Ghulyan, H. (2017). *Mekânın üretimi kuramı ve Türkiye'de kentsel mekânın üretimi: Ankara örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Gibson, M., & Kocabaş, A. (2001). London: sustainable regeneration- challenge and response. *Journal of Rendezvous Istanbul*, (1).
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ayraç.
- Goetz, E. G. (2013). *New deal ruins: Race, economic justice and public housing policy*. Cornell University Press.
- Gottdiener, M. (1994). *The new urban sociology*. McGraw Hill.
- Görgülü, T. (2016). Apartman tipolojisinde geçmişten bugüne; kira apartmanından “rezidans’a” geçiş. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (14), 165–178.
- Görmez, K. (2004). *Bir metropol kent Ankara sosyal yapı-kimlik-yaşam*. Odak Yayınevi.
- Görmez, K., & Bahçeci Başarmak, H. I. (2023). *Kent okumaları*. İmge Kitabevi.
- Gülalp, S. (2019). Frigler zamanında Ankara. F. Şenol-Cantek (Ed.), *İcad edilmiş şehir: Ankara* (ss. 11–21). İletişim.
- Güler, M. (2011). Kentsel haklar, kapitalizm ve katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 49–71. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002194
- Güllüpnar, F. (2012). Kent sosyolojisi kuramları üzerine bir literatür değerlendirmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 21(3), 1–29.
- Günay, B. (2006). Ankara çekirdek alanının oluşumu ve 1990 nazım planı hakkında bir değerlendirme. T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankarası* (ss. 60–119). ODTÜ Yayıncılık.
- Günday, E. (2009). *Urban decline and low demand housing case study: Damlacık (İzmir) district* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi.
- Güneş-Ayata, A. (1991). Gecekondularda kimlik sorunu, dayanışma örüntüleri ve hemşehrilik. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Güz (52), 89–101.
- Gürbüz, D. (2009). *Çöküntü bölgesi ve suç: Ankara'da Hacıbayram Mahallesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Haase, A., Bernt, M., Großmann, K., Mykhnenko, V., & Rink, D. (2016). Varieties of shrinkage in European cities. *European Urban and Regional Studies*, 23(1), 86–102. <https://doi.org/10.1177/0969776413481985>
- Hanna, S., & Lindamood, S. (1981). Components of housing satisfaction. *Proceedings of American Association of Housing Educators*, 24–26.
- Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Moralı, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2011). *Umut mekânları* (Z. Gambetti, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler* (A. D. Temiz, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi* (A. Onacak, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2021). *Sermayenin sınırları* (U. Balaban, Çev.). Nika Yayınevi.
- Hasol, D. (2023). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. Yem Yayınevi.
- Hicks, F. C. (1894). The theory of transportation [book review]. *Publications of the American Economic Association*, ix(3), 23–124.
- Hidalgo, D. C., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273–281.
- Holton, R. J. (1999). *Kentler, kapitalizm ve uygarlık* (R. Keleş, Çev.). İmge Kitabevi.
- Home, R. K. (1982). *Inner city regeneration*. Cambridge University Press.
- Hospers, G.-J. (2014). Policy responses to urban shrinkage: From growth thinking to civic engagement. *European Planning Studies*, 22(7), 1507–1523. <https://doi.org/10.1080/09654313.2013.793655>
- Hoyt, H. (1939). *The structure and growth of residential neighborhoods in American cities*. Federal Housing Administration.
- <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dokuzuncu-Kalkinma-Plani-Yerlesme-ve-Sehirlesme-OIK.pdf>
- Inostroza, L., Baur, R., & Csaplovics, E. (2013). Urban sprawl and fragmentation in Latin America: A dynamic quantification and characterization of spatial patterns. *Journal of Environmental Management*, 115, 87–97. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2012.11.007>

- Işık, O. (1996). 1980 sonrası Türkiye’de kent ve kentleşme. F. Aral, T. Bora, & Ü. Kıvanç (Ed.), *Yüzyıl biterken Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi C. 13* (ss. 782–796). İletişim.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2015). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*. İletişim.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 57–71.
- Işıkkaya, A. D., & Önel, H. (2008). Kentsel çöküntü bölgelerinin örgütlenmesi ve yeniden kullanım. *YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 3(2), 187–194.
- İlkay, Y. (2014). Ankara’da her yolun çıktığı semt: Kızılay. *İdealkent*, 5(11), 118–138.
- İmga, O. (2014). Ön Cebeci Mahallesi, nam-ı diğer Kurtuluş semti. *İdealkent*, 5(11), 172–178.
- İmga, O. (2014). Takdim yazısı. *İdealkent*, 5(11), 7–10.
- İmga, O., & Olgun, H. (2010). “Akademyanın velut kalemi”: Prof. dr. İlhan Tekeli ile kent üzerine. *İdealkent*, 1(1), 8–27.
- İnce Kompil, E. (2005). Uneven development and declining inner city residential areas: The case of İzmir-Tuzcu district [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi.
- İTÜ KAMPÜS. (2004). Şehir yenileme ders notları. Elektronik kaynak. <http://www.itukampus.com/kopi/?s=dosya&id=0b4a2e6b-165b-4b47-a540->
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Johnson, D., Maguire, E. R., Maass, S. A., & Hibdon, J. (2016). Systematic observation of disorder and other neighborhood conditions in a distressed Caribbean community. *Journal of Community Psychology*, 44(6), 729–746. <https://doi.org/10.1002/jcop.21798>
- Kalelioğlu, M. R., & Özgür, E. (2013). İkametgâh memnuniyeti bağlamında konut yeri seçimi ve ikametgâh hareketliliği: Bolu kenti örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 11(2), 149–168. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000147
- Kalkınma Bakanlığı. (2006). IX. kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf

- Kalkınma Bakanlığı. (2013). X. kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf
- Karakuş-Candan, T. (2017). Umudun eksik olmadığı topraklar: Ankara'nın yaralarını sarmak. T. Karakuş Candan, R. Kolçak, G. Bolat, R. D. Çobanoğlu, & F. Çevik Sarel (Ed.), *AnKARA rapor: Gökçek dönemi hasar tespiti (1994-2017)* (ss.. 14–22). TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Kent İzleme Merkezi Yayınları.
- Karaman, K. (2003). Şehirleşme sürecinde bireysel ve sosyal ilişkiler (Kayseri örneği). *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 118–126.
- Karasu, M. A. (2017). Nasıl bir toplu konut idaresi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(Özel Sayı), 455–478.
- Karpat, K. (1973). *Türkiye 'de toplumsal dönüşüm* (A. Sönmez, Çev.). İmge Kitabevi.
- Karpat, K. (2009). *The gecekondurural migration and urbanization*. Cambridge University Press.
- Karuppannan, S., & Sivam, A. (2011). Social sustainability and neighborhood design: An investigation of residents' satisfaction in Delhi. *Local Environment*, 16(9), 849–870. <https://doi.org/10.1080/13549839.2011.603474>
- Kayan, A. (2017). Planlı dönemden önce kentleşme politikasındaki sorunların günümüze yansımaları. *International Journal of Social Science Research*, 6(2), 158–1183.
- Kayasü, S. (2006). Ankara imar planlarının açık ve yeşil alan yaklaşımı. T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (ss. 172–184). ODTÜ Yayıncılık.
- Kaygalak, S. (2007). Kır, kent ve kapitalizme geçiş: Bursa örneği. *Mülkiye Dergisi*, 31(257), 185–203.
- Keleş, R. (1968). *Alternatif şehirleşme hareketlerinin maliyeti hakkında ön rapor*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Keleş, R. (2003). Urban regeneration in İstanbul. *Workshop on Urban Regeneration in the Mediterranean Region*. UNEP, Priority Actions Programme, Regional Activity Center.
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme politikası*. İmge.
- Keleş, R. (2014). *100 soruda Türkiye'de kentleşme, konut ve gecekondur*. Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme politikası*. İmge Kitabevi.

- Keleş, R. (2018). *Eski Ankara'da bir şehir tipolojisi*. İdealkent Yayınları.
- Keleş, R., & Duru, B. (2014). Ankara'nın ülke kentleşmesindeki etkilerine tarihsel bir bakış. *Mülkiye Dergisi*, 32(261), 27–44.
- Keleş, R., & Payne, G. K. (1984). In Planning and urban growth in Southern Europe. M. Wynn (Ed.), *Turkey* (pp. 165–197). Mansell.
- Keskinok, H. Ç. (2006). Ankara kentinin planlı gelişimi açısından Batıkent projesinin önemi/planlama ve tasarım sürecine ilişkin eleştirel değerlendirme. T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (ss. 120–154). ODTÜ Yayıncılık.
- Keyder, Ç. (1989). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal kalkınmacılığın iflası*. Metis Yayınları.
- Kıray, M. (1982). Gecekondu: Az gelişmiş ülkelerde hızla topraktan kopma ve kentle bütünleşememe. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(3), 561–573. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001108
- Kirik, M. (2018). Neoliberal kentsel dönüşüm ve gündelik hayatta idare etme sanatı [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Koca, B., & Ergönül, E. (2018). Şili'de gizlice ve kafamda bir tuhafılık kitapları üzerinden neoliberalizmin mekâna ve belleğe etkisi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 6–25.
- Koç Üniversitesi Dijital Koleksiyonu. (2017). *Sivil mimari bellek Ankara: 1930-1980 yapı envanteri* [Koç Üniversitesi Dijital Koleksiyon Kütüphanesi]. <https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/collection/sivil-mimari-bellek-ankara-1930-1980-yapi-envanteri/?detail=VEKAM-SivilMimari-KullanımRehberi>
- Kofman, E., & Lebas, E. (1996). *Writings on Henri Lefebvre*. Blackwell Publishers.
- Kopp, A. (1970). *Town and revolution Soviet Architecture and city planning* (T. E. Burton, Çev.). George Braziller.
- Kurtuluş, H. (2005). İstanbul'da kapalı yerleşmeler: Beykoz konakları örneği. H. Kurtuluş (Ed.), *İstanbul'da kentsel ayrışma* (ss. 161–186). Bağlam.
- Kurtuluş, H. (2010). Kent sosyolojisinde değişen kavrayışlar ve Türkiye'nin kentleşme deneyimi. In Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, & M. Şiriner (Ed.), *Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları* (ss. 177–227). Örgün Yayınevi.

- Küçüktaşdemir, G. (2018). Kentin iç mekânları: Ankara belleğinde pasajlar (1950-1980) [Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Lees, L. (2008). *Gentrification*. Routledge.
- Lefebvre, H. (1976). *The survival of capitalism: Reproduction of the relations production* (F. Bryant, Çev.). St. Martin's Press.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Kentsel devrim* (S. Sezer, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2020). *Şehir hakkı* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Logan, J. R., & Molotch, H. L. (1987). *Urban fortunes: The political economy of place*. University of California Press.
- Marris, P. (2006). Şehir yenilemesinin doğurduğu sosyal problemler. T. Yörükan (Ed.), *Şehir yenilemesi sırasında iş birliği* (ss. 141–162). Nobel Yayın.
- Martindale, D. (2005). Şehir kuramı. In A. Aydoğan (Ed. & Çev.), *Şehir ve cemiyet* (pp. 35–100). İz Yayınları.
- Martindale, D., & Neuwirth, G. (2023). Önsöz. M. Ceylan (Çev. Ed.), *Max Weber, şehir ve modern kentlerin oluşumu* (ss. 7–80). Bakış Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *Alman ideolojisi (Feuerbach)* (S. Belli, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto* (C. Üster & N. Deriş, Çev.). Can Yayınları.
- Massey, D. (1984). *Spatial divisions of labour: Social structures and the geography of production*. Macmillan.
- Massey, D. S., & Denton, N. A. (1993). *American apartheid: Segregation and the making of the underclass*. Harvard University Press.
- Mayer, N. S. (1981). Rehabilitation decisions in rental housing: An empirical analysis. *Journal of Urban Economics*, 10(1), 76–94. [https://doi.org/10.1016/0094-1190\(81\)90024-3](https://doi.org/10.1016/0094-1190(81)90024-3)
- McKenzie, R. D. (2016). İnsan topluluklarının çalışılmasında ekolojik yaklaşım. R. E. Park & E. W. Burgess (Ed.), *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* (ss. 107–125). Heretik.

- Merrifield, A. (2012). *Metromarksizm: Şehrin marksist bir hikayesi* (B. Ersöz, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Middleton, M. (1991). *Cities in transition: The regeneration of Britain's inner cities*. Micheal Joseph.
- Morva, O. (2013). *Chicago okulu pragmatik sosyal teoride iletişimin keşfi*. Doruk Yayınları.
- Moser, C. O., & McIlwaine, C. (2004). Encounters with violence in Latin America: Urban poor perceptions from Colombia and Guatemala. *Routledge*.
- Mumford, L. (2013). *Tarih boyunca kent* (G. Koca & T. Tosun, Çev.). Ayrıntı.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2000). Cumhuriyet dönemi Ankara'sında yükselen orta sınıf üzerine. A. Tükel-Yavuz (Ed.), *Tarih içinde Ankara: Eylül 1981 seminer bildirileri* (ss. 287–300). TBMM Basımevi.
- Nesslein, T. S. (1988a). Housing: The market versus the welfare state model revisited. *Urban Studies*, 25(2), 95–108. <https://doi.org/10.1080/00420988820080151>
- Nesslein, T. S. (1988b). Housing in the welfare state: Have government interventions raised housing investment and lowered housing costs?. *Urban Affairs Quarterly*, 24(2), 295–314. <https://doi.org/10.1177/004208168802400206>
- Nesslein, T. S. (1988c). Urban decay and the premature obsolescence of housing: A cross-country examination of the basic economic determinants. *Scandinavian Journal of Housing and Planning Research*, 5(4), 209–223. <https://doi.org/10.1080/02815738808730166>
- Noon, D., Canham, J. S., & Eagland, M. (2000). Economic regeneration and funding. *Urban regeneration: A handbook* (pp. 61–85). Sage Publications.
- Ocak, E. (1996). Kentin değişen anlamı. *Birikim*, (86–87), 32–41.
- Osmay, S. (1998). 1923'ten bugüne kent merkezlerinin dönüşümü. Y. Sey (Ed.), *75 yılda değişen kent ve mimarlık* (ss. 139–155). Tarih Vakfı Yayınları.
- Öksüz, M. (2018). “Buralarda yabancı yok”: Hemşehri derneklerinin kentlileşme üzerine etkisi, Ankara'daki Oflular örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 70, 87–98. <https://doi.org/10.17211/tcd.369212>
- Özalp, N., & İmga, H. (2016). *Bir başkentin anatomisi: 1950'lerde Ankara. İdealkent* Yayınları.

- Özcan, B. G., & Bilgen, H. (1989). *İmar ve şehir planlama mevzuatının Cumhuriyet dönemi Türk mimarlığına ve şehir planlamasına etkileri*. TBMM Yayınları.
- Özdemir, E. (2010). Kentin tanımlanmasında sosyolojik yaklaşımlar: Toplumsal süreç ve/veya mekânın çözümlenmesi. *İdealkent*, 1(1), 44–77.
- Özkan, M., & Yoloğlu, A. C. (2005). Bir bellek projesi olarak sokak isimlendirmesi: Ankara örneği. *Planlama Dergisi*, 2005(4), 54–60.
- Pahl, R. (1975). *Whose city?*. Penguin Press.
- Park, R. E., Burgess, E. W., & McKenzie, R. D. (1984). *The city suggestion for investigation of human behavior in the urban environment*. The University of Chicago Press.
- Penpecioglu, M. (2011). Kapitalist kentleşme dinamiklerinin Türkiye'deki son 10 yılı: Yapılı çevre üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler. *Birikim*, (270), 62–73.
- Perlman, J. E. (2006). *The myth of marginality: Urban poverty and politics in Rio de Janeiro*. University of California Press.
- Pıncıoğlu, N. Ş., Kanbak, A., & Şiriner, M. (2010). Kent kuramları. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pıncıoğlu, A. Kanbak, & M. Şiriner (Ed.), *Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları* (ss. 71–103). Örgün Yayınevi.
- Pickvance, C. G. (1984). The structuralist critique in urban studies. In M. P. Smith (Ed.), *Cities in transformation: Class, capital and the state* (pp. 31–50). SAGE Publications.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ kentleri* (Ş. Karadeniz, Çev.). İletişim Yayınları.
- Quinn, M. A., Elliott Jr, D. S., Mendelson, R. E., & Thoman, J. A. (1980). Maintenance effort and the professional landlord: An empirical critique of theories of neighborhood decline. *Real Estate Economics*, 8(4), 345–369.
- Redfield, R. (1941). *The folk culture of Yucatan*. University of Chicago Press.
- Reissman, L. (1959). *Class in American society*. The Free Press.
- Rex, J. (1968). The sociology of a zone of transition. In R. Pahl (Ed.), *Readings in urban sociology* (pp. 211–231). Pergamon.
- Rex, J., & Moore, R. (1967). *Race, community and conflict*. Oxford University Press.

- Roberts, P. (2000). The evolution, definition, and purpose of urban regeneration. In P. Roberts & H. Sykes (Eds.), *Urban regeneration: A handbook* (pp. 9–36). Sage Publications.
- Salleh, A. G. (2008). Neighbourhood factors in private low-cost housing in Malaysia. *Habitat International*, 32, 485–493.
- Sampson, R. J. (1993). The neighborhood context of the social structure: A multi-level study of violent crime. *Science*, 259(5090), 446–452. <https://doi.org/10.1126/science.259.5090.446>
- Sargın, G. A. (2017). Bir Ankara hikayesi: Kamusal alanın çöküşü. T. Karakuş Candan, R. Kolçak, G. Bolat, R. D. Çobanoğlu, & F. Çevik Sarel (Ed.), *AnKARA rapor: Gökçek dönemi hasar tespiti (1994–2017)* (ss. 64–72). TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Kent İzleme Merkezi Yayınları.
- Sargın, G. A. (2019). Kurmaca başkentlerin imgesel inşası: Ankara'nın mekânsal siyasası üzerine kısa notlar. F. Şenol-Cantek (Ed.), *İcad edilmiş şehir: Ankara* (ss. 81–107). İletişim.
- Sarioğlu, M. (2001). *Ankara: Bir modernleşme öyküsü 1919–1945*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saunders, P. (2013). *Sosyal teori kentsel sosyoloji* (S. Doğru-Getir, Çev.). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Sayın, E. (1984). New settlement projects with special emphasis on Turkey. *Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği Yayınları*.
- Sennett, R. (2023). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak & A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Serter, G. (2013). Şikago okulu kent kuramı: Kentsel ekolojik kuram. *Planlama Dergisi*, 23(2), 67–76. <https://doi.org/10.5505/planlama.2013.98608>
- Sey, Y. (1998a). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de mimarlık ve yapı üretimi. Y. Sey (Ed.), *75 yılda değişen kent ve mimarlık* (ss. 25–39). Tarih Vakfı Yayınları.
- Sey, Y. (1998b). Cumhuriyetin döneminde konut. Y. Sey (Ed.), *75 yılda değişen kent ve mimarlık* (ss. 273–301). Tarih Vakfı Yayınları.
- Shaw, C. R., & McKay, H. D. (2010). Social disorganization theory. In F. T. Cullen & P. Wilcox (Eds.), *Encyclopedia of criminological theory* (pp. 828–835). Sage Publications.

- Simmel, G. (2004). The metropolis and mental life. In M. Malcolm (Ed.), *The city cultures reader* (pp. 12–19). Routledge.
- Sjoberg, G. (1965). *The preindustrial city: Past and present*. Free Press.
- Sjoberg, G. (2002). *Sanayi öncesi kenti*. A. Alkan & B. Duru (Ed. & Çev.), 20. yüzyıl kenti (ss. 37–54). İmge Yayınevi.
- Skogan, W. G. (1992). *Disorder and decline: Crime and the spiral of decay in American neighborhoods*. University of California Press.
- Slattey, M. (1985). *Urban sociology*. Causeway Press.
- Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as global urban strategy. *Antipode*, 34(3), 427–450. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00249>
- Smith, N., & Williams, P. (2015). *Kentin muteallaştırılması* (M. Uzun, Trans.). Yordam Kitap.
- Sugrue, T. J. (1996). *The origins of the urban crisis: Race and inequality in postwar Detroit*. Princeton University Press.
- Şahin, S. Z. (2006). Kentsel dönüşümün kentsel planlamadan bağımsızlaştırılması/ayrılması sürecinde Ankara. *Planlama Dergisi*, (36), 111–120.
- Şahin, S. Z. (2017). Türkiye’de kamu yönetimi temel kanunu tasarısından bugüne mekânsal planlama mevzuatı ve uygulamalarının dönüşümü ve etkileri. *Memleket Siyaset Yönetim*, 12(28), 53–80.
- Şahin, S. Z. (2022, February). Robert Moses’ın hormonları ya da Gökçek şehirciliği [Online newspaper article]. *Perspektif Online*. <https://www.perspektif.online/robert-mosesin-hormonlari-ya-da-gokcek-sehirciligi/>
- Şen, B. (2011). Kentsel dönüşüm ve yoksulluk: Sulukule örneği. *Planlama Dergisi*, 21(2), 49–62.
- Şengül, H. T. (2000). Radikal kent kuramları üzerine eleştirel bir değerlendirme: Alternatif bir yaklaşıma doğru. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(1), 27–58.
- Şengül, H. T. (2001). Sınıf mücadelesi ve kent mekânı. *Praksis*, 2001(2), 9–31.
- Şengül, H. T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset: Kapitalist kentleşme süreçlerinin eleştirisi*. İmge Kitabevi.

- Şenol Cantek, F. (2014). Bir semt monografisine doğru: Cebeci'ye bakmak. *İdealkent Dergisi*, 5(11), 138–170.
- Şenol Cantek, L. F. (2020). “Yaban”lar ve yerliler başkent olma sürecinde Ankara. İletişim.
- Şenöz Orsan, E., & Karadeniz, N. (2019). Ankara kenti mekânsal planlama sürecinde doğal bir alanın dönüşümü: İmrahor Vadisi örneği. *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi*, 1(2), 1–9.
- Şenyapılı, Ö. (1978). *Kentlileşen köylüler*. Milliyet Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyet'in 75. yılı, gecekondunun 50. yılı. Y. Sey (Ed.), *75 yılda değişen kent ve mimarlık* (ss. 301–317). Tarih Vakfı Yayınları.
- Şenyapılı, T. (2004). “Baraka”dan gecekonduya Ankara'da kentsel mekânın dönüşümü: 1923-1960. İletişim.
- Şenyapılı, T. (2006). Ankara kenti 'ikili' yapısında dönüşümler. T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankarası* (ss. 216–246). ODTÜ Yayıncılık.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *XI. kalkınma planı*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf
- Tankut, G. (1988). Ankara'nın başkent olma süreci. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(2), 93–104.
- Tankut, G. (1993). *Bir başkent'in imarı*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Tanyeli, U. (2004). Düşlenmiş rasyonalite olarak kent: Türkiye'de planlama ve çifte bilinçlilik. S. İlkin, O. Silier, & M. Güvenç (Ed.), *İlhan Tekeli için armağan yazılar* (ss. 503–539). Tarih Vakfı.
- Tekeli, İ. (1978). Türkiye tarımında mekânizasyonun yarattığı yapısal dönüşümler ve kırdan kopuş süreci. İ. Tekeli & L. Erder (Ed.), *Yerleşme yapısının uyum süreci olarak iç göçler* (ss. 299–329). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de kentleşme yazıları*. Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1984). Ankara'nın başkentlilik kararının ülkesel mekân organizasyonu ve toplumsal yapıya etkileri bakımından genel bir değerlendirilmesi. Y. Yavuz (Ed.), *Tarih içinde Ankara* (ss. 321–334). ODTÜ Yayıncılık.

- Tekeli, İ. (1987). Kent toprağında mülkiyet dağılımı ve el değiştirme süreçleri. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu (Ed.), *1985'den 2015'e* (ss. 87–105). Ankara Büyükşehir Belediyesi Ego Genel Müdürlüğü.
- Tekeli, İ. (1991). *Kent planlaması konuşmaları*. Mimarlar Odası Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. Y. Sey (Ed.), *75 yılda değişen kent ve mimarlık* (ss. 1–24). Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite aşılırken kent planlaması*. İmge Yayınevi.
- Tekeli, İ. (2006). Kent tarihi yazımı konusunda yeni bir paradigma önerisi. T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (ss. 2–24). ODTÜ Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Topaloğlu, A. A. (2021). *Peyzaj tasarım kriterleri ile vandalizm ilişkisinin kent parkları örneğinde incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tunalı, S. B., Gözü, Ö., & Özen, G. (2016). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması: Karma araştırma yöntemi. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergi*, 24(2), 106–112.
- Tunç, G. (2011). *Bir aşk, bir hayat, bir şehir: Ankara'nın zamanları, mekânları, insanları*. Dipnot Yayınları.
- Tunçer, M. (2014). 20. yüzyıl başlarında Tahtakale, Karaoğlan çarşısı ve Taşhan'dan Ulus merkezi'ne dönüşüm. *İdealkent*, 5(11), 18–35.
- Turan, M. (2009). *Türkiye'de kentsel rant*. Tan Kitabevi Yayınları.
- Turner, B. (1998). *Social theories of the city*. Routledge.
- Turok, I., & Mykhnenko, V. (2007). The trajectories of European cities, 1960–2005. *Cities*, 24(3), 165–182. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2007.01.007>
- Türkdoğan, O. (1996). *Aydınlıktakiler ve karanlıktakiler*. Timaş.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2001). Güçlü ekonomiye geçiş programı. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPAC E-26640>

- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2024). Merkez Bankası Döviz Kurları. https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/202403/Mar_tr.html
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Merkeze göre nüfus ve demografi portalı. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>.
- Türkün Erendil, A., & Ulusoy, Z. (2015). İronik karşılaşmalar: Kale'nin kentle ve kentin Kale'yle ikili karşılaşması. T. Bora (Ed.), *Şehrin zulası: Ankara Kalesi* (ss. 221–287). İletişim.
- Türkün, A. (2011). Urban regeneration and hegemonic power relationships. *International Planning Studies*, 16(1), 61–72. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552473>
- Twichhell, A. A. (2006). Yeniden geliştirme, köhneleşme ve iş birliği. Y. Yörükan (Ed.), *Şehir yenilemesi sırasında iş birliği* (ss. 23–27). Nobel Yayın.
- Uğurlar, A., & Özelçi Ecerel, T. (2012). Türkiye'de konut politikalarının gelişim süreci ve Ankara metropol kentinde mevcut kiralık konut piyasasına ilişkin bir değerlendirme. *Kent bölgeler, metropoliten alanlar ve büyükşehirler bildiri kitabı* (ss. 225–247). Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı.
- Uğurlu, Ö. (2013). Neoliberal politikalar ekseninde Türkiye'de kentsel mekânın yeniden üretimi. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13(47), 2–12.
- Ukaoha, O. M., & Beamish, J. O. (1996). Predictors of housing satisfaction in Abuja, Nigeria. *Housing and Society*, 23(3), 24–46.
- Ulusoy, H. A. (2017). Cumhuriyet'in başkenti Ankara ve İ. Melih Gökçek'li yıllar!. T. Karakuş Candan, R. Kolçak, G. Bolat, R. D. Çobanoğlu, & F. Çevik Sarel (Ed.), *AnKARA rapor: Gökçek dönemi hasar tespiti (1994–2017)* (ss. 34–42). TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Kent İzleme Merkezi Yayınları.
- Uyan, A. (2008). Kent merkezlerindeki konut alanlarında çöküntüleşme ve dönüşüm: *Bursa Doğanbey kentsel dönüşüm projesi örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Uyanıker Kırbaş, F. (2017). Neoliberalizmin kent üzerindeki sosyo-mekânsal etkisi: *Ankara örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Uzun, C. N. (2006). Ankara'da konut alanlarının dönüşümü: Kentsel dönüşüm projeleri. T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (ss. 198–216). ODTÜ Yayıncılık.
- Van Kempen, R. (2007). Divided cities in the 21st century: Challenging the importance of globalisation. *Journal of Housing and Built Environment*, 35(10), 1631–1656.

- Van Kempen, R., & Murie, A. (2009). The new divided city: Changing patterns in European cities. In *Social Exclusion in European Cities* (pp. 37–56). Routledge.
- Wacquant, L. (2008). *Şehir paryaları: İleri düzey marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi* (İ. Kaplan, Çev.). İletişim Yayınları.
- Ward, P. M. (2003). Informal housing and land subdivisions in Latin America: Building the foundations for global urban research. *Policy Studies*, 24(2-3), 95–119.
- Weber, M. (2000). *The city*. Free Press.
- Weng, M., Ding, N., Li, J., Jin, X., Xiao, H., He, Z., & Su, S. (2019). The 15-minute walkable neighborhoods: Measurement, social inequalities and implications for building healthy communities in urban China. *Journal of Transport & Health*, 13(129), 259–273. <https://doi.org/10.1016/j.jth.2019.05.005>
- Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy*. University of Chicago Press.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology*, 44(1), 1–24.
- Wirth, L. (1940). The urban society and civilization. *American Journal of Sociology*, 45(5), 743–755. <https://doi.org/10.1086/218450>
- Wirth, L. (1945). Human ecology. *American Journal of Sociology*, 33(1), 483–488.
- Wirth, L. (1964). On cities social life. *The University of Chicago Press*.
- Yavuz, F. (1952). *Ankara'nın imarı ve şehirciliğimiz*. SBF Yayınları.
- Yenigül, S., & Cihangir Çamur, K. (2012). Türkiye’de metropoliten alan yönetimine ilişkin yasal düzenlemeler: Ankara metropoliten alan incelemesi. In *Kent bölgeler, metropoliten alanlar ve büyükşehirler bildiri kitabı* (pp. 93–113). Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı.
- Yi, C. (1985). Urban housing satisfaction in transitional society: A case study in Taichung, Taiwan. *Urban Studies*, 22(1), 1–12.
- Yörükan, A. (1968). *Şehir sosyolojisinin teorik temelleri: Temel kavramlar, teoriler ve problemler*. İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi Yayınları.
- Yörükan, T. (2006). *Şehir sosyolojisinin ve insan ekolojisinin teorik temelleri*. Nobel Yayınları.

Zambon, I., Serra, P., Sauri, D., & Carlucci, M. (2017). Beyond the 'Mediterranean city': Socioeconomic disparities and urban sprawl in three Southern European cities. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 99(3), 1–19. <https://doi.org/10.1080/04353684.2017.1294857>

Zorbaugh, H. (1929). *Gold coast and the slum*. Chicago Press.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SIYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 07/01/2025

Tez Başlığı: *Türkiye'de Kentsel Çöküntü Bölgelerinin Oluşumu: Ankara-Kurtuluş Örneği*

Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 376 sayfalık kısmına ilişkin, 03/01/2025 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler**:

- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- ☒ Kaynakça hariç
- ☒ Alıntılar hariç
- ☐ Alıntılar dâhil
- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Eser ERGÖNÜL

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Eser Ergönül	
	Öğrenci No	N16244532	
	Enstitü Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	
	Programı	Kamu Yönetimi	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

Date: 07/01/2025

Thesis Title (In English): *The Emergence of Urban Decay Areas in Turkey: The Case of Ankara-Kurtuluş*

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 03/01/2025 for the total of 376 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 8%.

Filtering options applied**:

1. ☒ Approval and Declaration sections excluded
2. ☒ References cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Eser ERGÖNÜL

Student Information	Name-Surname	Eser Ergönül	
	Student Number	N16244532	
	Department	Political Science and Public Administration	
	Programme	Public Administration	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2. ETİK KURUL İZİNİ

Tarih: 10/02/2022
Sayı: E-35853172-300-00002029159

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00002029159
Konu : Eser ERGÖNÜL Hk. (Etik Komisyon İzni)

10.02.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 31.01.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002005276 sayılı yazınız

Enstitünüz Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Doktora Programı öğrencilerinden **Eser ERGÖNÜL**'ün **Doç. Dr. Uğur SADİOĞLU** danışmanlığında hazırladığı **“Bir Çöküntü Bölgesinin Oluşma Süreci: Ankara-Cebeci Örneği”** başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **08 Şubat 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 1CACE9BA-5493-4B37-B674-7FBDF1905A3D

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-cbys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Memur

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

EK 3. HANE HALKI ANKET FORMU

Anket No	
Anket Tarihi	
Mahalle	
Sokak	
Bina ve Kapı No	

BÖLÜM I. DEMOGRAFİK BİLGİLER

1.1. Evin Mülkiyet Durumu	☐ Kiracı ☐ Ev Sahibi ise; ☐ Satın Aldı ☐ Miras Kaldı ☐ Akrabasının-Kira ödemiyor ☐ Diğer..... ☐ Cevapsız		
1.2. Yaşınız		1.3. Cinsiyetiniz	☐ Kadın ☐ Erkek
1.4. Medeni Durum	☐ Evli ☐ Bekar ☐ Eşi öldü ☐ Eşinden Ayrı Yaşıyor ☐ Cevapsız		
1.5. Eğitim Durumu	☐ Okur yazar değil ☐ Okur yazar ☐ İlköğretim mezunu ☐ Lise mezunu ☐ MYO mezunu ☐ Üniversite mezunu ☐ Lisansüstü Mezunu		
1.6. Eve Giren Aylık Ortalama Miktar	☐ Geliri yok ☐ Ayda..... TL ☐ Cevapsız		
1.7. Hanedeki Kişi Sayısı		1.8. Hanedeki Çocuk Sayısı	
1.9. Aracınız Var mı	☐ Var ☐ Yok ☐ Cevapsız		
1.10. Nerelisiniz	☐ Büyükşehir Kent Merkezinden ☐ İl Kent Merkezinden ☐ İlçeden ☐ Beldeden ☐ Köyden/Kırsal Mahalleden		
1.11. Meslek	☐ Meslek: ☐ İşsiz ☐ Öğrenci ☐ Düzenli bir işi yok ☐ Cevapsız		
1.12. Sosyal Güvence Var mı	☐ Yok ☐ Var ☐ Özel Sigorta ☐ Yeşil Kart ☐ Bilmiyorum ☐ Cevapsız		
1.13. Kaç Yıldır Ankara'da Yaşıyor	☐ 1 Yıldan az ☐ 1-5 yıl arası ☐ 6-10 yıl arası ☐ 11-20 yıl arası ☐ 20 yıldan çok ☐ Doğduğundan beri yaşıyor		
1.14. Kaç Yıldır Kurtuluş'ta	☐ 1 Yıldan az ☐ 1-5 yıl arası ☐ 6-10 yıl arası ☐ 11-20 yıl arası ☐ 20 yıldan çok ☐ Doğduğundan beri yaşıyor		
1.15. Kurtuluşu Tercih Etme Sebebi			

BÖLÜM II. MEKANSAL NİTELİKLER

2.1. Binanın Türü	☐ Müstakil Daire ☐ Lojman ☐ Gecekondu ☐ Apartman Dairesi ise; kaç katlı.....
2.2. Binanın Durumu	☐ Yeni bakımlı ☐ Eski bakımlı ☐ Yeni bakımsız ☐ Eski bakımsız ☐ Metruk
2.3. Binanın Isınma Türü	☐ Kombi ☐ Kat kaloriferi ☐ Merkezi sistem-pay ölçer ☐ soba ☐ Merkezi sistem ☐ Diğer.....
2.4. Kira Bedeli (bu soru kiracılara sorulacak)	☐ 5.000 TL'den düşük ☐ 5.000-7.500 TL arası ☐ 7.501-10.000 TL arası ☐ 10.001-15.000 TL arası ☐ 15.001-20.000 TL arası ☐ 20.000 TL üzeri ☐ Bilmiyorum ☐ Cevapsız
2.5. Konutun m ² 'si	
2.6. Konutta tadilat yapıldı mı?	☐ Bilmiyorum ☐ Yapıldı ☐ Yapılmadı
2.7. Konutta ne zaman tadilat yapıldığı	☐ 1 yıldan az zaman önce ☐ 1-5 yıl arası önce ☐ 6-10 yıl arası önce ☐ 11-20 yıl arası önce ☐ 20 yıldan uzun zaman önce
2.8. Binada tadilata ihtiyaç duyulan birimler var mı?	☐ Var ☐ Yok ☐ Fikrim yok
2.9. Konutta tadilata ihtiyaç duyulan birimler var mı?	☐ Var ☐ Yok ☐ Fikrim yok

BÖLÜM III. MAHALLEDE SOSYAL HAYAT VE DAYANIŞMA ÖRÜNTÜLERİ

3.1. Mahallede yaşamaktan memnun musunuz?	☐ Hiç memnun değilim ☐ Memnun değilim ☐ Orta ☐ Memnunum ☐ Çok memnunum
3.2. İhtiyaç duyduğunuzda komşulardan yardım talep eder misiniz?	☐ Asla ☐ Nadiren ☐ Ara sıra ☐ Sık sık ☐ Her ihtiyacımda
3.3. Komşuların özel günlerinden haberdar olur musunuz?	☐ Hayır ☐ Bazen ☐ Evet
3.4. Semtte ikamet eden akraba veya hemşerileriniz var mı?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
3.5. Semtinizde sık kullanıcı değişimleri yaşanıyor mu?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
3.6. Semtinizde düzenli olarak ikamet eden yabancı uyruklu kişiler var mı?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
3.7. Belirli etnik, dinsel veya kültürel bir grubun mahalle geneline hâkim olduğunu düşünüyor musunuz?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
3.8. Bu gruplar kimlerdir?	

BÖLÜM IV. BÖLGEDEKİ SOSYAL VE KAMUSAL ALANLAR*Aşağıdaki ifadelerden en uygun olanını seçiniz**(1: Hiç yeterli değil, 2: Yeterli değil, 3: İdare eder, 4: Yeterli, 5: Çok yeterli)*

4.1. Park, bahçe gibi açık ve yeşil alanların yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.2. Sokak lambalarının/aydınlatmasının yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.3. Hastane ve Sağlık ocağının varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.4. Kreş, ilköğretim ve lise gibi eğitim amaçlı birimlerin varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.5. Yaşlıların vakit geçirmesine yönelik sosyal alanların varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.6. Postane, bankamatik, banka gibi yerlerin varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.7. Kültür, sanat ve benzeri etkinlik yerlerinin (tiyatro, sinema, kültür merkezi vb.) varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.8. Market, mağaza, fırın, manav ve semt pazarı gibi alışveriş yerlerinin varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.9. Cami, cemevi, kilise gibi dini mekanların varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4.10. Spor alanları, koşu parkı, havuz vb. tesislerin varlığı ve yeterliliği	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

BÖLÜM V. BÖLGEDEKİ ALTYAPI HİZMETLERİ*Aşağıdaki ifadelerden en uygun olanını seçiniz**(1: Hiç yeterli değil, 2: Yeterli değil, 3: İdare eder, 4: Yeterli, 5: Çok yeterli)*

5.1. Mahallenizdeki çöp toplama hizmetlerinden;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.2. Mahallenizdeki sokakların temizliğinden;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.3. Mahallenizdeki bekçi, polis gibi kolluk kuvvetlerinin hizmetlerinden;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.4. Mahallenizdeki doğalgaz altyapısından;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.5. Mahallenizdeki elektrik altyapısından;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.6. Mahallenizdeki yolların genişliğinden;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.7. Mahallenizdeki kaldırımların genişliğinden;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.8. Mahallenizdeki su ve kanalizasyon altyapısından;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.9. Mahallenizdeki internet altyapısından;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5.10. Mahallenizdeki toplu ulaşım hizmetlerinin yeterliliğinden;	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

BÖLÜM VI. MEKANA DAİR GÜVENLİK ALGISI

6.1. Semsinin güvenli olduğunu düşünüyor musunuz?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
6.2. Semsinizde ağırlık olarak hangi suçlar işlenmektedir?	☐ Hırsızlık, yankesicilik ☐ Gasp, Kapkaç ☐ Fuhuş ☐ Kumar ☐ Cinayet ☐ Siyasi çatışmalar ve öğrenci olayları ☐ Önemsiz ufak tefek kavgalar ☐ Yaralama ☐ Bilmiyorum ☐ Cevapsız ☐ Suç unsurları meydana gelmez ☐ Diğer:.....
6.3. Semsinizde illegal gruplar tarafından işgal edilmiş mekanlar var mı?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
6.4. Bu gruplar hangi özelliklere sahiptir?	
6.5. Mahalleye taşınanlarla ilgili muhtarlık ile görüşür müsünüz? Şu tip taşınmasın şeklinde müdahaleleriniz oluyor mu?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Cevapsız

BÖLÜM VII. MEKANA DAİR ALGI VE TUTUMLAR

7.1. Kurtuluş'ta eksikliğini hissettiğiniz alanlar, mekanlar, hizmetler, işler nelerdir?	
7.2. Tanıdıklarınıza Kurtuluş'a taşınmalarını tavsiye eder misiniz?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
7.3. Kurtuluş'ta yaşamaktan memnun musunuz?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
7.4. Kurtuluş'ta yaşamının kolaylığı nedir?	
7.5. Kurtuluş'ta yaşamının zorluğu nedir?	
7.6. Kurtuluş'un geleceği sizce nasıl olur?	☐ Kötü olur ☐ Aynı kalır ☐ İyi olur ☐ Bilmiyorum
7.7. Kurtuluş'ta hangi kentsel sorunların olduğunu düşünüyorsunuz?	☐ Trafik ☐ Çevre Kirliliği ☐ Gürültü ☐ Hava kirliliği ☐ Kaldırım işgali ☐ Aşırı yapılaşma ☐ Diğer:.....
7.8. Seçmiş olduğunuz sorunlara hangi faktörlerin sebebiyet verdiğini düşünüyorsunuz?	☐ İşyerleri ☐ Öğrenciler ☐ Göçmenler/mülteciler ☐ Günübirlik ziyaretçiler ☐ Bilmiyorum
7.9. Kurtuluş'ta kentsel dönüşüme ihtiyaç olduğunu düşünüyor musunuz?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
7.10. İmkânınız olsa buradan mülk satın alır mısınız?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum
7.11. Bu semtten taşınmayı düşünüyor musunuz?	☐ Hayır ☐ Evet ☐ Bilmiyorum

EK 4. YEREL AKTÖR GÖRÜŞME KAĞIDI

KURTULUŞ SEMTİ ARAŞTIRMASI YEREL AKTÖR MÜLAKAT KAĞIDI

Katılımcının Adı- Soyadı:

İletişim Numarası:

Mesleği:

1. Kurtuluş'un geçmişini düşündüğünüzde bugün semtte ikamet edenleri nasıl değerlendirirsiniz? Geçmişten bugüne semt sakinlerinin demografik yapısının değiştiğini düşünüyor musunuz?
2. Kurtuluş'taki mekânların fiziksel niteliklerini nasıl değerlendirirsiniz?
3. Kurtuluş'ta ikamet edenler ağırlıklı olarak hak sahibi mi yoksa kiracı mı?
4. Kurtuluş'ta kullanıcı değişimleri sık yaşanıyor mu?
5. Kurtuluş'ta semt sakinleri arasındaki sosyal hayatı nasıl değerlendirirsiniz?
6. Kurtuluş'ta belirli etnik, dinsel veya kültürel grubun mahalle geneline hâkim olduğunu düşünüyor musunuz? Evetse ayrıntılı anlatır mısınız?
7. Kurtuluş'un sosyal ve mekânsal alanlarını anlatabilir misiniz?
8. Kurtuluş'taki iş yerlerinin muhitte yaşayanlar için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
9. Kurtuluş'taki iş yerlerinin hizmet alanları ve niteliği hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce hangi sektörlerin olması veya olmaması semtin gelişimi açısından yararlı olur?
10. Kurtuluş'taki altyapı hizmetlerinin bugünkü durumunu geçmişle kıyaslayarak değerlendirebilir misiniz?
11. Kurtuluş'u güvenlik açısından değerlendirir misiniz?
12. Yıllar içinde Kurtuluş'ta sunulan kamusal hizmetlerin azaldığını veya arttığını düşünüyor musunuz?
13. Sizce Kurtuluş'un kamu hizmetleri ve kamusal mekânlar açısından bugünkü yeterliliği ne durumdadır?
14. Kurtuluş'un geleceğini nasıl görüyorsunuz?
15. Kurtuluş'a neler yapılmasını veya Kurtuluş'ta neler olmasını talep edersiniz?

EK 5. ÇANKAYA BELEDİYESİ RED YAZISI

18.08.2021-155801

T.C.
ÇANKAYA BELEDİYE BAŞKANLIĞI
İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-91853131-799-155801
Konu : Eser Ergönül Tez Çalışması

18.08.2021

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(İktisadi İdari Bilimler Fakültesi)
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

İlgi : 17.08.2021 tarihli ve E-155269 sayılı yazı

Fakülteniz Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü doktora öğrencilerinden Eser ERGÖNÜL'ün tezi ile alakalı Belediyemiz çalışanları ile yarı yapılandırılmış mülakat yapma isteği ilgide kayıtlı yazınızda belirtilmiştir.

Ancak Belediyemizde uygulanan prosedür gereği, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin çalışmalarını yürütmek adına Belediyemiz çalışanları ile anket, mülakat yapma istekleri ile ilgili herhangi bir çalışmaya destek verilememektedir.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Özgür CEVİZLİ
İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdür V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSRKLJN565 Pin Kodu :62942

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/cankaya-belediyesi-ebys>

Adres:Ziya Gökalp Cad. No :11 A-1 Blok Kat:7 Yenilay / Ankara

Telefon:0312 458 89 70 Faks:0312 434 51 35

Web:www.cankaya.bel.tr

Kep Adresi:cankayabelediyesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Eda TAŞKIRAN

Unvanı: Büro Destek Personeli

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.